

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2022/2024**

Matica crnogorska – Godišnjak

Godišnjak Matice crnogorske 2022/2024

Izdavač

Matica crnogorska
Podgorica

Redakcija

Ivan Jovović
Ivan Ivanović
Vesna Kilibarda
Jasmina Nikčević
Ilija Despotović
Janko Ljumović
Danka Barović

Broj pripremili

Ivan Ivanović
Danka Barović

Za izdavača

Ivan Ivanović

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2022/2024**

REALIZOVANI PROGRAMI

Veče posvećeno filmskim stvaraocima

***Radomir Bajo Šaranović
Zdravko Velimirović***

Danilovgrad, 7. decembar 2022. godine

Veče sjećanja na crnogorske filmske stvaraoce

U organizaciji Matice crnogorske Ogranka Danilovgrad priređeno je veče posvećeno filmskim velikanima porijeklom iz danilovgradskog kraja – **Radomiru Bajju Šaranoviću** i **Zdravku Velimiroviću**. O djelu dvojice sineasta koji su obilježili čitavu jednu epohu crnogorske i jugoslovenske kinematografije govorili su reditelji **Branko Baletić** i **Andro Martinović**, novinar **Dragan Mitov Đurović** i predsjednik ogranka MC u Danilovgradu **Veselin Popović**.

Andro Martinović je istakao da je riječ o jedinstvenim stvaraocima koji su ostavili izuzetan pečat u jugoslovenskoj i crnogorskoj kulturi.

„U Kinoteci smo više programa posvetili Zdravku i Bajju. Uradili smo prošle godine i restauraciju prvog igranog filma Zdravka Velimirovića *Dan četrnaesti* koji je 1961. godine bio u zvaničnoj takmičarskoj selekciji filmskog festivala u

Kanu. Zahvaljujući toj restaurisanoj verziji bili smo prošle godine i dio prestižnog festivala u programu ‘Kanski klasici’“, kazao je Martinović.

Dodao je da im je pored umjetničkog talenta i porijekla zajedničko to što su bili vrsni intelektualci.

„Obojica su intelektualci u klasičnim smislu, širokog obrazovanja i širokih interesovanja. Zdravko se bavio i fotografijom, studirao je u francuskoj. Bajo je pak, bio i prevodilac s engleskog jezika, preveo je neke važne knjige. Imali su jedan svestran intelektualni angažman“, istakao je Martinović.

On je podsjetio i na njihov izuzetan pedagoški rad na FDU u Beogradu ali i na zajedničko interesovanje za istoriju i literaturu.

„Imaju i pisca koji ih spaja – Mihaila Lalića. Zdravko je radio njegovu *Lelejsku goru*, Bajo *Svadbu*. Kakvi bi to bili Cnogorci da ih nije zanimala istorija puno su se njome bavili, u svojim igranim i posebno u dokumentarnim ostvarenjima“, istakao je Martinović.

Dodaje da je u njihovim filmovima igrala plejada jugoslovenskog glumišta, te da su obojica imali poseban dar za rad s glumcima.

„U njihovim djelima se osjeća narativ sredine iz koje su potekli, zemlje između mora i krša, između stvarnosti i legendi. Ono najviše što možemo da uradimo je da njihove filmove sačuvamo i da ih približimo novim generacijama jer tu imaju šta da nauče“, zaključio je Martinović.

Osvrćući se na bogate profesionalne karijere u kojima su Šaranović i Velimirović ostvarili značajna kinematografska djela i dobili pregršt filmskih nagrada, što domaćih što inostranih, Branko Baletić je posebno istakao to koliko je za jednu zemlju i njenu kulturu važno da ima institucije.

„Ako danas ukucate na internetu njihova imena naići ćete na to da za obojicu piše srpski reditelj. Da piše jugoslovenski ne bi mi smetalo, ali na neki način mi se nismo izborili i to je naša greška. Ti ljudi su zbog toga što nije bilo institucija

kulture u Crnoj Gori karijeru počeli i završili u drugoj sredini i to je tragična priča o našim kulturnim institucijama“, kazao je Baletić napominjući da je među 45 reditelja koji su proslavili beogradski Dunav film njih 23 bilo iz Crne Gore.

„To ne govorim da bi smo se sada pravili važni što su Crnogorci kada je cvetala jugoslovenska kinematografija bili njeni predvodnici nego je to tragična slika što mi te institucije nismo imali ovdje. I to je opomena svima nama“, kazao je Baletić.

Brojne nagrade i priznanja, dodao je, dobijali su ne zbog neke političke situacije ili angažmana već zato što su uradili velike filmove zbog kojih su danas zastupljeni i u jugoslovenskoj i u crnogorskoj kinoteci.

Dragan Mitov Đurović posebno je apostrofirao značaj kulture sjećanja.

„Za one koji duže pamte, prije pedeset godina u jednom istraživanju je rečeno da shodno broju stanovnika na prostoru Jugoslavije Danilovgrad ima najveći broj visokoškoloovanih. To ne smijemo da zaboravimo i zato se i večeras prisjećamo Vuka Pavićevića, Dragoslava Boškovića, Draga Đurovića, Ratka Đurovića, Dušana Đurovića i mnogih drugih. A na toj velikoj listi koja istinski služi na ponos našem gradu posebno mjesto pripada dvojici braće Mihailu i Baju Šaranoviću“, istakao je Đurović.

On je podsjetio na značaj manifestacije *Julske vatre mladih*, kojoj je, kako je kazao, poseban doprinos dao i Bajo Šaranović.

„Lazine i *Julske vatre* svake godine su okupljale nekoliko hiljada mladih iz čitave Crne Gore, a koliko je taj program bio dobar govori podatak da ga je prenosila Jugoslovenska televizija“, podsjetio je Đurović.

U sklopu programa koji je organizovan povodom Dana Opštine Danilovgrad, 9. decembra prikazani su inserti iz ostvarenja Zdravka Velimirovića i Radomira Baja Šaranovića. Takođe, prikazani su i dva arhivska snimka manifestacije *Julske vatre mladih*, iz 1976. i 1982. godine.

Promocija zbornika
Šednik četvrtkom
2020 – 2021

Podgorica, 8. decembar 2022. godine

Riječ Tanje Pavićević, novinarke i urednice izdanja

Danas smo ovdje da bi predstavili Zbornik koji je nastao u jednom specifičnom periodu kada se mijenjao kurs funkcionisanja i života jednog društva i jedne države. Naravno, govorim o periodu nakon 30. avgusta 2020. godine.

Ponosna sam na prijatelje iz Matice crnogorske. Ova važna institucija reagovala je promptno, upozorila i reagovala na vrijeme. U vidu svojih saopštenja i u vidu intervjuja koji su urađeni u ovom prostoru a na date političke perverzije koje su razorile do kraja neizgrađeno građansko društvo.

Upravo je *Šednik četvrtkom* izašao iz potrebe da se u formi dijaloga sa relevantnim sagovornicima osvijetle izazovi i iskustva pred kojima smo se kao društvo našli. A našli smo se jer nakon posljednjih parlamentarnih zbora nije došlo samo do smjene vlasti već su retrogradne snage fokusirale svoju energiju ka

svjesnom rušenju građanskog karaktera države Crne Gore, pravu na nacionalnu samobitnost i kulturu crnogorskog naroda, sa krajnjim ciljem da se sama država dovede u pitanje.

Epidemija virusa kovid 19 učinila je da „Sednik četvrtkom“ bude virtuelna tribina na kojoj će ljudi različitih stručnih opredjeljenja, uz moju malenkost kao moderatorke, iznositi svoje analize postojećih društvenih dešavanja. Prijatelji Matice crnogorske, posvećeni borci za bolju Crnu Goru, intelektualci koji svoje stavove grade i iznose bez kalkulacije, odazvali su se pozivu da u formi posvećenijeg i analitičnijeg razgovora kontekstualizujemo dnevnost a oni ponude javnosti argumentovana viđenja procesa i kritiku tada galopirajućeg oslobađanja od razuma, odgovornosti, svijesti i savjesti.

Branko Banjević je predložio naziv tribine, a Suzana Pajović je grafički osmislila danas već u javnosti prepoznatljiv logo. Zahvalnost dugujem Draganu i Ivanu na ukazanoj prilici, ali i na slobodi i autonomiji u radu, Danki na malim i velikim požrtvovanjima, Ranku na skoro svim, iz prve, snimljenim razgovorima.

Razgovori u ovom zborniku predstavljaju svjedočanstvo jednog vremena, kojega se nećemo sjećati sa nostalgijom jer je u prvom redu bilo obilježeno antisistemskim djelovanjem, opštom klerikalizacijom i temeljnom razgradnjom multinacionalnog građanskog društva. Ovi razgovori su u takvim okolnostima glas razuma, demonstracija moći progresivnog promišljanja i nade da je najbolji dio Crne Gore prisutan.

Matica crnogorska je uradila dobar posao.

*Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske
na promociji zbornika Šednik četvrtkom*

Matica crnogorska je 15. oktobra 2020. godine pokrenula serijal tribina pod nazivom *Šednik četvrtkom*. Osnovna zamisao je bila da otvorimo prostor u javnoj sferi koji će omogućiti zainteresovanoj publici da se upozna sa mišljenjem istaknutih crnogorskih intelektualaca o temama koje su u datom momentu relevantne za razumijevanje crnogorske društvene stvarnosti. Kako je tada bila u jeku epidemija virusa kovid 19, a na snazi oštre epidemiološke mjere, rad Matice crnogorske, koji u prvom redu počiva na okupljanjima u javnosti, bio je umnogome ograničen i morali smo pronaći novi oblik djelovanja. Željeli smo da s jedne strane iskažemo poštovanje epidemioloških mjera i učinimo sve da nikoga ne dovedemo u opasnost – ne zaboravimo, broj preminulih i oboljelih od virusa je tada bio zabrinjavajuće visok – ali da ipak nastavimo svoje djelovanje, jer je novonastala društveno-politička situacija u Crnoj Gori zahtijevala naš promišljen odgovor. Naravno, on ni ovog puta nije izostao. U svom Saopštenju od 1. septembra 2020. godine, nekoliko dana nakon smjene vlasti, reagovali smo jasno: „Matica crnogorska najoštrije osuđuje ugrožavanje multietničke i multikonfesionalne države Crne Gore, koje agresivni klerofašisti sprovode nad pripadnicima manjinskih naroda, tako što ih izlažu svakovrsnim napadima i vrijeđanju. Razbijeni izlozi radnji, poruke mržnje i netrpeljivosti na njihovim domovima, koje pozivaju na nova etnička čišćenja, zabrinjavaju svakog dobronamjernog građanina i opravdano postavljaju pitanje: kakva je to vrsta politike koju nam ‘osloboditelji’ i ‘mirotvorci’ donose?“ I zaista, kakva je to vrsta politike? A u posljednjih dvije godine neprekidno se pitamo: i da li je politika uopšte? No kako god, bar jedno je izvjesno: nakon smjene vlasti mnoge iluzije su prestale da postoje, a crnogorski demos se našao pred izazovima, od kojih mnogi dovode u pitanje i sam njegov opstanak. Znatnim dijelom i zbog potpune neodgovornosti crnogorske političke elite koja povremeno izgleda kao skup ljudi koji ne znaju što treba da čine, ili skup zlonamjernih koji čine ono što nipošto ne bi smjeli.

Društvena i politička kriza koja duboko potresa Crnu Goru zahtijeva ozbiljan odgovor, temeljno promišljanje i čvrsto ohrabrenje ljudima koji se ne mire niti navikavaju na nametnutu realnost, već su odlučni pružiti politički otpor. Ljudima koji ne pristaju bez riječi protivljenja i pobune nestati u tami kulturalne asimilicije

i nacionalnog obezličenja. *Šednik četvrtkom* Matice crnogorske je prostor slobodnog govora i argumentovane kritike društvenih i političkih anomalija, mjesto predloga alternativnih rješenja za probleme koji nas srijeću, i ono što je najvažnije – poziv dobronamjernim ljudima da zajednički uložimo napor ne bi li kao politička zajednica izašli iz krize u kojoj se nalazimo. To nastojanje Matice crnogorske naišlo je na prihvatanje i odziv zainteresovane javnosti, zapaženu prezentaciju u crnogorskim medijima, i znatnu prisutnost na društvenim mrežama, zbog čega smatramo da naš uloženi trud nije bio bez smisla i značaja. Taj otvoreni poziv na zajedničko razmišljanje čuli su i prihvatili mnogi crnogorski građani, i to nas posebno raduje.

U ovom zborniku razgovora, koje je sa relevantnim sagovornicima umješno vodila novinarka Tanja Pavićević, zastupljeni su ljudi različitih profesija: mr **Ivan Jovović**, publicista i poznavalac crnogorske historiografije; dr **Adnan Prekić**, profesor na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore; **Branko Banjević**, dugogodišnji predsjednik Matice crnogorske i član njenog Savjeta, književnik, književni kritičar, esejista, antologičar i urednik; prof. dr **Živko Andrijašević**, istoričar, profesor na Studijskom programu za istoriju Filozofskog fakulteta u Nikšiću; **Branko Lukovac**, crnogorski diplomata i koordinator Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru; **Marko Špadijer**, publicista, dugogodišnji generalni sekretar Matice crnogorske i glavni i odgovorni urednik časopisa *Matica*; **Rade Bojović**, pravnik, politički i građanski aktivista, koordinator Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru; prof. dr **Radovan Radonjić**, istaknuti crnogorski intelektualac, redovni član DANU; prof. dr **Nebojša Vučinić**, univerzitetski profesor i dugogodišnji sudija Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu; NJ. E. dr **Meglana Plugčijeva**, ambasadorica Republike Bugarske u Crnoj Gori; **Dragan B. Perović**, publicista, istraživač crnogorskog kulturno-istorijskog nasljeđa; **Draško Đuranović**, aktuelni glavni urednik dnevne novine *Pobjeda*, nekadašnji glavni i odgovorni urednik i direktor nedjeljnika *Monitor*, dopisnik agencije Beta; prof. dr **Ilija Vujošević**, naučni radnik, istaknuti intelektualac, prvi predsjednik Socijaldemokratske partije, Crnogorskog vijeća evropskog pokreta i Fondacije Sveti Petar Cetinjski i **Dragan Radulović**, predsjednik Matice crnogorske.

Svi oni su se rado odazivali pozivu Matice crnogorske da gostuju, i na toj blagonaklonosti smo im zahvalni. Njihove riječi, zabilježene u emisijama i u ovom zborniku, predstavljaju primjer intelektualne hrabrosti i odgovornosti prema političkoj zajednici u kojoj djeluju i o čijoj dobrobiti brinu, i pouzdano su svjedočanstvo jednog vremena.

Sinergija i odgovornost

Intervjui s crnogorskim intelektualcima pod nazivom „Šednik četvrtkom“ započeti su 15. oktobra 2020. godine, u trenutku kada u crnogorskom društvu počinje nova politička situacija, koja će se ubrzo pretvoriti u političku i društvenu krizu, a koja, kako se čini, svoju kulminaciju ima upravo u trenutku kada se zbornik predstavlja čitaocima.

U pogovoru ovom izdanju Matice crnogorske, urednica Tanja Pavićević eksplicira i svoju uređivačku namjeru: „Razgovori u ovom zborniku predstavljaju svjedočanstvo jednog vremena, kojega se nećemo sjećati sa nostalgijom, jer je u prvom redu bilo obilježeno antisistemskim djelovanjem, opštom klerikalizacijom i temeljnom razgradnjom multinacionalnog građanskog društva. Ovi razgovori su u takvim okolnostima bili glas razuma, demonstracija moći progresivnog promišljanja i nade da je najbolji dio Crne Gore prisutan“.

Zbornik *Šednik četvrtkom* svakako nije samo analiza aktuelnog stanja u Crnoj Gori, u kojoj je već dvije godine na snazi ciklus identitetske uzurpacije, pokušaj zatvaranja društva, kulturne asimilacije i diktata, koji vodi svemu samo ne otvorenom, građanskom i demokratskom društvu, on je istovremeno i vraćanje u one tačke crnogorske istorije koje su svojevrsna geneza aktuelnih problema... Zbornik, istovremeno, ima i elemente putokaza i strategije za budućnost, o kojima su, odgovorno u odnosu na izazove situacije, govorili ljudi iz različitih oblasti, ali s jednakom intelektualnom strašću i emancipatorskim potencijalom.

Takvim ga vidi i predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović, koji u predgovoru piše da je *Šednik četvrtkom* „prostor slobodnog govora i argumentovane kritike društvenih i političkih anomalija, mjesto prijedloga alternativnih rješenja za probleme koji nas srijeću, i ono što je najvažnije - poziv dobronamjernim ljudima da zajednički uložimo napor ne bi li kao politička zajednica izašli iz krize u kojoj se nalazimo“, a stavove sagovornika Tanje Pavićević vidi kao primjer intelektualne hrabrosti i odgovornosti prema sopstvenom društvu, kulturi i državi.

U zborniku će zainteresovani čitaoci naći promišljanja mnogih neuralgičnih tačaka koje ometaju razvoj građanskog društva u Crnoj Gori, a među njima i odnos

aktuelnih crnogorskih vlasti prema nezavisnim medijima i novinarima. Na pitanje urednice o kontinuitetu napada na novinare, od devedesetih naovamo, Draško Đuranović, glavni i odgovorni urednik Pobjede, odgovorio je da je činjenica da je medijska zajednica podijeljena i da se često zaboravlja jedna ključna podjela u crnogorskom novinarstvu – podjela na novinare koji pokušavaju da rade profesionalno i na one koji su megafoni političkih organizacija i partijski vojnici. Upozorio je Draško Đuranović i na „dekriminalizaciju klevete“ za koju kaže da je, nažalost, u dijelu medijske zajednice shvaćena kao licenca za nekažnjivo optuživanje: „Kad ste napustili neke tradicionalne – a svi se pozivaju na tradicionalnu Crnu Goru – etičke postulate, da branite druge od sebe, i kad postanete umjesto čuvara demokratije samo ‘pas koji ujeda’, onda se dešavaju stvari koje su naizgled apsurdne a koje su, zapravo, posljedica našeg odnosa i prema novinarstvu, slobodi govora i prema javnoj riječi za koju najčešće ne postoji odgovornost“.

Sasvim nedvosmislenim putokazom će se nepristrasnim čitaocima učiniti i odgovor Marka Špadijera na pitanje o budućnosti Crne Gore: „Jedini izlaz Crne Gore jeste da bude suverena, građanska, multikulturalna (...) Moramo duh zajedništva, što imamo kao iskustvo, kao tradiciju, kao svijest, da razvijamo i vrlo senzibilno o tome brinemo, da stalno reagujemo na svaku moguću povredu vrijednosti (...) Dakle, mislim da bi trebalo suverenistički blok sad pretvoriti u jedan narodni front, jedinstvo, ali na evropskim principima, na principima jasne svijesti što hoćemo“.

Ostaje otvoreno pitanje da li u Crnoj Gori postoji dovoljan broj intelektualaca koji će se, energično i dostojanstveno, suprotstaviti razaranju društvenog i kulturnog prostora sopstvene države ili će se, kao što se to desilo u Srbiji devedesetih i kao što se ponavlja i danas, dogoditi „izdaja intelektualaca“ koja će podrivati svaki krhki građanski napor da društvo krene ka ozdravljenju. U tom smislu, intervjui sa crnogorskim intelektualcima, objavljeni u zborniku Matice crnogorske – ohrabruju.

Mišljenje koje oni predstavljaju u ovom trenutku možda nije većinsko, ali jeste ono koje nosi prometejsko svijetlo, da možda njihova borba sada izgleda donkihotovski, ali da ona snaga kojom se u ovom zborniku brani pravo na slobodu, građansku, sekularnu i nezavisnu državu, za mene, kao čitaoca, predstavlja nadu i putokaz za djelovanje u budućnosti.

Odgovornost je, očigledno, već tu... Neophodna je, dakle, sinergija.

Tribina
Nasljeđe u pokretu
Mjesta identifikacije i sjećanja – jugoslovenska i
postjugoslovenska iskustva

Podgorica, 21. decembar 2022. godine

Svijetli primjer proslave 13. jula
prijaviti za Unesco listu nematerijalne baštine

Tribina „Nasljeđe u pokretu: Mjesta identifikacije i sjećanja – jugoslovenska i postjugoslovenska iskustva“ održana je u Matici crnogorskoj. Na tribini je bilo riječi i o knjizi **Marije Đorđević** „Jugoslavija pamti – Mesto, telo i pokret za prostore izvođenog nasleđa“ koja je objavljena 2021. godine.

Na prostoru bivše Jugoslavije ima oko 60 hiljada obilježja koja podsjećaju na učešće zajednice u NOB-u i revoluciji. Oni se u velikom broju i danas nalaze na listama spomenika kulture ali je, kako ističe Đorđević, sa jedne strane to potencijalno nebitno, a sa druge strane djelimično zanemareno.

„Nikada ti spomenici nijesu skinuti sa liste, mi brinemo o njima i baštinimo ih,

ali ih ne koristimo osim u izolovanim slučajevima u praksama koje se koriste za razne oblike nacionalne identifikacije koje bi bile poželjne, kao što su masovna stradanja i događaji koji suštinski nemaju veze sa antifašizmom i revolucionarnom borbom“, kazala je Đorđević.

Dodaje da bi i danas to nasljeđe moglo da pronade svoju svrhu postojanja.

„Spomenici i bavljenje njima bi sigurno imali veći smisao ukoliko bi to dolazilo od lokalne zajednice i to je u nekakvom inicijalnom planu formiranja te zaista ogromne mreže spomenika bila ideja“, kazala je Đorđević.

Međutim, taj aspekt savremeno društvo intenzivno briše i smatra irelevantnim, smatra Đorđević, pa bi samim tim bilo zaista teško ponovo animirati mjesto koje je izgubilo značaj. U tom smislu Virpazar je svijetli primjer kako lokalna zajednica čuva svoju istoriju, istakla je gošća Matice crnogorske.

„Primjer proslavljanja 13. jula koji se proslavlja u kontinuitetu od 1945. do sada 2022. godine. Samo zbog te prakse Crna Gora bi mogla da zaštiti antifašizam kao nematerijalnu kulturnu baštinu i prijavi ga za Uneskovu listu. Zato bi trebalo uraditi taj elaborat“, kazala je Đorđević.

Ono što predstavlja najveću prepreku u razmatranju ukupnog spomeničkog nasljeđa Jugoslavije jeste činjenica da je dijeljeno (zajedničko) iskustvo u potpunosti nestalo.

„Devedesete godine dovode do toga da više ne dijelimo nikakvo iskustvo jedni sa drugima jer negdje je rat bio, negdje rata nije bilo, negdje je neko slao nekoga u rat i jednostavno naši životi više nijesu isti i ne postoji više nijedna nit koja može da ih poveže“, rekla je Đorđević.

Posebno zanimljiv je pristup koji je Đorđević obuhvatila svojom studijom „Jugoslavija pamti“ koji se odnosi na posmatranje spomenika u okviru pejzaža, u okviru šire slike, nikako samo kao pojedinačne tačke, čime se niko do sada nije bavio. Tjentište je odličan primjer jer je intervencija prostora bila drastična.

„Kad krene da se hoda prema spomeniku postoji niz prostornih trikova koji tijelu nameću određenu vrstu pokreta. Tijelo ne može da se kreće na drugačiji način. Recimo, postoje te dvije polukružne staze koje se kreću do kosturnice i onda se u pozadini otvaraju krila samog spomenika, ali oprećenje na donju polovinu nogu koje se dešava u trenutku penjanja uz stepenice koje na samom vrhu praktično tjeraju čovjeka da klekne, jer vas bole listovi. Tako postavljena platforma da se izaziva osjećaj da čovjek mora da se pokloni tim posmrtnim ostacima je nešto što je namjerno napravljeno. Neko je vrlo pažljivo razmišljao o tome kako da mi kroz arhitekturu i pejzažnu arhitekturu proizvedemo određenu vrstu osjećaja koji je čovjeku posredstvom života u određenoj zajednici kulturnih modela i praksi već dobro poznat: pognuti pogled, savijen torzo i iskazivanje žaljenja i poštovanja“, rekla je Đorđević na tribini u Podgorici.

Moderator programa u Matici crnogorskoj bio je univerzitetski profesor **Janko Ljumović**.

Promocija knjige
Dragutin Papović
Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori
(1965–1991)

Podgorica, 1. mart 2023. godine

Pitanje odnosa vjerskog i nacionalnog mjera je političke mudrosti elita

Knjiga **Dragutina Papovića** *Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori (1965–1991)* predstavljena je sinoć u Matici crnogorskoj u Podgorici. Na promociji su govorili urednik izdanja **Marko Špadijer**, historičar **Adnan Prekić**, ugledni crnogorski pravnik **Mladen Vukčević** i autor. Moderatorka programa bila je **Dragana Erjavšek**.

Marko Špadijer je istakao da je njegova uloga ovom prilikom dvostruka – da preporuči knjigu kao urednik, te da o temi govori kao svjedok događaja kojima se ona bavi.

„Kao urednik mogu da kažem da je Matica ovom knjigom obogatila tretman jednog važnog i aktuelnog segmenta crnogorskog društvenog života. Religija i

vjerske zajednice i njihov uticaj na oblikovanje svijesti građana i na političku scenu, nijesu dovoljno teorijski, ideološki i historiografski osvjetljeni i zato knjige ove vrste, ne samo da pomažu edukaciji, već i navode na razmišljanje o tim relacijama u Crnoj Gori danas“, istakao je Špadijer.

On je podsjetio da se nakon Zvezdana Folića gotovo niko u Crnoj Gori nije naučno bavio odnosom crkve i države, te da je zbog toga kao urednik časopisa, gdje su objavljeni neki od članaka koji čine ovu knjigu, ohrabrivao Dragutina Papovića da o tome piše.

Špadijer je podsjetio da je dvadesetak godina nakon Drugog svjetskog rata Crna Gora bila izrazito ateistička, da je uticaj vjerskih zajednica bio marginalizovan i da vlast nije pribjegavala mjerama represije prema svještenstvu, a kamoli prema vjernicima.

„Vjerske zajednice su nastojale da budu lojalne vlastima i da se drže dalje od politike. Međutim, osnovnim etnoreligijskim funkcijama da održavaju nacionalni duh (srpski, bošnjački-muslimanski, hrvatski, albanski), nacionalizam je bio stalni pratilac crkvenog djelovanja svih konfesija. U ovoj knjizi se jasno vidi kako se ispoljavali nacionalizmi, ko su bili njihovi protagonisti, kakvi su se dešavali raskoli u zajednicama i kakva je priroda uticaja spolja“, istakao je Špadijer.

Najdalje je u njegovanju svetosavskog nacionalizma otišla je Srpska pravoslavna crkva, što je, dodao je Špadijer, dokumentovano prikazano analizom djelovanja SPC povodom izgradnje Njegoševog mauzoleja.

„Crkva ne samo da se usprotivila gradnji, ispoljavajući paternalizam prema Crnoj Gori, već je uspjela da za svoju akciju animira veliki broj istaknutih ličnosti iz Crne Gore, Srbije i drugih sredina. Crna Gora je kao država (tada republika) odlučno reagovala braneći svoje interese i identitet i odbranila Lovćen za razliku od Rumije“, kazao je Špadijer.

Izazovna i intrigantna tema

Mladen Vukčević je istakao da sam naslov knjige nagovještava izazovnost i intrigantnost teme, a da način na koji je tema obrađena opravdava to od prve do trista i dvadeset i prve stranice.

„Istovremeno upućuje da je pitanje međuuticaja vjerskog i nacionalnog uvijek zahtjevno za političke elite, da je ono mjera njihove političke mudrosti, umješnosti i odgovornosti. Zahtjevno je i za vjerske velikodostojnike da vršeći svoju službu ne pretvaraju nacionalno u nacionalističko“, kazao je Vukčević.

On je ukazao da dio knjige koji se bavi Islamskom zajednicom u pomenutom periodu pokazuje da je to bilo najmanje pogodno tle za izrastanje nacionalizma, te da je bilo svedeno na pojedinačne istupe.

„U tom smjeru je i zaključak autora da je starješinstvo te zajednice bilo partner vlasti u borbi protiv nacionalističkih izazova. Te činjenice i stav imaju svojsvrnu sublimaciju u citatima iz govora efendije Demirovića upućenim ne samo vjernicima, već svima sa kojima se želi graditi multietnička zajednica“, kazao je Vukčević.

U segmentu knjige koji se bavi Katoličkom crkvom pažnja autora je, ističe Vukčević, usmjerena na važne događaje koji su bili uzročnik vjerskih i nacionalnih pomjeranja – unutrašnjim sukobom u Barskoj nadbiskupiji i beatifikacijom i kanonizacijom Leopolda Mandića.

„U prvom slučaju nalazimo faktografski prikaz sukobljavanja sveštenstva albanske i hrvatske nacionalnosti, kao i uključivanje Svete stolice u rješavanje tog spora. Druga osa vezana je za manifestacije povodom godišnjice proglašenja blaženim Leopolda Mandića i zebnju vlasti da bi to moglo dobiti političke konotacije. Ovdje nailazimo na podatke o angažovanju državnih službi tim povodom“, navodi Vukčević.

U završnom dijelu knjige, ističe Vukčević, autor ne ostaje na nivou opisa već zagledan u posljednje tri decenije od 1991. godine do danas zaključuje da su nakon socijalističkog sistema vjerske zajednice same sebi dale pravo i slobodu da se mogu baviti politikom i to bez odgovornosti. To se može tumačiti kao širenje slobode vjerskih zajednica ali je suština da je povratak i ulazak u oblast politike i nacionalizma nanio očiglednu štetu i njima i društvu.

Zbog toga su nam ovakve knjige potrebne danas jer pomažu razumijevanju vjerskih procesa danas kada su ustavna norma i ustavna stvarnost u raskoraku, istakao je Vukčević.

„Pomažu nam da uočimo do čega dovodi odsustvo osmišljenog bavljenja vjerskim pitanjem, čija zamjena ne može biti smjenjivanje bliskog odnosa sa crkvom kada nam to donosi političku korist i ishitrenog rješavanja tog problema kada ta ljubav prestane“, zaključio je Vukčević.

Autentična svjedočenja i dokumenti

Adnan Prekić je apostrofirao metodološke kvalitete Papovićevog istraživanja.

„Rasprave koje se tiču nacionalnog pitanja u Crnoj Gori nisu nešto što je

nepoznato, one su frekvente u publicističkim i historiografskim radovima. Međutim, ta učestalost uglavnom se svodila na nešto što bi moglo da bude afirmisanje i utvrđivanje sopstvenih istorijskih istina. Mnogi autori polaze od svojih istina koje pokušavaju da afirmišu. Ova knjiga je izuzetak zato što nas autor suočava sa nečim što su svjedočenja i autentični dokumenti koji nam pružaju priliku da iz te perspektive razumijemo i promišljamo procese“, istakao je Prekić.

Djelo obuhvata kompleksan i slojevit period od 1965. do 1991. godine koji se poklapa sa značajnim društvenim, političkim i ekonomskim dešavanjima u Jugoslaviji ali i u Crnoj Gori, napominje Prekić.

„U Crnoj Gori to je period najkrupnijih promjena u socijalističkom razvoju kada dolazi do smjene generacija, staro partizansko rukovodstvo odlazi na margine a na scenu stupaju mlađi političari koji će pokrenuti mnoge teme. Već na IV Kongresu Saveza komunista imamo početak priče o crnogorskom nacionalnom pitanju“, podsjetio je Prekić.

Jedan od ključnih kvaliteta ovog djela je, kako ističe, autorova sposobnost da događaje stavi u politički kontekst.

„On ukazuje na činjenicu da je svim vjerskim zajednicama imanentno to da izjednačavaju vjersko i nacionalno i na taj način prošire uticaj u crnogorskom društvu. S druge strane, imamo institucije socijalističkog društva koje su čvrsto opredijeljene za vrijednosti sekularizma i vjerske zajednice tada nisu mogle da se pojavljuju i djeluju u društvu onako kako to čine danas“, kazao je Prekić.

Ističe da sve što se nalazi u knjizi možemo posmatrati iz ugla savremenosti i onoga što danas doživljavamo.

„Vidimo da popuštanje vjerskim zajednicama prije ili kasnije dođe na naplatu. To najbolje pokazuje priča sa SPC u socijalističkom periodu“, istakao je Prekić.

Najbolje to oslikava, dodaje, priča o Njegoševom mauzoleju.

„Godine 1951. kada se to pitanje aktuelizuje SPC je na marginama i nema javnog djelovanja. Nakon samo 15 godina kada je priča ponovo aktuelizovana, crkva je u punom kapacitetu. Tu se vidi osnovna funkcija i uloga SPC, što je imanentno i drugim vjerskim organizacijama, da to nije vjerska već nacionalna institucija srpskog naroda sa jasnim zadacima“, istakao je Prekić.

Autor knjige *Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori (1965–1991)* Dragutin Papović zahvalio se izdavaču Matici crnogorskoj, generalnom sekretaru MC Ivanu Ivanoviću i uredniku knjige Marku Špadijeru.

„Od 2009. godine uspješno sarađujemo kada je Matica objavila moju prvu knjigu. Ovo je treća koju objavljujem kod njih, dakle Matica je moj najbolji izdavač“, kazao je Papović.

Autor se zahvalio brojnim posjetiocima promocije i govornicima koji su, kako je kazao, knjigu predstavili na izvanredan način i ukazali na sve njene aspekte.

„Sada je sve na čitaocima“, zaključio je Papović.

Riječ Marka Špadijera, urednika knjige Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori (1965–1991), autora Dragutina Papovića

O Papovićevoj knjizi koju premijerno predstavljamo ću govoriti kao urednik ali i kao učesnik i svjedok vremena kojim se ona bavi.

Kao urednik mogu da kažem da je Matica ovom knjigom obogatila tretman jednog važnog i aktuelnog segmenta crnogorskog društvenog života. Religija i vjerske zajednice i njihov uticaj na oblikovanje svijesti građana i na političku scenu, nijesu dovoljno teorijski, ideološki i historiografski osvijetljeni i zato knjige ove vrste, ne samo da pomažu edukaciji, već i navode na razmišljanje o tim relacijama u Crnoj Gori danas.

Od kako nema Zvezdana Folića gotovo se niko u Crnoj Gori naučno ne bavi odnosom crkve i države. Zbog toga sam kao urednik časopisa, gdje su objavljeni neki od članaka koji čine ovu knjigu, ohrabrivao mladog istraživača Dragutina Papovića da o tome piše. Srećna okolnost što ga je državni posao prosto obavezao da prouči ovu temu.

Period od 1965. do 1991. godine prošlog vijeka je istorijski kratak za cjelovito sagledavanje ove teme, ali je dragocjeni fragment u mozaiku djelovanja vjerskih zajednica i njihovoj vezi sa nacionalizmima u kontekstu vremena. Papović je to savjesno uradio. Zato preporučujem ovu knjigu kao pouzdano svjedočenje o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Katoličkoj crkvi i Islamskoj vjerskoj zajednici i njihovim vezama sa nacionalizmima u Crnoj Gori u posljednjih četvrt vijeka samoupravnog socijalizma. Poslije iskustva sa nacionalizmima ovaj period djeluje kao miran uvod u događaje koji će uslijediti. Volim da citiram Brodela da će, kada se ohladi „vrelina istorije“ i budu dostupni arhivi svih vjerskih zajednica mnoge činjenice iz ovog perioda postati jasnije.

Druga moja veza sa temom ove knjige je neposredno životno i političko iskustvo. Period kojim se bavi ova knjiga je najuspješniji u sveukupnom privrednom, obrazovnom, kulturnom i socijalnom razvoju Crne Gore. Dvadesetak godina poslije rata, jedinstveni Savez komunista Jugoslavije je konsolidovao jednopartijsku vlast, uveo samoupravljanje i decentralizovao federaciju. Crkva je odvojena od države, a religijska prava građana su garantovana Ustavom. Vjerskim zajednicama u velikoj mjeri je nacionalizacijom oduzeta imovina. Prema marksističkoj doktrini religija je „opijum za narod“, a službenom politikom

„bratstva i jedinstva“ nije ostavljen prostor za toleranciju nacionalizama. Savez komunista je kontrolu vjernika i njihovih organizacija prepustio državnim organima i SSRN, a povremeno ukazivao na štetno djelovanje u pogledu raspirivanja nacionalizma i antikomunizma. U Crnoj Gori uticaj religije i vjerskih zajednica bio je politički marginalan. Vlast nije pribjegavala mjerama represije prema sveštenstvu, a kamo li prema vjernicima.

Vjerske zajednice su nastojale da budu lojalne vlastima i da se drže dalje od politike. Međutim, osnovnim etnoreligijskim funkcijama da održavaju nacionalni duh (srpski, bošnjački-muslimanski, hrvatski, albanski), nacionalizam je bio stalni pratilac crkvenog djelovanja svih konfesija. U ovoj knjizi se jasno vidi kako se ispoljavali nacionalizmi, ko su bili njihovi protagonisti, kakvi su se dešavali raskoli u zajednicama i kakve je priroda uticaja spolja.

Najdalje je u njegovanju svetosavskog nacionalizma otišla Srpska pravoslavna crkva, što je dokumenetovano prikazano analizom djelovanja povodom izgradnje Njegoševa mauzoleja. Crkva ne samo da se usprotivila gradnji, ispoljavajući paternalizam prema Crnoj Gori, već je uspjela da za svoju akciju animira veliki broj istaknutih ličnosti iz Crne Gore, Srbije i drugih sredina. Crna Gora je kao država (tada republika) odlučno reagovala braneći svoje interese i identitet (*odbranila Lovćen za razliku od Rumije*). Bila su druga vremena. Rukovodstvo Srbije je službeno osudilo SPC da povodom Mauzoleja širi nacionalnu hegemoniju. Međutim, *Beograd je poslao Odboru cinično objašnjenje da ne može da finansijski podrži izgradnju mauzoleja jer su potrošena sredstva namijenjena spomen pločama i spomenicima, a u isto vrijeme oktobarskom nagradom nagradio Lubardu za sliku „Sumrak Lovćena“*. Matrica velikosrpskog nacionalizma u vjerskoj i profanoj sveri prema Crnoj Gori tada uspostavljena praktikuje se do danas.

Vlast u Crnoj Gori nije organizovano i jedinstveno djelovala u reagovanju na latentnu prijetnju po nacionalne interese od strane velikosrpskog nacionalizma, pa je pored emancipatorskog dokumenta o razvoju crnogorske kulture, produkovala *Bijelu knjigu* kojom je izvršni organ SK CG odredio ideološke međaše i uspostavio vještačku ravnotežu u ispoljavanju srpskog i crnogorskog nacionalizma.

Autor je posebno pažljivo obradio period kraja osamdesetih godina povezujući uticaj „justinovaca“ (Irineja Bulovića, Anastasija Jeftića i Amfilohija Radovića) za razbuktavanje srpskog kleronacionalizma, koji će zahvatiti i Crnu Goru. Ostarjeli i bolesni mitropolit Danilo nije se priklanjao radikalnom srpskom nacionalizmu i više ga je interesovalo pitanje imovine. Dolazak Amfilohija u Crnu Goru 1990, rušenje komunizma, raspad Jugoslavije, AB revolucija, svrgavanje stare crnogorske

vlasti, rat i izolacija vodi Crnu Goru u velikosrpski svijet. Obnova autokefalnosti CPC dolazi kao reakcija na te okolnosti, ali nema oslonac u novoj vlasti.

Bio sam svjedok toga vremena, kao poslanik Skupštine Crne Gore, urednik, jedan od rijetkih živih članova Cetinjskog odbora za podizanje Mauzoleja, član najviših partijskih foruma, ostalo mi je štošta u pameti ali ne znam pripada li to istoriji, sjećanjima ili priči za unučad. Naučio sam da u ocjeni jednog vremena i ponašanja ljudi u njemu ne valja suditi po naknadnoj pameti. Komunističko rukovodstvo u Crnoj Gori raspolagalo je sa malo znanja o crkvi i religiji, a nažalost i o crnogorskom nacionalnom pitanju i svako propitivanje formula građanske nauke smatralo se svetogrđem i doživljavalo naučni, medijski i politički linč Beograda i Titograda (Kulišić, Savo Brković, Vojislav Nikčević, Radoslav Rotković, Pavle Mijović, ...). U Predsjedništvu CK, u kome sam jedno vrijeme bio predsjednik ideološke komisije, nije bilo čovjeka koji je ovu materiju poznao na nivou dva semestra sociologije religije. Jednostavno, smatrali smo religiju i djelovanje vjerskih zajednica za nevažno i prepustili to SSRN, komisijama za vjerska pitanja pri Vladi i UDB-i.

Sugeriram autoru da nastavi proučavanje djelovanja vjerskih zajednica u Crnoj Gori do današnjih dana i da prikupi još podataka iz više izvora, plastičnije prikaže istaknute ličnosti iz svih vjerskih zajednica (don Nika Lukovića, Vinka Malaja, Filareta Koprivicu, ...) i ljudi iz državnog aparata koji su savjesno obavljali posao (recimo Božo Martinović, dugogodišnji sekretar Vjerske komisije). Vrijedno bi bilo napora obraditi ulogu Matice iseljenika u odnosu na vjerske zajednice.

Knačno, bez cjelovitog i objektivnog naučnog pogleda ne može se objasniti fenomen kako je u jednoj izrazito ateističkoj sredini za kratko vrijeme došlo do obnove religioznosti, izgradnje vjerskih objekata, praktikovanja vjerskih običaja i konačno uticaja vjerskih zajednica na politički i duhovni život građanske Crne Gore.

Obraćanje Mladena Vukčevića na promociji knjige Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori (1965–1991) autora Dragutina Papovića

Počastvovan sam pozivom Matice crnogorske i gospodina Papovića da govorim o knjizi posvećenoj vjerskom i nacionalnom fenomenu, o njihovom ukrštanju i razilaženju, u periodu od skoro tri decenije.

Moje obraćanje ima tri dijela. Prvi, o značaju obrade ove teme, drugi je osvrt na njen sadržaj, i treći je moje čitanje poruka na koje upućuje ova knjiga.

U prvom dijelu se kao premisa nameće da pravna i politička istorija svjedoči da položaj vjerskih zajednica nije objašnjiv samo ustavnim odrednicama o bilo kom od tri režima odnosa države i crkve – režimu državne crkve, priznatih crkava i odvojenosti države i crkve. Sve ove režime Crna Gora bilježi u svom istorijskom trajanju i usložnjava ih u vremenima: nacionalne i multietničke zajednice, državne nezavisnosti i južnoslovenskog zajedništva, unitarnog i federalnog iskustva, jednopartizma i višepartizma, i dodatno, izoštrava ih u ratnim događanjima, političkim previranjima i našim podjelama.

Značaj izučavanja ove teme podsticao je brojne autore – publiciste, političke djelatnike i naučne radnike. I pisalo se ne malo, ali sa nejednakim uspjehom, češće opisujući nego objašnjavajući ove fenomene. Zato je kraći spisak onih koji su polazili od izvorne građe, od teksta dokumenata i konteksta koji im je oblikovao značenje. Tom spisku autora pripada Dragutin Papović, koji je u stvaranju ovog djela imao pred sobom svoj matični poziv – istoričara, ali i posvećenog državnog zvaničnika.

Ova lijepo opremljena knjiga nas, i prije ijednog slova i naslova, ilustracijom slagalice na njenim koricama uvodi u priču o potrebi da epilog državnog odnosa po ovim pitanjima treba biti skladno oblikovani mozaik, a ne prosti zbir djelova slagalice. Poslije toga, naslov knjige nam nagovještava izazovnost i intrigantnost teme, a način na koji je ona obrađena to opravdava, od prve do trista dvadeset i prve stranice. Istovremeno upućuje da je pitanje međuuticaja vjerskog i nacionalnog uvijek zahtjevno za političke elite, da je ono mjera njihove političke mudrosti, umještosti i odgovornosti. Zahtjevno je i za vjerske velikodostojnike, da vršeći svoju službu ne pretvaraju nacionalno u nacionalističko, da ih odvoje na dobro društvene zajednice i vjerskih zajednica.

U ovom dijelu se vrijedi podsjetiti osnova na kojima je bio utemeljen položaj

crkve u svijetu socijalizma. Taj hod počinje od marksističke misli da će razvojem društva postepeno nestajati „magleni veo religioznog izraza“, ili, kako je to slikovito opisao Đuro Šušnjić „Marks se nije borio protiv Boga, već se borio za svijet u kome Bog nije potreban“. Na tim postavkama jugoslovenski i crnogorski komunisti su gradili odnos prema vjerskom pitanju u jednoj višenacionalnoj zajednici, a okolnosti za njegovo rješavanje im nijesu bile naklonjene (nasljeđe međunacionalnih i vjerskih sukobljavanja u Prvoj Jugoslaviji, stalne političke krize i dolazeći rat).

Vremenski period koji se obrađuje u ovoj knjizi obuhvata i usvajanje amandmana XXXI na savezni ustav iz 1963. godine kojim je nadležnost u odnosima države sa vjerskim zajednicama prenijeta na nivo federalnih jedinica, čime je povećana i njihova odgovornost. Ovo posebno dobija na značaju u Crnoj Gori, gdje će se u odnosima sa najvećom vjerskom zajednicom smjenjivati otvorena sukobljavanja i zamrznuti sukobi, koje je povodom izgradnje Mauzoleja, reljefno obradio kolega Papović. Stoga, u vremenima današnjim kada, se češće u vidu presude a manje analitički, piše i priča o progonu crkve u doba jednopartizma, kada pojedini ratni zločinci dobijaju oreol velikomučenika i nacionalnih stradalnika, knjiga kakvu nam je podario kolega Papović ima ne samo vrijednost, već i upotrebnu vrijednost, kako to razlučuje nauka o pravu. Što je sadržaj ove knjige? To je obrada šest tema, koje su metodološki odvojene ali se sadržajno prepliću i tvore cjelinu, u kojoj se smjenjuju različiti varijeteti odnosa vjerskih zajednica sa državom. Sežu od onih koji imaju odlike „kooperativne sekularnosti“ do onih koji svojim djelovanjem dovode u pitanje princip odvojenosti države i vjerskih zajednica. Polazeći od bogišićevske svedenosti („što svak jednako razumije tome tumača ne treba“), autor nas uvodi u svijet dokumenata, a oni su najveća zaloga ove knjige.

Centralno mjesto u strukturi rada i obimu obrade, skoro 80 stranica, autor posvećuje odnosima Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve tokom izgradnje Njegoševog mauzoleja. Tu nalazimo podatke o: ideji podizanja Mauzoleja; državnim i stručnim tijelima koja su donosila odluke o gradnji ili se protivila gradnji; stavovima državnih zvaničnika ovim povodom, meni posebno interesantno Mijata Šukovića, predsjednika Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama, koji su za mene, možda sam subjektivan prema svom mentoru, očekivana potvrda njegove studioznosti kojom je prilazio svakom problemu. Zatim, slijede podaci o sudskim i ustavnosudskim sporovima koji vođeni ovim povodom; odnosu saveznog i crnogorskog rukovodstva po ovom pitanju; odnosima Udruženja pravoslavnog

sveštenstva i Mitropolije, a tu su i ostale činjenice koje osvjetljavaju ovu temu. Neki od tih podataka su za mene, moguće i dio javnosti, neočekivana saznanja, recimo, dio aktivnosti Komisije za reorganizaciju muzeja na Cetinju iz 1966. godine, posebno imajući u vidu njen stav, ali i sastav.

Drugi prilog u knjizi je priča novijeg datuma, koja ima istu potku, ali u nacionalizmima u predvečerje ratova iz 90-ih, nažalost realizovanu u tim ratovima. U tom dijelu dajem osvrt na dokumenta koja je autor citirao, u kojima se pominjem u svojstvu predsjednika Komisije za odnose sa vjerskim zajednicama, a odnose se na bolovanje mitropolita Dajkovića i njegove riječi upućene očuvanju Crne Gore. Moje sjećanje je identično sa onim što je autor naveo, da, baš tako je bilo. To me je učvrstilo u uvjerenju da su istraživački korektno interpretirani i ostali dokumenti u ovoj knjizi.

Dio o djelovanju Islamske vjerske zajednice potvrđuje da je to bilo najmanje pogodno tlo za izrastanje nacionalizma, i da je bilo svedeno na pojedinačne istupe. U tom smjeru je i zaključak autora daje Starješinstvo Islamske zajednice bilo partner vlasti u borbi protiv nacionalističkih izazova. Te činjenice i stav autora imaju svojevrsnu sublimaciju u citatima iz govora efendije Demirovića, upućenim ne samo svojim vjernicima, već svima sa kojima se želi graditi multietnička zajednica. Četvrti i peti dio rada (djelovanje Katoličke crkve u Crnoj Gori) autor gradi, kao i prethodne, oko bitnih događaja koji su bili uzročnici vjerskih i nacionalnih pomjeranja – unutrašnjih sukoba u Barskoj nadbiskupiji i beatifikacije i kanonizacije Leopolda Mandića. U prvom slučaju nalazimo faktografski prikaz sukobljavanja sveštenstva albanske i hrvatske nacionalnosti, kao i uključivanje Svete stolice i crnogorske vlasti u razrješenje tog spora. Druga osa vezana je za manifestacije povodom godišnjice proglašenja blaženim Leopolda Mandića, i zebnju vlasti da bi to moglo dobiti političku konotaciju. Ovdje nailazimo na podatke o angažmanu državnih službi tim povodom, procjene o uticaju katoličkog sveštenstva van Crne Gore na ta događanja, analize nacionalne i vjerske strukture Boke, procjene o govorima koji su nagovještavani ili su održani.

I pri kraju, moj sud o ovoj knjizi, koji oslanjam na njen posljednji dio pod naslovom „Vjerski poglavari u Crnoj Gori“. U njemu autor tvori sintezu kroz dva određenja: prvo, da su ustavni i zakonski akti garantovali slobodu vjeroispovijesti, dok su vjerske zajednice koristile svoja prava, koja su na primjeren način bila dio čovjekove intime, odnosno da vjerske zajednice nijesu djelovale kao parapolitičke organizacije, i drugo, da prikaz odnosa crnogorske države i vjerskih zajednica nije idilična slika, da je vlast nacionalizovala veliki dio imovine vjerskih zajednica

otežavajući njihovo funkcionisanje, ali i da su težišna sporenja prepuštana redovnom sudu i pravdi, kako autor navodi, upravo citirajući crkvene velikodostojnike. U završnom dijelu autor ne ostaje na nivou opisa, već je zagledan i u posljednje tri decenije, od 1991. do danas, i ističe: „Nakon socijalističkog sistema, vjerske zajednice su same sebi dale pravo i slobodu da se mogu baviti i politikom, i to bez odgovornosti. To se može tumačiti i kao širenje slobode vjerskih zajednica, ali je suština u tome da je povratak i ulazak u oblast politike i nacionalizma nanio očiglednu i višestruku štetu i njima i društvu“.

Sve ovo upućuje na zaključak, da nam trebaju ovakve knjige – svjedočanstva, one pomažu razumijevanju vjerskih procesa danas, kada su ustavna norma i ustavna stvarnost u raskoraku. Pomažu nam da uočimo do čega dovodi odsustvo osmišljenog bavljenja vjerskim pitanjem, čija zamjena ne može biti smjenjivanje bliskog odnosa sa crkvom kada vam to donosi političku korist i ishitrenog rješavanja tog problema kada ta ljubav prestane. Stoga očekujemo da nam posvećenost Dragutina Papovića podari nove stranice na ovu temu, i da sa Maticom nastavi uspješan izdavački niz. Umjesto završne rečenice dopuštam sebi pravo na jedno sjećanje starije od pola vijeka, na slike iz porodičnog albuma. Proslava Dana škole u kojoj su radili i moji roditelji, prisutni su general Velimir Terzić, pop Jagoš Radunović, lik iz knjige koju večeras promovišemo, a njih i druge zvanice pozdravlja direktor škole Stevan Radičević, sin popa Luke Radičevića. Kada bih u jednoj riječi trebalo da naslovim te fotografije, i tada u sedmoj godini, i danas u sedmoj deceniji, napisao bih riječ sklad a ne riječ progon. Hvala vam.

MATICA
CRNOGORSKA

PROMOCIJA KNJIGE

Promocija knjige

Jovan Muhadinović

Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

Podgorica, 9. mart 2023. godine

Dragocjeno svjedočanstvo diplomatskih odnosa Crne Gore i Osmanskog carstva

O knjizi *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* istoričara **Jovana Muhadinovića** govorili su urednik izdanja **Ivan Ivanović** i istoričari **Jadranka Selhanović**, **Adnan Prekić** i **Ivan Tepavčević**.

Osvrnuvši se na istorijske okolnosti i činjenicu da je Osmansko poslanstvo otvoreno na Cetinju samo godinu nakon Berlinskog kongresa, te da Crna Gora svoje prvo diplomatsko predstavništvo otvara upravo u Carigradu Ivanović je ukazao na to koliko su bili važni odnosi tadašnje Crne Gore sa Osmanskim carstvom.

Ranija istraživanja crnogorsko-osmanskih odnosa poslije 1879. godine bila su bazirana na domaćim izvorima, dok Muhadinović zahvaljujući dokumentima Vladinog Osmanskog arhiva u Istanbulu nudi novi pogled na period kojim se bavi, istakao je Ivanović.

„Na spisku korišćene literature su i 74 monografske publikacije, osmanske novine *Ikdam* i *Malumat*, *Glas Crnogorca* i američki *New York Times*. Knjiga čini još jedan iskorak prikazujući objektivnije situaciju u kojoj su se našli muslimani u tadašnjoj Crnoj Gori“, smatra Ivanović.

Muhadinovićeva knjiga, kako ističe, pored naučnog doprinosa afirmiše temeljne programske odrednice Matice crnogorske ali i vrijednosti i prirodu crnogorskog društva, vezane za multinacionalni, multikulturni i viševjerski karakter. Autentično i argumentovano prezentuje mirnodopske i diplomatske odnose, vjekovima sukobljenih Crne Gore i Osmanskog carstva.

„O tome svjedoče zvanične posjete knjaza Nikole Carigradu, njegove lične i porodične relacije s otomanskim sultanom, kao i razmjena izuzetnih poklona i ordenja. Knjiga nam ilustruje građenje veza Crne Gore i Osmanskog Carstva iz kojih možemo izvući i nauk, kako se prevazilaze konfrontacije i, u konkretnom slučaju, dugotrajne ratne relacije. To je ujedno primjer i za savremene države, pa i za aktuelne prilike na Balkanu, kako se može relativno lako i brzo uspostaviti stabilna koegzistencija i povjerenje kada državna politika zauzme realan stav i uvaži suprotnu stranu, bez obzira na teritorijalnu i demografsku nejednakost“, zaključio je Ivanović.

Obilje novih i nepoznatih činjenica

Prema riječima istoričarke Jadranke Selhanović, Jovan Muhadinović pripada generaciji mladih crnogorskih istoričara koja nagovještava veliki istraživački potencijal i koja se pozicionira u crnogorskoj istoriografiji.

„Ono što je do sada uradio svjedoči o predanom i posvećenom radu koji je iskazan brojnim člancima u stručnim publikacijama, našim i inostranim. Knjiga koju promovishemo donosi novi pogled na crnogorsko osmanske odnose i obilje novih i nepoznatih činjenica koje potiču iz domaćih i turskih fondova. Bez novih izvora nemoguće je pratiti istinske naučne iskorake i donositi znanja koja pomjeraju granice“, istakla je Selhanović.

Pojava knjige kao što je Muhadinovićeva ohrabruje, smatra Selhanović, jer pokazuje da crnogorska istoriografija ima svoju vitalnost čak i u vremenu kada se svaki ozbiljan naučni napor najčešće degradira.

„I kada se s institucionalnog nivoa propagira ‘relaksirana’ istorija koja ne počiva na činjenicama i znanjima nego na pameti isprazne glave“, zaključila je Selhanović.

Duh jednog vremena

Istoričar Adnan Prekić se govoreći o Muhadinovićevoj knjizi posebno osvrnuo na nekoliko značajnih pitanja kojima se istraživač bavio želeći da pokaže kako su dvije vjekovima sukobljene zemlje gledale jedna na drugu u novim, mirnodopskim uslovima.

„Najveći značaj ove knjige je u tome što nam ona zaista pokazuje duh jednog vremena i govori nam o odnosima između dvije države i onome što je suština i sadržaj tih odnosa“, kazao je Prekić.

Ono što posebno izdvaja ovu knjigu je činjenica da je Muhadinović jedan od prvih autora koji je u pripremi koristio osmanske izvore i štampu, smatra Prekić.

„Crnogorska historiografija ostala je na neki način hendikepirana zato što u prethodnom periodu nismo imali više osmanskih izvora koji bi nam pomogli u razumijevanju i kontekstualizaciji crnogorske istorije XVIII i XIX vijeka. Muhadinović je tu uradio veliki korak ali treba istaći i značaj velikog skupa „Crna gora i Osmansko carstvo“ koji je Matica crnogorska organizovala 2017. godine i to što je CANU publikovala dio osmanskih izvora“, kazao je Prekić.

Istoričar Ivan Tepavčević je istakao da je ovim radom Muhadinović pokušao da rekonstruiše sliku prošlosti i vrednosni sistem prošlog ali i da predstavi težnje grupacija na vlasti obje države.

„Većina članaka odnosi se na Osmansko poslanstvo ali i na spoljnu politku i diplomatsku tematiku. Kako na jednom mjestu kaže naročito se tu isticalo istočno pitanje – žeravica koja će zapaliti cijelu Evropu“, istakao je Tepavčević.

Knjiga se sastoji iz uvodnog dijela i dvanaest poglavlja na ukupno 232 strane. Donosi izbor arhivskih dokumenata, priloge o osmanskim poslanicima na Cetinju, vicekonzulima akreditovanim u Crnoj Gori, izvore, literaturu i biografiju autora. Jedan broj fotografija nastalih u periodu koji knjiga obrađuje po prvi put je prezentovan u Crnoj Gori. U posebnom prilogu na tridesetak strana je dat izbor iz poglavlja na engleskom jeziku.

Matica crnogorska je knjigu objavila u okviru biblioteke Kultura i istorija a finansijski je podržao Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore.

Riječ Ivana Ivanovića, urednika knjige Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912, autora Jovana Muhadinovića

„Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912“ je prvo samostalno djelo historičara Jovana Muhadinovića, koji je saradnju s Maticom crnogorskom započeo prije više godina objavljivanjem tekstova u časopisu *Matica*.

Monografija pred nama predstavlja upotpunjenu verziju magistarskog rada odbranjenog na Filozofskom fakultetu u Nikšiću pod naslovom *Uticao Turskog poslanstva na Cetinju na crnogorsko-turske diplomatske odnose od 1879. do 1912. godine*.

Matica crnogorska je knjigu objavila u okviru biblioteke *Kultura i istorija* a finansijski je podržao **Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore** na čemu im zahvaljujem.

Kao urednik knjige koju večeras predstavljamo biću slobodam da vas elementarno upoznam s njom. Poslije međunarodnog priznanja na Berlinskom kongresu 1878. godine, Crna Gora i Osmansko carstvo, nakon viševjekovnog sukoba, uspostavljaju zvanične diplomatske odnose, da bi poslanstvo već naredne godine bilo otvoreno na Cetinju. Zanimljivo je da Crna Gora svoje prvo diplomatsko predstavništvo otvara upravo u Carigradu, što ilustruje koliko su bili važni odnosi sa Osmanskim carstvom. Rad Osmanskog poslanstva je bio fokusiran na rješavanje problema nastalih pripajanjem novih teritorija Crnoj Gori i muslimanskog stanovništva koje je emigriralo ili ostajalo u svojim domovima. Poslanstvo je radilo i na uspostavljanju boljih ekonomskih relacija i trgovinske razmjene. Pogoršani odnosi nakon Malisorskog ustanka i izbijanje Balkanskog rata su doveli do prekida diplomatskih odnosa 1912. godine.

Knjiga se sastoji iz uvodnog dijela i dvanaest poglavlja na ukupno 232 strane. Donosi izbor arhivskih dokumenata, priloge o osmanskim poslanicima na Cetinju, vicekonzulima akreditovanim u Crnoj Gori, izvore, literaturu i biografiju autora. Jedan broj fotografija nastalih u periodu koji knjiga obrađuje po prvi put je prezentovan u Crnoj Gori. U posebnom prilogu na tridesetak strana je dat izbor iz poglavlja na engleskom jeziku.

Ranija istraživanja crnogorsko-osmanskih odnosa poslije 1879. godine bila su bazirana na domaćim izvorima, dok je Muhadinović zahvaljujući dokumentima Vladinog Osmanskog arhiva u Istanbulu u prilici da nam ponudi novi pogled na

period koji obrađuje. Na spisku korišćene literature su i 74 monografske publikacije, osmanske novine *Ikdam i Malumat*, *Glas Crnogorca* i američki *New York Times*. Knjiga pored navedenog čini još jedan iskorak prikazujući objektivnije situaciju u kojoj su se našli muslimani u tadašnjoj Crnoj Gori.

Matica crnogorska je posebno počastvovana prilikom da objavi knjigu Jovana Muhadinovića „Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912“, jer ona pored svojeg naučnog doprinosa, afirmiše temeljne programske odrednice Matice crnogorske ali i vrijednosti i prirodu crnogorskog društva, vezane za multinacionalni, multikulturni i viševjerski karakter. Ovo izdanje naučnoj i kulturnoj javnosti, autentično i argumentovano prezentuje mirnodopske i diplomatske odnose, vjekovima sukobljenih Crne Gore i Osmanskog carstva, koji ubrzo pored protokolarnih poprimaju i prijateljski karakter. O tome svjedoče zvanične posjete knjaza Nikole Carigradu, njegove lične i porodične relacije s otomanskim sultanom, kao i razmjena izuzetnih poklona i ordenja. Muhadinovićeve knjige nam ilustruje građenje veza Crne Gore i Osmanskog Carstva iz kojih možemo izvući i nauk, kako se prevazilaze konfrontacije i, u konkretnom slučaju, dugotrajne ratne relacije. To je ujedno primjer i za savremene države, pa i za aktuelne prilike na Balkanu, kako se može relativno lako i brzo uspostaviti stabilna koegzistencija i povjerenje kada državna politika zauzme realan stav i uvaži suprotnu stranu, bez obzira na teritorijalnu i demografsku nejednakost. Dva ljuta protivnika na borbenom polju, Crna Gora i Osmansko carstvo, sačuvavši dostojanstvo, u trodecenijskom periodu izgrađuju međudržavne odnose punog uvažavanja. Knjiga sadrži i diskretnu kritiku ondašnje crnogorske politike i diplomatije u stasavanju. U jednom dijelu prikazuje njenu manje lijepu, neiskreniju stranu lica, prvenstveno kada se radilo o imovinskim pravima muslimanskog stanovništva.

Jovan Muhadinović nam je ovom knjigom, pišući nepretenciozno i razgovjetno, dao jedan dio priče o nestanku klasične i nastajanju nove Crne Gore, one koja će demonstrirati da razumije vjerske, nacionalne i kulturne razlike. Crne Gore koja će to znati da prepozna kao svoju bitnu odrednicu, na čijem temelju će izgraditi tradiciju tolerancije i suživota. Znajući više nego dobro da etika čojstva i junaštva nije moguća, niti održiva, bez poštovanja čovjeka kao takvog, što je i osnova samopoštovanja i dostojanstva koje su Crnogorci cijenili više i od života. Apostrofirao bih neizostavno, da zasluge za multietnički i vjerski sklad u Crnoj Gori XIX vijeka, pa sve do današnjih dana, imaju pripadnici svih vjera i etniciteta podjednako, dok je odgovornost Crnogoraca neupitno najveća, što ni danas nikako

ne bi smjeli zaboraviti. Stoga posljednjih decenija, kada nas sa određenih adresa podučavaju multietničkom skladu i suživotu, osjećamo izvjesnu nelagodu, jer ove vrijednosti stanuju i istrajavaju u Crnoj Gori, uprkos nemilim pokušajima njihovog narušavanja.

Knjiga pred nama je i primjer kako mnoge teme, koje nijesu do kraja istražene, smatramo poznatim i dovoljno obrađenim. Razjašnjenja koje ona donosi oslonjena su na dokumenta iz Osmanskog arhiva. Imajući primjer pred nama, prilika je da još jednom ukažemo na neophodnost institucionalnog i strateškog pristupa proučavanju stranih arhiva koji posjeduju građu o Crnoj Gori, njenoj prošlosti, diplomatskim i drugim relacijama.

Od Jovana Muhadinovića, kao istoričara mlađe generacije očekujemo nove istraživačke radove i dalji doprinos istorijskoj nauci. Istakao bih činjenicu da veći broj mladih crnogorskih istoričara objavljuje svoje radove u časopisu *Matica*. Matica crnogorska će ih u mjeri svojih mogućnosti podržavati i podsticati da, pored ličnih interesovanja, zajednički i timski planiramo i realizujemo istraživanja tema koje zaslužuju pažnju i čija obrada nedostaje cjelovitijem poimanju segmenata crnogorske istorije i kulture.

Promocija knjige
Dragutin Papović
Vjerske zajednice i nacionalizmi u Crnoj Gori
(1965–1991)

Nikšić, 14. mart 2023. godine

O najnovijoj knjizi Dragutina Papovića u izdanju Matice crnogorske govorili su: **Jasmina Nikčević**, predsjednica Ogranka Matice crnogorske Nikšić; **Marko Špadijer**, publicista i urednik izdanja, historičari **Slavko Burzanović** i **Ivan Tepavčević**, i autor.

Tekstovi nastali nakon višegodišnjeg proučavanja literature o vjerskim zajednicama u Crnoj Gori sabrani su u novoj knjizi historičara Dragutina Papovića. Radovi su najprije objavljeni u časopisima *Matica*, *Acta histriae* i *Montenegrin journal for social science*. Po dva rada se odnose na djelovanje Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Katoličke crkve, jedan je posvećen Islamskoj vjerskoj zajednici (IVZ), a posljednji rad se bavi javnim angažmanom vjerskih poglavara u ovome periodu i njihovim odnosima sa predstavnicima ondašnje crnogorske vlasti.

U fokusu Papovićevih radova je uticaj vjerskih zajednica na politički život u socijalističkoj Crnoj Gori. Time su po mišljenju autora „pokazale da nijesu samo

vjerske, već i institucije koje baštine i oblikuju nacionalne ideologije“. Zastupajući svoje nacionalizme poglavari najuticajnijih vjerskih zajednica su isticali da je zajednički život u viševjerskoj i multinacionalnoj Crnoj Gori uzvišena vrijednost, zbog čega u socijalističkom periodu gotovo i nije bilo primjera šovinizma.

Knjigu je objavila Matica crnogorska u okviru biblioteke *Studije, kritike, eseji*, a urednik izdanja je Marko Špadijer. Ovo je Papovićeve treća knjiga u izdanju Matice crnogorske nakon knjiga: *Protivnici vlasti u Crnoj Gori 1945–1948* i *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945–1990*.

Organizatori promocije u Nikšiću bili su Matica crnogorska i Društvo prijatelja i poštovalaca Nikšića.

Promocija knjige
Jovan Muhadinović
Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

Bar, 28. mart 2023. godine

Promovisana knjiga Jovana Muhadinovića – Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

U Dvorcu kralja Nikole promovisana je knjiga *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* autora, historičara **Jovana Muhadinovića**. Zanimljiva i indikativna tema privukla je pažnju brojnih posjetilaca promocije, koju su organizovali barski Ogranak Matice crnogorske i Zavičajni muzej.

Autor je u ovom djelu ukazao na značaj pisanih dokumenta tako što je u prilozi objavio značajan broj originalnih dokumenata, čime je dodatno htio da motiviše i na taj način uspostavi vremensku nit između čitaoca ili istraživača i tema koje je obradio. Od posebnog je značaja što je djelo praktično za upotrebu ne samo ljudima od struke, već i široj čitalačkoj publici.

Predšednik Ogranka Matice crnogorske Bar, mr **Ivan Jovović**, naglasio je u uvodnom obraćanju da se Muhadinović ovom publikacijom referirao kao ozbiljan istraživač predmetne tematike i, mada bi se, eventualno, prosječnoj čitalačkoj publici u Crnoj Gori učinilo da su mnogi datumi, događaji i ličnosti iz osmansko-crnogorskih odnosa opštepoznate činjenice, upravo ova knjiga egzemplarno pokazuje da su kod nas još uvijek prisutni naslijeđeni generacijski stereotipi, kada su u pitanju istorijske relacije ove dvije države.

„Autor je ovom publikacijom u značajnoj mjeri uspio da demistifikuje mnoga uvriježena mišljenja koja stanuju u našoj kolektivnoj memoriji, objektivno pristupajući temi, što potvrđuje korišćeni metodološki aparat u izlaganju, kako poznatih izvora i literature, tako i one arhivske građe iz crnogorskih i turskih arhiva, koja nije bila poznata stručnoj i naučnoj javnosti“, navodi Jovović.

Naglašavajući da tekovine osmanske kulture i tradicije na crnogorskom prostoru predstavljaju otvoreno polje za razna istraživanja, Jovović je podsjetio da je u organizaciji barskog Ogranka Matice crnogorske promovisano prvo izdanje knjige

Seada Gana Šlakovića *Rječnik Osmanske leksike barskoga kraja*, zatim Zbornik radova objavljen u izdanju Matice crnogorske, o međunarodnom naučnom skupu *Crna Gora i Osmansko carstvo, iskustvo međudržavnih odnosa* održanom 2015. u suorganizaciji Matice crnogorske, Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Turskog kulturnog centra u Podgorici „Yunus Emre“ i Univerziteta Trakija iz Turske „u kojem se nalaze različite percepcije crnogorskih i turskih naučnih radnika o viševjekovnim i slojevitim odnosima dvije države“.

„Publikacija koju predstavljamo tematski se može podijeliti na dva dijela – istoriju diplomatskih odnosa Knjaževine/Kraljevine Crne Gore i Osmanskog Carstva i položaj muslimanskog stanovništva, koje se poslije odluka Berlinskog kongresa 1878. godine našlo u crnogorskom državnom okviru, a što je predstavljalo novo društveno-političko iskustvo za Crnu Goru na međunarodnom i na unutrašnjem planu. Iščitavanjem se zapaža da su obje države, svaka sa svojih pozicija, imale interes za sprovođenje odluka Berlinskog kongresa, od početnih koraka u razgraničenju država, demarkaciji granica, pa do statusnih i materijalnih prava, naročito onog dijela muslimanskog stanovništva – muhadžira, koje je neposredno po završetku ratnih dejstava napustilo svoje domove i imanja“, objasnio je Jovović.

„Upravo to je razlog“, navodi Jovović, „što autor stavlja akcenat na intenzivnu komunikaciju različitih nivoa crnogorskih državnih vlasti i različitih diplomatskih predstavnika Osmanskog Carstva u Crnoj Gori“.

„Iz priložene dokumentacije proizilazi da su crnogorske vlasti posebnu pažnju posvećivale i onom drugom dijelu muslimanskog stanovništva koje je živjelo u gradovima, a koje se dominantno bavilo trgovinom, zanatstvom, pomorstvom i drugim djelatnostima, kojima Crnogorci nijesu bili vični. Sa druge strane, Osmansko poslanstvo je, uglavnom, težilo dodatno zaštititi integritet muslimanskog stanovništva, bazirajući svoju djelatnost na zaštiti imovinskih prava iseljenih muslimana“, ukazuje Jovović.

U knjizi stoji da su odnosi dvije države u opisanom razdoblju bili sadržajni, da su obje strane ulagale napore da u mjeri mogućeg suzbiju nataloženi viševjekovni antagonizam, i da uprkos naslijedenom negativnom političkim iskustvu, ne računajući samo primjere čojstva i junaštva, započnu nove odnose.

„Tome su doprinijele posjete, na najvišem državnom nivou, knjaza Nikole sultanu Abul Hamidu II, gdje je crnogorski suveren u Carigradu dočekan sa najvećim počastima koju je priređivala osmanska administracija, što je, inače, bilo ne samo od velikog značaja za međunarodnu afirmaciju Crne Gore, nego i za unutrašnje političke prilike, imajući u vidu heterogenu vjersku, a dijelom i etničku strukturu

stanovništva u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori”, kazao je Jovović.

Govoreći o djelu, Jovović je istakao da je autor poseban akcenat stavio na doprinos Osmanskog poslanstva na Cetinju razvoju trgovačkih i drugih odnosa Osmanskog Carstva i Knjaževine/Kraljevine Crne Gore, kao i djelovanju osmanskih vice – konzulata u Podgorici, Baru i Ulcinju.

„Osim konzulata Osmanskog Carstva, za vrijeme Kraljevine Crne Gore, u Baru su djelovala i konzularna predstavništva Austro – Ugarske i Kraljevine Italije, što je jedan od indikatora da je ovaj grad bio prepoznat kao uporišna tačka budućeg privrednog razvoja Crne Gore“, ukazuje Jovović dodajući da su se neformalni diplomatski odnosi Knjaževine Crne Gore i Osmanskog carstva odvijali prije zvaničnog uspostavljanja diplomatskih odnosa 1879, te da o tome svjedoči titula Hrvat-baše, kao starješine Crnogoraca u Carigradu, koji je zastupao po nekim procjenama do 4.000 Crnogoraca pred osmanskim vlastima, a koji su se nalazili u pećalbi na prostoru današnje Turske sredinom XIX vijeka.

Pred čitalačkom publikom je, prema riječima Ivana Jovovića, autorska radnja Jovana Muhadinovića koja je, za razliku od mnogih drugih, lišena bespotrebne patetike – deseteračke interpretacije osmansko-crnogorskih odnosa, koja je, nažalost, i dalje aktivna u našoj društvenoj stvarnosti ali, u osnovi, takvo tumačenje prošlosti se može okarakterisati isključivo kao pseudoistorija.

Ova knjiga daje za pravo da je ocjenimo kao uspješnu sintezu ukupnih crnogorsko – osmanskih odnosa u predmetnom razdoblju.

Publikacija Jovana Muhadinovića predstavlja intelektualni doprinos još boljem sagledavanju i tumačenju različitih istorijskih slojeva crnogorskog državnog i nacionalnog identiteta.

„Upravo zbog te činjenice, ova knjiga zaslužuje promocije ne samo u Crnoj Gori, već i u našoj dijaspori, s obzirom da su za izgradnju inkluzivnog modela savremenog crnogorskog društva, neophodna nova promišljanja i interpretacije naše zajedničke prošlosti“, zaključio je Jovović.

Bivši predsjednik Opštine Bar i ministar u Vladi **Jusuf Kalamperović** govorio je o položaju Mrkojevića u Knjaževini, kasnije Kraljevini Crnoj Gori, sa posebnim akcentom na tretman koji su Mrkojevići imali od knjaza/kralja Nikole I Petrovića.

Kalamperović je podsjetio na niz zanimljivih primjera iz tog doba koji su ostali u usmenim predanjima, posebnu pažnju posvećujući brizi crnogorskog vladara za Mrkojeviće tokom ratnih dešavanja, pogotovo tokom osvajanja Skadra. On naglašava da Jovan Muhadinović piše objektivno i dokumentovano o svemu što se dešavalo od 1879. do 1912. godine.

Istoričar **Mahmut Metanović**, između ostalog, ističe da „ovim značajnim djelom autor daje odgovor na period uspostavljanja diplomatskih odnosa dvije zemlje koje su vjekovima bile u sukobu, do Balkanskih ratova 1912–1913“.

„Muhadinović je u procesu stvaranja koristio obimnu arhivsku građu kod nas i u Republici Turskoj i nalaze iz 17 fondova, kao i literature oko 70 bibliografskih jedinica i časopisa od Cetinja do Carigrada (Istanbul) i Njujorka“, naglašava Metanović.

Ovo djelo prema mišljenju Metanovića, kao istraživača istorije Mrkojevića, predstavlja „dragocjeni izvor informacija kako po pitanju dodatnog saznanja tako i kao putokaz u kojem pravcu mogu ići radi lakšeg pronalaženja odgovora na neka nedovoljno poznata pitanja i odgovore“.

Stoga, Metanović preporučuje autoru da ga učini dostupnim u elektronskoj verziji što bi, mišljenja je, bilo korisno za škole, pojedince, dijasporu i širu naučnu javnost, jer je u vremenu elektronskih komunikacija potrebno da se i na taj način omogući da svi zainteresovani imaju mogućnost uvida u saznanja do kojih je došao, a sve „kako bi se nacionalna istorija, istorija Muslimana Crne Gore i istorija lokalnih zajednica rasvijetljavala na pravi način, s ciljem da se ne ostavi prostor diletantima i špekulantima da plasiraju poluistine ili još gore neistine“.

Metanović je sinoć inicirao i pokretanje postupka za otvaranjem konzulata, kancelarije ili nekog drugog oblika predstavništva Republike Turske u Baru ili u Starom Baru, jer bi bilo od koristi za naučne i kulturne poslenike, a naravno i za biznis kontakte i ekonomsku saradnju na obostrano zadovoljstvo.

Politikolog **Ammar Borančić** svoj prikaz publikacije počeo je riječima da je „ova knjiga, iako se možda nekom čini skroman, ipak još jedan sjajan doprinos i plamičak na baklji istine koja jedino može rasvijetliti istorijski mrak i pomoći nam da ne zalutamo na istorijske stranputice kojima smo nerijetko tumarali kao po ‘Lelejskoj gori dok je svijet hodao naprijed’“.

„Crnogorsku istoriju u dominantnom periodu njenog postojanja, već od polovine XV stoljeća u najvećoj mjeri determiniše upravo odnos s Osmanskim carstvom, i to će tako ostati gotovo do nestanka crnogorske države koncem Prvog svjetskog rata“, kazao je Borančić dodajući da je pet vjekova kontinuiteta u odnosima ove dvije strane, ostavilo neizbrisiv trag na Crnu Goru i njeno postojanje.

„Susret ove dvije države, kulture, tradicije i vjere, nije uvijek bio onakav kakvim ga predstavljaju narodna predanja i epski deseterac. Međutim, važno je podsjetiti da su, ne samo ona, već sve tri dominantne kulturno-religijske tradicije, imale trnovit put do slave na ovim prostorima, nerijetko praćen i ognjem i mačem, kao

što je bio slučaj prilikom prodora raške dinastije Nemanjića na ove prostore, a ponekad i pragmatičnim odnosom kakav je bio nasljednika Ivana Crnojevića, njegovog sina Staniše, odnosno Skender-bega, koji je, prihvativši islam nastavio da vlada ovim prostorima“, naveo je Borančić.

On je, između ostalog, ukazao da je ključni period u odnosima „tad već dvije države“ obilježen Berlinskim kongresom nakon crnogorsko-turskih ratova 1876—1878, i konačnog međunarodnog priznanja Crne Gore kao suverene države.

„Istorijske činjenice iz perioda koji je obuhvaćen u Muhadinovićevoj publikaciji, dovoljno doprinose istorijskom značaju, prosvetiteljske, mudre i progresivne politike zvanične Crne Gore toga vremena, koja je, svjesno ili nesvjesno, postavila temelje i trasirala put onome što mi danas realno živimo u građanskoj državi“, smatra Borančić, zaključujući da se danas sa pravom ponosimo u, i dalje nestabilnom i punom previranja, regionu Balkana, u kojem Crna Gora ostaje svijetli i možda jedini primjer građanskog jedinstva i privrženosti različitih vjera i tradicija državotvornosti i njenom jedinstvu.

Autor djela, Jovan Muhadinović, obratio se na kraju, upućujući zahvalnost organizatorima večeri kao i govornicima Jovoviću, Kalamperoviću, Metanoviću i Borančiću, na iscrpnom pregledu odnosa dva naroda na kraju XIX i početkom XX vijeka.

Maja Tomović

Riječ Mahmuta Metanovića, historičara na promociji knjige Jovana Muhadinovića Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

Predstavlja mi veliku čast što mogu reći nekoliko riječi o ovom značajnom djelu, u kome je autor dao odgovor na period uspostavljanja diplomatskih odnosa između dvije zemlje, koje su vjekovima bile u sukobu, pa do Balkanskih ratova 1912–1913. godine.

Autor je koristio obimnu arhivsku građu koja je zastupljena kod nas i u Republici Turskoj i nalazi se u 17 fondova kao i literaturu oko 70 bibliografskih jedinica i 4 časopisa iz zemlje i inostranstva tj. od Cetinja do Carigrada/Istanbula i Njujorka.

Kada su u pitanju diplomatski odnosi Crne Gore i Osmanskog Carstva, u turskim dokumentima pominje se pokušaj njihovog uspostavljanja za vrijeme knjaza Danila, poslije bitke na Grahovcu 1858. godine.

Prvo diplomatsko predstavništvo u Osmanskom Carstvu Crna Gora imala je 1863. godine u Skadru. Bila je to konzularna agencija koja je radila bez zvaničnog odobrenja Porte. Prvi period njegovog rada okončan je 1876. godine, početkom rata između Knjaževine Crne Gore i Osmanskog Carstva, završetkom Velike istočne krize i sticanjem samostalnosti Crne Gore. Već tokom 1879. godine uspostavljeni su diplomatski odnosi između dvije zemlje razmjenom diplomatskih predstavnika na recipročnoj osnovi. Međutim, rad crnogorskog konzulata u Skadru nije nastavljen.

Osmansko poslanstvo je otvoreno na Cetinju 1879. godine, na načelu reciprociteta. Cilj poslanstva bio je rješavanje problema koji su nastali pripajanjem turskih teritorija Crnoj Gori, kao i ‚turskog‘ – muslimanskog stanovništva koje je emigriralo, ili ostajalo u svojim domovima. Osmansko poslanstvo trebalo je da prati i kontroliše ispunjavanje odredaba Berlinskog ugovora, na koje se obavezala Knjaževina Crna Gora. Taj posao je podrazumijevao rješavanje problema velikog broja emigranata, muhadžira, regulisanje njihovih prava, kao i suprotstavljanje eksproprijaciji njihovih imanja od strane crnogorske vlasti. Uprkos navedenim poteškoćama, uspostavljeni su dobri odnosi između Osmanskog Carstva i Knjaževine Crne Gore, što se vidi i po posjetama knjaza Nikole Carigradu.

Važnost uspostavljanja odnosa Osmanskog Carstva i Knjaževine Crne Gore, ogleda se i u otvaranju Osmanskog poslanstva, kao prvog diplomatskog pred-

stavništva jedne strane sile na Cetinju.

Nakon 1878. godine crnogorska vlast je odmah pristupila reformi državne uprave kao i novoj teritorijalnoj organizaciji Crne Gore, pa pored starih formirani su i novi srezovi i kapetanije.

Ratna razaranja i nekolike nerodne godine odmah poslije rata veoma su pogoršale položaj stanovništva, najbolji primjer koliko su bile teške ekonomske prilike u to vrijeme odražava činjenica gdje knjaz Nikola upućuje poruku narodu *da idu kud znaju dok je ranije* uz istovremeno upozorenje *ko se ne uzda u pravicu svoju—taj mi nije ni opreše*, kao i da je od strane Ministarstva unutrašnjih djela donijeta naredba 22. 06. 1888. godine a koja je dopunjena 15. 01. 1895. godine o zabrani nošenja i kupovini raskošnog odijela i kupovini luksuznih stvari na veresiju, skupih darova na prosidbama i sl.

Veliki broj dažbina kojima je bilo opterećeno stanovništvo, nepostojanje drugih izvora zarade, uticali su na pojavu iseljavanja ka mjestima u kojima su mogli zaraditi, posebno nakon normalizacije odnosa sa Turskom 1879, stanovništvo iz Crne Gore počinje odlaziti u Carigrad radi zarade, a bilo je i onih koji se nisu vratili tj. ostaju da žive u Carigradu.

Proširenjem teritorije knjaževina Crna Gora je dobila novu zemlju pogodnu za obradu a ujedno je dobila u nasljeđe i neriješeno agrarno pitanje. Država je odmah pristupila rješavanju agrarnog pitanja kroz reformu, koja je bila usmjerena ka ukidanju feudalnih odnosa i podjeli zemlje seljacima i glavarima.

Oslobođenjem Bara, mnogi bezemljaši su računali da će uspjeti da se nasele u njegovoj bližoj okolini i zaleđu, ali do toga neće doći iz nekoliko razloga:

Član 30. Berlinskog ugovora ograničavao je nadležnost Knjaževine nad nepokretnostima koje su pripadale svim muslimanskim stanovnicima a njegova sadržina glasi „Muslimani i drugi koji posjeduju imanja na teritorijama priključnim Crnoj Gori, a koji bi htjeli da se stalno nastane van Knjaževine, moći će da zadrže svoje nepokretnosti dajući ih pod zakup ili predajući ih drugim licima na upravu“.

Na bazi međunarodnog javnog prava nikome imanje nije moglo biti ekspropriirano osim na zakonit način radi opšteg interesa i uz prethodnu naknadu.

Prema tome agrarno pitanje se moglo rješavati u novooslobođenim krajevima samo u okvirima i na temelju ovog člana.

No Crna Gora je upotrijebila sva sredstva da izigra ove obaveze, u čemu je i relativno uspjela, dok se s druge strane, Turska uporno držala odluke Berlinskog kongresa i bila nepopustljiva u zahtjevima za njeno dosljedno sprovođenje. Otuda

je rješenje agrarnog pitanja, naročito u prvim godinama poslije Berlinskog kongresa, zavisilo dijelom i od međusobnih odnosa i sporazuma Crne Gore i Turske.

Crna Gora je bila prisiljena da se u više ugovora s Turskom, formalno obaveže da će poštovati prava iseljenika na njihove nepokretnosti u duhu člana 30-og Berlinskog ugovora .

Međutim, ona, najčešće, nije dosljedno poštovala obaveze koje su proisticale iz ovih ugovora. Otuda se ovo pitanje javilo kao jedno od važnih pitanja, čijim je rješenjem uslovljavano konačno razgraničenje Crne Gore i Turske, kao i uređenje ostalih njihovih međusobnih odnosa.

U cilju rješavanja neriješenih pitanja sklopljeno je nekoliko ugovora između Crne Gore i Turske, čime je načelno regulisan status iseljeničkih dobara u smislu pomenutog člana Berlinskog ugovora.

Ugovorom u Virpazaru od 29. januara 1879. godine Crna Gora se obavezala da da sve olakšice stanovnicima novooslobođenih oblasti koji bi htjeli da se sele iz Crne Gore u roku od tri godine, kako u pogledu otuđenja njihovih dobara, tako i pogledu njihovog iseljenja.

Između Crne Gore (Niko Matnović) i Turske (Bedri beg) 25. 11. 1880. godine potpisana je konvencija u mjestu Kunje, kojom je pored ostalog regulisano i pitanje imovine iseljenika kojima je imovina ostala u Crnoj Gori kao i plaćanje dohodka sa nje.

Autor nas upućuje na pokušaj i realizaciju projekta poznatog kao „Bojansko pitanje“. Osmansko poslanstvo radilo je na uspostavljanju što boljih ekonomskih uslova i trgovačke razmjene između Crne Gore i Osmanskog Carstva.

Dugi period saradnje zaustavio je Malisorski ustanak 1911. godine, koji je pomagala Crna Gora. Pogoršani odnosi, stalni pogranični sukobi i izbijanje Balkanskog rata 1912. godine, dovešće i do prekida diplomatskih odnosa.

Autor je u ovom djelu ukazao na značaj pisanih dokumenta na način što je u prilogima objavio značajan broj originalnih dokumenata čime je dodatno htio motivisati i na taj način uspostaviti vremensku nit između čitaoca ili istraživača i same teme koje je obradio a posebno je od značaja što je djelo praktično za upotrebu ne samo ljudima od struke već široj čitalačkoj publici i mlađim generacijama.

Dodatnu vrijednost ovom djelu daju fotografije jer one kao istorijski izvor imaju posebnu važnost. Činjenica je da arhivisti i istoričari u svijetu, ali i kod nas nijesu oduvijek prepoznavali fotografiju kao primarni istorijski izvor.

Nekonvencionalna ili neknjižna građa, kako se naziva, fotografija nikada nije

imala primarno mjesto ali je čuvana kao jednako vrijedna. Fotografije kao arhivska građa sadrže jedinstvenu dokumentarnu informaciju, iako su često unutar mnogih arhiva imale sekundarni status.

Fotografija predstavlja kulturno nasljeđe koje se čuva kao blago koje nam govori o prošlom vremenu i ima svoju dokumentarnu i umjetničku vrijednost.

Autor nam ukazuje i na značaj digitalizacije fotodokumentacije iz vremena prije pojave digitalnih fotoaparata i na taj način dostupnost široj publici, ali ona najvažnija je da sačuva original od mogućih oštećenja prilikom rukovanja sa njim.

Bitna karakteristika fotografskog dokumenta je da se ova vrsta dokumenta javlja u trenutku događaja i na mjestu događaja. Ova karakteristika daje ovoj vrsti dokumenta veliku vrijednost. Fotografski dokumenti su jasni, tačni, zbog čega se široko koriste u mnogim granama ljudske djelatnosti, a posebno u historiografiji.

Na osnovu analize objavljenih fotografskih dokumenata mogu se pratiti transformacije u svakodnevnom životu, načinu oblačenja i nošnji, običajima i duhovnoj atmosferi tog doba, arhitekturi toga doba, iseljavanju, zanatstvu...

Ukazao bih da autor knjigom *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* rad Osmanskog poslanstva nije u potpunosti istražio ali će sigurno pomoći budućim istraživačima diplomatskih odnosa Knjaževine Crne Gore i Osmanskog Carstva. Kao neiscrpni izvor stoji im na raspolaganju neistražena građa Vladinog Osmanskog arhiva u Istanbulu i Državnog arhiva Crne Gore na Cetinju.

Ovo djelo za mene kao istraživača istorije Mrkojevića predstavlja dragocjeni izvor informacija kako po pitanju dodatnog saznanja tako i kao putokaz u kojem pravcu mogu ići radi lakšeg pronalaženja odgovora na neka nedovoljno poznata pitanja i odgovore.

Preporučujem autoru da ovo djelo učini dostupnim u elektronskoj verziji jer bi bilo korisno za škole, pojedince, dijasporu i naučnu javnost kako bi se nacionalna istorija, istorija Muslimana Crne Gore i istorija lokalnih zajednica rasvjetljavala na pravi način i time sužavao prostor diletantima i špekulantima da plasiraju poluistine i neistine.

Na kraju, organizatorima ove večeri čestitam na izboru mjesta i vremena za promociju ovog djela jer se nalazimo u mjesecu posta Ramazanu, tako da su autor i Matica Crnogorska tj. njen Barski ogranak na čelu sa predsjednikom Ivanom Jovovićem i Centar za kulturu Bar učinili da sve bude u skladu sa čuvenom izrekom muftije Karadževića „Nema Bara do Cara“.

*Riječ Ammara Borančića, politikologa na promociji knjige
Jovana Muhadinovića Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore
1879–1912*

Osvijetliti svaku etapu istorijskog puta jednog društva, istinom, činjenicama i rušenjem epske mitomanije tako duboko protkane kroz kolektivno sjećanje, jedini je način kroz koji jedna nacija može da sazrijeva zdravo, na čistoj podlozi, kalemeći na svoje državno stablo ono što je najljepše i nasvijetlije nasljeđe ali se suočavaju bez tabua sa svim onim što je štetno i, ispostaviće se, do danas opterećuje crnogorsko društvo i njegov ukupan život. Uvjeren sam da je ovo djelo *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912*, iako se možda nekom čini skroman, ipak još jedan sjajan doprinos i plamičak na toj baklji istine koja jedino može rasvijetliti istorijski mrak i pomoći nam da ne zalutamo na istorijske stranputice kojima smo nerijetko tamarali kao po *Lelejskoj gori* dok je svijet hodao naprijed.

U savremenoj političkoj praksi odomaćen je narativ da se prošlošću ne treba previše zanimati, te dodatno otvarati rane istorije a sve u cilju, nejasnog pojma i koncepta – pomirenja, koji često više služi kao mehanizam relitavizacije istorije i njene dnevno-političke zloupotrebe. Ipak, uvjeren sam da, kao što je u sazrijevanju jedne ličnosti važno da pokuša da razumije sebe kako bi se mogla smatrati zreloom ličnošću, tako je za razvoj jedne nacije važno da kroz istorijsko sjećanje ona razumije sebe, da shvati odakle dolazi, kakve terete nosi, te da, sazrela i lišena neznanja i stereotipa, konačno i utvrdi kuda će dalje da ide.

Crnogorsku istoriju u dominantnom periodu njenog postojanja, već od polovine 15. stoljeća, u najvećoj mjeri determiniše upravo odnos s Osmanskim carstvom, i to će tako ostati gotovo do nestanka crnogorske države koncem prvog svjetskog rata. Dakle, pet vjekova kontinuiteta u odnosima ove dvije strane, ostavilo je neizbrisiv trag na Crnu Goru i njeno postojanje. Susret ove dvije države, kulture, tradicije i vjere, nije uvijek bio onakav kakvim ga predstavljaju narodna predanja i epski deseterac. Međutim, važno je podsjetiti da su, ne samo ona, već sve tri dominantne kulturno-religijske tradicije, imale trnovit put do slave na ovim prostorima, nerijetko praćen i ognjem i mačem kao što je bio slučaj prilikom prodora raške dinastije Nemanjića na ove prostore, a ponekad i pragmatičnim odnosom kakav je bio nasljednika Ivana Crnojevića, njegovog sina Staniše odnosno Skender-bega,

koji je, prihvativši islam nastavio da vlada ovim prostorima. Važno za dalju diskusiju o temi knjige jeste možda i istorijska pikanterija da će Mahmut-paša Bušatlija, u zavojevačkim pohodima na Cetinje, tvrditi da je to njegova dedovina kao potomka Skender-bega Crnojevića, što može da govori o snažnom sjećanju koje živi generacijama, na istovjetno porijeklo i pripadnost ovoj državi svih njenin naroda bez obzira na vjersku i kulturološku pripadnost.

Ključni period u odnosima, tad već, dvije države jeste onaj koji je obilježen Berlinskim kongresom. Nakon Crnogorsko-turskih ratova 1876–1878, te konačnog međunarodnog priznanja Crne Gore kao suverene države. Ona se tada, po prvi put, razgraničava s Osmanskim carstvom koje ostaje moćan susjed na svim granicama, ali i po prvi put, značajnim teritorijalnim proširenjima dominantno u Podgorici, Baru, Nikšiću, dramatično mijenja demografsku strukturu nove države u kojoj sada pripadnici drugih religija čine gotovo četvrtinu podanika vlasti na Cetinju. Iako je za državu koja je svoj nacionalni mit vjekovima temeljila na borbi za pravoslavlje, pod krstaš barjakom i upravo na anti-turskim, često tumačeno anti-islamskim, sentimentima, ovo bio ogroman šok, mudra i dugoročno pametna politika crnogorskih vlasti prema ovom stanovništvu, pokazaće iznenađujuće rezultate, a nova paradigma međusobnih odnosa nastala u tom vremenu imaće posljedice kojima i mi danas svjedočimo u savremenoj Crnoj Gori.

Osmanska država bila je imperija s multinacionalnom strukturom, neopterećena nacionalnim identitetom. Sultan u Istanbulu istovremeno je bio i islamski halifa, odnosno vjerski poglavar svih muslimana, pa su tako i svi muslimani na teritoriji carstva od strane vlasti doživljavani kao dio ummeta, dio muslimanske zajednice svih vjernika. Takav osjećaj dijelili su i muslimani na prostorima koji će postati dio teritorije crnogorske države, crpeći svoje uvjerenje iz islamske dogme u kojoj je nacija beznačajan pojam a glavno mjesto okupljanja jeste ispovijedanje iste vjere u jednoga Boga. Takva kulturološka paradigma objašnjava nezavidan položaj muslimanskog stanovništva koje se našlo u novoj državi, odvojeno od ummeta-muslimanskog društva, koji će opterećivati ovu zajednicu i vijek kasnije. U prvom talasu iseljavanja ovog stanovništva prema krajevima koji su i dalje pod upravom Osmanskog sultana, dolazi u velikoj mjeri iz pomenutog razloga. Ipak, nerijetko je do migracija dolazilo i zbog netrpeljivosti nove uprave prema novim komšijama, iako centralne vlasti na Cetinju to nijesu odobravale, nije uvijek bilo moguće iskontrolisati takve pojave. One će postati naročito bolne i krvave u sandžačkom kraju nakon 1912. godine, što je posebna tema koja zahtijeva jednako opsežno istraživanje.

Odredbama Berlinskog sporazuma, muslimanima je zagantovana sloboda njihove vjere i pravo raspolaganja vakufskom imovinom u Crnoj Gori. Tom je prilikom ustanovljeno i ustrojstvo muftiluka na čelu sa muftijom, a čije se sjedište nalazilo u Crnoj Gori. To je kasniji potvrđeno i Ustavom za Knjaževinu Crnu Goru 1905. godine, a crnogorski muftija postaje i poslanik crnogorske Skupštine. Raritet je da je Islamska zajednica u Crnoj Gori vjerovatno jedna od najstarijih na ovim prostorima koja je sačuvala svoju tradiciju. Saglasnost na izbor crnogorskog muftije davao je osobno šeihul-islam u Istanbulu, u skladu sa ispravnom islamskom tradicijom, dok se recimo u Bosni i Hercegovini, nakon aneksije 1908, netipična titula za islamsku tradiciju reisul-ulema, uvodi od strane austrougarskih vlasti koje i utiču na njegov izbor što nije u skladu sa stoljetnom islamskom tradicijom. Istorijskih rariteta i specifičnosti bilo je mnogo a neke ćemo pomenuti i u nastavku.

Dakle, centralne vlasti, konkretno suveren knjaz, odnosno kralj Nikola, razumio je važnost inkorporiranja novog stanovništva drugačije tradicije u crnogorsku državu, iako je otpora bilo i u samom vrhu vlasti o čemu se govori i u knjizi, ali i u memoarima, recimo Sima Popovića, prvog guvernera crnogorskog primorja koji je dobro poznao odnose muslimana i nove države, naročito u Baru i Ulcinju. Mišljenje da se sa muslimanskim stanovništvom treba postupiti slično kao što su to uradile srbijanske vlasti ili one u Grčkoj, ipak je, danas možemo reći na sreću, ostalo u manjini iako je dalo doprinos mnogim nesrećnim epizodama. U svojem obraćanju muslimanskim iseljenicima 13. jula 1881, Nikola I im poručuje da ostanu ili da se vrate na svoja ognjišta uz garantovanu slobodu vjere i imovine. On jasno naglašava da je za napredak domovine potrebna njihov vještina, odnosi inostranstvom, poznavanje trgovine, zemljoradnje i drugog što nije bilo svojstveno Staroj Crnoj Gori, on još kaže da će svima biti vraćeno i oružje koje je za oba naroda bilo simbol slobodnog čovjeka i njegovoj digniteta. Nedugo zatim, knjaz preduzima i konkretne poteze da dokaže svoje riječi pa podgoričkog bega Bećir-bega Osmanagića imenuje vojvodom koji će na fesu nositi crnogorski grb, dok u Baru Mrkojevići dobijaju posebnu kapetaniju čiji je prvi kapetan bio Bećir Kaplanović, mrkovski musliman. Na ovaj način je nova vlast nastojala da muslimanski narod inkorporira u novu državu. Nekada su razlozi tome bili vrijednosni iz razumijevanja o „zajedničkom slovenskom porijeklu“ sa „jednorodnom braćom“, a nekada i lukrativni iz životne potrebe Crne Gore koja je pokušavala da se modernizuje i poboljša kvalitet života koji je vjekovima obilježen nemaštinom, kroz davanje zamaha poljoprivrednom razvoju, trgovini, a posebno moreplovstvu koje je

Crnogorcima bilo nepoznato a bilo je u rukama muslimana, posebno u Ulcinju, ali i kako bi odobrovoljili muslimane u osmanskim pograničnim krajevima da, kroz eventualna proširenja crnogorske države, bez većih problema prihvate novu vlast, naročito u Hercegovini i sjevernoj Albaniji.

Zanimljiv detalj je i da je crnogorski knjaz bio spreman da ukloni karakteristični krst sa pomorske zastave Crne Gore umjesto kojeg su postavljeni inicijali knjaza H. I., razumijevajući potrebe muslimanskih moreplovaca, pa čak, ono što bi i danas izazvalo kontroverzne i oprečne rasprave, da sa crnogorskog alaj-barjaka koji je dužio muhamedanski odred crnogorske vojske, ukloni krstove. Isto tako, ordonansi crnogorske vojske muslimanske vjere, imali su karakteristične uniforme pa su umjesto crnogorske kape, na glavama nosili crvene fesove, dok je čak i sa vojnih grbova ovih oficira i vojnika uklonjen hrišćanski simbol krsta i postavljene šestokrake zvijezde. Uprkos svemu tome, međusobni odnosi crnogorskih podanika dvije vjere često su bili opterećeni stereotipima i nepovjerenjem, pa je nakon jednog takvog incidenta na Cetinju knjaz Nikola napisao čuvenu pjesmu „Turčinu“ koja na njemu karakterističan način, ipak dobro ilustruje najbolje odnose dva naroda toga vremena.

Pa sad kad se dobro znamo / ostaje nam, jedan drugom / da junačku poštu damo / a narodi umoreni / da počinu, da odahnu / nek im rada i nauke / blagodatni dni osvanu / Borba strašna i velika / nastane li iznovice / zadime li bojnom maglom / naša brda i ravnice / kroz tu maglu zasjaju li / sabalja nam bistri zraci / mi ćemo se iza toga / opet štovat ko junaci.

U krajevima u kojima je crnogorska država na raspolaganju imala nekoliko decenija da determiniše paradigmu multikulturalne države i naporno radi na međusobnom povjerenju hrišćanske države i njenih muslimanskih podanika, kao što je to slučaj u Podgorici, Ulcinju ili ponajbolje u Baru, u narednom vijeku punom političih previranja ostale su vidljive posljedice takve politike. Takvo iskustvo, u mnogome je različito od onoga u krajevima koji su pripali Crnoj Gori nakon 1912. godine, tek nekoliko godina pred slom i nestanak crnogorske države koja nije uspjela da slične procese sprovede i u crnogorskom dijelu Sandžaka koji će u 20. vijeku biti krvavo poprište vjerskih obračuna. Samo ovaj kratki pregled govori dovoljno u prilog činjenici o istorijskom značaju, prosvjetiteljske, mudre i progresivne politike zvanične Crne Gore toga vremena, koja je, svjesno ili nesvjesno, postavila temelje i trasirala put onome što mi danas realno živimo u građanskoj državi. Protiv sebe ona je imala mitomansku i folklorno-religijsku ostrašćenost sopstvenog naroda, ogroman jaz, nepovjerenje i predrasude novog

stanovništva koje se nakon petovjekovnog poretka našlo u nezapamćenoj situaciji pod inovjerskom vlašću, ali i sve spletke regionalnih i velikih sila koje su radile na dezintegraciji Crne Gore. Uz rašireno siromaštvo, zaostalost države u svakom pogledu, gotovo permanentne ratne sukobe, i veoma malo istorijske distance da razumije određene procese i bitno utiče na njih, gotovo da je pravo čudo, ali i svojevrsna istorijska pravda prema Crnoj Gori, što je iz sjemena koje je zasadio „car junaka“ proklijalo najljepše cvijeće „za daleka neka pokoljenja“, kojim se danas s pravom ponosimo u, i dalje nestabilnom i punom previranja, regionu Balkana u kojem Crna Gora ostaje svijetli i možda jedini primjer građanskog jedinstva i privrženosti različitih vjera i tradicija državotvornosti Crne Gore i njenom jedinstvu.

Zato sam na početku i kazao da je od životnog značaja za jednu naciju i njen razvoj, osvjetljavanje svih njenih istorijskih etapa, kako bi razumjeli ko smo i kuda idemo, te da naše današnje stanje i vrijednosti koje gotovo da podrazumijevamo, nijesu „Bogom dane“ niti su splet slučajnosti, već posljedica svijetle vizije i napornog rada čitavih generacije, čime i naša generacija možda bolje može razumjeti važnost ovih pojmova i pružiti svoj doprinos toj borbi koja ne prestaje.

Promocija knjige
František Šitek
Istorija Crne Gore

Podgorica, 19. april 2023. godine

Na tragu Vaclika, Holečeka, Kube i Čermaka

O knjizi *Istorija Crne Gore* češkog historičara **Františka Šiteka**, publikovane u izdanju Matice crnogorske, govorili su ambasadorka Češke u Crnoj Gori **Janina Hřebíčková**, historičari **Dragutin Papović** i **Adnan Prekić**, urednik izdanja **Novica Samardžić** i autor. Medijatorica programa bila je glumica **Ivana Mrvaljević**.

„Františka Šiteka mnogi od nas odavno ne posmatraju kao gosta, on ovdje ima širok krug prijatelja i izvanredno vlada našim jezikom. Diplomski, magistarski i doktorski rad posvetio je crnogorskoj istoriji, kao i veliki broj kasnijih projekata, a sve to krunisao *Istorijom Crne Gore* na 800 strana u poznatoj češkoj ediciji „Istorija država“, pa onda i ovim izdanjem u Crnoj Gori,“ kazao je Samardžić.

Osvrnuvši se na ranija Šitekova djela objavljena u izdanju Matice posebno je naglasio i njegovu ulogu u povratku interesa za crnogorsku istoriju u Češkoj.

„Objavlivanjem *Istorije Crne Gore* argumentovano možemo reći da autor nastavlja djelo svojih prethodnika poput Jana Vaclika, Jozefa Holečka, Ludviga Kube ili Jaroslava Čermaka“, istakao je Samardžić.

Ambasadorica Češke **Janina Hrebičkova** istakla je važnost kulturne diplomatije kao jednog od najznačajnijih stubova međunarodne saradnje.

„Između zemalja je potrebno stvarati i druge veze, ne samo diplomatske, državne i političke. Bitno je stvarati prijateljske veze, povezivati se sa ljudima, raditi na promociji naroda, kulture i identiteta. Sve to radi František Šistek“, kazala je Hrebičkova.

Uspješan projekat prevođenja i objavljivanja Šistekovog djela, prema riječima ambasadorke Češke, tek je početak buduće bogate kulturne saradnje naših zemalja.

Istoričar **Dragutin Papović** istakao je da je riječ o sintezi dugogodišnjeg istraživačkog rada.

„Pisanje ovog djela zahtijeva temeljnu erudiciju, dobro poznavanje crnogorske historiografije, uz vanredan napor autora da savlada jezik. Ovo nije prva istorija Crne Gore koju je pisao neki stranac ali je sigurno najbolja istorija koju je pisao izvanjac“, ocijenio je Papović.

Naglašava da je poseban kvalitet knjige to što se bavi savremenim događajima gdje je teško povući liniju između istorije i sadašnjosti.

„Knjigu autor okončava 2017. godine kada Crna Gora ulazi u NATO savez. U domaćoj historiografiji još nemamo naučnih radova koji se tako studiozno bave ovim periodom. Šistekovo djelo treba da dobije zasluženno mjesto u crnogorskoj historiografiji i kulturi“, zaključio je Papović.

Istoričar **Adnan Prekić** napominje da obimno djelo obuhvata dug period od praistorije do 2017. godine, te da objedinjuje arhivsku građu i izvore novijeg perioda. Osvrnuo se, pored ostalog, na činjenicu da autor Crnu Goru tretira kao jedinstven geografski prostor od davnih vremena do danas. I Kod Šisteka, primjećuje Prekić, nema romantičarskog narativa i ne postoji ni jedan mit na koji Šstek nije ukazao i pojasnio što stoji iza njega.

„Potpuno otvoreno govori o mitu o knezu Lazaru, mitu o prvoj srpskoj kraljevini Duklji, o Kosovskom mitu, razobličava brojne mitove iz crnogorske istorije“, istakao je Prekić.

Još jedan važan kvalitet, prema riječima Prekića, izdvaja Šistekovu od knjiga domaćih istoričara.

„To je problem kontekstualizacije i smještanja istorije u širi evropski kontekst. Za razliku od crnogorskih istoričara Šisteku polazi za rukom da priču o ključnim

dogadajima iz naše prošlosti smjesti u širi kontekst“, istakao je Prekić.

Autor *Istorije Crne Gore* **František Šistek** kazao je da nije slutio da će se jednog dana knjiga naći pred publikom u Crnoj Gori.

„Kada sam završio češko izdanje pomislio sam da bi moglo biti zanimljivo i crnogorskim čitaocima. Svako ko je pisao knjigu zna da je to velika patnja i žrtva. Imalo je još štošta da se napiše i mislim da ova knjiga može imati dva toma“, kazao je Šistek.

Ovo je treća Šistekova knjiga koju je objavila Matica crnogorska.

Rukopis je s češkog preveo književnik i prevodilac **Adin Ljuca**. Recenzenti češkog izdanja su historičari **Ladislav Hladki** iz Instituta za istoriju Češke akademije nauka u Brnu i **Petr Stehlik** sa Masarikovog univerziteta u Brnu. Redakturu crnogorskog izdanja uradio je **Boban Batrićević**, a lekturu **Aleksandar Radoman**. Urednik izdanja je Novica Samardžić.

*Riječ Novice Samardžića, urednika
izdanja Istorija Crne Gore, autora Františka Šisteka*

Knjiga *Istorija Crne Gore* objavljena je 2017. godine u Pragu kod *Lidovih novina*, a prošle godine štampana je kod nas u prevodu Adina Ljuce i izdanju *Matice crnogorske*. František Šistek, profesor balkanistike iz Praga, saradnik za istoriju Češke akademije nauka, glavni urednik časopisa *Slovenski pregled*, osnovanog još u XIX vijeku je večeras među nama i toplo mu zahvaljujem na dolasku. Odavno ga doživljavamo kao sugrađanina i mislim da je vrijeme da to i zvanično postane.

Františka Šisteka već odavno mnogi od nas ne posmatraju kao gosta, on ovdje ima širok krug prijatelja i poznanika, izvanredno vlada našim jezikom, čak neke finese i regionalne specifičnosti bolje uočava od mnogih Crnogoraca; svoj diplomski, magistarski i doktorski rad posvetio je crnogorskoj istoriji, kao i veliki broj kasnijih projekata, i sve to je krunisao *Istorijom Crne Gore* na 800 strana u poznatoj češkoj ediciji **Istorija država**, pa onda i ovim izdanjem u Crnoj Gori.

Njegova knjiga *Naša braća na jugu / češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima*, prvo se pojavila kod nas u izdanju Matice crnogorske 2009, pa kroz dvije godine u Češkoj. Ovom temom autor se počeo baviti na postdiplomskim studijama Karlovog univerziteta u Pragu i primijetio je da je bio prvi kog je to zainteresovalo. Tada je, kaže, otkrio iz ugla savremenosti, paradoks: imao je startnu poziciju bolju nego da se bavio češkim razumijevanjem bilo koje druge zemlje u svijetu. Zato je taj ogroman prostor koji se otvorio suzio na češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima, njihov nastanak, razvoj i funkciju, njihove kreatore i primaocce, kaže. Kao tipičan navodi stav Jozefa Holečeka: *Kod Crnogoraca volimo sami sebe, svoju prasliku. I zato nam je, uprkos svojoj udaljenosti i različitosti, sve što je crnogorsko tako blisko i podsvjesno ga osjećamo kao naše.*

Crnogorac je za češke istraživače i autore XIX vijeka bio hrabar ratnik i nepokolebljiv čovjek koji je branio temeljne vrijednosti: svoju slobodu i samopoštovanje, porodicu i narod, vjeru i domovinu.

Narativi o identitetu, izbor studija Františka Šisteka o crnogorskoj istoriji, u Matici je objavljen 2016. godine. Autor kaže da nije imao ambiciju da da definitivni odgovor na otvorena pitanja crnogorskog identiteta i političkih previranja novijeg doba. Radovi su pisani u okviru međunarodnih projekata, objavljeni

na češkom ili engleskom jeziku, ali je smatrao bitnim da budu objavljeni i kod nas i da ih upozna naša i jugoslovenska javnost čiji sud mu je veoma važan. Mi u Matici od početka smatramo da pogled sa strane na crnogorske goruće i vječne teme, posebno kad dolazi od dobronamjernog autora velike erudicije i širokih vidika, blagotvorno djeluje na našu samospoznaju. On je autor koji zna da ugao posmatranja utiče na rezultat, da su promatrano i promatrač u vezi. Zato je bitno vidjeti, kako i sam František kaže, *odakle ko dolazi i sa kakvim namjerama, koji je povod pisanju, pa onda tražiti ključ za razumijevanje iznesenog suda.*

Objavljivanjem *Istorije Crne Gore*, sasvim argumentovano možemo reći da František Šistek vraća Češkoj tradiciju interesa za Crnu Goru, da nastavlja djelo svojih prethodnika kao što su bili Jan Vaclik, Jozef Holeček, Ludvik Kuba ili Jaroslav Čermak, povezuje i prošlo i sadašnje vrijeme, jasno tumači njihovo raznoglasje dominantnog smisla u glavnim tokovima, a nama nudi ekskluzivno i autoritativno uporište za nepoznavaoce ne samo u Češkoj i Slovačkoj, već i cijelom srednjoevropskom svijetu.

Nakon promocije u Matici češkog izdanja *Istorje Crne Gore* odmah smo počeli razmišljati o prevodu knjige i izdanju za Crnu Goru. Prvu sumu za prevod obezbijedilo je Ministarstvo kulture u vrijeme ministra Aleksandra Bogdanovića. Kasnije obaveze na realizaciji cijelog posla preuzima Matica crnogorska i knjiga iz štampe izlazi 2022. Prevod Adina Ljuce pregledali su profesori Boban Batrićević i Aleksandar Radoman, izvršili korekcije, dopune i pojašnjenja kad je bilo potrebno, sproveli jezičku dosljednost; grafičkim oblikovanjem se bavila Suzana Pajović i pouzdano otkrivala promakle greške; Ivan Ivanović je u ime kuće vodio brigu o stabilnosti posla, a ja sam držao vezu s autorom i pratio tok realizacije.

Poštovani, ovo uvodno obraćanje završiću jednom bitnom konstatacijom iz autorovog predgovora crnogorskom izdanju: *Vjerujem da će ova knjiga biti korisna prije svega mladim čitaocima iz Crne Gore i drugih južnoslovenskih zemalja, zato što je svaki čovjek na početku u poziciji stranca koji svoju kulturu, uključujući istoriju vlastite zemlje i naroda i najbližnjih komšija, tek mora otkriti, proučiti i osvojiti.*

Promocija knjige

Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

Cetinje, 20. april 2023. godine

Promocija knjige *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* istoričara Jovana Muhadinovića, održana je na Cetinju u organizaciji Matice crnogorske Ogranak Cetinje i Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“. O knjizi su govorili **prof. dr Nada Tomović**, istoričarka; **mr Admir Adrović**, istoričar; **mr Vukota Vukotić**, istoričar i autor **mr Jovan Muhadinović**. Medijatorka večeri bila je **Marija Jovanović**. Prisutne je u ime Matice crnogorske pozdravio **Luka Lagator**, predsednik Ogranaka Matice crnogorske Cetinje. Promocija je održana u prostoru NB „Đurđe Crnojević“.

*Riječ Nade Tomović, istoričarke na promociji knjige Jovana Muhadinovića
Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912*

Osmansko poslanstvo na Cetinju i Muslimani Crne Gore 1879–1912, mr Jovana Muhadinovića predstavlja značajan iskorak u naučnom rasvjetljavanju crnogorsko-osmanskih odnosa od 1879. godine kada su uspostavljeni zvanični diplomatski odnosi do 1912. godine kada su oni prekinuti zbog izbijanja Prvog balkanskog rata.

Da podsjetimo, Turska je otvorila svoje poslanstvo na Cetinju 1879. godine, dakle odmah godinu dana nakon što je Crna Gora dobila međunarodno priznanje nezavisnosti na Berlinskom kongresu. Od otvaranja 1879. do prekida diplomatskih odnosa sa turske strane je akreditovano devet poslanika. Prvi poslanik Halid-bej bio je jedini od turskih predstavnika koji je imao rang izvanrednog poslanika (opunomoćenog ministra rezidenta II klase), dok su ostali imali rang ministra rezidenta (III klasa).

Biografije svih njih, prije svega koje su funkcije obavljali prije dolaska na Cetinje, da li su to bili poslanici s iskusnom diplomatskom karijerom, njihov doprinos rešavanju mnogih pitanja iz domena političkih i ekonomskih odnosa Crne Gore i Turske, mogu su naći na stranicama ove knjige.

Period od uspostavljanja diplomatskih odnosa na načelu reciprociteta pa do prekida istih 1912. godine obilježen je dinamičnim političkim i ekonomskim vezama. Sama činjenica da je Crna Gora poslije međunarodnog priznanja svoje nezavisnosti (1878) prvo svoje diplomatsko predstavništvo, i zadugo jedino, imala u Carigradu, dovoljno govori koliko su korektni odnosi s Osmanskim Carstvom imali važnost. Isto tako, veoma je važno naglasiti da je i osmanskoj vlasti bilo važno da što prije nakon Berlinskog kongresa uspostavi diplomatske odnose sa Crnom Gorom kako bi se riješilo pitanje razgraničenja, status muslimanskog stanovništva kao i još brojna pitanja. Koja su to pored pomenutih i neodložna pitanja imala da se riješe između dviju zemalja iscrpno i detaljno je opisano u ovoj knjizi.

Knjiga se sastoji iz uvodnog dijela i deset poglavlja. Autor je akcenat stavio na ulogu osmanskog poslanstva na Cetinju sprovođenju odredbi Berlinskog kongresa prije svega po pitanju razgraničenja i regulisanju prava muslimanskog stanovništva na teritorijama koje su pripale Crnoj Gori. Ova dva ključna pitanja

povlačila su za sobom niz drugih koje je trebalo što povoljnije riješiti u interesu i jednih i drugih.

Uvidom u sadržaj knjige, na prvi pogled bi se moglo zaključiti da je o mnogim pitanjima iz domena crnogorsko-osmanskih odnosa u naznačenom vremenskom periodu dosta pisano i samim tim da je uglavnom sve poznato. Naprotiv, autor je dosadašnja saznanja obradio iz sasvim jednog drugog ugla gdje su isključena subjektivna viđenja i na osnovu relevantnih dosad nekorišćenih arhivskih izvora dao nesporno činjenično stanje koliku je osmansko poslanstvo imalo ulogu u rešavanju nagomilanih sporova između dvije zemalje. Posebno bih naglasila da je značaj ove knjige u tome što je autor u većini poglavlja koristio crnogorske i turske arhivske izvore i na osnovu njih izvodio zaključke. To je odlika pisanja samo profesionalnih historičara jer samo se tako može doći do validnih i utemeljenih zaključaka. Osmanski (turski) izvori u crnogorskoj historiografiji nažalost veoma su malo korišćeni. Tako je i o osmanskom poslanstvu pisano šturo, čak i crnogorska arhivska građa je samo djelimično korišćena. Kolega Muhadinović je pak, korišćenjem turskih arhivskih izvora upotpunio praznine i ovim rukopisom dao niz novih dosad nepoznatih podataka. Posebno je dragocjena korespodencija između zvaničnika Osmanskog Carstva i Crne Gore.

Osim vrijedne arhivske građe, korišćena je relevantna kako naša tako i turska literatura i štampa. Iako je štampa sekundarni izvor, upravo su navodi iz turske štampe dragocjeni posebno bih izdvojila dio kada je knjaz Nikola posjetio Carigrad 1889. godine jer ovo poglavlje sadrži dragocjene nove podatke posebno kao što sam navela kako je ova posjeta praćena u turskoj štampi. Kolega Muhadinović je ovu posjetu knjaza Nikole I kao i onu 1883. godine analizirao sa više aspekata. Jako je interesantno navedeno za posjetu 1883. godine kako je ona doživljena u Crnoj Gori kao „izdaja“ jer navodno jedan Crnogorski suveren nije trebao da ide da se pokloni sultanu.

Zašto su sultani bili darežljivi prema knjazu Nikoli I i prilikom prve i druge posjete odgovore nalazimo u ovoj knjizi.

Koliki je značaj korišćenja novih izvora pokazuje nam u ovoj knjizi i način kako je kolega Muhadinović obradio migracije muslimanskog stanovništva iz novo-pripojenih krajeva Crnoj Gori. Na više mjesta on navodi životne priče muhadžira ali i zašto nijesu imali povjerenje ne samo u crnogorske vlasti koje su garantovale navodnu bezbjednost nego i osmanskog poslanika na Cetinju. Dvoličnost crnogorske zvanične politike posebno je pitanje koje je veoma temeljno i kritički obrađeno.

Osim korišćenja turskih izvora, kao posebnu vrijednost ovog rada izdvojila bih način na koji je rad osmanskog poslanstva i sva pitanja u koja je bilo uključeno da rešava inkorporiran u sveopšte balkanske ali i evropske političke prilike. Ovim je izbjegnuto izolovano opisivanje odnosa dviju zemalja. U rukopisu je navedeno koliko su prilike u susjednoj Bosni i Hercegovini (okupacija, pa zatim aneksija), zatim bugarsko i albansko pitanje, uticali na pogoršanje, a i prekid diplomatskih odnosa.

Posebnu vrijednost predstavljaju brojni prilozi, slike, odlomci iz tekstova turske štampe, pisma i dr.

*Riječ Admira Adrovića, historičara na promociji knjige Jovana Muhadinovića
Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912*

Autor ovog naučno-istraživačkog rada, gospodin Jovan Muhadinović, je polazio od pouzdanog metodološkog načela: da bi se jedno vrijeme upoznalo i razumjelo treba o njemu mnogo znati, treba poznavati ne samo materijalne i društvene uslove nego i stanje svijesti, shvatiti organsku povezanost različitih elemenata historijskog procesa. Kao potvrda za ovo što sam rekao upravo je bogatstvo i šarenolikost arhivskih dokumenata i literature koju je koristio: dokumenta iz Državnog arhiva Crne Gore i Arhiva bibliotečkog odjeljenja Narodnog muzeja Crne Gore, kao i dokumenta iz čak 14 fondova Osmanskog arhiva Predsjedništva Republike Turske; 36 knjiga, 35 članaka, periodika u vidu štampe, enciklopedije i *online* izvori. Autor je u radu donio 351 fusnotu i na taj način je omogućena provjerljivost što neosporno ukazuje na jasnoću i originalnost rada.

Knjiga se osim uvoda sastoji iz 12 poglavlja, zaključka, kratkih biografija osmanskih poslanika na Cetinju i vicekonzula u Podgorici, Baru i Ulcinju. U priloge su svrstana odabrana poglavlja prevedena na engleski jezik, fotografije i arhivska dokumenta.

U uvodnom dijelu dat je kratki osvrt na crnogorsko-osmanske diplomatske kontakte prije uspostavljanja zvaničnih diplomatskih odnosa. Autor navodi da je prvi pokušaj uspostavljanja diplomatskih odnosa s Osmanskom imperijom bio još tokom vladavine knjaza Danila. Nakon pobjede na Grahovcu 13. maja 1858. godine i razgraničenja između ove dvije zemlje koje je uslijedilo, crnogorski vladar je namjeravao da uspostavi diplomatski kontakt između dvije zemlje na relaciji Cetinje – Istanbul. Međutim, ovaj pokušaj je bio neuspješan, jer je na konferenciji u Carigradu odlučeno da taj kontakt bude između Cetinja i Skadra, koji je tada bio centar Skadarskog sandžaka.

U poglavlju Akreditacija Osmanskog poslanstva na Cetinju 1879. godine Muhadinović opisuje redosljed događaja koji su doveli do uspostavljanja diplomatskih odnosa između Osmanske imperije i Knjaževine Crne Gore, kao i poteškoće koje su pratile Crnu Goru na tom putu, uglavnom finansijske prirode. Period kad su se diplomatske misije uspostavljale uopšte nije bio vrijeme dobrih međudržavnih odnosa. Nakon Veljeg rata ostalo je mnogo neriješenih teritorijalnih pitanja, a posebno se isticalo pitanje Plava i Gusinja, kao i pitanje muslimana koji su postali državljani Crne Gore. S ovakvom vrstom problema prvi su se susreli Stanko Radonjić, prvi opunomoćeni poslanik Crne Gore u nekoj stranoj državi, u

ovom slučaju u Osmanskoj državi i Halid bej koji je knjazu Nikoli na Cetinju predao akreditivna pisma kao predstavnik Osmanske imperije.

U narednim poglavljima autor opisuje ulogu osmanskog poslanstva u sprovođenju odluka Berlinskog kongresa kao i ulogu u ostvarivanju prava osmanskih podanika i emigranata u Crnoj Gori nakon Berlinskog kongresa. Osmansko poslanstvo je moralo da vodi računa i o zaštiti vjerskih prava novih crnogorskih podanika muslimana. Muhadinović navodi dokument gdje se kaže da se Osmanska država trudila da osigura vjersku nastavu za muslimane, da ih oslobodi služenja u crnogorskoj vojsci, da osigura pravo na nošenje fesova i da na svojim kapama ne moraju da nose krst. Članom 30. Berlinskog ugovora muslimanima je garantovana bezbjednost svojine, ali uprkos tome oni su masovno napuštali Crnu Goru. Strah među muslimanima od nove vlasti, druge vjere, od odmazde i oduzimanja imovine knjaz Nikola pokušavao je da odagna tako što im je činio različite vrste ustupaka. Međutim i pored svega toga, autor navodi da se krajem decembra 1880. godine samo s područja Zete iselilo 260 familija. Gotovo cjelokupno muslimansko stanovništvo Nikšića se iselilo iz ovog grada. Kao jedan od uzroka te masovne seobe pominje se njihov vjerski fanatizam. Osmansko poslanstvo je radilo u granicama svojih mogućnosti da olakša položaj muslimanskog stanovništva u Crnoj Gori. Tako je Dževad paša par mjeseci nakon što je postao opunomoćeni predstavnik Osmanske imperije u Crnoj Gori bio u pratnji delegacije knjaza Nikole koja je išla u obilazak istočnih i sjevernih krajeva Crne Gore, ali i u obilazak Podgorice i Zete. O ovom događaju izvještava i Glas Crnogorca od 13.05.1884. godine, gdje prenosi javnosti informaciju da je Gospodar dočekan oduševljenim usklikima naroda i da je primao u šatoru razne deputacije iz mjesta i okoline (misli se na Podgoricu) i da je između ostalih primio i građanskog guvernera Tuzi Šaban bega, koji je „došao da mu podvorenje učini“. Muhadinović, s obzirom na politiku crnogorskih vlasti, kojima je cilj bio da onemoguće potpuno ostvarivanje prava i povratka muslimana na svoju zemlju postavlja pitanje koliko su uopšte osmanski poslanici mogli biti upućeni u stvarno stanje.

Poseban segment rada bilo je ostvarivanje imovinskih prava onih muslimana koji su napustili Crnu Goru, tzv. muhadžira. Autor navodi brojne primjere kada muhadžiri nisu mogli da ostvare svoja prava u Crnoj Gori i da su po bagatelnim cijenama prodavali svoju starevinu. Muhadžiri koji su se nastanili u Skadru toliko su bili osiromašili da i ono malo dohotka s njihovih imanja nisu bili u mogućnosti da preuzmu već su preko osmanskog poslanstva molili lokalnu upravu da im dohodak pošalje jer vlasnici nisu imali mogućnosti da po njih dođu. Muhadinović zaključuje da je iz vizure tadašnje vlasti u novodobijenim krajevima trebalo naseliti stanovništvo iz stare Crne Gore i Brda i na taj način ovi krajevi su morali

postati dio Crne Gore, a najbolji način za to bila je nacionalizacija pripojenih oblasti i izmjena etničke slike tih krajeva. Međutim taj proces nije išao glatko, jer je dolazilo do čestih obračuna Crnogoraca koji su bili odlučni da obezbijede egzistenciju svojih porodica u krajevima gdje su se masovno doseljavali i tzv. Turaka, koji nisu htjeli da napuste imanja naslijeđena od predaka. Sve ovo predstavljalo je tragediju jednog vremena.

Autor u sljedećem poglavlju opisuje prvu posjetu knjaza Nikole sultanu Abdulhamidu II u Carigradu 1883. godine. Muhadinović je uporedio izvore osmanske provenijencije sa crnogorskim o ovom događaju i predložio nam realnu sliku o susretu dva vladara. Ova posjeta nije bila, naravno, turističkog karaktera, već su dva suverena najviše razmatrali pitanja neriješenih granica i vojnog saveza koji je trebao da bude obezbjeđenje od daljeg širenja Austrougarske. Muhadinović detaljno opisuje ceremoniju dočeka knjaza Nikole i njegove pratnje, a kako bi prijem i boravak bio na visokom nivou, knjazu i crnogorskoj delegaciji dat je imperatorski parobrod *Izettin*.

O naporima crnogorskog i osmanskog poslanika na realizaciji Bojanskog pitanja posvećeno je posebno poglavlje. Pitanje regulisanja toka Bojane bilo je aktuelizovano odmah nakon Berlinskog kongresa. Čak je i prilikom svoje prve posjete Carigradu knjaz Nikola o tome razgovarao sa Sultanom. Crna Gora je trebala regulacijom toka Bojane da dobije velike površine obradive zemlje, koje bi bile od značaja za stanovništvo dvije države. I u ovom poslu Osmansko poslanstvo je bilo posrednik između crnogorskog ministra inostranih djela i Porte. S obzirom da sultan nije bio zainteresovan za ovo pitanje lopticu je prebacio na Portu, pa je Dževat paša, osmanski poslanik na Cetinju pravilno sugerisao crnogorskom otpravniku poslova u Carigradu, Mitru Bakiću, da se povodom ovog problema obrati Porti a ne Dvoru i Sultanu. Međutim, i pored svih napora koje je Dževat paša učinio da bi se realizovao ovaj projekat, od njega nije bilo ništa. Crna Gora nije mogla sama da realizuje ovaj finansijski veoma zahtjevan projekat a i skadarski valija je bio izričito protiv toga, s obzirom da bi bila ugrožena imovinska prava osmanskih podanika.

Muhadinović uz pomoć osmanskih dokumenata i štampe rekonstruiše događaje prilikom druge posjete knjaza Nikole Carigradu 1899. godine. On je ovaj put osim visokih državnih funkcionera poveo i suprugu Milenu i sina Mirka. Iz carigradskih novina *Malumat*, koje je Muhadinović koristio kao izvor možemo zaključiti koliki je značaj i za tamošnju javnost imala posjeta crnogorskog suverena. Posjeta je na kraju krunisana uručenjem vrijednog poklona dvorca Emirgana knjazu Nikoli koji je dugi niz godina služio kao crnogorski konzulat u Carigradu. Takođe je 1899. godine na poklon poslata jahta Timsah, kod Crnogoraca poznatija kao Zmaj.

Sve ovo je svjedočilo jednoj uzlaznoj putanji u odnosima između Osmanske države i knjaževine Crne Gore.

Autor nije samo obuhvatio političke i diplomatske odnose, već i trgovinske između dvije zemlje. Trgovina s Osmanskom imperijom bila je bitan faktor za Crnu Goru nakon Berlinskog kongresa. Značajno mjesto među osmanskim trgovačkim centrima zauzima Skadar. O važnosti trgovine između Crne Gore i Skadarskog vilajeta upućuje i podatak da su skadarski sandžakbegovi i valije stalno radili na unapređenju odnosa i smirivanju situacije radi sigurne trgovine. Težište ovog poglavlja je usmjereno na trgovinski ugovor između knjaževine Crne Gore i Osmanskog carstva.

U izgradnji dobrih crnogorsko-osmanskih odnosa velike zasluge je imalo Osmansko poslanstvo, što je tema osmog poglavlja. Decenije dobrih odnosa obilježene su razumijevanjem i prijateljstvom između sultana Abdulhamida II i knjaza Nikole. U ovom poglavlju navedeno je više primjera koji svjedoče o dobrim odnosima dvije zemlje. Tako se nakon prve knjaževine posjete sultanu u Crnoj Gori svake godine proslavljao dan stupanja sultana Abdulhamida na prijesto. Autor je kao dokaz iznio niz članaka iz *Glasa Crnogorca* koji svjedoče o ovim ceremonijama.

Diplomatska misija Osmanske države u Crnoj Gori se širila tako što su otvoreni vicekonzulati u Podgorici, Baru i Ulcinju, dakle u onim gradovima gdje se u najvećem broju zadržalo muslimansko stanovništvo. Rad ovih vicekonzulata je predmet devetog poglavlja gdje Muhadinović daje imena vicekonzula i opis njihovih poslova. Otvaranjem vicekonzulata u gore navedenim varošima nastavljeni su naponi na uključivanju muslimana u tokove njima nove države. Djelovanjem vicekonzula rješavani su mnogi imovinski i pravni sporovi, što je doprinijelo suživotu muslimana i pravoslavaca u ovim krajevima.

U posljednja dva poglavlja Muhadinović daje pregled zahlađenja odnosa Crne Gore i Osmanske imperije. On se osvrnuo na Malisorski ustanak 1911. godine i posljedice koje je imao taj događaj na crnogorsko-osmanske odnose. Knjaz Nikola je permanentno pobunjivao Albance kako bi došlo do konflikta na granici prema Skadru, a radi eventualnog proširenja crnogorske teritorije. Porta nije blagonaklono gledala na učešće Crne Gore u ovom ustanku. Saradnja crnogorskih vlasti s Osmanskim poslanstvom od početka ustanka nije bila iskrena. Javlja se sve više incidenata na osmansko-crnogorskoj granici. Međusobna optuživanja su postala gotovo svakodnevica. Slom albanskog ustanka 1911. godine nije doveo do mira u evropskom dijelu Osmanske države. Sve je više sazrijevala ideja o zajedničkoj akciji protiv Turske u cilju konačnog oslobođenja od viševjekovnog neprijatelja. Politika Mladoturaka nije odgovarala hrišćanskim narodima na Balkanu koji su

težili oslobođenju. Crna Gora će promjenu kursa osmanske politike pokušati da iskoristi da ostvari teritorijalne težnje za širenjem ka Hercegovini i sjevernoj Albaniji. Osmansko poslanstvo je zadnje godine svog postojanja obilježilo čestim smjenama poslanika. Posljednji diplomatski predstavnik Osmanske imperije nije ni došao na Cetinje, a Balkanskim ratom prekinuti su diplomatski odnosi dvije zemlje.

U nastavku knjige autor nam donosi kratke biografije osmanskih poslanika akreditovanih na Cetinju kao i izabrana poglavlja koja su prevedena na engleski jezik.

Posebna vrijednost ove monografije su prilozi u vidu fotografija i izabranih arhivskih dokumenata. Autor po prvi put crnogorskoj javnosti predstavlja neke fotografije iz albuma *Yildiz* koji je pripadao sultanu Abdulhamidu II. Tako čitalac može pogledati fotografije enterijera i eksterijera dvorca Emirgan koji je knjaz Nikola dobio na poklon od sultana Abdulhamida, ali i fotografije crnogorskih gradova, dužnosnika, svečanosti.

Knjiga jeste istraživačko djelo po svom predmetu istraživanja, sadržaju i metodološkom pristupu. Autor je rad prilagodio čitaocima svih nivoa obrazovanja, što mu, između ostalog, i daje dodatnu vrijednost. On piše po uzoru na frazu Gaja Kornelija Tacita „Sine ira et studio“ (u prevodu: Bez mržnje i naklonosti), onako kako i treba da piše profesionalni istoričar. Ideja knjige Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912 je davanje doprinosa njegovanju multikulturalnosti ali i iniciranje daljih istraživanja ove izuzetno značajne teme za istoriju Crne Gore.

Dio izlaganja Vukote Vukotića, historičara na promociji knjige Jovana Muhadinovića Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912

Tokom istorije diplomatija je bila jedna od najznačajnijih djelatnosti svake države. Još od mira kod Kadeša, između Egipta i Hetitskog carstva, 1275. godine p.n.e., istorijska nauka pomno bilježi diplomatske aktivnosti između naroda.

Istorija diplomatije i diplomatskih odnosa oduvijek je bila u fokusu naučne istoriografije. Spoljna politika jedne zemlje činila je fundament istraživanja i opisanja njene istorije. Tek u novije doba istorijska nauka u svojim proučavanjima stavlja akcenat na kulturna i društvena pitanja. To, naravno, ne znači da su izučavanja diplomatske istorije napuštena i da još uvijek ne mogu pobuditi pažnju naučne, a posebno laičke javnosti.

U svojoj više od jednog milenijuma dugoj istoriji državnosti, Crna Gora je razvijala i održavala veze s drugim državama, kako u njenom okruženju tako i šire. O tim odnosima ostala su brojna svjedočanstva tokom vjekova, koja govore o njihovom intenzitetu i prirodi.

Proučavanja diplomatske istorije, kroz razne periode naše prošlosti, pokazala su da je ovo veoma značajno pitanje ujedno i jako komplikovano. Kroz različite epohe svog postojanja Crna Gora je mijenjala svoje granice, državne okvire i susjedala se sa mnogim susjedima. Zajedno s tim mijenjali su se priroda i zadaci njene spoljne politike. Ipak, u svim tim periodima, kao jedinstveni i primarni cilj crnogorske diplomatije, nametao se zadatak očuvanja državne i narodne samosvojnosti i samobitnosti, kao izraz opšte politike.

Konačno priznavanjem njene nezavisnosti od strane Velikih sila na Berlinskom kongesu 1878. godine, Crna Gora dobija mgućnost da vodi sopstevnu diplomatiju. Odstupajući od važnog principa reciprociteta, Velike sile uspostavljaju diplomatske odnose sa Cetinjem. Vjerovatno najvažniji od tih odnosa biće oni koji su uspostavljeni s Otomanskom imperijom.

Osmansko carstvo odlučilo se na otvaranje svog diplomatskog predstavništva na Cetinju, kao bi koordiniralo ustankom u Bosni i Hercegovini protiv anksionih vlasti Austro-Ugarske. Na tom planu Crna Gora i Turska imale su zajedničkog neprijatelja.

Literarna turneja

Crnogorskim književnim stazama

Bijelo Polje, 11. april 2023. godine

Nikšić, 20. april 2023. godine

Herceg Novi, 5. maj 2023. godine

Sutomore, 18. maj 2023. godine

Emotivni i promišljeni književni glasovi

Literarna turneja pod nazivom „Crnogorskim književnim stazama“, u organizaciji Matice crnogorske i izdavačke kuće Fokalizator, u okviru koje su se publici predstavili savremeni crnogorski pjesnici i prozaisti mlađe generacije, obuhvatila je četiri crnogorska grada. Turneja je započela u Bijelom Polju, u tamošnjem Centru za kulturu „Vojislav Bulatović Strunjo“ 11. aprila 2023. godine. Karavan se zatim preselio u Nikšić gdje su književnici gostovali u klubu „Blues Brothers Bar“ 20. aprila. Književnici su se 5. maja predstavili u prostorijama Matice crnogorske u Herceg Novom, a turneja je završena nastupom u Sutomoru 18. maja, na otvaranju Akademije „Milovan Đilas“. Kroz program „Crnogorskim

književnim stazama predstavili su se pjesnici **Jelena Nelević**, **Boris Đurović** i **Andrija Radović** te autorka kratkih priča **Dragana Kalezić**. Autorima Fokalizatora u Nikšiću se pridružio pjesnik **Goran Radojičić**. Moderatori programa bili su **Edin Smailović** (Bijelo Polje), **Dragana Erjavšek** (Bijelo Polje, Nikšić, Herceg Novi) i **Jelka Malović** (Sutomore).

Moderatorica Dragana Erjavšek je naglasila važnu misiju Matice crnogorske u čuvanju i razvoju duhovnog stvaralaštva Crne Gore, te predstavila bogatu izdavačku produkciju renomirane izdavačke kuće Fokalizator koja je tokom proteklih godina okupila i prezentovala brojne autore. Ovom prilikom Erjavšek se posebno osvrnula na produkciju autora kojima je, kako je istakla, zajednički imenitelj „talenat, želja da istupe, emotivnost i promišljenost“.

„Zajedničko im je i neosvrtnje na uticaje spolja koji bi njihovu književnost preporučivali po nečemu već viđenom, zajednički su im specifični okviri u kojima svoj spoljašnji i unutrašnji glas usaglašavaju tako da ih i kao autore i kao individue već prepoznamo na književnoj sceni. A kad smo kod scene – ona se i te kako njihovim doprinosom i doprinosom Fokalizatora izgrađuje i više ne moramo patiti što je nemamo“, istakla je Erjavšek.

Andrija Radović se osvrnuo na pjesničke nagrade koje je osvojio na festivalima u Kolašinu i Vrbasu što je doprinijelo njegovom stvaralačkom samopouzdanju.

- U ovom vremenu kad je poezija malo i obezvrijeđena, kad ljude to zaista ne interesuje, sviđalo se to meni ili ne, bilo kakva pohvala, bilo kakva nagrada daje neki vid satisfakcije i osjećaj da ne radiš nešto uzalud - kazao je Radović.

Boris Đurović privukao je pažnju javnosti pjesmom „Heroina“ koja je svojevrsna himna Crnoj Gori.

Sa tribine u
Bijelom Polju

Sa tribine u
Nikšiću

- Drago mi je što se ona srodila sa čitalačkom publikom. Napisao sam je davno, prije desetak godina i ostavio sam takvu, nije bilo nikakvih korekcija. Došla je i ta prva zbirka u kojoj sam je objavio, ali ta pjesma je nastavila svoj život mimo knjige - rekao je Đurović.

Pjesnikinja Jelena Nelević je istakla da joj je drago što je stalno svrstavaju među mlade autore, iako je još devedesetih pisala aktivno, te istakla značaj ulcinjske Plime i urednika Jovana Nikolaidisa.

„Uvijek se priča o neke tri generacije žena u mojim pjesmama. Mislim da su to pjesme o ljudima koje sam upoznala tokom života i koje ne bih razvrstavala na muškarce i žene. U mojim pjesmama nijesam samo ja, već biće koje je prošlo nešto ili koje će proći nešto ili ulazi u nešto”, rekla je Nelević.

Učesnici tribine u
Herceg Novom

Jelena Nelević (Martinović) diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću na Odsjeku za ruski jezik i književnost. Njene pjesme su postale dio brojnih antologija i časopisa za književnost. Prva zbirka pjesama naslovljena „Jedna trećina“ objavljena je u ediciji izdavačke kuće Plima iz Ulcinja. Više od 20 godina je u novinarstvu. Dio je „novog talasa“ crnogorskih pjesnikinja koji se dogodio devedesetih godina, i jedna je od četiri autorice prve i jedine antologije pjesama koje su napisale žene iz Crne Gore, naslovljene „Koret na asfaltu“, objavljene 2014. u Hrvatskoj. Fokalizator je objavio njenu pjesničku knjigu „Polovina“.

Boris Đurović rođen je u Titogradu 1988. godine. Zapošljen je kao televizijski autor. Profesor je crnogorskoga jezika i književnosti. Fokalizator je objavio njegove tri pjesničke knjige: „Svi moji demoni“, „Klin u Sunce“ i „22“. Autor je emisije „Artizam“ koja se emituje na Gradskoj televiziji.

Dragana Kalezić rođena je u 1980. godine u Podgorici. Osnovne studije završila je na Filozofskome fakultetu u Nikšiću, a magistarske na Filološkome fakultetu u Beogradu. Profesorica je ruskoga jezika i književnosti, prevoditeljica i autorka kratkih narativa. Fokalizator je objavio je njen prozni prvijenac, knjigu priča „Sentimentalni rak“.

Andrija Radović rođen je u Podgorici 1998. godine. Diplomirao je na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Poeziju je objavljivao u u brojnim časopisima u Crnoj Gori i regionu. Pjesme su mu prevedene na makedonski jezik. Njegovu prvu zbirku poezije „Metrički savršen tromb“ objavio je Fokalizator krajem 2023. godine.

Učesnici tribine u
Sutomoru

Promocija knjige
Božidar Šekularac
Tragovi prošlosti Crne Gore
Srednjovjekovni natpisi i zapisi u Crnoj Gori od VIII do XVI vijeka

Kotor, 27. jun 2023. godine

Matica crnogorska Ogranak Kotor i Pomorski muzej Crne Gore Kotor organizovali predstavljanje knjige *Tragovi prošlosti Crne Gore / Srednjovjekovni natpisi i zapisi u Crnoj Gori od VIII do XVI vijeka*, Božidara Šekularca.

O knjizi su govorili **Vesna Vičević**, magistar pomoćnih istorijskih nauka; **Mileva Pejaković Vujošević**, predsjednica Ogranka Matice crnogorske Kotor i autor **Božidar Šekularac**. Medijator programa bila je **Jasna Jeknić Stijhović**, sekretar Ogranka Matice crnogorske Kotor.

Istraživački rad prof. dr Šekularca objedinio je naučne rezultate koji se odnose na srednjovjekovne natpise i zapise iz Duklje, Zete i Crne Gore od kraja VIII do XVI vijeka. Knjiga je podijeljena u dvije cjeline – Natpisi i Zapisi, pisane latiničnim i ćirilničnim pismom, hronološki razvrstane. Tekstovi su prevedeni na savremeni crnogorski jezik, a knjiga sadrži i ilustracije spomenika.

Autor knjige polazi od stava da malo država u svijetu, među njima i Crna Gora, ima toliko spomenika duhovne i materijalne kulture. Upravo natpisi i zapisi predstavljaju prvorazredne izvore za istoriju zemlje i naroda.

Istaknuti crnogorski istoričar i naučni radnik prof. dr Božidar Šekularac, autor je preko 30 knjiga i 400 naučnih radova. Svojim studijama je donio i dao tumačenje važnih dokumenta iz crnogorskog srednjovjekovlja. Autor je značajnih knjiga o crnogorskoj pismenosti i štamparstvu XV i XVI vijeka, a u njegovom naučnom radu posebno mjesto zauzimaju knjige o crnogorskim dinastijama Vojislavljević, Balšić i Crnojević. Nosioc je brojnih državnih priznanja i nagrada, a 2019. godine je dobio i Trinaestojulsku nagradu, najveće državno priznanje, za knjigu *Crna Gora u doba Crnojevića*.

Knjiga donosi i daje objašnjena 71 natpisa i 32 zapisa, spisak literature i registar, na ukupno 395 strana.

„Večeras imamo veliko zadovoljstvo da se u ovom hramu kulture promoviše djelo *Tragovi prošlosti Crne Gore*, uvaženog prof. dr Božidara Šekularca. Crna Gora je bila i ostala velika inspiracija za proučavanje i pisanje djela iz domena istorije, etnologije, pomorstva, umjetnosti, arheologije... Posebno je, takođe, veliko zadovoljstvo što se u ovom značajnom djelu veliki dio odnosi na grad UNESCO –a, naš Kotor. Posebno natpisi na crkvi Sv. Luke, tri natpisa na katedrali

Sv. Tripuna, kao i na crkvama Sv. Mihaila, Marije Koledate i na mnogim drugim crkvama, ne samo u Kotoru, već i u Banjanima, Nikšiću, Baru, Bijelom Polju. Posebno mjesto zauzimaju zapisi, kao što je Zapis Andrije Paltašića iz Kotora, cetinjski zapisi, Zapis Balše III i mnogi drugi“, kazala je mr Mileva Pejaković-Vujošević.

Magistrica pomoćnih istorijskih nauka, Vesna Vičević je naglasila: „Teško je izdvojiti u ovom prikazu i navesti neke najinteresantnije ili najznačajnije natpise i zapise. Svi su oni svojevrsni istorijski izvori i svi zajedno su značajni, i svaki pojedinačno je značajan, jer daju u određenom obimu sliku ekonomskog, kulturnog i duhovnog stanja srednjovjekovne Crne Gore. Možda nije slučajno, već neizbježni istorijski fakat da nam je najstariji natpis, kojim i započinje ova knjiga, zapravo i najstariji predslovenski izvor naše dukljanske države, postavila jedna žena.

Svi natpisi i zapisi knjige *Tragovi prošlosti Crne Gore* navedeni u ovoj knjizi naši su nanizani dragulji u skupocjenoj istorijskoj ogrlici koju nam velikodušno njen autor, istoričar Šekularac, poklanja“, zaključila je Vičević.

Autor knjige Božidar Šekularac je kazao da su Natpisi i Zapisi originalna građa sa posebnim zanačajem. „Ako je jedan natpis uklesan u kamenu, on je trajan i tu nema laži. Zapisi su, iako pisani na mekom materijali, na marginama, bjelinama knjiga i na ikonama, dokumenta koja nose u sebi istorijske poruke i, ako čitate zapise i natpise, vi imate pred sobom jedan pregled istorijskih zbivanja u određenom prostoru. U konkretnom slučaju Crne Gore od 810. do 1560 godine“, naveo je Šekularac.

Pjesničko veče Žarka Mališića *Očevina – priče iz života*

Danilovgrad, 11. avgust 2023. godine

Nježni trepet usamljenog pjesnika

Književno veče pod nazivom, *Očevina – priče iz života* pjesnika Žarka Mališića održano u danilovgradskom hotelu „Zeta“. O istaknutom crnogorskom pjesniku i kulturnom posleniku govorili su književnica Branka Bogavac, akademik Mihailo Burić, književnik Miraš Martinović i publicista Dragan Mitov Đurović.

U Mališićevoj poeziji ima sažimanja koja zadivljuju ljepotom koja je bila nepoznata ovom jeziku – zapisao je pisac Oskar Davičo.

Njegove pjesme kao da hoće uvis, da se vinu iznad dnevnog trohejskog kazivanja, visoko gore van epske patetike, pa opet dolje ka mirnim zalascima sunca, ka nježnom trepetu usamljenog pjesnika litalice koji bi da opjeva sav bol i svu protivurječnost ovog svijeta – zapisao je Davičo o stvaralaštvu Žarka

Mališića čija je poezija prevedena na nekoliko svjetskih jezika i zastupljena u više domaćih i međunarodnih antologija.

Kao direktor kotorskog Centra za kulturu i jedan od osnivača KotorArt-a, i kasnije kao predsjednik Ogranka u Danilovgradu Matice crnogorske, pokazao je izuzetnu privrženost afirmisanju kulturnog stvaralaštva, kulturu sjećanja uz posebne organizatorske sposobnosti.

Za izuzetan stvaralački doprinos Mališić je dobitnik brojnih društvenih domaćih i međunarodnih priznanja među kojima su nagrade Kotora i Danilovgrada i visokog priznanja za oblast poezije i kulture Francuske, gdje je proveo značajan stvaralački i životni period.

Organizatori pjesničke večeri su danilovgradski ogranak Matice crnogorske i Kulturno-informativni centar „Bijeli Pavle“ iz Danilovgrada.

Tragom uspomena

Branislav Miko Stanišić

Danilovgrad, 15. septembar 2023. godine

Tragom uspomena Mika Stanišića

Veče pod nazivom „Tragom uspomena“ posvećeno **Branislavu Miku Stanišiću**, dugogodišnjem direktoru danilovgradske Osnovne škole „Vuko Jovović“ i predsjedniku Ogranaka Matice crnogorske Danilovgrad održano je u Danilovgradu. Program su organizovali Matica crnogorska Ogranak Danilovgrad i Kulturno-informativni centar „Bijeli Pavle“ Danilovgrad.

U prepunoj sali hotela „Zeta“ okupio se veliki broj učitelja, nastavnika, gradskih dužnosnika, intelektualaca i brojnih uglednih ljudi iz Danilovgrada i Crne Gore. Veče je otvorio novinar i publicista **Dragan Mitov Đurović** stihovima iz pjesme „Ljudi sjenke“, čuvenog cetinjskog pjesnika Aleksandra Lesa Ivanovića.

Prisjećanje na Mika Stanišića iznio je i primarijus doktor **Miodrag Miško Đurović**. „Miko Stanišić odrastao je u krševitim Vinićima, u domu Mijajla i

Raduše Stanišić. Iz tog krša, tog pravog crnogorskog ambijenta, naočiti dječak izgradio je literarni stil i kao osnovac bio proglašen za najboljeg đaka osnovne škole na Slapu. S ognjišta plemenitosti iz kuće i škole udahnuo je etički habitus koji je stameno nosio. Naviknut na tišinu krša crnogorskog i rodnog doma, u životu stvara sebi put temeljnim obrazovanjem. Entuzijazam i odabrani poziv uvode ga u svijet školstva, đe provodi radni vijek. Početak rada na Slapu i u Danilovgradu shvatio je kao suštinu života, kako je znao lijepo da kaže „Prosvjeta nije samo profesija, nego je to i način života“, nastavljajući – „sve ljepote u trajanju prosvjetnog radnika sadržane su u radu sa đecom“. Đurović je podšetio kako je za vrijeme Stanišićevog rukovođenja OŠ „Vuko Jovović“, dodijeljena državna nagrada Oktoih. Nakon penzionisanja Miko Stanišić je preuzeo rukovođenje Ogrankom Matice crnogorske u Danilovgradu, đe je naslijedio **Žarka Mališića**. Miko je nastavio s promovisanjem duhovnih vrijednosti i afirmisanjem crnogorskog nacionalnog identiteta. Đurović je govorio i o posebnim trenucima prijateljstva s Mikom Stanišićem, kada je Miko svoje prijatelje, svake subote srdačno dočekivao u prostorijama danilovgradskog Ogranka Matice crnogorske. „Đurović je istakao kako je Stanišić, kao literarno obdaren i predan čitalac bio cijenjen kao kritičar književnih djela o kojima je govorio na promocijama organizovanim u Danilovgradu.

U obraćanju auditorijumu profesor **Radovan Damjanović** rekao je sljedeće: „Mika sam poznavao dugo godina, posebno kao direktora OŠ „Vuko Jovović“. Poznavao sam ga i kao saradnika i kao druga i prijatelja. I ostao mi je u najljepšem šećanju i uspomeni, bilo da se radilo o službenim poslovima ili kada smo u dokolici razgovarali o mnogim životnim i stručnim pitanjima. Ti susreti bili su veoma bliski, sadržajni i neopterećujući. Sve je funkcionisalo na ljudskim, etičkim i dobronamjernim sugestijama i prihvaćenim obavezama. Ostala mi je u šećanju njegova posvećenost ustanovi kojom je rukovodio. Ništa nije prepuštao improvizaciji. Imao je divan saradnički tim s kojim se tako često hvalio i koji su mu uvijek bili iskreni i pravi saradnici. Kao direktor škole umio je da dobro organizuje posao, da nenametljivo prati realizaciju i da se iskreno i toplo raduje svakom uspjehu, nikad pripisujući sebi neku značajniju ulogu u bilo kojoj aktivnosti. Volio je kolektiv, kolektiv ga je volio i poštovao. Borio se i podržavao sve ideje koje su bile usmjerene izgradnji savremene škole. Smatrao je da je izuzetno važna uloga nastavnika u procesu razvoja ličnosti, u procesu sticanja znanja, razvoja stvaralačkih sposobnosti mladih i lično je svojim aktivizmom podsticao mlade, i učenike i nastavnike, na razvoj svojih ličnih sposobnosti. Bio je mišljenja da je dobrom vaspitaču neophodna i urođena predispozicija, bolje reći – ne može se

svak baviti vaspitno-obrazovnim radom“. Damjanović je, posebno, zapazio da je Mika Stanišića krasila jedna rijetka vrлина, a to je – strpljenje. „Sigurno je to bio dio njegovog prirodnog optimizma i vitalizma. Bila je to životna vještina koja ga je ćerala da nikad ne odustaje od planiranog. Možda je to naslijedio od svojih predaka koji su nosili snagu gorštaka, ali koju je on umio da prilagodi novim vremenima. Ostaće svima nama u sjećanju vedrina njegovog duha, suzdržani osmijeh, njegova neposrednost, iskrenost i ljudskost“.

Univerzitetski profesor dr **Dragan Bogojević** se prisjetio vremena kada je upoznao Branislava Mika Stanišića, kojeg je slikovito nazvao „crnogorski ćovjek“: „Bilo je to u Danilovgradu, jednog proljeća, 2005. ili 2006. godine... Nije toliko bitno koja je godina bila. Dvorište škole ‘Vuko Jovović’, a u susret mi ide ćovjek. Visok, stasit, gorštaćki zakrivljen, kao neki usamljeni div koji se upravo pustio iz ćarobne lampe... Približavamo se jedan drugome... Osmijehuje se... Nije neobićno da ljudi imaju osmijeh koji razorućava, plijeni, osokoljuje, obraduje, prkosi... Osmijeh ćesto govori više od rijeći. Pomislih, ‘u osmijehu ovog ćovjeka iskri i još nešto drugo, drugaćije’. U glavi mi prolaze slike, asocijacije, traćim pravi izraz da ga definišem. Najednom mi je sinulo: ‘Ovaj ćovjek koji mi se priblićavao, imao je osmijeh koji kao da vas ušućka, kao neko promrzlo dijete koje se pored kamina i uz pucketanje vatre vraća u ćivot i zadovoljno trlja ruke’. I onda... Onda taj osmijeh isijava iz nebo-plavih oćiju, iz kojih vas kao iz neke nepregledne stepe osvaja neobuzdani val topline, poput ogromnog, plimnog talasa, koji vas u potpunosti prelije. Eto tako sam doćivio Mika Stanišića, tokom našeg prvog susreta, a da nijesmo proćborili niti jednu jedinu rijeć! Obiće su u pravu kada kaću da je prvi utisak i najbolji utisak i da nas rijetko prevvari. I nije... Od tog prvog susreta, nastavili smo da se srijećemo, Miko i ja, obiće povodom nekih školskih dešavanja ili neformalnih drućenja. Naše prijateljstvo se tkalo kao tanani, a postojani vez na nepodernom platnu, koji je svoj oblik, smisao, sadržaj i okvir svakim novim vićenjem utkivao u zajednića sjećanja. A, sjećanja su, kao što znamo, posljednja odbrana od zaborava i od stvarnog nestanka. Jer, dok god imamo sjećanja koja moćemo podijeliti sa drugima, nać trag u vremenu i prostoru pronalazi naćin da dopre do onih kojima je stalo“.

„Imao sam privilećiju da poznajem Mika Stanišića i da ga imam za prijatelja. Miko Stanišić je za mene bio simbol, otelotvorenje, ishodiće, obrazac, onoga što bih nazvao: crnogorski ćovjek. A kada to kaćem, onda mislim na ćovjeka koji vas ćini boljim ćovjekom, na ćovjeka koji vas dućevnom snagom ćini mudrijim, na ćovjeka koji uroćenom gospoćtinom duha ćini da svijet bude ljepće mjesto za

život, na čovjeka koji blagošću i čvrstinom karaktera objedinjuje najljepše osobine montanjarske oporosti i mediteranske opojnosti. To je čovjek kojemu nije strana ni mitska, ni savremena Crna Gora, ali čiji agon se uvijek priklanja na stranu čojstvenosti i poštovanja drugoga i drugačijega. To je čovjek za koga vjerujemo da ne postoji, koga tražimo i nalazimo u pričama i legendama. To je čovjek kakvog danas trebamo, koga tražimo, ali ga ne nalazimo. Ili ga ipak pronađemo, ali veoma rijetko... Miko Stanišić je bio rijedak čovjek, jer da je bilo dugačije, večeras ova sala ne bi okupila toliko dragih i plemenitih ljudi. I za kraj, parafraziraću jednu njegovu lovcensku opservaciju: 'Bjelopavlički kamen nikad se neće utulit'... Miko je u to vjerovao, i nemamo pravo da ga iznevjerimo... Zbog njega, zbog nas, zbog iskre u kamenu“.

Veče „Tragom uspomena“ zaključio je Dragan Mitov Đurović, uz zahvalnost svim prisutnima i napomenu da se lik i djelo Branislava Mika Stanišića nikada ne istisne iz sećanja svih onih u čijem je životu ostavio trag.

Promocija knjige
Dragan B. Perović i Mirosljub Orlandić
Dr Petar Orahovac
Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine

Podgorica, 20. septembar 2023. godine

Djelo o životu velikana crnogorske i bugarske istorije

O knjizi *Dr Petar Orahovac – Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine*, autora **Dragana B. Perovića** i **Mirosljuba Orlandića**, su pored autora, govorili urednik izdanja **Ivan Ivanović**, publicisti **Marijan Mašo Miljić** i **Slobodan Čukić**. Prigodnim riječima publici se obratio i gost iz Bugarske **Stoil Sajkov**, koji je autorima pomagao tokom istraživanja u Bugarskoj.

Prema riječima urednika izdanja Ivana Ivanovića, Matica crnogorska je istraživanje crnogorskog iseljništva i njegovih veza s domovinom Crnom Gorom od osnivanja postavila kao jedan od važnih programskih ciljeva.

„U godini kada Matica crnogorska obilježava 30 godina postojanja, realizovali smo i u prilici da večeras premijerno predstavimo izdanje posvećeno liku i djelu

humaniste i političara iz sela Orahova u Kučima – Crnogorca koji se profesionalno i na porodičnom planu ostvario u svojoj drugoj domovini Bugarskoj, ostavljajući neizbrisiv trag i potomstvo koje je nastavilo njegovim stopama“, kazao je Ivanović.

Ivanović je istakao da je knjiga *Dr Petar Orahovac Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine* rezultat višedecenijskih istraživanja autora.

„Radeći najprije nezavisno jedan od drugog, a posljednjih nekoliko godina zajednički, priveli su projekat do samog kraja. Inicijativu za istraživanje Crnogoraca u Bugarskoj, prije par godina dao je upravo Miroljub Orlandić, povjerenik Matice crnogorske za Makedoniju, a ideja o pisanju knjige posvećene dr Petru Orahovcu dobila je puni zamah nakon uspostavljanja kontakta i saradnje dvojice autora. Posebno poglavlje je posvećeno iseljavanju Crnogoraca u Bugarsku. Na osnovu podataka bugarskih institucija o popisu iz 1905. godine, saznajemo da se oko 300 ispitanika nacionalno izjasnilo kao Crnogorci, kao i da su u rubrici maternji jezik upisali da govore crnogorskim jezikom“, kazao je Ivanović.

Zajednički cilj autora i izdavača, naglašava Ivanović, bio je da ovom knjigom upoznaju širu crnogorsku javnost s ličnošću i djelom dr Petra Orahovca.

Ivanović je posebnu zahvalnost uputio doskorašnjoj ambasadorci Bugarske u Crnoj Gori gospođi Megleni Plugčijevoj, koja je pomogla da se projekat realizuje i napisala predgovor za knjigu.

Prema riječima Marijana Maša Miljića, Petar Orahovac je u drugoj domovini Bugarskoj stekao najviša priznanja i svrstao se među velikane istorije, a u Crnoj Gori, ostao takoreći nepoznat do ove knjige.

„Ona ga vraća u kolektivnu memoriju crnogorskog naroda kao znamenitu ličnost crnogorske dijaspore. Za to imamo najviše da zahvalimo autorima knjige, Matici crnogorskoj i bugarskoj ambasadi u Crnoj Gori koji su, svaki sa svoje strane, doprinijeli da se Petar Orahovac predstavi kao cjelovita ličnost, čovjek, ljekar, naučnik, utemeljivač bugarskog zdravstvenog sistema, velikan kome je mjesto u imaginarnom Panteonu Crne Gore i Bugarske“, istakao je Miljić.

Slobodan Čukić je rekao da su autori knjige Dragan B. Perović i Miroljub Orlandić predanim i uspješnim istraživačkim radom napravili pionirski korak i po prvi put osvijetlili istorijske veze Crne Gore i Bugarske.

„Raspoloživi izvori su iscrpljeni do krajnosti, a građa znalački organizovana. U knjigu su uvršteni brojni članci i detalji koji nam omogućavaju da stvorimo cjelovitu sliku o ljekaru, publicisti i političaru, iznad svega moralnom i karakternom čovjeku“, ocijenio je Čukić.

Govoreći o počecima istraživanja autor knjige Miroljub Orlandić je istakao da bi bilo teško ući u bugarske institucije bez podrške.

„Da bi ste ušli u naučne i kulturne institucije Bugarske – Bugarsku akademiju nauka i umjetnosti, Demografski institut, Zavod za statistiku, Nacionalnu biblioteku, ... neko mora da vam pomogne. Sticajem okolnosti prije više godina sam upoznao profesorku **Mariju Polimirovu** koja se bavila crnogorskim štampanim knjigama XV i XVI i koja mi je u tome pomogla“, kazao je Orlandić.

Osvrnuo se i na uspješnu saradnju sa Draganom B. Perovićem.

„Na čelu sam NVO Istraživački centar Montenegrin koji se bavi proučavanjem iseljavanja Crnogoraca u jugoistočnu Evropu. Dragan takođe ima svoju nevladinu organizaciju. Ne radimo ni za novac, ni za karijeru, ali smo vrlo zainteresovani da objavimo nešto što niko do sada nije. Iskreno se nadam da ovom knjigom nismo završili naše istraživanje“, kazao je Orlandić.

Prema riječima Dragana B. Perovića Petar Orahovac je izuzetna ličnost koja služi na ponos Crnoj Gori i Bugarskoj.

„Knjiga je posvećena njegovom unuku Aleksandru Aliku Orahovcu sa kojim sam imao zadovoljstvo da se upoznam. Alik je bio izuzetno vitalan u svojoj 91. godini. Ne mogu vam opisati sreću koju je iskazivao zbog toga što je upoznao Crnogorca s kojim je mogao da razgovara o svom porijeklu“, ispričao je Perović.

Kako je istakao to, pored ostalog, ponajbolje govori o ljubavi Petra Orahovca prema domovini Crnoj Gori.

„On je ljubav prema Crnoj Gori zadržao i prenio na svoje potomke“, zaključio je Perović.

Riječ Ivana Ivanovića, urednika knjige *Dr Petar Orahovac Crnogorac, Predsjednik Bugarske Skupštine*

Matica crnogorska je istraživanje crnogorskog iseljništva i njegovih veza s domovinom Crnom Gorom od osnivanja postavila kao jedan od važnih programskih ciljeva. Niz kapitalnih istraživačkih i izdavačkih poduhvata posvećeno je upravo našim iseljenicima. Od onih koji su kolonizovani ili migrirali po Balkanskom poluostrvu, do Crnogoraca i njihovih potomaka na prostorima Sjeverne i Južne Amerike.

U godini kada Matica crnogorska obilježava 30 godina postojanja, realizovali smo i u prilici da večeras premijerno predstavimo izdanje posvećeno liku i djelu humaniste i političara iz sela Orahova u Kućima – Crnogorca koji se profesionalno i na porodičnom planu ostvario u svojoj drugoj domovini Bugarskoj, ostavljajući neizbrisiv trag i potomstvo koje je nastavilo njegovim stopama.

Knjiga *Dr Petar Orahovac – Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine* je rezultat višedecenijskih istraživanja autora. Radeći najprije nezavisno jedan od drugog, a posljednjih nekoliko godina zajednički, priveli su projekat do samog kraja. Naveo bih da je inicijativu za istraživanje Crnogoraca u Bugarskoj, prije par godina dao upravo Miroljub Orlandić, povjerenik Matice crnogorske za Makedoniju, a da je ideja o pisanju knjige posvećene dr Petru Orahovcu dobila puni zamah nakon uspostavljanja kontakta i saradnje dvojice autora. Posebno poglavlje je posvećeno iseljavanju Crnogoraca u Bugarsku. Na osnovu podataka bugarskih institucija o popisu iz 1905. godine, saznajemo da se oko 300 ispitanika nacionalno izjasnilo kao Crnogorci, kao i da su u rubrici maternji jezik upisali da govore crnogorskim.

Zajednički cilj autora i izdavača bio je da ovom knjigom upoznamo širu crnogorsku javnost s ličnošću i djelom dr Petra Orahovca, kao i da predstavimo njegove potomke koji su ostvarili izuzetne naučne karijere u Bugarskoj, nadilazeći svojim djelom njene granice. Ispred izdavača i kao urednik izdanja zahvaljujem autorima na izuzetnoj saradnji i razumijevanju tokom konačnog uobličavanja ovog djela.

U ime Matice crnogorske želim zahvaliti na saradnji doskorašnjoj ambasadorici Bugarske u Crnoj Gori gospođi Megleni Plugčijevoj, koja je pomogla realizaciju i ovog našeg projekta. Gospođa Plugčijeva je rado prihvatila naš poziv i napisala predgovor za ovo izdanje. U njenom odsustvu ću pročitati jedan njegov dio:

„Sa zadovoljstvom i osjećajem priznanja za uspješan rad Ambasade Bugarske u Crnoj Gori, prihvatila sam poziv da napišem predgovor za ovu knjigu. Diplomatski odnosi naše dvije zemlje datiraju od 1897. godine, kada je Knjaževina Bugarska uspostavila svoje diplomatsko predstavništvo na Cetinju, a Crna Gora je bila prva država koja je telegrafskom notom s Cetinja, 1908. godine, priznala nezavisnost Bugarske. Nakon 1918. godine, Crna Gora, iako je bila na strani saveznika, okupirana je od strane istih savezničkih vojski i nestala je s političke karte Evrope. Bugarska je među prvim državama 2006. godine priznala nezavisnu Crnu Goru, i otvorila ambasadu početkom decembra iste godine.

U novije vrijeme pažnju usmjeravamo na dinamičnu sadašnjicu, ali i da crpimo iz kulturno-istorijskih veza. Čast mi je, i s ponosom mogu istaći, da je uz podršku Ambasade Bugarske u Crnoj Gori, oktobra 2019. godine, u Sofiji otvorena izložba Matice crnogorske „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo“. Izložba je izazvala neviđeno zanimanje bugarske javnosti kada je predstavljena povodom 150. godišnjice Bugarske akademije nauka. Saradnja je nastavljena realizacijom dva izuzetna projekta.

Najprije su Matica crnogorska i Naučni arhiv BAN obavili restauraciju i objavili fototipsko izdanje „Psaltira s posljedoranjem“(1494) iz Crnojevića štamparije. Drugi je objavljivanje fototipskog izdanja „Prazničnog mineja“ (1538) Božidara Vukovića Podgoričanina koji su realizovali Matica crnogorska i Narodna biblioteka „Sv. Ćirilo i Metodije“.

Brojni su primjeri naših zajedničkih kulturno-istorijskih veza koje nastavljamo, jačamo i nadograđujemo aktivnim političkim, diplomatskim i kulturnim djelovanjem. Pomno proučavanje i istraživanje prošlosti potrebno nam je ako želimo biti uspješni danas i na vrhuncu savremenih zahtjeva i izazova. Zato treba visoko cijeniti ovu knjigu Dragana B. Perovića i Miroljuba Orlandića, koja daje dodatni doprinos upoznavanju naše zajedničke prošlosti, iznoseći precizno i stručno prikupljene podatke i činjenice, neke od njih do sada nepoznate, iz biografije dr Petra Orahovca, velike ličnosti koja zaslužuje naše poštovanje i divljenje, koji je posvetio svoj život dvijema domovinama: Crnoj Gori i Bugarskoj.“

Promocija knjige
Dragan B. Perović i Miroljub Orlandić
Dr Petar Orahovac
Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine

Bar, 27. septembar 2023. godine

Na promociji izdanja autora **Dragana B. Perovića** i **Miroljuba Orlandića** *Dr Petar Orahovac – Crnogorac, predsjednik Bugarske skupštine* su govorili: **Marijan Mašo Miljić**, publicista; **Slobodan Čukić**, publicista; **Ivan Jovović**, predsjednik Matice crnogorske i autori. Promocija je održana u Baru, u Dvorcu kralja Nikole.

Dr Petar Orahovac je rođen 1857. godine u crnogorskom selu Oraovu (Oraovu) u Kučima, a medicinu je završio u Moskvi 1883. godine. Nakon povratka je radio u Baru i Ulcinju da bi tokom 1884. godine otišao u Bugarsku. Dr Orahovac je jedan od osnivača Bugarskog ljekarskog saveza, a bio je i predsjednik sofijskog ogranka Crvenog krsta. Aktivno se uključuje u politički život Bugarske i postaje vođa stranke koja se zvala „orahovisti“. Za narodnog zastupnika biran je s liste Demokratske stranke da bi 15. oktobra 1910. glasovima poslanika bio postavljen

za predsjednika Narodne skupštine. Umro je u Sofiji 1922. godine te je i sahranjen. Njegov sin Dimitar Orahovac (1892–1963), ugledni ljekar, član više akademija nauka, bio je dekan Medicinskog fakulteta u Sofiji, predsjednik Bugarskog Crvenog krsta i rektor Univerziteta u Sofiji.

Knjiga o dr Petru Orahovcu je rezultat višedecenijskih istraživanja na kojima su autori radili. Posebno poglavlje posvećeno je iseljavanju Crnogoraca u Bugarsku. Koristeći podatke bugarskih institucija iz popisa 1905. godine, saznajemo da se oko 300 ispitanika izjasnilo kao Crnogorci i da im je maternji jezik crnogorski. Knjiga ukupnog obima 270 strana, u dodacima donosi veći broj fotografija i dokumenata, a dat je i hronološki prikaz života i naučnih radova Petra Orahovca.

Gospođa Meglena Plugčijeva u predgovoru navodi da je „pred nama impresivna knjiga koja nas upoznaje s uzbudljivom biografijom dr Petra Orahovca, koji je ostavio ne samo trajni trag u našim bilateralnim odnosima, već je predstavljao i politički, intelektualni i nadasve ljudski most, između naša dva naroda. Dr Petra Orahovca Bugarska je prihvatila kao rođenog sina, a on je uzvratio na najljepši način, dajući veliki doprinos razvoju zdravstvenog sistema u novoj domovini.“

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na promociji knjige
Dr Petar Orahovac Crnogorac, Predsjednik Bugarske Skupštine

Dr Petar Orahovac je, uslovno rečeno, po drugi put među Baranima, nakon skoro vijek i po od njegovog odlaska iz Bara, odnosno Crne Gore. Zasluge za njegov povratak u kolektivnu memoriju ne samo ovog grada, već i crnogorskog naroda pripadaju koautorima publikacije Draganu B. Peroviću i Miroljubu Orlandiću. Riječ je o knjizi koja je u veoma kratkom periodu od dana objavljivanja skrenula pažnju javnosti na krupnu intelektualnu figuru, koja je svoj životni i radni angažman započela u Crnoj Gori, a profesionalnu afirmaciju doživjela u Bugarskoj. Takođe, u ime izdavača ove knjige Matice crnogorske koristim priliku da još jednom ukažem cijenjenom auditorijumu da su njeni koautori Perović i Orlandić ušli u gotovo neistražen prostor crnogorsko – bugarskih veza u novijoj istoriji, čije stranice otvaraju neke nove perspektive za sagledavanje i interpretaciju odnosa između ova dva naroda, odnosno država. Upravo o tome ubjedljivo svjedoči predgovor ovom izdanju, koji napisala doskorašnja ambasadorica Republike Bugarske u Crnoj Gori Dr Meglena Plugčijeva, s kojom je Matice crnogorska u proteklom periodu imala značajnu plodotvornu saradnju, naročito u u oblasti srednjovjekovnog crnogorskog ćirilskog štamparstva, što je rezultiralo konkretnim institucionalnim vezama između ustanova kulture i nauke ove dvije države.

Knjiga *Dr Petar Orahovac Crnogorac, Predsjednik Bugarske Skupštine* sadržinski ne predstavlja samo životnu i radnu biografiju ove ličnosti. Zahvaljujući radnji koautora, ona ima mnogo širi kontekst, s obzirom da obuhvata različite crnogorsko – bugarske relacije, od druge polovine XIX vijeka zaključno sa godinom objavljivanja ove publikacije.

Mnogo detaljnije o karakteru ove publikacije će govoriti uvaženi učesnici promocije, prije svega, njeni koautori, pri čemu želim da apostrofiram možda jednu od najznačajnijih činjenica koja se nalazi među stranicama ove knjige, a koja je i danas aktuelna za crnogorske društvene prilike, a odnosi se na popis stanovništva u Bugarskoj iz 1905. godine, gdje se u popisnim kolonama između ostalih naroda, nalazilo nešto manje od 300 ispitanika koji su potvrdili svoju crnogorsku etničku pripadnost, i isti toliki broj crnogorski označio kao svoj maternji jezik. Dakle, pravničkim rječnikom kazano, ovaj službeni dokument je odlučna činjenica u dugom postupku tj. procesu na osnovu kojeg se može

prepoznati kako se preko obrazovno – kulturnih ustanova, ali i putem drugih metoda, u ondašnjoj Crnoj Gori i Srbiji odvijala ideološka indoktrinacija, tj. preoblikovanje etničkih Crnogoraca u nacionalne Srbe. Uostalom, koautori ove knjige daju na uvid i asimilatorske težnje srpske literature da i Petra Orahovca identifikuju kao Srbina, što zasigurno pisci takvih pamfleta ne mogu pronaći u bugarskim arhivama i periodici. Svakako da dobrovoljna asimilacija nije zabranjena (na primjer, do kraja XIX vijeka u Bugarskoj se doselilo blizu dvije hiljade Crnogoraca), ali je nedopustivo da više od jednog vijeka se u kontinuitetu pokušava negirati autohtonost crnogorskom narodu, prikazujući ga kao neku provincijalnu zajednicu, koja je istorijskim udesom uspjela stvoriti međunarodno priznatu državu još u XIX vijeku. Upravo protiv takvih pseudoistorijskih interpretacija crnogorske istorije, grupa crnogorskih intelektualaca je ravno prije 30 godina utemeljila Maticu crnogorsku, čiji su primarni zadaci zaštita, očuvanje i afirmisanje crnogorskog nacionalnog i državnog identiteta. To je putokaz u našim programskim djelatinostima, a jedan u nizu takvih projekata je i ova knjiga, koja, po prvi put, tretira crnogorsko iseljništvo, te istaknute Crnogorce u Bugarskoj, zbog čega je ovo izdanje ostvarilo svoju misiju.

Ime Dr Petra Orahovca, kao i njegovog brata Toma Orahovca je vezano za prošlost ovog podneblja, tačnije Bara i Ulcinja. Tomo Orahovac je učestvovao u obnavljanju kulturnog života u tada novooslobođenom Baru, postajući predsjednik Barske narodne čitaonice 1881. godine, koja je shodno tadašnjem zvaničnom ideološkom obrascu nazvana Srpska narodna čitaonica. Dr Petar Orahovac je bio prvi predsjednik Narodne čitaonice u Ulcinju, osnovane 1884. godine, iako u

studiji „Narodna biblioteka „Mirko Srzentić“ 1884–2014 (130 godina ulcinjske čitaonice)“ pogrešno navedeno njegovo ime Dr Niko Orahovac, kao predsjednika ove ustanove. Ipak, ličnost Dr Petra Orahovca je neodvojivo povezana sa njegovom profesijom, s obzirom da je postavljen za okružnog ljekara za Bar i Ulcinj.

Knjiga pok. Dr Anta Martinovića *Pregled zdravstvene djelatnosti u Baru*, objavljene, takođe, u izdanju Matice crnogorske, pruža određen broj podataka o radu Dr Petra Orahovca kao okružnog ljekara, pri čemu treba napomenuti da su mu tadašnje crnogorske vlasti povjerile i sanitarni nadzor nad robom koja je dolazila preko crnogorskih luka. U jednom od rijetkih sačuvanih dopisa dr Petar Orahovac daje preporuke vlastima za pravilno obavljanje sanitarnih djelatnosti, te u istom konstatuje da je u lukama sanitarni red na niskom nivou, da se ne poštuje naredba o desetodnevnom obaveznom karantinu posade, i u cilju popravljivanja prilika traži od vlasti za potrebe obavljanja ovog dopunskog posla ispomoć još jednog ljekara za rad u lukama. Navedeni dopis otvara prostor za dalja arhivska istraživanja koja se odnose na zdravstveno-sanitarnu djelatnost Petra Orahovca u Crnoj Gori.

Petar, kao i njegov brat Tomo zbog sukoba s režimom knjaza Nikole napustili su Crnu Goru sredinom 80-tih godina XIX vijeka. Tomo Orahovac je ostao dosljedni protivnik dinastije Petrović-Njegoš do smrti, stavljajući se u službu Kraljevine Srbije. Ostavio je za sobom obimnu publicističku građu, baveći se dominantno crnogorskim temama, pri čemu iz njegovog različitog opusa treba izdvojiti knjigu *Znamenite Crnogorke*. Za razliku od brata, Dr Petar Orahovac kao i mnogi drugi Crnogorci vođen karijerističkim motivima, odnosno neuporedivo većim mogućnostima za profesionalnu afirmaciju nastanjuje se u Bugarskoj, gdje su on i njegovi potomci stekli i uživaju visok društveni ugled. Na primjeru braće Orahovac može se zaključiti da je Crna Gora dugo bila rezervoar kvalitetnih kadrova, a u konkretnom slučaju bila predmet i složenih porodičnih odnosa, s obzirom da su se navedena braća u srpsko-bugarskim sukobima nalazila na različitim stranama.

Bez namjere da dalje ulazim u meritum publikacije koju večeras promoviramo, jer o tome će referentno govoriti ostali učesnici, smatram da je nakon objavljivanja ove knjige potrebno uputiti inicijativu da jedna od ulica u Ulcinju dobije naziv po Dr Petru Orahovcu, s obzirom da svaka sredina, odnosno zajednica koja u simboličkoj ravni želi da njeguje kulturu sjećanja ne može izostavljati tako značajne ličnosti, poput ove o kojoj govorimo. Ovaj javni poziv je takođe upućen i lokalnoj upravi u Baru, s tim da treba istaći, da jedna od barskih ulica već nosi naziv po Tomu Orahovcu.

Naučni skup
Branko Banjević
Život i djelo

Podgorica, 22. novembar 2023. godine

Percepcija bogatog stvaralačkog opusa, intelektualnog i društvenog angažmana Branka Banjevića

Naučni skup „Život i djelo Branka Banjevića“ posvećen istaknutom crnogorskom književniku i dugogodišnjem predsjedniku Matice crnogorske, **Branku Banjeviću** održan je u Matici crnogorskoj u Podgorici.

Aktuelni predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**, u pozdravnoj riječi ističe, da je Branko Banjević najveći doprinos dao crnogorskoj kulturi sa pozicije dugogodišnjeg predsjednika Matice crnogorske, i to u vremenima kada se u Crnoj Gori i njenom iseljeništvu definisala neophodnost obnavljanja crnogorskog suvereniteta.

„Uostalom, za njegovog mandata Matica crnogorska je 2008. godine, usvajanjem Zakona o Matici crnogorskoj u Skupštini Crne Gore, od države prepoznata kao institucija koja vrši djelatnost od javnog interesa“, ističe Jovović.

Dodaje da Banjević nije bio samo pjesnik, priređivač, antologičar i urednik kapitalnih književnoistorijskih djela, već čovjek u čijem se stvaralaštvu ogleda jedan period u kojem se crnogorska kultura definitivno afirmisala.

„Nemoguće je ne prisjetiti se Brankove personalnosti, erudicije i harizme koja nikog nije ostavljala ravnodušnim, zbog čega je bila privilegija biti u njegovom društvu, koji je često znao evidentirati i anticipirati konkretne društvene probleme na superioran način“, kazao je Jovović.

Naučni skup posvećen pisanoj zaostavštini Banjevića, okupio je, prema riječima Jovovića, referentne ličnosti iz sfere nauke i struke.

„Iz različitih uglova dobićemo percepciju njegovog stvaralaštva, prije svega, upečatljivih dionica njegovog intelektualnog i društvenog angažmana, zbog čega se za Banjevića sa razlogom može konstatovati da je jedan od utemeljivača savremene montenegrstike“, ocijenio je Jovović.

Marko Špadijer posebno se osvrnuo na fragmente iz Banjevićeve biografije, sa namjerom da, kako je kazao, „učini živim jedno vrijeme, ljude s kojima se družio, prijatelje i neprijatelje, vile i demone“, te ukaže na Banjevićeve ljudske osobine.

Odgonetajući odnos Banjevića prema vlasti, Špadijer je istakao da je „Branko bio građanski lojalan prema socijalističkom režimu, a pjesnički pobunjen protiv onih koji su njegovu idealizaciju kvarili“.

Špadijer se, pored ostalog, osvrnuo na period AB revolucije i pomame velikosrpstva kada je Banjević izbačen s posla.

„Kada je vidio da je sudbina Crne Gore u pitanju, stao je na stranu onih koji su se borili za dostojanstvo i mir, osnovao je CDNK, aktivno je djelovao u PEN centru, istupao na mitinzima suverenista“, kazao je Špadijer.

Branko je, kako ističe Špadijer, bio zaljubljenik u knjigu.

„Kao autor i urednik brinuo se ne samo o sadržaju, već o svim detaljima koji čine knjigu. Bio je Gutenbergov sljedbenik koji voli sve što se tiče pečatnje, vrste slova, mirisa hartije, izgleda korica, ilustracija. Za njega štampa nije bila industija, već proizvod ljudske kreacije“, kazao je Špadijer prisjetivši se mnogih vrijednih projekata ali i brojnih anegdota tokom višedecenijskog zajedničkog rada u Matici crnogorskoj.

Dragutin Lalović se u svom izlaganju osvrnuo na prvi susret sa Brankom Banjevićem.

„Bio je to susret sa nekom vrstom transcendentne jezgre u čemeru tadašnje Crne Gore. Bilo je to pravo čudo. Došao sam do zaključka da Matica crnogorska ima glavu, da je njena glava Marko Špadijer sa svojim analitičkim umom. Ali da Matica crnogorska ima i dušu, a da je to Branko Banjević“, kazao je Lalović.

Lalović podsjeća da je u to vrijeme objavljen kapitalan dokument – Program Matice crnogorske u čijem je koncipiranju učestvovalo stotinjak intelektualaca.

„Taj program, takoreći hirurški, dokazuje da je Crna Gora održiva zajednica. Iz Nacionalne zajednice Crnogoraca u Hrvatskoj zalagali smo se da program Matice uđe u Preambulu Ustava Crne Gore. Nažalost, to se nije desilo, a preambula je elegantno izbačena iz Ustava“, podsjetio je Lalović.

Novica Samardžić u svom radu detaljno je analizirao tekst „Životopisa“, autobiografskog i poetskog zapisa koji je Banjević, umjesto klasične bilješke o autoru, objavio u sklopu izdanja *Glasovi* iz 2018. godine.

„Na posredan način je htio da dramsku poemu 'Glasovi' tako uokviri i sugeriše da je tu poetski iskaz iskustva, osjećanja i saznanja vlastitog životnog puta“, kazao je Samardžić.

Radove posvećene Banjeviću, tokom dvije sesije jučerašnjeg skupa u Podgorici predstavili su i Draško Došljak, Nela Savković-Vukčević, Sofija Kalezić, Milenija Vračar, Dragan Radulović, Vladimir Vojinović i Dragana Erjavšek, dok je rad Veska Banjevića prezentovao Balša Banjević, Brankov unuk. Iz opravdanih razloga skupu nisu prisustvovali najavljeni učesnici Borislav Jovanović i Marijan Mašo Miljić, ali su dostavili radove.

Radovi učesnika skupa su objavljeni u Zborniku koji je iz štampe izašao 2024. godine.

*Pozdravna riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske
na naučnom skupu Branko Banjević – Život i djelo*

Imam posebno zadovoljstvo da Vas u ime Matice crnogorske, kao organizatora, pozdravim i zaželim uspješan rad. Uz večerašnju promociju *Izbora iz djela Branka Banjevića*, koji je nedavno izašao iz štampe u suizdavaštvu Matice crnogorske i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, danas zaista imamo priliku za prolegomenu jednom od rijetkih, do nedavno živih, sudionika i aktera društvene emancipacije Crne Gore još od druge polovine XX vijeka.

Sagledavajući bogat intelektualni angažman i druge njegove društvene djelatnosti, čini se da je Branko Banjević možda najveći doprinos dao crnogorskoj kulturi sa pozicije dugogodišnjeg predsjednika Matice crnogorske, u onim vremenima kada se u Crnoj Gori i njenom iseljeništvu obnavljala potreba za obnovom crnogorskog suvereniteta. Uostalom, za njegovog mandata Matica crnogorska je 2008. godine konačno postala ustanova kulture, čija djelatnost je regulisana usvajanjem Zakona o Matici crnogorskoj u Skupštini Crne Gore, što je nesumnjivo uticalo na jačanje programskih aktivnosti Matice u minulom periodu, pa samim tim i crnogorskog identiteta.

Ličnost Branka Banjevića i njegov opus zahtijevali su ne samo *post mortem* organizaciju ovakvog skupa, jer Banjević je na književnoj i uopšte na javnoj sceni, bio prepoznat kao čovjek koji je svim svojim bićem bio predan Crnoj Gori. Njegove polemike i rasprave oko statusa crnogorske književnosti, odnosno jezika Crnogoraca još sedamdesetih godina prošlog vijeka u socijalističkoj Jugoslaviji, bile su svojevrsna jeres za tadašnju vladajuću komunističku garnituru u Crnoj Gori, budući da je pripadao jednom užem krugu crnogorskih intelektualaca koji su svojim javnim djelovanjem promovisali svijest o autohtonosti kulture crnogorskog naroda.

Ovaj naučni skup je posvećen pisanoj zaostavštini Branka Banjevića koji je okupio referentna lica iz sfere struke i nauke, i ovdje će zainteresovana javnost iz različitih uglova dobiti percepciju njegovog stvaralaštva, prije svega, upečatljivih dionica njegovog intelektualnog, odnosno društvenog angažmana, zbog čega se za Branka Banjevića sa zalogom može konstatovati da je riječ o jednom od utemeljivača montenegrizike.

Branko Banjević nije bio samo pjesnik i priređivač kapitalnih književnoisto-rijskih publikacija, već i čovjek u čijem djelu se ogleda jedno vrijeme u Crnoj

Gori, od negacije do afirmacije crnogorske kulture. Iako je prošlo nešto više od godinu dana od njegove smrti, danas, dok govorimo o njemu nemoguće je ne prisjetiti se Brankove erudicije, koja sagovornika ili običnog slušaoca nije ostavljala ravnodušnim, zbog čega je bila privilegija biti u njegovom društvu bilo na skupovima ili na neformalnim druženjima, jer je riječ o čovjeku širokih sazajnih gabarita, koji je često znao da u trenutku tako precizno anticipira neku društvenu problematiku o kojoj su sagovornici imali samo usputne spoznaje.

Ime Branka Banjevića u crnogorskoj književnosti je sinonim za kvalitet poetskog izraza čiji *Glasovi* predstavljaju trajnu zalogu jeziku i tradiciji za koju se Banjević do kraja života borio, izdižući slobodu kao univerzalnu vrijednost kojoj mora da teži kako pojedinac, tako i jedan narod. Isčitavajući njegovu poeziju zapažamo da sa lakoćom formuliše svoje misli, što upućuje na činjenicu da govorimo o velikom poetskom daru. U njegovim stihovima prepoznamo čovjeka široke književne kulture, koja je proisticala iz njegovog životnog poimanja filozofije i umjetnosti.

Naučni skup posvećen Branku Banjeviću je istovremeno prilika da se upoznamo sa znanim i manje znanim biografskim podacima čija sadržina se odnosi na život i djelo ovog crnogorskog intelektualca, koji je ostavio za sobom visoke etičke kriterijume kao legat njegovim nasljednicima i sljedbenicima. Upravo zbog toga, Branko Banjević je na javnoj sceni bio autentična pojava u Crnoj Gori, koja je čuvala dignitet intelektualnog stvaraoca, izbjegavajući zamke konformizma i oportunitizma, koje neizostavno nudi svaka dnevna politika. Sveukupno njegovo stvaralaštvo prožeto je idejom humanosti, pa je bio protagonist protiv onih ideologija kojima su unižavani ljudi, trovan ljudski duh i ljudsko srce. Ne treba

smetnuti s uma da je svojim životnim principom postao inspiracija generacijama mlađih crnogorskih intelektualaca, s obzirom da je beskompromisno težio opštem dobru i napretku Crne Gore, često intuitivno otkrivajući fenomenologiju i procese koji su odredili bitne komponente historijskog kretanja crnogorskog nacionalnog bića. Da, Branko Banjević pripada onoj generaciji crnogorskih intelektualaca koja se oslobodila kompleksa inferiornosti sredine iz koje potiču, a to je uspio stvarajući i stičući reputaciju na drugačijem diskursu, vezujući svoje ime i djelo, uslovno rečeno, dominantno za crnogorske teme, istovremeno unapređujući rad u organizacijama i ustanovama u kojima je djelovao i rukovodio.

Sve dosad navedeno nije samo apoteoza Branku Banjeviću, već duboko uvjerenje da su njegove pozicije urednika u ediciji „Luča“ u nekadašnjem izdavačkom preduzeću „Grafički zavod“, te predsjednika Matice crnogorske značajno uticale na oblikovanje savremenog crnogorskog kulturnog identiteta.

Uvaženi učesnici naučnog skupa, nadam se da će Vaša saopštenja pružiti objektivnu retrospektivu stvaralaštva Branka Banjevića, kao i onih bitnih životnih momenata koji su obilježili njegov javni angažman na društvenoj pozornici u Crnoj Gori još od druge polovine prošlog vijeka.

Predstavljanje izdanja

Branko Banjević

Izbor iz djela 1–2

Glasovi

sabrane knjige poezije

Osvrti

tekstovi o književnosti i jeziku,

književni prikazi i bilješke, intervjui

Podgorica, 22. novembar 2023. godine

Dragocjeno štivo za istraživače stvaralačkog opusa Branka Banjevića

Dvije knjige odabranih djela Branka Banjevića, koje su povodom godišnjice smrti istaknutog crnogorskog književnika, književnog kritičara, esejiste, antologičara i urednika, publikovane u izdanju Matice crnogorske u saradnji sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, predstavljene su u Podgorici.

O izdanju su govorili **Marko Špadijer**, urednik izdanja; **Dragutin Lalović**, predsjednik Izdavačkog savjeta NZCH ; **Nela Savković Vukčević**, kulturološkinja i **Dragan Radulović**, doskorašnji predsjednik i član Savjeta Matice crnogorske.

Marko Špadijer, urednik izdanja i autor pogovora, dugogodišnji prijatelj i saradnik Branka Banjevića, kazao je da izdanje sadrži 896 stranica teksta.

„Izdavački poduhvati ove vrste obično su plod istraživačkog rada nekog instituta u kojem tim profesionalaca izučava djelo pisca značajnog za nacionalnu kulturu. U Crnoj Gori nema takvog instituta pa je naše izdanje vrsta omaža nedavno preminulom književniku, nekadašnjem predsjedniku Matice crnogorske“, kazao je Špadijer.

Ističe da knjige donose dragocjene informacije budućim istraživačima Banjevićevog djela. Prvi tom pod naslovom *Glasovi* donosi pet knjiga poezije.

„Branko je *Glasove* pisao kao poetski dnevnik do posljednjeg dana, možda i naslućujući da se bliži kraj. Izbor iz poezije redigovao je prije dvije godine i kao zavještanje za objavljivanje povjerio Danki Barović, koja je to sprovedla sa punom posvećenošću i odanošću“, kazao je Špadijer.

Špadijer je posebno istakao Banjevićev intelektualni angažman na crnogorskoj društvenoj sceni.

„Njegova aktivna erudicija izbijala je iz svakog javnog nastupa pa i prilikom običnih susreta s ljudima. Mnogo je čitao, imao je fenomenalno pamćenje. Bio je hodajuća čitanka crnogorske kulture i istorije, živa antologija crnogorskog pjesništva“, istakao je Špadijer.

Dragutin Lalović ističe da ćemo Branka Banjevića pamtiti po njegovim knjigama ali i po mnogo čemu drugom.

„On je bio aristokrat duha, u najboljem smislu crnogorske tradicije. Njegova omiljena priča bila je priča o jedinstvenosti Crne Gore. Govorio je: ‘to nema niđe, to je pravo čudo!’ . Mislio sam da je riječ o pjesničkom pretjerivanju ali sam se uvjerio da je u pravu. Opštecrcnogorski zbor bio je veličanstvena institucija demokratije koja u to vrijeme ne postoji nigdje osim u Crnoj Gori. Posebno je fascinatno Banjevićevo zapažanje da iz OCZ proizilazi individualizam koji će se kao glavno svojstvo građanskog društva u Evropi pojaviti znatno kasnije“, kazao je Lalović.

Nela Savković Vukčević podsjetila je ovom prilikom na riječi Branka Banjevića u jednom od posljednjih intervjua.

„Mislila sam da će se o svemu što nam se događa izjasniti kao o nečemu strašnom i neočekivanom. Naprotiv, rekao je da optimistički gleda na situaciju, te da misli da će nas to najzad sve otrijezniti i ujediniti“, kazala je Savković Vukčević.

Govoreći o temama kojima se Banjević bavio Savković Vukčević je ocijenila da njegov izbor ukazuje na poštovanje i nesebičan odnos prema kolegama.

„Insistirao je na kontinuitetu, isticao da ništa ne počinje sa nama i da vodimo računa o tome da će se i na nas neko nasloniti“, kazala je Savković Vukčević.

Osvrnuvši se u svom izlaganju na izuzetan Banjevićev pjesnički opus Dragan Radulović ističe autorovu odanost dominantnim simbolima

„Simboli koje pjesnik koristi posjeduju protivrječnost u sebi. Odnos prema tradiciji vidi se u destruiranju dominantnih simbola prošlosti. Nema više mjesta za naivno i nekritičko posmatranje uzora iz prošlosti. Ako je čak i sunce napuklo lakše ćemo uočiti naprsline u oklopu junaka, iskrzano oružje, konja koji hramlje. Svijet odavno gubi na ljepoti, a jezik na zvuku i na misaonosti. Ni poezija ga ne uspijeva odbraniti, preciznije ona je posljednja linija odbrane“, zaključio je Radulović.

Poglavlje O piscu i djelu sadrži tekstove **Novice Samardžića, Lidije Vukčević Vučurović i Vladimira Vojinovića**, posvećene Banjevićevoj poeziji, poetici i njegovom doprinosu afirmaciji crnogorske nacije, jezika i književnosti. Knjiga donosi i selektivnu bio-bibliografiju autora koju je uradila **Nada Drašković**.

Knjigu ispred izdavača potpisuju **Nenad Bogdanović**, predsjednik NZCH i **Ivan Ivanović**, generalni sekretar Matice crnogorske. Prelom i grafičku opremu uradila je **Danka Barović**. Knjiga je štampana u zagrebačkom Skaner studiju, u tiražu od 500 primjeraka.

Poeziju i isječke iz djela Branka Banjevića kazivala je dramska umjetnica **Ivana Mrvaljević**.

Izdavački poduhvati ovakve vrste, obično su plod istraživačkog posla nekog instituta gdje tim profesionalaca izučava djelo nekog pisca značajnog za nacionalnu kulturu. Kod nas nema takve ustanove, a i da ima ko zna koliko bi se čekalo da taj posao završe. U Crnoj Gori nemamo ni izdavača koji objavljuje kritička izdanja pisaca, pa ovaj pokušaj Matice crnogorske ostaje nekako između omaža nedavno preminulom književniku, nekadašnjem svom predsjedniku, izbora iz njegovog stvaralaštva i kritičke valorizacije djela. Mislim da sadrži dovoljno informacija, kako u izboru tekstova, tako i u biobibliografiji koje mogu uputiti na buduća istraživanja, što je i bio cilj ovog izdavačkog posla.

Ove dvije knjige štampane su u Zagrebu, u štampariji Dragog Savićevića, koji se potpisuje i kao suizdavač Matice i Zajednice Crnogoraca Hrvatske. Bez ove saradnje Matica ne bi mogla finansirati ovo izdanje. Ovako, *Izabrana djela Branka Banjevića* postaju još jedan kamen temeljac plodne saradnje naše dvije crnogorske kuće.

O poeziji neću govoriti s uredničkog stanovišta. Branko je *Glasove* pisao kao dnevnik do poslednjeg daha. Kao da je naslućivao da mu se bliži kraj, redigovao je antologiju sopstvene poezije i doveo je do konačnosti. Tako da je u knjizi objavljena kao njegovo zavještanje koje je povjerio Danki Barović, a ona sprovela s punom posvećenošću i uvjerenjem da bi sada bio zadovoljan izgledom i sadržajem knjige.

U uvodnom tekstu sam napisao da je iza Branka ostalo obimno djelo. To je samo djelimično tačno. Obim intelektualnog djelovanja se ne mjeri kvantitetom. Ono što ne ulazi u djelo Branka Banjevića je njegova aktivna erudicija koja je izbijala iz svakog njegovog javnog istupa, pa i običnog susreta sa ljudima koje je smatrao dostojnim da ga slušaju. Mnogo je čitao i to odabranu literaturu koja mu je širila vidike fenomenalno pamtio. On je bio hodajuća čitanka crnogorske kulture, antologija njenog pjesništva, hrestomatija svjetske literarture... Ispoljavao je nadmoć intelektualne snage nad vremenom površnosti, surovosti, mržnje i nesojluka. Nije bio bučan i politički ostrašćen, ali nije pobjegao ni sa jednog biljega sa kojeg se branila slobodna i čojška Crna Gora.

Nije bio kolekcionar tuđih mišljenja o temama o kojima je pisao. Nije skupljao knjige iz jedne oblasti ili o konkretnom problemu ili ličnosti da bi napisao studiju ili traktat u vidu neke akademske radnje, već je koristio svoje temeljno znanje o književosti, poznavanje teorije, a posebno istorije i društvenih prilika, da bi pronikao u vrijednosti nekog djela, posebno pjesničkog, preciznošću hirurga. Informacije koje je crpio iz knjiga znao je da sintetizuje u svoj stav prosijan kroz mnoge dileme i estetske kriterijume.

O svojoj i tuđoj poeziji se odnosio sa strogošću i posvećenošću roditelja. Želio je da sačuva živo tkivo poezije, njegovu izvornost i oslobodi je svakog praznog hoda, banalnosti i plitkosti. Takav je odnos imao kako prema sebi, tako i u izborima iz drugih pisaca i pri sastavljanju antologija. Treba priznati da nije imao ozbiljne oponente ni prije, ni za vrijeme, ni poslije svojih sudova o epohama i piscima crnogorske književnosti.

Izbor iz Brankovih tekstova i intervjuja koji se odnose na pojedine pisce, epohe i književne rodove, kao i javni istupi o kulturnim i društvenim prilikama iznesenim u autorskim tekstovima ili u intervjuima za medije, mogao je biti i drugačiji. Iz onoga što je sakupila Melanija Vračar, bibliotekar Nacionalne biblioteke, napravio sam izbor po svojem kriterijumu, birajući po jedan iz više tekstova o pojedinim piscima, ili iz više prikaza, izostavljajući neke intervjuje i prigodne riječi raznim povodima.

U ovaj izbor uvršćeni su tekstovi Novice Samardžića, Lidije Vukčević Vućurović i Vladimira Vojinovića, koji osvetljavaju poeziju i društveno djelovanje Branka Banjevića i uz Bibliografiju Nade Drašković, omogućavaju cjelovitije sagledavanje mjesta ovog uglednog pjesnika u crnogorskoj kulturi.

*Izlaganje Dragana Radulovića:
Sablasni glasovi pod „napuklim suncem“
O poemi Glasovi Branka Banjevića*

Izbor iz poezije Branka Banjevića, koji je ove godine objavljen u suizdavaštvu Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Matice crnogorske, nosi naslov *Glasovi*, kao i posljednja njegova za života objavljena knjiga. Riječ je o dramskoj poemi, polifone strukture, snažnog dijaloškog impulsa, u kojoj na nadahnut način pjesnički subjekt ispituje i ispisuje svoje osobeno iskustvo svijeta. Već u njegovoj prvoj knjizi *Napuklo sunce* kritika i čitaoci su uočili da je riječ o pjesniku koji je u neprekidnom dijalogu kako sa tradicijom, tako i sa savremenim postignućima u poeziji. Ono što su čitaoci nastavili da svjedoče u njegovim kasnijim djelima jeste odanost dominantnim simbolima: sunce/svjetlost, tica, pas, jezik, konj, kamen, oružje junaka... Ali sunce pogotovo... Sunce, koje je nemoguće izravno posmatrati, od čije snage i svjetlosti nenaviknuti i nenaučeni posmatračići mogu i oslijepljeti. Privlačni izazov i opasnost istovremeno.

Sunce je napuklo, tragovi razarajućeg nesavršenstva se odavno naziru u njemu, a pjesnički zadatak jeste da tu pukotinu istraži i stihovima dokumentuje. Svi autorovi omiljeni simboli, oni od kojih je načinjena njegova poezija, doživljavaju svoju dvojnost, napuklina u njima na kraju izlazi na vidjelo: pas je vjerni pratilac ratnika, neustrašiv i odan, čuvar stada i borac protiv vukova, uvijek spreman na žrtvu, ali pas je i krvotragač, predvodnik hajke, ili ono podmuklo lajanje u pozadini: „lajali, lajali, pa stali, izlizao im se laj“, reći će autor na jednom mjestu u poemi. Tica jeste metaforička zamjena za slobodu, ali ne treba zaboraviti i zloguki gavranovi lešinari su ptice takođe. Svi simboli koje pjesnik koristi posjeduju tu protivurječnost u sebi, a svrha dobre poezije jeste da se ona osvijesti i ponudi čitaocu na razumijevanje.

Čini se da je autorov odnos prema tradiciji najvidljiviji u njegovom destruiranju dominantnih simbola prošlosti. Nema više mjesta za naivno i nekritičko posmatranje uzoritih primjera iz davnina, ako je čak i sunce napuklo još lakše ćemo uočiti i naprsline na oklopu junaka, iskrzano oružje, konja koji hramlje... Svijet odavno gubi na ljepoti, a jezik na zvuku i misaonosti, čak ga ni poezija ne uspijeva odbraniti. Ili preciznije, ona je posljednja linija odbrane, ali koliko uspješna... ostaje da se vidi.

Poema „Glasovi“ koja se nalazi u ovom izboru, ima svoj zanimljiv život, prvi put je objavljena u zbirci *Tica ili jama*, 1978. potom *Glasovi*, poema, 1993. zatim *Glasovi*, dramska poema, 2018. zatim *Glasovi*, izabrana poezija, 2002. godine. i sada ponovo *Glasovi*, izbor iz poezije 2023. godine. Budućem istraživaču crnogorske književnosti, kojemu budu dostupna pomenuta izdanja, vjerujem da će biti zanimljivo da istražuje šta se to mijenjalo u poemi, od čega je autor odustajao, a što je unosio, na koji način se mijenjao njegov odnos prema formi u stilu i tonu, do kakvih je saznanja dolazio tokom rada i kako su ona uticala na samo djelo? Opravdano je pretpostaviti da poema *Glasovi* nije usputna stvar u njegovom opusu, da se u njoj krije puno toga, možda čak i jedno pjesničko zavještanje koje je vrijedno tumačenja i čitalačkog truda. Ostaje pitanje zbog čega je autor, iz knjige u knjigu, iznova naslovom skretao pažnju čitalaca i kritike baš na tu poemu? Asocijacija *zavještanja* čini mi se korisnom u tom smislu. Ali ta asocijacija otvara nova pitanja: da li je to zavještanje autora čitaocima ili zavještanje koje je autor primio od svojih prethodnika i nastojao ga pjesnički unaprijediti? Ili sve to, istovremeno? Pitanja koja naviru samo potvrđuju da je semiotički potencijal Banjevićeve poezije daleko od iscrpljenog.

Kada razmišljamo o poemi *Glasovi* autor nas upozorava da njen svijet, naš svijet, obasjava „napuklo sunce“. I to upozorenje moramo neprekidno imati na umu. Danas ne postoji više čak ni ona sunčeva svjetlost koja je obasjavala svijet velikih epova. „*Rasnova se osnova / digoše se temelji / pa se viju kućišta / sa nebeskim ticama /.../ Prati je ćuk.*“ napisao je autor u poemi. Od sve nekadašnje veličine svijeta i njegove slave ostale su nam tek krhotine i pozicija lirskog subjekta koji još nije posrnuo u nihilizam. A u velikom je iskušenju da to učini, jer sirenski pjev nihilizma je zavodljiv. Pjesnički glas bira na koji način će se odrediti prema svijetu: može dopustiti da ga svijet samelje i pretvori u prah, a može pružiti otpor, po pravilu bez izgleda na pobjedu, ali bar sjajan u svom porazu.

Polifonu i dijalošku strukturu poeme moguće je identifikovati na više načina. Prvi, i donekle najlakši, čitaocu je omogućio sam autor grafičkom organizacijom dijaloških strana. Sablasni glasovi koji učestvuju u dijalogu često su izdvojeni kurzivom, ako već nijesu izdvojeni u posebnu strofu. Drugi način prepoznavanja zahtijeva već izoštriji sluh. Riječ je o stilu i tonu, o kvalitetu jezika kojim se govori. U rasponu od administrativno-političkog, suvog i bez emocija, pa do novinarskog ili pseudo-pjesničkog, koji je ispunjen lažnim metaforama i banalnim opštim mjestima. Međutim, koji god jezik da koriste strane u dijalogu, možemo ih prepoznati i po tome što njihovom govoru autor uvijek suprotstavlja glas sopstvenog

lirskog ja, autentičan i neporeciv. Govor poezije se takođe mijenja u zavisnosti o čemu se razgovara. Za razliku od svojih sagovornika koji iskreno vjeruju u dogmatsku ispravnost onoga što zastupaju – bar u svom lukrativnom dijelu vremena iskreno!?! – poeziju razara unutrašnja sumnja: svjesna je zadatka koji sebi postavlja, da zacijeli napuklinu sunca, da osovi svijet i ispuni ga ljudskim vrijednostima, ali je takođe svjesna i sopstvene nemoći. Iako pjesnički subjekt često koristi ljutiti i autoritativni ton, koji kao da dopire sa Olimpa, Sinaja ili Lovćena – a u Banjevićevoj poetici i nije bilo neke značajnije razlike među tim toponimima! – i ta ljutnja je na kraju napuklina, izraz saznanja da se svijet ne može popraviti i da zarobljen u sopstvenoj banalnosti zaslužuje samo prezrivo odmahivanje rukom.

U poemi su posebno zanimljive skoro dramske strategeme kojima autor pribjegava da bi ukazao na taj izvorni spor, ali i ponudio moguća rješenja. I razlikuju se, od slučaja do slučaja. Nekada dijalog možemo razumjeti kao razmjenu argumenata dva različita svjetonazora. Ali uslovno i donekle, jer poema ipak nije teorijska rasprava, a dijaloške strane nijesu uvijek jasno odijeljene. U tom slučaju stvar je u ubjeđivanju: poezija ukazuje svijetu kakav bi mogao biti, a svijet se opire, zadovoljan onim kakav jeste. Poezija uzvraća u rasponu od iskričave i duhovite pakosti do hladnog prezira, a svijet od cinične opomene malodobnom djetetu koje se nalazi na ivici da primijeti očigledne nedostatke careve garderobe, pa sve do hajke u kojoj se najpotpunije demonstrira barokna raskoš ljudskog onečovječenja. Sablasna igra nadmudrivanja u kojoj nema dobitnika. Najzad, svijet očekuje od poezije da ona obožava i u stihovima slavi njegove dnevne zablude, a poezija na to ne želi da pristane. Svijet koji histerično dokazuje da je najpravedniji od svih prethodnih svjetova nema više strpljenja niti spokoja za suptilne poruke poezije. Nažalost, što se na kraju ispostavlja kao pouzdano – oboje su istovremeno u pravu: svijet zadovoljan sobom čiji je imperativ dnevno preživljavanje i tužni Orfejev pjev koji zaziva Euridiku po tamnim prostorima Hada.

Poema *Glasovi* Branka Banjevića je djelo veoma bogato značenjima i pravo je čitalačko zadovoljstvo odgonetati njihove slojeve i međusobna preplitanja. Iskušava naše čitalačko iskustvo, ali i domete našega saznanja. Kao što poezija, ako je prava, uvijek i čini. Njegova poezija čovjeka oslobađa lažnog sjaja i banalnosti epohe, lišava ga privida i samoobmane, i nastoji ga ohrabriti da izdrži na mjestu najčistije strave i zvjezdanog obasjanja – a za Branka Banjevića to je mjesto gdje u jeziku, slobodi i moralu pjesnički stanuje čovjek.

Trideset godina Matice crnogorske **1993–2023**

Podgorica, 15. decembar 2023. godine

Čuvar i tumač crnogorskog duhovnog blaga, istorije i nasljeđa predaka

Tri decenije postojanja i rada Matice crnogorske, obilježeno je u Podgorici svečanim programom i uručenjem Povelje za izuzetan doprinos utemeljenju i afirmaciji institucije publicisti **Novici Samardžiću**. Povodom značajnog jubileja Matice crnogorske predstavljena je i publikacija koja donosi sažet pregled njenog tridesetogodišnjeg djelovanja.

Predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** istakao je da se jubilej te institucije obilježava u godini velikih iskušenja za državu Crnu Goru i crnogorski narod.

„Vjerujemo da bi izazovi s kojima se danas susriječemo bili manji da su ključni politički i društveni činioци u prethodnom periodu prihvatili bitne odrednice dva programska dokumenta Matice: ‘Crna Gora pred izazovima budućnosti (1999)’ i ‘Crna Gora na evropskom putu (2013)’. Svojim sveobuhvatnim porukama oni

imaju snagu nacionalnog programa, objektivizirajući sliku Crne Gore u mnogim oblastima, a naročito na polju kulture, identiteta, prosvjete i nauke. Programi Matice crnogorske svjedoče o njenom temeljnom pristupu u promišljanju društvene problematike, ali i o intelektualnom kapacitetu njenih članova“, kazao je Jovović.

Odras građanske Crne Gore

Prema riječima Jovovića Matica crnogorska je u periodu od 1993. godine bila sudionik i svjedok svih značajnijih društvenih zbivanja u Crnoj Gori i predstavljala supstitut pasivnim nacionalnim institucijama nauke i kulture.

„Kao odraz građanske i demokratske Crne Gore koja se protivila ratovanju za tuđe nacionalne interese, Matica crnogorska je od samog početka predano učestvovala u formiranju i djelovanju Pokreta za nezavisnu i evropsku Crnu Goru, o čemu svjedoči dokumentovana monografija“, podsjetio je Jovović.

Primajući Povelju za izuzetan doprinos utemeljenju i afirmaciji institucije, Novica Samardžić je istakao ulogu Matice crnogorske kao čuvara i tumača crnogorskog duhovnog blaga, tradicije, istorije i nasljeđa.

„Počastvovan sam što sam od početka uključen u društvo Matice crnogorske. To je bilo zbornoguvno ljudi kojima je imperativ ‘biti i postojati’ imao prednost nad ‘imati i profitirati’. Znali smo da treba čuvati svoju bit i dostojanstvo, prošlost i tradiciju, umno i stvaralačko nasljeđe koje su naši preci kroz istoriju ostavili, otkriti podvale i laži koje su tuđi interesi i ambicije podmetali, a mnoge i izlegli. Bili smo svjesni da treba za narod i državu tražiti put izlaska iz hodnika sa krivim ogledalima koja projektuju lažne slike namijenjene lutanju i trošenju snaga, stvaranju unutarnjih sukoba bez mogućnosti napretka“, kazao je Samardžić.

U vremenu globalne nestabilnosti, sukoba i tektonskih potresa u svim sferama, kako ističe, ulogu Matice crnogorske vidi kao čuvara i tumača duhovnog blaga, tradicije, istorije i nasljeđa, sa sviješću da „moramo braniti lik čovjeka u ljudskom biću“.

„Doći će vrijeme i rodiće se naš Tezej, koji će ući u lavirint uz mudri Arijadnin plan i ubiti Minotaura. Spasiti rod, ime i nasljeđe od njegove adske pohlepe“, kazao je Samardžić.

Impresivni rezultati

Bivši predsjednik Matice crnogorske **Dragan Radulović** istakao je da je Samardžić crnogorski intelektualac temeljnog obrazovanja iz različitih oblasti koji svoja saznanja iznosi tiho i nenametljivo, često i duhovito.

„Iskreno odan svojoj Crnoj Gori i crnogorskoj kulturi, nikada nije dopuštao da njegova osjećanja zamute razum i ljubav pretvore u prazno grudobusanje. A za tim nije bilo ni potrebe. Jer puno je toga davao kulturi naroda kojemu pripada“, istakao je Radulović.

Božidar Šekularac se u svom izlaganju osvrnuo na značenje sintagme Matica crnogorska kao metafore za put afirmacije crnogorske književnosti, kulture, jezika, čime je, kako je rekao, postala oslonac stvaralaštva i stvaralaca u Crnoj Gori.

„Sa istorijskog gledišta tridesetak godina je samo tridesetak sekundi ali imajući u vidu crnogorsku stvarnost ovo je značajan jubilej. Postignuti su impresivni rezultati na polju realizacije planova i programa zacrtanih u aktima Matice“, istakao je Šekularac.

Glas nove Crne Gore

Istoričar **Adnan Prekić** je podsjetio da je kroz Maticu „artikulisan glas neke nove Crne Gore, glas koji je umjesto rata i stradanja formulisao ideju demokratije, ideju multikulturalizma, vjerske i nacionalne tolerancije“.

„Već tri decenije taj glas je putokaz svim onim snagama koje su vjerovale u neku novu Crnu Goru. Zato je sada legitimno pitanje kako bi izgledala današnja Crna Gora da nije bilo ideja i vrijednosti na kojima je nastala Matica“, istakao je Prekić.

Radovan Radonjić je istakao da je 30 godina kod starih Rimljana bila mjera vremena u kome nešto zrijeva i pokazuje može li opstati ili ne.

„Tačno je da 30 godina predstavlja tren ili manje od trena, ali i vrijeme u kome onaj ko ima što može da pokaže sve. A ova Matica je to povrdila na čast onih koji su je formirali, onih koji su u njoj radili, zemlje u kojoj je nastala i civilizacije čiji je dio, jer su samo neke matice u istoriji Crne Gore držale ovu na nivou svjetske istorije“, kazao je Radonjić.

Impozantne brojke

Predstavljajući specijalnu publikaciju objavljenu povodom jubileja Matice crnogorske **Vesna Kilibarda** se osvrnula na bogatu izdavačku produkciju u okviru koje je tokom tri decenije objavljeno sto šezdeset i šest naslova.

„Kad se tome doda trinaest svezaka godišnjaka i devedeset šest brojeva časopisa *Matica*, jasno je da se radi o impozantnim brojkama“, kazala je Kilibarda.

Kako je navela u izdavačkoj djelatnosti Matice crnogorske od početka se njegovala tematska i žanrovska raznovrsnost.

„U okviru više biblioteka objavljuvana su istoriografska djela, istorijski izvori i zbirke arhivskih dokumenata, književna djela i studije o crnogorskoj književnosti i crnogorskom jeziku, djela posvećena različitim vidovima materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa“, kazala je Kilibarda podsjetivši da je znatan dio izdavačkih poduhvata Matica crnogorska ostvarila u saradnji s uglednim institucijama zemlje i regiona.

Obraćanje Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske

Trideset godina Matice crnogorske – Jubilej kontinuiteta i dosljednosti

Matica crnogorska osnovana je 22. maja 1993. godine kao odgovor antiratno orijentisanih crnogorskih intelektualaca na nasrtaje i negiranje crnogorskog identiteta i rušenje društvenih vrijednosti. Od nastanka, jasno je prepoznatljiva njena kulturna i prosvjetna profilacija u cilju afirmisanja, njegovanja i čuvanja identiteta crnogorskog naroda, odnosno Crne Gore kao interkulturene društvene zajednice koja baštini evropske civilizacijske vrijednosti. U tom smislu priredili smo prigodno izdanje povodom tri decenije kontinuiranog rada Matice gdje su date osnovne crte njenog djelovanja i projekti koje je podarila crnogorskoj kulturi i društvu uopšte.

Tridesetogodišnji jubilej postojanja i rada Matice crnogorske obilježava se u još jednoj godini velikih iskušenja za državu Crnu Goru i crnogorski narod. Vjerujemo da bi izazovi s kojima se danas susrijećemo bili manji da su ključni politički i društveni činioци u prethodnom periodu prihvatili bitne odrednice dva programska dokumenta Matice: *Crna Gora pred izazovima budućnosti* (1999) i *Crna Gora na evropskom putu* (2013). Svojom sveobuhvatnošću i porukama oni imaju snagu nacionalnog programa, objektivizirajući sliku Crne Gore u mnogim oblastima, a naročito na polju kulture, identiteta, prosvjete i nauke. Programi Matice crnogorske svjedoče o njenom temeljnom pristupu u promišljanju društvene problematike ali i o intelektualnom kapacitetu njenih članova. Mnogi apeli, saopštenja i javni istupi čelnika i članova Matice zasnovani na našim temeljnim dokumentima, kao i na crnogorskoj slobodarskoj tradiciji, etici, kulturi, antifašizmu i multietničkom karakteru crnogorskog društva, nijesu, nažalost, uspjeli da ostvare snažniji uticaj na političku elitu kako bi ona istinski djelovala u pravcu izgradnje pravednijeg društva, jačanja vladavine prava, promovisanja građanskih vrijednosti i zaštite crnogorskog identiteta i crnogorske kulturne i duhovne baštine.

Obilježavanje tridesetogodišnjeg jubileja Matice crnogorske ima šire značenje od prigodne proslave. Odsustvo kontinuiranog institucionalnog djelovanja organizacija i ustanova sa crnogorskim predznakom za Maticu crnogorsku predstavljalo je svojevrsni izazov. Politička svijest o potrebi da država institucionalno

podrži Maticu crnogorsku sazrela je tek poslije petnaest godina njenog uspješnog djelovanja, ispunjenog neizvjesnošću i zavisnošću od finansijske pomoći donatora koji su prepoznali neophodnost njenog postojanja. Skupština Crne Gore je 2008. godine usvojila Zakon o Matici crnogorskoj, čijim je odredbama ona definisana kao samostalna ustanova koja obavlja djelatnost od javnog interesa, afirmišući u prvom redu državotvornu kulturu i nacionalni identitet crnogorskog naroda. Neophodno je naglasiti da budžetska sredstva dodijeljena Matici crnogorskoj nijesu bila dovoljna da obezbijede realizaciju mnogih ambicioznijih projekata, kao ni planirani organizacioni razvoj kroz profesionalizaciju ogranaka širom Crne Gore ili povjereništava u zemljama regiona.

Matica crnogorska je u periodu od 1993. godine bila sudionik i svjedok svih značajnijih društvenih zbivanja u Crnoj Gori i predstavljala supstitut pasivnim nacionalnim institucijama nauke i kulture. Kao odraz građanske i demokratske Crne Gore koja se protivila ratovanju za tuđe nacionalne interese, Matica crnogorska je od samog početka predano učestvovala u formiranju i djelovanju Pokreta za nezavisnu i evropsku Crnu Goru, o čemu svjedoči dokumentovana monografija.

Spomenuto prigodno izdanje daje sažet pregled djelatnosti Matice crnogorske, počev od njenog izdavaštva, preko naučnih skupova, tribina, prigodnih izložbi i obilježavanja značajnih godišnjica i jubileja, te ova jubilarna publikacija pokazuje da je njena aktivnost bila osmišljena i planska, obilježena emancipatorskim duhom, osjećajem mjere i sluha za naslijeđene i aktuelne društvene procese.

Tri decenije brojnih promocija knjiga, okruglih stolova, naučnih skupova i simpozijuma, izložbi, koncerata, programa posvećenih značajnim ličnostima i krupnim događajima iz prošlosti i savremenosti, kao i ostale manifestacije kulture sjećanja vjerodostojno su dokumentovani u Godišnjacima Matice crnogorske.

Upravo Godišnjaci pružaju jasnu predstavu o učincima, odnosno uspješnosti realizacije programa i proklamovanih vrijednosti ove ustanove. Sadržajan pregled svih temeljnih akata, programskih smjernica i društvenog djelovanja predstavljen je u monografiji Matica crnogorska 1993–2018, koja je nastala povodom proslave dvadesetpetogodišnjice osnivanja.

Naša izdavačka produkcija je u stručnoj i laičkoj javnosti prepoznata kao jedna od njenih važnijih djelatnosti, koja Maticu crnogorsku učvršćuje i kao referentnu ustanovu kulture u Crnoj Gori. Prezentacija izdavaštva, odnosno bibliografski podaci o njenim izdanjima, jasno upućuju na činjenicu da je Matica crnogorska okupljala respektabilne ličnosti crnogorske intelektualne i kulturne scene, od akademika i univerzitetskih profesora, stručnjaka iz različitih oblasti, ali i mladih autora kojima je ova ustanova otvorila vrata za dalju afirmaciju. Obradom širokog spektra tema Matica crnogorska je demonstrirala osmišljen pristup obradi različitih nacionalnih tema i kulturnih fenomena, a naročito bliže ili dalje prošlosti Crne Gore, uključujući i najaktuelniju problematiku poput procesa evropeizacije crnogorskog društva.

Među objavljenim naslovima, jedan dio obuhvata ličnosti, datume i događaje od izuzetnog značaja za crnogorsku kulturu, identitet i nauku, poput publikacija i izložbi o Svetom Vladimiru Dukljanskom, inkunabulama štamparije Crnojevića i paleotipima iz venecijanske knjigopečatnje Božidara Vukovića i njegovog sina Vićenca ili Trinaestojulskom ustanku crnogorskog naroda, do sabranih dokumenata o Šćepanu Malom i djela posvećenih knjazu Danilu Petroviću Njegošu. Saznanja montenegristike o crnogorskim vladarima koji su dugo bili predmet različitih kontroverzi, prisvajanja i mistifikacija, upotpunjena su zbornicima o crnogorskim dinastijama Vojislavljevića, Balšića i Crnojevića. Osim prevoda putopisne literature o Crnoj Gori, objavljeno je i prvo interdisciplinarno istraživanje o slojevitim kulturnoistorijskim vezama Crne Gore i Makedonije u kontekstu civilizacijskih kretanja od antike do XIX vijeka. Upravo je iz štampe izašlo drugo izdanje prvog toma *Istorije crnogorskog naroda*, Dragoja Živkovića koje je osvijetlilo mnoge malo poznate epohe crnogorske srednjovjekovne istorije i ukazalo na nenaučna tumačenja i prisvajanja crnogorske tradicije, kulture i duhovnosti.

Izdavaštvo Matice crnogorske prepoznatljivo je i po časopisu za društvena pitanja, nauku i kulturu *Matica*, koji zavrjeđuje poseban tretman, s obzirom na to da je nakon skoro četvrt vijeka kontinuiranog izlaženja postao zaštitni znak ove ustanove. Gotovo da nema ličnosti iz javnog i naučnog života Crne Gore koja nije

sarađivala s ovim časopisom, objavljujući stručne članke, pregledne radove, eseje itd. Pored domaćih, biobibliografija časopisa *Matica* sadrži i respektabilan broj bibliografskih jedinica inostranih autora i saradnika. U časopisu je do sada svoje radove objavilo preko pet stotina autora zastupljenih sa preko hiljadu i petsto priloga.

Uspostavljanjem saradnje s brojnim crnogorskim intelektualcima u zemlji i iseljeništvu, otvarajući horizonte međunarodnoj kulturnoj promociji Crne Gore, rad Matice crnogorske rezultirao je i konkretnom saradnjom sa referentnim inostranim kulturnim i naučnim adresama. Među takvim projektima u proteklih pola decenije, izdvajaju se fototipska izdanja *Psaltira* (1494) iz Crnojevića štamparije sa Naučnim arhivom Bugarske akademija nauka, *Prazničnog mineja* (1538) Božidara Vukovića Podgoričanina sa Nacionalnom bibliotekom Bugarske, kao i studija *Makedonija i Crna Gora*, Ilije Veleva, objavljena u saradnji sa Makedonskom akademijom nauka i umjetnosti. Podsjećamo i na znatan broj izložbi i tribina, organizovanih sa nacionalnim ustanovama kulture i nauke Hrvatske, Makedonije, Bugarske, Albanije.

Vodeći računa o neriješenim društvenim problemima i neophodnosti uspostavljanja dijaloga kao odraza političke zrelosti jedne zajednice, a imajući u vidu mnoge sličnosti u političkom životu na početku treće decenije XXI vijeka s onima iz devedesetih godina prošlog, Matica crnogorska je pokrenula tribinu pod nazivom *Šednik četvrtkom*, kojom je širem auditorijumu omogućeno da se upozna sa stavovima i tumačenjima društvenih zbivanja od strane istaknutih

ličnosti iz javnog i naučnog života Crne Gore i regiona. Ovaj audio vizuelni dokument ostaje kao polazište za neka buduća razmatranja uzroka i posljedica naše stvarnosti i dogledne budućnosti.

Jubilej je svakako prilika da se prisjetimo crnogorskih iseljenika sa kojima je Matica crnogorska od svog osnivanja uspostavila plodnu saradnju iz koje je proizašao niz projekata, zahvaljujući kojima je sačuvan dio kolektivne memorije o generacijama crnogorskih iseljenika kao integralnom dijelu i današnjeg crnogorskog bića. Kao neizostavna spona između Crne Gore i njenog iseljeničtva, Matica je uspostavila uspješnu saradnju s nacionalnim zajednicama Crnogoraca u Hrvatskoj, Makedoniji, Srbiji, Albaniji, SAD-u i Latinskoj Americi. Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske bila je i partner Matice crnogorske u više značajnih izdavačkih projekata i izložbi.

Obilježavanje tridesete godišnjice osnivanja Matice crnogorske bilo je povod da našem članstvu i zainteresovanoj javnosti riječju i slikom prikazemo spektar realizovanih projektnih aktivnosti, ostvarenih često uprkos nedostatnim finansijskim kapacitetima s kojima se ova ustanova suočava od osnivanja. Kredibilitet Matice crnogorske u minulim decenijama temeljio se na dokazano profesionalnom odnosu prema misiji koja joj je povjerena. Potvrda toga su i stranice ove publikacije, koje svjedoče o kontinuitetu i dosljednom radu u proteklih tri decenije ove ustanove.

Izlaganje Vesne Kilibarda, članice Upravnog odbora Matice crnogorske

Izdavačka produkcija Matice crnogorske 1993–2023

Za trideset godina, koliko je proteklo od osnivanja Matice crnogorske, u okviru njene izdavačke djelatnosti, kao jedne od najbitnijih odrednica njenog programa na čuvanju i razvoju nacionalnog i kulturnog identiteta Crnogoraca i naroda koji žive u Crnoj Gori, objavljeno je sto šezdeset i šest naslova. Kad se tome doda trinaest svezaka godišnjaka i devedeset šest brojeva časopisa *Matica*, jasno je da se radi o imponantnim brojkama, posebno s obzirom na činjenicu da je Matica crnogorska prvih petnaest godina djelovala isključivo zahvaljujući sponzorskim i donatorskim prilozima. Tek od 2008. godine, kad je Matica crnogorska zakonom ustanovljena kao institucija od nacionalnog značaja, mogla je računati na redovna budžetska sredstva za svoje programske aktivnosti, pa tako i za izdavaštvo.

U okviru djelatnosti izdavanja knjiga Matica se, ostvarujući svoju misiju, pored ostalog, kroz naučna, publicistička i popularna izdanja namijenjena širokom krugu čitalačke publike, od stručne do laičke, od početka opredijelila za tematsku i žanrovsku raznovrsnost. U okviru više njenih biblioteka objavljivana su historiografska djela, istorijski izvori i zbirke arhivskih dokumenata, književna djela i studije o crnogorskoj književnosti i crnogorskom jeziku, djela posvećena različitim vidovima materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa, u koja se uključuju i popularne publikacije o ljekovitom bilju, vinima i tradicionalnoj gastronomskoj ponudi crnogorskih prostora. U razuđenom izdavačkom korpusu Matičinih izdanja mjesta su našli i prevodi djela stranih autora o Crnoj Gori, poput pregleda kompletnog istorijskog hoda ili epoha pojedinih crnogorskih vladara, kao i studije o recepciji Crne Gore i Crnogoraca u stranim kulturama i literaturama: grčkoj, češkoj, anglosaksonskoj. Dio izdanja donio je portrete ili memoarsku prozu zaslužnih ličnosti crnogorske dalje i bliže prošlosti. Posebna pažnja posvećivana je izučavanju crnogorske dijaspore, od one rasute po udaljenim meridijanima Južne i Sjeverne Amerike do kolonizacijskog naseljavanja Crnogoraca u Vojvodini u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Kao inicijator i suorganizator naučnih skupova, Matica je objavljivala i zbornike naučnih radova: o dinastiji Vojislavljevića, dinastiji Balšića i dinastiji Crnojevića, o odnosima Crne

Gore i Osmanskog carstva, o Crnoj Gori u Prvom svjetskom ratu, o životu i književnom djelu klasika crnogorske književnosti Mihaila Lalića...

Matica crnogorska ostvarila je znatan dio svojih izdavačkih poduhvata u suizdavačkoj saradnji sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske iz Zagreba, Fakultetom za crnogorski jezik i književnost, Državnim arhivom i Nacionalnom bibliotekom „Đurđe Crnojević“ sa Cetinja, NIG „Pobjeda“ i Kulturno-prosvjetnom zajednicom iz Podgorice itd, ali i sa nekim značajnim inostranim institucijama: Makedonskom akademijom nauka i umjetnosti, Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka i bugarskom Narodnom bibliotekom „Sv. Ćirilo i Metodije“. Za najveći dio svojih izdanja Matica je priređivala promocije na tribinama upriličenim u raznim gradovima Crne Gore, ponekad i regiona, na kojima su se publici obraćali autori, priređivači ili stručnjaci za razmatrane oblasti.

U *Godišnjacima* Matice crnogorske, objavljivanim periodično, za dvije ili više godina, štampani su uglavnom izvještaji o radu, zapisnici sa skupština i sjednica upravnih odbora, saopštenja i apeli. U njima je dat popis ostvarenih programskih aktivnosti Matice za dati period, navedena imena novih i zabilježeni komemorativni tekstovi posvećeni preminulim članovima.

Matica, časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, afirmisana je i široko distribuirana periodična publikacija koju od prvog broja kao glavni urednik potpisuje Marko Špadijer. Izlazi od 2000. godine bez prekida, u kvartalnim sveskama, manjim dijelom u dvobrojevima, okupljajući vrlo brojne saradnike oko tematski veoma raznovrsnog spektra priloga.

Popis izdanja Matice crnogorske, koji slijedi, sadrži bibliografske podatke izložene hronološkim redom, to jest prema godinama izlaska iz štampe, a prati ih zbirni Registar imena autora, priređivača i prevodilaca, urađen po abecednom redoslijedu njihovih prezimena.

Obraćanje Novice Samardžića, dobitnika Povelje Matice crnogorske

Zahvaljujem se na uručenoj Povelji. Počastvovan sam što sam od početka uključen u društvo Matice crnogorske. To je bilo zborno guvno ljudi kojima je imperativ 'biti, postojati' imao prednost nad 'imati i profitirati' i koji su znali da se istovremeno ne može klanjati Bogu i Mamonu. Znali smo da treba čuvati svoju bit i dostojanstvo, prošlost i tradiciju, umno i stvaralačko nasljeđe koje su naši preci kroz istoriju ostavili, otkriti podvale i laži koje su tuđi interesi i ambicije podmetali, a mnoge i izlegli. Bili smo svjesni da treba za narod i državu tražiti put izlaska iz hodnika sa krivim ogledalima koja projektuju lažne slike namijenjene lutanju i trošenju snage, stvaranju unutarnjih sukoba bez mogućnosti napretka. To je stari i sveprisutan način moćnika s Olimpa da bi održali vlast i spriječili širenje Prometejevog duha koji radi za opšte dobro.

Zato sad u vremenu globalne nestabilnosti, sukoba i tektonskih potresa u svim sferama, vidim ulogu Matice crnogorske kao čuvara i tumača duhovnog blaga, tradicije, istorije i nasljeđa, sa sviješću da moramo braniti lik čovjeka u ljudskom biću.

Doći će vrijeme i rodiće se naš Tezej, koji će ući u lavirint uz mudri Arijadnin plan i ubiti Minotaura. Spasiti rod, ime i nasljeđe od njegove adske pohlepe.

Izlaganje Dragana Radulovića, člana Savjeta Matice crnogorske

Okupili smo se danas da obilježimo trideset godina postojanja i rada naše zajedničke kuće, značajne crnogorske institucije kulture – Matice crnogorske. I da tim povodom odamo priznanje i zahvalnost Novici Samardžiću na njegovom radu u ovoj kući. Ko god ima čast i privilegiju da poznaje Novicu, a pogotovo priliku da na ozbiljnim poslovima saraduje s njim, tačno zna o kakvom je čovjeku riječ: jedan fini, decentni crnogorski intelektualac, temeljnog obrazovanja iz različitih oblasti sfere humaniore, koji svoja saznanja iznosi tiho i nenametljivo, često i duhovito, s tim što njegov humor zahtijeva dublji misaoni angažman slušalaca. Iskreno odan svojoj Crnoj Gori i crnogorskoj kulturi nikada nije dopuštao da njegova osjećanja zamute razum i ljubav pretvore u prazno grudobusanje. A za tim nije bilo ni potrebe, jer puno toga je nesebično darovao kulturi naroda kojemu pripada.

Dopustite mi nekoliko opservacija o političkom i društvenom veselju u našem Karadagu. A da je veselo u posljednjih nekoliko godina – jeste. I biće i dalje, bar u to se možemo pouzdati. To što sam ja cinično i kolokvijalno nazvao „veseljem u Karadagu“, profesor Lalović politološki sažima u pitanje: „Može li Crna Gora preživjeti demokratiju?“ Imali smo prije nekoliko neđelja na „Sedniku“ priliku čuti što o tome misli, nadam se da ste uživali u njegovom promišljanju crnogorske stvarnosti. Sklon sam da se saglasim s mišljenjem da može, i da hoće. Više je razloga tome, ali jedan je odlučujući: ovo je prvi put da imamo opoziciju koja štiti državu od vlasti, a ne da ruši i državu i vlast istovremeno. Što je značajan napredak. A koliko uspješno će se i vlast i opozicija snaći u novim ulogama, ostaje da se vidi. Najlakše je reći da neće i da nas dosadašnje iskustvo tome jasno podučava, ali ne treba smetnuti s uma da političari brzo uče i lako se snalaze u novim okolnostima. Može li Matica crnogorska u tom društvenom procesu biti od pomoći? Naravno da može, i neophodno je da to čini. Ali ne tako što će se pretvoriti u supstitut političke partije ili laskati nečijim praznim sujetama, nego činjenjem ozbiljnog posla na korist zajednice i njene kulture. Posjedujemo dva dobra programa, Zakon, statut, i sasvim dovoljno zajedničke pameti da procjenjujemo i promišljamo politički i nacionalni trenutak Crne Gore. Naše mišljenje se iznosi u formi saopštenja, intervjuja čelnih ljudi, a ko bude želio više od toga, mislim da je na razgovor u Matici uvijek dobrodošao. Ali ne moramo previše brinuti o dočeku, nijesu ni oni prethodni dolazili, pa sumnjam da će i ovi današnji.

Riječ Božidara Šekularca, historičara

Kada se govori o Matici crnogorskoj moje misli su često usmjerene na značenje i značaj te sintagme Matica crnogorska. Kao što se kod pčela izleže matica i izleti iz košnice na svadbeni let, tako se iz crnogorskog naroda izlegla i izletjela Matica crnogorska na put afirmacije crnogorskog identiteta, književnosti, kulture, nauke, jezika, itd, čime je postala oslonac stvaralaštva i stvaralaca u Crnoj Gori. Riječ matica ima duboke korijene. Nastala od balkoslovenske i praslavenske riječi mati, odnosno matica, koja ima više značenja kao što su mati od pčele, izvor, sabiralište, itd. Matica crnogorska me tako podsjeća na maticu riječnu, struju i brzak koja probija put do utoka i uvira u beskrajno more, ovdje more svjetskog stvaralaštva.

Sa historijskog gledišta trideset godina je samo tridesetak sekundi ali imajući u vidu crnogorsku stvarnost ovo je značajan jubilej. Posebno uzevši u obzir postignute rezultate na polju realizacije planova i programa zacrtanih u aktima Matice. Ukoliko se imaju u vidu okolnosti, uslovi rada i brojnost osoblja koje radi u Matici, usudio bih se reći da su postignuti impresivni rezultati. Sjećam se davne 1996. godine na Skupštini Matice crnogorske u staroj crnogorskoj prijestonici Baru, koja je održana u sali Skupštine opštine u Baru, ljudi entuzijasta s nadom da će se konačno naći neka institucija koja će biti nosilac aktivnosti na emancipaciji crnogorskog identiteta, valorizacije kulturno historijske baštine i očuvanja crnogorskog imena. To je bila druga skupština, poslije one cetinjske, osnivačke. Na sreću očekivanja su ispunjena. Matica je sve to i još više – respektibilni izdavač, te kulturna ustanova koja je i ustanovljena radi očuvanja i unapređenja crnogorske kulture upravo preko izdavačke djelatnosti. Skreću na sebe pažnju javnosti i druge aktivnosti i događanja tipa tribina, promocija, izložbi, itd.

Matica crnogorska je čuvar crnogorske narodne posebnosti, svojim programima i planovima uspijeva da se suprotstavi otimanju crnogorske kulturne baštine.

Želim Matici da nastavi putem uspjeha na dobro svih nas, sa nadom da će dobiti i u državi status koji joj pripada i koji zaslužuje.

Riječ Adnana Prekića, historičara

Formirana u vremenu jednog od najvećih posrnuća crnogorskog društva Matica je nastala kao jedna vrsta antiratnog pokreta, reakcija na razaranja, nasilje i civilizacijski sunovrat s kojim se crnogorsko društvo suočilo početkom devedesetih.

U tim najtežim vremenima kroz Maticu je artikulisan glas nove Crne Gore, glas koji je umjesto rata i stradanja promovisao ideje demokratije, multikulturalizma, vjerske i nacionalne tolerancije. Već tri decenije svjedočimo kako je taj glas antiratne, proevropske i sekularne, građanske Crne Gore bio važan u godinama koje su slijedile. Glas je bio putokaz svim onim snagama koje su vjerovale u neku novu Crnu Goru. Zato je sada na ovom mjestu i legitimno pitanje kako bi izgledala današnja Crna Gora da nije bilo ideja i vrijednosti na kojima je nastala Matica i njoj slične organizacije. Zbog toga obilježavanje ovoga dana je i obilježavanje i vrijednosti koje su od prvog dana bile osnova djelovanja Matice. Vrijednosti koje su bile osnova pokreta na kojima je obnovljena nezavisnost Crne Gore i to su vrijednosti građanske i prozapadne Crne Gore. Posljednjih godina te ideje su ponovo ugrožene. Kao i devedesetih Crna Gora se ponovo suočava s anticivilizacijskom kampanjom kleronacionalizma koja želi da zaustavi crnogorski progres. Današnji izazovi su mnogo kompleksniji. Živimo u vremenu u kome su istina i realnost dva različita pojma. Vremenu u kome ono što je istinito često ne odgovara onome što je realno, ali i obrnuto. Međutim, bilo bi nepravedno reći da se naša generacija suočava s istim problemima s kojim su se suočavali osnivači Matice. Za razliku od njih koji su od ničega morali stvarati nešto, moja generacija već ima osnova da se s ovim izazovima bori mnogo efikasnije. To je čvrsta i solidna osnova, a jedan od ugaonih kamena te osnove bez sumnje je Matica crnogorska.

Riječ Radovana Radonjića, predsjednika Suda časti Matice crnogorske

Nijesu Rimljani slučajno odredili trideset godina kao mjeru vremena u kome nešto zrijeva i pokazuje može li opstati ili ne. Tačno je da trideset godina predstavlja tren ili manje od trena, ali i vrijeme u kome onaj ko ima što može da pokaže sve. Ova Matica je to potvrdila, na čast onih koji su je formirali, onih koji su u njoj radili, zemlje u kojoj je nastala i civilizacije čiji je dio, jer su samo neke matice u istoriji Crne Gore držale ovu na nivou svjetske istorije. Ne ni čitava istorija, ne ni svi učesnici u njoj, ni svi načini ponašanja Crnogoraca, ni svi ishodi njihove borbe. Samo neki, ali ti neki su bili dovoljno veliki da održe kontinuitet, da održe svijest onih koji imaju taj narativ u sebi, jer ima ih i koji ga nemaju, i da skrene pažnju svijeta na sebe, više nego ijedna balkanska, a možda u ravni samo jedne evropske zemlje u drugom milenijumu anno domini. Nemam vremena, a ni potrebe u ovom sastavu da to objašnjavam šire, ali budite sigurni, ko god od vas to bude provjeravao, neće naći da sam omanuo. Omanjujem ja, naravno u mnogo čemu. Znam koliko mi ne vjerujete, kao uostalom i ja vama, jer stari Rimljani su rekli takođe onu svetu dubio pro reo *jer onaj ko ne sumnja, nema motiva da istražuje, onaj ko ne istražuje ne dolazi do novog, onaj ko ne dolazi do novog nema rješenja*. Mi odavno ne dolazimo do novog, to moramo priznati. Između više indikatora, osvrnuću se samo na jedan od prije nekoliko mjeseci, a vezan je za „promjenu mitropolita“ u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. Povodom tog čina reagovanja su bila različita, razumije se. Samo se jedan, koliko ja bar pamtim, živi stvor na prostoru ove zemlje usudio da, uzgred u jednoj svojoj kolumni pomene jedan momenat na kojega niko nije obratio pažnju, a to je – zašto Opšti narodni zbor koji je na Cetinju promijenio kao šefa Crnogorske pravoslavne crkve nije prije toga obavio glavniiju svoju funkciju ako je stvarno Opšti crnogorski zbor. A to je promijenio vlast i promijenio opštu situaciju, pa onda eventualno razgovarao o crkvi. A što to znači? Ne samo da smo imali posla s nekim ko zloupotrebljava tu časnu veliku instituciju, nego da ni sami ne znamo što je ona u istoriji Crne Gore bila, pa može svako da nam dođe i da nam podmetne kukavičje jaje pod nos a da mi ne reagujemo. E, ne može tako.

Ova Matica je položila svoj istorijski ispit na optimalan način. Bolji i veći od ovoga niti je trebalo očekivati, niti je bilo moguće. Pred njom ostaje obaveza da to nastavi, ali sa sviješću (ne morate to prihvatiti) da je Crna Gora koju još uvijek

imamo u fokusu pasé. Nje više nema! Nema je jer je nestao duh te Crne Gore. Sve što se danas dešava govori da je čeka, ukoliko se nešto brzo ne promijeni, da bude samo jedna ancila neke od velikih sila. Hoće li to biti istočna ili zapadna neće zavisiti od nje, nego od toga kako će one riješiti svoje međusobne odnose. Da bi to izbjegli, mi moramo praviti novi program. Program za budućnost, program koji će raščistiti s mnogim zabludama naše prošlosti, jer mi svoju istoriju elementarno ne poznajemo. To tvrdim i danas. Elementarno! Slavimo one koji su uproprašćavali Crnu Goru, ne pominjemo one koji su nudili izlaze i po kojima Evropa danas radi. U zapečku su svi osim nekoliko. I ne govori iz mene želja da ja promovišem neku novu dinastiju, niti pripadam dinastiji, niti mi je dinastija u glavi, niti smatram da je Crna Gora uopšte imala dinastija. I to je izmišljotina i to teška. Dinastiju ne čini jedan čovjek, ili eventualno dva. Nađite tri čovjeka u četiri dinastije da su po dinastičkim principima koje god hoćete proveniencije zaista bili jedan drugome nasljednik na nekakvom crnogorskom tronu. Crna Gora je bila demokratska zemlja sve do nesrećnog dana, kako se može pročitati i u *Almanahu cetinjskom*, kad od cara Petra ot Moskve dođe za zlo veliko, cetinjsko i manastirsko, njegov izaslanik sa gramatom da poziva Crnogorce da se bore u rat za turske potrebe u ime Rusije koja će rešavati sudbinu Slovena. Tada je završena Crna Gora. I završiću još jednim. Ovdje vidim knjigu koju je Matica izdala *Veljko Milatović*, poznati crnogorski revolucionar i državnik. Dobro sam ga poznavao. Bili smo prijatelji. Bio je vrlo zanimljiv. Vrlo oštrouman. Veliki čovjek i veliki Crnogorac. I u toj knjizi o njemu vjerovatno postoji citat iz njegove knjige koja je objavljena u Zagrebu 1975. godine u kojoj (skoro pa da citiram) on kaže *Crna Gora je 1919. godinu dočekala razjedinjena, sukobljena, okrenuta na pogrešne suprotne strane, jer je tada prvi put u svojoj istoriji napustila svoje sveto zavještenje da neće ići na druge narode, nego da će braniti svoju slobodu. A tada je krenula u osvajačke ratove, ostvarivanje ideje velike Crne Gore prema Kosovu, Albaniji, itd. Jednim krilom i onim drugim, buržoaskim, prema Beogradu i pravljenju velike Srbije na račun Crne Gore*. On kaže – *to je kraj Crne Gore*. Mi ga pomjeramo, zavisno razumije se od argumenata koje uzimamo, ali moramo računati da novu Crnu Goru, ako je uopšte bude moguće praviti, jer vrijeme ne čeka dok se mi smislimo i dok smislimo nešto pametno, graditi na predstavi o njenom mjestu u budućnosti svijeta kakav on jeste, a ne kakav bi mi željeli ili kakav pamtimo od ranije.

Nama kritički osvrt na istorijsku prošlost nije potreban da bi tu prošlost mijenjali, jer nijesmo toliki idioti da valjda mislimo da to možemo. Ali sam siguran da bi kritičkom recepcijom onoga što sada držimo našim znanjem o prošlosti došli do

uvjerljivog saznanja da ta prošlost u nama još uvijek živi i da dokle god je ona tu, tu ćemo biti i mi. S tim da će naša pozicija biti mnogo gora od onih 1919. godine, jer oni su imali Božićni ustanak, koji je takođe sa stanovišta organizacije bio prevara. Ne naravno sa stanovišta časnih, herojskih ljudi koji su iskreno pošli da brane svoju zemlju svojim životima, nego onih koji su smišljali tu prevaru. Previše bi mi vremena uzelo da objasnim i tu prevaru i njenu suštinu jer bi tu mogao da citiram, ali neću.

Srećan sam što sam bio član ovoga tima, čini mi se ako ne od prve sjednice, a ono od početka rada na njenom programu, pa do sada, što sam objavio veliki broj tekstova u časopisu *Matica*, i nekoliko knjiga u izdavaštvu i imao prilike da se družim s ovako lijepim ljudima koji i etički i politički i kako god hoćete predstavljaju zajedno s ovom kućom i njenim nazivom posljednje utočište i posljednju odbranu Crne Gore.

Predstavljanje izdanja
Branko Banjević
Izbor iz djela 1–2
Glasovi
sabrane knjige poezije
Osvrti
tekstovi o književnosti i jeziku,
književni prikazi i bilješke, intervjui
Nikšić, 30. januar 2024. godine

Autor koji je plijenio

Dvotomno izdanje izabranih djela **Branka Banjevića**, *Glasovi* i *Osvrti*, predstavljeno u Nikšiću, u organizaciji nikšićkog ogranka Matice crnogorske i Društva prijatelja i poštovalaca Nikšića.

Knjige su štampane prošle godine povodom godišnjice smrti istaknutog crnogorskog književnika kao partnerski projekat Matice crnogorske i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Izdanje je u ime domaćina predstavila profesorica

Filološkog fakulteta u Nikšiću i predsjednica nikšićkog Ogranka Matice crnogorske **Jasmina Nikčević**, a o životu i djelu Branka Banjevića govorili su i urednik izdanja **Marko Špadijer**, književnik **Dragan Radulović** i književna kritičarka **Dragana Erjavšek**.

Nikčević je podsjetila na neke svestremenske stihove Branka Banjevića i izvukla najsvjetlije momente njegove biografije, ističući posebno njegovu sposobnost da pamti, po čemu je bio naročito poznat u studentskim danima.

Ono što je Banjevića preokupiralo kao pjesnika je Crna Gora, koju simbolički predstavlja kroz Tomaševu kulu. Ta kula je za njega mjesto slobode, slobodarstva, simboliše dom, trajanje i predstavlja ono što je Njegošu bio Lesendro, istakao je Špadijer. Dodao je i da je u moru autora koji su ostali u domenu amaterizma, Banjević u književnom svijetu bio pravi profesionalac.

- On je prvo ovladao književnim teorijama, znanjima, naučio stihove, završio književnost. Zbog te njegove erudicije bogate je i mogao da bude i urednik i antologičar i esejista i mogao je da bude kompletna ličnost – rekao je Špadijer. Dodao je i da je vladao i drugim oblastima, a posebno je istakao njegovu sposobnost da zapamti gomile stihova.

- Uplašio sam se kad je prije desetak godina imao jedan zdravstveni ispad da će zaboraviti sve što je naučio, međutim ništa od tog ogromnog arsenala njegovog znanja nije nestalo – rekao je Špadijer.

Pored stvaralačkog, imao je i bogat društveni život.

- Gdje god je krenuo, gdje god se našao, on je bio taj koji je plijenio, koji je mogao da govori na svaku temu, i to ne prazno, ne frazerski, nego je znalo da bude duboko smisljeno to što kaže. Odlično je poznavao jezik – istakao je Špadijer.

Radulović je govorio o strukturi, jeziku i simbolima koji dominiraju poemom „Glasovi“, kao i o jeziku i stilu, stavljajući akcent na, kako ih je nazvao, „dramske strategeme“.

- Poema „Glasovi“ Branka Banjevića je djelo veoma bogato značenjima i pravo je čitalačko zadovoljstvo odgonetati njihove slojeve i međusobna preplitanja. Iskušava naše čitalačko iskustvo, ali i domete našega saznanja. Kao što poezija, ako je prava, uvijek i čini. Njegova poezija čovjeka oslobađa lažnog sjaja i banalnosti epohe, lišava ga privida i samoobmane, i nastoji ga ohrabriti da izdrži na mjestu najčistije strave i zvjezdanog obasjanja – a za Branka Banjevića to je mjesto gdje u jeziku, slobodi i moralu pjesnički stanuje čovjek – rekao je Radulović.

Banjevićev je jezik blizak svima nama, istakla je Erjavšek.

- Proizišao je iz sudara generacija koje su znale kako da razgovaraju jedne s drugima neopterećene navirućim tuđizmima, digitalizmima i svaštonizmima. Njegov je izraz od čovjeka iz naroda čovjeku iz naroda; uzvišen je pjesnik, o, da, ali Banjević sebe nije htio da izdiže iznad onoga o čemu pjeva – čitalac je jednako bitan jer bez njega poezija ostaje mrtvi skup slova na papiru, to je znao. Danas pjesnici pišu da saniraju sebe i da ostanu mistični u očima drugih, dok je Banjević sebe otkrivao da olakša drugima da se otvore prema svijetu i dao svoj skromni, ali u isto vrijeme i sjajem ovjenčan prilog kolektivnom ozdravljenju – rekla je Erjavšek.

Promocija Banjevićevih izabranih djela u Nikšiću završena je projekcijom fotografija iz profesionalnog i privatnog života istaknutog crnogorskog književnika.

Predstavljanje izdanja
Branko Banjević
Izbor iz djela 1–2
Glasovi
sabrane knjige poezije
Osvrti
tekstovi o književnosti i jeziku,
književni prikazi i bilješke, intervjuji
Cetinje, 22. februar 2024. godine

Cjelokupno Banjevićevo djelo počivalo na filozofiji slobode

Dvije knjige izabranih djela **Branka Banjevića**, *Glasovi* i *Osvrti*, koje je Matica crnogorska zajedno sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske objavila krajem prošle godine, promovisane su na Cetinju u Nacionalnoj biblioteci „Đurđe Crnojević“.

– Gotovo da više i nemamo intelektualaca tog posebnoga, staroga kova, s dobrim obrazovanjem, znanjem, odličnim poznavanjem jezika, sa temeljitim nacionalnim

osjećanjem kao što je bio Branko Banjević, istakao je Marko Špadijer, urednik ovog izdanja.

– Za Branka je bilo važno dobro izučiti, dobro poznavati književno djelo i ne zanositi se onime što su drugi rekli, ne podražavati, već imati sopstveni sud bez fusnota, bez dodatnih poštapalica i pojačavanjem autoriteta drugih, već ličnim čitanjem, tako da je imao osoben stav, osoben odnos prema svemu – rekao je Špadijer o njegovom radu na ediciji „Luča“ koja je ovjenčana Trinaestojulskom nagradom i dodao da je, iako se bavio teorijskim radom, izvorno bio pjesnik, te da je izbor poezije koji je objavila Matica crnogorska sam napravio.

Prema riječima književnika Vladimira Vojinovića, Banjević je bio čuvar crnogorske slobode i njegovo ukupno djelo počivalo je na filozofiji slobode i pozvao se na tvrdnju da „čovjek je čovjek samo ako ne zloupotrebljava slobodu“.

– U tome je vidio način da Crna Gora opstane. Ko zloupotrijebi višak slobode, taj remeti i multietnički sklad i suživot u Crnoj Gori. Čini se da njegovu filozofiju Crnogorci nikako nijesu razumjeli, a Banjević je, opet se čini, bolje nego iko drugi znao da viševjekovni problem nacije kojoj je pripadao leži upravo u činjenici da Crnogorci najčešće i ne znaju kako bi sa slobodom kad je napokon osvoje. Zato je i gube onoliko koliko je i osvajaju – rekao je Vojinović i istakao da će nam nedostajati i Banjević tradicionalista i Banjević modernista.

– Ne znam nikoga ko je tako suptilno, oslanjajući se na poetski jezik, pronikao u dubine i slojeve naše tradicije – rekao je, između ostalog, Vojinović.

Iz ugla književnika Dragana Radulovića, Banjevićev odnos prema tradiciji je najvidljiviji u njegovom destruiranju dominantnih simbola prošlosti.

– Nema više mjesta za naivno i nekritičko posmatranje uzoritih primjera iz davnina, ako je čak i sunce napuklo još lakše ćemo uočiti i naprsline na oklopu junaka, iskrzano oružje, konja koji hramlje... Svijet odavno gubi na ljepoti, a jezik na zvuku i misaonosti, čak ga ni poezija ne uspijeva odbraniti. Ili preciznije, ona je posljednja linija odbrane, ali koliko uspješna... ostaje da se vidi – rekao je Radulović na promociji.

Veče su organizovale Matica crnogorska Ogranak Cetinje i Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“. Prisutne je u ime Matice crnogorske pozdravio predsjednik cetinjskog Ogranka ove institucije Luka Lagator. Program je moderirala Dragana Erjavšek.

Promocija knjige
Radovan Radonjić
Za suverenu Crnu Goru
politički eseji
1999–2020

Podgorica, 26. mart 2024. godine

Brevijar Radonjićevog obimnog stvaralačkog opusa

Jedan je južnoamerički Nobelovac rekao da je nostalgija zaustavljanje vremena da bi se malo poigrali i nasmejali. Za nas je nostalgija zaustavljanje vremena da bi pričvrstili mitove, podvale i prevare i na njima gradili viđenje naše budućnosti – rekao je prof. **Radovan Radonjić** tokom promocije knjige *Za suverenu Crnu Goru – Politički eseji 1999–2020* koja je održana u Matici crnogorskoj.

Radonjić je, između ostalog, govorio i tome da sve dok je u Crnoj Gori sve pod ključem SPC „mi ne možemo biti ni članovi Evropske unije, niti ćemo se maći odavde đe smo“.

– Imate sada poklapanje dva vrlo neprijatna trenda. Jedan čini populizam što

dolazi iz Evrope sad s njenim obećanjima da će napraviti El Dorado u Crnoj Gori u kome će se živjeti kao niđe u svijetu, tako što će povećavati plate, a ne znamo na osnovu čega. A drugi je što mi u ovim svađama koje imamo, političkim, i u ovim raspadima koji nijesu slučajni, nego su stvar igre i dokazivanja da danas svaka partijska frakcija, svaki skupštinski klub, ako se posvađaju između sebe, mogu zapriječiti funkcionisanje bilo kog državnog organa – objasnio je Radonjić.

Publicista **Milorad Pustahija** profesora Radonjića je nazvao „političkim disidentom dobrih namjera“.

– On nikad nije bio protiv deklarativno najavljenih ciljeva prethodne vlasti, ali je bio protivnik njihove političke pragme i to na naučno ozbiljno utemeljen način uz već poslovičnu nepokolebljivost. Evo i ovom prilikom „pravi probleme“, knjigu koju promovišemo teško je razmatrati pojedinačno i samu za sebe jer vrvi od citata i poziva na utemeljena i obimna razmatranja društvenoistorijskih i političkih fenomena iz naše prošlosti. Tako da hronološki poređani politički eseji u ovoj knjizi podsjećaju na brevijar Radonjićevog obimnog stvaralačkog opusa i kao poziv na njegovo ozbiljno čitanje. Ne zaboravimo da su neka od njegovih kapitalnih djela dočekana „gromoglasnom ćutnjom“. No, i duh spaljenih knjiga je preživio pa će preživjeti i duh prećutanih, ali će duh generacija potaknutih na ćutnju biti osiromašen. Prećutali smo mi, doduše, i srbizaciju i klerikalizaciju i primitivizaciju svih segmenata društva i glorifikaciju nekompetentnosti i neartikulisanih kadrova u najvišim državnim institucijama – rekao je Pustahija.

Profesor na Fakultetu političkih nauka **Zlatko Vujović** podsjetio je na dane kad je kod profesora Radonjića slušao predavanja na predmetu Istorija političkih teorija.

– Učio nas je, između ostalog, da vodimo računa i da ne izgubimo integritet u onome što istražujemo, onome čime se bavimo i što zastupamo, ali ne na bazi emocija, nego na bazi nečega što je utemeljeno na činjenicama, nečega što volimo danas u političkoj nauci da kažemo *evidence base*, utemeljeno na dokazima, tako i njegovi radovi nijesu radovi koji su objavljeni u nekom časopisu, u nekom dnevniku, već su prije svega utemeljeni na naučnoj metodi, gdje je argumentacija veoma jasna, precizna i do zaključka je onda lako doći – rekao je Vujović.

Građanski aktivista **Rade Bojović** je govorio o okolnostima koje su bile razlog nastanka tekstova zastupljenih u publikaciji „Za suverenu Crnu Goru – Politički eseji 1999–2020“, s akcentom na suštinskom sunovratu koji je naša država doživjela 1989. godine. Istakao je da dezintegraciju iz 1918. godine živimo i danas.

– Ja mislim da Crna Gora nema nikakvu perspektivu i da će postati obesmišljena država ukoliko se ne reintegriše. Naravno, ona se ne može reintegrirati tako što ćete pomiriti fašizam i antifašizam, ne možete pomiriti velikosrpsku ideologiju i crnogorsku independističku ideju, ne možete pomiriti ljevicu kojoj je stalo do pravde i crnogorski predatorski kapitalizam koga gledamo zadnjih 30 godina. Ona se, po meni, može pomiriti samo na superiornosti i pobjedi onih političkih ideja koje su jedine emancipatorske. To je antifašistička ideja kao neko naše nasljeđe, ideja koja će voditi računa o nečemu što je i dio naše konstituent; mi smo socijalna država na papiru, iako u praksi to nijesmo. Mi smo država koja teži ka Evropskoj uniji, dok u praksi imamo unutrašnju politiku koja je u mnogo čemu dekonstrukcija toga, mi smo država koja u ovih 30 godina pokušava da iznjedri neku autonomiju, a stalno tone u jednu marionetsku ulogu koju ne može da izbjegne – rekao je Bojović.

Promocija knjige
Dragoje Živković
Istorija crnogorskog naroda

Cetinje, 29. mart 2024. godine

Prva promocija drugog izdanja knjige koja je načinila preokret u tretiranju nacionalne historiografije a koju je objavila Matica crnogorska krajem prošle godine, održana je na Cetinju. Promociju je organizovala Matica crnogorska u saradnji s Nacionalnom bibliotekom „Đurđe Crnojević“.

Prisutne je na početku pozdravio predsjednik Ogranka Matice crnogorske Cetinje, likovni umjetnik **Luka Lagator**. Moderatorica programa bila je **Dragana Erjavšek**.

Angelina Živković, ćerka istaknutog crnogorskog naučnika, je dala svojevrsan uvid u proces rada na trotomnoj istoriji:

Imam posebnu čast da vas u ovom prijateljskom okruženju mogu pozdraviti i poželjeti vam dobrodošlicu u moje i Anitino ime, na današnju promociju knjige našeg pokojnog oca, prof. dr Dragoja Živkovića *Istorija crnogorskog naroda (od starijeg kamenog doba do kraja srednjeg vijeka)*, tom I, drugo izdanje pod

pokroviteljstvom Matice crnogorske, nakon 35 godina od izvornog objavljivanja 1989. godine, kao izdanja tatinih prijatelja i podržavaoca.

Ovom prilikom posebno se želimo zahvaliti Matici crnogorskoj, prvenstveno, generalnom sekretaru, g-dinu Ivanu Ivanoviću, koji je iznio čitav ovaj projekat i čiji je entuzijizam zaista za svaku pohvalu. Takođe želimo zahvaliti poštovanim govornicima ove večeri, gđi Vesni Vičević, dr Božu Šekularcu, autoru predgovora, g-dinu Ivanu Jovoviću, predsjedniku Matice crnogorske i moderatorki večerašnjeg programa gđi Dragani Erjavšek, i našoj dragoj prijateljici Suzani Pajović koja je priredila i uredila digitalno reizdanje prvog toma *Istorije*.

Sigurna sam da će večerašnji govornici u stručnom smislu mnogo prijemčivije govoriti od mene, kao nekoga ko je po vokaciji inženjerske struke. Ja mogu govoriti prvenstveno kao neko ko je rastao uz tako divnog oca, koga smo ipak prerano izgubile, ja sam imala 21 godinu i moja sestra 24 godine. I nakon toliko godina bilo mi je teško napisati neki koncept moga obraćanja, a sigurna sam da ćete razumijeti koliko emocija nosi ovaj trenutak kada je došlo do reizdanja prvog toma *Istorije* nakon punih 35 godina, a koliko smo čitav život bile ponosne na lik i djelo našeg oca.

Ono što pamtim čitav život je to sa koliko je tata ljubavi i strasti istraživao i pisao svoje radove, kao i ovo kapitalno trotomno djelo *Istorije crnogorskog naroda*, i koliko je zaista volio svoj poziv. Djelo je nastalo nakon 30 godina posvećenih istraživanjima i proučavanjima kompleksnih oblasti, koje su se preplitale kroz njegov rad i sticanje znanja i iskustava. Sa velikom zainteresovanošću izučavao je svu važniju literaturu iz istorije, prava, filozofije, istorije umjetnosti, arheologije, etnologije... obraćajući posebnu pažnju na izvornu vrijednost naučnih sadržaja i kritičko opredjeljenje prema njima. Sjećam se da kako su navirale misli koje je trebalo pretočiti u ovu istoriju, znao je da ustane i u 2–3 ujutru i piše na svojoj pisačkoj mašini (koja je i dan danas na njegovom radnom stolu na Cetinju), a ja ga zateknem pri mom kretanju u školu.

I sama sam dala doprinos tatinoj istoriji, crtajući kao djevojčica, Petra I Petrovića Njegoša, čiji se crtež nalazi na prvim stranama drugog toma *Istorije (razdoblje crnogorskog principata/vladikata od početka XVI vijeka do sredine XIX vijeka)*, a čiji izdavač je bio DP Monteks, Cetinje, 1992. godine.

U svemu ovome naš otac je najsnažniju podršku imao je od naše drage majke Jelene, koja je bila i u stručnom smislu kao diplomirani historičar neko sa kim je tata dijelio sve što je pisao. Pored toga što je bila ogromna podrška prilikom pisanja trotomne *Istorije crnogorskog naroda*, naša majka je posebne zasluge

imala za posthumno objavljivanje trećeg toma *Istorije*, a čiji izdavač je bila Matica crnogorska, 1998. godine.

Bilo je potrebno puno odricanja i posvećenosti, bilo je potrebno prebroditi mnogo teških trenutaka i anatemisanja u vremenima kada se moj otac bavio pisanjem ovog kapitalnog djela, a za koje sam sigurna da će kao i do sada odolijevati zubu vremena, i u moru drugih djela biti prepoznato s istinskim kvalitetom koji nosi u sebi i naći svoj put do onih koji žele nešto više da znaju ili izučavaju o istoriji crnogorskog naroda.

Naš otac je umro je 15. aprila, 1994. godine na Cetinju, znači za 15 dana će biti 30 godina od njegove smrti, ali bi danas sigurno bio ponosan da nas vidi u ovom sastavu i ovom prigodom.

Dozvolite mi da završim sa rečenicom, da ono što rado napišem u posveti prijateljima u knjigama moga oca, je da je tatina istorija ostavila trajan pečat u crnogorskom društvu i crnogorskoj istoriji i svakim slovom utkala most između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

I s dubokom zahvalnošću i poštovanjem prema svima vama, želim da gradimo mostove prijateljstva.

Još jednom neizmjereno hvala svima!

Predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** dao je detaljan osvrt na ovo kapitalno djelo crnogorske istorije:

Večerašnja promocija drugog izdanja, *Istorija crnogorskog naroda*, tom I, pokojnog univerzitetskog profesora Dragoja Živkovića predstavlja događaj koji svjedoči da njegovanje kulture sjećanja konačno u Crnoj Gori dobija institucionalizovanu formu, što potvrđuje djelatnost Matice crnogorske.

Još jednom, u ime Matice crnogorske, i u svoje lično ime želim da se zahvalim potomcima tj. ćerkama pokojnog profesora Dragoja Živkovića, koje su nam omogućile da ova kulturna ustanova publikuje knjigu koje je temeljno izmijenila naučni diskurs, odnosno savremeno poimanje, prije svega, srednjovjekovne istorije crnogorskog naroda. Zasigurno da odluka potomaka da povjeri objavljivanje drugog izdanja ove knjige nije slučajna, s obzirom da je Matica crnogorska štampala treći tom *Istorije crnogorskog naroda*, koji je objavljen posthumno 1998. godine čime je zaokružen stvaralački, tj. naučni opus profesora Dragoja Živkovića.

Uvaženi sagovornici jesu vjerodostojni svjedoci vremena kako se Crna Gora i crnogorski narod i tokom socijalističkog perioda teško oslobađao tzv. deseteračkog

narativa interpretacije crnogorske prošlosti, odnosno naslijeđene provincijalne inferiornosti u odnosu na škole, tj. nauče katedre nekadašnjih jugoslovenskih centara. Jedna od ličnosti koja je predstavljala nukleus otpora takvom sagledavanju i tumačenju crnogorske istorije, kulture i baštine bio je upravo profesor Dragoje Živković.

U bibliografiji, do danas, postoji svega nekoliko naslova pod nazivom Istorija crnogorskog naroda, što jasno govori da se namjenski izbjegavalo nominovati narod koji je u istorijskom smislu gradio i stvarao ovu državu, a ujedno je legitimni sukcesor prethodnih državnih formacija Duklje, odnosno Zete.

Profesor Živković je objavio ovu knjigu 1989. godine, u godini koja ima značajnu simboliku u savremenoj istoriji Crne Gore, s obzirom da je u pokretu pod nazivom antibirokratska revolucija započeta djelatnost negacije svih dotadašnjih pokušaja emancipacije crnogorskog nacionalnog bića. Gotovo sve društvene organizacije, uključujući i ustanove nauke i kulture podržale su takvu koncepciju, koja je, u osnovi, bila produkt društvene regresije u Crnoj Gori. Dovoljno je napomenuti da je prvo izdanje ove knjige 1989. godine finansirano od strane autorovih prijatelja. U takvom društvenom ambijentu rijetki su bili glasovi koji su se javno suprotstavljali tendencijama negacije samobitnosti i autohtonosti crnogorskog naroda, a jedan od tih usamljenih glasova, koji se snagom naučnog autoriteta suprotstavio takvom shvatanju crnogorske istorije bio je profesor Živković.

Djelo profesora Živkovića, prije svega, trotomna Istorija crnogorskog naroda ima posebnu težinu i značenje, s ozirom da se na jedinstven, tj. integralan način interpretira istorija na crnogorskom prostoru, od najranijih vremena pa do savremenog doba. Uostalom, to je prva takva naučna sinteza, u kojoj su iscrpljeni svi

dotašnji poznati izvori i literatura, koja se odnosi na prošlost crnogorskog prostora. Sagledavajući kontekst vremena u kojem je nastala ova publikacija, neizbježno se nameće analogija da naša najznačajnija djela nastaju u onom istorijskom trenutku kada je objektivno ugrožen državni integritet i subjektivitet Crnogoraca, odnosno njihovih predaka, kao što je to slučaj sa vremenom nastanka *Ljetopisa Popa Dukljanina* i pojavom Crnojevića štamparije.

Uprkos primitivnim pokušajima dikreditacije djela profesora Živkovića, *Istorija crnogorskog naroda* je sigurno promijenila percepciju crnogorske istorije, te je ova publikacija otvorila neke nove horizonte budućim istraživanjima u razmatranju slojevitih društvenih procesa, koji su se stoljećima odigrali na crnogorskom tlu.

Gotovo da nema ozbiljnog autora koji tretira crnogorsko srednjovjekovlje, a da u svojim radnjama nije inkorporirano ime profesora Živkovića. Uostalom, naučna javnost se odredila prema radnjama profesora Živkovića, što zaključujemo na osnovu prikaza *Istorije crnogorskog naroda*, tom I i II, objavljenog 1993. godine u čaopisu za suvremenu povijest, Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba. U skladu s onom uvijek aktuelnom latinskom sentencom *repetitio est mater studiorum*, ovom prilikom navodimo samo neke naznake iz spomenutog prikaza, u kojem se anticipira činjenica „da se glavna značajka Živkovićeve knjige sastoji u reinterpretaciji ključnih problema crnogorske historiografije. Središnja pitanja koja se pokušavaju drugačije osmisliti odnose se na crnogorsku državnost, formiranje crnogorske nacionalnosti, autokefalnost Crnogorske pravoslavne crkve, sudbinu Katoličke crkve i zapadne kulture na crnogorskom prostoru, kao i različite aspekte vrlo složenih odnosa Crne Gore sa Srbijom. Glavnina djela odnosi se na političku povijest, uz neka opsežna poglavlja o književnosti, arhitekturi, slikarstvu i kiparstvu, koja, kao što se očituje iz izlaganja, stoje u uskoj svezi s političkim okvirom događanja. Posebna je vrijednost ovog opsežnog djela u donošenju brojnih činjenica i podataka, koji su se iz poznatih razloga morali zaobilaziti u dosadašnjoj crnogorskoj i bivšoj jugoslavenskoj historiografiji“. Analizirajući strukturu i sadržinu ove publikacije, u spomenutom prikazu nailazimo na konačnu ocjenu: „I na kraju, ocjenjujući Živkovićevo djelo, trebalo bi istaknuti da je riječ o uspješnoj i čitkoj sintezi crnogorske povijesti s brojnim novim momentima i interpretacijama. To je možda prvi pokušaj višekonfesionalnog tumačenja povijesti crnogorskog naroda i po mnogo čemu njegova do sada najbolja povijest. Manji formalni nedostaci, uzrokovani napetim uvjetima u kojima je djelo napisano i objavljeno, nipošto ne umanjuju njegovu vrijednost.“

Neupitno je da je profesor Živković svojim naučnim radom u temelje crnogorske historiografije, i uopšte, kulture istorije crnogorskog naroda, o čemu su govorili njegovi savremenici na okruglom stolu „Život, naučno i stručno djelo Dragoja Živkovića“, održanog na Cetinju 2000. godine.

Radom „Prilog pitanju razvoja crnogorske historiografije“ objavljenom u zborniku CANU 1987. godine, aktuelizovano je pitanje odrednica crnogorskog identiteta, koje je dotada samo parcijalno bilo u fokusu stručne i naučne javnosti, poput publikacija Sava Brkovića, Špira Kulišića, Pavla Mijovića i dr. Ipak, *Istorija crnogorskog naroda (od starijeg kamenog doba do kraja srednjeg vijeka)* ponudila je odgovore na neke od najvažnijih pitanja najdubljih tokova crnogorske povijesti, uvodeći naučni diskurs pojam „crnogorski predak“ uzimajući kao okvir dolazak Slovena na ovaj prostor i njegovu simbiozu s domicilnim ostacima romano-ilirskog stanovništva u nekadašnjoj rimsko-vizantijskoj provinciji Prevalitani, gdje je stvoren najkasnije do početka X vijeka etnos Dukljani, čiju zasebnu političku zajednicu prepoznaje i vizantijski car Konstantin Porfirogenit, u spisu *O upravljanju carstvom* ili na latinskom *De administrando imperio*. Upravo ovu činjenicu profesor Živković uzima kao polaznu tačku u dugom procesu etnogeneze crnogorskog naroda, koji je sukcesor drevne dukljanske tradicije, nastale još u vrijeme cara Dioklecijana, a čiji duhovno – vjerski iskaz predstavlja nadbiskupska i metropolitska katedra koja je iz Duklje prenesena u Bar u XI vijeku. Od arhonta Petra, preko svetog kneza Vladimira, Tuđemilske bitke 1042. godine, krunisanja Mihaila 1077. godine, pa do isposlovanja povratka nadbiskupske katedre u Bar od strane kralja Bodina 1089. godine, jesu događaji i datumi, tj. markeri identiteta u kojima profesor Živković prepoznaje izvoršte hiljadugodišnje duhovnosti i državotvornosti crnogorskog narod, odnosno njegovih predaka.

Propašću Dukljanskog kraljevstva, već krajem XII vijeka ovaj prostor se našao pod supremacijom župana Raške, kada započinje dugotrajan proces vjerske, odnosno kulturne preorijentacije s obzirom da od osnivanja Zetske pravoslavne episkopije 1220. godine u Duklji, koja se sve više u izvorima naziva Zeta, uporedo, nekad u harmoniji, a nekad u konfliktu, nalaze katolička i pravoslavna crkvena organizacija.

Po mišljenju profesora Živkovića, ti kompleksni vjersko-politički odnosi u kojima je Zeta za vrijeme dominacije Nemanjića imala svoju autonomiju, oblikovali su osobeni identitet, što je omogućilo obnavljanje zetske države za vladavine Balšića, te kontinuitet državne samostalnosti produžen do kraja XV vijeka pod dinastijom Crnojevića, za čije je vladavine Zetska arhiepiskopija, odnosno Crnogorska mitropolija stiče *de facto* status autokefalne pravoslavne crkve.

Srednjovjekovnu tradiciju, autor posmatra kao jedinstven kulturni prostor crnogorskog naroda, autohtonu latinsku književnost i umjetnost na primorju, prije svega, u urbanim centrima, gdje istovremeno akcentuje odbлесак ideja renesanse i humanizma u unutrašnjosti, ne samo na arhitektonskom rješenju prvobitnog mitropolitiskog sjedišta na Cetinju, već u pojavi štamparske djelatnosti s kraja XV vijeka, u okviru Crnojevića štamparije, nastankom ćirilčnih inkunabula, prvih štampanih knjiga u Crnogoraca, i uopšte, na slovenskom jugu.

Dakle, u ovoj knjizi su prezentovani svi bitni segmenti srednjovjekovnog socijalnog života crnogorskog naroda, od vojne, pravne i diplomatske istorije, pa do istorije književnosti i umjetnosti.

Na kraju, u ime izdavača Matice crnogorske, želim da naglasim da smo realizacijom ovog projekta opravdali očekivanja ukupne crnogorske javnosti, s obzirom da smo prepoznali potrebu i neophodnost za drugim izdanjem *Istorije crnogorskog naroda*, tom I. Takođe, večerašnju promociju Matica crnogorska doživljava kao svojevrsni omaž profesoru Dragoju Živkoviću, vjerovatno jednom od najznačajnijih crnogorskih istoričara XX vijeka, čija djela i nakon tri decenije od njegove smrti su aktuelna i čine polaznu osnovu za dalju naučnu nadogradnju crnogorske historiografije.

Vesna Vičević, magistarka pomoćnih istorijskih nauka istakla je neprocjenjiv značaj istorijskog djela dr Dragoja Živkovića:

Ovo je omaž vrsnom istoričaru, velikom zaljubljeniku u Crnu Goru, borcu za uspostavljanje istinitih istorijskih činjenica o našoj prošlosti, i time, ojačavanju temelja opstojnosti i vječne trajnosti Crne Gore kojom je zadužio crnogorsku historiografiju. Podsjetila bih prisutne na promociju rada Dragoja Živkovića u Kotoru marta 1999. godine na kojoj su, pored mene, govorili i eminentni istoričari Radoje Pajović, Radoslav Rotković i Šerbo Rastoder.

Ovo veče posvećeno promociji drugog izdanja prve knjige iz kapitalne trilogije *Istorija Crnogorskog naroda*, smatram zapravo i zasluženim omažom neumrlom dr Dragoju Živkoviću, vrsnom istoričaru, velikom čovjeku, velikom zaljubljeniku u Crnu Goru, borcu za uspostavljanje istinitih istorijskih činjenica o našoj prošlosti, i time, ojačavanju temelja opstojnosti i vječne trajnosti Crne Gore, kojom je zadužio crnogorsku historiografiju, i sve nas.

I evo, poslije 25 godina, opet imam čast i zadovoljstvo da govorim o neprocjenjivom značaju istorijskog djela dr Dragoja Živkovića.

I naravno, trebalo bi, da poslije toliko godina, čitanja i proučavanja tog djela, kažem i nešto novo o njemu.

Međutim, odlučila sam da večeras ne izlažem stručno-istorijsku analizu i upotrijebljenu metodologiju u njenom pisanju, i prikaz njenih skladno uobličениh i detaljnih poglavlja od praistorije, rimsko-vizantijske epohe, najstarijeg razdoblja naših crnogorskih predaka, „Sklaviniji“ Duklji i Dukljanskom kraljevstvu, periodu Duklje pod supremacijom Raške, o kulturnoj situaciji u Zeti nemanjićkog perioda, zatim o obnavljanju samostalne Zetske države za vladavine Balšića, države Crne Gore za vrijeme vladavine Crnojevića i njihovom doprinosu njenom utemeljenju, kao i kulturnim tekovinama i kulturnoj baštini obrađenih epoha.

Cjelokupni tekst tih poglavlja daje nam sveobuhvatnu sliku tog perioda naše istorije koji nam je do pojave ove knjige bio uglavnom nepoznat, lažno prikazivan, zamagljiv i falsifikovan.

Znajući, da svi vi imate sigurno jasan uvid u taj sadržaj, a ako poneko i nema, priuštite sebi ovo njeno ponovljeno izdanje, da ne ostane uskraćen za ogromni značaj njenog sadržaja – zapravo, istorijskog temelja našeg naroda i države Crne Gore.

I imajući to u vidu, odlučila sam da večeras, u mojem rodnom Cetinju, đe se ljubav i neprestana borba za Crnu Goru i njenu opstojnost – vazduhom udiše, i đe sam ga ja rođenjem za vazda udahnula, pokušam da vam dočaram dio atmosfere sa promocije u Kotoru, daleke već 1999. godine o značaju prvog izdanja ove prve Živkovićeve knjige, kao i druge i treće, koja je izašla postumno. Veliki, nemjerljivi doprinos da se njegov zaostali rukopis te treće knjige oblikuje za štampu, dala je njegova uvažena supruga, pok. Jelena Živković, vrsna crnogorska intelektualka i arhivistkinja i sama borac za istinu i opstojnost Crne Gore, koja je, uz dr Radoja Pajovića, zaslužna što je kapitalno djelo, trilogija dr Dragoja Živkovića, time zaokružena.

Ovom prilikom za taj doprinos, Jeleni Živković, izražavamo izuzetno poštovanje i dužnu zahvalnost.

Tadašnje vrijednovanje Živkovićevog djela, kako od stručne istorijske javnosti, tako i od mnogobrojnih vjernih čitalaca bilo je na zavidnoj visini, prihvaćeno i potvrđeno. A sadašnje vrednovanje Matica crnogorska kao institucija potvrđivala je to, ne samo izdavanjem druge i treće njegove knjige, već i ovim drugim izdanjem prve knjige koja je štampana prvi put uz pomoć prijatelja uvaženog autora. Dakle, večeras, dok dajemo dužnu i zasluženu počast i značaj Živkovićevom djelu, sljedećim mojim izlaganjem želim da vas podsjetim, da je isto takvo uvažavanje

imao autor dr Dragoje Živković i njegovo djelo i u Kotoru, u doba kada je njegova trilogija bila zaokružena.

Pokušaću da vam dočaram atmosferu te tadašnje promocije iz 1999. godine.

*

U prepunoj koncertnoj dvorani Muzičke škole u Kotoru 4. marta 1999. godine, poštovaoci Živkovića i njegovog djela, ispunili su dvoranu do posljednjeg mjesta, parter i balkon bili su puni, dosta njih u dvorani, stajalo je. Govornici su bili eminentni historičari, njegove kolege, dr Radoje Pajović, dr Radoslav Rotković, dr Šerbo Rastoder i moja malenkost. Pomenuti historičari dali su svoje analitičke i stručne analize i pohvale Živkovićevog djela, što je imalo svoju težinu i sa velikom pažnjom od prisutnih bilo odslušano. A moj prilog toj večeri, počeo je ovako:

Okupili smo se večeras kao ljubitelji istorijske istine i u znak poštovanja čovjeku čija nam je ljubav prema istorijskim činjenicama i istini *luča vodilja* na teškom i dugom putu uspostave i uspravljanja posrnule Crne Gore.

Autora knjige, dr Dragoja Živkovića, inače kotorskog maturanta, imala sam čast i privilegiju da lično poznajem. Bili smo ravnopravne kolege u arhivskoj struci, čak i onda kada sam bila samo mladi početnik – arhivista, a on već poznati i priznati historičar i arhivski stručnjak.

Godinama smo kasnije uspješno saradivali na poslovima arhivske prakse, teorije, zakonodavstva i obrazovanja arhivskih kadrova.

Arhivska djelatnost Crne Gore imala je uspjeha i krupne rezultate dok joj je na čelu bio dr Dragoje Živković.

A crnogorsku historiografiju trajno je zadužio svojim pionirskim radom na vrednovanju i svestranom zaokruživanju korijena, razvoja i postojanja crnogorskog naroda i njegovog identiteta, kao i korijena, razvoja i opstajanje kroz stoljeća, do današnjeg dana – države Crne Gore. A to je postigao kao veliki i uspješni borac čije je jedino i glavno oružje, istorijski izvor i na osnovu njega, vjerodostojne istorijske činjenice.

Tim oružjem je upravo i dobio tri velike bitke u svojoj dugotrajnoj borbi: to su ta tri toma *Istorije crnogorskog naroda*.

Kao čovjek posjedovao je neizmjernu blagost, nenametljivost i tolerantnost koje su ga krasile, uz stalni blagi i srdačni osmeh kojim je plijenio sagovornika.

Ali je uz to posjedovao i čeličnu upornost u želji da istorijsku istinu o Crnoj Gori, koja je bila dugo falsifikovana, mitologijom opterećena i asimilatorskim velikosrpskim aspiracijama sistematski izlagana, postavi na prave temelje i Crnu Goru uspravi. Zapostavljena, skoro srušena, a istorijski nepobitno postojeća verti-

kala Duklja – Zeta – Crna Gora i crnogorski narod koji ima svoje hiljadugodišnje korijene, konačno su njegovim djelom uspravljeni i očvrstnuti, da se na toj vertikali od tada mogla oblikovati građevina – tj. cjelokupna vjerodostojna istorija crnogorskog naroda i države Crne Gore. To je postigao znanjem i upornošću u vremenu kada mnoge istine, pa i istorijska, u njegovoj Crnoj Gori nijesu baš bile na cijeni. Naprotiv.

Uz to, to je vrijeme bilo takvo, da je uz čeličnu upornost trebalo imati i nimalo drukčiju hrabrost.

To je vrijeme bilo takvo, kada je trebala hrabrost da se spoljnji pritisci i unutrašnji nesklad obavezno jasno i glasno obznanjuju, ali je trebalo i znati i moći ponekad, i dostojanstveno po nešto pretrpjeti.

Možemo slobodno reći, da se u *istorijskom mraku* koji je vladao o crnogorskoj prošlosti, dr Dragoje Živković pojavio u posljednjem trenutku.

(Za taj momenat predviđela sam da se u sali ugasi svijetlo. I ugasilo se. Nastao je tajac. Odmah je osvijetljeno samo mjesto đe sam govorila, i ubrzo sam nastavila.)

Mrak ovog trenutka nije slučajan. On treba da nam simbolizuje taj istorijski mrak koji je prošlim generacijama u Crnoj Gori bio nametnut, kojeg su moćnici dozvoljavali, nekad usmjeravali, a ponekad i naređivali da vlada, u, i o Crnoj Gori.

A ove knjige dr Dragoja Živkovića daju dovoljno plamena za početak izlaska na svjetlost istorijske istine.

(Poslije ovih riječi upalilo se svjetlo u sali. To je opet ostavilo jak utisak na prisutne: bljesnulo je svjetlo, kao da je bilo jače od uobičajenog. Nastavila sam dalje.)

Nesklad nametnute iskrivljene prošlosti i nametnute surove sadašnjosti, s jedne, i stvarne istorijske istine i željene sadašnjosti s druge strane, nije bio lak ni bezbolan. Naprotiv. Boljelo nas je jako. Ali nije boljelo tako da vuče u povlačenje i apatiju. Naprotiv. Suprostavljali smo se. Bol od neistine o Crnoj Gori, pokrenuo

je i znavenog Dragoja Živkovića, da kroz debeli snijeg istorijskih neistina i zabluda, po takvom vremenu, tj. nevremenu, prokrči prtinu kojom je započet hod ka ozdravljenju nesređene i nesrećne Crne Gore .

Pitanje Crnogorske pravoslavne crkve, jezika, naroda, državnosti – istorijsko polje u cjelini, dobili su s njim nazaustavljivog borca, kojega je na tom putu samo jedna stvar mogla zaustaviti, a to je smrt. I nažalost, prerano ga je i zaustavila.

Kao vrsni istoričar i arhivista, sa naučnom preciznošću izdvajaju je iz žita istorijske istine – kukolj mitova, legendi, epske mitomanije, kukolj prekrajanja činjenica u cilju asimilacije Crnogoraca, naknadnog projektovanja prošlosti,... kukolj čije je bujanje ko zna po koji put prijetilo da uništi zrno istine.

Njegovo djelo, probudilo je, održavalo i održalo nadu, kako među kolegama, tako i u širokim slojevima naroda, da istina, pa i ona istorijska, mora konačno zavladata i u Crnoj Gori, bez obzira što je više puta u prošlosti bila negirana iz bliže, ali i dalje okoline. Ta njegova temeljno izložena i potkrijepljena istorijska istina bila je i inspiracija, ne samo njegovim kolegama istoričarijma, već i mnogim zaljubljenicima u Crnu Goru koji su svojim kreativnim djelima ispoljili svoju do tada, sputavanu umjetničku snagu i njen iskaz. Probudena Crna Gora počela je tada masovno i hrabro koračati svojim pravim putem.

Njegovu utru istorijsku prtinu, nema tih snijegova ni nameta koji bi je mogli ponovo zatrpiti. Niti tu istinu ukrasti. Krađu je, i to uporno je krađu – ali, ukrasti je ne mogu. Prtina je prerasla u jasni put na kojemu se nazire širina magistrale, a istina u jasnu, nezaustavljivu svjetlost. Dragojevo djelo i djela drugih njegovih kolega saputnika i sapatnika na tom putu, učvršćuju realnu nadu u srećan završetak tog puta: – oživotvorenju dostojanstvene, samostalne Crne Gore. Ali, uz jednu neophodnu, jasnu i obaveznu poruku na tom putu: *treba slični da se pomire, udruže, ljudski ruku da pruže jedni drugima, da potpišu Tvrdu Vjeru sa samo jednim jedinim članom: Za Crnu Goru.*

Neka to urade u znak poštovanja prema poznatim i priznatim borcima koji tim putem koračaju, i u znak sjećanja na one koji nijesu više sa nama. I neka to urade u znak ljubavi prema onoj – koju još nijesu preudali, a koja ih još poodavno vjerno čeka da bude s njima, i zavazda njihova: napaćena Crna Gora.

I to, dok se još nije kula oburdala.

*

Eto, uz burni aplauz, tako se završilo to veće daleke već 1999. godine u Kotoru posvećeno djelu dr Dragoja Živkovića i njegovom značaju za stanje u tadašnjoj crnogorskoj historiografiji i tadašnjem cjelokupnom društvenom stanju.

A što se tiče rečenog o tom tadašnjem cjelokupnom društvenom stanju, ništa danas ne bih mogla reći ni drukčije a ni bolje.

A što se tiče pak današnjeg cjelokupnog društvenog stanja, mislim da ne treba da gasimo svjetlo večeras na trenutak, da bi nam simbolički bio dočaran mrak.

Istorijska istina koja je s Dragojevom knjigom izašla na svjetlost dana, kao i druga istorijska djela kojima je njegova knjiga bila temelj, nada je u prihvatanje naše istorije onakom kakva je uistinu bila, i od onih koji je uporno negiraju.

A naše zalaganje za njeno vrednovanje i učvršćivanje, naša je sveta obaveza.

To, odgovarajuće ili neodgovarajuće zalaganje za vrijednovanje istinite naše prošlosti, garant je i mjera naše budućnosti i mnogih suštinskih određenja u crnogorskom društvu.

A đe su danas i koja su i kakva su suštinska određenja crnogorskog društva – danas, kada promovišemo drugo izdanje Živkovićeve prve knjige, nije predmet večerašnjeg skupa.

A da je Dragoje Živković danas među nama, sasvim sam sigurna, da bi ovo savremeno stanje bilo predmet njegovog interesovanja, bilo i motiv i materijal vjerovatno i za IV tom *Istorije crnogorskog naroda*.

Stara je latinska izreka: *Habent sua fata libeli*. Imaju svoju sudbinu knjige.

A ova knjiga dr Dragoja Živkovića imala je sudbinu da bude aktuelna i poslije tridesetpet godina, isto onoliko i onako, kako je bila aktuelna u doba kad je nastala.

Pa da privodim kraju izlaganje navodeći riječi iz toga doba, tj. riječi iz navedenih priča:

Neka nam istorijska istina bude uzor i nauk *dok se još kula nije oburdala, i dok ne izgorimo od tuge*.

No, ipak – niti će se kula oburdati – niti ćemo izgoreti od tuge!

Znamo da za istorijsku istinu, naš identitet i dostojanstveni opstanak Crne Gore, zalaganje mora biti neprestano, „...nema ovđe posljednjega boja, mi smo vječita meta“, kako proročki poruči za vazda, Mladen Lompar.

Nove stasale generacije, poput naših nekadašnjih velikana, tim putem stameno nastavljaju i istrajavaju.

Knjiga Dragoja Živkovića poduhvat je kojim je autor žrtvovao svoj lični i porodični život, kazao je istoričar i autor predgovora knjige, **Božidar Šekularac** i uputio prisutne u neke od intervencija koje je uradio na drugom izdanju, uz saglasnost Živkovićeve nasljednica, Angeline Živković i Anite Đikanović. Podsjetio je i da je bilo raznih „manevrisanja“ u vrijeme kad je dio trilogije objavljivan.

Živković je u Istorijskom institutu koji je finansiran po projektima, a Istorijski institut je tad bio Vladin organ, prijavio projekat na temu „Razvoj arhiva i arhivistike u Crnoj Gori“. Projekat je završen i tadašnji SIZ za nauku je tražio da završeni projekti dobiju recenzije da je projekat završen i da je validan. Naravno, u Istorijskom institutu je to prošlo pod radnim naslovom, a oni koji su u SIZ-u za nauku odlučivali nijesu ni zapazili da je to *Istorija crnogorskog naroda*, ispričao je Šekularac i zaključio da Dragoje Živković zaslužuje svako poštovanje.

Šekularac je podsjetio na osporavanje i progon koje je Dragoje Živković doživio prilikom pokušaja da objavi svoju istoriju, kao i probleme koje su imali recenzenti njegovog djela, među kojima se i sam našao.

Sjećanje na akademika dr Radoja Pajovića

Danilovgrad, 5. april 2024. godine

Čuvao crnogorsku istoriju od zaborava i prekrajanja

Crnogorsku istorijsku čitanku staru deset vjekova ispisivali su svojim životima najhrabriji, a bilježili najpoznatiji hroničari i istoričari. Među njima u novije doba posebno mjesto pripada crnogorskom i jugoslovenskom ugledniku, **dr Radoju Pajoviću**, istoričaru, čovjeku koji je poštovao istinu, čuvao crnogorsku istoriju i istoriju NOB-a ne samo od zaborava, nego i od prekrajanja, čovjek koji je bio i ostao uvijek u prvim redovima borbe za pravo svakog čovjeka i svakog naroda – rekao je Dragan Mitov Đurović na sinoć održanoj večeri „Sjećanje na dr Radoja Pajovića“ koje je održano u sali Opštine Danilovgrad. Veče su organizovali Matica crnogorska Ogranak Danilovgrad i Savez boraca NOR-a i antifašista Crne Gore.

Istoričar **Momčilo Šaletić** je o Pajoviću govorio kao o kolegi i višedecenijskom prijatelju, a s posebnim ponosom ističući njegov doprinos manifestaciji na Lazinama koju su zajedno organizovali.

- Radoje, kao izuzetni poznavalac istorije Narodnooslobodilačke borbe, pa i do detalja samog događaja na Lazinama, davao je puni stvaralački doprinos tome radu. Bio je ponosan što se na tako veličanstven način čuva sjećanje na 50 strijeljanih mladića i djevojaka i što se tako širi istina o njihovoj patriotskoj žrtvi i pobjedi – rekao je Šaletić. Dodao je i da je cijelu Crnu Goru smatrao svojim zavičajem, te besjedio o njegovom ratnom djetinjstvu punom gladi i straha, te o njegovom zalaganju za suverenu i samostalnu Crnu Goru i autokefalnu Crnogorsku pravoslavnu crkvu.

Publicista **Marijan Mašo Miljić** je s Pajovićem započeo druženje u Istorijskom institutu Crne Gore i prisjetio se njihovih zajedničkih momenata u ovoj ustanovi.

- Bila je privilegija biti u njegovom društvu. On je zračio ličnošću, znanjem i ljudskošću. U njegovom kabinetu raspravljalo se o mnogim temama i pitanjima kako crnogorske prošlosti, tako i savremenosti, o Crnoj Gori kroz istoriju, njenoj sudbini, crnogorskom nacionalnom i državnom pitanju, identitetu, o autohtonom porijeklu Crnogoraca, njihovom životu i običajima, ali i o tekućim pitanjima – rekao je Miljić. On je podsjetio i na period nakon raspada Jugoslavije kada se Pajović pridružio Opštecrnogorskom pokretu.

On je bio prvi istoričar iz starije generacije koji je htio s nama mladima da razgovara, a ono što ga je odvajalo od njegove generacije bila je činjenica da ste s njim mogli da razgovarate i o mnogim drugim temama pa je tako ostalo zanimljivo da je bio vatreni navijač Mančester Junajteda koji je redovno išao na njihove utakmice kada je odlazio u posjete kod svog sina, rekao je istoričar **Adnan Prekić** i dodao da ono što djelo Pajovića izdvaja je njegova savremenost.

- Ja sam siguran da ni sam Radoje Pajović sedamdesete godine kada je pisao knjigu *Kontrarevolucija u Crnoj Gori* nije mogao ni da zamisli da će ta knjiga pedeset godina kasnije biti mnogo aktuelnija nego što je bila u trenutku kad se pojavila. I upravo to je suština tog njegovog djela – rekao je Prekić i istakao da istoriografsko djelo Radoja Pajovića predstavlja „jedan od ugaonih kamena savremenog crnogorskog antifašizma prije svega zbog onoga što je to djelo najbolja brana onoga što mi danas prepoznamo kao istorijski revizionizam“.

Prisutne je u ime Ogranka Matice crnogorske u Danilovgradu pozdravio predsjednik **Veselin Popović**.

Riječ Momčila Šaletića, historičara na večeri Sjećanje na dr Radoja Pajovića

Zadovoljstvo mi je i čast što imam priliku da govorim o Radoju Pajoviću, da govorim kao prijatelj o prijatelju, u pokušaju da na neki način intimnije osvjetlim njegov lik, a o njegovom djelu i o njegovom radu govoriće pozvaniji od mene, gospoda Miljić i Prekić.

Nekoliko decenija je trajalo naše poznanstvo i prijateljstvo, bez ijedne sjenke u našim odnosima, razgovorima, ponekad dobronamjnim raspravama.

Zapravo, mi se znamo od unazad pedesetak godina, kada smo zajedno bili u odboru za pripremu manifestacije na Lazinama, uz mnoge naše istaknute pojedince i stvaraoce. Bilo je to vrijeme kada je manifestacija na Lazinama uzdignuta do jugoslovenskog značaja, kada se preko nje sa simpatijama saznavalo i znalo za mali Danilovgrad širom Jugoslavije.

Radoje, kao izuzetni poznavalac istorije Narodnooslobodilačke borbe, pa i do detalja samog događaja na Lazinama, davao je puni stvaralački doprinos u tome radu. Bio je ponosan što se na tako veličanstven način čuva sjećanje na pedeset strijeljanih mladića i djevojaka, i što se tako širi istina o njihovoj patriotskoj žrtvi i pogibiji.

Danas bi isto tako, kada bi bio u prilici, sa puno entuzijazma dao doprinos da se dostojno obilježi osamdeset godina od njihovog strijeljanja.

Radoje Pajović je rođen 1934. godine u Tunjevu, opština Nikšić, na samoj granici s opštinom Danilovgrad, tako da se on cijelog života osjećao kao da pripada objema sredinama, one su ga tako i prihvatale, iako je on cijelu Crnu Goru smatrao

svojim zavičajem. Po svim svojim profesionalnim i ljudskim vrijednostima pripadao je mnogo širem prostoru.

Radojevo ratno djetinjstvo bilo je surovo, i gladno i boso, kao i većini njegovih vršnjaka, djetinjstvo u kome su i djeca izložena patnji većoj nego što je mogu podnijeti. Pričao mi je: kada su se partizanske jedinice 1942. godine povukle za Bosnu, a ovdje zavladao četnici, narod je pokušao da ide u zbjege za vojskom, prije svega porodice koje su podržavale narodnooslobodilački pokret i koje se u novim uslovima nijesu mogle nadati ničemu dobrome.

Stizalo se čak do prostora Pive. Radoje je takođe u zbjege, a ima samo sedam godina, i o tome kaže „Suviše sam mali da bih izdržao napor tolikog pješaćenja, a suviše veliki da bi me stavili na konja pored nekoga starijega“. Ne znam da li su to njegove riječi ili je citirao nekoga ko je tada bio sličan njemu, ali u svakom slučaju to je detalj koji mnogo govori o ljudskim ratnim nevoljama, pa i njegovim.

Jedne prilike u mome domu, u dugom razgovoru samo nas dvojice – o svemu i svačemu – ispričao mi je da je u najranijem djetinjstvu, kao sasvim mali, ostao bez majke i da je nije ni zapamtio. Podsjetio sam ga da je ostala riječ „Koga majčino srce ne zagrije, taj vječito zebe“! Odgovorio mi je da je to u dobroj mjeri tačno, da se taj nedostatak nosi cijeloga života, i na poseban način utiče na formiranje čovjeka i njegovog karaktera, misleći pri tome i na samoga sebe.

On je bio izuzetno širokogrudna ličnost, u ljudima je uvijek tražio ono što je dobro, pun razumijevanja i tolerancije. Imao je jednu posebnu osjećajnost zbog koje je često u ljudima previđao mane, a isticao njihove vrline.

I u životu i u nauci istina je za njega bila vrhunsko načelo, oko toga ni pod kojim okolnostima nije moglo biti pogodbe niti kompromisa.

Prilikom raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, bolje je nego mnogi od nas znao i razumio uzroke i posljedice toga čina, nadajući se ipak da će trijumfovati razum, a ne krv. Nažalost i on, a i mi svi, smo se prevarili u tome očekivanju.

Radoje se od početka zalagao za samostalnu i suverenu Crnu Goru – sve drugo bili bi surogati da zadovolje tuđe apetite – što je naravno bilo tačno. Takve ideje i aspiracija se i danas pokazuju kao ne male prijetnje nad Crnom Gorom.

Zalagao se i za autokefalnu Crnogorsku crkvu, znajući da je po tradiciji važan stub samostalne države, ali, nažalost, to nijesu razumjeli oni koji su bili dužni da i taj cilj ostvare, pa nam danas crkva druge države razara našu sopstvenu.

Sasvim je prirodno da čovjek i patriota takvog formata bude angažovan u brojnim institucijama kojima je osnaživan crnogorski suverenitet i identitet, institucijama koje nije formirala država nego slobodoumni crnogorski intelektualci poput

Radoja Pajovića i mnogih drugih, kao što je Matica crnogorska, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti itd.

Po svojoj prirodi bio je demokrata, ne u vulgarnom političkom smislu kako je to danas aktuelno u javnom diskursu, – nego u suštinskom, ljudskom smislu – i u društvu, i u odnosima sa ljudima, i u porodici, to je naprosto bio njegov *modus vivendi*.

Radoje Pajović je bio antifašista čvrstih uvjerenja, to je uostalom posvjedočio i svojim djelom. Više puta je biran u najviše organe Saveza boraca i antifašista Crne Gore, organizacije koja je za njega na neki način bila prirodno okruženje. Da bi se to razumljivo citiraću jednu odredbu iz Statuta ove organizacije:

„Antifašizam kao najznačajnija slobodarska ideja savremenog svijeta izraz je beskompromisne borbe za slobodu i slobodan razvoj društva i države, patriotizam, toleranciju, razumijevanje, saradnju, odsustvo diskriminacije, solidarnost i humanost među ljudima i narodima...“

Sve ovo u sebi sadrži ono vrhunsko crnogorsko moralno pravilo po kome je čojstvo kad braniš drugoga od sebe, a junaštvo kad braniš sebe od drugoga.

Radoje je u ove principe snažno vjerovao, tako je osjećao, živio i radio.

Želio bih sada, uz ovo moje obraćanje da vam predočim jedan kratki Radojev zapis, za koji pretpostavljam da mnogi od prisutnih nijesu imali prilike da ga pročitaju. Po moralnoj poruci koju taj zapis nosi i te kako je vezan za Radoja Pajovića, a po mjestu događaja o kome piše – neposredno za Danilovgrad.

Za ovu priliku učinio sam nekoliko skraćivanja, koja ne utiču na suštinu sadržaja. Tekst je naslovljen „Slovo o Faventu Nazariju“.

„Prilikom posljednjih istraživanja u Italiji, u fondu italijanskog Ratnog vojnog tribunala za Crnu Goru, pronašao sam sudski dosije italijanskog oficira čiji gest spade u najljepše primjere ratnog viteštva i čojstva u svjetskoj istoriji ratova. Taj oficir se zvao Favento Nazario.

Rođen je 1902. godine u Kapo d’Istriji (danas Kopar u Sloveniji)... Po zvanju je bio doktor matematike, po profesiji srednjoškolski profesor, a po nevolji vojnik – rezervni artiljerijski poručnik i civilni komesar za srez danilovgradski.

U Drugom svjetskom ratu dobio je ratni raspored... u Diviziji Mesina, kojoj je bilo povjereno da okupira Crnu Goru 1941. godine. Mesina je umarširala u Crnu Goru 17. aprila.

Nazario je stigao najprije u Bar, zatim u Kotor, a početkom Maja... u okviru Civilnog komesarijata za Crnu Goru, raspoređen je za civilnog komesara za danilovgradski srez.

Pored ostalih okupacionih mjera italijanska civilna vlast je izvršila sekvestriranje državnih i privatnih preduzeća, privatnih vrijednosti, gotovine, obveznica, dragocjenosti, prevoznih sredstava i ukupne imovine koja je pripadala državi Kraljevini Jugoslaviji. Te mjere su uvijek bile nepopularne, bilo koji okupator da ih sprovodi i u bilo kojoj državi.

Utoliko je čudnije kako je Faverto Nazario, taj ‘civil u uniformi’ kako ga je kasnije nazvao italijanski Ratni vojni tribunal, uspio da zadobije povjerenje i simpatije građana sa kojima je dolazio u kontakt.

Ubrzo je došlo ustaničko vrijeme. Trinaestojulski ustanak je iz temelja uzdrmao italijansku okupacionu vlast. Ustaničnici u danilovgradskom srezu munjevito su razoružali ...karabinjerske i žandarmerijske stanice u srezu. Došao je red i na italijanski garnizon u Danilovgradu... oko 900 vojnika i oficira, koga su ustaničnici opkolili.

Komanda garnizona je od ustaničkog rukovodstva zatražila pregovore. Okupatorsku delegaciju je predvodio civilni komesar Favento Nazario. Ustaničko rukovodstvo na čelu sa Boškom Đuričkovićem (po navodima Nazarija) zatražilo je безусловnu kapitulaciju. ...Garnizon se povukao u utvrđenu Bralenovicu, ali poslije juriša 2.000 ustanika istakao je bijelu zastavu, nakon što je poginulo 14, a ranjeno 70 vojnika i oficira. Zarobljeno je 825 italijanskih vojnika, među njima i 28 oficira.

Uskoro je protiv crnogorskih ustanika krenula ogromna armada od 150.000 vojnika svih rodova i službi.

Od Podgorice prema Danilovgradu nastupala je elitna divizija Alpski lovci, koja je ljetinu i sva naselja kuda je prolazila – pretvarala u prah i pepeo.

Ustanička komanda odlučila je da italijanskoj diviziji uputi parlamentare sa zahtjevom da okupacione trupe prekinu paljenje naselja, inače će i oni u protivnom primijeniti represalije prema zarobljenim italijanskim vojnicima i oficirima. Među parlamentarima našao se, ko bi drugi, nego Favento Nazario. Alpski lovci su prekinuli paljevinu, ali nijesu napredovanje. Jedna kolona u kojoj je bio i Nazario uputila se u pravcu Slatine. U rejonu Slatine naišli su na manju ustaničku grupu. Komandant talijanske kolone, kapetan Gabrijevi, dobacio je pušku Nazariju i komandovao paljbu.

Nazario je odbio da prihvati pušku i da puca na ustanike – na opšte zaprepašćenje italijanskih vojnika. To se dešavalo 23. jula 1941. godine.

Kapetan Gabrijevi u svom raportu nadležnoj komandi prijavio je poručnika Faventa Nazarija, ističući to kao negativan primjer. Kapetan Gabrijevi je u tužbi istakao da je za vrijeme ‘pacifikacije’ (umirivanja narodnog ustanka) Nazari bio

pasivan i da se sa zabrinutošću raspitivao za sudbinu zarobljenih ustanika i uhapšenih talaca, izražavajući neslaganje sa italijanskim represalijama.

Proučivši prijavu kapetana Gabrijelija, komandant operacija, armijski general Alessandro Pircio Biroli, naređuje pokretanje krivične odgovornosti poručnika Nazarija. Vojni tužilac izdaje naređenje za hapšenje, kvalifikujući slučaj kao akt izdaje, za koji je predviđena smrtna kazna. Nazario je predat u nadležnost italijanskom Ratnom vojnom tribunalu, koji je optuženog uhapsio i zatvorio u vojni zatvor.

A onda je nastupila čitava serija intervencija. Oko zaštite Nazarija najaktivniji je bio komandant divizije Mesina, general Karlo Tući. On je pokrenuo čitav aparat oko utvrđivanja ponašanja optuženog. U odbrani svoga oficira, pored ostaloga, istakao je da su brojni uhapšeni ustanici, od kojih su neki i strijeljani, poručnika Nazarija doživjeli kao zaštitnika i prijatelja. Na sreću, brojne intervencije su urodile plodom. Presudom od 6. decembra vojni istražni sudija pri Ratnom vojnom tribunalu na Cetinju oslobodio je poručnika Favento Nazarija daljeg izdržavanja zatvora.

Tako se taj uzvišeni čin italijanskog poručnika, civilnog komesara Nazarija završio bez katastrofalnih posljedica po njega. To ne umanjuje njegov plemeniti postupak. Njega i istorija mora zabilježiti, kako bi ostao za ugled savremenim i budućim generacijama i italijanskog i crnogorskog naroda, kao najveće moralno načelo.“

Dakle, kao što nam i ovim primjerom Radoje pokazuje, čovjek se može naći u različitim životnim okolnostima, naročito je to čest slučaj u ratu, – ali čast, obraz i ljudsko dostojanstvo nikada se ne smiju pogaziti.

Eto, to je naučnik, stvaralac, čovjek Radoje Pajović, kako sam ga ja doživio i upamtio.

Riječ Marijana Maša Miljića, publiciste na večeri Sjećanje na dr Radoja Pajovića

Vrlo sam obradovan i počastvovan što učestvujem na ovoj večeri sjećanja na akademika dr Radoja Pajovića, moga i vašeg prijatelja, u organizaciji Matice crnogorske i Saveza udruženja boraca NOR-a i antifašista Crne Gore, kojima je on pripadao i srcem i dušom.

Sa Radojem sam se upoznao krajem 1989. godine kada sam počeo da radim u Istorijskom institutu Crne Gore kao rukovodilac Biblioteke te ustanove. Vrlo brzo sam stekao njegovo povjerenje i bio počastvovan njegovim prijateljstvom i uvažavanjem. I tako je to ostalo sve dok je zakoračio u vječnost a na neki način nastavilo se i dalje.

Za Radoja, iako je bio stariji znatno od mene, vežu me brojne i lijepo uspomene i sjećanja, za njega čovjeka i naučnika, a u njegovom slučaju to se podudaralo. Skoro svakoga jutra u njegovom kabinetu, koji je dijelio sa dr Božidarom Šekularcem, bio je sam na kafi i rakiji i lijepom razgovoru. A on je kao rijetko ko znao da priča zanimljivo i mudro, odmjereno i poučno, sa puno narodnih izreka i latinskih sentenci, primjera iz života i ličnoga iskustva, literature, iz priča drugih ljudi.

Kod njega se dolazilo s voljom i oduševljenjem. Bila je privilegija biti u njegovom društvu. A on je zračio ličnošću, znanjem i ljudskošću. U njegovom kabinetu se raspravljalo o mnogim temama i pitanjima kako crnogorske prošlosti tako i savremenosti, o Crnoj Gori kroz istoriju, njenoj sudbini, crnogorskom nacionalnom i državnom pitanju i identitetu, o autohtonom porijeklu Crnogoraca, njihovom životu i običajima, ali i o tekućim pitanjima svakodnevnog običnog života. Početkom devedesetih godina prošlog vijeka, uoči i nakon AB revolucije i raspada zajedničke jugoslovenske države, došlo je do ideološko-političkog diferenciranja i na Institutu pa su sve oni koji su bili bliski sa njim stigmatizovani „da su iz Radojeve škole“.

U to vrijeme on se priključio opštercnogorskom pokretu koji su predvodili Liberalni savezi Crne Gore i Socijaldemokratska partija i bio je vrlo angažovan, ne potirući svoju individualnost, uz kritički duh naučnika i čovjeka, patriote i borca za nezavisnost Crne Gore i njenu evropsku budućnost, uz strepnju pred budućim izazovima.

Ostala su mi za tri decenije druženja i prijateljstva sjećanja i brojne uspomene, anegdote i iznad svega njegov upečatljivi lik i stameni karakter. On je negdje

napisao da su istoričari Risto Dragičević i Branko Pavićević bili mjera crnogorske historiografije, prevashodno po odnosu prema Crnoj Gori i istorijskoj istini.

To se danas s ove distance, kada je posrijedi prevrednovanje i revizija istorije, može itekako reći i za njega, da je i moralna i naučna mjera, a ne dogmatska kako mu njegovi neistomišljenici pripisuju, prevashodno revizionisti istorije i naučne istine o prošlosti Crne Gore.

Videći da sam zabrinut zbog tekućih dešavanja i tendencije revizionizma i u nauci i u politici, životu uopšte, često mi je govorio: „Mašane, ne brini! Sve je to kratkog vijeka. Dokumenta govore! Ona ne daju da se prošlost baš tako lako mijenja. Ostala su svjedočanstva koja je nemoguće zaobići ili potrijeti“...

Ostale su i knjige i drugi radovi, pa i njegovi, koji su izdržali probu vremena i novih saznanja.

Tu su prije svega njegove knjige *Kontrarevolucija u Crnoj Gori: četnički i federalistički pokret (1941–1945)* u dva izdanja i monografija o četničkom vojvodi, komandantu četničkih odreda Pavlu Đurišiću, takođe u dva izdanja. Drugo izdanje jer prošireno i dopunjeno i zaslužuje poseban osvrt i naučni pristup.

Istina, Radojev opus pored knjiga i obimnih separata, koji predstavljaju ozbiljne studije na određene teme, čini i veliki broj članaka, feljtona, rasprava, polemika i drugih tekstova u časopisima, novinama i drugim periodičnim publikacijama.

Njegova bibliografija od preko 760 bibliografskih jedinica obuhvata skoro detaljan popis svega što je pisao i na čemu je bio angažovan, što je pisao o drugima raznim povodima i u raznim prilikama, o njihovim knjigama, ali i drugi o njemu o njegovom knjigama i drugim radovima, a koju je vrlo stručno, predano i odgovorno uradila Nada Drašković bibliotekarka Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ sa Cetinja – daje jasan pregled i izoštrenu sliku Radojevog ukupnog opusa, njegovog višedecenijskog rada i interesovanja.

Ovom prilikom bilo bi vrlo pretenciozno pobrojati sve teme kojima se bavio u toku svoga višedecenijskog naučnog rada od 1969. do 2019. godine, kao i njegove važnije naučne tekstove i stručno-naučni angažman kao uglednog crnogorskog i jugoslovenskog istoričara i intelektualca.

Kao posebni otisci ili obimniji radovi i manje studije, koje se odnose na međuratno i poratno vrijeme, u prošlom XX vijeku, izdvajaju se oni koji se odnose na aktivnosti Narodnog fronta u Crnoj Gori 1935–1936, na italijansku okupaciju Crne Gore, četnički pokret i četničke vođe, njihovu saradnju sa italijanskim i njemačkim okupatorom, na njihov pohod na Neretvu 1943. godine, na djelovanja federalista Krsta Popovića i njegovog pokreta u Drugom svjetskom ratu, doprinosa

Josipa Broza Tita razvitku NOP-a u Crnoj Gori 1941–1942, te pored drugih tema, na uzroke raspada Jugoslavije itd.

Pored svojih autorskih knjiga Radoje je bio koautor na knjigama koje se odnose na NOB, na istorijat Podgorice, a radio je i na udžbeniku za IV razred gimnazije.

Preko 130 bibliografskih jedinica svjedoče o njegovom radu klao priređivača, urednika, recenzenta ili člana redakcija značajnih projekata i knjiga koji se odnose na vrijeme predratno i ratno, na istoriju radničkog pokreta i KPJ i Crne Gore, učešću žena u NOR-u, na crnogorske udarne brigade, na tomome dokumenata centralnih organa KPJ, NOR i revoluciju (1941–1945), u preko 20 tomova. Tu su i zbornici sa naučnih skupova. Posebno su dragocjeni njegovi tekstovi o Trinaestojulskom ustanku kao predmetu nauke i umjetnosti i uopšte o Drugom svjetskom ratu, kao i mišljenje o knjigama drugih autora koja tim izdanjima daju dodatnu naučnu vrijednost.

Dr Radoje Pajović je pisao predgovore, pogotovo za vrijedna izdanja drugih istoričara i istraživača, geografa i publicista, objektivno, kritički i odmjereno.

Posebno mjesto i značaj u okviru Radojevog naučnog opusa imaju njegovi članci, rasprave, studije i prikazi publikovani u periodičnim publikacijama, časopisima i novinama, zbornicima radova i knjigama drugih autora. Svi se oni odnose na vrijeme Drugog svjetskog rata, ali ima i tekstova koji se bave i ranijom prošlošću Crne Gore koju je on izuzetno dobro poznao. Nezahvalno bi bilo samo neke izdvojiti, a takvih tekstova je preko 360, koji bi zasluživali da se nađu zajedno, u jednim koricama, u jednom ili dva toma, što bi bio povod na novo podsjećanje na ovoga velikana crnogorske i jugoslovenske istoriografije. Posebnu pažnju zaslužuju njegovi feljtoni publikovani u velikom broju nastavaka (na primjer o Trinaestojulskom ustanku, o Pavlu Đurišiću itd).

Iz razuđenog tematskog okvira dr Radoja Pajovića pažnju privlače njegovi tekstovi o pojedinim značajnim i znamenitim ličnostima (Veljku Vlahoviću, Blažu Jovanoviću, Branku Pavićeviću, Vidoju Žarkoviću, Branislavu Batu Kovačeviću, Stanku Perunoviću i drugim).

Zamašan dio Radojeve bibliografije zauzima literatura o njemu i njegovom naučnom djelu od 1963. do 2020. godine, kada je u Nikšiću organizovan *Omaž* njemu posvećen, sa kojega je publikovan Zbornik radova, koji iznova osvjetljava i njegovu ličnost i njegovo djelo.

O Radoju i njegovom naučnom radu, njegovim knjigama ili onima u kojima je on učestvovao kao koautor, priređivač ili u nekom drugom svojstvu pisali su

poznati crnogorski i jugoslovensku istoričari, publicisti, novinari, leksikografi, književnici i drugi intelektualci.

Navođen je njegov stav da je „antifašizam zaloga budućnosti“, da Podgorička skupština (1918) nije bila ni legalna, ni legitimna. Isticano je da je dr Radoje Pajović naučnik koji nije mijenjao strane, koji je ostao dosljedan svojim uvjerenjima, da je bio pouzdani hroničar i tumač Drugog svjetskog rata, analitičar i tumač istorijskih kontroverzi, da je bio posvećenik istorijske istine, borac za nezavisnu Crnu Goru i afirmaciju i očuvanje crnogorskog nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta, čovjek koji je svoje ime i djelo priložio na oltar istine, da su njegovo ime i djelo veliko moralno i naučno zavještanje, kao i to da je njegovo naučno djelo „u funkciji dekonstrukcije istorijskog revizionizma“, da je bio veliki patriota i pobornik crnogorske ideje, vitez u odbrani od velikosrpske negacije i asimilacije i nadasve istoričar i čovjek koji je pokazao kako se brani činjenicama i argumentima tendencijama. U tome duhu Rajko Cerović je zapisao: „Kad je stamenom Radoju Pajoviću, malo stidljivo traženo od njegovog beogradskog mentora, da izbacii iz svoga doktorata tvrdnje da je četnički crnogorski pokret uvezen iz Srbije, Pajović je to energično odbio, ali koliko je u sličnim prilikama bilo Pajovića?“

Svjedok sam da mu je nuđena zamašna nadoknada da napravi afirmativnu knjigu o Pavlu Đurišiću, što je on s indignacijom i prezrenjem odbio. Govorio mi je da je Pavle jedna od tragičnijih ličnosti novije crnogorske istorije, ali njegovu izdaju i odgovornost za zločine ne može nikakav sud abolirati. Čak se zanosio mišlju da napiše dramu o njemu.

Ne može se uprkos dokumentima! Tako smo na kraju stigli do Radojeve druge knjige, drugog izdanja o kontroverznom, četničkom vojvodi Pavlu Đurišiću, koja zaslužuje da se ponovo publikuje pošto smo svjedoci da se i u Crnoj Gori u posljednje vrijeme određeni događaji, ličnosti i pojave relativizuju, što je izvan istorijske istine i istorijske nauke.

Zato ova knjiga, kao i *Kontrarevolucija u Crnoj Gori*, i cijeli opus Radoja Pajovića zaslužuje novo iščitavanje, pošto u današnje vrijeme u Crnoj Gori nema, pa ni na jugoslovenskom prostoru, istoričara koji se sa takvim znanjem, naučnim i intelektualnim poštenjem bavi istorijom Drugog svjetskog rata i odolijeva navali krivotvorenja i revizionizma, kao što je to činio dr Radoje Pajović.

Neko je dobro rekao: „Samo je jedan Radoje Pajović!“ I zaista jeste!

Predavanje Aleksandre Vuković-Kuč

Prkosi i polemike Radovana Zogovića

Herceg Novi, 30. mart 2024. godine

Nikšić, 12. april 2024. godine

Od prvoga dana znao sve o crnogorskoj posebnosti

Predavanja profesorice književnosti mr Aleksandre Vuković-Kuč na temu „Prkosi i polemike Radovana Zogovića“ održana su u Herceg Novom i Nikšiću. U Herceg Novom, u prostorijama Matice crnogorske, u suorganizaciji tamošnjeg Ogranka i UBNOR-a Vuković je o jednom od najvažnijih crnogorskih pjesnika i teoretičara književnosti XX vijeka govorila 30. marta 2024. godine, dok je u Nikšiću o Zogovićevim promišljanjima i sukobima s književnim i društveno-političkim oponentima govorila 12. aprila.

Nema slikara i nema pisca sa kojim Radovan Zogović nije polemisao, nema one pojave u društvu koju nije iskomentarisao, istakla je profesorica književnosti, mr Aleksandra Vuković-Kuč.

Svoje izlaganje o Zogoviću je podijelila na pet cjelina. U prvoj se osvrnula na polemiku, unutrašnju, a onda i polemiku sa cjelokupnim tadašnjim društvom, koja se ticala albanskog pitanja, zatim i na polemiku poznatu kao sukob na književnoj ljevici. Treća cjelina kojom se Vuković-Kuč bavila je crnogorsko pitanje kojim se suprotstavio tadašnjem zvaničnom stavu prema Crnoj Gori. Četvrti segment predavanja obuhvatio je stav Zogovića prema Nikolaju Velimiroviću i mitropolitu Lipovcu te njegov otpor prema crkvi i na kraju je predavanje završeno rezolucijom Informbiroa i 1948. godinom.

Posebno važno za današnjicu naše države je upravo crnogorsko pitanje, oko koga se Zogović najviše sukobio sa svojim rođakom, bratom od tetke Milovanom Đilasom jer „on je crnogorski pisac i crnogorski pjesnik i to je jasno i glasno istakao kao nijedan pisac dvadesetog vijeka“.

– Zato se i ne izučava na Filozofskom fakultetu u Beogradu, jer je jedini eksplicitno stavio sebe u poziciju crnogorskoga pisca ne dozvolivši da se bilo kakva manipulacija na tom terenu vrši, kao što se to vršilo nad djelom i imenom Mihaila Lalića – istakla je Vuković-Kuč.

Prema njenim riječima, Zogović je pokrenuo pitanje crnogorske nacije mnogo prije, ali i mnogo bolje i suštinskije nego što je to uradio Đilas.

– On to radi suštinskije jer je njegovo opredjeljenje takvo do njegove smrti. Od prvoga dana on zna sve o crnogorskoj posebnosti, o crnogorskoj književnosti, o Njegošu kao jednom od tvoraca crnogorske nacije i crnogorskoj narodnoj epici kao posebnoj u odnosu na korpus srpsko-hrvatske epske poezije, zbog čega će izazvati i čuvenu polemiku sa Novakom Kilibardom koji je tada bio na sasvim

Predavanje u
Herceg Novom

suprotnim stanovištima u odnosu na ono što će biti njegovo stanovište trideset godina pred njegovu smrt – rekla je Vuković-Kuč.

Predavanje je otvorila književna kritičarka Dragana Erjavšek koja je istakla da za razgovore o liku, djelu i životu Zogovića ne moramo tražiti poseban povod.

– Povodi se nameću u svakom trenutku u kom neko udari na antifašističke vrijednosti, na slabijeg od sebe, kad neko udari na tuđe i kad se nižu nepravde kojima se kraj ne nazire – rekla je Erjavšek.

Domaćin večeri u Herceg Novom bio je 98-godišnji Petar Perišić, učesnik Drugog svjetskog rata i kurir Save Kovačevića na Sutjesci čija je poruka bila da je važno čuvati slobodu za koju su se borili i njegovati bratstvo i jedinstvo.

Predavanje u
Nikšiću

Predstavljanje izdanja
Božidar Šekularac
Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze

Podgorica, 24. april 2024. godine

Značajne u svome dobu, važne i za naše vrijeme

Pred čitalačkom publikom je studija u kojoj je na sintetizovan način, upotrebom naučnog aparata i u hronološkom nizu predstavljena crnogorska svjetovna i duhovna aristokratija, čime je autor otvorio neke nove horizonte, u iščitavanju ukupne crnogorske prošlosti, istakao je predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**, na promociji knjige „Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze“ **Božidara Šekularca** koja je održana u prostorijama Matice crnogorske.

Jovović je dodao da upravo na osnovu biografija srednjovjekovnih crnogorskih vladarki vidimo svu kompleksnost, ali i neposredan uticaj žena na političke i druge društvene tokove, gdje neke od njih, poput Jevdokije Balšić, srednje kćerke Đurđa I Balšića, svojim životopisom zaslužuje sigurno bar jednu epizodu u filmskom serijalu, kakav je, na primjer, „Igre prijestolja“.

– Knjiga *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze* sadrži spektar različitih ličnosti koje su svojim habitusom internacionalizovale crnogorski kulturni kod, povezujući ga sa ostalim evropskim narodima i državama. Sve te poveznice autor je prilježno obradio, stvarajući jednu zaokruženu tematsku cjelinu, koja predstavlja polaznu osnovu za dalju nadogradnju odnosno istraživanje. Ovo iz razloga što je sam autor u predgovoru ove publikacije napomenuo da ova radnja ne obuhvata brojne plemićke porodice koje su postojale u urbanim centrima na crnogorskom primorju tokom srednjega vijeka, a koje su ostavile dubok trag u brojnim sferama društvenog života naših srednjovjekovnih komuna, uključujući i onu kategoriju plemstva u unutrašnjosti Crne Gore koja je u raznim istorijskim izvorima intitulisana kao vojvode i kneževi. Ova sugestija, bolje reći napomena, profesora Šekularca treba da bude podstrek budućim istraživačima da se prihvate izrade zahtjevne naučne sinteze o plemstvu na crnogorskom prostoru – rekao je Jovović, koji je urednik ovog izdanja.

Profesor Šekularac je, uz zahvalnost Matici crnogorskoj, osvijetlio i neke od vrlo logičnih činjenica.

– Ukoliko se uzme u obzir da su se crnogorski/dukljanski/zetski vladari ženili princezama iz vladarskih, odnosno carskih, kraljevskih, patricijskih, plemićkih porodica, onda postaje jasno da su i oni sami bili ugledni vladari, kneževi, kraljevi, duksevi, plemići koji su kao suvereni vladali organizovanom, nezavisnom državom Dukljiom/Zetom/Crnom Gorom. Na taj način postaje besmisleno pitanje jesu li ove države bile samostalne – rekao je autor knjige *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*.

Publicista **Marijan Mašo Miljić** podsjetio je da je prvu knjigu o znamenitim Crnogorkama, kao zbirku anegdota, priredio Tomo P. Oraovac pod nazivom *Znamenite Crnogorke*, 1940. godine, a drugu pod istim naslovom 1961. Marko Vujačić.

– Žene zastupljene u ovoj knjizi dr Šekularca spadaju u galeriju znamenitih Dukljanki-Zećanki-Crnogorki, značajnih u svome dobu, važnih i za naše vrijeme. One su u teškim vremenima nadmašivale sebe noseći svoju sudbinu, sudbinu svoje zemlje i naroda. Mnoge od njih treba opet vratiti u narodnu memoriju, podsjetiti na njih, učiniti ih sveprisutnim. One su već u panteonu žena Crne Gore – rekao je Miljić.

Uz žene o kojima je pisao Šekularac u knjizi *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*, istoričarka **Nada Tomović**, profesorica na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, podsjetila je i na one koje uglavnom ostaju nepomenute i koje ne pripadaju vladajućim dinastijama.

– Ako se i pisalo, to je bilo o pojedinkama koje su bile upamćene kao heroine iz mnogih oslobodilačkih ratova, ali i onim ženama koje su bile u sjenci svojih muževa ili braće, i dale neizmjerni doprinos npr. u balkanskim ratovima ili u Prvom svjetskom ratu. One su, osim što su ostale stub porodice, bile i bolničarke, nosile hranu na ratište i mnogo toga još – rekla je Tomović.

*Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na promociji knjige
Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze, Božidara Šekularca*

Crnogorska istorija je bogata ličnostima koje su tokom hiljadu godina, koliko inače dopire naša kolektivna svijest, odredile sudbinu ovog prostora. Do skoro, žene u patrijarhalnoj zajednici kao što je Crna Gora nijesu bile u fokusu stručnih i naučnih radnji, a knjiga profesora Božidara Šekularca *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*, jasno pokazuje da su ženske ličnosti ugrađene u temelje crnogorske duhovne i državne tradicije.

Pred čitalačkom publikom nije publikacija trivijalnog naslova poput raznih priručnika kroz takozvanu žensku istoriju Crne Gore, koji su namjenski fabrikovani da bi se isključivo tretirala i promovisala rodna ravnopravnost u cilju potrebe opravdanja dobijenih grantova od međunarodnih organizacija. Naprotiv, u konkretnom slučaju radi se o studiji u kojoj je na sintetizovan način, upotrebom naučnog aparata i u hronološkom nizu predstavljena crnogorska svjetovna i duhovna aristokratija, čime je autor otvorio neke nove horizonte, u iščitavanju ukupne crnogorske prošlosti.

Autor ove knjige je preko svog višedecenijskog naučnog i pedagoškog rada ustanovio činjenicu da, ne samo šira, nego i stručna javnost u Crnoj Gori, ima premalo saznanja, naročito o našim srednjovjekovnim vladarkama, zbog čega se nametnula potreba da se njihova imena, sa pratećim biografskim podacima, objedine na jednom mjestu, iako je profesor Šekularac ovu tematiku obradio u okviru naučne triologije o crnogorskim srednjovjekovnim dinastijama.

Imajući u vidu činjenicu da su mnogi segmenti crnogorske prošlosti, uključujući i žene, koje su obilježile crnogorsku istoriju i dalje nepoznanica za širu čitalačku publiku, ali istovremeno i da su predmet prekrajanja i prisvajanja od strane okolnih historiografija, Matica crnogorska kao izdavač je sa zadovoljstvom prihvatila rukopis profesora Šekularca, s obzirom da isti ima veliku upotrebnu vrijednost, kao štivo u kojem je prisutna jedna sasvim osobena optika u prezentovanju najznačajnijih ženskih ličnosti crnogorske istorije.

Na pristupačan način data je hiljadugodišnja vertikala dinastičkih odnosa na tlu Crne Gore, od Vojislavljevića do Balšića, preko Crnojevića, zaključno sa Petrovićima, gdje možemo doći do zaključka da je žena u srednjovjekovnim državnim formacijama bila politički faktor, koja je takav status dobijala činom

rođenja, dakle, pripadnošću aristokratskom staležu, te je ženidbom, odnosno udajom, često bivala činilac kojim su utvrđivani i jačani vojno-politički i diplomatski odnosi među državama. Bilo je među crnogorskim vladarkama i onih koje su u datim društvenim okolnostima direktno, odnosno suvereno, vršile vlast u zemlji, kao što je to bio slučaj sa kraljicom Jakvintom Vojislavljević ili gospodaricom Jelenom Balšić. Upravo na osnovu biografija srednjovjekovnih crnogorskih vladarki vidimo svu kompleksnost ali i neposredan uticaj ovih žena na političke i druge društvene tokove, gdje neke od njih, poput Jevdokije Balšić, srednje kćerke Đurđa I Balšića, svojim životopisom zaslužuje sigurno bar jednu epizodu u filmskom serijalu, kakav je, na primjer, „Igre prijestolja“. Ovdje se neupitno nameće pitanje što je sa savremenim crnogorskim književnim i umjetničkim stvaralaštvom, koje bi imalo gotovo neiscrpan izvor inspiracije u brojnim istorijskim ličnostima i događajima, a koji su, između ostalog, predmet ove knjige. Profesor Šekularac je dao naučnu podlogu ovom publikacijom da bi putem dokumentarnih filmova, TV serijala, romanima dokumentarne fikcije, pozorišnim predstavama i slično, približili široj publici prostor i vrijeme u kome su ove ličnosti ostavile upečatljiv trag. Pogotovo se ovaj stav odnosi na gotovo nepoznate ili nedovoljno valorizovane ličnosti crnogorske svjetovne i duhovne aristokratije, kao što su Vidosava Balević, koja je bila osmanska carica u doba sultana Muhameda IV, vjesnik prosvetiteljske misli u Crnoj Gori Katerina Radonjić ili jevanđeoska književnica i umjetnica blažena Ana Marija Marović, koja je zavrijedila kanonizaciju rimske crkve. Izuzetak od navedenog, donekle bi se odnosio na dukljansku knjeginju i sveticu Kosaru, koja je zahvaljujući historiografiji i hagiografiji, ali i brojnim književnim i umjetničkim iskazima koji se tiču kulta svetog kneza Vladimira postala dio kolektivnog identiteta.

Tek zadnjih godina Crna Gora izražava dužno poštovanje prema vlastitim vladarkama i princezama podizanjem spomenika kraljici Jeleni Petrović Njegoš-Savoja i princezi Kseniji Petrović Njegoš, što je bitno ne samo za njegovanje kulture sjećanja, već i za promjenu percepcije o značaju socijalne istorije, takozvane ženske istorije u ukupnoj crnogorskoj historiografiji. Svakako ovdje prvenstveno mislimo na princeze vladarske kuće Crnojevića. U okviru ove teme, autor ove knjige je zasebno poglavlje posvetio blaženoj Ozani Kotorki, Crnogorki, koja je bez obzira na staleško porijeklo svojom duhovnošću nadišla kriterijume pripadnosti aristokratiji, predstavljajući reprezentativnu autohtonu crnogorsku hrišćansku tradiciju, baziranu na ekumenskim vrijednostima.

Knjiga *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze* sadrži spektar različitih ličnosti koje su svojim habitusom internacionalizovale crnogorski kulturni kod, povezujući ga s ostalim evropskim narodima i državama. Sve te poveznice autor je prilježno obradio, stvarajući jednu zaokruženu tematsku cjelinu, koja predstavlja polaznu osnovu za dalju nadogradnju odnosno istraživanje. Ovo iz razloga što je sam autor u predgovoru ove publikacije napomenuo da ova radnja ne obuhvata brojne plemićke porodice koje su postojale u urbanim centrima na crnogorskom primorju tokom srednjega vijeka, a koje su ostavile dubok trag u brojnim sferama društvenog života naših srednjovjekovnih komuna, uključujući i onu kategoriju plemstva u unutrašnjosti Crne Gore koja je u raznim istorijskim izvorima intitu-lisana kao vojvode i kneževi. Ova sugestija, bolje reći napomena, profesora Šekularca treba da bude podstrek budućim istraživačima da se prihvate izrade zahtjevne naučne sinteze o plemstvu na crnogorskom prostoru.

*Riječ Marijana Maša Miljića, publiciste na promociji knjige
Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze, Božidara Šekularca*

Vrlo sam obradovan i počastvovan što baš u *Danima knjige* učestvujem u promociji novoga, rijetkoga, naučno i kulturno vrijednoga izdanja Matice crnogorske *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*, autora dr Božidara Šekularca, historičara i vrsnog poznavaoa crnogorske prošlosti, svih njenih kulturnih slojeva od najstarijih vremena do savremenog doba.

Riječ je o knjizi koja je dugo nastajala i nastala poslije tri njegove kapitalne monografije o crnogorskim dinastijama – Vojislavljevićima, Balšićima i Crnojevićima i velikog broja publikovanih tekstova iz crnogorske kulturne povjesnice i priređene građe i izvora, kao i velikog broja knjiga koje se odnose na dalju i bližu prošlost Crne Gore. Dr Božidar Šekularac je jedan od doajena crnogorske historiografije, čija personalna bibliografija iznosi preko 2000 bibliografskih jedinica, a naučna 34 knjige i preko 400 naučnih radova i drugih priloga u časopisima i drugim periodičnim publikacijama.

Međutim, i pored velikog iskustva, akumuliranog znanja i pedesetogodišnjeg naučno-istraživačkog rada bilo je vraški teško sastaviti knjigu koju večeras promoviramo, pod zvučnim i originalnim naslovom *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*, koji je i ključ za njen sadržaj i historiografsko promišljanje. Ona obuhvata 32 znamenite ženske ličnosti iz historije Crne Gore, u rasponu od skoro hiljadu godina, od kneginje/kraljice Kosare, supruge kneza/kralja Sv. Vladimira Dukljanskog do crnogorske princeze Ksenije Petrović Njegoš.

Crnogorska historiografija i ona koja se izvan Crne Gore bavi njenom historijom može se, uslovno rečeno, nazvati, muškom, jer je pažnja poklanjana vladarima, dok su vladarke i suvladarke, a nadasve princeze sa vladajućih dvorova, ostajala u sjenci, često zapostavljene i zaboravljene.

Ova knjiga dr Božidara Šekularca je prva u kojoj su one personalizovane i na jednom mjestu naučno obrađene. U njoj su date biografije, zavisno od historijskih izvora, za 32 znamenite ličnosti žena crnogorske historije: vladarki, plemkinja i princeza. Njome su obuhvaćene četiri vladarke – suvladarke iz dukljanskog perioda crnogorske prošlosti *Kosara* supruga Sv. Vladimira Dukljanskog, *Neda Vojislavljević*, supruga kneza Vojislava, kraljica *Jakvinta*, supruga kralja *Bodina* i *Desislava*, supruga kneza Mihaila, posljednjeg dukljanskog vladara iz dinastije Vojislavljevića.

Iz *dinastije Balšić* autor je dao životopise šest vladajućih žena: *Jelenu Košninu Balšić*, suprugu Balše Balšića, ćerku despota Jovana Komnina, *Teodoru Balšić*, drugu suprugu gospodara zetskog Đurđa Balšića; *Ruđina* je bila ćerka Balše II Balšića, a *Jevdokija*, srednja ćerka Đurđa I Balšića. *Olivera* je bila supruga Đurđa I Balšića, i ćerka kralja Vukašina, a *Jelena Balšić*, supruga gospodara Zete Đurđa II Stracimirovića Balšića, ćerka srpskog kneza Lazara i sestra despota Stefana Lazarevića, majka Balše III, kasnijeg gospodara Zete, koji je pod njenim uticajem prihvatio pravoslavlje u Zeti. Njena unuka Jelena bila je udata za hercegovačkog vojvodu Stjepana Vukčića Kosaču.

Iz vremena vladanja *dinastije Crnojević* u knjizi koju večeras predstavljamo date su biografije supruge zetskih vladara: *Marije-Mare*, supruge Stefana Crnojevića (Stefanice), sestre čuvenog Skenderbega i ćerke Ivana Kastriote. Princeza *Ana Crnojević*, ćerka Ivana Crnojevića, bila je udata za vlaškog vojvodu Radula. *Mara Crnojević* je bila druga supruga Ivana Crnojevića, a ćerka Stefana Vukčića Kosače (od 1469).

Takođe, autor je naveo i nekoliko princeza iz ove dinastije, ali nije, u nedostatku istorijskih podataka mogao sačiniti njihove životopise: *Anđelinu*, sestru Ivana Crnojevića, udata za Kotoranina Đorđa Bizantija. Ivanov brat Đurađ bio je oženjen *Vojislavom*, ćerkom Leke Dukadžina; dvije Ivanove ćerke su bile udate u Kotoru za poznate vlasteline; pominje se i žena Radiča Crnojevića *Jelena* i još nekoliko princeza čija su imena ostala nepoznata. Posebno mjesto je dato supruzi Đurđa Crnojevića *Jelisaveti (Elizabeti)*, ćerki mletačkog patricija Antonija Eriko.

Mimo dinastičkog lanca predstavljene su i personalizovane i četiri znamenite Crnogorke: *Blažene Ozane Kotorke*, rođene u Lješanskoj nahiji, u selu Releza kao Katarina Kosić, dominikanske djevojke i svetice iz 16.vijeku, koja je imala svoj kult u Kotoru, a beatifikovane 1928. godine. *Vidosava Balević* iz Bratonožića, turska sultanija i carica u doba sultana Muhameda IV (1670–1676), sestra bratonoškog vojvode Peja Stanojeva Balevića, koju su Turci oteli dok je čuvala stado i odveli u Carigrad, u carski harem, poznatu po svojoj ljepoti i uticaju na osmanskog suverena.

Katarina-Bela Radonjić iz poznate crnogorske guvernadurske kuće, sestra guvernadura Stana Radonjića a tetka najpoznatijeg Jovana Radonjića, prva žena autor istorije Crne Gore, pod naslovom *Kratki opis Zete i Crne Gore* (1774), prevedene sa ruskoslovenskog i publikovane mnogo godina kasnije, kod izdavačke kuće CID, u prevodu (1998) dr Božidara Šekularca. Njoj je dato posebno mjesto u knjizi.

Ana Marija Marović, rođena u Dobroti 1815. je takođe svetica i spada u znamenite ličnosti Boke Kotorske i Crne Gore, književnica, slikarka, prva pjesnikinja crnogorskog porijekla.

U knjizi koju večeras predstavljamo najviše je žena iz dinastije *Petrović-Njegoš* – ukupno njih 13: *Darinka Petrović-Njegoš* (1838–1892), supruga knjaza Danila, od roda Kvekića iz Herceg Novog, ćerke tršćanskog trgovca Marka Kvekića. Riječ je o vrlo obrazovanoj ličnosti koja je uz reforme svoga muža unosile brojne novine, evropske manire i druge promjene na cetinjskom dvoru kao vladarka i žena.

Milena Petrović Njegoš je posljednja crnogorske kraljica, supruga knjaza/kralja Nikole (1847–1923), rodom od Vukotića sa Čeva, ćerka vojvode Petra i unuka Stevana Petrova. Sa knjazom/kraljem Nikolom je imala 12 djece – tri sina i devet kćeri, devet princeza crnogorskih. A svaka je priča za sebe. *Zorka Petrović-Karađorđević* (1864–1890), udata za Petra Karađorđevića, kasnije kralja Srbije i majka kralja SHS – Jugoslavije, Aleksandra. *Milica Petrović-Njegoš* bila je udata za velikog kneza Petra Nikolajevića Romanova, vrlo obrazovana, znalac više jezika. *Anastazija Stane Petrović-Njegoš* je treća kćerka kralja Nikole i kraljice Milene, rođena (1867–1935), udata za „njegovo carsko Visočanstvo knjaza Đorđa“ Romanovskog, vojvodu od Lajhtinberga, a potom za Nikolaja Nikolajevića.

Marija Petrović-Njegoš je četvrta ćerka kralja Nikole i kraljice Milene. Školovala se takođe u Petrogradu. Umrta je vrlo mlada sa 16 godina (1869–1885). *Jelena Petrović Njegoš – Jelena Savojska* je znamenita crnogorska princeza, a italijanska kraljica. O njoj se dosta zna (1872–1952), udata za italijanskog kralja Vitorija Emanuela (24. X 1900). *Ana Petrović Njegoš* je sedmo dijete knjaza Nikole i knjeginje Milene (1874–1971). Udala se 1897. za princa Franca Jozefa Batenberga. *Ksenija Petrović Njegoš*, crnogorska Antigona, rođena je na Cetinju 1881, kao deseto dijete i osma ćerka svojih roditelja. Bila je velika uzdanica svome ocu. Vrlo lijepa, talentovana, odlučna, hrabra, snažnog duha, dostojanstvena, stub svoje porodice i dinastije u egzilu, čuvar časti svoje porodice i domovine Crne Gore. Umrta je nakon 44 godine egzila, u Parizu, u siromaštvu, u 80 godini života.

Vera Petrović Njegoš je 11 dijete kralja Nikole i kraljice Milene (rođena 1887–1927), umrla je u Antibu, u izgnanstvu. Kao crnogorska Ismena, bila je tiha i povučena, bavila se slikarstvom. Posljednje godine života provela je sa sestrom Ksenijom.

Juta – Milica Petrović Njegoš bila je supruga prestolonaslednika knjaza Danila, princeza iz njemačke knjaževske kuće Maklenburga Strelica.

Dijelila je na kraju tragičnu sudbinu cijele dinastije i porodice. Pokazala se kao heroina, ostavila je neizbrisiv trag u Crnoj Gori. Završna rečenica njenih *Memoara* glasi: „Neka živi moja domovina Crna Gora“.

Natalija Petrović Njegoš, supruga knjaza Mirka, rodom od Konstantinovića, sa kojim se vjenčala 29. VI 1902. Njen sin Mihailo je otac današnjeg princa Nikole Petrovića Njegoša. (1944).

Ljubica Petrović Njegoš-Violeta Vegner (1887–1960), supruga princa Petra, najmlađeg sina kralja Nikole i kraljice Milene, sa kojim se vjenčala 1924, kao Ljubica od Crne Gore. Petar je umro 1932. godine u Meranu, u 42. godini života, a ona 1960. Sa njom se završava dugi lanac crnogorskih vladarki, plemkinja i princeza.

Priče o crnogorskim princezama iz dinastije Petrović Njegoš, odivama i snahama su vrlo zanimljive, ženama renesansnog tipa koje su u patrijarhalnu Crnu Goru uvodile evropske vrijednosti i kulturu, a neke od njih na neki način određivale i sudbinu savremene Evrope.

Knjiga dr Božidara Šekularca je vrlo zanimljivo i vrijedno naučno djelo.

O crnogorskoj ženi je pisano u posljednja dva vijeka, ali ne posebno o vladarkama i princezama, bar ne na jednom mjestu, u knjizi.

Pisali su razni autori, domaći i strani, u raznim prilikama i raznim povodima. Međutim, ovo je prva publikacija u cjelini posvećena vladarkama i princezama, poznatim i znamenitim Crnogorkama. Ona je i njihov pomenik i spomen njima u čast, ali kao naučno a ne popularno djelo. Autor im je svima zajedno ovom knjigom podigao duhovnu zadužbinu i smjestio ih u integralni imaginarni panteon Crne Gore, u koji su one kao i druge brojne junakinje i heroine iz raznih vremena ušle po svojoj znamenitosti i značaju, kao i doprinosu i ulozi koje su imala u svome dobu, po mnogo čemu.

Teško je bilo sklopiti njihove biografije, personalizovati ih u odnosu na vladare u čijoj su sjenci bile ili društva u kome su živjele ili vladale.

Autor je iz arhivske građe, izvora i literature prosto cijedio činjenice „kao iz suve drenovine“ ali strpljivo kao što slikar skuplja kamenčiće za svoj mozaik.

Inače, radi se o mozaičnoj knjizi, koja se može dopunjavati iz izdanja u izdanje novim saznanjima i činjenicama. Autor iz više uglova i aspekata osvjetljava njihov vladalački lik, karakter, život, činjene i vladanje, njihove političke i moralne podvige ili kulturne poduhvate.

Knjiga je složena priča o vladarkama, plemkinjama i princezama – velikankama crnogorskim kroz istoriju od srednjeg vijeka do našega doba.

Prvu knjigu o znamenitim Crnogorkama, kao zbirku anegdota, pripremio je

Tomo P. Oraovac, a za štampu spremio Trifun Đukić (Zemun 1940), pod naslovom *Znamenite Crnogorke*, a drugu pod istim naslovom Marko Vujačić (Titograd 1961). Kasnije je publikovano nekoliko popularnih izdanja.

Žene zastupljene u ovoj knjizi dr Boža Šekularca spadaju u galeriju znamenitih Dukljanki – Zečanki – Crnogorki, značajnih u svome dobu, važnih i za naše vrijeme.

One su u teškim vremenima nadmašivale sebe, noseći svoju sudbinu, sudbinu svoje zemlje i naroda.

Mnoge od njih treba opet vratiti u narodnu memoriju, podsjetiti na njih, učiniti ih sveprisutnim.

One su već u panteonu žena Crne Gore.

Knjiga je nastala iz naučne potrebe i plemenite namjere jednog iskusnog historičara i vrsnog poznavaoaca ukupne crnogorske povjesnice.

Ona je sjaj i bljesak crnogorske nacionalne svijesti i uzlet duha. A knjige su trajnije od ljudi. Zahvaljujući i ovim Božovim i našim heroinama Crna Gora je trajala i opstajala, vaskrsavala kao feniks iz sopstvenog pepela. One i danas opominju i podstiču na imperativ borbe za opstanak, slobodu, narod i državu, u oreolu slave i znamenitosti.

Zato ovaj leksikon crnogorskih vladarki, plemkinja i princeza preporučujem čitaocima, ljubiteljima knjige i sopstvene istorije, za bolje poznavanje sopstvene prošlosti, ali i sebe.

**Veče povodom 10 godina od smrti
Čeda Vukovića**
Pisac kao svemoćno oko društva
Podgorica, 8. maj 2024. godine

Pozivao da Crnu Goru vratimo sebi

Veče pod nazivom *Pisac kao svemoćno oko društva* koje je Matica crnogorska organizovala povodom deset godina od smrti istaknutog crnogorskog književnika **Čeda Vukovića**, bila je prilika da se objedine ne samo stvaralačke faze i žanrovi u kojima je ostavio pečat, već i da se čuju odlomci iz posljednjeg intervjua koji je dao za medije.

Program je započeo odlomkom iz serije „Krugovi književnosti“ koju je mr **Nela Savković-Vukčević** radila 2007. godine, koja se bavi ne samo literarnim radom Čeda Vukovića, već i njegovim životnim putem i borbom za crnogorsku nezavisnost. Upravo je na temu ovog posljednjeg Vuković objavio i knjigu *Crnogorsko proljeće – pisma iz blizine* 2006. godine u kojoj su obuhvaćeni tekstovi objavljeni u *Pobjedi* u susret Referendumu.

– Njima se iz ugla Čeda Vukovića utirao put za našu samosvijest, nacionalno dostojanstvo i upravo u tim pismima vidimo da ima mnogo povoda da on progovori o toj crnogorskoj samosvojnosti, da nas na neki način probudi i pozove da zajedno vratimo Crnu Goru sebi. Povodi su brojni, bilo da su to reminiscencije, meditacije, iskustva, tuđa i lična, događaji u svijetu i odnos Crne Gore prema svijetu i svjetskim događajima – rekla je Savković-Vukčević.

Prof. dr **Sofija Kalezić** osvrnula se na Vukovićev doprinos književnosti za djecu i omladinu, koji je započeo poemom „Vitorog“ koja je publikovana u poslijeratnim godinama „kada se u našoj južnoslovenskoj književnosti osjećao snažan dah socrealističke ratne motivike.“ Poemom se, istakla je ona, kritika najmanje bavila, budući da je najveća pažnja bila usmjerena na četiri romana čiji je glavni junak dječak Željko.

– On predstavlja primjer djeteta iz realnog svijeta s interesovanjima tipičnim za njegov uzrast. Preko ovako koncipiranog junaka autor je nastojao da modeluje tip dječaka kog će nadograđivati iz jednog u drugo ostvarenje. Željkov umjetnički lik ujedno predstavlja metaforu djetinjstva, njegovih najvažnijih svojstava dinamičnosti, poetičnosti, radoznalosti i plemenitosti – rekla je Kalezić.

Književnik **Vladimir Vojinović** se posebno osvrnuo na odnos Čeda Vukovića prema jeziku.

– To su ne samo upamćene riječi, već i riječi koje je sam iskovao. Pa kad imate u vidu odnos njegov prema jeziku i odnos njegov prema djeci, onda, a to je pretjerivanje na kome insistiram, možemo da zaključimo da je Čedo Vuković svojevrsni crnogorski Tolkin – rekao je Vojinović.

Vojinović je dodao da je možda nevolja ovog književnika bila što se „pojaviu u isto vrijeme kad i Mihailo Lalić, po svemu najznačajniji crnogorski pripovjedač druge polovine 20. vijeka, jer su se bavili istom tematikom.“

Predavanje Vukote Vukotića
O najstarijoj pismenosti u Crnoj Gori
Od I do IX vijeka

Herceg Novi, 24. maj 2024. godine

Bez tradicije je nemoguće shvatiti prošlost i ono što nas definiše

Predavanje crnogorskog historičara **Vukote Vukotića** pod nazivom „O najstarijoj pismenosti u Crnoj Gori – od prvog do devetog vijeka“ koje je organizovao hercegnovski Ogranak Matice crnogorske, bila je prilika da se pomenu rijetki, ali značajni pisani spomenici naše daleke prošlosti.

– U ranom srednjem vijeku imamo bukvalno dva izvora: „Andreacijevu povelju“ iz 809. godine i čuveni *Ljetopis popa Dukljanina* iz otprilike 12. vijeka, mada postoje sporenja kada je on nastao. Bilo mi je fascinantno da imamo period od devet vjekova, skoro cijeli milenijum, a da nemamo podataka da su ljudi ostavili tragove pismenosti, budući da smo bili središte Rimskog carstva. Kada vidimo da su ovi prostori bili poveznica između helenističkog istoka i rimskog zapada, te da su

najveće saobraćajnice najcivilizovanije države u to doba prolazile upravo ovuda, kao i da svi ostali djelovi carstva imaju tragove svoje pismenosti, jedino se kod nas to skraćivalo i do skoro nijesmo govorili na ovu temu – istakao je Vukotić.

Najstarije ilirsko stanovništvo nije poznavalo pismo, nijesu ostavili svoje pisane tragove, tako da početke pismenosti moramo tražiti upravo od definitivnog dolaska Rimskog carstva na ove prostore, nakon ustanaka dva Batona, a to je u prvim godinama prvog vijeka naše ere, što se poklapa s osnivanjem grada Duklje, između 20. i 50. godine, istakao je Vukotić.

– Ideju i uopšte priču o pismenosti u vremenima o kojima govorimo nemoguće je odvojiti od religije, od razvoja hrišćanske crkve koja će biti jedini nosilac pismenosti i kulture. Nema mnogo sačuvanih tragova o sekularnoj pismenosti koja je svedena na male spomeničke tragove. To su određeni nadgrobni spomenici i uklesani natpisi jer nemamo velike antičke ili ranosrednjovjekovne pjesnike. Da su postojali, vjerovatno bi ostavili traga, neko bi od njih rekao neku riječ ili bi ostali tragovi njihovog djela. Za sada to ne poznajemo, a ukoliko nađemo, to će biti fenomenalno – rekao je Vukotić.

Iz spektra spomeničke građe izdvojio je jednu molitvu bogu Medauru iz Risna.

- Postoji jedna himna bogu Medauru koja je nađena u današnjoj Mauritaciji u Africi. U to doba, u prvim vjekovima Rimskog carstva, s ovih naših prostora tada jedinstvene provincije Dalmacije bila je jako poznata konjica i jedan oficir koji je službovao u Africi ostavio je himnu u hramu boga izlječenja, boga medicine. To je jedna elegična pjesma koja govori o tuzi za rodnim krajem – rekao je Vukotić.

Brojni nalazi, objasnio je Vukotić, znače da su naši prostori bili dugo latinofoni, čak i onda kad su došli Sloveni i počeli da budu dominantna sila na ovom prostoru, romanski korijeni će ostati jaki posebno u primorskom pojasu. Hrišćanska tradicija je takođe kod nas vrlo stara.

- Počinje od najranijeg hrišćanstva, zato što na ovim prostorima bukvalno propovijedaju apostoli. Prvi koji dolaze na ove prostore su apostol Andrija i apostol Marko – rekao je Vukotić i dodao da je glavni apostol koji je raširio hrišćanstvo na ovim prostorima bio Pavle koji je na svom kopnenom putu prema Rimu prošao kroz naše krajeve.

- Tradicija koju imamo je zaista velika i ne smijemo da je se odričemo. Bez te tradicije nemoguće je shvatiti istoriju ovih krajeva, nemoguće je do kraja shvatiti prošlost i ono što nas definiše – zaključio je Vukotić.

Promocija knjige
Dragoje Živković
Istorija Crnogorskog naroda

Podgorica, 27. maj 2024. godine

Osporavan samo zato što je napisao istoriju sopstvenog naroda

Drugo izdanje knjige „Istorija crnogorskog naroda“ istoričara Dragoja Živkovića koje je Matica crnogorska objavila, promovisano je u Podgorici.

Božidar Šekularac, urednik i recenzent izdanja se osvrnuo na prilike u kojima je nastajala ova značajna studija **Dragoja Živkovića**, prvi put objavljena 1989. godine.

– Svako drugačije mišljenje dočekivano je na nož i satanizovano, a autori su dobijali razne kvalifikacije i osporavanja, bili su nacionalisti, uglavnom crnogorski, nekvalifikovani za tu temu, separatisti, itd. Često je bio dovoljan i naslov, a da se ne zaviri u knjigu, i da nastane poplava osporavanja – objasnio je Šekularac i dodao:

– Protivno svemu, profesor Živković je iz ljubavi prema zavičaju, Cetinju i Crnoj Gori, izučavao i istraživao prošlost iz ugla patriote, stručnog i afirmisanog historičara i intelektualca, što je rezultiralo knjigom koja je pred nama – rekao je Šekularac.

Publicista **Marijan Mašo Miljić** podsjetio je da je do Živkovićeve knjige objavljeno više historija Crne Gore, „no one su se više zasnivale na predanjima i literaturi nego na historijskim izvorima, a imenovane su kao historije države a ne naroda.“

– I nije svejedno da li je naslov „Historija Crne Gore“ ili „Historija crnogorskog naroda“, pogotovo u dugom trajanju njihovog svojatanja i poricanja, kao i dileme da li je Crna Gora stvorila Crnogorce kao narod ili je crnogorski narod pod tri imena Dukljani–Zečani–Crnogorci stvorio istu zemlju i državu pod tri imena. Upravo ovaj naslov izazvao je, više nego koncepcija, metod i sadržaj knjige, pravu buru u stručnoj i političkoj javnosti, iako su postojale historije srpskog i drugih naroda pod narodnim i nacionalnim imenom. Autor knjige je proglašavan, iako doktor historijskih nauka, nestručnjakom, jeretikom, nacionalistom, separatistom i drugim pogrđnim imenima samo zato što je napisao historiju sopstvenog naroda, što se dešavalo u vremenu čuda i apsurdna koje još uvijek traje. Autora nije imao ko da štiti osim njegovog djela i historijske istine u sopstvenoj zemlji – rekao je Miljić.

Predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** osvrnuo se, između ostalog, na period druge polovine XII vijeka kada se, nakon propasti Dukljanskog kraljevstva, ovaj prostor našao pod supremacijom župana Raške, kada je započeo „dugotrajan proces vjerske, odnosno kulturne preorijentacije. Od osnivanja Zetske pravoslavne episkopije 1220. godine u Duklji, uporedo se, nekad u harmoniji, a nekad u konfliktu, nalaze katolička i pravoslavna crkvena organizacija.“

– Po mišljenju profesora Živkovića, ti kompleksni vjersko-politički odnosi u kojima je Zeta za vrijeme dominacije Nemanjića imala svoju autonomiju, oblikovali su osobeni identitet, što je omogućilo obnavljanje zetske države za vladavine Balšića, te kontinuitet državne samostalnosti produžen do kraja XV vijeka pod dinastijom Crnojevića, za čije vladavine Zetska arhiepiskopija, odnosno Crnogorske mitropolija stiče de facto status autokefalne pravoslavne crkve. Srednjovjekovnu tradiciju, autor posmatra kao jedinstven kulturni prostor crnogorskog naroda, autohtonu latinsku književnost i umjetnost na primorju, prije svega, u urbanim centrima, gdje se istovremeno akcentuju ideje renesanse i humanizma u unutrašnjosti, ne samo na arhitektonskom rješenju prvobitnog

mitropolitskog sjedišta na Cetinju, već u pojavi štamparske djelatnosti s kraja XV vijeka, u okviru Crnojevića štamparije, nastankom ćiriličnih inkunabula, prvih štampanih knjiga u Crnogoraca, i uopšte, na slovenskom Jugu. Dakle, u ovoj knjizi su prezentovani svi bitni segmenti srednjevjekovnog socijalnog života crnogorskog naroda, od vojne, pravne i diplomatske istorije, pa do istorije književnosti i umjetnosti – rekao je Jovović.

*Marijan Mašo Miljić: Istorija crnogorskog naroda dr Dragoja Živkovića
– kapitalno i prekretničko djelo u crnogorskoj historiografiji*

Zaista mi čini čast i veliko zadovoljstvo što večeras i ovdje učestvujem u promociji 2. izdanja 1. knjige *Istorija crnogorskog naroda: od starijeg kamenog doba do kraja srednjeg vijeka* (2023), u izdanju Matice crnogorske, dr Dragoja Živkovića, dragog čovjeka koga sam lično poznao dok sam radio i živio na Cetinju, taman u vrijeme pisanja njegove knjige koju večeras predstavljamo, osamdesetih godina prošlog vijeka. Ostali su mi u nezaboravnom sjećanju razgovori sa dr Dragojem i dr Vojislavom P. Nikčevićem, njegovim nerazdvojnim drugom i prijateljem. Slušao sam njihovu izuzetnu, i za mene novu, priču o prošlosti Crne Gore i drugim važnim pitanjima vezanim za Crnu Goru i Crnogorce. To poznanstvo s njima, tihim i mirnim ljudima a vrsnim intelektualcima i znalcima, otvorilo mi je, kao i mnogima, oči i vidike u sagledavanju istorijske istine o Crnoj Gori i crnogorskom narodu kroz istoriju.

Kada se 1989. godine pojavila iz štampe njegova knjiga *Istorija crnogorskog naroda*, prva pod tim naslovom u istoriji crnogorske historiografije, kao pokušaj nove sinteze i pristupa u obradi sveobuhvatne i integralne prošlosti Crne Gore, kao autentično djelo – bio sam ne samo oduševljen nego i fasciniran, pogotovo njenim naslovom.

Do Dragojeve knjige objavljeno je više *istorija Crne Gore*: vladike Vasilija, vladike Petra I, Sime Milutinovića Sarajlije, Milorada Medakovića, Dimitrija Milakovića, Đorđa Popovića, kao predstavnika tzv. romantičarske škole, koje se više zasnivaju na predanju i literaturi nego na istorijskim izvorima.

Čak ni historiografske sinteze Jagoša Jovanovića, Branka Pavićevića, Pavla Apolonovića Rovionskog i drugih, nijesu naslovljene pod imenom *naroda* nego *države*. Tako je publikovana i višetomna *Istorija Crne Gore* (a nedovršena), u tri knjige i četiri toma (1967–1975), na koju se Dragoje kritički osvrnuo na skoro 80 stranica, u časopisu *Stvaranje* (1977).

I nije svejedno da li je naslov *Istorija Crne Gore* ili *Istorija crnogorskog naroda*, pogotovo u dugom trajanju njihovog svojatanja ili poricanja, kao i dileme da li je Crna Gora stvarala i stvorila Crnogorce kao narod ili je crnogorski narod pod tri imena (Dukljani – Zečani – Crnogorci) stvarao istu zemlju i državu pod tri imena, - Duklja – Zeta – Crna Gora.

O tome su pisali relevantni historičari i drugi naučnici i intelektualci.

Upravo ovaj naslov *Istorija crnogorskog naroda*, više nego koncepcija, metod i sadržaj knjige dr Dragoja Živkovića izazvao je pravu buru i u stručnoj i u političkoj javnosti, iako su recimo postojale istorije srpskog, hrvatskog, ruskog i drugih naroda pod narodnim i nacionalnim imenom.

Autor knjige je proglašavan, iako doktor historijskih nauka, nestručnjakom, jeretikom, nacionalistom, separatistom i drugim pogrdnim imenima, samo zato što je napisao istoriju sopstvenog naroda, a to se dešavalo u vremenu čuda i apsurdna, koje još uvijek traje kao mnogooko i mnogoglavo čudovište.

Autora nije imao ko da štiti osim njegovog djela i historijske istine, u sopstvenoj zemlji, u svome narodu, od stručnjaka i laika.

Tada se nije znalo, recimo, za Njegoševu *Istoriju crnogorskog naroda*, nastalu kao rukopis pod njegovim nadzorom, iz njegovog intelektualnog okruženja. Vladika Petar II je tu *Istoriju*, u rukopisu, pripremio sa Dimitrijem Milakovićem i drugim saradnicima 1837. godine za ruskog cara Nikolaja I i poslao po Jakovu Nikolajeviču Ozereckovskom, kad je boravio u Crnoj Gori, i tako pripremljenu ponio ruskom imperatoru. Za osnovu pomenutog rukopisa poslužila je *Kratka istorija Crne Gore* vladike Petra I Petrovića Njegoša, ali i drugi izvori.

Rukopis *Njegoševe Istorije crnogorskog naroda* je pisan ruskom kaligrafijom, u prevodu sa crnogorskog na ruski jezik, koji je vjerovatno učinio sam Ozereckovski. U Beču ili Petrogradu je rukopis povezan luksuznim koricama, sa zlatotiskom. I na sreću do danas sačuvan.

Ne ulazeći detaljnije u ovu zanimljivu priču o *Njegoševoj Istoriji*, jer ne bi bilo primjereno, htio sam samo da ukažem na njen naslov.

I samo da dodam: na nju je prvi ukazao dr Branko Pavićević 1967. u tekstu o boravku Jakova N. Ozereckovskog 1837. u Crnoj Gori, a kraći tekst objavio tek 1992. godine.

Može se zaključiti da je Njegoš, iako vrlo mlad, sa 24 godine, znao i osjećao kako stvarno i istinito treba da naslovi rukopis *Istorije* poslat na dar ruskom imperatoru. Da to nije učinio slučajno ili iz neznanja i neiskustva svjedoči i činjenica da je uvijek upotrebljavao sintagmu *narod crnogorski*. O tome svjedoče brojna dokumenta i njegove riječi na potonjoj uri. Posljednje Njegoševe riječi i potonja molitva za Crnu Goru i narod kome je bio vladika i gospodar bile su: „O veliki Samostvoritelju, pomози jadnome, no junačkom *crnogorskom narodu*, održi ga u slozi i viteškom poštenju“ (M. Medaković).

A Njegošu se mora vjerovati! Ali ko zna kako bi i on prošao u vrijeme kad se pojavila Dragojeva *Istorija*, a tek danas?!

Dr Dragoje Živković se više od dvije decenije spremao i bavio naučnoistraživačkim radom, u zreloom dobu i u punoj fizičkoj i intelektualnoj snazi, kada se upustio da napiše kritičku, istinitu istoriju crnogorskog naroda i Crnogoraca. A i bio je na pravom mjestu: direktor Državnog arhiva na Cetinju i Centralne narodne biblioteke „Đ. Crnojević“, na izvoru arhivske građe, izvora i literature.

A uz sve ostalo imao je dara i hrabrosti, znanja i iskustva, volje i radnog elana i vjere u ono što radi. Radio je posao koji je trebalo da rade institucije, ali je sam postao i ostao institucija.

Lavina dogmatske historiografije i politike se na njega sručila kada se kritički osvrnuo na višetomnu *Istoriju Crne Gore* (1967–1975), ali je ta nepogoda doživjela vrhunac sa publikovanjem njegove *Istorije crnogorskog naroda* (1989). O tome bi se mogla napraviti posebna knjiga. A ova knjiga koju večeras predstavljamo ima zaista svoju zanimljivu istoriju. Autor i njegovi recenzenti prošli su kroz pravi pakao. Knjiga je štampana u izdanju autorovih prijatelja. On, Vojislav P. Nikčević, braća Radojević Radoje i Danilo, Milorad Stojović, Branko Banjević, Sreten Perović itd. proglašavani su nacionalistima i separatistima, dok su se oči zatvarale pred sve agresivnijim srpskim nacionalistima i nacionalizmom koji je već potkopavao temelje Crne Gore.

Zajedno sa pomenutim krugom tzv. *autohtonistima* našao se u *Bijeloj knjizi* a njegovi tekstovi na spisku zabranjenih knjiga – *Indexu librorum prohibitorum*.

Lično i naučno omalovažavanje njegove ličnosti i nipodaštavanje njegovog djela nijesu prestajali. Ali je on to sve stoički i dostojanstveno podnio, a njegova *Istorija* izdržala sud vremena i relevantne istorijske nauke i istoričara, kao njegovo kapitalno, životno djelo i kruna njegovog naučnog rada.

Dragoje Živković je otvorio zamandaljena vrata istorijske istine o Crnogorcima kao posebnom narodu i naciji, što je odudaralo od koncepta građanske historiografije o Crnoj Gori i đilasovskog viđenja crnogorske nacije koja se izvodi iz njene državnosti i srpskog etničkog stabla. Znači, dr Dragoje Živković dirnuo je u osinjak, koji nikako da se smiri.

Napisao je istoriju svoga naroda, koji nije izdanak iz nekog drugog, nego je nastao iz sopstvenog ontološkog bića, kao prirodno – istorijska kategorija. Zato njegovo pisanje okarakterisano kao jeres, a on kao jeretik, a njegova *Istorija* kao apokrifno djelo. A pojavila se kao bauk istine o Crnoj Gori i Crnogorcima.

Ona je zasnovana na činjenicama, arhivskoj građi, relevantnim istorijskim izvorima a ne na pretpostavkama, predanju, epskoj naraciji, mitu i krivotvorenju.

Istorija crnogorskog naroda i teritorija Crne Gore se prožimaju. I geografija ima svoju istoriju!

Iako se prostor Crne Gore mijenjao u njegovoj hiljadugodišnjoj prošlosti, na kome se smijenilo više civilizacija i kultura, dr Dragoje Živković ga posmatra integralno, ukazujući da je on povremeno i djelimično pripadao manje ili više i drugim državama i imperijama.

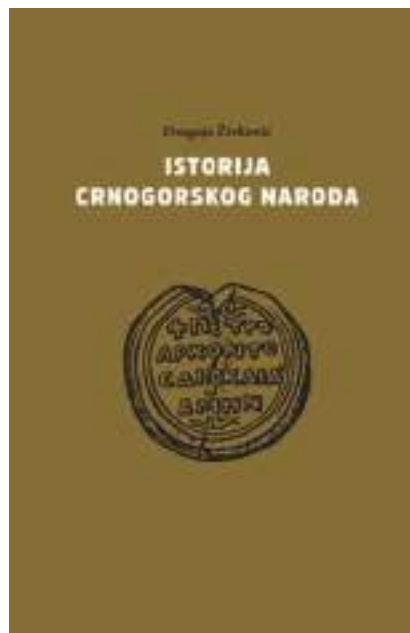
Knjiga je strukturirana u osam poglavlja.

U *prvom* je obrađeno predistorijsko razdoblje, kroz glavne geološke ere i stare kulture. U *drugome* je dat crnogorski prostor u rimsko-vizantijskoj epohi. *Treće* je posvećeno najstarijem razdoblju crnogorskih predaka, doseljavanju Slovena i njihovom miješanju sa starincima, formiranju Dukljanske države, njenom razrastanju, pa slabljenju. U *četvrtom* autor govori o dominaciji Raške nad Dukljom, odnosno Zetom. *Peto* poglavlje daje sliku kulturne situacije u Zeti nemanjićkog perioda. U narednom, *šestom* poglavlju autor piše o obnavljanju samostalne Zetske države za vladavine Balšića, a u *sedmom* poglavlju o Crnojevićima i njihovom doprinosu utemeljenju crnogorske države. I u završnom, *osmom*, poglavlju autor govori o kulturnim tekovinama epohe Balšića i Crnojevića. Na kraju su dati obimni spisak važnijih korišćenih izvora i literature, biografija autora i registri ličnih imena, geografskih i etničkih naziva kao korisna pomagala u korišćenju ove voluminozne knjige.

Naučna i kulturološka vrijednost knjige dr Dragoja Živkovića su nesporne, kao i njena misija i uticaj na istoriografiju, književnost, obrazovanje i uopšte na osvješćivanje i samosvješćivanje velikog dijela crnogorskog naroda, intelektualaca, društva uopšte.

Na žalost, kasnije, po sili indukcije sa strane, došlo je do raspolućenosti u crnogorskom narodnom i nacionalnom biću. Međutim, Dragojevo djelo je oslobodilo zakrčeni put do istine, otvorilo ontološku kapiju saznanja o crnogorskom narodu, crnogorskoj nauci, jeziku, identitetu – o Crnoj Gori u cjelini. Ono je napravilo prelom i veliki preokret u istoriografiji o Crnoj Gori, Crnogorcima i crnogorskome narodu u cjelini.

Vrijeme je da se poslije 30 godina od prvog izdanja ove prekretničke knjige i

smrti njenog autora vraćamo i vratimo historiografskoj istini i porukama koju ona nosi i stručnjacima i običnim čitaocima.

Dr Dragoje Živković je svojim imenom i djelom i danas prisutan kod velikog dijela svoga naroda, onoga koji nije postao „tuđa večera“. Ovom knjigom on se nanovo vraća u memoriju svoga naroda o kome je napisao knjigu pod njegovim autentičnim imenom – *Istoriju crnogorskog naroda*, 152 godine poslije one Njegoševe.

Poslije Dragojeve *Istorije crnogorskog naroda* samo je dr Radoslav Rotković objavio *Kratku ilustrovanu istoriju crnogorskog naroda* (1992) i dr Živko Andrijašević voluminoznu *Crnogorsku istoriju* (2019), kapitalno djelo u žanru sinteze crnogorske prošlosti.

Tako je ovo izdanje Matice crnogorske došlo u pravi čas, uz nadu da će štampati preostala dva toma.

Predstavljanje izdanja

Radomir Ilić

Antički i hrišćanski nadgrobni spomenici Bijelog Polja i okoline

Bijelo Polje, 30. maj 2024. godine

Nigdje ljudska misao nije toliko duboka kao pri suočavanju sa smrću

Bogatstvo različitih civilizacijskih slojeva od antičkih vremena do naše savremenosti je ostavilo dubok trag u bjelopoljskom kraju. Kontinuitet crnogorskog duhovnog, kulturnoistorijskog i državnog identiteta pratimo takođe i u njegovoj okolini, kroz bogato spomeničko nasljeđe, narodno stvaralaštvo i osobenu kulturu življenja od srednjeg vijeka naovamo, rekao je generalni sekretar Matice crnogorske **Ivan Ivanović** u Bijelom Polju na sinoć održanoj promociji knjige *Antički i hrišćanski nadgrobni spomenici Bijelog Polja i okoline* publiciste **Radomira Ilića**.

Prema njegovim riječima, Ilićeva knjiga donosi, čuva i spašava od zaborava materijalne ostatke nadgrobni spomenika bjelopoljskog kraja od antike do XIX

vijeka, uhvaćene kamerom u zatečenom stanju na početku treće decenije XXI vijeka.

– Ona preko fenomena grobnih obilježja, nekropola i grobalja svjedoči o istorijskim i civilizacijskim epohama i njihovim lokalnim specifičnostima, ostajući kao dragocjen izvor sadašnjim i budućim istraživačima. Terenskim radom i posvećenošću Radomir Ilić je sačuvao dragocjen materijal za dalja etnografska, kulturološka, antropološka, onomastička, lingvistička, sociološka i druga istraživanja bjelopoljskog kraja – rekao je Ivanović i dodao da ostaje žaljenje što ovakav ili sličan istraživački poduhvat nije realizovan mnogo ranije, u periodu kada se na terenu zasigurno nalazilo mnogo više nadgrobnih spomenika.

Nadgrobnii spomenici, kao predmet Ilićevog naučnog interesovanja, predstavljaju trajno obilježje o životu, najčešće, pojedinca, istakao je prof. dr **Draško Došljak**.

– Oni su simboli vremena u kojem su nastajali i izraz su ljubavi i poštovanja onih koji ih podižu prema onima kojima su posvećeni. Nadgrobnii spomenici su spomenari uspomena. Oni su zastupljeni u svim kulturama. Bez njih se, u hrišćanstvu, kroz vjekove ne mogu zamisliti običaji nakon pogreba. Poznato je da je i u tradiciji muslimanskih običaja postavljenje nadgrobnii spomenika, ali u jednostavnijoj formi. Nadgrobnii spomenici su zastupljeni i u tradiciji Jevreja. U zavisnosti od vremena nastajanja, na njima su upisani ime pokojnika, podaci o rođenju i smrti, neka poruka ili molitva, urezan umjetnički detalj, fotografija, i sl. Ilićeva studija datim fotografijama pokazuje sve karakteristike nadgrobnii spomenika u vremenu koje obrađuje. One potvrđuju kako su se nadgrobnii spomenici mijenjali tokom vjekova. Takođe, i potvrđuju da nadgrobnii spomenici imaju dugu istoriju – objasnio je Došljak.

Publicista **Slobodan Čukić** je istakao da je Ilićevu knjigu potrebno iščitavati više puta radi boljeg razumijevanja, kompariranja i analiziranja. Budući da Čukića s autorom vezuju ista interesovanja, na knjigu *Antički i hrišćanski nadgrobnii spomenici Bijelog Polja i okoline* se osvrnuo s posebnom zahvalnošću što je otvorila neke nove teme za dalja istraživanja, posebno kad su u pitanju klesarski pečati.

– Po Crnoj Gori možete naići na sve manje starih spomenika i veoma su rijetke situacije u kojima neko sačuva stari spomenik ili ga ukorporira u novi spomenik tako što staru grobnu ploču postavi u sredini ili između dvije nove nadgrobnne ploče ili uzglavnika postavi stari krst ili tako dalje, ali to treba čuvati – rekao je Čukić.

Prema riječima direktora Muzeja Bijelo Polje Željka Raičevića, Ilićeva knjiga je prvi sveobuhvatan prikaz i sinteza spomenika i spomeničke kulture u Bijelom Polju.

– Naravno da se tu radilo kroz arheološka istraživanja i da smo imali dosta spomenika, ali na ovaj način da je to neko sintetizovao i da je to neko obradio kao što je Rade Ilić do sad nije bilo u Bijelom Polju. Znamo da ti spomenici nose kratke ali vrijedne poruke, da na tim spomenicima možemo štošta saznati, o etnogenezi stanovništva, o istorijatu grada i o kulturnoj prošlosti – rekao je Raičević u ime suizdavača ovog Matičinog izdanja.

Mi smo po mnogo čemu uslovljeni tradicijom zavičajnog prostora, istakao je autor knjige *Antički i hrišćanski nadgrobni spomenici Bijelog Polja i okoline*, Radomir Ilić, predsjednik bjelopoljskog Ogranka Matice crnogorske.

– Oni koji su tu bili prije nas bili su i te kako umni u svome vremenu i ostavili su nam dragocjene poruke i pouke za život i djelanje. Nigdje ljudska misao nije toliko duboka kao pri suočavanju sa smrću. Dubina te misli na nadgrobnim spomenicima Bijelog Polja i okoline neprestano me fascinirala pri dugotrajnim istraživanjima. Sa kamenih nadgrobnika i pisane i simboličke likovne poruke zrače genijalnom sublimativnom ekspresijom – rekao je Ilić.

Matica crnogorska u svojem djelovanju, i u domenu svojih mogućnosti, nastoji i da kroz saradnju s lokalnim samoupravama i njihovim institucijama kulture podstakne istraživanja u cilju evidentiranja, predstavljanja i valorizovanja kulturne baštine, istakao je generalni sekretar Matice crnogorske.

– Na tragu ovih nastojanja do sada smo realizovali veći broj projekata, knjiga i publikacija. Izdanje koje večeras predstavljamo je upravo rezultat podudaranja navedenog usmjerenja Matice crnogorske sa jednom od institucija kulture u vašem gradu – zaključio je Ivanović.

Riječ Ivana Ivanovića, urednika izdanja Antički i hrišćanski nadgrobni spomenici Bijelog Polja i okoline, autora Radomira Ilića

Bogatstvo različitih civilizacijskih slojeva od antičkih vremena do naše savremenosti je ostavilo dubok trag u bjelopoljskom kraju. U Bijelom Polju i njegovoj okolini pratimo takođe i kontinuitet crnogorskog duhovnog, kulturnoistorijskog i državnog identiteta kroz bogato spomeničko nasljeđe, narodno stvaralaštvo i osobenu kulturu življenja od srednjeg vijeka naovamo.

Kao što je i u životu pojedinaca svijest o individualnom kontinuitetu neophodna za konstituisanje samosvijesti, slično biva i u istorijskom trajanju bilo kojeg naroda. Jedan od neobično važnih fenomena za kolektivno identifikovanje i samoprepoznavanje, kroz čitavu čovjekovu istoriju, predstavlja i odnos prema smrti, mrtvima, načinu njihovog sahranjivanja, obilježavanja grobnih mjesta i uspostavljanja osobenog kulta smrti.

Povod našeg večerašnjeg okupljanja je knjiga Radomira Ilića koja donosi, čuva i spašava od zaborava materijalne ostatke nadgobnih spomenika bjelopoljskog kraja od antike do XIX vijeka, uhvaćene kamerom u zatečenom stanju na početku treće decenije XXI vijeka. Ona preko fenomena grobnih obilježja, nekropola i grobalja svjedoči o istorijskim i civilizacijskim epohama i njihovim lokalnim specifičnostima, ostajući kao dragocjen izvor sadašnjim i budućim istraživačima. Terenskim radom i posvećenošću Radomir Ilić je sačuvao dragocjen materijal za dalja etnografska, kulturološka, antropološka, onomastička, lingvistička, sociološka i druga istraživanja bjelopoljskog kraja. Doprinos ovog istraživanja će se vjerujem prepoznati i u budućim, na njemu zasnovanim naučnim radovima koji će Ilićeve nalaze interpretirati, pozicionirajući ih preciznije u kontekst crnogorskog duhovnog, kulturnog i istorijskog kontinuuma. Ostaje žaljenje da ovakav ili sličan istraživački poduhvat nije realizovan mnogo ranije, u periodu kada se na terenu zasigurno nalazilo mnogo više nadgobnih spomenika. To istovremeno otvara pitanje koliko je ostataka materijalne kulture iz svih istorijskih perioda u Crnoj Gori uništila nebriga i zub vremena, a da nijesu uspjeli biti ni evidentirani. Stoga bi istraživači morali požuriti da što prije i u mnogo većoj mjeri sličnim istraživanjima zabilježe što više artefakata, pa i da rekognosciraju nove lokalitete širom etnogeografskog prostora Crne Gore.

Ovo je i prilika da još jednom ukažemo kako je kod nas u trajanju, i pored državnih institucija zaduženih za čuvanje kulturne baštine, materijalnog i nematerijalnog nasljeđa te postojanja zakonske regulative, prisutan neodgovoran i neodlučan odnos nadležnih, a u nekim slučajevima i nedostatak svijesti o njoj i njenom očuvanju. Stanje kulturne baštine je jednim dijelom i zabrinjavajuće, a posebno je na udaru hrišćansko sakralno nasljeđe iz perioda vladavine crnogorskih dinastija Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića kao i ostaci ranohrišćanskih crkava i manastira predatih na korišćenje i upravu pravoslavnoj crkvi sa sjedištem izvan Crne Gore, sa zadatkom prisvajanja crnogorskog duhovnog i kulturnoistorijskog identiteta. Brojni primjeri nebrige, devastacije, odsustva zaštite pa čak i pohare kulturnog nasljeđa morali bi konačno biti sankcionisani od odgovornih inspekcijских službi i resornog ministarstva. Ako zaista želimo ući u društvo evropskih naroda i postati članica Evropske unije vlasti bi trebale demonstrirati dosljednu politiku zaštite kulturnih dobara.

Matica crnogorska u svojem djelovanju, i u domenu svojih mogućnosti, nastoji i da kroz saradnju s lokalnim samoupravama i njihovim institucijama kulture podstakne istraživanja u cilju evidentiranja, predstavljanja i valorizovanja kulturne baštine. Na tragu ovih nastojanja do sada smo realizovali veći broj projekata, knjiga i publikacija. Izdanje koje večeras predstavljamo je upravo rezultat podudaranja navedenog usmjerenja Matice crnogorske sa jednom od institucija kulture u vašem gradu. Koristim priliku da povodom objavljivanja Ilićeve knjige izrazim zadovoljstvo i zahvalim Javnoj ustanovi Muzej Bijelo Polje i direktoru Željku Raičeviću na razumijevanju i saradnji da Ilićevo istraživanje kroz ovo prigodno izdanje darujemo bjelopoljskoj i crnogorskoj naučnoj zajednici i publici. Na samom kraju čestitam i zahvaljujem autoru, našem Radu Iliću, predsjedniku Ogranka Matice crnogorske u Bijelom Polju, na knjizi posvećenoj svojem zavičaju.

Predavanje Vukana Ražnatovića
Zaštita kulturne baštine
Nacionalni i međunarodni okvir

Cetinje, 6. jun 2024. godine

*Očuvanje kulturne baštine je kod nas deklarativno,
u praksi se propisi ne poštuju*

Svaki vid kulture je jednako vrijedan, bilo da se radi o Njegošu, Lubardi ili nekom nama nepoznatom umjetniku ili običaju neke nama nepoznate države. UNESCO smatra da svako treba da ima jednak pristup konzumaciji kulture, od istraživača, *par ekselans* stručnjaka do djeteta u osnovnoj školi i, prema mišljenju mojih kolega i mene, smatramo da svako treba da ima pristup bilo kojem eksponatu iz muzeja, rekao je istoričar **Vukan Ražnatović** tokom predavanja na temu „Zaštita kulturne baštine – nacionalni i međunarodni okvir“ koje je održano na Cetinju u organizaciji Matice crnogorske.

Prisutne je na samom početku programa pozdravio generalni sekretar Matice crnogorske **Ivan Ivanović** koji je Ražnatovićevo predavanje vidio kao priliku da

se još jednom ukaže kako je kod nas u trajanju, i pored državnih institucija zaduženih za čuvanje kulturne baštine, materijalnog i nematerijalnog nasljeđa te postojanja zakonske regulative, prisutan neodgovoran i neodlučan odnos nadležnih, a u nekim slučajevima i nedostatak svijesti o njoj i nebriga.

– Stanje kulturne baštine je jednim dijelom i zabrinjavajuće, a posebno je na udaru hrišćansko sakralno nasljeđe iz perioda vladavine crnogorskih dinastija Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića kao i ostaci ranohrišćanskih crkava i manastira predatih na korišćenje i upravu pravoslavnoj crkvi sa sjedištem izvan Crne Gore, sa zadatkom prisvajanja duhovnog i kulturnoistorijskog identiteta. Brojni primjeri nebrige, devastacije, odsustva zaštite pa čak i pohare kulturnog nasljeđa marali bi konačno biti sankcionisani od odgovornih inspeksijskih službi i resornog ministarstva. Ako zaista želimo ući u društvo evropskih naroda i postati članica Evropske unije vlasti bi trebale demonstrirati dosljednu politiku zaštite kulturnih dobara – rekao je Ivanović.

Svojim predavanjem Ražnatović je, između ostalog, obuhvatio definicije kulturne baštine, pobrojao institucije koje su nadležne za njeno očuvanje, te predstavio nekoliko načina popularizovanja istorije u cilju razvijanja svijesti o bogatstvu koje Crna Gora posjeduje.

Ražnatović se na pitanje posjetilaca osvrnuo i na činjenicu da se u praksi ne poštuju propisi i mehanizmi očuvanja kulturne baštine koji kod nas i te kako postoje.

– Nemamo razvijenu svijest o očuvanju kulturne baštine. Uvijek to imamo deklarativno, u praksi nikada. Bilo da je to državna institucija, društvena organizacija, ali i pojedinac. Zašto se zakoni koje smo propisali ne sprovode u praksi? Mislim da je to inertnost. Dosta puta je to promocija kulturne baštine u neke privatne svrhe, ne promocija kulturne baštine kao takve, već iz nekih drugih razloga – rekao je Ražnatović i dodao da je rješenje da državni organi rade svoj posao.

– Znam da Uprava ima manjak osoblja i ne mogu da budu konstanto na terenu da pokrivaju cijelu državu. Koje je rješenje – ne znam. Hoćemo li doći do njega – takođe ne

znam. Hoćemo li se truditi kao pojedinci? Nadam se da hoćemo, ali kakve će rezultate to dati zavisi od institucije, od toga ko je na čelu institucije i ko je u datom trenutku zadužen za to, bilo da je to kustos narodnog muzeja, bilo da je inspektor za kulturna dobra. Zakon može i da detaljnije propisuje kazne, ali kao što vidimo, ne mora uvijek da odgovara praksi – rekao je Ražnatović.

To je dočarao i na primjeru Kotora. U svim turističkim prospektima koji promovišu Crnu Goru, Kotor je jedna od prvih stavki, istakao je Ražnatović.

– To je nešto čime Crna Gora treba da se ponosi, no masovni turizam može vremenom da doprinese uništenju tog kulturnog i prirodnog bogatstva koje posjedujemo. Srećom, samo tri upisa u istoriji UNESCO-a su bila izbrisana sa liste kulturne baštine; bilo je priče da to može da se desi i Kotoru, ali se nije dogodilo jer stepen devastacije nije dotigao kritičnu razinu – rekao je Ražnatović i dodao da neka dobra, recimo, tvrđave u Herceg Novom i Ulcinju, nijesu upisane na listu zaštićene svjetske baštine zbog konzervatorskih razloga.

Predavanje Petra Lekića
Manastir Kom
Mauzolej dinastije Crnojević
Podgorica, 12. jun 2024. godine

Nekadašnje središte Zetske mitropolije i mauzolej dinastije Crnojević

Predavanjem na temu „Manastir Kom – Mauzolej dinastije Crnojević“ istoričar **Petar Lekić** je vratio fokus na ovaj kulturni i istorijski lokalitet.

Lekić se najprije osvrnuo na istorijat dinastije Crnojević od 14. vijeka pa dalje, i istakao da je pored Lješa Crnojevića, strica Stefana Crnojevića, na ovom lokalitetu sahranjena Mara Crnojević, supruga Stefana Crnojevića, a majka Ivana Crnojevića.

– Često se u literaturi kaže da je tu sahranjen i Đurađ Crnojević, Stefanov otac, jer prosto ne bismo mogli zamisliti jednu feudalnu porodicu a da jedan od njenih protagonista nije sahranjen u jednom mauzolejnom prostoru kao što je manastir na Komu – rekao je Lekić.

O samoj Komskoj crkvi koja je u jednom periodu bila središte Zetske mitropolije je pisano već 1881. u zvaničnom državnom glasilu knjaževine Crne Gore, *Glasi Crnogorca*. Ključno je, smatra Lekić, to što se u Osnivačkoj povelji Cetinjskog manastira pominje Komska crkva, tačnije da njeni prihodi pripadaju Cetinjskom manastiru.

– Na Cetinju 1884. i 1885. godine izlazi jedan spis u četiri nastavka u listu *Crnogorka* koji objašnjava istorijat Crnojevića na ovom prostoru, a on se naziva „Granice crnogorske državne i crkvene koje utvrdi gospodar crnogorski Ivan Crnojević i druge granice po ‘Krusovolju’ cetinjskome“. Naime, u prvom broju 1885. nailazimo na dopunu i od tada do nedavno niko nije, koliko sam ja upoznat s istorijatom istraživanja, obratio pažnju na dopunu same *Cetinjske hrisovolje* gdje su dati posjedi komske crkve. Te posjede daje Marko Dragović, a prepis teksta je dao i profesor Šekularac u knjizi „Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis“ iz 1996. godine – rekao je Lekić.

Osim istorijata Crnojevića, Lekić je dao i jedan sažeti istorijat manastira Kom.

– Što se tiče samih posjeda manastira Kom, prema *Dukađinskom defteru* koji je objavljen u Državnom arhivu od autora Aladina Husića, oni su imali 1570. god Olač, Karuč i jedan lokalitet koji autor ne može sam da prepozna, a koji se zove Kondžo ili Gondžo. Interesantno je da su dvije godine ranije ti posjedi pokušani da budu zaštićeni od mitropolita Pahomija jer navodno je 1568. godine mitropolit Pahomije išao za Carigrad i o tome postoji zapis Marka Dragovića i Branislava

Đurđeva. Postoji i jedna staroslovenska isprava s lokalitetima oko manastira Kom koja se čuva u JAZU. 1674. ovi lokaliteti ne spadaju u sam posjed manastira, a Cetinjski manastir postao je glavni crnogorski manastir i sjedište crnogorske pravoslavne crkve – rekao je Lekić i dodao da je 1831. godine Njegoš rukopoložen u tom manastiru za arhimandrita.

Predavanje Boška Ikovića
Martinička gradina s okolinom
Danilovgrad, 18. jun 2024. godine

Martiničkoj gradini neophodno posvetiti značajniju istraživačku pažnju

Predavanje arheologa-konzervatora **Boška Ikovića** „Martinička gradina sa okolinom“ održano je u Zavičajnom muzeju Danilovgrada u organizaciji Matice crnogorske Ogranak Danilovgrad.

Iković je najprije objasnio koji je bio značaj tada plovne rijeke Zete za područje Danilovgrada i okoline u antičko vrijeme, te o običajima i načinu života u predrimskom i rimskom periodu, s namjerom da pokaže kontinuitet trajanja kulture, duhovnosti i državnosti naznačenog prostora. Objasnio je i nekoliko značajnih toponima koji ukazuju na način života na prostoru danilovgradske okoline sa nekoliko episkopskih sjedišta.

Prisutni su mogli da vide i snimak iz 1972. godine kada je ekipa na čelu sa profesorom Vojislavom Koraćem došla na Gradinu i počela prve istraživačke radove.

– To je bio jedan prilično zapušten prostor, mada i danas nije bolji. Imamo i jednu ekskluzivu. Zahvaljujući angažmanu kolege Stanka Jovanovića, došli smo konačno u posjed, samo u elektronskoj formi, dokumentacije koja je vezana za istraživačke radove na Gradini martiničkoj kroz dnevnikove radova, fotografije i crteže i imamo obećanje da će se raditi na konkretnom materijalizovanju tih i drugih nalaza sa Gradine, jer ima i nešto malo keramike sa tog prostora u Beogradu, koja je u toku kampanje odnošena na arheološki tretman i konzervatorske operacije – rekao je Iković.

Iković je prisutnima predočio i skice lokaliteta.

– Po svoj prilici, Gradina martinička poslužila je kao pribježište, odnosno refugijum, u periodu VI i VII vijeka, prilikom čuvenih avarsko-slovenskih upada na teritoriju, između ostalog grada Doklee. Po svoj prilici, unutar zidina je bila stacionirana jedna značajna vojna jedinica koja je čuvala put. Podgrađe je bilo vjerovatno značajno naseljeno, jer imamo podatke o dvije nekropole, odnosno dva velika groblja koja su vrlo malo sondažno istraživana, a osim toga nema značajnijih tragova koji nam mogu ukazati na stanovništvo tog prostora – objasnio je Iković.

Unutar lokaliteta postoje indicije da je, ističe Iković, prema obimu loma ploča i količini fragmenata, teško da je Martinička gradina mogla biti prirodnim putem razvaljena, već sve ukazuje na to da je uništena s namjerom.

– Jedna od radnih verzija, početna teza Koraćeva, je da bi Gradina mogla biti jedan od gradova koje je Nemanja porušio prilikom zauzimanja srednjovjekovne dukljanske države od strane Raške, a druga teza je da je rušenje ili razvaljivanje Martiničke gradine uslijedilo od makedonskog kralja Samuila – rekao je Iković.

Na prezentaciji je prikazana i 3D animacija pretpostavljenog izgleda Martiničke gradine.

Predavanje Jovana Muhadinovića
Nikšić od osmanske tvrđave do crnogorskog grada

Nikšić, 24. juna 2024. godine

Nikšić je bio perspektivan i značajan i u privrednom i u strateškom pogledu

Istoričar **Jovan Muhadinović** održao je u Nikšiću predavanje na temu „Nikšić od osmanske tvrđave do crnogorskog grada“. Predavanje je organizovao nikšićki Ogranak Matice crnogorske.

Nikšić je, prema riječima Muhadinovića, bio perspektivan i značajan i u privrednom i u strateškom pogledu. Nastao je na ruševinama srednjovjekovnog Onogošta i okolina ovog grada pripadala je plemenu Nikšić.

– U početku turske vladavine ovim krajem Nikšići su imali povlastice i plemensku samoupravu. Vremenom, kako su Turci jačali i učvršćavali svoju vlast, pokušavali su da ukidaju te privilegije, što je često vodilo do sukoba sa domicilnim stanovništvom. S obzirom na te česte sukobe, Turci su gledali na svaki način da pokušaju da građenjem prvih utvrđenja i stalnih vojnih posada svoju vlast učvrste u Nikšiću na dugoročan period – rekao je Muhadinović.

Tek 1701. godine počinje ozbiljnija izgradnja utvrđenja u Nikšiću.

– To je na mjestu srednjovjekovnih ostataka utvrđenja koje i danas postoji u Nikšiću, takozvani Bedem i 1701. godine Redžep Aga Šehić, koji je došao po nalogu da smiri nikšićka plemena kao i plemena Drobnjaka, započinje gradnju ove tvrđave. Gradnja nije prošla bez poteškoća. Već dvije god nakon početka radova, ovaj turski službenik i vojni predstavnik je ubijen jer je pod prisilom dovodio stanovništvo da radi na izgradnji tvrđave, a u toku svoje kratke vladavine podigao je i porez – objasnio je Muhadinović.

Njega je naslijedio paša Hodaverdi Mahmutbegović koji će doći s ogromnom vojskom u Nikšić.

– Ta ogromna vojska prisiliće okolno stanovništvo da kuluči, da radi na izgradnji tvrđave, koja će biti završena do 1713. godine. Čak se u istorijskim izvorima pominje da su svi morali da kuluče, jer je na ovom području bila ogromna osmanska vojska, ogromna opasnost za porodice, pa su i kneževi plemena Nikšića i Drobnjaka morali fizički da rade na izgradnji ovog utvrđenja – rekao je Muhadinović.

Muhadinović se osvrnuo i na vrijeme poslije Grahovačke bitke i velike pobjede Crnogoraca, te Berlinskog kongresa, kada je Nikšić konačno postao dio Crne Gore.

Nikšić je bio jedan od najvažnijih krajeva koji je pripojen, bio je izuzetno značajan kao privredno i tranzitno tržište Crne Gore. Taj period je bitan i zbog masovnog i rapidnog iseljavanja osmanskih porodica, te naseljavanja siromašnog crnogorskog stanovništva. Iako su napustili nikšićki kraj, Berlinskim kongresom je muslimanskim porodicama bilo zagarantovano pravo na imovinu i nijesu ga se odrekli. U tu svrhu je godinu kasnije osnovano i Osmansko poslanstvo na Cetinju, da očuva građanska, religiozna i imovinska prava. Muhadinović se osvrnuo i na crnogorske strategije oduzimanja te imovine od osmanskih porodica i pojedinaca, te na rane godine nakon Berlinskog kongresa kad je ova varoš bila dosta zapuštena.

– Ali već od 1882. godine nikšićki kraj počinje da dobija prve dostave ljekova, ljekare, da se uspostavlja telegrafska linija, počelo je izgrađivanje nekih puteva, puteva prema Ostrogu koji je tada kao i danas mjesto hodočašća hrišćana – rekao je Muhadinović.

Predstavljena knjiga
Božidar Šekularac
Crnogorske vladarke,
plemkinje i princeze

Zagreb, 20. jun 2024. godine

Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“ Zagreb ugostilo je 20. 6. 2024. u Crnogorskom domu u Zagrebu crnogorskog povjesničara **Božidara Šekularca** i predsjednika Matice crnogorske **Ivana Jovovića**, na svečanoj promociji nove Šekularčeve knjige: *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*.

Knjigu je izdala Matica crnogorska a uredio predsjednik Matice, Ivan Jovović, koji je zajedno s autorom profesorom Šekularcem, i moderatorom promocije **Danilom Ivezićem**, govorio na predavljanju knjige.

Politolog Ivezić predstavio je goste promocije, autora knjige i predsjednika Matice, te istaknuo neka svoja viđenja ove knjige:

„Prije nekog vremena u Crnogorskom domu predstavili smo knjigu istog autora u izdavačkom programu NZCH, naslova: *Odabrane stranice crnogorske istorije i Njegoševo crnogorstvo*. Ovoj današnjoj *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze*,

čiji je izdavač Matica crnogorska, možemo dodati podnaslov *Skrivene stranice crnogorske istorije*. Odista, do pojave ove knjige u crnogorskoj historiografiji, nemamo objedinjenu priču o značajnim crnogorskim vladarkama, plemkinjama i princezama, čije djelovanje je u mnogo čemu sudbonosno i bitno u istorijskom postojanju i kontinuitetu državnosti od Duklje, preko Zete, do Crne Gore.

I na ovom primjeru se pokazuje crnogorski odnos spram svoje istorije. Oni spadaju u onu grupu naroda koji ne znaju što bi s njom. Dok drugi svoji istoriju izmišljaju ili krađu od drugih, Crnogorci se ne udostoje svoju niti naučiti.

Stoga je ova knjiga prof. dr. Božidara Šekularca, dragocjeni dokument vraćanja u kolektivnu memoriju onih brojnih crnogorskih vladarki, plemkinja i princeza perioda četiri crnogorske dinastije: Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića dokumentirano, na osnovu arhivske građe. U isto vrijeme, autor daje i historijski kontekst zbivanja toga vremena, kao i međusobnu povezanost i isprepletenost u tim odnosima tadašnjih država i dinastije, uokvirujući sliku istorijskih oblika državnosti Crne Gore kao značajnog faktora tadašnjih međudržavnih odnosa. Žene vladara iz dinastije Vojislavljevića Vladimira i Vojislava bile su kćerka i unuka cara Samuila. S njima, autor, i započinje priču o crnogorskim vladarkama, plemkinjama i princezama. Nastavlja s još dvije vladarke iz dinastije Vojislavljevića: Jakvinta, žena kralja Bodina, koja je nakon njegove smrti u više navrata bila na dukljanskom prijestolu do 1114. godine, nastojeći da po svaku cijenu zadrži prijesto za sebe i svoje sinove. Vodila je i antirašku politiku, njen sin Đorđe je bio kralj Duklje; i Desislava čije ime je upisano u Arhiv grada Dubrovnika. Nakon Vojislavljevića u knjizi je šest vladarica i plemkinja dinastije Balšić, nakon čega slijede četiri vladarice i princeze dinastije Crnojevića od kojih se Ana Crnojević, kćerka Ivana Crnojevića, spominje u vezi sa štamparom Makarijem, a priča o Mari Crnojević, kćerci Herceg Stjepana i ženi Ivana Crnojevića je identična priči Vladimira i Kosare.

Poseban dio knjige je posvećen Blaženoj Ozani Kotorskoj, Vidosavi Balević koja je bila carica u vrijeme sultana Muhameda IV. (1670.-1676.), Ani Mariji Marović (svetica iz kuće Joza Marovića iz Kotora) i Katarini Radonjić.

Kraj knjige obuhvaća jedanaest vladarki i princeza dinastije Petrović od Darinke preko kraljice Milene njenih kćeri i snaha, od koji su dvije bile kraljice (Zorka – Srbije i Jelena – Italije). Priča završava Jutom- Milicom, Natalijom i Violetom-Ljubicom.“

Nakon uvoda moderatora Danila Ivezića, predsjednik Matice Crnogorske mr. sc. Ivan Jovović je okupljenima između ostalog rekao:

„Poštovani prijatelji, dragi sunarodnici, u ime Matice crnogorske i u svoje lično ime želim da se zahvalim Nacionalnoj zajednici Crnogoraca Hrvatske, odnosno Društvu Crnogoraca i prijatelja Crne Gore ‘Montenegro’ Zagreb na pozivu i organizaciji večerašnjeg događaja. Isto tako, koristim priliku da iskažem zadovoljstvo kvalitetnom i intenzivnom saradnjom između Matice crnogorske i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Opšte je poznata činjenica da zbog patrijarhalnog karaktera crnogorskog društva, žene, pa čak i one koje su pripadale visokim staležima, su gotovo do savremenog doba bile sporedan činilac u društvenim procesima. Nažalost, o nekima osim spomena u rodoslovima nema drugih podataka u pisanim izvorima, a za dio njih usljed deficita arhivske građe gotovo da je teško napisati i najmanju leksikonsku odrednicu, što je jasan pokazatelj koliko je teško bilo izraditi ovako koherentnu studiju, imajući u vidu činjenicu, da se historiografija ne samo kod nas, već uopšte, dominantno bavila muškim polom, gdje su i znamenite ženske ličnosti, nekom inercijom, interpretirane na način da su stavljane na periferiju istorijskog značenja. Međutim, predmetna publikacija daje neke nove naučne refleksije kada je u pitanju uloga žene na crnogorskom prostoru, počev od srednjeg vijeka pa do XX vijeka, gdje dolazimo do zaključka da su pojedine žene u određenim istorijskim trenucima, a nekad i intervalima ostvarile značajnu ulogu u politici, odnosno obavljanju državnih poslova, te dale izuzetan doprinos na polju kulture i prosvjete, bilo kao kitorke crkvenih zdanja bilo kao autorke radnji raznih književno-istorijskih žanrova. Upravo ova knjiga ima za cilj da u granicama mogućeg promijeni dosadašnju percpciju, pa su izborom autora u istoj obrađena

32 ženska lika, gdje su mnogi od njih, po prvi put, ilustrovani, pa su na osnovu umjetnične imaginacije studenata Likovne akademije sa Cetinja ušli u kolektivnu memoriju. Svojim naslovom, a naročito i sadržinom, ova knjiga zasigurno u crnogorskoj bibliografiji predstavlja osobeno izdanje.

I pored nekih parcijalnih pokušaja, uglavnom publicističkog karaktera, ovo je studija o doprinosu ženske svjetovne i duhovne aristokratije, koja je kroz stoljeća oblikovala crnogorski identitet. U tom pogledu, autor je prilježno prikazao dje-
latonosti najznačajnijih žena svog vremena sa crnogorskog prostora, pri čemu ćemo lapidarno označiti samo neke od bitnih detelja iz njihovih životopisa. Na pristupačan način data je hiljadugodišnja vertikalna dinastičkih odnosa na tlu Crne Gore, od Vojislavljevića do Balšića, preko Crnojevića, zaključno sa Petrovićima, gdje možemo doći do zaključka da je žena u srednjevjekovnim državnim formacijama bila politički faktor, koja je takav status dobijala činom rođenja, dakle, pripadnošću aristokratskom staležu, te je ženidbom, odnosno udajom, često bivala činilac kojim su utvrđivani i jačani vojno-politički i diplomatski odnosi među državama. Bilo je među crnogorskim vladarkama i onih koje su u datim društvenim okolnostima direktno, odnosno suvereno, vršile vlast u zemlji, kao što je to bio slučaj sa kraljicom Jakvintom Vojislavljević ili gospodaricom Jelenom Balšić. Upravo na osnovu biografija srednjevjekovnih crnogorskih vladarki vidimo svu kompleksnost ali i neposredan uticaj ovih žena na političke i druge društvene tokove, gdje neke od njih, poput Jevdokije Balšić, srednje kćerke Đurđa I Balšića, svojim životopisom zaslužuje sigurno bar jednu epizodu u filmskom serijalu, kakav je, na primjer, 'Igre prijestolja'. Ovdje se neupitno nameće pitanje

što je sa savremenim crnogorskim književnim i umjetničkim stvaralaštvom, koje bi imalo gotovo neiscrpan izvor inspiracije u brojnim historijskim ličnostima i događajima, a koji su, između ostalog, predmet ove knjige. Profesor Šekularac je dao naučnu podlogu ovom publikacijom, pa u cilju dalje popularizacije, ali i što bolje samospoznaje vlastitog identiteta predmetna tematika bi mogla biti obrađena putem dokumentarnih filmova, TV serijala, romanima dokumentarne fikcije, pozorišnim predstavama i slično, čime bi približili široj publici prostor i vrijeme u kome su upečatljiv trag ostavile ove ličnosti. Pogotovo se ovaj stav odnosi na gotovo nepoznate ili nedovoljno valorizovane ličnosti crnogorske svjetovne i duhovne aristokratije, kao što su Vidosava Balević, koja je bila osmanska carica u doba sultana Muhameda IV, vjesnik prosvetiteljske misli u Crnoj Gori Katerina Radonjić ili jevanđeoska književnica i umjetnica blažena Ana Marija Marović, koja je zavrijedila kanonizaciju rimske crkve. Izuzetak od navedenog, donekle bi se odnosio na dukljansku knjeginju i sveticu Kosaru, koja je zahvaljujući historiografiji i hagiografiji, ali i brojnim književnim i umjetničkim iskazima koji se tiču kulta svetog kneza Vladimira postala je dio kolektivnog identiteta.

Posebno kolektivno poglavlje, ali i pažnju zahtijeva isčitanje biografija princeza vladarske kuće Crnojevića, u kojima je autor manjrom iskusnog naučno-istraživačkog radnika prikazao svu kompleksost društvenih struktura crnogorskog srednjeg vijeka. U okviru ove studije, autor ove knjige je zasebno poglavlje posvetio blaženoj Ozani Kotorskoj, Crnogorki, koja je bez obzira na staleško porijeklo svojom duhovnošću nadišla kriterijume pripadnosti aristokratiji, predstavljajući reprezentativnu autohtonu crnogorsku hrišćansku tradiciju, baziranu na ekumeniskim vrijednostima.

Prof. dr. sc. Božidar Šekularac, pozdravio je sve prisutne i toplo im se zahvalio na dolasku, zahvalio se učesnicima Jovoviću i Iveziću na detaljnim i vjernim prikazima koje su o knjizi dali, te je posebno istaknuo da podaci iz knjige koje su Ivezić i Jovović iznijeli, vezani uz bračne veze s uglednim i uticajnim kraljevskim i carskim porodicama toga vremena, govore u prilog tome da je Crna Gora, odnosno Duklja, bila cijenjena, suverena i nezavisna država u to vrijeme, i da je tim snažnim europskim carskim i kraljevskim porodicama očito bila čast da članove svoje familije žene i udaju za Crnogorke ili Crnogorce.

U nastavku, profesor je rekao:

„Ovdje, još na samom početku, želimo istaći da je Matica crnogorska odigrala značajnu ulogu u realizaciji ovoga Projekta. Bila je u njemu od početka do realizacije. Ukoliko se uzme u obzir činjenica da su se crnogorski (dukljansko-zetski)

vladari ženili princezama iz vladarskih, odnosno carskih, kraljevskih, patricijskih i plemićkih kuća, onda postaje jasno da su i sami bili ugledni vladari, kneževi, kraljevi, duksevi, plemići, koji su kao suvereni gospodari vladali organizovanim, nezavisnim državama, tj. Dukljom, Zetom, Crnom Gorom. Na taj način postaje besmisleno pitanje, jesu li ove države bile samostalne. Uzevši u obzir učešće vladarki i plemkinja u državnim poslovima crnogorske države postaje jasno zašto je ova tema postala važna za obradu, da nađe mjesto u istoriji Crne Gore i crnogorskog naroda. S druge strane, crnogorske plemkinje i princeze su se udavale za plemiće, kraljeve i vlastelu. Primjera radi, toliko je bilo udatih kćeri kralja Nikole Petrovića na evropskim dvorovima da su ga nazivali i tastom Evrope. One su to svakako, zavrijedile svojom ljepotom, mudrošću i plemenitošću. Ova tema se nametnula sama od sebe, još od sredine devedesetih godina, kada sam radio Dukljansko-zetske povelje (1985), zatim knjige – Crna Gora u doba Vojislavljevića (2007), Crna Gora u doba Balšića (2011), Crna Gora u doba Crnojevića (2018), kao i brojne druge publikacije. Ovdje želim istaći – ko još nije čuo za Kosaru i dukljanskog kneza Vladimira – Svetog? Upravo od Kosare počinje ova knjiga. Kosara (Teodora), kćerka makedonskog cara Samuila upisana je zlatnim slovima u istoriju Dukljanske države i njenu duhovnost. Kosara i Vladimir su bili predmet moga interesovanja još od 80-tih godina kada sam radio doktorsku disertaciju „Dukljansko-zetske povelje“, koja je i objavljena kao knjiga pod tim naslovom. Svoje mjesto, ovi, upisani u vječnosti crnogorskoj, vladari, našli su mjesto i u mojoj knjizi Crna Gora u doba Vojislavljevića, te u još nekoliko radova. Rodonačelnik dukljanske dinastije Vojislavljevića – knez Stefan Vojislav, bio je oženjen princezom, Samuilovom unukom Nedom, čije je ime dugo bilo nepoznato. Tek u novije vrijeme, zavrijedila je pažnju da se o njoj piše, jer je kao udovica ispisala povijesnu stranicu u kontinuitetu dukljanske – crnogorske nezavisnosti.

Posebno istaknuto mjesto u našoj istoriji pripada dukljanskoj kraljici Jakvinti od Barija, ženi kralja Bodina, a kćeri normanskog vlastelina Argirica iz Barija. Poslije Bodinove smrti, bila je vladarka dukljanske države. Pripisivali su joj nemilosrdnost prema protivnicima, u velikoj mjeri prema Ljetopisu popa Dukljanina, koji je bio više naklonjen sporednoj grani, Bodinovim rođacima. Naravno, ona je našla mjesto i u mojim knjigama Dukljansko-zetske povelje i Crna Gora u doba Vojislavljevića, a na osnovu sačuvanih dokumenata u dubrovačkom i vatikanskom arhivu. Posljednji dukljanski vladar - knjeginja Desislava, žena kneza Mihaila, morala je napustiti Duklju pred Nemanjinom rušilačkom okupacijom Duklje i sklonila se u Dubrovnik, zajedno sa barskim nadbiskupom Grgurom. O njoj,

takođe, postoje sačuvana dokumenta u Dubrovniku, Zadru itd., što je našlo značajno mjesto i u mojim već pomenutim knjigama. Naišao sam nedavno na podatak da se u Kotoru pominje izvjesni Obrad Desislavin, poznati graditelj. Odmah me je ovo ime podstaklo na razmišljanje: moguće je da je on potomak Desislavin? Kako nije došlo do obnavljanja Dukljanskog kraljevstva postoji mogućnost da se Desislava iz Dubrovnika preselila u Kotor, gdje su dukljanski kraljevi imali svoj dvor, a to je bilo moguće jer je tada na upravu Zetu dobio Vukan, sin Nemanjin, koji je naslijedio dukljansku krunu i ostao katolik do kraja života. Poslije pada Duklje, pod Nemanjićima, jedino treba istaći kraljicu Jelenu Anžuju, majku kralja Milutina, koja je bila zaštitnica katoličanstva u Zeti i koja je bila pod njenom upravom, obnavljala i gradila crkve i manastire na crnogorskom primorju.

Sredinom XIV vijeka nastupa period zetske dinastije Balšića. Jedna od specifičnosti njihove vladavine bila je ženidba, udadba i sklapanje prijateljstava sa okolnim vladarima i vlastelom. To je posebno bilo izraženo u vezi sa albanskim plemićkim porodicama. Tako je prva žena Stracimira Balšića bila kćerka Progona Dukadina; prva žena Balše II bila je kćerka despota Jovana Komnina od Valone, a druga Jelena, kćerka Radoslava Hlapena; prva žena Balše II bila je Mara, kćerka albanskog feudalca Nikite Topije, a druga Bolja, kćerka Koje Zakarije; Jelena, kćerka Karla Topije bila je žena Konstantina Balšića. S druge strane, Jevdokija, kćerka Đurđa Balšića, bila je udata za Esau dei Boundelmonte Acciajuoli despota Janine; kćerka Stracimira Balšića – Alba, bila je udata za Đorđa Arianita; Voisava Balšić, bila je udata za Karla Topiju. Ovu praksu su nastavili i dinasti Crnojevići: Mara – Marija, Stefanice Crnojević, bila je kćerka Ivana Kastriota; prva žena Ivana Crnojevića Gojsava, kćerka Đorđa Komnina Arianita; Jelena, prva žena Đurđa Crnojevića, bila je kćerka Karla Musakija. Ovo su samo osnovni podaci, a u knjizi su dati svi do sada poznati detalji o ovim istaknutim crnogorskim vladarkama i plemkinjama. Sve su ovo podaci koji ukazuju na to da su crnogorske vlastelinske porodice održavale bliske rodbinske i prijateljske odnose s albanskom vlastelom, što nimalo nije čudno jer su često dijelili sličnu sudbinu i borili se protiv istih osvajača i neprijatelja, prije svih moćnih država kakve su bile Venecija i Osmansko carstvo. Prijateljske i rodbinske veze uspostavljali su crnogorski vladari i sa drugim vlastelinskim porodicama okolnih naroda. Tako je:

- Đurađ I Balšić oženio je Oliveru, kćerku kralja Vukašina 1364. (iz političkih interesa);

- Jelena Balšić, supruga Đurđa II Stracimirovića, bila je sestra srpskog despota Stefana Lazarevića - Preudala se 1411. poslije smrti muža za Sandalja Hranića;

- Jelena, kćerka Balše III bila je žena hercega Stefana Vukčića;
- Vlaški vojvoda Radul oženio je na Cetinju Anu, kćerku Ivana Crnojevića;
- Jelisaveta Erico je druga žena Đurđa Crnojevića, a kćerka mletačkog patricija Antonija Erico.

Ovdje treba podsjetiti da je Jelana Balšić Lazarević Hranić, poslala svog sina Balšu III, na liječenje u Beograd kod ujaka, pošto je prethodno pozajmila novac od manastira Ratac, gdje je on i umro, a zatim predala Zetu na upravu srpskim despotima, a nešto ranije i grad Budvu, na upravu bosanskom vojvodi Hraniću. U tom burnom vremenu, Zeta je bila u kriznom položaju, sve dok na crnogorsku scenu nije stupila crnogorska dinastija Crnojevića. Zanimljivo je istaći da je Vidosa Balević iz Bratonožića do nedavno bila nepoznata, iako je ova Crnogorka svojom mudrošću, ljepotom, rodoljubljem i patriotizmom zavrijedila da bude carica, a da kod nas nije našla ni mjesto među “svijetlim grobovima”.

Na kraju, moram da kažem da sve ono što je moglo da doprinese afirmaciji crnogorske žene, crnogorske države i naroda, do stjecanja nezavisnosti sve je to nekako postrance ostavljano, za neka „bolja vremena“ a evo nadam se da polako u Crnoj Gori ta „bolja vremena“ nastupaju. Zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca ipak se probijaju određene teme i naravno, moram reći, da je na tom putu izuzetno bila bitna Matica crnogorska – glavni zaštitnik i promoter crnogorskog identiteta i kulture.

Za sam kraj promocije Danilo Ivezić iz knjige je pročitao riječi Mary Edith Durham:

„Kad Crna Gora zagazi u rat, onda ratuje sav narod. I starci i žene i đeca laćaju se oružja. Nijesu junaci samo Crnogorci nego i njihove žene. U posljednjem ratu palo je više stotina Crnogorki. One su učestvovala u svim bojevima, osim toga nosile su ranjenike i municiju. Kad su u podgoričku bolnicu donijeli i dvije ranjene đevojke, rekla je Engleskinja, Miss Durham, kraljici Mileni:

‘Mislila sam, da u ženskom svijetu svojom plemenitišću i požrtvovnošću prednjači Engleskinja. Sad sam se uvjerila da su nas Crnogorke pretekle.’“

Tekst i fotografije: Bojan Radulović

Predstavljanje izdanja
Božidar Šekularac
Crnogorske vladarke,
plemkinje i princeze

Bar, 4. jul 2024. godine

Skinuta koprena sa značajnog dijela crnogorske istorije

Knjiga **Božidara Šekularca** je, u veoma kratkom roku od publikovanja, imala domaću i međunarodnu promociju, što je potvrda da ova tema izaziva pažnju, kako šire tako i stručne javnosti rekao je **Ivan Jovović**, predsjednik Matice crnogorske i urednik izdanja, na promociji publikacije *Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze* koja je održana sinoć u Baru.

- Večerašnja promocija ima posebnu simboliku, s obzirom da se održava u autentičnom ambijentu kakav je Stari Bar, u kojem su živjele i vladale mnoge crnogorske vladarke i plemkinje tokom dukljansko – zetskog perioda crnogorske istorije – istakao je Jovović.

On je podsjetio na činjenicu da zbog patrijarhalnog karaktera crnogorskog društva, žene, pa čak i one koje su pripadale visokim staležima, su gotovo do savremenog doba bile sporedan činilac u društvenim procesima.

- Nažalost, o nekima osim spomena u rodoslovima nema drugih podataka u pisanim izvorima, a za dio njih usljed deficita arhivske građe gotovo da je teško napisati i najmanju leksikonsku odrednicu, što je jasan pokazatelj koliko je teško bilo izraditi ovako koherentnu studiju, imajući u vidu činjenicu, da se istoriografija ne samo kod nas, već uopšte, dominantno bavila muškim polom, gdje su i znamenite ženske ličnosti, nekom inercijom, interpretirane na način da su stavljane na periferiju istorijskog značenja – rekao je Jovović.

Prema njegovim riječima, tek zadnjih godina Crna Gora izražava dužno poštovanje prema vlastitim vladarkama i princezama podizanjem spomenika kraljici Jeleni Petrović Njegoš-Savoja i princezi Kseniji Petrović Njegoš, što je bitno ne samo za njegovanje kulture sjećanja, već i za promjenu percepcije o značaju socijalne istorije, takozvane ženske istorije u ukupnoj crnogorskoj istoriografiji.

- Pri čemu treba napomenuti da o princezama, knjeginjama i kraljicama iz ove dinastije postoji recentna literatura, ali, uprkos svemu, ostale su u sjeni svojih očeva ili muževa. Posebno kolektivno poglavlje, ali i pažnju zahtijeva iščitavanje biografija princeza vladarske kuće Crnojevića, u kojima je autor prikazao svu kompleksnost društvenih struktura crnogorskog srednjeg vijeka – rekao je Jovović.

Istoričarka umjetnosti **Anastazija Miranović** takođe je ukazala na zanemarivanje žena u „hiljadugodišnjem civilizacijskom hodogramu“.

- Ovim svojim djelom, autor skida koprenu s tog značajnog segmenta crnogorske istorije, stavljajući u fokus ulogu žena u njenom ispisivanju. Bez obzira kojeg su porijekla, staleža, vjere, „to su žene koje su u određenim okolnostima bile vladarke ili savladarke, počev od prve crnogorske dinastije Vojislavljevića, preko Balšića, Crnojevića i Perovića... Od Kosare do Ksenije“, autor je pokušao „da popuni prazninu u istorijografiji“. Na tom smjelom, zahtjevnom zadatku, poseban izazov je bila dokumentovana/arhivska građa, odnosno njen nedostatak. Nadomjestili su je pisani izvori u vidu testamenata, memoara, spisa, pisama, izvještaja, zapisa i sl, kao i uporedne analize književnih uzora i modela – istakla je Miranović.

Od prve crnogorske knjeginje – Kosare Vojislavljević, do potonje – Milene Petrović Njegoš, s početka i kraja crnogorskog dinastičkog puta, neodvojivo od njihovih ličnih sudbina i istorija, autor ispisuje društvenu, kulturnu i političku istoriju hiljadugodišnjeg trajanja i državotvornog puta i razvoja Crne Gore, istakla je Miranović.

- Brojni ratovi, sukobi interesa „velikih sila“, prirodne katastrofe/ zemljotresi... pomjerali su i razarali njene fizičke granice. Siromašnu, malu i nejaku, na razmeđi Istoka i Zapada, često su je vjetrovi istorije „bacali“ više na jednu ili drugu stranu. No, opstajala je Crna Gora i u najizazovnijim vremenima, baštineći svoje različitosti kao najdragocjenije dragulje. Tokom njenog milenijumskog trajanja, ono što je ostalo da vrhuni, kao identitetska konstanta i duhovna vertikalna je suptilno – stameno, čojsko – junačko, nježno i krhko, ponosno i dostojanstveno biće

crnogorske čo'ek-žene koju, kako je lijepo u predgovoru primjetio autor knjige, ukoliko je ćerka, samo u Crnoj Gori zovu sine – rekla je Miranović.

Na kraju promocije Božidar Šekularac je zahvalio barskoj publici koja redovno prati njegov autorski rad i naglasio da je u Bar uvijek sa zadovoljstvom dolazio. Istakao je da je Bar umnogome centar crnogorske države, kulturni, politički i društveni, te nabrojao sve poveznice s knjigom koju je sinoć predstavio kao što su manastir Bogorodica Krajinska, mauzeolej Vladimira i Kosare, Prapratna župa u Mrkojevićima, a napomenuo je i da su Mihailo i Bodin, odnosno Jakvinta, u Baru imali su svoj povremeni dvor, pošto je najbliži Skadru. U Baru je bila i Barska nadbiskupija, u kojoj je bilo i sjedište knjeginje Desislave koja je zajedno sa nadbiskupom Grgurom Barskim pred Nemanjinim osvajanjima morala pobjeći u Dubrovnik. Apostrofirao je da su se naročito dinastije Balšića i Crnojevića orodaivale dominantno iz političkih potreba, s okolnim albanskim srpskim i bosanskim feudalnim familijama. Ali ne samo s njima, nego i žena posljednjeg vladara iz dinastije Crnojevića, Đurđa, poticala je iz venecijanske patricijske familije.

– Đurađ I Balšić oženio je Oliveru, kćerku kralja Vukašina 1364. godine iz političkih interesa; Jelena Balšić, supruga Đurđa I Stracimirovića, bila je sestra srpskog despota Stefana Lazarevića. Preudala se 1411. godine, poslije smrti muža, za Sandalja Hranića. Zatim Jelena, kćerka Balše III, bila je žena hercega Stefana Vukčića. Vlaški vojvoda Radul oženio je na Cetinju Anu, kćerku Ivana Crnojevića. Jelisaveta Eriko je druga žena Đurđa Crnojevića, a kćerka mletačkog patricija Antonija Eriko – pojasnio je neke od veza Božidar Šekularac.

Promociju knjige „Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze“ organizovala je Matica crnogorska u saradnji sa Kulturnim centrom iz Bara.

Tribina
Pola vijeka Mauzoleja
Petra II Petrovića Njegoša
Simbol crnogorske samosvijesti

Cetinje, 10. jul 2024. godine

Simbol samostalnosti i slobode

Svjedoci smo da i nakon pola vijeka od izgradnje Mauzoleja na Lovćenu različite društvene strukture u Crnoj Gori i van nje, kojima je zajednički imenitelj agresivni velikosrpski hegemonizam, žele da preko tzv. obnove Njegoševе kapele stave crnogorski narod i Crnu Goru u inferioran položaj, istakao je predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovanović** na sinoć održanoj tribini „Simbol crnogorske samosvijesti“ povodom pola vijeka Njegoševog mauzoleja na Lovćenu.

– Umjesto da ovaj jubilej iskoristimo da se zahvalimo svim subjektima za realizaciju ovog vanrednog projekta, tj. najvažnijeg markera crnogorskog identiteta, ovih se dana sa najviših državnih adresa, tačnije Predsjednika Skupštine Crne Gore, upućuje javni poziv na devastaciju mauzoleja. Iako navedeni poziv

ima svoj ideološki kontinuitet, njegov destruktivni karakter dobija još više na intenzitetu ako imamo institucije sistema u Crnoj Gori, odnosno državni aparat, koji nijemo posmatra pozive na protivpravno djelovanje, što izaziva zabrinutost, s obzirom da ovakve tendencije mogu izazvati teške posljedice po crnogorsko društvo – rekao je Jovović.

Ovdje je riječ o borbi za Njegoša, istakao je istoričar **Dragutin Papović**.

– Srpska pravoslavna crkva želi da vrati tu kapelu Karađorđevića jer želi Njegoša u njoj, a to dalje znači da je Njegoš njeno vlasništvo konkretno, u prenosnom smislu vlasništvo Republike Srbije. Dakle, jednostavno radi se o tom cilju da Njegoš ne pripada Crnoj Gori – objasnio je Papović.

Producent **Janko Ljumović** pojasnio je i širi kontekst protiviljenja SPC izgradnji i očuvanju Mauzoleja.

– Takvo protiviljenje ulazi u narativ tzv. borbe za tradicionalnu Crnu Goru koja je lišena duha savremenosti i iskaza modernosti, uz svođenje Njegoša na isključivo pravoslavni kanon i osporavanje Njegoša kao pjesnika univerzalnog humanizma uz mnoštvo zloupotreba koja Njegoša suštinski banalizuju sa sviranjem uz diple i gusle, i sa zabranom bilo kakve umjetničke interpretacije i izvedbenosti u polju savremene umjetnosti. Njegoša koji se za svog života svrstao sa plemstvom duha tadašnje Evrope – rekao je Ljumović.

Papović je podsjetio i na inicijativu Dobrice Ćosića koji je novčani dio Njegoševe nagrade uložio u fond za vraćanje kapele na Lovćen.

–Crna Gora se suočava sa jednim projektom koji traje od Ilije Garašanina, ovo su samo njegove manifestacije. Nadležne institucije čute, javljaju se pojedinci, ali da li je to dovoljno – rekao je Papović.

Lovćen je simbol crnogorske samostalnosti i slobode, rekao je član Savjeta Matice crnogorske **Marko Špadijer**, koji je bio i svjedok izgradnje čuvenog spomenika.

– To je dobro znao Njegoš kad je ostavio zavještanje da bude sahranjen na njegovom vrhu. Onaj ko je posjedovao Lovćen, polagao je pravo na Crnu Goru. Austrougarska je granatama oštetila prvobitnu kapelicu i 1916. godine raspisala konkurs da se na tom mjestu podigne spomenik caru Francu Josifu. Istorija nije htjela da se nad „Gibraltarom Jadrana“ veliča bečki pobjednik. Crnogorskom narodu nije odgovarao ni biljeg srpskog pokroviteljstva nad Crnom Gorom. Kao znak izraza nacionalnog identiteta, a možda i stimulans ateizma kod Crnogoraca, poslužilo je pitanje Njegoševog mauzoleja. Meštović je pokazao da razumije i slijedi tu ideju i 1952. u pismu Vladi Crne Gore kaže: „Nije meni ni onda, kao ni sada, lebdio pred očima vladika Rade, ni kao vladalac Crne Gore, već pjesnik Njegoš, koji je svojim intelektom i pjesničkim darom sakupio i dao umjetničku formu vijencu slobode, filozofije i duhovnosti naroda Crne Gore“ – rekao je Špadijer i dodao da se projekat vraćanja Crne Gore u srpsku orbitu provodi danas temeljitije i svestranije nego ikad.

– EkspONENTI velikosrpske politike u Crnoj Gori sa pozicije vlasti narušavaju temelje države, formiraju opštine kao srpske autonomne oblasti, pokušavaju da zemlju dezintegrišu i obesmisle kao jedinstven entitet i da suverenu državu vrate na pozicije srbijanskog sreza. Nastoje da promijene njenu spoljnopolitičku orijentaciju. Državu sa najboljim odnosima sa okruženjem, uspjeli su da posvađaju sa svim susjedima, i ostaje da sa Srbijom i Republikom srpskom stvore balkansku Bjelorusiju – rekao je Špadijer.

Tenzija i strast osporavanja Njegoša kao crnogorskog pjesnika, Crne Gore kao republike i Crnogoraca kao nacije ponavlja se s „događanjem naroda“.

– Srpski nacionalisti u Crnoj Gori se zaklanjaju iza „velikog brata“ i pozivom na navodnu ugroženost Srba, politički opstaju na istorijskim falsifikatima, mržnji i podjelama. Njihovo je srpstvo pravo osvajača i zato reakcije na svakodnevne četničke i fašističke ispade predstavljaju kao paranoju separatista. Stalnim tenzijama i provokacijama truju odnose u multinacionalnoj Crnoj Gori, kompromituju najplemenitije veze uzajamnosti i narušavaju tradiciju prijateljstva Crnogoraca i Srba – rekao je Špadijer.

Istoričarka umjetnosti **Tatjana Koprivica** istakla je da je Mauzolej na Lovćenu jedna od tema o kojoj se najviše pisalo i na koju se najviše provociralo kada su u pitanju umjetnička djela u Crnoj Gori.

– Ne možemo da se otmemo tom prvom utisku, a to je izuzetno vizionarstvo i sposobnost ondašnjih crnogorskih vlasti da priču izvedu do kraja. Jer čitava ova kampanja bila je nezapamćena ne samo na prostoru Crne Gore, jedna antikampanja koja je vođena protiv izgradnje muzeja – rekla je Koprivica i dodala da je od 1924. godine bilo jasno da se tu nije radilo o estetskim stvarima, već o činjenici da je je spomenik Njegošu radio jedan katolik i Hrvat.

Ona je objasnila i koliko je Ivan Meštrović bio važan umjetnik ne samo na našim prostorima, već još više u svijetu, i koliko je stalo bilo vlastima u Jugoslaviji da baš on bude taj koji će posvetu Njegošu izgraditi na vrhu planine.

– U septembru 1952. godine iz SANU traže od Meštrovića koji je u Sirakuzi da radi na nekoj skulpturi Njegoša za njih, a on odgovara da je već prihvatio da radi u Njegoševoj rodnoj zemlji i to na Lovćenu gdje njegov spomenik prvenstveno i spada – ispričala je Koprivica.

Vrijeme je potvrdilo da je mauzolej na Lovćenu svjetski priznatog vajara Ivana Meštovića delegitimisao nacionalističke i klerikalističke koncepcije koje se odnose na Njegošev lik i djelo, s obzirom da je u ovom zdanju iskazana filozofija života i duhovnost crnogorskog naroda, istakao je Jovović.

– Mauzolej je postao integralni dio Lovćen – planine, sa svojom ukupnom istorijskom simbolikom, kako je to znalački anticipirao na otvaranju mauzoleja Veljko Milatović. Njegujući vrijednosti i tradiciju, Matica crnogorska je smatrala neophodnim da makar tribinom obilježimo jedan od najvažnijih događaja savremenoj istoriji Crne Gore i crnogorskog naroda – zaključio je Jovović.

Predavanje Filipa Kuzmana
Antiratni pokret u Crnoj Gori
1991–1992

Budva, 2. oktobar 2024. godine

Antiratni pokret je bio početak civilnog društva u Crnoj Gori

Crnogorski istoričar **Filip Kuzman**, u organizaciji Matice crnogorske održao je u Budvi predavanje na temu „Antiratni pokret u Crnoj Gori 1991–1992“.

Prije predavanja prisutnima se obratio **Dragan Radulović**, doskorašnji predsjednik Matice crnogorske.

- Kad sam s prijateljima iz Matice razmišljao o ovoj temi, dvije stvari su mi bile u glavi. S jedne strane nostalgija i sjećanje na zvjezdane trenutke crnogorskog prkosa i ponosa kada to nije bilo nimalo lagano, kada su mnoge ozbiljne stvari bile u igri i svi aktivni učesnici, pa makar i ljudi koji su se nalazili na mitinzima u svojstvu posmatrača i svjedoka, puno toga su rizikovali zato što klima u društvu toj ideji uopšte nije bila naklonjena. S jedne strane nostalgija, a s druge strane

radoznanost, iz prostog razloga što svi mi imamo određenu količinu sjećanja na to doba, ali poslije toliko vremena, što se to zbiva sa našim sjećanjem i na koji način to naše sjećanje i dalje, nakon 30 godina, funkcionira i ima smisla, kada se suočimo s historiografijom, naukom i mladim istraživačima i naučnicima koji nijesu opterećeni tim dijelom nasljeđa – rekao je Radulović.

Ideja o antiratnom pokretu potiče, prema riječima Kuzmana još iz Antičke i Aristofana. On je dao pregled svjetskih antiratnih pokreta, a zatim podsjetio prisutne na događaje koji su prethodili ratu devedesetih na prostoru bivše SFRJ, od ekonomske krize, preko dolaska na vlast Slobodana Miloševića, antibirokratske revolucije i raspada Komunističke partije.

Od početka 1991. godine RTV Titograd i Pobjeda su, prema riječima Kuzmana, podgrijavale situaciju. U martu 1991. osnovano je Crnogorsko vijeće Evropskog pokreta s prof. Ilijom Vujoševićem na čelu glavnog odbora. Pet opozicionih partija su tada najavile da će se organizovati širi antiratni pokret, a već u junu iste godine organizovan je i prvi građanski protest protiv njihovog izvještavanja, a vodio ga je Liberalni savez Crne Gore.

- Kada je u julu mjesecu otpočela mobilizacija na teritoriji Crne Gore, partije i civilna udruženja su počela da se organizuju u borbi protiv rata. Studentska liga za mir, je osnovana 4. jula, a već 11. jula i Građanski odbor za mir na kojem je odlučeno da će djelovati pola godine i da će organizovati antiratne akcije. Što se tiče parole, oni su sve akcije predvodili pod parolom „Junaštvo je ne ići u rat“ i to će biti glavna odlika svih njihovih protesta. Već za 17. jul najavljuje se organizovanje prvog protesta. Intelektualci, njih 82, su potpisali apel za mir upravo želeći da podrže taj antiratni miting – istakao je Kuzman.

Ova organizacija je imala tri antiratna mitinga, podsjetio je Kuzman.

- Prvi je bio u Titogradu 17. jula '91. godine na Trgu Ivana Milutinovića. Prisustvovalo je 5.000 ljudi, a između ostaloga govorili su Komnen Cerović koji je bio narodni heroj, Vlado Kapičić, predsjednik SUBNOR-a, Miodrag Vlahović, Milan Popović, Nebojša Medojević i Mihailo Radojičić. Na drugom antiratnom mitingu 31. jula '91. godine na Cetinju na Titovom trgu, današnjem Dvorskom trgu, bilo je oko 3.000 ljudi, a između ostaloga govorili su Rade Bojović i glumci Rade Šerbedžija i Ljuba Tadić. Treći i posljednji miting bio je 7. avgusta '91. godine u Tivtu. Prisustvovalo je 2.000 ljudi, a govorili su Čedomir Pejović, Vesko Perčin i Blaženka Vučurović. Planirani mitinzi u Baru, Bijelom Polju i Pljevljima nijesu organizovani usljed pritiska Vlade. Osim toga na Yutelovom koncertu za mir Crna Gora je imala svoje predstavnike koji su održali govore – rekao je Kuzman.

Podsjetio je i na šest novinara RTCG-a koji su dobili otkaz zato što nijesu htjeli da prihvate ratnu politiku svoje kuće, kao i zato što su saradivali sa Monitorom.

U oktobru '91. godine došlo je do napada na Dubrovnik kada veliki broj rezervista i članova JNA sa teritorije Crne Gore vrši invaziju na grad.

- Tada počinju najveći pritisci na antiratni pokret, što svjedoči činjenica da je 6. oktobra bačena bomba na prostorije Monitora, opozicionog glasila. Uvijek se priča kako naše rukovodstvo nije imalo snage da se izбори s time da ne napadne Dubrovnik, ali imamo situaciju s kraja '91, iz oktobra, da je crnogorsko rukovodstvo odbilo da pošalje 1.000 rezervista na front u Baniju, nego su ih zadržali u Crnoj Gori, tako da pretpostavljam da su mogli to uraditi isto sa Dubrovnikom da im je bio cilj – istakao je Kuzman.

Podsjetio je i da su u novembru '91. godine profesori sa Univerziteta „Veljko Vlahović“ podigli glas protiv svog kolege koji je u tom trenutku bio potpredsjednik predsjedništva SFR u Crnoj Gori, Branka Kostića, kojeg su optuživali da je jedan od glavnih krivaca za situaciju u Jugoslaviji.

Pomenuti Građanski odbor za mir koji je bio oročen na pola godine prestao je da postoji, ali ga je zamijenio Građanski forum u Crnoj Gori koji je nastavio, između ostalog, i antiratnu kampanju.

- U februaru '92 godine održan je čuveni miting na Cetinju kada su članovi Liberalnog saveza sa drugim opozicionim partijama pjevali „Sa Lovćena vila kliče: oprost nam Dubrovniče! To su bili sve četnici, Momirovi plaćenici“, dok je krajem februara iste godine sa mitinga u Titogradu opozicija poručila: „Pretopite fišeke u slova!“ jasno aludirajući na situaciju iz Omer-pašine godine kada su Crnogorci pretopili slova u fišeke – rekao je Kuzman.

Maja '92. dolazi do deblokade Dubrovnika, crnogorski rezervisti napuštaju front Dubrovnik i time antiratni pokret u Crnoj Gori jenjava, da bi posljednja trzanja

pokreta, prema riječima Kuzmana, bili glasovi upućeni protiv rata u Bosni i Hercegovini.

- Može se reći da je Antiratni pokret u stvari bio i početak civilnog društva u Crnoj Gori koje je danas veoma razvijeno – zaključio je Kuzman.

Kuzman se osvrnuo i na građanske i političke organizacije koje su učestvovala u antiratnom pokretu, te izlistao pojedince koji su dali najveći doprinos antiratnoj kampanji 1991. i 1992. godine, kao i na odjeke ovih događaja u savremenom obrazovnom sistemu i u javnom diskursu. Nakon oficijelnog dijela i publika je uzela učešće u razgovaru s Kuzmanom.

Tribina
*Crnogorski jezik
kao ogledalo identiteta*

Podgorica, 8. oktobar 2024. godine

Crnogorski jezik bez državne strategije

Iako je od 2007. godine i zvanično službeni jezik u Crnoj Gori, crnogorski je neprestano predmet rasprava, negiranja i osporavanja, unakrsnog proučavanja s namjerom da se primat prepusti srpskom u okviru kog je decenijama imao status dijalekatskog mlađeg brata, kao da se nije njime govorilo i prije i kao da se nije pisao od kraja 15. vijeka, kazano je na tribini „Crnogorski jezik kao ogledalo identiteta“ koja je održana u Matici crnogorskoj.

Tribina o crnogorskom jeziku ne bi posjedovala nivo aktuelnosti da se u prethodnom periodu unutar ustanova prosvjete, nauke i kulture, kao i medija, prije svega, jotovana varijanta namjenski izbjegavala, što se jedino može tumačiti kao provincijski otklon od vlastite tradicije, istakao je **Ivan Jovović** predsjednik Matice crnogorske.

- U nedostatku nacionalne, odnosno državne strategije koja bi tretirala identitetska pitanja, crnogorski jezik je u kontinuitetu bio izložen javnom omalovažavanju od strane političkih i parapolitičkih organizacija iz zemlje i regiona, koje se uglavnom temeljilo na pseudonaučnim interpretacijama uz dozu usiljenog humora, poput onih skarednih objašnjenja da crnogorski jezik ima samo dva slova. Međutim, više zabrinjava od takvog eksplicitnog govora mržnje pasivan odnos nadležnih, Tužilaštva, Ombudsmana, Ministarstva za ljudska prava i drugih institucija koje nikada nijesu po službenoj dužnosti pokretale postupke povodom ovakvih pojava, što ujedno predstavlja derogiranje ustavno-pravnog poretka Crne Gore, pri čemu se toleriše šovinizam prema više od jedne trećine građana Crne Gore koji su na Popisu stanovništva iz 2011. godine označili crnogorski jezik kao maternji – rekao je Jovović i dodao da je glavni otpor bio i sada stanuje unutar institucija sistema koje svojim nečinjenjem kao da ispoljavaju intenciju da crnogorski jezik izgubi status službenog jezika, odnosno izvrše relativizaciju crnogorskog identiteta.

- U tom pravcu stvorena je takva društvena klima u Crnoj Gori da svaka nacionalna zajednica apsolutizuje svoja politička prava i interese, a jedino je Crnogorcima namijenjena uloga čuvara takozvanog građanskog koncepta, zbog čega ćete u javnom diskursu rijetko čuti pridjevsku imenicu crnogorski, koja kod mnogih izaziva neki osjećaj nelagode, kao što smo takav slučaj mogli primjetiti, između ostalog, kod moguće najave preimenovanja RTCG-a u Crnogorsku Radio Televiziju – istakao je Jovović.

Podsjetio je i na inicijativu za ocjenu ustavnosti i zakonitosti odredaba Zakona o obrazovanju i vaspitanju iz 2011. godine pred Ustavnim sudom koju je pokrenula Matica crnogorska glede naziva službenog jezika.

- Iako je Ustavni sud uvažio argumentaciju Matice crnogorske u predmetnom slučaju, presuda je ostala mrtvo slovo na papiru, s obzirom da je nižim aktom od Ustava Crne Gore protivpravno preimenovan službeni jezik u nastavi pod nazivom crnogorsko-srpski; bosanski i hrvatski jezik i književnost – rekao je Jovović.

Lingvistkinja **Sanja Orlandić** sa Fakulteta za crnogorski jezik i književnost je istakla da negiranje jezičkog u jednu ruku predstavlja negiranje i nacionalnog identiteta. Ona je govorila o tezama negacije koje se vrlo lako mogu osporiti, ali koje zahvaljujući ogromnoj medijskoj podršci stižu do najširih slojeva društva i bivaju nekritički prihvatane.

- Često čujemo u okviru negiranja da je crnogorski jezik politički jezik, a da ostali jezici to nijesu. Kad je riječ o standardnim jezicima, svaki standardni jezik

na svijetu je politički jezik. Da nema te države i da nema te standardizacije tog jezika, on ne bi bio politički. Ne možemo braniti crnorski jezik govoreći da on nije politički – standardni crnogorski jezik jeste politički, ali isto tako standardni srpski jezik, standardni hrvatski jezik, standardni bosanski itd – rekla je Orlandić.

Podvukla je i da se često čuje da su u crnogorskom standardu izmišljena dva slova.

- To je argument koji će koristiti ljudi pozivajući se na Vuka Karadžića koji je uspostavio azbuku u kojoj tih slova nema. To je apsurdno jer je Vuk, ako izuzmemo ideološko djelovanje i posmatranje svih štokavaca kao Srba, što je teza iz 19. vijeka koja je napuštena i danas je neprihvatljiva, Vuk je je foneme *ś* i *ž* zabilježio u svom prvom izdanju Srpskog rječnika iz 1818, godine. Vuk takođe koristi jotovane oblike do 1839. godine, *ćerati*, *đevojka* i slično, a zatim odustaje od njih jer ih na široj ijekavskoj teritoriji koju je obišao i za koju je standardizovao jezik nije našao – rekla je Orlandić i dodala da je Vuk koristio i dužu zamjeničko-pridjevsku varijantu, pa i u samom rječniku koristi „sa latinskijem i njemačkim riječima“, no nju je nestandardnom proglasio Aleksandar Belić 1921. a zatim u pravopisu 1927.

- Kako je koji pravopis srpskohrvatskog jezika izlazio, tako je određenu dijalekatsku osobinu, onu koja je bila zastupljena na crnogorskoj teritoriji ukidao, odnosno proglašavao je nestandardnom. Samim tim kroz cijeli školski sistem prve, a zatim i druge Jugoslavije, brojne osobine crnogorskog jezika su nestale. Nijesu nestale zato što su bile ružnije, zato što su bile nekulturne, već su nestale zato što su bile proglašene nestandardnim. A u tom tradicionalističkom pristupu jeziku standardni jezik postavljen je kao sredstvo moći koje treba da se koristi u svim mogućim prilikama – rekla je Orlandić i objasnila da su određeni oblici preživjeli do današnjeg dana, jer se oni mogu koristiti u medijima, administraciji i obrazovanju, a u svim drugim prilikama koristi se dijalekat.

- Mi smo ubjeđivani da brojni oblici koje koristimo nijesu primjereni, da smo manje obrazovani ako ih koristimo, da smo seljaci... Čak su te kvalifikacije dolazile i od naučnika koji su porijeklom iz Crne Gore, a bavili su se srpskim jezikom u Srbiji – rekla je Orlandić.

Profesorica crnogorskog jezika i književnosti **Snežana Vorotović** se osvrnula na to kako je bilo biti u učionici u vrijeme kad je počelo korišćenje pravopisa i gramatike crnogorskog jezika prije 15 godina.

- Kao što je društvo u tom trenutku bilo podijeljeno na nepomirljive pristalice ne više samo crnogorskog i srpskog jezika, već i među govornicima crnogorskog

jezika na one koji su za jotovanu i na one druge koji su se zalagali za nejotovanu normu, i u škole se prenosi ista ta podjela. U uzavreloj političkoj atmosferi, kada su naše kolege ostajale bez posla, morali smo biti mađioničari i mudraci, majstori nekakvog balansa, da u tom oblaku negiranja ostanemo dosljedni svojim uvjerenjima, ali da pritom ne vršimo pritisak na učenike u smislu prihvatanja nove jezičke norme – rekla je Vorotović, te dodala da su jedino mogli da učenicima kroz književna djela crnogorskih autora dočaraju ljepote crnogorskog jezika.

Jezik je u krizi, naročito jotovana varijanta kad je korišćenje u medijima i književnosti u pitanju, rekao je književnik i televizijski autor **Boris Đurović**.

- Problem je što jotovanje poprima obrise nekakvog nacionalizma, nekih desnih Crnogoraca, a sve „zahvaljujući“ političkoj klimi. Oblici poput đed, šekira i slično su u širokoj upotrebi i to za mene nijesu sinonimi za identitet, već je dio mene i nemam potrebu da to ističem – rekao je Đurović.

Takvom je viđenju, prema riječima Jovovića, doprinijelo sprovođenje kulturnog obrasca, pa samim tim i jezičke politike u skladu sa Đilasovom koncepcijom o crnogorskom nacionalnom pitanju iz 1945. godine.

- O tome najbolje svjedoče rezultati Popisa stanovništva iz 2011. godine, a slične projekcije u pogledu maternjeg, kao crnogorskog jezika očekuju se i sa Popisa stanovništva iz 2023. godine. Uvažavajući Đilasovo političko disidenstvo koje ga je učinilo velikim intelektualnim formatom, njegov koncept o crnogorskom nacionalnom pitanju je bio poguban za crnogorski identitet, pospješujući dualizam u crnogorskom nacionalnom biću – rekao je Jovović dodao da „kontinuitet vlasti i njenih dometa od 1945. do 2020. godine u oblasti rješavanja crnogorskog nacionalnog pitanja zahtijevaju sagledavanje društvenih procesa iz nedavne prošlosti i podnošenje bilansa za nezavidan status Crnogoraca, tj. njihove kulture i baštine ne samo u Crnoj Gori, već i u zemljama regiona.“

- Vrijeme je pokazalo da se crnogorski nacionalni i državni identitet ne može braniti putem prevaziđenih koncepcija niti novim mantrama koje promovišu integracije bez subjektiviteta crnogorske kulture i duhovne zaostavštine naših predaka – zaključio je Jovović.

*Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na tribini
Crnogorski jezik kao ogledalo identiteta*

Izražavam zadovoljstvo što Matica crnogorska organizuje tribinu pod nazivom: „Crnogorski jezik kao ogledalo identiteta“, jer se s razlogom treba prisjetiti činjenice da je u ovoj ustanovi započeta institucionalna aktivnost za standardizaciju crnogorskog jezika.

Poslije mnogih osporavanja danas je crnogorski jezik normiran kao ustavna kategorija, te predstavlja neizostavni dio važeće legislative državnih organa, ustanova i ostalih pravnih subjekata u Crnoj Gori, odnosno koristi se u sferama javnog i privatnog života. U međuvremenu stekao je i međunarodno priznanje, što je podrazumijevalo dobijanje zasebnog koda od strane Komiteta Kongresne biblioteke iz Vašingtona 2017. godine, gdje je tim činom verifikovana lingvistička prepoznatljivost u odnosu na druge južnoslovenske jezike, kroz jotovanu i nejotovanu varijantu, kao i upotrebu ćiriličnog i latiničnog pisma. Ipak, uvijek treba imati u vidu da je jezik živa materija, odnosno nikad dovršena priča.

Dovoljno postoji stručne i naučne literature, naročito u protekle dvije decenije, mada će ovaj fragment vjerovatno biti dio saopštenja mojih sagovornika, koja prikazuje razvojni put crnogorskog jezika, odnosno njegove istorijske faze da bi

postao samostalni jezik, to jeste odrednica u oblikovanju identiteta crnogorskoga naroda i Crne Gore.

Svakako da večerašnja tribina o crnogorskom jeziku ne bi posjedovala taj nivo aktuelnosti da se u prethodnom periodu unutar ustanova prosvjete, nauke i kulture, kao i medija, prije svega, jotovana varijanta namjenski izbjegavala, što se jedino može tumačiti kao provincijski otklon od vlastite tradicije.

U nedostatku nacionalne, odnosno državne strategije koja bi tretirala identitetska pitanja, crnogorski jezik je u kontinuitetu bio izložen javnom omalovažavanju od strane političkih i parapoličkih organizacija iz zemlje i regiona, koje se uglavnom temeljilo na pseudonaučnim interpretacijama uz dozu usiljenog humora, poput onih skarednih objašnjenja da crnogorski jezik ima samo dva slova. Međutim, više zabrinjava od takvog eksplicitnog govora mržnje pasivan odnos nadležnih, Tužilaštva, Ombudsmana, Ministarstva za ljudska prava i drugih institucija koje nikada nijesu po službenoj dužnosti pokretale postupke povodom ovakvih pojava, što ujedno predstavlja derogiranje ustavno-pravnog poretka Crne Gore, pri čemu se toleriše šovinizam prema više od jedne trećine građana Crne Gore koji su na Popisu stanovništva iz 2011. godine označili crnogorski jezik kao maternji.

Bez prevelikog analitičkog pristupa dolazimo do shvatanja da je glavni otpor bio i sada stanuje unutar institucija sistema koje svojim nečinjenjem kao da ispoljavaju intenciju da crnogorski jezik izgubi status službenog jezika, odnosno izvrše relativizaciju crnogorskog identiteta. U tom pravcu stvorena je takva društvena klima u Crnoj Gori da svaka nacionalna zajednica apsolutizuje svoja politička prava i interese, a jedino je Crnogorcima namijenjena uloga čuvara takozvanog građanskog koncepta, zbog čega ćete u javnom diskursu rijetko čuti pridjevsku imenicu crnogorski, koja kod mnogih izaziva neki osjećaj nelagode, kao što smo takav slučaj mogli primjetiti, između ostalog, kod moguće najave preimenovanja RTCG-a u Crnogorsku Radio Televiziju.

Naravno da je otpor nominaciji i upotrebi prema crnogorskom jeziku dominantno proizvod teškog istorijskog nasljeđa dvadesetoga vijeka. U svim državnim formacijama u kojima se nalazila Crna Gora, shodno ideološkim potrebama toga doba, često je mijenjan naziv službenog jezika. To je, između ostalog, i razlog konfuzije kod mnogih građana Crne Gore, kako poslije toliko izmjena da svoj maternji jezik nazovu.

Zanimljivo je da je sve do Bečkog dogovora iz 1850. (srpskohrvatskog) u zapisima domaćih i stranih putopisaca koji su obilazili ili boravili u Crnoj Gori precizno identifikovan naziv jezika kojim su zborili Crnogorci, a takav jedan primjer

imamo u knjizi *O Crnogorcima – pisma sa Cetinja* Ljubomira Ljuba Nenadovića u kojoj opisujući škole za vladavine knjaza Danila ukazuje da „u svim školama jezik je – crnogorski, umnogome različan je od onog priznatog lepog jezika na kom je Biblija prevedena“. U tom kontekstu on dalje izražava bojazan da „Ako Crnogorci produže svoje škole kao do sada, onda, posle sto godina, između ta dva jezika biće veća razlika nego što je između portugalskog i španskog“. Da su i stranci prepoznavali osobenost crnogorskog jezika još početkom 20. vijeka zaključujemo iz putopisa iz 1911. godine njemačkog intelektualca Kurta Flerike koji je u svojoj knjizi *Crna Gora i Dalmacija* saopštava da austro-ugarski žandarmi i podoficiri u Lastvi, današnjem Petrovcu, razumiju crnogorski jezik.

Takođe u značajnom broju izvora i literature nailazimo, počev od ranog novog vijeka, dakle od početka 16. stoljeća, uključujući razdoblje 19. vijeka, jedno šire određenje za jezik na crnogorskom prostoru pod različitim nazivima, pa se susrećemo sa slovenskim, ilirskim, slavenoserbskim jezikom i sličnim nazivljem, zbog čega je s razlogom u Kotoru, tj. Dobroti utemeljena Slavljanska čitaonica.

Ipak među govornicima crnogorskog jezika u privatnoj komunikaciji zadugo je bio najviše zastupljen naziv „naški“ a sintagma „naški i arbanaški“ je gotovo ostala do danas, u graničnim zonama susreta crnogorskog i albanskog etnosa.

Svakako želim da naglasim da je upravo Matica crnogorska objavila arhivski materijal sačuvan u ustanovama Republike Bugarske koji se odnosi na Popis stanovništva iz 1905. godine na kojem se vidi da su Crnogorci na tom području svoj maternji jezik nazivali crnogorskim, što ih je jasno diferenciralo od drugih nacionalnih zajednica u Bugarskoj, prije više od jednog vijeka. To je ujedno i pokazatelj da Crnogorci kada nisu bili izloženi oficijelnoj propagandi kroz obrazovne planove i programe, kao i medijske sadržaje, nijesu imali dileme ili bilo kakve nacionalne dualitete koji bi se odnosili na njihovo etničko porijeklo ili maternji jezik.

Nakon ovog kratkog osvrtu na genezu nastanka crnogorskog jezika dolazimo do zaključka da je pitanje jezika ne samo lingvistička, već i pravna i socijalna kategorija, gdje politika preko institucija determiniše njegov naziv. To vidimo, nažalost, i na primjeru crnogorskog jezika, kada je u pitanju bio truli politički kompromis tadašnje vlasti i opozicije povodom usvajanja Zakona o obrazovanju i vaspitanju iz 2011. godine, kada je Matica crnogorska uputila inicijativu za ocjenu ustavnosti i zakonitosti odredaba navedenog zakona pred Ustavnim sudom. Iako je Ustavni sud uvažio argumentaciju Matice crnogorske u predmetnom slučaju, presuda je ostala mrtvo slovo na papiru, s obzirom da je nižim aktom od

Ustava Crne Gore protivpravno preimenovan službeni jezik u nastavi pod nazivom crnogorsko – srpski, bosanski i hrvatski jezik i književnost.

Formiranje naučne ustanove, prvo Instituta, a potom Fakulteta za crnogorski jezik i književnost podrazumijevalo je jačanje institucionalne svijesti, koje je temeljeno na djelovanju istaknutih kulturnih i naučnih radnika i stvaralaca, poput Radoja i Danila Radojevića, Radoslava Rotkovića, Vojislava P. Nikčevića, Pavla Mijovića i drugih. Međutim, niti sadašnje akademsko osoblje sa Fakulteta niti spomenuti kulturni i naučni radnici, koji su djelovali još od kraja 60- tih godina prošlog vijeka, nijesu imali suštinsku tj. programsku podršku vladajućih partijskih, odnosno republičkih, a potom i državnih nomenklatura, već je vlast do 2020. godine *de facto* sprovodila kulturni obrazac, pa samim tim i jezičku politiku u skladu sa Đilasovom koncepcijom o crnogorskom nacionalnom pitanju iz 1945. godine. O tome najbolje svjedoče rezultati Popisa stanovništva iz 2011. godine, a slične projekcije u pogledu maternjeg, kao crnogorskog jezika očekuju se i sa Popisa stanovništva iz 2023. godine. Uvažavajući Đilasovo političko disidenstvo koje ga je učinilo velikim intelektualnim formatom, njegov koncept o crnogorskom nacionalnom pitanju je bio poguban za crnogorski identitet, podspješujući dualizam u crnogorskom nacionalnom biću, zbog čega djeluje krajnje zbunjujuće da je Fakultet za crnogorski jezik i književnost bio osnivač Akademije „Milovan Đilas“, po čijoj koncepciji Crnogorci su nastali iz srpskog etničkog stabla. Dakle, kontinuitet vlasti i njenih dometa od 1945. do 2020. godine u oblasti rješavanja crnogorskog nacionalnog pitanja zahtijevaju sagledavanje društvenih procesa iz nedavne prošlosti i podnošenje bilansa za nezavidan status Crnogoraca, tj. njihove kulture i baštine ne samo u Crnoj Gori, već i u zemljama regiona. Vrijeme je pokazalo da se crnogorski nacionalni i državni identitet ne može braniti putem prevaziđenih koncepcija niti novim mantrama koje promovišu integracije bez subjektiviteta crnogorske kulture i duhovne zaostavštine naših predaka.

Upravo ova tribina Matice crnogorske se organizuje da bi se dobio određeni kvantum znanja od referentnih lica, koja mogu da ponude u aktuelnim društvenim konstelacijama smjernice za programske djelatnosti u cilju afirmacije, njegovanja i jačanja crnogorskog nacionalnog i državnog identiteta.

Autorsko veče
književnika Ljubomira Mudreše

Cetinje, 17. oktobar 2024. godine

Autorsko veče književnika **Ljubomira Mudreše** održano je na Cetinju u organizaciji Ogranka Matice crnogorske. U programu su osim autora učestvovali akademik **Sreten Vujović** i **Luka Lagator**, predšednik cetinjskog Ogranka Matice crnogorske.

Pjesme Ljuba Mudreše „Guvno“, „Pavlu Đonoviću“, i „Ima me ima“ čitala je književnica **Ivana Đukić**, a moderatorka autorskog predstavljanja Ljubomira Mudreše bila je **Marija Jovanović**.

Na kraju večeri odlomak iz romana *Šeme*, poglavlje „Crna Gora“ pročitao je Luka Lagator. Inspirisan ovim odlomkom iz romana *Šeme*, predšednik cetinjskog Ogranka Matice crnogorske, umjetnik Luka Lagator uradio je sliku na temu Kotorskih serpentina i poklonio je Mudreši.

Riječ Sretena Vujovića na autorskoj večeri Ljubomira Mudreše

Premda je sa formalne strane osobine romana teško odrediti, jer predstavlja složenu i obimnu pripovjedačku strukturu, koju su još od antičkih vremena definisali i kao epsku poeziju u prozi, usuđujem se reći da u romanu Ljubomira Mudreše *Šeme*, poznajući njegov plodni poetski opus, prepoznajem i određene lirske elemente koji me uvjeravaju da ova proza, poput poezije, nije „omeđena“ trenutkom i da joj Mudreša znalački daruje onu vrstu bezvremenosti koju poseduje dobra poezija. Zato će moje govorenje biti više poetski doživljaj ideje ovoga djela nego njegova pedantna analiza.

U recenziji kolege Draškovića navodi se slika tegobnog života, u kojoj majka vadi šeme krtole kako bi nahranila porodicu, i u toj slici upravo asocijacijom naslućujem poetizovane korijene, poetske ilustracije sirotinjskog seoskog ambara *u kome se k'o zmija gladna godina savija*, kako kaže pjesnik, odnosno šeme, koje je u *Gorskom vijencu* dato u stihovima: *Mlado žito, najvijaj klasove, pređe roka došla ti je žnjetva!* Ova potonja asocijativna veza se naslanja na činjenicu da sam Mudreša u uvodnom dijelu navodi Njegoševe stihove, koji prethode ovde citiranima! Naime, ovakav postupak se sastoji u vječno novom doživljaju, mogućem višeznačju, koji čitaoca ne ostavlja pasivnim posmatračem, onim pored koga date slike prolaze poput vagona, u kompoziciji na nekoj zapuštenoj provincijskoj željezničkoj stanici već ga čine aktivnim sudionikom uvijek drugačijim, što znači, uvijek drugačijeg doživljaja u različitoj saznanosti ili različitim periodima života.

Osim već rečenoga u ovom štivu na samom početku imamo i citate počev od latinskih mudrosti, preko Dostojevskog, Petra II Petrovića, do Fridriha Ničea, čemu se na kraju priključuje i Mudreša vlastitim pasažima aforističnog karaktera, potvrđujući u stvaralačkom smislu opravdanost naslova romana. Međutim, ovaj naslov ima i drugačiju mogućnost tumačenja u životnom smislu, budući je posvećen unuci Kseniji, a to govori o trajnom nasljeđu, časnom tragu, onom porodičnom, koje nije podložno zubu vremena i koje u civilizacijskom smislu predstavlja temelj za buduća pokoljenja.

Ono što valja napomenuti jeste da je Ljubomir Mudreša jedan od malobrojnih crnogorskih pisaca koji koristi crnogorski jezik i crnogorsku jezičku ortografiju. Šedoci smo da čak ni mnogi koji se bave izučavanjem crnogorskog jezika ne koriste taj pravopis, a znamo da je funkcionalnost nekog jezika i njegov život neophodno

potvrditi kroz upotrebu u književnom stvaralaštvu, pa i samom prijevodu Biblije, koja u sebi sadrži sve moguće gramatičke forme i neobično bogatstvo jezika. Očigledno je da moramo prihvatiti povratak vlastitim korijenima i učiti jezik kojim su govorili naši preci! To nije pitanje samo patriotizma! *Jezik je hram u kome stoluje duša narodna* davno je rečeno! Stoga je bitno da se u literaturi, pa i javnom saobraćanju on koristi kao jedna od ključnih, rekao bih i osnovna značajka nacionalnog i kulturnog identiteta! Jer, sve što postoji u životu mora postojati i u jeziku, odnosno: *Život je opredmećena riječ* ako ima istine u onom biblijskom iskazu: *I prvo bi riječ!*

Na samom početku romana, prilikom Tomaševog prispjeca u Beograd, osjetan je sudar dva izdanka istog sjemena koji su u nekoj paradoksalnoj ravni praktično i sjeme svih prošlih, sadašnjih ali budućih i apsurdna, ponekad paradoksa, kako u istorijskoj ravni tako i u aktuelnom trenutku. Ispovijest pečalbara i povratnika iz Amerike, Borka, mogla bi biti ispovijest mnogih Crnogoraca koji su u potrazi za zaradom, često nalazili svoje „zlatne grobove“ u američkim rudokopima. Ova ispovijest podsjeća na potresnu poemu Janka Đonovića „Crnci i Crnogorci“ ili onu „Crninci pod jesen“ čiji me stihovi podsećaju na poglavlje „Povratak“ đe između ostaloga, za povratnike pečalbare, kaže:

*Iz dalekih kontinenata, rudokopa / sa zlatnim zubima dođu oni,
koje su zamijenili za svoj zlatni život.*

*Dođu sa koferima što mirišu na gradove / u civilno obučeni, sa kravatom i šeširom,
pod kojima se kriju razorena pluća i štetan stomak/ kao mrtvi mlin.*

Mudreša kroz svojevrstu istorijsku retrospektivu, oživljava stradanja Crnogoraca u ratu s Austrougarskom, osvrćući se i na mnogo dalja istorijska dešavanja, pri

čemu Lovćen, ostaje i za one koji odlaze i za one koji ostaju svjetionik slobode i crnogorski Olimp. Razgovor Borka i pomorca Josifa iz Boke svjedoči nedjeljivosti i suživotu ljudi kontinentalnog i primorskog dijela Crne Gore, bez obzira na neke doživljajne kontraste sagovornika, koji svoje uporište imaju više u emotivnom odnosu prema mjestu porijekla nego u fakticitetu. Ipak ključni momenat priče o padu Lovćena, u ratu protiv Austrougara sadržan je u Josifovoj izjavi: „Mi volimo Lovćen, ništa manje nego vi. Pa, njegove korijene hladi Bokokotorski zaliv...“

Osim tog slobodarskog i patriotskog naboja, autor upečatljivo, više emocionalno nego pejzažno slika crnogorski krajolik a takav postupak biva impresivno „vezivno tkivo“ dragih slika domovine, kojoj se čežnjivo i sa velikom emocijom uvijek vraćamo kao vlastitom ishodištu i šemenu budućih generacija.

Moj zadatak večeras nije da procjenjujem ili ocjenjujem roman Ljubomira Mudraše, već da pokušam napraviti prvi kontakt s ovim djelom o kojemu će svoje najmjerodavnije mišljenje dati sami čitaoci, a ono pored već rečenog obiluje upečatljivim sudbinama junaka, kojima svjedočimo u svakodnevnom životu, ne primjećujući svu njihovu dramatičnost.

Najbolja književna djela su istinski napisana u onom trenutku kada ih čitalac, svaki ponaosob, oplemeni vlastitim doživljajem, a to je ona neuhvatljiva nit koja sveukupnu literaturu, kao i umjetnost uopšte čini vječnom civilizacijskom kategorijom.

Predavanje Aleša Gabriča
predsjednika Slovenske matice
Uloga Slovenske matice
u prelomnim godinama 20. vijeka

Podgorica, 24. oktobar 2024. godine

Društvo u koje nikakva politika ne može da uđe

Predavanje pod nazivom „Uloga Slovenske matice u prelomnim godinama 20. vijeka“ dr **Aleša Gabriča**, predsjednika Slovenske matice, održano je u Matici crnogorskoj u Podgorici.

U ime domaćina prisutne je pozdravio predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** koji je istakao da su krupni društveno-istorijski činioci iznjedrili potrebu utemeljenja Slovenske matice, „kao najstarije kulturne i naučne ustanove, koja još od druge polovine 20. vijeka, pa do danas, čini nezaobilazan subjekt u oblikovanju nacionalnog identiteta slovenačkog naroda.“

- Kao što je poznato, i ostale matice slovenskih naroda, tako i Slovenska matica u kontinuitetu, koji je za svako poštovanje, njeguje i afirmiše kulturu vlastitog

naroda, putem raznovrsnih programa, čime referentno predstavlja savremenu kulturu i baštinu slovenačkog naroda, koja je integrisana u savremene evropske tokove – rekao je Jovović i podsjetio da crnogorski narod ima dugu državotvornu tradiciju, „ali tokom XIX i XX vijeka nije uspio u punom, tj. zadovoljavajućem kapacitetu da izgradi vlastite kulturne i nacionalne institucije, zbog čega je neminovno, u turbulentnim vremenima, koja i danas proživljavamo, imamo krizu nacionalnog identiteta.“

- Matica crnogorska vodeći se iskustvima u radu drugih matice slovenskih naroda želi da objedini produktivni potencijal crnogorskog društva, prepoznajući kulturne poslenike i naučne radnike čiji intelektualni angažman je neophodan da bi se osigurao opstanak i samosvijest demografski najmalobrojnijeg slovenskog naroda – crnogorskog naroda – rekao je Jovović i dodao da „imajući u vidu činjenicu da crnogorski i slovenački narod posjeduju iskustvo zajedničkog života u jugoslovenskoj zajednici, gdje su vremenom izgrađene brojne lične i institucionalne relacije“, predavanje Aleša Gabriča predstavlja doprinos boljem upoznavanju i razumijevanju predmetne tematike, kao i jačanju veza između dva naroda, odnosno država.

Aleš Gabrič, istoričar po zvanju, svoje predavanje je započeo objašnjavanjem uslova u kojima su se matice slovenskih naroda rađale, a istorijat Slovenske matice nemoguće je shvatiti ako se ne poznaju prilike iz perioda polovine 19. vijeka, kada je veći dio Slovenije bio pod Austrijom i kada je dominantni jezik bio njemački.

Pučka reforma koja je bila 1869. učinila je da je do Prvog svjetskog rata skoro 90 odsto stanovništva bilo pismeno.

– To je ono što traži ne pučke škole, već viši stepen. Time smo dostigli da imamo onu kritičku masu obrazovanih ljudi u austrijskim univerzitetima, ustanovama i bilo gdje drugo koji može da čita i vrhunsku literaturu, a taj broj pismenih omogućava da se publikuje i literatura na slovenačkom jeziku – objasnio je Gabrić.

Slovenska matica osnovana je 1864. godine, prije 160 godina. Iz pisma prvog sekretara koje je uputio ostalim maticama da započnu saradnju i razmjenjuju iskustva se vidi da su Slovenci bili posljednji među tim malim slovenskim narodima koji su osnovali maticu.

– Slovenska matica je ona koja u to vrijeme treba da se pobrine da dobijemo naučnu literaturu i zbog toga dobija nadimak „naša mala akademija“, znači ide u pravcu toga da radi ono što kod većih društava rade akademije i univerziteti. Onda dobijamo dramsko društvo kome nije cilj samo da pravi priredbe, već da se brine za organizaciju škole za obuku dramskih radnika i o izdanjima dramske literature. Isto tako je i s muzičkom maticom čija je dugoročna svrha da Slovenci dobiju filharmonijski orkestar za koji moraš da imaš i muzičku školu na visokom nivou. Iz ta dva društva su kasnije formirane i dvije akademije – rekao je Gabrić.

Objasnio je i da je jedan od zadataka razvoj stručne, naučne terminologije te razmjena literature sa srodnim društvima širom Evrope. Podsjetio je i na prva izdanja Slovenske matice, na raspuštanje pa ponovno okupljanje u drugoj deceniji 20. vijeka te na činjenicu da je u godinama koje su uslijedile upravo ovo društvo bilo konsultovano u vezi sa svim bitnim pitanjima od nacionalnog i državnog značaja.

Slovenska matica danas objavljuje 20–25 knjiga na godišnjem nivou, organizuje 5–7 simpozijuma, a interes im je da okupe što više intelektualaca iz različitih struka.

– Kasnije smo od Matice crnogorske dobili i Lex specialis. Matica crnogorska ga je dobila poslije 15 godina postojanja, mi smo ga dobili 2017. godine i omogućava nam toliko da možemo normalno da živimo jer Slovenska matica je još uvijek društvo, nije kao Matica hrvatska, srpska ili slovačka koje skoro kao da su državne ustanove. Mi smo još uvijek društvo u koje nikakva politika ni upravni odbori ne mogu da uđu i posebno smo ponosni što je Lex specialis, a to je iznimka u jugoslovenskim prilikama, izglasan u slovenačkom parlamentu jednoglasno, bez ijednog uzdržanog i bez ijednog glasa protiv – zaključio je Gabrić.

Predavanje Petra Glendže
Kulturno-istorijski razvoj Cetinja
u XX vijeku

Cetinje, 30. oktobar 2024. godine

*Od vrhunca početkom dvadesetog vijeka
do grada sa najstarijim stanovništvom na prošlogodišnjem popisu*

Predavanje pod nazivom „Kulturno-istorijski razvoj Cetinja u XX vijeku“ istoričara **Petra Glendže** održano je u Centru za kulturu Prijestonice na Cetinju. U ime organizatora prisutne je pozdravio generalni sekretar Matice crnogorske **Ivan Ivanović**.

Glendža je na samom početku istakao da XX vijek smatra jako bitnim i zahvalnim za analizu i posmatranje, posebno što iz njega mogu da se izvedu neki zaključci u vezi sa današnjim statusom Cetinja. Predavanje je koncipirao u tri cjeline koje su postavljene na različitim osnovama kad su u pitanju političke i ideološke osnove.

Od početka XX vijeka do početka Prvog svjetskog rata Cetinje je dostiglo svoj vrhunac u svakom smislu

- Cetinje je u to vrijeme Crna Gora u malom, tako da državni razvoj Crne Gore prati razvoj Cetinja. Tu posebno mislim na institucionalni razvoj. Od 1860. do 1910. godine, do gradnje Vladina doma, možemo da pratimo tu liniju i to baš kroz državne projekte počevši od hotela Lokande, Dvora, Đevojačkog instituta, bolnice, apoteke, pošte, zgrade vojnoga stana, Prestolonasljednikova dvora i to je grubo nabranje onoga što će Cetinje da prenese u 20. vijek. Kruna ove platforme je gradnja zgrade Vladinoga doma ne samo zato što je to impozantan arhitektonski poduhvat toga doba, već i zbog simbolike i značaja koji ta zgrada ima i u svom i u vremenu nakon toga. U okviru ovoga institucionalnog razvoja neizostavno je pomenuti diplomatske aktivnosti koje se dešavaju na Cetinju i u tom kontekstu imperativ su zgrade pet velikih sila koje su izgrađene od 1899. do 1912 – rekao je Glendža.

Posebno uočljiva promjena je bila u pogledu stambene kulture, a time i kulture življenja.

- Često se postavlja pitanje kako je došlo od kuće prekrivene slamom do kuće Đukanovića koja ima svoj rezervoar za vodu, riješenu tavanicu, plastiku spoljne fasade i sl. i čini se da vrlo često uzimamo zdravo za gotovo. To je bio jedan dugotrajan postupak od gotovo pola vijeka, i njegove korijene u smislu planiranja i razvoja možemo da pratimo od 1870. kada se donosi prvi niz pravila koje će u arhitekturi definisati ono što ćemo iz današnje perspektive nazvati razvojem stambene arhitekture našega grada. Ta prva odluka koja je značila da se zabranjuje natkrivanje novoizgrađenih kuća slamom, a brzo nakon toga odluka da sve kuće u ovome što danas prepoznajemo kao istorijsko jezgro moraju zamijeniti stare slamene krovove novom tehnologijom označice renesansu u razvoju stambene arhitekture Cetinja – rekao je Glendža i pomenuo, između ostalog, kamene „džade“ koje svi putopisci opisuju kao jako specifične zbog toga što ne zadržavaju ogromne količine padavina po kojima je Cetinje poznato, te pokrivanje Cetinja feralima, uređivanje parkova i sl.

Od 1892. je regulisano vodosnabdijevanje putem vodovoda, 1900. uveden telefon, 1910. se elektrifikuje grad, a već od 1911. i domaćinstva, podsjetio je Glendža.

Drugi period razvoja je međuratno doba. Kraj Prvog svjetskog rata će obilježiti gubitak crnogorske državnosti i nezavisnosti i Cetinje će kao kolijevka te ideje platiti cijenu. Prva reakcija na tu promjenu je bio ustanak, pa otvoreni građanski

rat, te gerilske akcije koje su se dešavale kao posljedica nemirenja Crnogoraca sa tim što se desilo i sa državom, i sa dinastijom, i sa crkvom...

Administrativnom promjenom unutar kraljevine 1929. godine dolazi do novoga statusa Cetinja a to je status sjedišta Zetske banovine.

- Sve organizovane i dobro planiranje političke akcije koje su imale za cilj degradiranje Cetinja vođene su iz raznih političkih centara unutar same Crne Gore. Više autora navodi da kad god je došlo do toga trenutka da mora da se prelomi, da je sa najvišega mjesta odlučivano da se ništa ne mijenja. To najviše mjesto je kralj Aleksandar Karađorđević i to zvuči pomalo paradoksalno ako uzmemo u obzir sve ono što se desilo 1918, ako uzmemo u obzir što je uradio svom dedu i crnogorskoj državi, crnogorskoj crkvi u kojoj je kršten... Međutim, vođeni onom *sine ira et studio* bez dileme moramo konstatovati da Cetinje u tim trenucima ima njegovu podršku da zadrži status sjedišta Zetske banovine – rekao je Glendža.

To nije jedini paradoks, navodi crnogorski historičar. U periodu velike svjetske ekonomske krize, Cetinje doživljava arhitektonski procvat i iz tog je perioda ostao jedan broj vrlo grandioznih zdanja koja potpisuju vrlo poznati arhitekte tog doba.

Ono što će se desiti poslije 1945. godine je sušta suprotnost od onoga što se očekivalo da će se desiti poslije oslobođenja.

- U kolektivnom sjećanju Cetinja i Cetinjana, blagostanje koje se desilo zahvaljujući industrijalizaciji je bez sumnje prvi utisak kad se pomene ovaj period, međutim ako uzmemo detaljno da analiziramo taj period do industrijalizacije možemo da izvedemo potpuno druge zaključke. Odluka iz 1946. godine na

Ustavotvornoj skupštini da Cetinje ostane bez statusa glavnoga grada, a koju je početkom te godine formalno predložio Milovan Đilas, koja je bila pominjana u vrhu socijalističkih partijskih saopštenja, izvještaja i slično, a propagirao je Blažo Jovanović, započeće jedan proces koji je akademik Dušan Martinović poetski nazvao „tugom feniksa“ ili „mirnotopskim degradiranjem Cetinja“. Vrlo eksplicitni statistički podaci iz ovoga perioda govore da to ne može da bude splet po Cetinje nesrećnih okolnosti, jer toliko stvari koje su se desile Cetinju do 1964. godine dok nije pala ta socijalistička paradigma bila je loša namjera spram Cetinja, neka vrsta sukoba s onim Cetinjem s početka 20. vijeka – istakao je Glendža.

Posljednja decenija 20. vijeka je, prema Glendžinim riječima, značajna zbog statusa Prijestonice koji je donešen 1992. godine, ali i zbog demografskog slabljenja koje je počelo propadanjem privrede na nivou cijelog jugoslovenskog procesa.

– Ovaj period ostaje traumatičan kao svjedočanstvo tog lošeg tranzicionog iskustva Cetinja. Statistika pokazuje ogroman odliv stanovništva koji je prouzrokovao starenje populacije, a konačnu efektuaciju smo vidjeli na Popisu iz 2023. koji je pokazao da se Cetinje nalazi u najstarijoj grupi – rekao je Glendža.

Predavanje
Crnogorski obrazovni sistem
i udžbenici

Podgorica, 6. novembar 2024. godine

Došli smo u situaciju da profesori predaju lične istorije

Ako želimo da imamo poboljšan uspjeh znači da moramo stvoriti uslove, osnovne škole ne bi trebalo da prelaze više od 600–700 učenika, način rada sa djecom da se promijeni iz frontalnog i repetitivnog u individualni, samo su neki od zaključaka sa tribine „Crnogorski obrazovni sistem i udžbenici“ koju je organizovala Matica crnogorska.

Bivši ministar prosvjete, akademik **Slobodan Backović** istakao je da nam nizak nivo funkcionalne pismenosti govori da „imamo djecu koja znaju da pročitaju tekst ali ako ih pitate šta ste pročitali, šta to znači, o čemu je tekst, oni ne znaju o čemu se radi.“

- Takve djece imamo mnogo, skoro 50% četrnaestogodišnjaka od kojih 70% ide u srednje stručne škole. Srednje stručne škole su po meni veliki problem, posebno

za visoko obrazovanje, jer tamo je 70% djece funkcionalno nepismeno i kako na fakultetu tu djecu mogu da nauče nečemu a da bude funkcionalno dobro? Ako uporedite skandinavske zemlje sa našim zemljama to su egalitarna društva za razliku od nas koji smo kompetitivna. To što daje rezultate u Finskoj kod nas neće dati, jer pazite: u Finskoj se djetetu nikad ne govori da je najbolji, ne pita se za ocjenu, nego koliko si naučio. Skandinavske zemlje izdvajaju iz nacionalnog dohotka mnogo više nego mi. Prosjek po OECD-e za izdvajanje na obrazovanje je 4,7% bruto društvenog proizvoda. Mi izdvajamo 4,2% ili 4,3%, dok Island izdvaja preko 7% – objasnio je Backović.

On je podsjetio i da su u jednom periodu vanredni učenici koji su pohađali obrazovanje odraslih vraćeni u škole i time je, kako je istakao, vraćena korupcija u škole.

- Pazite, imate nekih 800 plus koji završe vanredno godinu i imaju pravo da se zapošljavaju i da se upisuju na univerzitet. Za šta smo ih osposobili tim vanrednim učenjem? Samo će dobiti papir s kojim dobiju posao koji neće znati da rade – objasnio je Backović.

Smatra da bi trebalo razmisliti o povećanju broja učenika u srednjim školama s opštim obrazovanjem, gimnazijalcima.

- Iako smo bili predvidjeli da završni ispit u stručnim školama ne može biti jednak gimnazijskoj maturi, zakonodavci su ih poslije izjednačili i oborili nivo mature i dozvolili upis na fakultet sa završnim ispitom koji po suštini mora da je nešto drugo od maturalnog ispita. Na ispitu u stručnoj školi mora da se pokaže i stručnost koju je trebalo da steknu učenici da bi počeli da rade. Imamo problem tržišta rada. To malo što se zaposli ima niske plate pa nemaju nikakav stimulans da rade pa se više isplati da upišu neke studije, dobiju neke stipendije koje su povećane na 300 eura, socijalno su zaštićeni i u jednom trenutku smo imali univerzitet koji je bio praktično socijalna ustanova koja je upisivala po 800 ekonomista i pravnika. Na moje javno suprotstavljanje toj praksi, odgovor je bio da je ustavno pravo da imaju pravo na obrazovanje. Onda sam pitao ako je ustavom zagarantovano pravo na rad, što ne zaposlimo sve? Nije bilo odgovora, ali je bilo važno da se sačuva socijalni mir. Taj socijalni mir nam je napravio toliko pravnika i ekonomista, učinio je da tolike odškoluje, a da ih ništa ne naučimo – rekao je Backović.

Osvrnuo se i na skraćenje norme, te da je time najviše štete nanijeto predmetima kao što su biologija i istorija, te onima koji kod djece razvijaju kognitivne vještine. To je rezultiralo time da djeca u osnovnoj i u srednjim stručnim školama ne čuju ništa o Darvinu i ne znaju ništa o sopstvenoj istoriji.

Predsjednik Udruženja profesora istorije Crne Gore **Rade Vujović** je istakao da je jedan od najpogubnijih poteza koji možete napraviti – ne poštovati plan i program.

- Profesori jesu obučeni, ali pitanje je hoće li se držati programa. Mi smo došli u situaciju da profesori predaju lične istorije, istorija je postala lična stvar svakog profesora – rekao je Vujović i objasnio da je to zato što smo mi „društvo koje se ne zamjera“.

- Čini mi se da nismo imali snage i hrabrosti da sprovedemo reforme. Nije problem u zakonima, nije problem u *bolonji*. Neko je mudar rekao: dajte mi dva čovjeka, glumca i gledaoca i napraviću pozorište. Ja to smatram i za školu – škola su profesor i đak. Ako vi hoćete da proizvedete nešto, vi ćete na ledini toga đaka naučiti da bude neko ko će da se raznese i bude terorista ili da upravlja avionom. Tu suštinu mi trideset godina nemamo – rekao je Vujović.

On se osvrnuo i na opštu sliku obrazovanja u današnjoj Crnoj Gori.

- Bio sam frapiran činjenicom da smo na popisu od jedne države u kojoj je vjernika bilo desetak posto došli do države koja meni, pravo da vam kažem liči, na Avganistan jer imamo 2,5% ateista. Ta slika u stvari govori šta smo mi učinili u obrazovanju, šta smo učinili u kulturi. Od štrikova za Brisel mi smo zaboravili da mislimo svojom glavom i čini mi se da sve to što je rađeno jeste jedan veliki promašaj i to je ono što je okvir – rekao je Vujović.

Iz pozicije nekoga ko je učestvovao u recenziranju udžbenika osvrnuo se i na jedan momenat iz prošlosti.

- Krenuli smo s užbenikom za deveti razred pošto je 20. stoljeće bilo najproblematičnije u kojem su autori gospodin Burzanović i Jasmina Đorđević imali rečenicu: „U Drugom svjetskom ratu naši neprijatelji su koristili pravilo zavadi pa vladaj, a partizanski pokret je odgovarao sa bratstvom i jedinstvom.“ Meni se čini da su u zadnjih 30 godina naši prijatelji koristili pravilo zavadi pa vladaj, da su razigravali najgore kod nas – rekao je Vujović i dodao da se čudimo otkud nered u našim školama, otkud agresija u našim školama, „a mi smo iznjedrili generacije kojima su očevi siledžije, kojima su u Skupštini heroji oni koji lome kompjutere, psuju...“

Profesor sa Fakulteta za crnogorski jezik i književnost **Aleksandar Čogurić** je govorio iz pozicije jednog od autora udžbenika i osvrnuo se na naziv predmeta koji u sebi ima četiri jezika.

- Taj naziv predmeta je bio stvar političkoga momenta zbog drugih ciljeva i morao je predmetni program to slijediti. Teško je i programom i udžbenikom

ispratiti taj naziv, ali ono što što sam siguran, učenik od početka do kraja može da razumije jezik kao sistem, a obilježja ta četiri jezika je vrlo teško predstaviti, pogotovo što je to od najranijeg uzrasta. Mi odrasli teško možemo te posebnosti jezičke shvatiti; to su četiri jezika, ko prihvatio – ko ne prihvatio. Svi su potekli od staroslovenskoga pa su se jezici razišli, formirali vremenom. Bitno je da shvate jezik kao sistem, strukturu jezika i mislim da to udžbenici prate u jednom vrlo korektnom obimu – objasnio je Čogurić i dodao da je obrazovni sistem vrlo složen sistem u kome učestvuju čitavo društvo.

- Imate učenike, nastavnike, roditelje i to je vrlo teško pa je sve sinhronizovati. Reforme kad se dešavaju ta je riječ vrlo vrlo slojevita, a ovdje se olako upotrebljava. Ovdje se koristi riječ reforma i za najmanju promjenu. Treba uvijek razlikovati promjenu od reforme. Reforma podrazumijeva ogromna ulaganja, ogromna materijalna sredstva u prostor i u ljude. Ljudi koji je u svemu tome učestvovali napravili su velike stvari to ne može da se dovodi u pitanje, ali onda dalje nije otišlo do svih rukavaca prosvjetnih, oni su izostali – objasnio je Čogurić i dodao da je „zvijezda obrazovnog sistema učenik.“

Backović je objasnio i kao je došlo do „četvoroimenog jezika“.

- Anketa je neka bila u kojoj je 18% izrazilo da govori crnogorski i to nam je bila jedina tačka na osnovu koje smo mogli da uvedemo crnogorski jezik u priču. Vi znate koja je nastala halabuka ne zato što je uvođenje ugrožavalo nekoga, nego što se pojavio crnogorski. Šta je radila gimnazija nikšićka i tako dalje. Mi smo u tom trenutku imali srpskohrvatski jezik kao kodirani jezik sa gramatikom i pravopisom. Da bi crnogorski jezik ozvaničili i da bude u programima morali smo da ga kodifikujemo i zbog toga je crnogorski stajao sa ova tri jezika na

srpskohrvatskoj jezičkoj normi sve dok se nije kodifikovao. Poslije toga se, kad se Ustavom odredio kao službeni jezik, moglo uraditi i nešto više. Nije urađeno i za to dalje ne snosim odgovornost. Predmet se uvijek u nastavnom planu zvao maternji jezik, a program koji je dolazio na taj materni jezik je bio srpsko-hrvatski, pa su ga promijenili na srpski ne pitajući nikoga, pa smo mi stavili crnogorski, srpski, bosanski i hrvatski prosto da sačuvamo crnogorski jezik. Četiri smo imali tužbe na Ustavnom sudu do uvođenja crnogorskog u papire prosvetne i Ustavni sud je zaključio da smo imali to pravo da uradimo, da nijesmo povrijedili Ustav, tako da je to ostalo. Inače bila je žilava borba i od pokojnog vođe crkve Amfilohija i onda svih sljedbenika njegovih, sastanaka u Reževićima. Ne znate šta se radilo u Reževićima, svi politički predstavnici, da ih ne nabrajam sad, idu na sastanak, uključujući ovog našeg predsjednika Skupštine, pa dobiju zadatke, pa onda na Univerzitetu pokreću peticije i tako dalje. Svakog dana meni ispred Ministarstva dolaze studenti iz Nikšića, a faksove šalju iz Parohijskog doma SPC – rekao je Backović i zaključio da su u tom trenutku uradili sve što su mogli da urade.

Medijatorica tribine bila je novinarka i teoretičarka književnosti **Jelka Malović**.

Tribina

Njegošev okean besmrtnosti

Podgorica, 11. novembar 2024. godine

Mogu ga uzimati, ali neće ga oti

Tribina „Njegošev okean besmrtnosti“ koja je održana u Matici crnogorskoj u susret Njegoševom danu, bila je posvećena refleksivnom opusu najvažnijeg crnogorskog autora 19. vijeka.

Književnica i kolumnistkinja **Lidija Vukčević-Vučurović** istakla je da je „Gorski vijenac“ Biblija za Crnogorce svih stepena obrazovanja i svih dobi.

– U Njegoša je toliko bogatstva, on je takva jedna riznica, jezička, misaona, strukturalna, filozofska, poetička, da gdje god zgrabite svojim novim tumačenjima i vašim novim čitanjima, to se samo multiplikuje i ne možete oti od Njegoša, a da ne preuzmete stvaralački. Ako srpska kultura nađe u Njegošu bilo koji motiv, bilo koji lik, bilo koji arhetip, bilo koju ideju koja je na fonu srpske kulture, osim „Posvete prahu oca Srbije“ za koju mislim da je Njegoš napisao pod pritiskom, onda neka proglase Njegoša srpskim, međutim teško će odbraniti sve

teze, bez obzira što su najugledniji srpski pisci crnogorskog porijekla, a to mi je teško reći, to pokušavali. Ako je Njegoš crnogorski pisac, ako je jugoslovenski, jedan od najmoćnijih, ako je evropski, i ako u tom fundusu pripada i svjetskoj književnosti, neka bude i srpski. Samo uzimajte, ali ništa nećete oteti – rekla je Vukčević-Vučurović.

Osvrnula se i na Njegoševe manje proučavane i manje poznate kraće forme.

– Njegova filozofska poezija, misaona poezija je naizgled mutnija zato što je u većem dijelu pisana starocrkvenoslovenskom jeziku i manje je raspoznatljiv savremenom čitaocu, međutim zaista je fascinantna ta poezija. Treba reći da se Njegoš bavio filozofijom na jedan amaterski način, ali i prevodilaštvom – istakla je Vukčević-Vučurović i dodala da je „svladao duh svoga vremena i kulturu svoga vremena“.

Književnik **Nikola Nikolić** je više puta istakao da Njegoša moramo sagledati kao čovjeka.

– Mi smo mitologizovali Njegoša kroz sve ove decenije i zaboravljamo da je on jedan malo neobičniji čovjek, jedan genije koji je iznikao kao cvijet iz bunjišta, iz ovog crnogorskog ljutog krša i iz siromaštva i stalne ugroženosti koji je morao da na svoja pleća uprti sudbinu svoga naroda, da ga usmjerava, da izražava svoje biće i kroz duhovno i kroz svjetovno. On je bio takav da ga imate u čitankama i lektiri, u istoriji, a što je najgore danas ga imate i u politici gdje služi za sitna potkusurivanja – rekao je Nikolić.

Iz ugla književnika smatra da je Njegoš dio kolektivnog nesvjesnog kod crnogorskih autora.

– On nam je jako kulturno zaleđe stvaralačko; kad imate Njegoša iza sebe već imate neko polazište, niste u stvaralačkom smislu neko bez korijena, imate jednog grandioznog pjesnika – istakao je Nikolić.

Odlomke iz Njegoševih pjesama „Misao“, „Crnogorac k svemogućem Bogu“ i „Oda suncu“ govorila je glumica Crnogorskog narodnog pozorišta **Julija Milačić-Petrović Njegoš**.

Promocija izdanja
Radovan Radonjić
Za suverenu Crnu Goru

Cetinje, 27. novembar 2024. godine

O knjizi prof. dr Radovana Radonjića Za suverenu Crnu Goru (Politički eseji 1999–2020)

Knjiga *Za suverenu Crnu Goru (Politički eseji 1999–2020)* profesora i politikologa **Radovana Radonjića**, koju je objavila Matica crnogorska, promovisana je u Centru za kulturu Prijestonice Cetinju kao dio novembarskog programa obilježavanja Dana oslobođenja Cetinja. O knjizi su, pored autora, govorili i profesor Pravnog fakulteta UCG **Dražan Cerović** i **Ivan Ivanović**, generalni sekretar Matice crnogorske i urednik izdanja. Moderatorica je bila **Dragana Erjavšek**.

Knjiga *Za suverenu Crnu Goru* sadrži tekstove koje je Radonjić u periodu 1999–2020 objavljivao u više crnogorskih časopisa i novina. Objavljena u biblioteci „Studije, kritike, eseji“, a sadrži i rezime na engleskom jeziku.

Pripala mi je čast da ispred Matice crnogorske kao urednik saradujem na ovom izdanju s profesorom Radovanom Radonjićem i tako potpišem njegovo treće monografsko izdanje u izdavačkoj produkciji naše institucije. Pored dviju kapitalnih studija *Socijalizam u Crnoj Gori* iz 2013. i *Crnogorska politička kultura* iz 2021. godine, Radovan Radonjić je objavio veći broj tekstova, naučnih radova i osvrtu u našem časopisu „Matica“. Od osnivanja je član Matice crnogorske i uživa poštovanje članova i rukovodstva, a stepen uvažavanja iskazuje i činjenica da je niz godina na čelu našeg Suda časti. Njegovi savjeti i sugestije su uvijek cijenjeni i dobrodošli. Stoga je objavljivanje izdanja koje predstavljamo večeras na Cetinju, prirodan nastavak naše saradnje.

Višedecenijska akademska karijera profesora dr Radovana Radonjića, šezdeset objavljenih knjiga, nekoliko stotina stručnih radova, njegov politički, društveni i intelektualni angažman pretpostavke su da se o njemu kao naučnom radniku, nekadašnjem aktivnom sudioniku političkog života SFRJ i SR Crne Gore, istaknutom crnogorskom intelektualcu i montenegristi može i treba govoriti na uobičajen, konzervativan način. Međutim, prof. Radovan Radonjić niti danas, u devetoj deceniji života, nije konvencionalan, akademski suzdržan i distanciran. Naprotiv, otvoren je i jasan, duboko misaon, istinit i provokativan, fundiran u enciklopedijskom znanju i intelektu, ali ponajprije u etičkoj zasnovanosti iz koje u krajnjem, i proizilazi njegova lična i prije svega – Crnoj Gori – nedostajuća intelektualna sloboda. Zbog svega navedenog, govor o prof. Radonjiću ili knjizi političkih eseja *Za suverenu Crnu Goru* ne smije i ne može biti prigodan.

On je rijedak domaći intelektualac koji se u dubinski zasnovanoj i argumentovanoj kritici ne ustručava i ne štedi nikoga, znajući da javnost jedino tako može zrijevati i napredovati. Posjeća nas tako prof. Radonjić na onu Habermasovu misao da na javni prostor, kao i na formiranje javnog mnijenja trebaju uticati slobodni ljudi koji rezonuju, što je možda i najbolja definicija intelektualca. On za razliku od dijela javne scene, koja ga nerijetko doživljava kao preoštrog u kritici suverenističkih političkih snaga, i ne pomišlja da koristi banalni, prizemni ili uvredljivi vokabular ni kada se bavi razobličavanjem srpske hegemonističke politike i njenih aktera. Zahvaljujući i toj činjenici prof. Radonjić i na ovom polju ostavlja kod dijela suparnika snažan utisak, brinući o težini napisane ili izgovorene

riječi. Ovo nam govori da je u Radonjićevom misaonom obuhvatu prisutno poštovanje neistomišljenika pa i političkih neprijatelja kao izraz istinskog, i u crnogorskoj tradiciji zasnovanog, ličnog i kolektivnog samopoštovanja.

Biblioteka u okviru koje je objavljena knjiga *Studije, kritike, eseji* primjerena je ocjenama, porukama, upozorenjima i potrebi prof. Radonjića da podstakne crnogorski suverenistički korpus da što prije i realnije sagleda svoje učinke i da se suoči s promašajima. Rekao bih da nas autor u tom smjeru podjednako poziva da to učinimo na političkom, kulturnom i istorijskom planu, oslobađajući se bez pristrasnosti nacionalnih stereotipa, identitetskih neosviješćenosti i jednom zauvijek datih istorijskih ocjena ličnosti, događaja ili procesa. Zalažući se za navedeno, prof. Radonjić bezrezervno u svojim studijama, esejima i javnim nastupima afirmiše crnogorsku samobitnost, njeno duže od milenijuma neprekinuto državno trajanje, crnogorsku kulturnu osobenost i duhovnost, slobodarstvo i junački poriv klasične Crne Gore, a posebno apostrofira njen doprinos evropskoj političkoj kulturi.

Knjiga pred nama, koja je sabrala Radonjićeve političke eseje iz prve dvije decenije 21. vijeka, podsjeća, polemiše i provocira, namećući crnogorskim intelektualcima ali i političkim činiocima, prije svega onima s tzv. procrnogorskim predznakom, obavezu da iz proteklog perioda makar izvuku pouke. Da promisle i definišu neophodan nacionalni i državni program i strategiju, kako ova crnogorskom narodu neophodna uporišta i dalje ne bi ostala u svojevrsnoj

izmaglici, projekciji i bila i nadalje podrazumijevana. Da se okrenu definisanju temeljnih državnih i nacionalnih dokumenata iz kojih bi slijedila jasna strategija a njihovi ciljevi bili zadati političkoj eliti kao mjera za njihovo povjerenje. Pomenuću samo da u tom pravcu Matica crnogorska od 1999. godine crnogorskoj društvenoj i političkoj javnosti nudi svoja dva programa *Crna Gora pred izazovima budućnosti* i *Crna Gora na evropskom putu*, koji imaju specifičnu težinu državnog i nacionalnog programa.

No, kao što i u uvodnom dijelu knjige autor ističe da „u njoj neće, ili ne bar previše, biti riječi o tome *što su nam (drugi) radili i rade*“. Smatramo, naime, da tema o tome „što MI radimo“ i „što smo MI uradili“ da zaštitimo i spasimo NAŠU ZEMlju od domaćih napasnika, porobljivača i devastatora „svoga crnogorskog“ zaslužuje mnogo veću i preču pažnju.... Nerazumno je i necjelishodno svu krivicu za dato stanje u zemlji pripisivati vanjskom (stranom) faktoru.“

Sa stavovima prof. Radonjića gotovo niko ne polemše, već se komentarišu uglavnom unutar privatnog prostora, izvan javnosti. Rekao bih, nažalost, prvenstveno zbog nedostatka onih Habermasovih pretpostavljenih kvaliteta javnih ličnosti ali i politički i medijski postavljenih propagandnih ciljeva. Zbog toga nemamo reakciju, niti polemiku i oko niza stavova koje nalazimo unutar korica ove knjige a na koje je Radonjić pravovremeno ukazivao. Navešću samo neke:

- Regulisanja tranzicionog procesa striktnim poštovanjem i primjenom zakonske procedure i raskida sa „stranačko-protekcioniškim posredovanjem političkih elita u poslovima... s posvemašnje društveno i državno razornim posljedicama, kako se uostalom i pokazalo, iz tog dila neizbježno emaniraju“?;

- Upozoravao je u svojim esejima Radonjić i na stvaranje takve socijalne i političke strukture crnogorskih građana koju karakteriše pojava, na jednoj strani – ogromne mase osiromašenih i poraženih, i na drugoj, uskog sloja jakih, materijalno bogatih i politički moćnih, koji svoju vlast, pored ostalog, temelje i na pretpostavci da su sve sfere i sadržaji života puko tržište;

- Radonjićev stav je i da se vlast i opozicija „bore za podršku biračkog tijela, ne radi realizacije svojih programa inspirisanih opštim dobrom ljudi i napretkom društva i države, nego da bi za sebe što čvršće i na duži rok *vezali* veći dio izmanipulisanog, izmrcvarenog, obeznanjenog i obeznađenog građanstva i, saobrazno vlastitim partijskim i inim separatnim ciljevima i interesima, njime neprikosnoveno upravljali kao *izbornom masom*;

- Ili da je poslije referenduma 2006. godine valjalo preduzeti sve Ustavom i za-

konima predviđene mjere radi bezuslovnog ukidanja svake mogućnosti (citirajući) „ortakluka i saradnje Crne Gore sa Srpskom pravoslavnom crkvom, zadržavanja odluke o zabrani etničkim Crnogorcima da ulaze u svoje crkve i ostavljanja na snazi konfiskacije njihovih narodnih i državnih dobara, radi nezakonite predaje ovih u trajno vlasništvo okupatorske strane crkve“;

- Ostala je bez komentara i njegova ocjena smjene vlasti na parlamentarnim izborima 2020. godine stavom (citirajući) „da je to bila samo zamjena pozicija na hijerarhijskoj ljestvici moći dviju međusobno posvađanih frakcija bivših AB revolucionara, koji su tog dana ispunili glavni cilj svoje u biti jedinstvene tridesetogodišnje akcije: objektivnoj duhovnoj i materijalnoj pripremi milenijumski sekularne Crne Gore da ode u ropotarnicu istorije radi promocije na njenom prostoru vlasti jedne vjerske sekte u otvorenoj službi imperijalno-porobljivačkih ciljeva i interesa dviju *bratskih* stranih država“.

Jedno od pitanja koje nameću Radonjićevi politički eseji jeste – ima li Crna Gora danas političke snage koje je mogu izvući iz trenutne društvene i političke krize? Kao i ono zašto je izostao snažniji obračun s nasljeđem 90-tih, i što je uslovalo odsustvo političke volje kojom bi civilizacijski i kulturno superiorna ideja crnogorske nezavisnosti s proevropskom orijentacijom, u trajanju na vlasti od gotovo dvije i po decenije trebala i morala na političkoj sceni učiniti marginalnim: retrogradne, revizionističke, anticrnogorske i hegemonističke političke snage.

Radonjićev otvoreni duh, intelektualno oslobođen okova nacionalromantičarskih predstava o crnogorskoj istoriji se zalaže da se „s njenog tumačenja uklone naslage mitskog i mističnog i vide je, koliko je to moguće, onakvom kakva je stvarno bila“. Podjednako ukazuje i na stereotipe poput onih „da Crna Gora, kao mala i *vazda* od nekoga spolja zavisna zemlja, nema autentičnih kulturno-duhovnih i drugih vrijednosti, usljed čega svako insistiranje na nacionalnoj samosvijesti njenih građana, ili nezavisnosti njihove države, ukoliko nije puka iluzija, može biti opasni avanturizam, praćen bezobzirnim okretanjem leđa *dobrotvorima* i *tradicionalnim prijateljima*. Nasuprot tome Radonjić je duboko svjestan opasnosti u koju je zbog unutrašnjih slabosti zapao veliki dio „sadašnje generacije Crnogoraca, na čudo da su njihovi preci, i njihova *mala* zemlja, vjekovima pripadali onom najužem krugu evropske populacije i evropskih zemalja koji su formom i sadržinom, prednjačili u trendovima i dostignućima društvenog i državnog razvoja“. Uporan je i da osvijesti činjenicu da bi „danas, kao što je to bilo i u vrijeme njenog nastanka, Evropa i svijet bez Crne Gore, takve kakva je,

bili i slabiji i siromašniji. Ujedno, to je dokaz – da Crna Gora, jedino onda kada je okrenuta vrijednostima na kojima je povijesno opstojala, i time bitno obogatila evropsku političku kulturu, može da koncipira i realizuje politiku vlastitog razvoja“. U krajnjem, rekao bih da nam prof. Radonjić poručuje – ima li se samopoštovanje ili ne, nije pitanje istorije, tradicije i činjenica već odraz duhovnog, obrazovnog i društvenog stava i odnosa.

Nakon čitanja ovih eseja neumitno je zapažanje da je nakon referenduma 2006. godine izostala obnova vrijednosti kao i uspostavljanja ideologije koja bi stabilizovala prilike u crnogorskom društvu nakon ratnih i tranzicionih 90-tih godina XX vijeka. O potrebi ideologije s precizno datim ciljevima piše i teoretičar Entoni Smit baveći se nacionalizmom kao modernim fenomenom iz kojeg su proizišle evropske nacije i koji predstavlja osnovni znak samoprepoznavanja zapadnog čovjeka. Smit navodi i primjere da neko, ili čitav narod može imati izrazito nacionalno osjećanje, ali da nema bilo kakvog pokreta ili ideologije među pripadnicima njihove nacije. Radi se zapravo o neophodnosti „ideološkog pokreta“ kao osnove „za postizanje i održavanje samouprave i nezavisnosti“ što kao politička zajednica nijesmo dovoljno prepoznali. Nizom argumenata prof. Radonjić ukazuje da nas poslije svega ne treba iznenađivati stanje crnogorske nacije u kojoj je patriotizam sveden na prilično niske grane.

Nasuprot zalaganja za uspostavljanje integrativnog duha i patriotizma izgrađenog na državotvornoj tradiciji, istorijskom kontinuitetu i kulturnoj osobenosti, niz godina se crnogorskom narodu plasira i nameće ideja tzv. ustavnog patriotizma, koji se uglavnom svodi na poznavanje i prihvatanje važećeg Ustava i zakona. Ovaj koncept vidi političku zajednicu, pa time i naciju, kao zajednicu jednakih građana s odgovarajućim pravima, ujedinjenih patriotskom privrženošću političkoj praksi i pozitivnim zakonskim normama. Zapitajmo se da li to može i treba li biti crnogorski patriotizam i može li on zadovoljiti dominantni osjećaj kod državotvornog crnogorskog naroda? Možemo li sebi priuštiti takav patriotizam

koji je u svojoj suštini nadnacionalan, kosmopolitski? Ovdje se možemo pozvati i na teoretičara Majkla Ignjatijeva koji navodi da je „kosmopolizam privilegija onih koji smatraju da je sigurnost njihove nacionalne države darovana“. Lako je, dakle, biti kosmopolita kad vam vlastita država nije ugrožena. Drugim riječima, ustavni patriotizam je pojednostavljeno kazano „udruženje građana“, kojima su garantovana ljudska prava i obaveze. Kakav ishod tad možemo očekivati ako naspram i protiv sebe imamo definisan, jasan, strateški sveobuhvatan i u trajanju hegemonistički program za postizanje srpskog karaktera Crne Gore?

I na samom kraju, rekao bih da nas prof. Radonjić naslovom knjige svojih političkih eseja *Za suverenu Crnu Goru* intelektualno provocira. Nije, rekao bih, u pitanju samo naslov koji najbolje karakteriše pod njim sabrane političke eseje, već nam najvećim dijelom šalje poruku da je borba za suverenu Crnu Goru jednako aktuelna i važna danas kao i početkom 90-tih ili u predreferendumskom periodu. Upozorava nas i da smo stali negdje na pola puta, i da Crna Gora obnovom državnosti nije dosegla suverenost u punom kapacitetu. Tačnije, poziva nas na promišljanje ali i na svojevrzni povratak sebi, akciju i kontinuirani naporan rad da se Crna Gora uspostavi na svojim prepoznatljivim istorijskim, duhovnim, kulturnim, moralnim i političkim vrijednostima, crpeći snagu i samopouzdanje iz blistave državne tradicije i nacionalne osobenosti. Da u to uloži sve svoje snage, te da u suprotnom njen opstanak nije ničim garantovan.

*Riječ Dražena Cerovića, univerzitetskog profesora
na promociji knjige Za suverenu Crnu Goru*

Profesora doktora Radovana Radonjića, poznajem čitavih 28 godina. Naše poznanstvo datira iz turbulentnih vremena devedesetih godina, kada se profesor, zajedno sa još dvojicom kolega, vizionarski prihvatio jednog ozbiljnog posla. Oni su tada pokušali i uspjeli da naprave jedan elitni intelektualni klub, sačinjen od tada najboljih studenata Pravnog i Ekonomskog fakulteta ovdašnjeg, državnog Univerziteta Crne Gore. To je samo nominalno bio debatni klub.

Zapravo, bio je nešto neuporedivo više od toga. U pitanju je bila, ispostaviće se, vrhunska politička škola, u kojoj je osim izučavanja vještine govorništva, kao alata za bavljenje društvenim naukama, politikom i pravom, grupa od nas dvadesetak, pripremana za ozbiljnu elitu, koja će se u vremenu koje dolazi, na početku novog vijeka i milenija, prihvatiti posla spašavanja naše jedine domovine – Crne Gore, bez obzira gdje će ko od nas raditi, na univerzitetu, u politici, nevladinom sektoru, diplomatiji, bezbjednosti ili ma gdje drugo, na pozicijama, korisnim za Crnu Goru. Radili smo tada, praktično u ilegali, jer su politički odnosi u društvu tog doba, sljedstveno ukupnoj klimi – i u sektoru obrazovanja – bili krajnje nepovoljni po bilo koju demokratsku i emancipatorsku ideju, poput ove, čiji je autor profesor Radonjić.

I zaista, od ranih dvijehiljaditih, početka novog stoljeća – grupa nekadašnjih studenata, politički i intelektualno odgojena od strane profesora Radonjića, zauzela

je svoje pozicije na mnogima od vitalnih mjesta u društvu i doprinijela emancipaciji Crne Gore, njenom osamostaljenju na Referendumu 2006. i afirmaciji naše domovine, u godinama koje slijede. Lično sam mu na tome doživotno zahvalan, a znam da ovo moje mišljenje i zahvalnost dijele i sve naše kolege, bez obzira gdje se u ovom trenutku nalaze.

Profesor Radonjić, vrsan je naučnik – politikolog, kod kojega su naučne istine koje saopštava, njegovo srce i um, uvijek u dubokom saglasju. Pored mnogo čega ostaloga, zato je tako ubjedljiv govornik i sagovornik. U svemu što radi i govori, drži se čuvenog Filbijevog pravila, koje glasi:

„Postavite činjenice na sto, poređajte ih, analizirajte i izvucite zaključke, ma kakvi oni bili“.

Bez zanosa i strasti, bez subjektivnosti i onoga što mi mislimo da bi trebalo biti ili željeli da bude ili da ne bude.

Upravo takav pristup je *differentia specifica*, ona razlika, koja odvaja istinske naučnike i podvižnike u borbi za dolazak do istine naučnim metodama, od onih koji su nosioci pamfleta i politikanata, kamufliranih u profesije naučnika.

Saglasnost uma, srca i činjenica, to je ona karika koja nedostaje mnogim ovdašnjim govornicima na javnoj sceni, pa ona otud djeluje odveć kukavno i neintelektualno, prepuna tehnoškrog, robotizovanog govora, kod kojeg se rutinski, repetitivno koriste fraze i šabloni.

To nikada nećete naći kod rijetkih vrhunskih govornika, kakav je onaj, čije djelo večeras promovishemo. Život i okolnosti nameću situacije, koje na teške probe stavljaju ljudski materijal. Tada se ne samo najbolje, već i jedino jasno, vidi od kakvog je štofa napravljen svako od nas. Takvi su izazovi kroz čitav dosadašnji ljudski, profesionalni i naučni vijek pratili autora ove knjige.

Sve te probe, prošao je poštovani profesor Radonjić, pokazavši svojim primjerom da potiče od najboljih izdanaka crnogorskog roda, koji su se kalili i na „teškom mjestu opstajali“ uspravni, čestiti i odani domovini.

Pučisti koji su u periodu 1989–1991. rušili i naposljetku srušili SR Crnu Goru, nudili su profesora Radovana Radonjica, da im se pridruži, te da mu u tom društvu „ničega neće faliti“. Čak i njihov predvodnik, tada svemoćni, a ubrzo se pokazalo i zloglasni Slobodan Milošević, lično mu je nudio da vodi partiju, a on (Milošević) će državu. Radonjić je takve ponude s indignacijom sve redom odbio, rizikujući u takvim vremenima i svoju karijeru i mnogo više od karijere. U tim trenucima, bio je u svojim najboljim godinama.

Dok se jedan svijet rušio, Radovan Radonjić je zbog svojih ljudskih, moralnih, patriotskih principa, odbio „preskakanje“ u tabor, suprotan njegovim uvjerenjima,

prihvativši svjesno izolaciju, koja uz manja odstupanja, traje i do dan danas.

Profesor se i tada i danas i uvijek drži ozbiljnog moralnog kreda, oličenog u rečenici velikog filozofa Fridriha Ničea, koji kaže:

„Čovjek koji se ne poistovjeti sa svojim djelom i ne dijeli njegovu sudbinu, pa makar bio i najveći intelektualac, takav je najveća ništarija“.

Nikada ne trebamo smetnuti s uma da ex pučističke strukture moći iz ranih devedesetih i sada, više decenija kasnije, u velikoj mjeri upravljaju procesima, što direktno, što indirektno, preko svojih „proksija“, ili ako ne koristim društveno prihvatljive eufemizme, slobodno mogu reći „preko svog političkog nakota“ pogibeljno kormilare sudbinom naše domovine, ekonomski, politički, bezbjednosno, identitetski i na sve druge načine je direktno ugrožavajući. Zato ni dan današnji, jednom takvom čovjeku, kakav je profesor doktor Radovan Radonjić, a počevši još od 1989. zasluge se ne priznaju, a on ne uživa mnoge najviše naučne i društvene počasti, koje bi ga, kao takvog sljedovale u iole zdravom društvu i institucijama.

To potvrđuje toliko puta viđenu i sasvim lako vidljivu višedecenijsku praksu da Crna Gora svoje najbolje sinove i šćeri ne štiti, a u najgorem slučaju, ne tako rijetko – proganja i napada. U ostalom, zato u najnovije vrijeme, naša Crna Gora i doživljava takvu sudbinu, da, kada joj je to najpotrebnije, nema ko da je iskreno i bezrezervno brani ili ako ima, to je broj ljudi na nivou statističke greške.

Kakvu će drugo sudbinu i imati, kad je u sred Crne Gore, decenijama progonjena njena Crnogorska pravoslavna crkva, decenijama bio proskribovan i sami pomen crnogorskog jezika, crnogorske kulture, crnogorske samobitnosti i samosvojnosti, koju je naša domovina imala kroz vjekove, a mnogi pojedinci, koji bi se osmjelili da je štite, permanentno su uništavani, proganjani, zaobilaženi, ugroženih karijera, pa čak i gole egzistencije.

U periodu sveukupne tranzicije, od 1989. do danas, veliki dio Crne Gore je moralno masakriran, vrijednosno unižen, a pri tome kulturološki uprošćen i sveden na jednu amorfnu skupinu, okrenutu isključivo ličnim ekonomskim interesima, bez osjećaja i empatije, svijesti o zajedničkom interesu očuvanja domovine kao sopstvene kuće.

U takvom sistemu, svi hrabri i dosljedni pojedinci, kao što je profesor Radonjić, dijele sudbinu s progonjenim crnogorskim vrijednostima. Država koja se tako odnosi prema onom najvrjednijem što ima, ne mora brinuti za svoju budućnost.

Iz prostog razloga jer takve države i nemaju budućnost.

U ovoj knjizi prezentiranim tekstovima i radovima, prof. Radonjić je upozoravao na besmislenost raznih „platformi“, koje su Crnu Goru trebale zadržati u „dvojnoj federaciji ili konfederaciji“. Nakon referenduma upozoravao je na pogubno nečinjenje na planu zaštite ugroženog crnogorskog identiteta, kulture, nacije, religije, ukupne supstance crnogorskog društva.

Veče s prijateljima

Zašto i zato

Borka Pavićević

Herceg Novi, 29. novembar 2024. godine

Umjetnica aktivizma i pjesnikinja otpora

Veče posvećeno čuvenoj jugoslovenskoj dramaturškinji i aktivistkinji rođenoj u Crnoj Gori **Borki Pavićević**, održano je u Herceg Novom u organizaciji Matice crnogorske. Program pod nazivom „Borka Pavićević – zašto i zato“ organizovan pet godina nakon njene smrti okupio je njene prijatelje i saradnike koji su govorili o susretima s njom, ali i o tome kako je svojim djelom konkretno uticala na njihov angažman u oblasti filma, pozorišta, književnosti.

Rediteljka **Radmila Vojodić** je o aktivizmu Borke Pavićević govorila kao o poetskom angažmanu.

- Borkin aktivizam i jeste bio, ali nije samo to, aktivizam koji je poziv za stvaranje nekog projekta boljeg društva, poziv jedne okorele šezdesetmašice, ljevičarke, nije samo potraga za nekom novom domovinom u zamjenu za onu

jugoslovensku koju je izgubila, nije ni samo taj aktivizam kreativnog univerzalističkog naboja, a kad kažem univerzalističkog onda mislim na aktivizam koji znači otpor prema svakom nasilju, prema međuljudskoj nesnošljivosti, prema zloupotrebi političke moći svake vrste, prema oportunističkom u iščekivanju nekakve ili potrebe za društvenom izvjesnošću u konformizmu ili strahu, pasivnom čekanju na pravo i pravdu, otpor prema svakoj vrsti društvene ružnoće. Borkin aktivizam je, rekla bih, posebne vrste, kreativan jer je nastao iz jednog svojevrstog životnog kreda da je aktivizam, zapravo, ljubavni čin, da je otpor neka vrsta ljubavnog čina i čini mi se da je upravo to ono što Borku na tom kulturnom poprištu eks jugoslovenskom izdvaja, odnosno da je to ono što je smiješta u neku vrstu umjetničkog aktivizma, u pjesnikinju otpora akcije aktivizma – rekla je Vojvodić za čiju je predstavu „Princeza Ksenija od Crne Gore“ Pavićević napisala jednu od prvih kritika.

Ljiljana Dufgran koja je inicijatorica ove večeri govorila je o prijateljstvu sa Borkom Pavićević koje traje od studentskih dana.

- Borka je bila jedna od rijetkih s koj sam mogla da pričam o svemu i da mi popunjava sve nedostatke, sve praznine, nešto što ja nisam mogla u medijima da pročitam, šta je bilo s ovim ili s onim i ko je i kako i zašto - to sam sve od nje dobijala. Uvijek smo se svađale, prepirale; njoj je to prijalo vjerovatno zato što je ona često bila okružena ljudima koji su joj povlađivali – istakla je Dufgran.

Moderator večeri, producent **Janko Ljumović**, prenio je riječi Borka Pavićević da „treba puno voljeti i biti prijatelj da bi se stvarala pozorišta.“

- Borka se zaista puno bavila tranzicionom stvarnošću i to je nešto što je u svojim tekstovima akcentovala, prosto je imala potrebu da tu tranzicionu stvarnost prevede i nekako približi čitaocima i svojim saradnicima. A tu tranzicionu stvarnost je zapravo odlikovalo i urušavanje vrijednosti i upravo je tu tranzicionu stvarnost komparirala sa filmovima Želimira Žilnika. Tako poredi dva Žilnikova filma „Lijepe žene prolaze kroz grad“ i film „Stara škola kapitalizma“ i kaže kako ništa kod „Žilnika umetnika nije slučajno jer mu je takva narav“ i zaključuje da poređenje ova dva filma pruža razumijevanje karaktera tranzicioniranja i kuda sve vodi privatizacija ili uzurpacija vlasništva. Ili kada na drugom mjestu kaže: „Mного se govori o suočenju, ali onaj ko uistinu to čini jeste **Želimir Žilnik**; verovatno se zato i ne menja, neprekidno je suočen“ – rekao je Ljumović.

Žilnik je podijelio sjećanje na prvi susret s mladom studentkinjom na protestu 1968. godine i osvrnuo se na zajedničke imenitelje u njihovom poimanju odnosa umjetnosti (pogotovo filmske) i stvarnosti.

- Imali smo jednu vrstu, da kažem, neformulisane saglasnosti a to je da film takođe može da ima i neku faktičku snagu da s jedne strane, razumije se, život zabilježi, a s druge strane i da upozori na sve ono što je destruktivno i protiv života, na ono što je laž, nečovječnost, prevara. Ona je na neki način u razgovorima i birajući tekstove gdje će da bude dramaturg, takođe i tražila taj neki aktuelni i stvarnosni momenat u tekstovima koji se izvode na pozornici, tekstovima koji su nekad pisani, prije 100, 200 ili 300 godina, ali da imaju relevantnost za neke elemente, recimo ili beščašća ili neke elemente laži koje se danas prećutkuju, tako da pomoću te genioznosti autora dramskih tekstova i reditelja, uz pomoć cijele glumačke ekipe iz njih mogu da se izvuku ti elementi koji će jednostavno biti smisleni u momentu i relevantni kada se tekstovi izvode – rekao je Žilnik.

Književnika **Nedžada Ibrahimovića** su s Borkom Pavićević povezali jedan njegov roman koji je promovisan u njenom Centru za kulturnu dekontaminaciju i protesti u Tuzli 2014. godine.

– Borka nije bila tip od ljudi koji će se busati u prsa i govoriti: Ja sam heroína. Ona čak nije bila ni neko ko je oko sebe širio neki optimizam. Ona je zapravo bila to: ja ne mogu drugačije da živim, ja sam to – istakao je Ibrahimović i prisjetio se njihovog prvog susreta u Centru za kulturnu dekontaminaciju.

– Tu smo se nekako zavoljeli kao što zavolite nekoga ko vam je sličan, ko vam je kao sestra, nekoga ko vam je kao nekakav najbliži rod i naše poznanstvo je bilo tog familijarnog tipa. Mi smo zapravo dijeli simpatije i dijelili smo isti pogled na svijet. To što smo mi radili u plenumu tuzlanskom nakon protesta 2014. i to što je

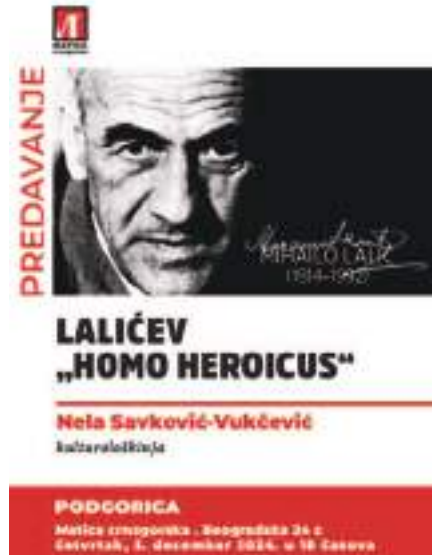
ona radila – to su iste stvari. Mi smo pokušavali mijenjati svijet i stvarnost oko nas. Borka je to radila na način kako je mogla - rekao je Ibrahimović.

Učešće u sjećanju na Borku Pavićević je iz publike uzeo i likovni umjetnik Srđan Vukčević, o čijoj je izložbi čuvena aktivistkinja pisala, dok je odlomak iz Borkine knjige „Glava u torbi 2“ čitala producentkinja Sarita Matijević.

Ljumović je završio veče Borkinim zapisom o Crnoj Gori:

„Jer, baš taj kamen, čvrst, rapav, oštar, lučan, subjektiviziran – Lubarda, Gaudi, Mikena – baš taj kamen, svaki je kamen dragi kamen, samo takav i nikako drugačiji. Niže se, kakvi biseri, u podzide koji drže zemlju crvenu, tu zemlju, a ne drugu, pa i kada gledaš kolevku, Mediteran, opet je taj kamen, kamen bojom, formom, valjda se svetlo tako prelama, kamen je taj i kada oko njega nema ničega pod nebom i kada iz njega jasen raste i kada pored njega maslina raste i kada ga loza obavija i kada ga drača obavija i kada smokvu bereš i kada se oko kamena toga glicinija penje, kao što se plela uz kamene stubove hotela Crna Gora. Taj kamen je himna i zakletva i vera Mediterana, zapravo Mediteran.“

**Predavanje Nele Savković-Vukčević
povodom 110 godina od rođenja Mihaila Lalića
*Lalićev „Homo heroicus“***

Podgorica, 5. decembar 2024. godine

Čovjekova nužnost je da se bori

Još od prvih knjiga **Mihaila Lalića** provlači se ta ideja o čovjeku koji je dužan da za sobom ostavi malo dobrote i malo znanja, istakla je kulturološkinja **Nela Savković-Vukčević** tokom predavanja na temu „Lalićev homo heroicus“ koje je održano u Matici crnogorskoj. Matica crnogorska je predavanje organizovala povodom 110 godina od rođenja čuvenog crnogorskog književnika.

– Kod Lalića to nalazimo u smislu čovjekove nužnosti da bez obzira kakav je svijet, da li je on jedno veliko bespuće, da li su samo nedaće bez mogućnosti nekog napretka, dakle, čak i u tim uslovima čovjek je dužan da se bori. Postavlja se logičko pitanje će on viditi takvog čovjeka, će preživljava taj „homo heroicus“ o kome on govori – rekla je Savković-Vukčević i dodala da je povodom toga da je taj homo heroicus nestao Lalić kazao: „Priznajem i ja – nestao je, ali se ipak

potajno i tiho u sebio nadam kad dođe do nevolje a to će biti brzih dana, on će se ponovo pojaviti i možda će mu, bar za kratko, skočiti cijena.“

Lalić, ističe Savković-Vukčević, govori o potrebi da se ono što je zlo i loše direktno imenuje i prozove.

– I sam je to radio i zbog toga bio izložen brojnim hajkama, ali nije odustajao, nije htio ništa da prećuti. Naime, u jednom retoričkom pitanju on se povodom ovog fenomena izjašnjava: „Da li je dobro ili loše to što takve ljude“, a tu misli na one koji su personifikacija zla, „upravo nazivam onim što su bili i što će vjerovatno i ostati“, zaključuje na osnovu njihovih reakcija. Zatim se dalje preslišava: „Mogu ja“, kaže on, „da ublažavam i da okolišim, ali što će drugi misliti o meni? Neka ide ovako kako sam krenuo. Bolje mi je. Više volim da me oni pozitivni hvale, prihvate kao takvog čovjeka, nego da me hvale oni koji me mrže“ – podsjetila je Savković-Vukčević.

Prema njenim riječima, ukupno naše nasljeđe, „umjetničko, političko, zakonodavno, kulturno, istorijsko je u svojim vrhovima, tamo će postići univerzalnu vrijednost upravo kroz Lalićevo djelo postalo opšte dobro.“

Tokom predavanja prisutni su mogli da pogledaju inserte iz autorske emisije Nele Savković-Vukčević posvećene Mihailu Laliću emitovane u okviru serije „Krugovi književnosti“ 2008. godine na RTCG.

ŠEDNIK ČETVRTKOM

MATICA CRNOGORSKA
šednik
č e t v r t k o m

Šednik četvrtkom
Gost Zlatko Vujović

26. januar 2023. godine

Teško će Crna Gora biti srpska zemlja, ali lako može postati propala država

Ukoliko Demokratska partija socijalista u naredne dvije sedmice ne objelodani ime svog kandidata, izvijesno da će u izbornu trku 19. marta ući upravo aktuelni šef države Milo Đukanović, ali je u ovom trenutku teško procijeniti da li će njegova kandidatura dovesti do uspjeha na izborima ili pak omogućiti pobjedu kandidatu suprotstavljenog bloka. U slučaju da se, sa druge strane, Evropa sad, Demokrate i Ura ne odluče za zajedničkog kandidata, uspjeh predstavnika Evrope sad na ovim izborima vodio bi daljem padu Demokrata, Ure, ali i Demokratskog fronta.

Ovo je u okviru programskog serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“, ocijenio profesor Fakulteta političkih nauka pri Univerzitetu Crne Gore i predsjednik Upravnog odbora Centra za monitoring i istraživanja **Zlatko Vujović**.

- Vrijeme curi i smanjuje se vremenski prozor za kandidata koji nije Đukanović. Ako DPS u naredne dvije nedjelje ne predstavi kandidata, onda je jasno da će to biti Đukanović. On može mnogo bolje mobilisati partijsku infrastrukturu nego bilo koji drugi kandidat ili nestranačka ličnost. Nestranački kandidat bi eventualno mogao privući glasove apstinenata – procijenio je Vujović u razgovoru koji je vodila novinarka Tanja Pavićević.

Iako je aktuelni šef države, kako kaže, najjači kandidat koga prozapadni i procrnogorski blok trenutno ima, Vujović objašnjava da on u isto vrijeme mobiliše i veliki broj protivnika koji su motivisani time da mu vide leđa.

- Teško je procijeniti da li će njegova kandidatura dovesti do uspjeha ili omogućiti da kandidat suprotnog bloka pobjedi. Teško je izmjeriti šta Đukanovićeva kandidatura nosi, ali vidimo da od njegove odluke zavisi ko će biti sa druge strane – kaže Vujović.

Kada je riječ o suprotnom bloku, Vujović ocjenjuje da bi, u slučaju da Evropa sad, Demokrate i Ura ne podrže zajedničkog kandidata, uspjeh kandidata Evrope sad na izborima vodio daljem padu Demokrata, Ure, ali i Demokratskog fronta.

- Taj kandidat bi postao simbol pobjede, a tu pobjedu bi platile ove partije. Možda bi, za mir u kući, bilo najbolje da oni imaju nestranačke kandidate, jer pobjeda partijskog lidera donosi nemir na drugoj strani – ističe ovaj analitičar.

Izbor sudija Ustavnog suda u rukama naših zapadnih partnera

Ukoliko pokušaj kompletiranja Ustavnog suda ni ovaj put ne uspije, Vujović upozorava kako je veoma realno da će Evropska unija blokirati pristupni proces Crne Gore, a Sjedinjene Američke Države uvesti sankcije političarima koji za to budu odgovorni.

- Pritisak Zapada da se Ustavni sud kompletira je ogroman. To je veoma koordinirana i snažna akcija. Veoma je realno da pristupni pregovori Crne Gore u EU budu blokirani iako tu još ne postoji jasna akcija, jer se i dalje vjeruje da će se raznim kanalima uticati na parlamentarnu većinu da izabere sudije Ustavnog suda. Ako do toga ne dođe, vrlo je moguće da političarima koji su za to odgovorni Sjedinjene Američke Države uvedu sankcije – naveo je Vujović.

Uz ocjenu da su Socijalistička narodna partija i Građanski pokret Ura „najveći

pobjednici“ institucionalne krize u kojoj se nalazimo usljed blokade Ustavnog suda, Vujović ističe kako premijera u tehničkom mandatu Dritana Abazovića upozoravajući apeli Zapada „očigledno ne interesuju“.

- Problem s Abazovićem je taj što on uvijek vuče poteze koji ni njemu ni njegovoj partiji ne donose korist. U toj situaciji je jasno da nešto stoji iza toga. Dritan Abazović Crnu Goru vodi u kaos. Ako se sad ne izaberu sudije Ustavnog suda i ne raspišu vanredni parlamentarni izbori mi smo u haosu i za to ćemo platiti veliku cijenu – upozorava Vujović, ali i naglašava kako aktuelni šef Vlade „ne može zaustaviti raspisivanje vanrednih izbora“.

Za očekivati je, dodaje Vujović, da već u martu dođe do raspuštanja Skupštine i zakazivanja vanrednih izbora.

- Rješenje je u rukama naših zapadnih partnera. Oni treba da stanu iza četiri kandidata za sudije Ustavnog suda koji imaju najveću podršku u parlamentu. A onda, onom ko ih ne podrži neka uvedu sankcije. U suprotnom, ovu zemlju čeka kaos – ponavlja Vujović.

Otvoreni Balkan – srpsko-albanska priča

Smatra i da je miješanje Beograda i njegove „savezničke strukture u Crnoj Gori“ i u ovaj izborni ciklus za očekivati, ali i da Zapad ovaj put, za razliku od 2020. godine, bolje razumije dešavanja.

- Jasno je da u Crnoj Gori ima ogroman broj stranih državljana. Ti ljudi su učestvovali na protestima koje smo imali u ranijem periodu. To je veliki potencijal za incidente u Crnoj Gori. Naši zapadni partneri su to dugo zanemarivali, ali sada već razumiju da Crna Gora može lako da skrene sa zapadnog kursa – smatra Vujović.

U tom kontekstu naglašava i kako je Crna Gora u veoma rizičnoj situaciji, jer „prozapadna orijentacija Crne Gore nije konstanta, već više incidentna situacija“.

Govoreći o Otvorenom Balkanu, Vujović ocjenjuje kako se taj projekat u međuvremenu sveo na srpsko-albansku priču, te kako je samim tim izgubio i šansu da uspije. A kada je riječ o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Vujović naglašava kako je ona zapravo ključni saveznik Ruske pravoslavne crkve, ruskih obavještajnih službi i de facto ruski instrument u Crnoj Gori.

- Teško da Crna Gora može postati dio srpske države, ali je vrlo realno da postanemo propala država – upozorio je on.

Govoreći o ćutanju dijela nevladinih organizacija, on ističe kako identitetske

podjele postoje u svakoj sferi crnogorskog društva pa i u civilnom sektoru i kako je upravo to razlog njihovog neoglašavanja. Za Vujovića je, sa druge strane, „nevjerovatno“ da u kontekstu aktuelne institucionalne krize ne čuje glas Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, što objašnjava nerazvijenošću crnogorske intelektualne elite.

- Mi smo i u bivšoj Jugoslaviji bili periferija. Naprosto smo prihvatili da budemo inferiorni – smatra Vujović.

Zaključuje kako ipak vjeruje da Crnoj Gori postoji ogromna energija koja je sada rasuta, ali koja u jednom trenutku može ponovo da se objedini i vrati kao bumerang onima koji pokušavaju da uruše poredak ove zemlje.

RTCG se vraća u mračna vremena 90-tih godina XX vijeka

Odgovarajući na pitanje oko aktuelne afere zabrane jotovane verzije crnogorskoga jezika na RTCG Vujović je istakao:

- S obzirom da je generalni direktor Raonić rješenje koje je plod partijskog dogovora DF- a i URE, predmet progona su svi suprotne političke orijentacije. Na Radiju Crne Gore je puno ljudi predmet progona. Njima se mijenjaju rješenja, ne dozvoljava im se da rade, vrši se pritisak da napuste određene pozicije. Gospodin Raonić je shvatio da je Javni servis njegovo vlasništvo.

- Televizija Crne Gore se vraća u mračna vremena 90-tih godina XX vijeka, gdje su obračuni sa neistomišljenicima pravilo.

Šednik četvrtkom
Gost Andro Martinović

16. mart 2023. godine

Otpor je morao da bude veći

Vlada Crne Gore je svojim postupcima i lošim namjerama organizirala trajanje Temelnog ugovora sklopljenog sa Srpskom pravoslavnom crkvom jer će, ukoliko to ne učini Ustavni sud, neka druga institucija morati da preispita taj dokument čiji je sadržaj problematičan, smatra reditelj i bivši direktor Crnogorske kinoteke **Andro Martinović**.

On je juče, u okviru programskog serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“, podsjetio da je potpisivanjem Temelnog ugovora Vlada pokazala da su joj namjere bile loše.

- Oni su takvim postupanjem ograničili trajanje Temeljnog ugovora, jer će neka institucija taj ugovor morati da preispita – navodi on i ističe kako je krajnja namjera Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori dovođenje u pitanje samosvijesti Crnogoraca.

- Njene namjere su da ospori jedan od stubova crnogorskog identiteta, a to je postojanje i trajanje Crnogorske pravoslavne crkve. Nije dobro da služimo bilo kome i moramo se izboriti za to da sami odlučujemo o svojoj sudbini. Svi crnogorski vladari, uključujući i Petroviće, su toga bili svjesni i upravo zato je crnogorska crkva postojala i imala svoju autokefalnost – naveo je Martinović.

U tom kontekstu ističe i pokušaj asimilacije Crnogoraca koji traje već duže vrijeme, ali i naglašava kako to nije naš osnovni problem.

- Oni (SPC) se bore za više od preuzimanja sakralnog nasljeđa. Oni su glavni protivnici moderniteta i svega onoga što taj modernitet nosi sa sobom. Njima crkva zapravo služi za nešto drugo. Crkva treba da ostane uz vjerujuće ljude i sa tim niko nema ni problem ni spor. Problem nastaje kad to postane politički instrument – navodi on.

Martinović je ipak optimističan i vjeruje da će sve doći do grla mladim generacijama koje će, kako je rekao, to u jednom trenutku odbaciti.

Smatra i kako je građanski otpor nakon 30. avgusta 2020. godine morao da bude veći, ali i objašnjava kako nama taj vid pobune ne ide od ruke.

- Jer se očigledno još nijesmo dovoljno kvalifikovali da nezadovoljstvo artikulišemo na pravi način. Otpor je morao da bude veći, prije svega u samim institucijama. Neko je morao da kaže da stvari ne funkcionišu i da se mora vidjeti šta i kako dalje – navodi Martinović.

Ističe kako je i Crna Gora, s brojem ljudi i resursima kojima raspolaže, morala da učini mnogo više.

- Morala je postati bolje i pravednije društvo. Morali smo da povratimo ideju o onom što je naš zajednički interes i zajedničko dobro. Nama je 30. avgust samo pokazao da su naši problemi dublji, da su mentalitetski i da se ne mogu vezivati samo za jednu partiju ili politiku. Ovo društvo nije prošlo kroz proces tranzicije kroz koji je moralo da prođe. Mi smo krajnje neozbiljnoj skupini ljudi dozvolili da jedno govore, a drugo rade. Imamo potpuno odsustvo legitimiteta i potonuli smo u bezvlašće. Stvari uvijek mogu da izgledaju još gore i to je poruka koju smo dobili nakon 30. avgusta – navodi Martinović.

Govoreći o partijama koje su se trenutno pozicionirale kao centar, Martinović naglašava kako je njihov korijen i nastanak jasan, ali dodaje i da svakome treba dati šansu da se promijeni.

- Vidjećemo da li će se to i desiti. Nekako vjerujem da će se naći ljudi koji će razumjeti da stvari ne mogu tako da traju i da su zaista u pitanju vrijednosti koje nam svima daju bolji okvir za razvoj. Važna nam je plata od hiljadu eura, ali su nam važne i neke druge stvari. Moramo razmišljati dugoročno i kakvo je to društvo u kome želimo da živimo – naglašava Martinović. Dodaje da je Crna Gora postala nepredvidiva zajednica i za one koji je vode, ali i za međunarodne aktere.

Kada je riječ o otkazu koji je dobio nakon gotovo 15 godina rada u Crnogorskoj kinoteci, Martinović naglašava kako pravi razlozi za to leže u tome što je, kako kaže, bio nezgodan svjedok diletantizma u postupanju aktuelnog direktora te ustanove Gorana Bjelanovića.

- Želio je da skloni svjedoke svog bezakonja i da se drugi ljudi u Kinoteci uplaše i povuku. Pronašao je saveznike u ljudima koje je on zaposlio. Riječ je o osobi koja nema znanja o filmskoj umjetnosti, ali ni administrativnih znanja koja se podrazumijevaju kad ste na čelu neke institucije. Takva osoba se, da se zapošljavala putem konkursa, ne bi mogla ni zaposliti – kazao je Martinović.

Martinović objašnjava kako je Crnoj Gori potrebno razmišljanje o tome šta želi da uradi s ovim društvom i kako je kultura, koja je danas na marginama, jako važna.

- Jer upravo kultura stvara tu nacionalnu koheziju koja nam je bitna, ali morate imati i ljude koji su sposobni to da iznesu – zaključio je Martinović.

Šednik četvrtkom
Gost Slobodan Backović

30. mart 2023. godine

Loše obrazovanje prijeti Crnoj Gori

Univerzitetsko obrazovanje u Crnoj Gori u ogromnoj je krizi i postavljeno je tako da ne stvara misleće ljude već poslušnike, upozorava nekadašnji ministar prosvjete, dekan Prirodno-matematičkog fakulteta i ambasador naše zemlje u Moskvi **Slobodan Backović**.

On je u okviru serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“ ocijenio kako je Univerzitet Crne Gore odigrao značajnu ulogu u razvoju crnogorskog društva i od malog univerziteta postao razvijena ustanova, ali i kako je sada upitno zadovoljava li uslove vremena.

- Jedna od boljki našeg Univerziteta je ta što jako mali broj nastavnog kadra boravi i stiče praksu na univerzitetima u inostranstvu. Univerzitetu Crne Gore nedostaju adekvatni uslovi rada sa studentima. Način rada sa studentima se nije promijenio i to je loše. Taj način rada se mora mijenjati ako želimo da bude bolje – navodi Backović.

Dodaje i kako Crna Gora još nije formirala Rektorsku konferenciju koja se, kako je rekao, obećava još od 2005. godine, niti obezbijedila kvalitet visokog obrazovanja i sistem praćenja i kontrole tog kvaliteta.

- Broj asistenata na fakultetima je toliko mali da potpuno obesmišljava bolonjski proces. To je loše po Univerzitet i prijeti kvalitetu obrazovanja. Problem Univerziteta je i taj što postoji jak uticaj finansijera za rad, a što dalje dovodi u pitanje i autonomiju samog Univerziteta – kaže Backović.

Napominje, takođe, kako je jedna od odredbi Bolonjske deklaracije, koja podrazumijeva da univerzitet treba da bude integrisan, kod nas potpuno pogrešno shvaćena.

- Mi smo to *integrisan* shvatili kao centralizovan pa sad imate slučaj da se rektori ne biraju većinom glasova, nego da to radi Upravni odbor UCG – navodi on.

Dodaje i kako je većina ljudi sa Univerziteta dio izvršne i zakonodavne vlasti i kako upravo tu leži odgovor na pitanje zašto u Crnoj Gori uporno izostaje reakcija studenata na loše društvene pojave.

- Mi ne stvaramo ljude koji misle, mi stvaramo poslušnike – ističe Backović.

Upozorava da loše obrazovanje prijeti Crnoj Gori i da je neophodno mijenjati način rada sa djecom.

- Mi djecu tjeramo da uče napamet i da to što su naučili ponavljaju kao papagaji. Ukoliko djeci ne obezbijedimo cjelodnevni boravak u školi, što radi cijeli razvijeni svijet, onda ne možemo ni očekivati da ćemo imati bolje obrazovanje. Samo Podgorici nedostaje 11 škola, a nemamo ni drugu gimnaziju. Niko se nije sjetio da treba mijenjati način rada sa djecom. Ni u jednoj evropskoj zemlji, osim u Crnoj Gori, djeci se ne kupuju udžbenici već se oni iznajmljuju u školi. Ali to kod nas ne može, jer mi svako malo mijenjamo obrazovni program. To su sve naši obrazovni reformatori napravili. Niko drugi to nije uradio – navodi Backović.

Govoreći o vjerskim školama, Backović ističe kako njihovo osnivanje nije problem, već to što se finansiraju iz budžetskih sredstava što je, kaže, protivustavno i protivzakonito u svakoj ustavno sekularnoj državi.

- Protiv sam toga da se vjerske škole u sekularnim državama formiraju iz budžeta. Sekularna država ne može da finansira nijednu vjeru i vjersku školu iz državnog budžeta – navodi on.

Backović u tom kontekstu napominje i da Crna Gora još nije postala teokratska država, ali upozorava i da takve tendencije postoje.

- To je počelo onog trenutka kada je srpska crkva izabrala pola Vlade. Kada je crkva ono što je privatnost i vjera počela da prenosi na javni prostor, krenulo je da se klerikalizuje društvo. Namjera SPC je da stvari vrati na 1918. godinu i susjednoj državi obezbijedi izlaz na more preko Crne Gore – smatra Backović.

Navodi i kako bi pred Ustavnim sudom trebalo pokrenuti pitanje ustavnosti Temeljnog ugovora, ali i novog Zakona o crkvama i vjerskim zajednicama čija su, kako je rekao, najmanje tri člana sporna.

- Crna Gora mora pod hitno da izmijeni Zakon i Temeljni ugovor, da uvede porez crkvi i pokrene sudski spor na osnovu koga bi se utvrdilo na koji je način SPC stekla imovinu u Crnoj Gori – smatra Backović.

Za njega je, kako je rekao, nevjerovatno i to što crnogorsko Ministarstvo kulture za sve ovo vrijeme nije oformilo sektor zadužen za kontrolu sadržaja na internet enciklopediji „Wikipedija“ koji se odnosi na Crnu Goru.

- Kad na Wikipediji otvorite bilo koju temu koja se tiče Crne Gore, nigdje nema Crne Gore. Nevjerovatno je da Ministarstvo kulture nema neki odjel za Wikipediju kako bi se kontrolisao i ubacivao istinit sadržaj – rekao je Backović.

Kada je riječ o medijskoj sceni, on upozorava kako su ljudi u Crnoj Gori izloženi medijskom pritisku koji „prihvataju zdravo za gotovo ne misleći o tome šta će biti sutra“.

Ocijenio je i da će predstojeći predsjednički izbori u nedjelju biti test za naredne parlamentarne.

Šednik četvrtkom
Gost Branko Baletić

20. april 2023. godine

Reditelj **Branko Baletić** bio gost na tribini *Šednik četvrtkom*. On je kazao kako jednom od najvećih grešaka dugogodišnje vladavine DPS-a smatra potcjenjivanje uticaja SPC-a i guranje tog problema pod tepih. On zato upozorava da poruke SPC da je Crna Gora „mala Ukrajina“ i da će doći do „ukrajinizacije Crne Gore“ treba ozbiljno shvatati.

- Ja mislim da su oni pronašli slabe tačke i naše i međunarodne zajednice i da će ići do kraja – naveo je on.

Smatra i kako nije dovoljno urađeno na obnovi autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve.

Smatra, takođe, da crnogorski nacionalizam u nekom blažem obliku postoji i da je nastao kao odgovor na velikosrpski. Poručuje i da do pomirenja mora doći ali, kako kaže, na bazi istine a ne konsenzusa političara.

- Iz ovoga se može izaći samo dijalogom – rekao je Baletić.

Kada je riječ o novoizabranom predsjedniku države Jakovu Milatoviću, Baletić je ocijenio kako problem s njegovom inauguracijom dovoljno govori o svakom odsusutvu institucija ove države.

- Ljudima treba dati šansu. Sjetimo se da je i dugogodišnji predsjednik države vodio drugačiju politiku na početku – kaže Baletić.

Naveo je i kako lideri pokreta Evropa sad nisu ideološki, već interesni protivnici Crne Gore.

- I ovolika okrenutost ka Evropi sad pokazuje jednu stvar, a to je interes. Razočarenje i nedostatak građanske svijesti su nas doveli u tu situaciju – istakao je Baletić.

Poručuje i kako je podjela na državotvorne partije i one koje to nisu pogrešna i kako nas to ne vodi nigdje, te kako od predstojećih parlamentarnih izbora ne očekuje ništa.

Projekat Otvoreni Balkan okarakterisao je kao „drzak test“ i Crnoj Gori potpuno nepotreban. Iza njega se krije „plan međunarodne zajednice o stvaranju tri velike države na Zapadnom Balkanu“.

- To je i izgovor Srbije koja zna da neće ući u Evropsku uniju, jer joj samo 30 odsto građana podržava Evropsku uniju – kazao je Baletić.

Kulturi potrebna sistemska rješenja

Govoreći o jugoslovenskoj kinematografiji, Baletić je ispričao kako je SFRJ imala sreću, jer je Tito bio „veliki ljubitelj filma“.

- On je razumio šta to znači i dnevno je gledao po dva filma - rekao je Baletić.

Ispričao je i kako Crna Gora nikada nije imala šansu da se u kinematografskom smislu razvija, jer za to nije imala institucije i zbog čega su njeni najbolji stvaraoci bili primorani da stvaraju negdje drugo.

- Napravili smo pomak prije nekih desetak godina i opet je sve stalo. Dobra djeca opet idu negdje drugo. Nema volje, nema energije i nema plana o kulturi i kinematografiji – kaže Baletić.

Na pitanje šta bi prvo uradio kada bi bio u poziciji da kreira javne politike, Baletić je odgovorio kako bi se toga odrekao.

- Ja vjerujem u sistemska rješenja, a ta naša potreba da nas neko vodi nas je i dovela tu gdje smo sad. Ministar kulture Crne Gore funkcioniše od sebe do Vlade i od Vlade do sebe, a ne od sebe do svih nas i od svih nas do sebe. Da je Milo Đukanović bio ministar kulture bio bi to njegov najteži mandat u karijeri. Ministar kulture mora da diktira promjenu odnosa prema kulturi i ne može neko ko pripada drugačijem vrijednosnom sistemu da diktira pravila u kulturi – zaključio je Baletić.

Šednik četvrtkom
Gošća Jasmina Nikčević

25. maj 2023. godine

Crna Gora je u zoni sumraka

Crna Gora više nije sekularna država, a njena kultura i obrazovanje su do te mjere kontaminirani da će crnogorsko društvo imati ogromne poteškoće da takvo stanje ispravi, smatra profesorica francuskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu u Nikšiću **Jasmina Nikčević**.

Ona je u okviru serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“ istakla kako je 30. avgust 2020. godine i promjene koje su nakon tog datuma uslijedile, doživjela kao „civilizacijski sunovrat“.

- Bila sam, s pravom, kritičar i bivšeg režima, ali se nakon 30. avgusta nešto civilizacijski promijenilo. Nešto je ovdje sada neprirodno. Do izražaja su došle ideje suprotne antifašizmu koje pokušavaju da pomire u potpunosti suprotstavljene elemente. Ne možete miriti fašiste i antifašiste – rekla je Nikčević.

Uz ocjenu da „crnogorsko društvo sada tumara“, Nikčević je upozorila da su kultura i obrazovanje kontaminirani, da su na čelo institucija došli anonimusi i da se dešava potpuna anarhija.

- Osobe koje se trenutno nalaze na važnim državnim funkcijama na te pozicije su došli iz potpune anonimnosti. Tu je stalno i priča o tobožnjem pomirenju. Kultura i obrazovanje su do te mjere kontaminirani da mislim da će naše društvo imati ogromne poteškoće da to popravi. Dešava se potpuna anarhija. Na institucije se postavljaju zastave druge države. U potpunoj smo zoni sumraka – rekla je Nikčević.

Ona smatra i kako je Temeljni ugovor, koji je Vlada Dritana Abazovića sklopila sa Srpskom pravoslavnom crkvom, bio pečat na, kako je rekla, potpuni slom savremene Crne Gore.

- Premijer i njegovi ministri su na tome radili u tajnosti, a svega dan pred potpisivanje Temelnog ugovora tvrdili da ne znaju ništa o tome. To je slika koja će ostati kao dokaz njihove izdaje Crne Gore. Izdali su i predali groblja naših predaka – navela je Nikčević.

U tom kontekstu naglašava i kako uspomene na 42. i 43. Vladu Crne Gore mogu biti samo užasne.

- Od tog užasa nam se ponekad čini da se sve to možda nije ni desilo. Te vlade pamtim kao skup ljudi koje je iznjedrila Srpska pravoslavna crkva. Crna Gora više nije sekularna država – navela je Nikčević.

Braneći tezu da je crnogorska sekularnost izgubljena, Nikčević objašnjava kako pojave sa kojima se naše društvo trenutno suočava u sekularnoj državi ne bi bile moguće.

- U školama se dešavaju užasne stvari. Djeca se iz škola vode na molebane. U sekularnoj državi to ne bi bilo moguće. Mi smo ovdje imali i litije. To ne bi moglo da se dešava u sekularnoj državi. U sekularnoj državi ne bi bilo moguće da kad odete kod ljekara, tamo zateknete ikonama ukrašene ordinacije. Sve to bi u sekularnoj državi bilo odmah sankcionisano. Vjera i religija bi trebali da budu stvar intime – ocjenjuje Nikčević.

Govoreći o crnogorskom nacionalizmu, Nikčević naglašava kako toga nema i kako tako nešto nikada nije ni postojalo.

- Ta priča o crnogorskom asimptomatskom nacionalizmu je izmišljena kategorija kojom se želi umanjiti štetnost velikosrpskog nacionalizma. Crnogorski nacionalizam može biti samo reakcija u pokušaju odbrane i dokazivanja da nismo nepostojeća nacija u svojoj državi – naglasila je Nikčević.

Ćutanje crnogorske intelektualne elite na sve što se u prethodnom periodu događalo, Nikčević objašnjava time što Crnogorci, kako je rekla, ne izigravaju žrtve čak i kad to jesu.

- To može da bude mentalitetski. Crnogorci neće pokazati da su žrtve, jer mi ne osjećamo ličnu ugroženost, već ugroženost države. Postoje i intelektualci koji su izgubili potrebu da se društveno angažuju, a mislim da ne može biti intelektualac onaj koji ne promišlja svijet oko sebe. Imate i ljude koji su oportunisti i čuvaju svoje pozicije. Imate i one koji se pravdaju time „a šta ja jedan mogu da učinim“. Ima ljudi koje zaista ništa ne interesuje. To može u sređenim društvima, ali ne i ovdje. Njihovo ćutanje je pomoglo sve što se dešava. Ali, nemojmo zaboraviti da je bilo i ljudi koji su izlazili na ulice i javno se usprotivili. U manjini su oni koji glasno izgovore riječ u korist i za spasenje ove države, ali ih ima – rekla je Nikčević.

Govoreći o najavljenom osnivanju vjerskih škola, Nikčević kaže da one mogu da postoje, ali i da se zna kako se one osnivaju.

- A naročito se zna da vjerske škole ne mogu da se osnivaju i finansiraju iz državnog budžeta. To je užasan dokaz upliva crkve u državna pitanja – kaže Nikčević.

Kaže i kako joj se čini da je situacija u Crnoj Gori danas gora nego što je bila 90-ih godina prošlog vijeka.

- Ne dozvoljavam sebi da budem pesimista, ali se pribojavam svega što se može desiti. Ljudi koji su sada u dominantnoj većini nemaju sluha i to razoreno društvo im odgovara – kazala je ona.

Ističući da je 13. jul najveći praznik u kolektivnoj svijesti crnogorskog naroda, Nikčević upozorava da vrijednosti antifašizma u Crnoj Gori danas nestaju.

- Antifašizam se uči i nosi iz kuće. Kada shvatite da se to ruši među mladim generacijama, onda shvatite i da su nama potrebne nove borbe i nove strategije – zaključila je Nikčević.

Šednik četvrtkom
Gost Dragutin Lalović

23. novembar 2023. godine

Nakon odlaska Amfilohija druga pravila igre

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori bila je do skoro država iznad države, ali je „preuzimanjem vlasti“ 2020. godine taj status izgubila, a odlaskom mitropolita Amfilofija bitno oslabila, smatra naučnik i politikolog **Dragutin Lalović**, koji je bio gost Matice crnogorske i njenog serijala „Šednik četvrtkom“.

- Mitropolit Amfilohije nije imao gospodara ni u Srbiji ni u Crnoj Gori i bez njega to više nije ista crkva. Ona sada nije država iznad države i bitno je slabija. Više nije samostalna u odnosu na beogradski centar, a i preuzela je vlast. Ništa nije isto, jer se pravila igre mijenjaju – ocijenio je Lalović.

Bivšeg mitropolita SPC je okarakterisao kao „najvećeg neprijatelja Crne Gore u proteklih 30 godina“, ali i osobu sa zaslugama u vraćanju državnog suvereniteta i očuvanju građanskog mira.

- I Amfilohijevo je nasljeđe crnogorska samostalnost i to što u Crnoj Gori nije bilo građanskog rata. Đukanović je preživio zahvaljujući Amfilohijevoj podršci. Beogradski sporazum je najveći potez koji je Milo Đukanović odigrao i za to je imao Amfilohijevu podršku. Niko od njegovih nasljednika nije dorastao da stane u njegove čizme. Amfilohije Radović je, kao i Milo Đukanović, istorijska ličnost, a iza istorijskih ličnosti obično su patuljci – rekao je Lalović.

Dodaje i kako je pokojni poglavar SPC u Crnoj Gori jedina osoba kojoj je pošlo za rukom da one koji su se izborili za vlast iz iste te vlasti eliminiše.

- Zašto je Amfilohije tražio da Demokratski front ne bude dio vlasti? Zato što nisu njegovi. Ta Vlada (Zdravka Krivokapića) je formirana na pritisku Zapada da DF ne može u nju, ali to da oni koji su većina ne budu dio vlasti nije mogao napraviti niko osim Amfilohije Radović – rekao je Lalović.

Lalović smatra da je usvajanje Zakona o crkvama i vjerskim zajednicama bila greška i da taj pravni akt nije trebalo donositi, a da je Temeljni ugovor pravno-ništašan i da će „kad tada biti poništen“.

- Potpisivanje Temeljnog ugovora nije kapitulacija Crne Gore, jer je taj akt ništašan. Pitanje je samo ko će sprovesti tu odluku – rekao je Lalović.

Ističe i kako je odluku bivšeg premijera Dritana Abazovića da potpiše Temeljni ugovor doživio kao provokaciju.

- Dritan Abazović je jedna vrsta herojske pojave i krajnje makijavelističke političke tehnike. On je srozao sve kriterijume. Potpisao je Temeljni ugovor koji ni Krivokapić nije želio da potpiše. To sam shvatio kao krajnju vrstu provokacije – rekao je Lalović.

Kada je riječ o ustoličenju aktuelnog mitropolita Joanikija, 5. septembra 2021. godine na Cetinju, Lalović smatra da je onaj ko je odlučio da taj čin izvede na onakav način ponizio i crkvu i državu, ali i samog patrijarha srpskog Porfirija.

- Ogromna je sreća što su Cetinjani reagovali kako su reagovali, jer je tu svašta moglo da se dogodi. Porfirije je bio kod nas u Hrvatskoj i ostavio najbolji mogući dojam. Time je urušen ugled i patrijarha i crkve – rekao je Lalović.

Smatra, takođe, da je Crnogorska pravoslavna crkva imala priliku da se uzdigne, ali da je ona nije iskoristila.

- Crnoj Gori je potrebna crkva, a vidim da se ona sada raspada. Ljudi koji su obnavljali CPC su stalno bili šikanirani, a crkva je u pravom smislu crkva kada je

progonjena. To je bila šansa da se CPC uzdigne, ali ona to nije uradila. Propustili su veliku priliku – ističe Lalović.

Primjećuje i kako je 2020. prvi put nakon 1997. poraženi u Crnoj Gori priznao poraz i kako od tada više niko ne osporava rezultate izbora.

- Većina formira Vladu i to je korak naprijed – kaže on i dodaje kako je sada ključna dilema može li Crna Gora da „izdrži demokratiju“ i misle li ovdašnje političke partije „svojom glavom“ ili slušaju savjete iz nekog centra.

Smatra da novoj vladajućoj garnituri treba dati šansu i da će ona biti za Evropu ukoliko Evropa, kako kaže, pobjedi u ratu koji Rusija protiv nje vodi u Ukrajini.

- Crna Gora nije imala opoziciju, imala je oporbu. Ta dva termina, po meni, nemaju isto značenje. Oporba je bio Demokratski front i te ekstremne stranke koje osporavaju demokratiju. Sada se događa promjena i ta oporbena stranka dolazi na vlast. Oni će sada, ne samo promijeniti retoriku, nego će postati i odgovorna vlast, jer je ta vlast sada njihova. Crna Gora sad ima legitimnu Vladu i opozicija treba da joj da šansu. Meni se čini da je opozicija iznenađena što se našla u poziciji u kojoj se našla. Ne ponašaju se kao oporba, ali ni ovom Spajiću ne daju priliku. Moraju tu konfliktnost da smanje i da nauče osnovno pravilo demokratije, a to je da nema neprijatelja – navodi on.

Ističe i kako Spajić „u svakom trenutku sa DPS-om može da napravi neki dil“, ali i kako je Milo Đukanović i dalje problem te partije, jer „niko ne vjeruje da je on otišao“.

Govoreći o predstojećem Popisu stanovništva, Lalović upozorava kako će onaj ko pritiska crnogorski korpus izazvati suprotan efekat i iznenaditi se brojem Crnogoraca.

U tom kontekstu ističe da je prelomni momenat u Crnoj Gori bio između 1991. i 2001. kada je značajno povećan broj Srba. To ga, kaže, navodi na zaključak da u Crnoj Gori postoji „korpus ljudi sa dvojnim identitetom“.

Lalović smatra da je građanska država „besmislena“, da postoji samo građansko društvo, ne i građanska država i poručuje da „onaj ko misli da može ići protiv ideje nacionalne države gubi bitku“.

- Građanska država je demokratska država. Očigledno je da je ona rezultat manjka samopouzdanja koji je DPS imao kada se pokazalo da Crnogorci više nisu većina, a Srbi manjina. Građanska država nije suprotna nacionalnoj državi, jer ako nećeš nacionalnu državu ne možeš imati nikakvu državu. Svi u Crnoj Gori su Crnogorci, nebitno kako se etnički opredjeljuju – poručuje Lalović.

On kaže da je nacionalizam „najveća sila našeg vremena“ i da je teza o crnogorskom nacionalizmu kao „bombi u temeljima države“, takođe, besmislena.

- Teza o dva nacionalizma nije tačna. Ovdje fali crnogorski nacionalizam u demokratskom i liberalnom smislu. U svijetu ne postoji nacija koja nema nacionalizam. On je aksiom postojanja modernog čovjeka i oblik subjektiviteta jednog naroda, a Crnogorci kao da se stide svog identiteta. Radi se, u stvari, o srpskoj šovinizaciji Crne Gore, a to izaziva da reagujete na isti način, šovinizmom na šovinizam. Kada ste ekstremno ugroženi primorani ste da ekstremno i reagujete – zaključio je Lalović.

Šednik četvrtkom
Gost Omer Karabeg

30. novembar 2023. godine

NATO neće dozvoliti nove sukobe na Zapadnom Balkanu

Ako Evropska unija do sada nije uradila ništa da u svoj sastav uvrsti zapadnobalkanske države, male su šanse da će to uraditi i u budućnosti, smatra doajen novinarstva i urednik čuvene emisije „Most“ na Radiju Slobodna Evropa **Omer Karabeg**, koji je bio gost Matice crnogorske i njenog serijala Šednik četvrtkom.

Govoreći o stanju u Evropi, Karabeg ističe kako se plaši predstojećih izbora za novi saziv Evropskog parlamenta i toga na šta će Stari kontinent nakon njih ličiti.

- Desnica u Evropi strašno jača. U Evropi se budi kolonijalna mržnja. Jako se bojim izbora za Evropski parlament na proljeće i na šta će Evropa nakon toga ličiti – naveo je on.

Ističe kako Srpski svet predstavlja blažu verziju Velike Srbije i kako nam se taj projekat „podmeće“ kao legitimna briga za Srbe u regionu.

- Srpski svet je kopija Ruskog sveta i soft varijanta Velike Srbije. Srpski svet je prvi plasirao historičar Aleksandar Raković. Riječ je o ideji Ilije Garašanina koja traje i ko zna koliko će još trajati. To se podmeće kao legitimna briga za Srbe u regionu – ističe Karabeg.

Smatra i kako destabilizaciju na Zapadnom Balkanu pomažu upravo oni koji na Beograd gledaju kao na lidera u regionu.

- Mislim da je napad u Banjskoj osvijestio međunarodnu zajednicu i da je konačno shvatila s kim ima posla. Ranije su mislili da mogu pridobiti Vučića, a sada im je jasno da ne mogu – poručuje on.

Ističe i kako je proevropska linija u Srbiji jako tanka.

- Dok Vučić može na ovaj način da vlada i dok ima dovoljno medija na raspolaganju teško da tu bilo šta može da se učini – kaže Karabeg.

Govoreći o BIRN-ovoj mapi navodnih crnogoskih ekstremista, on kaže kako ga čudi da je organizacija sa takvim renomeom sebi dozvolila nešto tako.

- Čudi me da je BIRN to sebi dozvolio. Nije mi jasno zašto su to uradili, zaista ne razumijem – rekao je on.

Ocijenio je i kako su upravo mediji bili stubovi rata 90-ih godina na prostoru bivše Jugoslavije.

- Ta količina huškanja bez medija nije mogla. Mediji su odradili posao, a mnoge moje kolege su na to pristale – rekao je Karabeg.

On smatra i kako se ovi prostori nisu „pomjerali“ iz 90-ih godina i da se to najbolje vidi po retorici ovdašnjih političkih elita.

- Kada pogledate kakav je narativ, to su i dalje 90-e godine. Narativ je grozan – rekao je Karabeg.

On, međutim, smatra da rata na ovim prostorima ipak neće biti.

- NATO je tu i neće dozvoliti da se ponovo tučemo – smatra Karabeg.

Govoreći o uticaju društvenim mreža, Karabeg kaže kako je zahvaljujući njima „svaka glupost dobila pravo glasa“.

- Društvene mreže imaju ogroman uticaj. Kada su se pojavile, mislio sam da je to smrt cenzuri. Međutim, ispostavilo se da su mrzitelji svojom mržnjom okupirali mreže. Svaka glupost je dobila pravo glasa i to je strašno – rekao je on.

Podsjeća, takođe, da su mediji uveliko izgubili interesovanje za dešavanja u Ukrajini i pažnju u međuvremenu prebacili na Bliski istok. U tom kontekstu procjenjuje i kako će se rusko-ukrajinski rat ubrzo pretvoriti u zamrznuti sukob.

- Jer Ukrajina ne uspijeva da povрати okupirane teritorije. Sve više jača ta kompromisna linija da se taj sukob zamrzne i da Rusi zadrže teritorije koje su uzeli – navodi on.

Govoreći o stanju u Pojasu Gaze, gdje je u izraelskoj kampanji bombardovanja te blokirane enklave, broj nastradalih premašio 15 hiljada, od čega su većina djeca i žene, Karabeg ističe kako „međunarodno pravo više ništa ne znači“.

- Sada važi samo pravo jačega. Dobro i zlo se pomiješalo i ovom svijetu se ne piše dobro. Ljudskosti više nema, to se gubi – kazao je Karabeg.

Ispričao je da se i nakon tri decenije od raspada Savezne Federativne Republike Jugoslavije i dalje izjašnjava kao Jugosloven i da kod Crnogoraca najviše cijeni njihovu elokventnost.

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

Cetinje, 1930

U čast 540 godina Prijestonice Cetinje

FILATELISTIČKA IZLOŽBA PODLOVČENSKOG KRAJA

Autori izložbe

Milorad Miško Četković | Mihailo Radičević | Nenad Neško Milanović

izložbu će otvoriti

Aleksandra Perović
Pošta Crne Gore

U programu učestvuje
Ljubica Tomašević, vicijna

Moderatorica programa
Marija Todorović

Četvrtak | 12. Januar 2023. | 18 h
Cetinje, Galerija Matice crnogorske, Njegoševa broj 60

Filatelistička izložba podlovćenskog kraja

Cetinje, 12. januar 2023. godine

U organizaciji Matice crnogorske Ogranak Cetinje i Prijestonice Cetinje a u saradnji sa Poštom Crne Gore **Milorad Miško Četković** sa Cetinja, **Mihailo Radičević** iz Podgorice i **Nenad Nešo Milanović** iz Herceg Novog, u čast 540 godina Prijestonice Cetinje u galeriji Matice crnogorske na Cetinju, priredili su „Filatelističku izložbu podlovćenskog kraja“ koju je, pred velikim brojem ljubitelja filatelije uz prigodan program otvorila **Aleksandra Perović**, predstavnic Pošte Crne Gore.

Na 11 panoa, izloženi mozaik sadrži oko 600 izložaka od maraka, dopisnica, razglednica, pisama i mnogih drugih poštanskih dokumenata i fotografija tematski složenih počev od 1874. godine tako da je na veoma lijep način prezentirana istorija razvoja Pošte u Crnoj Gori i pružena prilika za sticanje mnogih informacija o geografiji, istoriji, privredi i kulturi.

Nakon muzičke numere profesorice violine Ljubice Tomašević Vuković, moderatorka večeri Marija Todorović pozdravila je prisutne u ime organizatora i najavila predstavnicu Pošte Crne Gore gospođu Aleksandru Perović koja se ukratko osvrnula na istorijat Poštanskog saobraćaja u Crnoj Gori i značaj ove izložbe.

*Razglednica
Cetinja,
1910.
godina*

Riječ Aleksandre Perović, predstavnice Pošte Crne Gore na otvaranju izložbe „Filatelistička izložba podlovcenskog kraja“

Uvaženi predstavnici Matice crnogorske i Prijestonice Cetinje, autori izložbe, predstavnici medija i ljubitelji filatelije, čast mi je da Vas pozdravim i kažem nekoliko riječi o istoriji poštanskog saobraćaja i važnosti filatelističke izložbe posvećene podlovcenskom kraju.

Od *Cursusa publicusa*, rimske dražavne ustanove za prevoz putnika i robe, pa do današnjih dana teritorija Crne Gore, bila je prostor funkcionisanja različito organizovanog poštanskog saobraćaja. Organizovani prevoz robe, pošiljaka i korespondencije, razmjena informacija, i slanja novca, sastavni su dio funkcionisanja društva, kroz istoriju, te se potreba za poštanskim saobraćajem nameće kao neminovnost.

Crna Gora oduvijek je bila središte međunarodnog tranzita, prije svega, pisanih vijesti, između Istoka i Zapada.

Tokom vladavine dinastija Vojislavljevića, Balšića i Crnojevića vođena je bogata službena prepiska, o čemu svjedoče povelje, pisma i isprave.

Tranzitnom linijom *Via di Zenta*, koja je u dva svoja putna pravca išla preko Cetinja – saobraćaj se odvijao tokom XVI vijeka.

Ipak može se reći da je istorijski iskorak u poštanskom saobraćaju nastupio za vrijeme dinastije Petrović Njegoš.

Za prenošenje pisanih vijesti u ovo vrijeme angažovani su ljudi različitih zanimanja, a poštonoše su obavljale i druge delikatne zadatke.

Cetinje postaje središte poštanske razmjene.

Uvođenjem u budžet posebne stavke „za poštijera“ u smislu obezbjeđivanja plate za ovu vrstu djelatnosti, prvim crnogorskim poštaram postaje Špiro Martinović.

No organizovanje savremene pošte, događa se tokom duge vladavine knjazakralja Nikole, te se u tom vremenskom rasponu dešavaju krucijalni momenti u istorij poštanskog saobraćaja u Crnoj Gori: potpisana je prva međunarodna konvencija, sačinjen prvi Pravilnik, na Cetinju je uvedena poštanska služba, Crna Gora imala je svoje prve marke, prva poštanske žigove, prvo poštansko sanduče postavljeno je upravo na Cetinju, Crna Gora postala je članica Svjetskog poštanskog saveza...

Cetinje sa okolinom postaje istorijskim jezgrom, centrom odakle kreću prvi kolarci poštanske službe te se kroz arhivsku građu, eksponate, fotografije, filateliju možemo upoznati sa značajnim dometima toga vremena i važnosti koju je Crna Gora zauzimala na mapi svijeta.

Svojim vrijednim sakupljačkim radom, ambicioznom vizijom kroz priču o poštanskom saobraćaju, na veliku važnost podlovcenskog kraja ukazuje nam gospodin Milo-rad Miško Četković, uz saradnike Nenada Milanovića i Mihaila Radičevića.

Autori su nam ponudili vrijedne segmente ličnih kolekcija – marke starog izdavaštva, razglednice, dopisne karte, dokumenta, fotografije, prikaz grbova.

Sa posebnim zadovoljstvom ističem da izložbeni materijal u svom satavu ima i izdavaštvo Pošte Crne Gore, dio koji se tematski odnosi na Cetinje i podlovcenski kraj, te

ovom prilikom najavljujemo, da će Cetinje biti zastupljeno i kroz program izdavanja u 2023. godini.

Razglednica Cetinja, 1910. godina

18. festival

Krilata Seošnica

Seošnica, Rožaje, 24. april 2023. godine

Održan 18. festival „Krilata Seošnica“

Obilježavajući Svjetski dan knjige i autorskih prava, NVO „Krilata Seošnica“ je 24. aprila organizovala završni program, 18. festival dječje poezije i pjesnika koji stvaraju za djecu „Krilata Seošnica“.

U programu su učestvovali učenici rožajskih osnovnih škola, kao i najpoznatiji crnogorski književnici koji pišu za djecu. Svoja literarna ostvarenja prisutnima su ove godine kazivali: Radosava Beloica iz Rožaja, Braho Adrović i Velimir Ralević iz Berana, Milosav Đoković iz Bara, koji je i otvorio ovogodišnji festival, Dragiša Simović, pisac i dramski umjetnik, Adem Kurpejović iz Rožaja i Slavka Klikovac, književnica iz Golubovaca koja je ovogodišnja dobitnica nagrade „Krilata Seošnica“.

U ime organizatora prisutnima se obratio , utemeljivač „Krilate Seošnice“, mr Avdo Nurković, koji se zahvalio gostima na prisustvu i poručio da sve ove godine trajanja Festivala, iz Seošnice u svijet učesnici šalju samo poruke mira i ljubavi.

A. N.

**POVODOM OBILJEŽAVANJA
DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE**

**TRADICIONALNO ORGANIZUJE
NADMETANJE KROZ
SLIKU, RIJEČ I MUZIKU
NA TEMU**

MOJA CRNA GORA

*Pravo učešća imaju svi učenici
hercegovačkih osnovnih i srednjih škola
i učenici Muzičke škole*

**KOJI ZA DOSTAVLJANJE LITERARNIH I LIKOVNIH RADOVA
u skladu sa kalendarskim raspisima i kalendarom takmičenja je
petak, 12. maj 2023. godine**

*Radove sa precizno navodjenim adresom škole,
imeom i prezimenom učenika, nastavnika
i/ili nastavnice predmetnog nastava,
poštom je dostaviti poštom na adresu
Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoševa br. 47*

**Rezultati konkursa za literarne i likovne radove
će biti objavljeni i dostavljeni školama u
četvrtak, 18. maja 2023. godine do 12 časova**

*Učesnici Muzičke škole će sa predloženim programom
po slobodnom izboru, trajati do 10 minuta, uključujući
u trajanje do 7 minuta. Prijava sa predloženim imom i prezimenom
učenika, nastavnika, učitelja muzičke škole i kompozitora,
ime i prezime nastava, poštom na adresu
Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoševa br. 47*

*ili putem e-maila
matica.hercegnovi@gmail.com*

**NADMETANJE UČENIKA MUZIČKE ŠKOLE ĆE SE ODŽIGATI U
četvrtak, 18. maja 2023. godine sa početkom u 10 časova**

u prostorijama Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
**Rezultati će biti objavljeni i dostavljeni školama u
petak, 19. maja 2023. godine, do 12 časova**

**Svečano proglašenje najuspješnijih učenika,
stipendijski dopisima, nagradu i zahvalnica održavaće se u
SUBOTU, 20. MAJA 2023. GODINE, SA POČETKOM U 10 ČASOVA
u prostorijama Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoševa br. 47**

**KONTAKT +382 69 407 264
E-MAIL: matica.hercegnovi@gmail.com**

*Povodom obilježavanja Dana nezavisnosti
organizovano tradicionalno nadmetanje
kroz sliku riječ i muziku*

Moja Crna Gora

Herceg Novi, 20. maj 2023. godine

Na tradicionalnom nadmetanju učestvovalo je više od stotinu učenika osnovnih, srednjih i muzičke škole. Proglašenje najuspješnijih učesnika, dodjela diploma, nagrada i zahvalnica održano u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi, 20. maja 2023. godine. Svečanoj dodjeli su prisustvovali brojni učenici, njihovi mentori i roditelji.

IZLOŽBA

13. JUL 1941.

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELHANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

AUTOR VEŠTA KATALOGA

ADNAN PREKIĆ

GOVORE

Jasmina Nikčević

predsjednica Opatovske Matice crnogorske NIKIĆ

Ivan Jovović

predsjednik Matice crnogorske

NIKIĆ

Nikićko pozorište, Trg Save Kovačevića br. 5 • ponedjeljak, 26. jun 2023. godine u 19 sati

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa

Nikšić, 26. jun 2023. godine

*Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske
na otvaranju izložbe „13. JUL 1941. – Godine prkosa i ponosa“*

Postoje datumi i događaji u istoriji čija sadržina oblikuje generacijski kod jednom narodu, odnosno državi. U savremenom, kako naučnom, tako i političkom iskazu Crne Gore imamo plebiscitarno stanovište da je to upravo 13. jul 1941. godine. Imajući u vidu ovu činjenicu, jasni su razlozi zbog čega nakon više od osam decenija u 13. julu 1941. godine prepoznamo civilizacijski svjetonazor – antifašizam, koji je postao neizostavna identitetska odrednica crnogorskog naroda.

Preko antifašističke borbe u Drugom svjetskom ratu crnogorski narod je uspio da se vrati na političku pozornicu Evrope, s obzirom da je Trinaestojulski ustanak bio putokaz ostalim jugoslovenskim narodima u borbi za slobodu, a njegovi odjeci su se dobro čuli i pratili u tada slobodnom svijetu, od Moskve preko Londona do Vašingtona.

Izložba pod nazivom „13 JUL 1941. – Godine prkosa i ponosa“ sa pratećim katalogom dvojezične forme, na crnogorskom i engleskom jeziku, ima svoj kontinuitet i predstavlja značajan doprinos njegovanju kulture sjećanja, koja nam je kao društvenoj zajednici prijeko potrebna, usljed deficita institucionalne svijesti koja je očevidna u mnogim ustanovama prosvjete, nauke i kulture u Crnoj Gori. Takvo stanje generiše procese da brojni datumi, događaji ili ličnosti čak iz naše

bliže prošlosti, zbog nemara navedenih ustanova mogu pasti u zaborav, čime se otvara prostor za razne paušalne interpretacije prošlosti, gdje se pod plaštom pseudoistorije žele ugurati u antifašističku kolonu razni kolaboracionisti i zločinci. Iako su takvi procesi započeli prije više od tri decenije na prostoru bivše Jugoslavije, do nedavno takve pojave u Crnoj Gori su imale gotovo marginalni karakter, ali u proteklih nekoliko godina navedena pojava dobija na intenzitetu unutar crnogorskog društva.

Uvjereni smo da je, Matica crnogorska u parterstvu sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, ovom izložbom doprinijela da se na jedan pregledan, a prije svega, stručan način sagledaju istorijski tokovi 13. jula 1941. godine, ne samo sa vojnog aspekta, nego i u jednom širem društveno – političkom kontekstu, jer borba protiv okupatora je istovremeno podrazumijevala i borbu za klasno i nacionalno dostojanstvo crnogorskog naroda. Ove činjenice su bile od presudnog značaja da ustanak dobije opštenarodni karakter.

Autori izložbe i kataloga su ne samo tekstualno, već i brojnim faskimilima dokumenata, mapama i fotografijama vjerodostojno prezentovali sve najbitnije sastavnice Trinaestujulskog ustanka, zbog čega je postavka podjednako dostupna široj i stručnoj javnosti. Treba napomenuti da su autori stavili akcenat i na doprinos Crnogoraca u podizanju ustanaka u drugim republikama bivše Jugoslavije, i njihovom učešću u inostranim misijama tokom rata, što govori o kadrovskim kapacitetima s kojim je raspolagalo crnogorsko komunističko rukovodstvo, predstavljajući okosnicu NOB –a.

Iako je u gušenju Trinaestojulskog ustanka učestvovalo 100.000 neprijateljskih vojnika, te izvršena brojna pogubljenja, tortura i represalije, internirano desetine hiljada ljudi, onaj arhetipski duh slobodarstva crnogorskog naroda fašisti nijesu uspjeli da unište. Hraborst koju je u ratu crnogorski narod uvijek demonstrirao pronio mu je slavu daleko izvan granica Crne Gore. Ipak, gubici, naročito u ljudstvu, ostavili su dubok ožiljak na biću crnogorskog naroda, zbog čega se s posebnim pijetetom trebamo odnositi prema njihovim žrtvama, jer su oni omogućili bolju budućnost, tj. društvenu perspektivu svojim potomcima.

Večeras smo okupljeni oko vrijednosti 13. jula 1941. godine, ali i 13. jula 1878. godine, i trebamo biti svjesni da smo u obavezi njegovati i čuvati uporišne tačke našeg nacionalnog i državnog identiteta, ali i braniti, da nam obilježja antifašističkog pokreta ne devastira društveni talog.

Matica crnogorska je i ovim projektom pokazala odgovoran odnos prema crnogorskoj tradiciji, otvarajući neke nove spoznajne horizonte ili vršeći reanimaciju nekih segmenata naše istorijske kolektivne svijesti. Na takvim programskim osnovama je nastala i ova postavka posvećena 13. julu 1941. godine.

U slavu i na spomen Trinaestojulskog ustanka, znanih i nezvanih poginulih pripadnika NOB-a, 257 narodnih heroja iz Crne Gore, legendarnih Save Kovačevića i Ljuba Čupića, izložbu proglašavam otvorenom.

IZLOŽBA

13. JUL 1941.

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELJANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEŽIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKIĆ

GOVORE

Veselin Popović

predsjednik Ograska Matice srpske u Danilovgradu

Dragan Mišić Đurović

generalski sekretar SUBNOR-a Crne Gore

Ivan Jovović

predsjednik Matice srpske

DANILOVGRAD

Centar za kulturu Danilovgrad, Trg 9. decembar + utorak, 4. jul 2023. godine u 19 sati

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa

Danilovgrad, 4. jul 2023. godine

Čuvanje uspomene na najsvjetliji trenutak crnogorske istorije

Izložba pod nazivom „13. jul 1941. – Godine prkosa i ponosa“ organizovana je u Centru za kulturu Danilovgrad povodom Trinaestog jula, najsvjetlijeg trenutka crnogorske istorije.

Na svečanom otvaranju govorili su **Ivan Jovović**, predsjednik Matice crnogorske, **Veselin Popović**, predsjednik Ogranka Matice crnogorske Danilovgrad i **Dragan Mitov Đurović**, generalni sekretar SUBNOR-a Crne Gore.

Dragan Mitov Đurović podsjetio je ovom prilikom da je 4. jula 1941. godine u kući Vladislava i Jare Ribnikar u Beogradu zasjedao Politbiro CK KPJ i donio odluku o dizanju ustanka jugoslovenskih naroda protiv fašizma.

„Nedelju dana kasnije Politbiro crnogorskih komunista potvrdio je odluku i donio zadatke o dizanju ustanka crnogorskog naroda. Bilo je to 13. jula 1941. godine kada je u čitavoj Crnoj Gori pjevana pjesma „Listaj goro, cvjetaj cvijeće, Crna Gora u boj kreće, u boj kreće ovih dana prva četa partizana“, podsjetio je Đurović.

On je poručio da svenarodni ustanak u Crnoj Gori, prvi u okupiranoj Evropi, može služiti na ponos svim evropskim narodima.

„Taj Trinaesti jul, te naše *Julske vatre*, decenijama u dva vijeka, živi u našim srcima posebno u našoj Crnoj Gori. Zato smo dragi prijatelji i poštovaoci naše svijetle tradicije i istorije večeras ovdje da se prisjetimo u slici i riječima

Trinaestog jula“, kazao je Đurović.

Evocirajući uspomene na veliki datum crnogorske istorije Veselin Popović je istakao da možemo biti ponosni na naše pretke koji su se uvijek borili protiv svakog okupatora. On je podsjetio da je u Trinaestojulskom ustanku u borbi protiv okupatora učestvovalo oko 3.000 boraca danilovgradskog kraja što je za ovu malu sredinu izuzetno veliki procenat.

„Za nekoliko dana oslobođen je čitav Danilovgradski srez, oduzeta velika količina oružja, formirane partizanske jedinice, a već 20. jula čitava teritorija bila oslobođena. Imamo zadatak da jednom obilježimo i taj datum prvog oslobađanja Danilovgrada“, kazao je Popović.

Ljudi iz ovog kraja su, kako je podsjetio Popović, učestvovali u svim borbama na području Jugoslavije. „Koliko god govorio ne bih uspio da pobrojim sve što su naši preci uradili da bi nam podarili sigurniju i ljepšu budućnost. O tome govori podatak da je ordenom Narodnog heroja nagrađeno 35 boraca iz ovog kraja. Takav uspjeh plaćen je velikom cijenom, velikim brojem žrtava, više od hiljadu poginulih boraca. Ovakvi skupovi su malo vraćanje duga za veliki doprinos koji su oni dali“, istakao je Popović.

Prema riječima Ivana Jovovića postoje datumi i događaji u istoriji čija sadržina oblikuje generacijski kod jednom narodu, odnosno državi.

„U savremenom, kako naučnom, tako i političkom iskazu Crne Gore imamo plebiscitarno stanovište da je to upravo 13. jul 1941. godine. Imajući u vidu ovu činjenicu, jasni su razlozi zbog čega nakon više od osam decenija u 13. julu 1941. godine prepoznamo civilizacijski svjetonazor – antifašizam, koji je postao neizostavna identitetska odrednica crnogorskog naroda“, istakao je Jovović.

Jovović je ocijenio da izložba pod nazivom „13. jul 1941. – Godine prkosa i ponosa“ sa pratećim katalogom na crnogorskom i engleskom jeziku, ima svoj kontinuitet i predstavlja značajan doprinos njegovanju kulture sjećanja, koja nam je, kako je istakao, kao društvenoj zajednici prijeko potrebna.

„Usljed deficita institucionalne svijesti koja je očevidna u mnogim ustanovama prosvjete, nauke i kulture u Crnoj Gori. Takvo stanje generiše procese da brojni datumi, događaji ili ličnosti čak iz naše bliže prošlosti, zbog nemara navedenih ustanova mogu pasti u zaborav, čime se otvara prostor za razne paušalne interpretacije prošlosti, gdje se pod plaštom pseudoistorije žele ugurati u antifašističku kolonu razni kolaboracionisti i zločinci. Iako su takvi procesi započeli prije više od tri decenije na prostoru bivše Jugoslavije, do nedavno takve pojave u Crnoj Gori su imale gotovo marginalni karakter, ali u proteklih nekoliko godina navedena pojava dobija na intenzitetu unutar crnogorskog društva“, istakao je Jovović.

On je ocijenio da se ovom postavkom na pregledan, a prije svega, stručan način sagledavaju istorijski tokovi 13. Jula 1941. godine, ne samo sa vojnog aspekta, nego i u jednom širem društveno-političkom kontekstu.

Jovović je istakao da, uprkos tome, što je u gušenju Trinaestojulskog ustanka učestvovalo 100.000 neprijateljskih vojnika, te izvršena brojna pogubljenja, tortura i represalije, internirano desetine hiljada ljudi, arhetipski duh slobodarstva crnogorskog naroda nije ugušen.

„Hrabrost koju je u ratu crnogorski narod uvijek demonstrirao pronio mu je slavu daleko izvan granica Crne Gore. Ipak, gubici, naročito u ljudstvu, ostavili su dubok ožiljak na biću crnogorskog naroda, zbog čega se s posebnim pijetetom trebamo odnositi prema njihovim žrtvama, jer su oni omogućili bolju budućnost, tj. društvenu perspektivu svojim potomcima“, kazao je Jovović.

Jovović je posebno naglasio da smo u obavezi da čuvamo vrijednosti 13. jula 1941. godine, ali i 13. Jula 1878. godine.

„Trebamo da smo svjesni te dvije uporišne tačke našeg nacionalnog i državnog identiteta koje smo u obavezi njegovati i čuvati, ali i braniti, da nam obilježja antifašističkog pokreta ne devastira društveni talog“, istakao je Jovović.

Matica crnogorska je i ovim projektom, pokazala odgovoran odnos prema crnogorskoj tradiciji, otvarajući neke nove spoznajne horizonte ili vršeći reanimaciju nekih segmenata naše istorijske kolektivne svijesti, zaključio je Jovović.

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA **IGORA BENIĆA**
DNEVNIK JEDNOG GRADA

Izložbu će otvoriti **Ljiljana Leković**, istoričarka umjetnosti
U umjetničkom programu učestvuje **Ljubica Tomašević**, violina
Medijatarica, Marija Jovanović

Galerija Matice hrvatske Ogranak Celinje, Njegoševa 40
Četvrtak, 12. oktobar 2023. u 18 h

***Izložba fotografija Igora Benića
Dnevnik jednog grada***

Cetinje, 12. oktobar 2023. godine

Riječ Ljiljane Zeković, istoričarke umjetnosti na otvaranju izložbe fotografija Igora Benića: „Dnevnik Cetinja – zapisi, apoteoza i poezija života“

Dnevnik žanrovski definisan kao intimni autobiografski životopis sadržan je u literarnoj odrednici naziva prve samostalne izložbe fotografija Igora Benića „Dnevnik jednog grada“. U ovom kontekstu autor dnevnika je grad, dok je umjetnik posrednik koji ima moć opservacije da ono što ispisuje život u njemu učini vidljivim, i *popuni praznine u našim mentalnim slikama* koje blijeđe i nestaju

vremenom.

Konstatacija da je *fotograf pomalo romantična slobodna lutalica koja traži 'odlučujuće trenutke', istovremeno u masi ali i distanciran od nje* (Dejvid Bejt), govori nam zapravo o autoru izložbe grafičkom dizajneru i majstoru fotografije Igoru Beniću koji prati svakodnevicu svog rodnog grada Cetinja profesionalno i spontano notirajući isječke iz njegovog života.

U istoriji svjetske fotografije prepoznat je termin „ulična fotografija“ koja je: *trag, nešto neposredno preslikano sa stvarnog, ona je otisak stopala* (Andre Kertesz), ona je ogledalo grada koji u svojoj duhovnoj i egzistencijalnoj kompleksnosti ima neponovljivu i skrivenu priču.

Kakvu nam priču propovjeda svojim fotoaparatom Igor Benić „govore“ fotografije prezentirane na ovoj izložbi koje su apriorno odraz njegovog subjektiviteta, ali i svjedočanstva dokumentarnog, psihološkog i ontološkog značenja.

Objektivom kamere / okom koje je odraz njegove duše i osjećanja on je uspio da uhvati trenutke koje su rječitiji od svakog verbalnog izraza i realni koliko i sama stvarnost. Fokusiran je na univezalni jezik humanog podteksta u kojemu je čovjek mikrokosmos za sebe, ali i dio zajednice sa svim njenim specifičnostima. Likovi iz njegove galerije koji su dio naših života, poznanici i oni koje susrijećemo u mimohodu poput Lesovih „Ljudi sjenke“, imaju svoju priču koju nam nijemo, ali i uvjerljivo prenose: izrazima lica, položajima tjela, radnjama koje obavljaju; iskazujući trenutno raspoloženje: empatiju, duboku rezignaciju, radost, sreću,

duševni umor. Naime, pred nama se smjenjuje raskošni kaleidoskop poznatih i nepozatih lica: djeca, mladi ljudi, starci, porodice, cetinjski oriđinali koji daju jedinstvenu sliku i lični pečat gradu. Pored imanentnih portreta osoba jasnog ili prikriivenog identifikacionog koda krucijalnu ulogu imaju narativi kao dinamički elementi koji ih situiraju u urbanom ambijentu: na ulici, pijaci, prozorima, parkovima... Navedne premise bi se mogle odnositi na sve gradove svijeta. Međutim, Benić, koji osjeća damare grada, i koji živi u njegovom ritmu, uspio je da na fotografijama prenese neponovljivu atmosferu, „poeziju života“ Cetinja kao čarobni svijet tišine, svjetlosti i sjene.

Na crno-bijelim fotografijama, sa suptilnim gradacijama sive, umjetnik umjerava pažnju na fundamentalne normative fotografije – odnos kompozicije i kadriranje. Mada se radi o mimetičkom procesu predstavljanja stvarnosti Benić kao samosvojna personalnost povodi se za madijskim slobodama koje nalazi u fenomenološkom sloju impresionističkog i metafizičkog slikarstva. On uvlači posmatrača u čarobni prostor fotografije koja u svojim okvirima iskazuje suštinu vitalističke energije izražene jezikom naturalističke jasnoće ili skrivenim stranama života koji se nazire kroz koprenu svjetlosti i sjenke.

Izložba Igora Benića „Dnevnik jednog grada“ predstavlja magiju klasičnog i romantičnog nadahnuća protkanu atmosferom koja dubinski utiče na posmatrača, i otkriva nam talentovanog poslenika savremene crnogorske umjetnosti fotografije.

***Matica crnogorska poklonila svoja izdanja
srednjoj školi „Vuksan Đukić“***

Mojkovac, 22. decembar 2023. godine

Matica crnogorska je u okviru programa „Govorim poeziju“, kao dio projekta *Moja Crna Gora* koji je organizovala knjižara Karver, poklonila svoja izdanja JU SMŠ „Vuksan Đukić“ iz Mojkovca.

***Matica crnogorska nastavlja projekat
namijenjen crnogorskim školama***

Podgorica i Budva, 22. februar 2024. godine

*Ilustrovani panoi u čast 530 godina štamparstva u Crnoj Gori
u tri crnogorske škole*

U godini kada obilježavamo 530 godina od štampanja prve knjige-inkunabule u štampariji Crnojevića, *Oktoiha prvoglasnika* (1494), Matica crnogorska je podgoričkim osnovnim školama „Oktoiha“ i „Štampar Makarije“, te budvanskoj

Srednjoj mješovitoj školi „Danilo Kiš“ poklonila šest bogato ilustrovanih panoa sa pratećim tekstom dimenzija 110x80 cm.

Projekat izložbenih panoa namijen našim školama proizašao je iz izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koju je Matica crnogorska realizovala 2019. godine. Sadržaj panoa prilagođen je školskom uzrastu, sa željom da se učenicima približe dometi i dostignuća crnogorskog ćirilskog štamparstva naznačenog perioda, budući da su Crnojevići, samo par decenija nakon Gutenberga, onovali prvu štampariju na Balkanskom poluostrvu i prvu državnu štampariju u Evropi. Inkunabule iz Crnojevića štamparije i knjige iz štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina predstavljaju prvorazredni simbol crnogorske nacionalne kulture, identiteta i samosvijesti.

Panoi su, prema dogovoru sa direktorima škola, izloženi u školskim holovima, na vidljivim mjestima koja omogućavaju uvid u cijeli sadržaj panoa. Novica Gačević, direktor škole „Štampar Makarije“ i Dragan Mijušković, direktor škole „Oktoih“, tokom posjete delegacije Matice crnogorske iskazali su zadovoljstvo poklonom, te najavili da će panoi biti i posebno predstavljeni učenicima nakon okončanja štrajka prosvetara.

Národní knihovna
České republiky
Mladá Boleslav

SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
1994 - 2000 - 2004

MATICA
SLOVENSÁ

výstava

Černohorský cyrilský knihtisk

15. a 16. století

exhibition

Montenegrin
Cyrillic Printing
in the XV and
XVI Centuries

6. 3. - 30. 4. 2021
výstavní chodba (vechod A)
po-so / 9.00 - 19.00
Národní knihovna ČR
Klementinum 190
Praha 110 00

*Statue knihovníka ČR - Miroslava Kaldovského a Maticy slovenskej v 150. výročí vzniku slovenskej literatúry a 100. výročie II. svetovej vojny (1939-1945) a 100. výročie vzniku prvej knihovny v Bratislave a 100. výročie vzniku prvej knihovny v Prahe (1818-1819).
Matica slovenská a Národní knihovna ČR
Praha, 2019*

www.nkp.cz

**ČERNOHORSKÝ
CYRILSKÝ KNIHTISK
V 15. A 16. STOLETÍ
MONTENEGRIN
CYRILLIC PRINTING
IN THE XV AND
XVI CENTURIES**

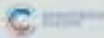
Crna Gora tiskarna
Tiskarna
Bulđarina Vukovića Podgoriĉana
The Crna Gora Printing House
The Printing House of
Bulđarin Vuković Podgoriĉanin

Udruženje
KULTURNI
KOD

Udruženje
KULTURNI
KOD

15. stoljeće / 16. stoljeće
15. stoljeće / 16. stoljeće

16. stoljeće / 17. stoljeće
16. stoljeće / 17. stoljeće

Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica
Udruženje KULTURNI KOD, Ulica Matije Gupca 1, Podgorica

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka
u Nacionalnoj biblioteci Češke

Prag, 5. mart 2024. godine

Bogata zaostavština koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ sa 24 ilustrovana panoa i pratećim katalogom na češkom i engleskom jeziku, koju je Matica crnogorska priredila u čast 530 godina štamparske tradicije u Crnoj Gori, otvorena je u Pragu u Nacionalnoj biblioteci Češke u prisustvu brojne publike. Program je realizovan uz podršku Ambasade Češke u Crnoj Gori i ambasadorke Janine Hrebičkove.

Prema riječima predsjednika Matice crnogorske Ivana Jovovića, izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ je ujedno i povod da se prisjetimo zajedničke, kako staroslovenske tako i hrišćanske baštine Crne Gore i Češke, u čijim temeljima je ugrađena ćirilo-metodska tradicija, koja je dominantno oblikovala kulturno-jezički habitus crnogorskog i češkog naroda.

– Zahvaljujući djelatnosti ovih slovenskih svetitelja i prosvetitelja, te njihovih učenika, tj. sljedbenika, slovenski jezik je postao jedan od službenih, odnosno sakralnih jezika, uz grčki i latinski, tadašnje jedinstvene hrišćanske crkve, koji je sa svojim autentičnim pismima, glagoljicom i ćirilicom, bio raspostranjen kod Zapadnih, Istočnih i Južnih Slovena, a što je bilo od presudnog značaja za razvoj dalje pismenosti među slovenskim narodima. U tom kontekstu možemo sagledati i pojavu štamparstva u slovenskom svijetu, imajući, prije svega, u vidu činjenicu da među slovenskim narodima samo Česi, Hrvati, Crnogorci i Ukrajinci imaju inkunabule, s tim da Česi među spomenutim narodima posjeduju najbogatiji fond inkunabula – šezdesetak koje su štampane latiničnim pismom, dok Crnogorci imaju pet ćiriličnih inkunabula, zbog čega je biblioteka „Klementinum“ upečatljivi ambijent za prezentaciju srednjevjekovnog crnogorskog štamparstva – rekao je Jovović na otvaranju izložbe.

Štamparska djelatost na prostoru Crne Gore krajem XV i početkom XVI vijeka, prema njegovim riječima, predstavlja bogatu zaostavštinu koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu, pri čemu treba ukazati da navedeni civilizacijski iskorak je napravljen u krajnje nepovoljnim društveno-političkim okolnostima, u vrijeme osmanske invazije na Crnu Goru.

– Takav razvoj događaja je dalekosežno izmijenio kulturološki obrazac Crne Gore u narednim stoljećima. To je uzrokovalo da se djela srednjovjekovne tehnike štampe iz Crne Gore, kao i onih štampara sa crnogorskog prostora, poput Božidara Vukovića Podgoričanina, koji su djelovali u drugim sredinama, u kratkom periodu, do kraja XVI vijeka, potisnu i izgube na tlu Crne Gore, mada bogoslužbene ćirilске knjige iz ovih štamparija nalazimo u svjetovnim i crkvenim ustanovama širom država Balkana, ali i na tlu nekadašnje Austrougarske – rekao je Jovović.

Kako je nasljeđe crnogorskog srednjovjekovnog ćirilskog štamparstva bilo rasuto daleko van zemlje porijekla, Matica crnogorska je uspjela u namjeri da fragmente pomenutih knjiga sabere u cjelinu, simbolički otvarajući proces vraćanja ove baštine u crnogorsku kolektivnu memoriju, pri čemu je prezentovano nasljeđe dobilo internacionalno značenje, o čemu svjedoči i manifestacija u Pragu, istakao je Jovović.

– Smatramo da je ova izložba događaj koji dodatno otvara horizonte na polju kulturne saradnje između institucija Crne Gore i Češke, s obzirom da odnosi između ove dvije države, odnosno naroda naročito su sadržajni u posljednja dva stoljeća, što je razlog da te relacije do danas počivaju na obostranom iskrenom prijateljstvu – zaključio je predsjednik Matice crnogorske.

Na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ u Pragu govorili su direktor Nacionalne biblioteke Češke Tomáš Foltin, rukovodilac Slovenske biblioteke pri Nacionalnoj biblioteci Češke republike Lukaš Babka, zamjenik ministra vanjskih poslova Češke republike Jan Marjan i češki historičar František Šístek, saradnik Matice crnogorske.

Izložba je bila otvorena do 30. aprila.

Govor Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ u Pragu

Dame i gospodo, uvaženi generalni direktore Nacionalne biblioteke Češke Republike Tomáš Faltin, zamjeniče ministra Ministarstva vanjskih poslova Češke Republike Jan Marjan, direktore za komunikacije vanskih poslova Češke Republike Karel Smekal, profesore František Šístek, predstavnici javnog života Češke Republike,

Koristim priliku da u ime Matice crnogorske i u svoje lično ime se zahvalim i Ambasadi Češke Republike u Crnoj Gori, odnosno njenoj ekseleciji ambasadorici Janini Hrebičkovoj, na pruženoj podršci oganizovanju večerašnje izložbe.

Na početku želim da ukažem da je Matica crnogorska počastvovana što ima mogućnost da reprezentuje crnogorsko kulturno nasljeđe u Nacionalnoj biblioteci Češke Republike. To je potvrda da je predmetna izložba svojom tematikom i strukturom zavrijedila pažnju stručne i naučne javnosti, s obzirom da je češka publika u prilici da se, po prvi put, direktno upozna sa crnogorskim ćirilskim inkunabulama nastalim do kraja XV vijeka, koje predstavljaju osobenu vrijednost evropske kulture.

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ je ujedno i povod da se prisjetimo zajedničke, kako staroslovenske tako i hrišćanske, baštine Crne Gore i Češke, u čijim temeljima je ugrađena ćirilo – methodska tradicija, koja je dominantno oblikovala kulturno – jezički habitus crnogorskog i češkog naroda. Zahvaljujući djelatnosti ovih slovenskih svetitelja i prosvetitelja, te njihovih učenika, tj. sljedbenika, slovenski jezik je postao jedan od službenih, odnosno sakralnih jezika, uz grčki i latinski, tadašnje jedinstvene hrišćanske crkve, koji je sa svojim autentičnim pismima, glagoljicom i ćirilicom, bio

raspostranjen kod Zapadnih, Istočnih i Južnih Slovena, a što je bilo od presudnog značaja za razvoj dalje pismenosti među slovenskim narodima. U tom kontekstu možemo sagledati i pojavu štamparstva u slovenskom svijetu, imajući, prije svega, u vidu činjenicu, da, među slovenskim narodima samo Česi, Hrvati, Crnogorci i Ukrajinci imaju inkunabule, s tim da Česi među spomenutim narodima posjeduju najbogatiji fond inkunabula – šezdesetak koje su štampane latiničnim pismom, dok Crnogorci imaju pet ćiriličnih inkunabula, zbog čega je biblioteka *Klementinum* upečatljivi ambijent za prezentaciju srednjevjekovnog crnogorskog štamparstva.

Imamo veliko zadovoljstvo da upravo u ovom reprezentativnom zdanju, tj. instituciji češke, a ujedno i slovenske i evropske kulture, obilježimo jedan od najvažnih datuma u ukupnoj kulturnoj tradiciji crnogorskog naroda, koji se odnosi na jubilej 530 godina štampanja Oktoiha prvoglasnika iz 1494. godine, prve štampane knjige na slovenskom Jugu, kako je taj istorijski događaj označila relevantna literatura. Obnovljena fototipska izdanja *Psaltira s posljedovanjem* iz 1494. godine štamparije dinastije Crnojevića i *Prazničnog mineja* iz 1538. godine Božidara Vukovića Podgoričanina, u saradnji sa institucijama nauke i kulture Republike Bugarske, pokazuju da čitava djelatnost štampe nije izolovani incident kulture koji se pojavio na tlu srednjevjekovne Zete, odnosno Crne Gore, već njen

nastanak isključivo treba povezati sa bogatom prepisivačkom tradicijom koja je naslijeđena iz prethodnih historijskih epoha. Uostalom, na razmeđu XV i XVI vijeka, u tako maloj brojčanoj zajednici, na jednom užem području između Crnogorskog primorja i Skadarskog jezera, pojavio se čitav niz ličnosti, odnosno majstora, ili bolje reći umjetnika štampe, koji su za sobom ostavili cijeli opus štampanih liturgijskih knjiga na staroslovenskom, grčkom i latinskom jeziku, što pokazuje da je vještina štampanja ubrzo postala intelektualna svojina značajnog broja ljudi sa crnogorskog prostora za ondašnje prilike.

Štamcarska djelatost na prostoru Crne Gore krajem XV i početkom XVI vijeka predstavlja bogatu zaostavštinu koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu, pri čemu treba ukazati da navedeni civilizacijski iskorak je napravljen u krajnje nepovoljnim društveno – političkim okolnostima, u vrijeme osmanske invazije na Crnu Goru. Takav razvoj događaja je dalekosežno izmijenio kulturološki obrazac Crne Gore u narednim stoljećima. To je uzrokovalo da se djela srednjevjekovne tehnike štampe iz Crne Gore, kao i onih štampara sa crnogorskog prostora, poput Božidara Vukovića Podgoričanina, koji su djelovali u drugim sredinama, u kratkom periodu, do kraja XVI vijeka, potisnu i izgube na tlu Crne Gore, mada bogoslužbene ćirilске knjige iz ovih štamparija nalazimo u svjetovnim i crkvenim ustanovama širom država Balkana, ali i na tlu nekadašnje Austrougarske.

Kako je nasljeđe crnogorskog srednjevjekovnog ćirilskog štamparstva bilo rasuto daleko van zemlje porijekla, odlučili smo, i uspjeli u namjeri, da fragmente ovih knjiga saberemo u cjelinu, simbolički otvarajući proces vraćanja ove baštine u našu kolektivnu memoriju, pri čemu je prezentovano nasljeđe dobilo internacionalno značenje, o čemu svjedoči i današnja manifestacija.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЂИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

АУЛА НОВОСАДСКОГ САЈМА
Нови Сад • 18. март 2024. у 11.30 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka
u Novom Sadu

Novi Sad, 18. mart 2024. godine

Štampana knjiga među Crnogorcima nije bila izolovani incident kulture

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koju je Matica crnogorska pripremila povodom 530 godina od štampanja *Oktoiha prvoglasnika*, prve štampane knjige u Crnogoraca, i uopšte, pojave tehnike štampe na slovenskom Jugu, prvi put je danas predstavljena u Srbiji. Izložba je otvorena u Novom Sadu u okviru Sajma obrazovanja i izložbe umetnosti Art Ekspo.

Predšednik Matice crnogorske Ivan Jovović je u svom obraćanju na otvaranju istakao da se nada da će izložba biti postavljena i u drugim gradovima Srbije, prije svega na području Vojvodine gdje se, kako je rekao, nalaze najbrojnija i najaktivnija crnogorska nacionalna udruženja.

– Njima će Matica crnogorska ustupiti na korišćenje izložbene panoje i prateće kataloge, kako bi ne samo pripadnici crnogorske zajednice, već i svi zainteresovani građani Srbije bili u mogućnosti da se bliže upoznaju s dometima srednjovjekovnog crnogorskog ćirilskog štamparstva – rekao je Jovović.

On je podsjetio da Matica crnogorska od svog osnivanja, preko ovakvih i sličnih projekata, pokušava da slojevitu i bogatu tradiciju nastalu na crnogorskom prostoru u proteklih hiljadu godina učini dostupnom i široj javnosti, što je slučaj i sa ovom izložbom.

– Ona pokazuje da štampana knjiga među Crnogorcima, s kraja XV i početkom XVI vijeka, nije bila izolovani incident kulture, već intelektualna potreba šireg kruga ljudi sa prostora nekadašnje Zete, odnosno Crne Gore. Samo u nekoliko decenija na prelazu XV i XVI vijeka, veći broj osoba sa crnogorskog prostora, od Primorja do basena Skadarskog jezera, ovladao je tehnikom štampe, o čijoj djelatnosti svjedoče domaći i inostrani izvori i literatura – rekao je Jovović.

Reprezentativnu baštinu srednjovjekovnog crnogorskog štamparstva predstavljaju knjige štamparije Crnojevića, kao i izdanja nastala u Veneciji Božidara Vukovića Podgoričanina i njegovog sina Vićenca, podsjetio je Jovović.

– Dio tih knjiga, od kojih neke imaju karakter inkunabula, poput onih štampanih

u Crnoj Gori krajem XV vijeka u štampariji Crnojevića, predstavljaju vrijednost evropske civilizacije. Nažalost, osmanska invazija je do kraja XVI vijeka na tlu Crne Gore zaustavila razvoj štamparske djelatnosti, pri čemu su nestale ili uništene brojne knjige i manuskripti nastali u dukljansko-zetskom periodu crnogorske istorije. Na sreću, dio izdanja crnogorskih srednjovjekovnih štampara sačuvan je daleko od zemlje porijekla. Zahvaljujući saradnji i partnerstvu sa Bugarskom akademijom nauka uspjeli smo da uz pomoć savremene tehnike vratimo u našu kolektivnu baštinu *Psaltir sa posljedovanjem* iz 1494. godine štamparije Crnojevića i *Praznični minej* iz 1538. godine Božidara Vukovića Podgoričanina – rekao je Jovović i dodao da Novi Sad kao novovjekovna prijestonica srpske kulture zaista predstavlja adekvatno mjesto susreta gdje se posjetioci mogu upoznati i sagledati neizostavne tragove materijalne i duhovne zaostavštine crnogorskog naroda.

Na otvaranju izložbe na Novosadskom sajmu govorili su i Radonja Dubljević, povjerenik Matice crnogorske za Srbiju i Stanko Popović, organizator izložbe na Novosadskom sajmu.

Izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ su danas posjetili i učenici smjera Grafički dizajn i tehničari štamparstva srednjoškolskog centra „Mileva Marić-Ajnštajn“ iz Novog Sada kojima je održan i javni čas pred izložbenim panoima.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО БИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

Изложбу ће отворити
ИВАН ЈОВОВИЋ
Председник Матице црногорске

ХЕРЦЕГ НОВИ

Матица црногорска Огранак Херцег Нови • Његошева бр. 47
уторак, 2. април 2024. у 18 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Herceg Novi, 2. april 2024. godine

*Nauka treba da pruži adekvatan odgovor u pogledu pismenosti društva
na razmeđu XV i XVI stoljeća*

Boka, pa samim tim i Herceg Novi, zbog svog specifičnog historijskog koda zauzimaju posebno mjesto kada je u pitanju crnogorska kulturna baština, naročito ona srednjovjekovna, koja počiva na uspješnoj sintezi istočne i zapadne tradicije, rekao je predsjednik Matice crnogorske Ivan Jovović prilikom otvaranja izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ u hercegnovskom Ogranku Matice crnogorske.

– Upravo na primjeru pojave i razvoja crnogorskog srednjovjekovnog štamparstva prepoznajemo takvu matricu, s obzirom da u referentnoj literaturi i dalje egzistira naučna hipoteza da su umijeće štampe majstori iz Crnojevića štamparije savladali kod Andrije Paltašića Kotoranina, prvog poznatog štampara sa crnogorskog prostora, koji je u Veneciji krajem sedamdesetih godina XV vijeka započeo pečatanje knjiga na latinskom i grčkom jeziku. Imajući u vidu da se na tako malom geografskom prostoru, od Crnogorskog primorja do basena Skadarskog jezera, pojavio krajem XV i početkom XVI vijeka veći broj lica koja su se bavila štamparskom djelatnošću, mišljenja smo da postoji objektivni razlog da predmetna izložba treba da inicira dublja promišljanja i istraživanja, tj. nauka treba da pruži adekvatan odgovor u pogledu pismenosti ondašnjeg društva na razmeđu XV i XVI stoljeća. Hrišćanski identitet na crnogorskom prostoru tokom medievalne faze naše istorije širio se,

između ostalog, na narodnom, tj. staroslovenskom jeziku, prvo putem manuskripta nastalim u brojnim manastirskim odnosno samostanskim skriptorijumima, a kasnije štampanim izdanjima, čije autorstvo direktno ili indirektno vezujemo s ličnostima sa crnogorskog prostora – rekao je Jovović.

Štamparska djelatost na prostoru Crne Gore krajem XV i početkom XVI vijeka predstavlja bogatu zaostavštinu koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu, pri čemu treba ukazati da navedeni civilizacijski iskorak je napravljen u krajnje nepovoljnim društveno-političkim okolnostima, u vrijeme osmanske invazije na Crnu Goru, istakao je Jovović u Herceg Novom.

– Takav razvoj događaja je dalekosežno izmijenio kulturološki obrazac Crne Gore u narednim stoljećima. To je uzrokovalo da se djela srednjovjekovne tehnike štampe iz Crne Gore, kao i onih štampara sa crnogorskog prostora, između ostalih, Božidara Vukovića Podgoričanina i njegovog sina Vićenca, koji su djelovali u drugim sredinama, u kratkom periodu, do kraja XVI vijeka, potisnu i izgube na tlu Crne Gore, mada bogoslužbene ćirilске knjige iz ovih štamparija nalazimo u svjetovnim i crkvenim ustanovama širom država Balkana, ali i na tlu nekadašnje Austrougarske. Kako je nasljeđe crnogorskog srednjovjekovnog ćirilskog štamparstva bilo rasuto daleko van zemlje porijekla, odlučili smo, i uspjeli u namjeri, da fragmente ovih knjiga saberemo u cjelinu, simbolički otvarajući proces vraćanja ove baštine u našu kolektivnu memoriju – zaključio je Jovović.

Brojnoj publici se u ime Ogranka Matice crnogorske Herceg Novi obratila i Jovanka Veljović, sekretarka Ogranka.

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“, kojom Matica crnogorska obilježava 530 godina od štampanja „Oktoiha prvoglasnika“, od početka ove godine je predstavljena u Pragu i Novom Sadu, a izložbene panoje prilagođene učenicima Matica crnogorska darovala je i pojedinim osnovnim školama.

19. festival

Krilata Seošnica

Seošnica, Rožaje, 24. april 2024. godine

Održan 19. festival „Krilata Seošnica“

„Povodom svjetskog dana knjige u Seošnici kod Rožaja u predivnom seoskom ambijentu i u prisustvu velikog broja građana i djece 24. aprila 2024. održan je devetnaesti po redu Festival poezije za djecu i poeziju djece stvaralaca. U ime organizatora ove prestižne poetske manifestacije govorio je utemeljivač i idejni

tvorac mr Avdo Nurković koji je na svečan način uručio ovogodišnju nagradu za poeziju za djecu i mlade „Krilata Seošnica“ koja je prema odluci stručnog žirija pripala pjesnikinji Kristini Babić iz Berana koja se po ocjeni žirija po kvalitetu i specifičnoj eleganciji stiha i neobičnim poetskim biserima može svrstati u sam vrh mladih pjesnikinja u Crnoj Gori. Festival je zvanično proglasio otvorenim Rajko Joličić dječji pjesnik iz Bara,

a zatim su svoje pjesme za djecu i mlade govorili Velimir Ralević, Milosav Đoković, Enisa Sukić, Braho Adrović, Mirsada Bibić Šabotić, Rade Ilić, Avdo Nurković i drugi. Posebnu draž festivala u Seošnici predstavljalo je i učešće velikog broja djece stvaralaca. U konkurenciji djece u umjetničkom recitovanju prvo mjesto pripalo je Amir Kalač, učenik OŠ „Bratstvo jedinstvo“ iz Rožaja, dok su drugo ravnopravno podijelili Ajna Đozgić i Anisa Avdić iz OŠ „Srbija“ iz Bara.

Pohvale za učešće na konkursu za djecu na temu o selu dobili su: Nejla Ličina, Nada Hadžić, Ajša Omerović, Amina Kožar i drugi.

Braho Adrović

Preuzeto sa: <https://www.osvrt.me/izdvojene-vijesti/kristina-babic-laureatkinja-ovogodisnje-nagrade-krilata-seosnica/>

POVODOM OBILJEŽAVANJA
DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE

ORGANIZUJE
NADMETANJE KROZ RIJEČ
NA TEMU

ZEMLJA OD BISERA

**Pravo učešća imaju svi učenici
osnovnih i srednjih škola**

**DOE ZA ODSTALJANJE RADNOVA
28. UTOBANA, 08. APRIL, 2024. GODINE**

Radove (za prozina naučnim razpism, likovni, literarni i prostorno-umetnički, matematički, kao i literarni i prostorno-umetnički) je potrebno dostaviti filnu ili pdf verziju na adresu: **Matica crnogorska, BEOGRADSKA BR. 242, PODGORICA**

**REZULTATI ĆE BITI OBJAVLJENI I DOSTAVLJENI: BEOGRAD
U UTOBANA, NA MAČA 2024. GODINE DO 15. 6.**

Takmičenje je podjeljeno u **TRIE KATEGORIJE**.
PENIA KATEGORIJA podrazumijeva učenike od I do III razreda osnovne škole,
DRUGA KATEGORIJA podrazumijeva učenike od IV do VI razreda osnovne,
odnosno III i IV razreda srednje škole.
TRIEA KATEGORIJA podrazumijeva učenike od VII do IX razreda osnovne škole.

Ocjerjivacki bit čine: književni, asocijaci i stvaraci i oblasti književnosti, likovne i muzičke umjetnosti.

Svečano proglašenje najboljih učenika, dostaje diploma, nagrada i zahvalnica održava se u subotu, 08. maja 2024. godine sa početkom u 11 h u prostorijama Matica crnogorska, BEOGRADSKA BR. 242

KONTAKT +382 69 343 123
E-MAIL: matiacrnogorska@gmail.com

Konkurs Matice crnogorske u susret Danu nezavisnosti

Zemlja od bisera

Herceg Novi, Podgorica, Šavnik, Nikšić, Cetinje, Berane
18. maj 2024. godine

„Zemlja od bisera“ inspirisala crnogorske osnovce i srednjoškolce

Matica crnogorska je u u susret Danu nezavisnosti organizovala literarni, muzički i likovni konkurs za učenike osnovnih i srednjih škola u šest crnogorskih gradova.

Ogranak Matice crnogorske u Herceg Novom tradicionalno organizuje ovaj konkurs namijenjen učenicima svih uzrasta, a od ove godine se priključilo još pet ogranaka. Na ovogodišnju temu nadmetanja „Zemlja od bisera“ tokom aprila su učenici iz Herceg Novog, Podgorice, Nikšića, Berana, Cetinja i Šavnika stvarali inspirisani Crnom Gorom, njenom ljepotom i vrijednostima koje baštini.

Dodjela
nagrada
u Herceg Novom

Učenici su podijeljeni u više kategorija: I – od prvog do trećeg razreda, II – od četvrtog do šestog i III – od sedmog do devetog razreda. Srednjoškolski učenici podijeljeni su u dvije kategorije, a učenici muzičke škole su se takmičili u instrumentalnom izvođenju i solo pjevanju.

Utemeljenost ovog programa Matice crnogorske u Herceg Novom je učinila da se na ovogodišnji konkurs prijavilo više od 300 učesnika. Prispjelo je preko 200 literarnih i likovnih radova, a u muzičkom dijelu je učestvovalo 109 učenika JU Škole za osnovno muzičko obrazovanje Herceg Novi. Žiri je u više kategorija dodijelio ukupno 97 nagrada a radio je u sastavu: Stevan Koprivica, pisac, scenarista i reditelj; Bogdan Musović, istoričar umjetnosti i skulptor; Darko Vlaović, slikar; Bosiljka Kulišić, profesor harmonike; Ivan Derzhiev, profesor harmonike; Jelena Popović, profesor violine; Sara Vujović, profesor violine; Ana Vasić, profesor klavira; Irena Mijušković, profesor klavira; Maja Žmukić, profesor klavira; Ivana Petković, profesor flaute; Nikolina Tomašević, profesor solo pjevanja; Stevan Tomašević, profesor solo pjevanja i Đuro Poznanović, profesor klavira.

Svečana dodjela nagrada učenicima iz Herceg Novog održana je u prostorijama Matice crnogorske, Njegoševa br. 47, u subotu, 18. maja i nedjelju, 19. maja u.

U **Podgorici** je žiri za literarne radove u sastavu: Tijana Rakočević, Jelena Medojević i Boris Đurović odlučio da 1. mjesto u kategoriji za srednje škole dodijeli Slavici Tomašević, učenici IV razreda Srednje medicinske škole (mentorka: Sonja Ašanin).

U II kategoriji za osnovne škole prvo mjesto pripalo je Kasiji Božović, učenici IV razreda OŠ „Oktoih“ (mentor: mr Sava Kovačević), drugo mjesto je pripalo

Dodjela
nagrada
u Podgorici

Dodjela
nagrada
u Šavniku

Andreju Đurišiću, učeniku VI razreda (mentorka: Natalija Abramović), dok je treće mjesto pripalo Milici Jovićević, učenici IV razreda (mentor: mr Sava Kovačević). U III kategoriji, za učenike od VII do IX razreda, dodijeljena je samo jedna nagrada i to prva, Urošu Grbi, učeniku VII razreda OŠ „Oktoih“ (mentorka: Ivana Račić).

Svečana dodjela nagrada podgoričkim učenicima organizovana je u prostorijama Matice crnogorske u subotu, 18. maja.

U **Šavniku** je žiri u sastavu: Slavojka Marojević, Jovana Đurković i Žana Karadžić donio odluku da se u okviru I kategorije za učenike prva tri razreda osnovne škole 1. mjestom nagradi Ana Istijanović, učenica III razreda JU Obrazovni centar Šavnik – PO Bijela i 2. mjestom Strahinja Rajković, takođe učenik III razreda ove škole. (Njihova mentorka je Jovana Srdanović.)

U okviru II kategorije 1. mjesto pripalo je Maši Dragić, učenici IV razreda JU Obrazovni centar Šavnik – PO Bijela (mentorka Tanja Jauković), 2. mjesto Danijeli Gašović, učenici IV razreda OŠ „Bogdan Kotlica“ Boan (mentorka: Sanja Musović) i 3. mjesto Dunji Čvorović, učenici VI razreda JU Obrazovni centar Šavnik (mentorka: Milena Lazović).

Svečana dodjela nagrada upriličena je u petak, 17. maja u 12 sati u Kući Pekića u Šavniku.

Nikšićki žiri u sastavu: prof. dr Jasmina Nikčević (predsjednica nikšićkog Ogranka Matice crnogorske) i članice Snežana Vorotović i Dragana Erjavšek, odlučio je da u prvoj kategoriji za srednje škole nagradi drugim mjestom Anju Odalović iz JU Ekonomsko-ugostiteljska škola Nikšić (mentorka Olivera Lučić). U drugoj kategoriji za osnovne škole drugo mjesto je pripalo Aleksandri Damjanović, a treće Tijani Roćenović, učenicama IV razreda OŠ „Janko

Dodjela
nagrada
u Nikšiću

Mićunović“ (mentorka: Slavka Mandić). Prvo mjesto u trećoj kategoriji za učenike VII, VIII i IX razreda osnovne škole pripalo je Velju Janjuševiću iz OŠ „Ratko Žarić“ (mentorka: Vanja Pićurić), drugo mjesto su podijelili Staša Niković iz OŠ „Ratko Žarić“ i Marko Škuletić iz OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“, dok je treće mjesto pripalo Nini Vujačić iz OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“ (mentori: Nada Milović i Balša Nikolić).

Nagrade osnovcima i srednjoškolcima iz Nikšića dodijeljene su u subotu, 18. maja, u 11 sati, u prostorijama Biblioteke „Njegoš“ u Gradskoj kući.

Na **Cetinju** je konkurs „Zemlja od bisera“ imao literarni i likovni segment. Žiri cetinjskog Ogranka Matice crnogorske u sastavu: Luka Lagator, Vesko Pejović, Maja Šofranac, Rajko Radulović i Slavka Daković odlučio je da u okviru I kategorije za učenike srednjih škola nagradi prvim mjestom Ivu Vučinić, učenicu Gimnazije (mentorka: Biljana Orlandić).

Dodjela
nagrada
na Cetinju

U II kategoriji za učenike osnovnih škola prvo mjesto je zaslužila Milena Popović, učenica VI razreda OŠ „LPO“ (mentorka Sandra Sjekloća-Bjegović), drugo mjesto je pripalo Tari Milić, dok treće dijele Marija Konatar i Janja Nikolić. U trećoj kategoriji najbolja je bila učenica VIII razreda OŠ „LPO“ Anica Mitrović (mentorka Mirjana Borilović), drugu nagradu je dobila Lana Pijevac, a treću dijele Lana Milić i Lea Batinić, učenice VII razreda OŠ „Njgoš“ (mentorka: Vesna Đukanović).

U likovnom segmentu konkursa „Zemlja od bisera“ dodijeljeno je više nagrada. U I kategoriji za mlađi uzrast najbolji je bio Danilo Lagator, učenik I razreda OŠ „LPO“ (mentorka: Milica Lipovina). Drugo mjesto dijele učenica II razreda OŠ „Njgoš“ Andrea Huter (mentorka: Marija Đurković) i učenik prvog razreda OŠ „LPO“ Bogdan Krivokapić (mentorka: Milica Lipovina). Treće su podijelili Katarina Popović, učenica I razreda OŠ „LPO“ (mentorka: Milica Lipovina) i Andrija Dajković, učenik II razreda OŠ „Njgoš“ (mentorka: Jelena Vujović). U prvoj kategoriji za učenike srednjih škola prvo mjesto pripalo je Dariji Konkovoj, a drugo Evelini Šatilkinjoj, učenicama II razreda iz SLŠ „Petar Lubarda“ (mentorka: Mirjana Vučković).

U okviru druge kategorije najbolja je bila Sara Crvenica, učenica IV razreda OŠ „Njgoš“ (mentorka: Maja Jovanović), drugo mjesto je pripalo Dušanu Lagatoru, učeniku V razreda OŠ „LPO“ (mentorka: Melanija Gledić), a treće Lari Đukanović, učenici VI razreda OŠ „Njgoš“ (mentorka: Maja Jovanović)

U okviru treće kategorije najbolja u likovnom segmentu je bila Valentina Perović, drugu nagradu je osvojila Ivana Jovićević, a treću Jelena Kaluđerović, sve tri učenice IX razreda OŠ „LPO“ (mentorka: Melanija Gledić).

Dodjela
nagrada
u Beranama

Dodjela nagrada cetinjskim osnovcima i srednjoškolicima biće upriličena u Njegoševoj ulici na platou ispred spomenika princeze Ksenije, 18. maja u 10 sati.

Literarni konkurs koji je organizovao **Ogranak Matice crnogorske u Beranama** ocjenjivao je žiri u sastavu: Dejana Barjaktarović-Joksimović, Braho Adrović i Ivana Stijović. U I kategoriji za srednje škole prva nagrada je pripala Maši Pešić, učenici II razreda, druga Andrei Gojković, takođe učenici II razreda, a treća Sofiji Celić, učenici I razreda. Sve tri pohađaju SMŠ „Dr Branko Zogović“, a njihova mentorka je Jelena Nišavić. U II kategoriji je prva nagrada dodijeljena učenici IV razreda Gimnazije „Panto Mališić“ Marjani Aleksić (mentorka: Ljerka Petković). U II kategoriji za osnovne škole je prva nagrada dodijeljena učenici VI razreda OŠ „Vladislav Sl. Ribnikar“ iz Bijelog Polja Darisi Agović (mentorka: Radmila Nišavić). U okviru III kategorije: Najbolje su bile Almina Begović i Anida Gredić, učenice IX razreda OŠ „Vladislav Sl. Ribnikar“ iz Bijelog Polja (mentorka: Radmila Nišavić), drugo mjesto su podijelile Lejla Adrović, učenica VIII razreda OŠ „Radomir Mitrović“ (mentorka: Dijana Asović) i Elma Kalač, učenica VIII razreda OŠ „Vuk Karadžić“ (mentorka: Jelena Nišavić), dok je treća nagrada pripala Andrei Labudović, učenici IX razreda OŠ „Radomir Mitrović“ (mentorka: Dijana Asović).

Dodjela nagrada u Beranama održana je u biblioteci OŠ „Radomir Mitrović, u subotu, 18. maja u 11 sati.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

БЕРАНЕ

Галерија Никола и Угљеша Поповић • Теранска бр. 6
понедељак, 15. април 2024. у 18 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Berane, 15. april 2024. godine

Knjiga je snažno oružje za očuvanje nacionalnog identiteta

Izložba Matice crnogorske „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ otvorena je u galeriji „Nikola i Uglješa Popović“ u Beranama. Na otvaranju su govorili prof. dr **Draško Došljak** i **Ivan Ivanović**, generalni sekretar Matice crnogorske, a u ime beranskog Ogranka Matice crnogorske prisutne je pozdravio **Jovan Mališić**.

Došljak je podsjetio na početke štamparstva u Crnoj Gori.

– Nepunih 40 godina od pronalaska štampe i pojave Gutembergove Biblije 1455. godine, na Balkanu se osniva prva ćirilična štamparija, u Crnoj Gori, posljednjoj južnoslovenskoj zemlji koja je još uvijek hrabro odolijevala turskim osvajanjima. U tim nemirnim istorijskim vremenima, Crnojevići su posvećivali veliku pažnju bogaćenju kulture crnogorskoga naroda, posebno razvoju knjige. Ostavili su trag ne samo kao vladavci posljednje slobodne južnoslovenske zemlje, već i kao „mecene i zaštitnici pismenosti“. Najvjerojatnije da je u manastiru koji je 1484. godine na Cetinju podigao Ivan Crnojević, gdje je premjestio i svoj dvor, postojao skriptorij. Nakon Ivanove smrti, prosvjetiteljsku djelatnost nastavlja njegov sin, nasljednik Đurađ. Za njegove vladavine osniva se štamparija, ali se pretpostavlja da je sama ideja o štampariji ponikla još kod njegovog oca Ivana, koji je boraveći u Italiji imao priliku da se upozna ne samo sa štampanim knjigama, već i sa

štamparijama i tehničkim postupcima u štamparstvu. Sprovođenje ove ideje ostaje zadužbina Đurđa Crnojevića. On je time budućim generacijama ostavio veliko zaveštanje, znajući koliko je knjiga snažno oružje za očuvanje nacionalnog identiteta. O svojim motivima on eksplicitno govori u „Oktoihi prvoglasniku“, 1494. godine – rekao je Došljak.

Izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ Matica crnogorska priredila je povodom 530 godina od štampanja „Oktoiha prvoglasnika“.

Riječ Draška Došljaka, univerzitetskog profesora na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“

Pismenost kao značajan segment kulture i obrazovanja ogleda se preko pisanih spomenika, arheoloških i lingvističkih fakata, ali i sakralnih objekata, kao najpoznatijeg svjedoka vremenā u kojima su nastajali.

Do pronalaska štamparije djela su pisana u unikatnu na pergamentu ili koži, a potom prepisivana i na papir.

U skriptorijima Zete nastale su brojne rukopisne knjige od posebnoga značaja za razvoj pismenosti u Crnoj Gori i crnogorskoj kulturi uopšte. Iz starijega su razdoblja *Ljetopis popa Dukljanina*, *Miroslavljevo jevanđelje*, *Vukanovo jevanđelje* i *Ilovička krmčija*. U XIV i XV vijeku nastaje pravo bogatstvo crnogorskih rukopisnih knjiga: *Divoševo jevanđelje* (1340, Podvrh), *Prolog Starčeve Gorice* (pisan sedamdesetih godina XIV v.), *Četvorojevanđelje Starčeve Gorice*, *Gorički zbornik* (1441/2) monaha Nikona Jerusalimca, *Sintagma Matije Vlastara* (1453) zetskoga arhiepiskopa Josifa, *Koporinjski ljetopis* (1453), *Vranjinsko četvorojevanđelje* (1436) monaha Mine i jeromonaha Vranjine Romana, *Praksapostol* (1441/2) monaha Romana iz Manastira Sv. Petra i Pavla u Bijelome Polju, *Triod Morački* (1443/4) popa Nikodima, *Šestodnev Jelene Balšić* (Gorica Beška), *Sabornik četiri mjeseca* (odnosno Praznični minej) iz 1484. pisara Nikole Grka (Cetinje), *Časlovac* Nikole Kosijera pisan na Cetinju 1494. godine, *Cetinjski psaltir* (oko 1484), *Četvorojevanđelje Manastira Nikoljac u Bijelom Polju* (prva trećina XV v.), *Četvorojevanđelje Sv. Trojice u Pljevljima* (druga četvrtina XV v.), iz istoga perioda i *Psaltir s dodacima, Povijest o Skenderbegu Crnojeviću na rođenom krštenju nazvanom Đurđe*, autora Marina Skadranina s početka XVI vijeka, pisano u Skadru, itd.

Nepunih 40 godina od pronalaska štampe i pojave Gutembergove Biblije 1455. godine, na Balkanu se osniva prva ćirilična štamparija, u Zeti, posljednjoj južnoslovenskoj zemlji koja je još uvijek habro odolijevala turskim osvajanjima. U tim nemirnim istorijskim vremenima, Crnojevići su posvećivali veliku pažnju bogaćenju kulture crnogorskoga naroda, posebno razvoju knjige. Ostavili su trag ne samo kao vladaoci posljednje slobodne južnoslovenske zemlje, već i kao „mecene i zaštitnici pismenosti“. U manastiru koji je 1484. godine na Cetinju podigao Ivan Crnojević, gdje je premjestio i svoj dvor, postojao je skriptorij. Nakon

Ivanove smrti, prosvjetiteljsku djelatnost nastavlja njegov sin, nasljednik Đurađ. Za njegove vladavine osniva se štamparija, ali se pretpostavlja da je sama ideja o štampariji ponikla još kod njegovog oca Icana, koji je boraveći u Italiji imaopriliku da se upozna ne samo sa štampanim knjigama, već i saštamparijama i tehničkim postupcima u štamparstvu. Sprovedenje ove ideje ostaje zadužbina Đurđa Crnojevića. On je time budućim generacijama ostavio veliko zaveštanje, znajući koliko je knjiga snažno oružje za očuvanje nacionalnog identiteta. O svojim motivima on eksplicitno govori u *Oktoihu prvoglasniku*, 1494. godine.

O mjestu osnivanja i radu ove štamparije u nauci se vodila polemika. Ali, nema sumnje da se ona nalazila na Cetinju, a to se direktno navodi i u *Psaltiru s posledovanijem*. Smatra se da je đurađ Crnojević poslao svoje ljude u Veneciju da upoznaju tehniku štamparstva, da nabave presu, alat i hartiju. Livenje slova i izrada matrica za inicijale, ornamentiku i ilustracije obavljani su u Zeti. Podaciobroju ljudi koji su učestvovali u radu štamparije nalaze se u *Oktoihu prvoglasniku*. Za svoja izdanja Makarije je izlio dva kompleta štamparskih znakova, mala i velika. Osim toga, izradio je komplet livenih inicijala kojima počinju strofe, lijući, poput većine zapadnoevropskih štampara, slova skupa sa dijakritičkim znakovima.

Rad na prvoj knjizi, *Oktoihu prvoglasniku*, započeo je u rano proljeće 1493. godine, a okončan je 4. januara 1494. godine. Druga knjiga, *Psaltir s posledovanijem*, završena je 22. septembra 1494. ili 1495. godine. Slijede još tri knjige: *Oktoih petoglasnik*, *Trebnik (Molitvenik)* i *Črtvorovejandjelje*. *Trebnik* je sačuvan samo u Crkoleškom fragmentu (41 list), od *Oktoiha petoglasnika* ostao je nepotpuni Dečanski primjerak (38 listova), dok je *Črtvorovejandjelje* poznato jedino po Buđanovačkom prepisu iz 1548. godine. Vjekove su uspjeli da prežive u cjelini *Oktoih prvoglasnik* i *Psaltir s posljedovanijem* – i to *Oktoih* 106 primjeraka, a *Psaltir* 33.

Kratkotrajan ali plodotvoran rad štamparije prekinut je 1496. godine kada Zeta pada pod tursku vlast, a njen vladar biva primoran da ide za Italiju. Vjerovatno je sa njim otišao i Makarije, koji kasnije boravi u Vlaškoj, gdje je izdao tri knjige i to: *Službenik* (1508), *Oktoih* i *Črtvorovejandjelje* (1512).

Crnojevića štamparija je ostavila snažan pečat u kulturi južnoslovenskih naroda, ona je, ujedno, najveće dostignuće stare crnogorske štampe.

Ispitivanje jezika *Psaltira*, knjige nastale u prvoj ćirilskoj štampariji na Balkanu, štampariji Crnojevića, pokazalo je da se tekst uklapa u cjelinu proučavanih dokumenata iz odgovarajućeg perioda. Analizom grafijskih realizacija fonema ustanovljeno je postojanje posleresavskog ortografskog tipa, sa prožimanjem dvije

pravopisne tradicije: raške i resavske. U sintaksičkom pogledu *Psaltir* dobro reprezentuje staroslovensko stanje. Odstupanja u odnosu na kanonske knjige realizuje se na dva nivoa: 1) dalja grecizacija teksta, 2) uticaj narodnog jezika.

Ova inkunabula po ljepoti i bogatstvu svoga jeziku u samom je vrhu bogoslužbenih knjiga.

Božidar Vuković Podgoričanin predstavlja dragulj u kruni crnogorskog štamparstva i pismenosti. On je nastavljajući crnogorske tradicije rukodjelisanja crkvnih knjiga u milenijumskom trajanju, prvo onih rukopisnih, a zatim štampanih. Za ove druge njegov doprinos je nemjerljiv, što potvrđuje broj knjiga štampanih u njegovoj štampariji u Veneciji, rasutih po bibliotekama i manastirima širom Evrope.

Vještina i umjetničke ljepote ondašnjeg štamparstva, koje su obilježile svjetsku epohu, našle su visoko mjesto u Crnoj Gori, đe se među prvima u svijetu počinju štampati knjige u državnoj štampariji Crnojevića, ali i pojedinaca – entuzijasta i patriota – Andrije Paltašića, Makarija, Pahomija, Vukovića, Zagurovića, Marinovića i dr.

A taj koji je štampao i nije spavao bijaše naš štampar Božidar Vuković, tipičan primjer vremena renesanse, koji od vlasnika zemlje oko Podgorice i pod Skadrom postaje vlasnik tipografije i tipara, koji distribuira izdanja po raznim zemljama. Ovaj knjigoljubac ostavi riječi o sebi i svom radu, iskreno iskazujući da je imao u Crnoj Gori vanbračne kćeri, ali i pored sebe čuvenog sina štampara Vićenca Vukovića koji ga je naslijedio i nastavio sa štampanjem ćirilskih knjiga.

Mletački vojvoda Božidar Vuković nije bio poznat samo na Balkanu i Veneciji, već i mnogo šire. Njemu je, trećeg februara 1533. godine dodijeljena plemićka titula i grb od strane španskog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla V (1500–1558).

Na početku povelje Karlo V se obraća „vjernom i poštovanom“ Božidaru Vukoviću, izražavajući „carsku milost i svako dobro“ uz apostrofiranje da je on „plemić svete Lateranske palate, našeg Carskog dvora i Imperijalnog vijeća“, što je „vrlina časnih ljudi“.

Da bi status plemića zablistao jače, Božidaru i njegovim nasljednicima se dodjeljuje i grb, koji je detaljno opisan. Slova u njegovom grbu, koji je utiskivan na knjigama, rezultat je dodjeljivanja plemićke titule i grba od strane Venecije. Karlov grb ima kružni natpis, Božidarovo ime i titula su ispisani staroslovenskim ćiriličkim slovima, a Karlovo ime i titula latinicom.

U Veneciji i Zapadu Božidarovo ime ima više varijanti. Na italijanskom je glasilo: Dionisio della Vechia, a latinski: Dionisius a Vetula. Na štampanim knjigama i

ikonama najčešće je to „gospodin Božidar“, „Božidar vojvoda“, „Veliki vojvoda Božidar“, „Božidar Vuković“, „Božidar Vuković Zećanin“, „Božidar Vuković, od Đurića, Podgoričanin“.

Za kraj evo i njegova puna intitulacija: „Az griješnij Hristu rab, Božidar Vuković, otačestvom ot dioklitijskih stranah, v predjeljeh makedonskih, ot grada suštu glagoljemaga Podgorica“.

U Veneciji je Božidar Vuković stvorio pravo duhovno i materijalno bogatstvo, a najviše podataka o njemu pruža posljednjih dvadesetak godina njegovog života. Prije svega, o dolasku u Veneciju i formiranju štamparije govore predgovori i pogovori njegovih knjiga. Nastavljač rada štamparije i njegov sin Vićenco, zapisuje u Psaltiru iz 1546. godine, da je Božidar Vuković umro u Veneciji i da je njegovo tijelo sahranjeno „u crkvi Starčeve Gorice na Skadarskom jezeru“.

Zanimljiv je podatak da je postojanje knjige iz ove štamparije Molitvenik – zbornik za putnike, u literaturi često negiran, uz sumnju da li je to izdanje iz 1520. godine, uopšte postojalo, sve dok nije u zaostavštini Đuzepe Prage u Marcijani pronađen primjerak Molitvenika iz 1520. godine, pod signaturom Rari Veneti 726, i nešto kasnije u Narodnoj i Univerzitetnoj biblioteci u Sarajevu, još jedan primjerak pod signaturom R6329. Ova i druge pronađene knjige svjedoče da je štamparija Božidara Vukovića radila od 1519. do 1540. godine.

Molitvenik B. Vukovića je jedna od najljepše urađenih njegovih knjiga. Inače, knjige Božidarove štamparije umjetnički i ikonografski se sasvim razlikuju od knjiga svih drugih venecijanskih štamparija. Ovo upućuje na zaključak da su Božidarove knjige rađene po uzoru na naše rukopisne knjige.

Za izuzetne zasluge u štamparstvu i širenje hrišćanstva u bogoslužbenim knjigama u Veneciji, Božidar Vuković je dobio grofovsku titulu Conte Palatin (Palatinski grof).

Božidar Vuković, kako sebe naziva Zećaninom i Podgoričaninom, postao je misionar južnoslovenskog prosvjetiteljstva.

Knjigu *Molitvenik* detaljno je opisala R. Vujošević, u radu „O nekimbiografskim podacima o Božidaru Vukoviću Podgoričaninu“ i „O Molitveniku – Zborniku za putnike iz Marcijane“, *Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina*, str. 41–46.

Govoreći o venecijanskoj štampanoj knjizi, Pavle Mijović, vidi Vukovićevo djelo kao nastavak Crnojevića štampane knjige. Istovremeno, izdavanje slovenske knjige posmatra u okviru opštih, humanističkih stremljenja i razvoja robne proizvodnje.

Crnogorski „štampari su se uključili u jedan pokret evropskih, a zatim svjetskih razmjera, koji se odupro ideologiji vladarskog samodržavlja i premoći crkve u nauci i kulturi. Naša štampana knjiga je razbila dotadašnji monopol ktitorovih i donatorovih grijesnih dijaka“, konstatuje P. Mijović, pa dodaje „osim po strukturnom umjetničkom oblikovanju, treba crnogorsku štampanu knjigu posmatrati i u procesu naše novovjekovne evropeizacije, s kojom počinje i preporođavanje naše svijesti“.

Knjige iz štamparije Božidara Vukovića imale su ogromnu popularnost, kako zbog sadržine, savršene štampe, tako i zbog ilustracija u njima, koje su rado preuzimali freskopisci i ikonografi. Isto tako, preuzimane su i pojedine kompozicije, detalji, likovi i ukrasi.

Knjige iz štamparije Božidara Vukovića objavljujane su ovim redom:

Služabnik – Liturgijar (1519), *Psaltir sa časlovcem* (1520), *Molitvenik – zbornik za putnike* (1520), *Oktoih osmoglasnik* (1537), *Praznični minej* (1538) i *Trebnik* (1540).

Istraživanjem na terenu došlo se do zaključka da su Božidarove inkunabule u mnogim zemljama Evrope, a naročito u Makedoniji, Srbiji, Bugarskoj i Rumuniji bile vrlo popularne, o čemu svjedoče zapisi iz Kotora u kome su živjeli emisari za distribuiranje ovih knjiga. Iako je Božidarov sin Vićenco nastavio rad na štampanju knjiga u Veneciji, njegova izdanja su preštampana kasnije u mnogim štamparijama.

Crnogorski štampari u Veneciji – Jerolim Zagurović i Stefan Marinović iz Skadra – štampali su ćirilске knjige uglavnom iz komercijalnih pobuda. Oni preštampanaju

izdanja Vukovića, čime produžavaju vijek crnogorske štampane knjige za više decenija.

Koliko je štampana knjiga iz Vukovića štamparije bila rasprostranjena u Crnoj Gori i imala komercijalnu vrijednost, najslikovitije govori podatak iz kotorskih notarskih spisa. Tako je 4. februara 1453. godine Lazar Brajanović¹² imao svoje komisionare za prodaju knjiga Vićenca Vukovića u Bijelom Polju. To je značilo da su postojali direktni poslovi za prodaju i distribuciju knjiga. Komisionar iz Bijeloga Polja zvao se Dmitar Andojević, a za svoju teritoriju uzeo je 33 ćirilske knjige, kako u izvorniku stoji „štampane na slovenskome jeziku“ (stampatis in literis sclavis). Dmtar se u tome poslu zadužio 61 dukat i 20 aspri, tj. za svaku knjigu po blizu dva dukata, koje je morao vratiti u roku od četiri mjeseca.

Ako bi se štamparstvo u Crnoj Gori moglo podijeliti po epohama, prva bi bila ona obodsko-cetinjska epoha, a rad Božidara Vukovića mogao bi se svrstati u drugu epohu ćirilskoga štamparstva. Većinu svojih knjiga Vuković je radio prema dobijenome rukopisu, samo je za dvije učinio izuzetak. Sinaksar je sastavljen tako da su iz raznih rukopisa uzeti pojedini članci i složeni u posebnu knjigu, a *Oktoih* je preštampano cetinjsko izdanje, koje „je služilo Božidaru kao original“.

V. Jagić ističe da je „Božidar Vuković ustvari preštampano *Oktoih* iz štamparije Crnojevića“ i dodaje da se ta dva oktoiha gotovo doslovno podudaraju.

Psaltir je sveštena bogoslužbena knjiga, kao i ostale crkvene knjige koje se upotrebljavaju prilikom bogoslužjenja.

Ovdje imamo *Psaltir s posljedovanjem i časlovcem*. Taj tip psaltira nastao je u slovenskim zemljama zbog oskudice bogoslužbenih knjiga, i pored psalama sadrži časoslov, mjesecoslov s troparima, kondacima, molepstviya itd. Inače, starija izdanja psaltira sadrže 150 psalama podijeljenih na 20 katizmi a svaka katizma na 3 ‘slave’ ili antifona, koji se završavaju doksologijom ‘Slava Ocu i Sinu i Sv. Duhu’; *Praznični minej* Božidara Vukovića iz 1536. godine najstariji je štampani minej na našem jeziku. On sadrži službe svetaca. U službama se nalaze i stihovi Siluana, s početka XV vijeka. *Minej* sadrži i službu od Grigorija Camblaka. Knjiga ima 54 tabaka dvostubačnoga sloga s dvije vrste slova i sa 34 svetiteljska lika.

Posebno su interesantni zbornici za putnika, kako ih sâm Vuković naziva, knjige džepnoga formata, koje su više puta izdavane. Poznata su izdanja iz 1520. i 1536. godine, od kojih je ovo drugo mnogo veće. U Zborniku od 1536. godine skreću na sebe pažnju dvije legende: o svetoj Petki, djelo bugarskoga patrijarha Jevtimija, i o Svetome Đorđu, koja se prepliće s tekstem apokrifske legende o tome svecu. Inače, to su bogoslužbene knjige, koje su se čitale u crkvi, na primjer kod

„svenoćnog bdenija“. Izdanje iz 1520. je kraće, štampano sitnijim slovima itrebalo je da bude „v put hodeštim udobnismo“.

Trebnik sadrži tekstove službe za sakramente i „trebe“ i različite molitve, a *Služabnik* tekst liturgija, te jutrenje i večernje. Prva izdanja B. Vukovića štampana su uglavnom na pergamentu, a kasnije na papiru. Božidar Vuković nije samo štampao knjige u Veneciji, već je i izlivao slova koja su donešena u druge zemlje, da bi se štampale knjige. U štampanju knjiga pomagali su mu štampari Pahomije i Makarije, zatim pop Teodosije, paraeklisijar Genadije, jerođakon Mojsije, jeromonah Mardarije, Todor, đakon Damjan i Milan i Stefan Skadranin.

Veoma lijepoj opremi izdanja Božidara Vukovića s ornamentikom u početku naslova, inicijalima pisanim crvenim mastilom i ilustracijama potpuno odgovara crkvenoslovenski jezik tih knjiga, slično latinici i grčkome pismu. Upravo ovo pismo, u knjigama Božidara Vukovića, s minuskulnim elementima postalo je tipičnim pismom knjiga od XIV vijeka i dalje. Takvo pismo često se naziva polustav ili ustav s kurzivnim elementima.

Djelovi teksta ne označavaju se samo na završetku, nego i na samome početku, i to uvećanim početnim slovima ili inicijalom.

Na početku odjeljka ili poglavlja inicijali se ističu svojom veličinom i naročitom stilizacijom. Obična početna slova pisana su crvenim mastilom zvanim kinovar.

Božidar Vuković se naročito trudio da mu slova budu „угодна всакому прочитающому“, kako on sâm kaže.

Slova u tekstovima Božidara Vukovića pokazuju bogatstvo oblika: jednostavna slova u prvim izdanjima, dok se u kasnijim upotrebljavaju bogatije ukrašena slova, prepleteni inicijali kao u rukopisima i slova s lisnatim dodacima. Posebno su interesantni inicijali koji su crvene boje s dosta biljnih motiva. Geometrijskobiljni motiv potčinjava se grafičkome obliku slova.

U *Prazničnome mineju* ukusno je pleteni crveno-bijeli inicijal, s raznolikim kombinacijama petlje i spirale, sa zavojcima duže konture slova, obično sa srcolikim listićem ili djetelinom koja se spušta s gornje kuke. Na rukopisnu ornamentiku i iluminaciju prvih cetinjskih i venecijanskih štampanih izdanja uticala je zapadna predrenesansa s realističkim floralnim motivima. Tačnije, realistički tretirana biljna vitica koja se srijeće u tim izdanjima preuzeta je iz venecijanskih inkunabula.

Od svih izdanja u *Oktoihu* su najljepša i najpreciznija slova. Posebnu pažnju privlače naslovi i minijature u toj knjizi. Naslovi su rađeni uskim, veoma dekorativnim slovima. Po svome obliku naslovna slova odstupaju od slova u tekstu, ali se veoma lijepo uklapaju u harmoniju stranice.

Na prvi pogled zapaža se ljepota, jasnost i lakoća tekstova u izdanjima Božidara Vukovića. Razgovjetnosti slova odgovara njihov pravilan međusobni razmak, pravi redovi i pravilan razmak između njih. Ti tekstovi predstavljaju vrhunac ondašnje štamparske vještine. Ta štamparija je ostvarila svoj zadatak, koji je P. J. Šafarik ovako formulisao: „Najveći je zadatak ćirilovskih štamparija, da sastavi karakter slova, kakva su u starim rukopisima s lepotom oblika koja se ukusom ište, da zadovolji istorijsku vernost i štamparsku eleganciju“.

Sve knjige Božidara Vukovića u osnovi imaju isti ustavni tip ćirilskoga pisma, mada ono poneđe naginje i poluustavu. Slovni oblici su ujednačeni. Očigledno je da su pri štampanju upotrijebljene tri vrste slova: krupna za glavni tekst, naslovna vrsta; malo sitnija za podnaslove; i sitna, kojima je štampan cio tekst. Sve je to izvanredno predstavljeno u *Prazničnome mineju*. U tekstovima je upotrijebljen cio sistem grčkih akcenata. Nema nijedne riječi bez akcenta, često i bez dva, pa i tri. Upravo takav akcenatski sistem karakterističan je za rukopise XV i XVI vijeka, po čemu se oni lako razlikuju od starijih. Pojedina izdanja Božidara Vukovića pod očevidnim su talijanskim umjetničkim uticajem, naročito u ornamentici inicijala i u oblicima pojedinih slova (npr. M, ili X, koje veoma podsjeća na X (iks) uglastoga „gotskog“ oblika).

Uticaj rukopisne tradicije najbolje se očituje u *Služabniku*, gdje dvije glavne zaslave predstavljaju motive s međusobno povezanim krugovima. Božidar Vuković je mnogo polagao na ljepotu knjige, da mu knjige budu što bolje i što ljepše. Veoma su lijepo i interesantno ilustrovane. Posebno je bogato ilustrovan *Praznični minej* za 1538. god., đe dominira predstava rođenja Hristova. Urađeno je više drvoreza s mnogo različitih detalja, prilagođenih štamparskoj tehnici. Upravo se u Veneciji krajem XIV vijeka i javljaju prvi drvorezi – ilustracije nepoznatih majstora. Ilustracije u knjigama Božidara Vukovića skladno su ukomponovane i uvijek podređene razmjeru stupca i obimu teksta, tako da se sadržaj i vizuelno objašnjava slikama. Oko figura izrađen je dekorativni ram s motivima renesanse i baroka, jer upravo renesansa i barok unose ilustraciju u svjetovna književna djela. Tek od štampanja prve biblije u Veneciji (*Biblia vulgare istoriata*), 1490, u štampanu knjigu naglo prodira česta upotreba drvoreznih ilustracija. Dakle, u vrijeme pojave Vukovićeve štamparije „italijanska, a posebno mletačka štampa dala je već čitav niz velikih dostignuća na polju štampane umjetnosti, koja su i bez čvršćih veza Crnojevića sa Mlecima, mogla u znatnoj meri, tehnički i stilski da utiču na umjetnost štampe“.

Minijature u *Oktoihu* najbolje ukazuju na uticaj mletačkoga slikarstva. „U načinu slikanja i u koloru prikazane kompozicije, u izviesnom smislu napušten je stil i kolor našeg srednjovekovnog fresko slikarstva“.

Počev od cetinjskoga izdanja, sve knjige koje su u XVI i XVII vijeku štampane ćirilicom za pravoslavne na crkvenoslovenskom su jeziku. Kod Božidarovih knjiga je poluustav po nekim osobinama u pojedinim izdanjima bliži ustavu, čije su osnovne karakteristike ustavno i krupno pisanje.

Kao i u *Miroslavljevu jevanđelju*, u Božidarovu *Oktoihu* nalazimo S (dz) koje se upotrebljava kao broj i kao oznaka glasa (СѢЗДА, СѢЗДЫ, СѢЗДУ – *Oktoih* 1537, nikoljski primjerak, str. κ д). I ono je iz bugarske ćirilice ušlo u našu ćirilicu, od XIV vijeka. Analizom teksta Vukovićeve izdanja dâ se zaključiti da su te knjige pisane na crkvenoslovenskome jeziku, kakav je bio u XV vijeku u crkvenim knjigama, sa staroslovenskom podlogom *Miroslavljeva jevanđelja*. Međutim, to zahtijeva posebna proučavanja i dublje analize.

Izdanja Božidara Vukovića u dobroj su mjeri uticala da se stvori poseban stil štampe kod nas, iako pod velikim uticajem pisane knjige. Veliki *Praznični minej* formatom, opremom, sadržinom i osobenostima predstavlja vrhunac crnogorskog štamparstva u XVI vijeku. Mnoga kasnija izdanja izašla u Srbiji, Rumuniji i Rusiji upućuju na Veneciju i Božidara Vukovića. U jednom liturgijaru štampanom u Brašovu u XVI vijeku između dekorativnih elemenata nalazimo čak i slova Božidareva monograma „Бож“.

Na kraju možemo zaključiti da se u izdanjima Božidara Vukovića osjeća uticaj talijanske renesanse i domaće rukopisne tradicije, kad se govori o ornamentici, dok su ilustracije plod stvaranja sopstvenoga izraza istočnopravoslavne ikonografije, sa zanemarljivim zapadnjačkim uticajem. Ta su izdanja izrađivana u duhu tradicija pisane knjige i pokazuju privrženost već ustaljenim rukopisnim odlikama staroslovenskoga jezika. U tim knjigama mnogo je jezičkih, ortografskih i grafijskih karakteristika koje su tipične i za ostale naše štamparije, na primjer za Crnojevića štampariju, ali i onih koje se mogu sresti uglavnom u izdanjima B. Vukovića. Ovdje se prije svega misli Božidar Vuković Podgoričanin u svom vremenu na tip slova, inicijale, minijature, donekle na akcenatski sistem, vokalizaciju, itd.

Inicijali „koje je stvorila cetinjska radionica, a u kojima kao ornament dominira stilizovana lozica, u cjelosti pripadaju krugu venecijanske štampe. Susrijećemo ih u svim poznatim knjigama Makarijeve štamparije“, „što upućuje na mogućnost povezanosti Vukovićeve i Crnojevića štamparije“.

Na prvi pogled čini se da su saznanja o drevnoj crnogorskoj prošlosti teško dokučiva, pogotovo kad je riječ o pismenosti, školama, književnosti i nauci budući da je broj sačuvanih dokumenata veoma mali. Teško je i zamisliti koliko je

uništeno dokumentarne građe o našoj prošlosti. Mnogo toga učinili su okupatori koji su se ovđe smjenjivali, elementarne nepogode, ali ponekad smo i sami nebrigom tome doprinijeli. Veliki broj dokumenata nestao je i zato što su bili pisani na mekim materijalima, kao što su bili pergament, papirus i papir lošega kvaliteta.

Ipak, o našoj najstarijoj prošlosti i kulturi ostalo je dragocjeno svjedočanstvo. To su stari napisi, u svim oblicima latinske majuskule i minuskule, grčkoga pisma, a kasnije i ćirilice. Pored pismenosti na grčkoj, rimskoj i ćirilskoj osnovi, dolaskom Turaka javlja se i pismenost na arapsko-turskoj osnovi. Pomenuti primjer, manje-više, karakterističan je za cijelu Crnu Goru, doduše s lokalnim varijacijama u različitim vremenima i uslovima koje su nametale istorijske prilike.

Na narodnom jeziku ubrzo su se počele pisati knjige i drugi spisi – žitija svetaca, careva, junaka, legende i sl. U početku su to bili prijevodi iz stranih književnosti, a kasnije pismeni i obdareni ljudi pišu na slovenskome jeziku i originalna djela.

Uvođenjem narodnog jezika i pisma u crkvi, a time i širenjem hrišćanstva na narodnom jeziku, crkve i manastiri postaju centri za opismenjivanje, odnosno prve škole. Te „škole“ su se širile iz potrebe da se školuju sveštenički kadrovi iz redova Slovena, a kasnije i kadrovi za službenike u vladarskim kancelarijama i drugim državnim ustanovama. U krajevima đe je uticaj latinske rimske crkve bio veći, narodni jezik mnogo je teže prodirao u crkve. Ta šarolikost dovodi do stvaranja takozvane latinkoslovenske simbioze pismenosti, a ponegdje i latinsko-grčkoslovenske.

Drugim riječima, slovenski jezik i književnost toliko su uzeli maha u Duklji nakon njezina osamostaljivanja od Vizantije da ih nikakav otpor nije mogao suzbiti.

Crnogorska pismenost i književnost zasnovane su u basenu Skadarskoga jezera, iako su Primorje, doline Lima, Pive i Tare tome dali značajan doprinos. Te kulturne vrijednosti najprije su predstavljene preko starih napisa u svim oblicima latinske majuskule i minuskule, grčkoga pisma, a kasnije i ćirilice, koji se nalaze na cijelome prostoru Crne Gore. Pismenost kod nas u pravom smislu ipak započinje s primanjem hrišćanstva u IX vijeku, kad se modifikacijom grčkoga pisma stvaraju slovenska pisma – glagoljica i ćirilica. To je vrijeme kad među Slovenima još vlada jezička bliskost i sporazumijevanje na slovenskome jeziku, čiji pisani oblik slovenskoga solunskog dijalekta zovemo staroslovenski, kasnije crkvenoslovenski. Za period srednjega vijeka u crnogorskoj pismenosti i sačuvanim spomenicima možemo govoriti o grčko-latinsko-slovenskoj simbiozi.

Dan knjige i autorskih prava

Bar, Podgorica, Nikšić

23. april 2024. godine

Predavanja i radionice u Baru, Podgorici i Nikšiću

Povodom Dana knjige i autorskih prava, koji se tradicionalno obilježava u cijelom svijetu 23. aprila, Matica crnogorska je organizovala predavanja u tri crnogorske škole.

Profesorica crnogorskog jezika i književnosti Aleksandra Đuričić održala je edukativnu radionicu pod nazivom „Na slovo, na slovo“ učenicima šestog razreda OŠ „Novka Ubović“.

- Učenici šestog razreda su imali priliku da saznaju zašto se ovaj dan obilježava, koja je povezanost Migela de Servantesa sa našom zemljom, da na cijelom svijetu postoji gotovo 130 (preciznije 129.864.880) miliona knjiga i mnoge druge zanimljivosti. Oni su se prisjetili mnogih autora i djela koja su u dosadašnjem školovanju imali prilike da čitaju. Radionica je završena pitanjem šta njima predstavlja knjiga. Odgovori su pisani na raznobojnim stikerima kojima smo

ukrasili pano u učionici, da ostane kao sjećanje na ovo lijepo druženje i kao podsjetnik zašto čitamo – rekla je Đuričić.

U Osnovnoj školi „Janko Mićunović“ u Nikšiću predavanje je održala profesorica Dragana Erjavšek. Svi učenici su prisustvovali predavanju i učestvovali u radionici.

- Pokazali smo na primjeru pisanja iz pozicije raznih zanimanja i predmeta da nam književnost omogućava da budemo u bilo kom prostoru i vremenu. Učenici su pisali priče iz ugla učitelja, pekara, ali i ptice koja se vraća s juga, knjige koju niko ne želi da čita – rekla je Erjavšek.

Nešto kompleksniji razgovori na temu Dana knjige i autorskih prava bili su u Srednjoj ekonomsko-ugostiteljskoj školi u Baru, gdje je s učenicima razgovarala profesorica Marija Šušter.

- Predavanje je bilo posvećeno komparativnoj analizi Šekspirove *Bure* i *Legende o Vladimiru i Kosari*. Uzeli su učešća i učenici, prezentujući biografije Šekspira i Servantesa – rekla je Šušter.

Predavanje u Baru pratila je i donacija knjiga Matice crnogorske biblioteci ove obrazovne ustanove.

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka
u Crnogorskoj kući u Beogradu

Beograd, 14. maj 2024. godine

*U Srbiji obilježen Dan nezavisnosti Crne Gore
otvaranjem izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“*

Povodom obilježavanja Dana nezavisnosti u Republici Srbiji, Ambasada Crne Gore u Beogradu je, u saradnji sa Maticom crnogorskom, u Crnogorskoj kući u Beogradu organizovala izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka, pripremljenu povodom 530 godina od štampanja „Oktoiha prvoglasnika“.

Opravnicu poslova u Ambasadi Crne Gore u Beogradu **Stanica Popović** je tom prilikom kazala da ova izložba predstavlja svjedočanstvo o kulturno-civilizacijskom putu Crne Gore i njenom otisku u evropskoj i svjetskoj kulturnoj baštini. Ona je istakla da osamnaest godina od obnove nezavisnosti, Crna Gora ostaje na putu razvoja, ekonomskog prosperiteta, poštovanja ljudskih prava, te ispunjavanja obaveza iz evropske agende i ostvarenja punopravnog članstva u EU u što kraćem roku.

Povjerenik Matice crnogorske za Srbiju **Radonja Dubljević** je istakao da izložba pokazuje da štampana knjiga među Crnogorcima, s kraja XV i početkom XVI vijeka, nije bila trenutni bljesak kulture, već intelektualna potreba šireg kruga ljudi sa prostora nekadašnje Zete, odnosno Crne Gore.

„Crnogorski vladari Ivan i Đurđe Crnojević, otac i sin, omogućili su taj veliki kulturni iskorak. Gospodar Ivan Crnojević, kad je u predvečerje pada Crne Gore pod osmanlijsku vlast, premjestio, u drugoj polovini XV vijeka, prijestonicu na Cetinje, sa sjedištem Crnogorske mitropolije, a njegov sin Đurđe Crnojević dopremanjem iz Venecije štamparije, 1493, na Obod, podno Cetinja, u kojoj će već početkom 1494, biti štampana prva knjiga *Oktoih prvoglasnik*. Knjiga postaje moćno sredstvo za odbranu narodnog opstanka i sopstvenog identiteta.“, kazao je Dubljević i istakao da je „*Oktoih* najznačajniji spomenik crnogorske kulture i dragulj u crnogorskoj samosvijesti i pamćenju“.

Štamparsku tradiciju dinastije Crnojević nastavlja znameniti Božidar Vuković Podgoričanin, početkom XVI vijeka. „Knjige Božidara Vukovića Pogoričanina, zahvaljujući osobitoj posvećenosti štamparskoj umjetnosti, krasila je savršena štamparska tehnika, sa brojnim ilustracijama, pa su korišćene u pravoslavnim hramovima i bile popularne širom balkanskih zemalja, a za njegovu renesansnu štamparsku umjetnost je znala i kulturna Evropa tog vremena, o čemu svjedoči plemićka titula, koju je dobio 1533. godine“, saopštio je Dubljević na otvaranju izložbe.

Izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV I XVI vijeka“ čine 24 ilustrovana panoa, a pored predstavljanja domaćoj javnosti u nekoliko gradova Crne Gore, priređena je i u Sofiji, Skoplju, Pragu, Novom Sadu, sada i Beogradu.

Obilježavanju Dana nezavisnosti u Beogradu prisustvovali su predstavnici Ministarstva spoljnih poslova i Ministarstva kulture Republike Srbije, opštinskih organa, diplomatskog kora, te ugledne ličnosti iz javnog i kulturnog života te zemlje.

*Riječ Radonje Dubljevića, povjerenika Matice crnogorske za Srbiju
na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“*

Rukopisne knjige, u doba srednjovjekovnih Duklje i Zete, pisane su na grčkom i latinskom pismu, a sa pojavom glagoljice i ćirilice i na slovenskom pismu, u staro-slovenskoj, a potom crkvenoslovenskoj redakciji. Prepisivački centri, tzv. skriptoriji, postojali su u crkvama i manastirima širom tadašnje Crne Gore. A onda se desio revolucionarni zaokret. Otpočela je, prije 530 godina, istorija crnogorskog štamparstva.

Crnogorski vladari Ivan i Đurđe Crnojević, otac i sin, omogućili su taj veliki kulturni iskorak – Gospodar Ivan Crnojević, kad je u predvečerje pada Crne Gore pod osmanlijsku vlast, premjestio, u drugoj polovini XV vijeka, prijestonicu na Cetinje, sa sjedištem Zetske mitropolije, a njegov sin Đurđe Crnojević dopremanjem iz Venecije štamparije, 1493, na Obod, podno Cetinja, u kojoj će već početkom 1494, biti štampana prva knjiga *Oktoih prvoglasnik*. Knjiga postaje moćno sredstvo za odbranu narodnog opstanka i sopstvenog identiteta.

Prvi štampar bogolužbenih knjiga bio je jeromonah Makarije *ot Černije Gori*, koji izučio štamparsko umijeće u Veneciji. Ubrzo su štampani *Oktoih petoglasnik*, 1494, potom *Psaltir s posljedovanjem*, 1495, *Molitvenik* i *Četvorojevanđelje*, 1496.

Iako su ove knjige, po svojoj osnovnoj namjeni, štampane za liturgijske i bogoslužbene potrebe, one su tu potrebu nadišle, jer se na njima učila i širila pismenost, a danas pružaju brojne podatke od značaja za kulturnu istoriju.

Kulturna istorija, obično je u sjenci ustaničke, iako slavne, ali ponekad i uljepšane. Legende i mitovi nastaju odbacivanjem krnjeg, a dodavanjem ukrašenog. Na primjeru prvih štampanih knjiga, koje krase ljepota slova, inicijala, ilustracija, imamo izvornu ljepotu, kojoj se ništa ne može dodati.

Oktoih je najznačajniji spomenik crnogorske kulture i dragulj u crnogorskoj samosvijesti i pamćenju.

Da štamparska tradicija, koju je dinastija Crnojević utemeljila u Crnoj Gori, nije epizoda i trenutni bljesak, potvrđuje nastavak te tradicije, koji se očituje u štamparstvu znamenitog Božidara Vukovića Podgoričanina, početkom XVI vijeka. Time je uspostavljen kontinuitet crnogorskog štamparstva.

U štampariji Božidara Vukovića Podgoričanina, u Veneciji, odštampano je više bogoslužbenih knjiga, među njima *Psaltir*, 1519, *Molitvenik*, 1520, *Praznični minej*, 1538. *Oktoih petoglasnik*, iz Crnojevića štamparije, ponovo je štampan u Veneciji, u njegovoj štampariji, 1537.

Knjige Božidara Vukovića Podgoričanina, zahvaljujući osobitoj posvećenosti štamparskoj umjetnosti, krasila je savršena grafika, sa brojnim ilustracijama, pa su zbog svoje grafičke ljepote i sadržaja korišćene u pravoslavnim hramovima i bile popularne širom balkanskih zemalja, a za njegovu renesansnu štamparsku umjetnost, jer je štampao i latinične knjige, znala je i kulturna Evropa tog vremena, o čemu svjedoči plemićka titula, koju je dobio 1533.

U znak sjećanja na ovakva kulturna pregnuća Crna Gora utemeljila je nagradu *Oktoih*, kao najveće prosvetno priznanje, njena Nacionalna biblioteka nosi ime „Đurđe Crnojević“, crnogorske gradove krasi spomenici, nazivi ulica i škola, posvećeni crnogorskim vladarima Ivanu i Đurđu Crnojeviću i prvim štamparima Makariju i Božidaru Vukoviću Podgoričaninu.

Primjerci knjiga iz obje štamparije čuvaju se i u nacionalnim arhivima i bibliotekama Republike Bugarske i Republike Sjeverne Makedonije, čija je pomoć u pribavljanju dokumenata bila ogromna, pa se kulturnim poslenicima ovih zemalja, Matica crnogorska i ovom prilikom zahvaljuje.

Izložba *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka* priređena je u više crnogorskih gradova, a izvan Crne Gore u Sofiji, Skoplju, Pragu, nedavno u Novom Sadu. Biće priređena u vojvođanskim gradovima, u kojima žive crnogorski iseljenici.

Hvala vam na posjeti današnjoj Izložbi, u prestonom gradu Srbije. Vjerujemo da ćete se uvjeriti u ljepotu grafičkog izraza prvih crnogorskih knjiga.

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Lovćenac, 22 maj 2024. godine

Izložba Matice crnogorske u Lovćencu na Dan nezavisnosti Crne Gore

U čast obilježavanja Dana nezavisnosti Crne Gore u galeriji Crnogorskog kulturnog centra u Lovćencu otvorena je izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koju je priredila Matica crnogorska.

Postavku izložbe čine 24 ilustrovana panoa, uz prateći katalog na crnogorskom i engleskom jeziku, što posjetiocima omogućava da se upoznaju sa crnogorskim ćirilskim inkunabulama, dubokim korijenima crnogorske pismenosti i bogatstvom crnogorske kulturne baštine iz perioda renesanse.

Govorili su publicista i istraživač Nenad Stevović i dr Radonja Dubljević, povjerenik Matice crnogorske za Srbiju koji je otvorio izložbu.

U kulturno-umjetničkom programu nastupili su hor i recitatori Crnogorskog kulturno prosvjetnog društva „Princeza Ksenija” iz Lovćenca.

**Izložba Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka
na poklon O. Š. „Novka Ubović“**

Podgorica, 6. jun 2024. godine

Panoi u čast 530 godina štamparstva u Crnoj Gori u školi u Tološima

U godini kada obilježavamo 530 godina od štampanja prve knjige-inkunabule u štampariji Crnojevića, „Oktoiha prvoglasnika“ (1494), Matica crnogorska je podgoričkoj Osnovnoj školi „Novka Ubović“ poklonila šest bogato ilustrovanih panoa. Panoi su proizašli iz izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koju je Matica crnogorska realizovala 2019. godine. Prvi panoi su postavljeni u Gimnaziji „Slobodan Škerović“, 2020. godine, kada je započeo projekat.

Sadržaj panoa prilagođen je školskom uzrastu, sa željom da se učenicima približe dometi i dostignuća crnogorskog ćirilskog štamparstva naznačenog perioda, budući da su Crnojevići, samo par decenija nakon Gutenberga, osnovali prvu štampariju na Balkanskom poluostrvu i prvu državnu štampariju u Evropi. Inkunabule iz Crnojevića štamparije i knjige iz štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina predstavljaju prvorazredni simbol crnogorske nacionalne kulture, identiteta i samosvijesti.

***Izložba Trinaesti jul 1941 – Godine prkosa i ponosa
na poklon školama u Beranama***

Berane, 10. jun 2024. godine

Trinaesti jul – jedan od najvažnijih događaja u crnogorskoj istoriji

Matica crnogorska poklonila je Gimnaziji „Panto Mališić“ i Osnovnoj školi „Radomir Mitrović“ iz Berana edukativne panoe na temu Trinaestrojulskog ustanka.

Panto Mališić je bio sekretar Skupštine sreskog NOO Berana i njegovo ime u beranskom kraju predstavlja izraziti simbol antifašizma. I Osnovna škola „Radomir Mitrović“ nosi ime jednog od najboljih učenika iz beranskog kraja i slavnog narodnog heroja.

Izložbene panoe je u ime Matice crnogorske Ogranak Berane školama uručio profesor Jovan Mališić.

Postavku čini sedam panoa proizišlih iz izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ koju je Matica crnogorska priredila povodom jubileja, 80 godina

Trinaestojulskog ustanka. Autori izložbe su Adnan Prekić, Jadranka Selhanović, Ivan Ivanović i Danilo Ivezić. Prilagođeni učeničkom uzrastu, panoi će vratiti u fokus jedan od najvažnijih događaja u crnogorskoj istoriji, kada je narod ustao na oružje u trenutku kad su fašisti kontrolisali gotovo cijelu Evropu. Oko 32 hiljade boraca učestvovalo je u samom ustanku, dok je tokom Drugog svjetskog rata stradalo preko 40 hiljada građana iz Crne Gore i na ovaj način Matica crnogorska podsjeća na domete ovog veličanstvenog događaja koji je pokazao i kako je jedan od najmalobrojnijih naroda Evrope, složno, odlučno i neustrašivo, udario na moćnog fašističkog okupatora.

Nedavno s istim ciljem Matica crnogorska, zajedno sa SUBNOR-om, Ministarstvu prosvjete, nauke i inovacija uputila i inicijativu da jedna škola u Crnoj Gori nosi ime „13. jul“.

**Izložba *Trinaesti jul 1941 – Godine prkosa i ponosa*
O. Š. „Vuko Jovović“ u Danilovgradu**

Danilovgrad, 14. jun 2024. godine

Dragocjen izvor znanja i inspiracije za sve buduće generacije učenika

Okupili smo se kako bi odali počast onima koji su, vođeni hrabrošću i ljubavlju prema slobodi, ustali protiv okupatora i postavili temelje antifašističke borbe, poručeno je na otvaranju izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ u osnovnoj školi „Vuko Jovović“ u Danilovgradu. Izložbu je Matica crnogorska priredila povodom jubileja, 80 godina Trinaestojulskog ustanka i prilagodila učeničkom uzrastu. Autori izložbe su Adnan Prekić, Jadranka Selhanović, Ivan Ivanović i Danilo Ivezić.

Tokom otvaranja izložbe kojoj su prisustvovali Veso Popović, predsjednik Ogranka Danilovgrad MC; Danka Barović, poslovni sekretar MC i Dragan Mitov Đurović, generalni sekretar SUBNOR-a, istaknuto je da u Crnoj Gori 13. jul nije samo datum, već simbol našeg nepokolebljivog duha i zajedništva.

- Tog dana, narod Crne Gore je ustao protiv tiranije, pokazujući svijetu da je

sloboda vrednija od svega. Ustanici su svojim djelima zapisali stranice istorije koje ćemo vječno pamti i prenositi budućim generacijama. Izložba pred nama nije samo retrospektiva događaja, već i podsjetnik na snagu jedinstva i hrabrosti. Fotografije, dokumenti i svjedočanstva pričaju priču o ljudima čija je borba bila ispunjena prkosom prema nepravdi i ponosom zbog pripadnosti narodu koji nikada nije klonuo pred izazovima – poručili su iz škole uz zahvalnost Matici crnogorskoj.

- Ovaj poklon omogućava da duh Trinaestojulskog ustanka živi među našim đacima, podsjećajući ih na vrijednosti koje su oblikovale našu istoriju. Ovi panoi će biti dragocjen izvor znanja i inspiracije za sve buduće generacije učenika, podstičući ih da cijene slobodu i pravdu za koju su se naši preci borili – rekli su iz škole „Vuko Jovović“.

Đacima i njihovim nastavnicima se ovom prilikom obratio i sekretar Saveza boraca NOR-a i antifašista Crne Gore, organizacije koja baštini tradiciju narodnooslobodilačke borbe, i član Matice crnogorske, Dragan Mitov Đurović. On je podsjetio da 10 vjekova crnogorske istorije ima na stotine i hiljade značajnih datuma.

- Od Tuđemila preko Vučjega dola i Grahovca, pa da se prisjetimo i ovih svježih datuma, Neretve, Sutjeske... Kažem svježih zato što nije tako davno bio Drugi svjetski rat, kada su među jugoslovenskim i crnogorskim partizanima posebno mjesto zauzeli borci sa područja Danilovgrada na ratištima širom zemlje. Među tim značajnim datumima zasigurno je najvažniji u novijoj istoriji Dan ustanka crnogorskog naroda za koji je, rekli su vam to sigurno vaši predavači istorije, Žan

Pol Sartr rekao da može služiti na ponos narodima Evropei. Stoga Matica crnogorska ovom izložbom želi da podsjeti da je 13. jul 1941. bio i ostao naš svijetli datum. A toga datuma valja se sjetiti i zbog čovjeka čije ime nosi vaša škola, zbog velikog heroja i junaka, prosvjetnog radnika Vuka Jovovića čijim su stazama nauke otišli kasnije u poslijeratnoj izgradnji mnogi mladi ljudi – rekao je Đurović i dodao da je Crna Gora je zemlja koju valja voljeti i valja čuvati.

- Jer Crnogorci su, zapisano je, jedini narod na planeti koji nikad nije trgovao svetim parčedom zemlje koji se zove domovina – rekao je Đurović.

Učenicima i gostima obratila se i direktorica škole Mirjana Keković. U okviru svečanog programa hor OŠ „Vuko Jovović“ je izveo pjesmu italijanskih partizana „Bella ciao“, učenici su recitovali rodoljubivu poeziju posvećenu NOB-u.

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Crvenka, 14. jun 2024. godine

*Oktoih je najznačajniji spomenik crnogorske kulture i dragulj
u crnogorskoj samosvijesti i pamćenju*

Štamparija je najljepši dar koji je Crna Gora dobila u svojoj hiljadugodišnjoj istoriji. I dok Crna Gora bude trajala vjerovatno neće biti ljepšega, a u njoj odštampani *Oktoih* je najznačajniji spomenik crnogorske kulture i dragulj u crnogorskoj samosvijesti i pamćenju, poručio je dr Radonja Dubljević, povjerenik Matice crnogorske za Srbiju, na izložbi „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koja je otvorena u Domu kulture u Crvenki. Izložbu su organizovali Matica crnogorska i Udruženje Crnogoraca Crvenka.

- Vladari Ivan i Đurđe Crnojević omogućili su taj veliki kulturni iskorak i nadolazećoj turskoj sili organizovali otpor ne samo na bojnopolju već i na kulturnom planu. Ostaće zabilježeno da je u pitanju prva štampana ćirilična knjiga

na slovenskom jugu, štampana svega tri godine nakon što je u Krakovu odštampana prva na slovenskoj ćirilici – rekao je Dubljević.

On je podsjetio da je prvi štampar bogolužbenih knjiga bio jeromonah Makarije „ot Černije Gori“, koji je izučio štamgarsko umijeće u Veneciji.

- Ubrzo su štampani *Oktoih petoglasnik* (1494), potom *Psaltir s posljedovanjem* (1495), *Molitvenik* i *Četvorojevanđelje* (1496). Prve štampane knjige, po svojoj osnovnoj namjeni, služile su za liturgijske i bogoslužbene potrebe, ali se na njima učila i širila pismenost. U pogledu forme krasi ih ljepota slova, inicijala, ilustracija – izvorna ljepota, kojoj se ništa ne može dodati. Da štamgarska tradicija, koju je dinastija Crnojević utemeljila u Crnoj Gori, nije trenutni bljesak, potvrđuje nastavak te tradicije, koji se očituje u štamparstvu znamenitog Božidara Vukovića Podgoričanina, početkom XVI vijeka. Time je uspostavljen kontinuitet crnogorskog štamparstva – rekao je Dubljević i podsjetio na *Psaltir*, objavljen 1519, *Molitvenik* iz 1520. godine i *Praznični minej* iz 1538, te *Oktoih petoglasnik* iz Crnojevića štamparije koji je ponovo štampan u Veneciji, u štampariji Vukovića, 1537. godine.

- Knjige Božidara Vukovića Pogoričanina, zahvaljujući osobitoj posvećenosti štamgarskoj umjetnosti, krasila je savršena grafika, sa brojnim ilustracijama, pa su zbog svoje grafičke ljepote i sadržaja korišćene u pravoslavnim hramovima i bile popularne širom balkanskih zemalja, a za njegovu renesansnu štamgarsku umjetnost, jer je štampano i latinične knjige, znala je i kulturna Evropa tog vremena, o čemu svjedoči plemićka titula, koju zavrijedi 1533. godine – objasnio je Dubljević.

Prisutnima se obratio i izložbu otvorio Milovan Đuričković iz Udruženja Crnogoraca Crvenka, koje je zaslužno za odličnu organizaciju i posjećenost svečanom otvaranju.

IZLOŽBA

13. JUL 1941.

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKOĆ, JADRANKA SELJANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKOĆ

GOVORE

Ivan Jovović

predsjednik Matice crnogorske

Velimir Šobić

direktor Centra za kulturu, sport i medije Šavnik

ŠAVNIK

Kreativni hub „Kuća Pekića“ – utorak, 9. jul 2024. godine u 19 časova

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa
Šavnik, 9. jul 2024. godine

*Sjećanje na pretke koji su u prelomnim istorijskim trenucima
birali put slobode*

Antifašistička i slobodarska tradicija vječna je vrijednost Crne Gore i obavezuje nas na kontinuiranu borbu za izgradnju sigurnog i demokratskog društva, pri čemu je naša dužnost da u ovim vremenima čuvamo sjećanje na svijetle trenutke naše istorije, rekao je Velimir Šobić, direktor Centra za kulturu, sport i mlade na otvaranju izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ u Šavniku.

- Zahvaljujući ovoj izložbi, kroz riječ i sliku imamo priliku da se prisjetimo ovog važnog istorijskog datuma i ujedno damo svoj doprinos očuvanju sjećanja na naše pretke koji su u prelomnim istorijskim trenucima birali put slobode i borbe za prave i istinske vrijednosti – rekao je Šobić.

Izložba sa pratećim katalogom dvojezične forme, na crnogorskom i engleskom jeziku, ima svoj kontinuitet i predstavlja značajan doprinos njegovanju kulture sjećanja, koja nam je kao društvenoj zajednici prijeko potrebna, usljed deficita institucionalne svijesti koja vidljiva u mnogim ustanovama prosvjete, nauke i kulture u Crnoj Gori, istakao je predsjednik Matice crnogorske Ivan Jovović.

- Takvo stanje generiše procese da brojni datumi, događaji ili ličnosti čak iz naše bliže prošlosti, zbog nemara navedenih ustanova mogu pasti u zaborav, čime se otvara prostor za razne paušalne interpretacije prošlosti, gdje se pod plaštom pseudoistorije žele ugurati u antifašističku kolonu razni kolaboracionisti i zločinci. Iako su takvi procesi započeli prije više od tri decenije na prostoru bivše Jugoslavije, do nedavno takve pojave u Crnoj Gori su imale gotovo marginalni karakter, ali u proteklih nekoliko godina navedena pojava dobija na intenzitetu unutar crnogorskog društva. U tom kontekstu, razni falsifikatori istorije crnogorskog naroda koriste se podvalama u interpretaciji prošlosti, pa, između ostalog, saopštavaju da Trinaestojulski ustanak bio odgovor na 12. jul 1941. godine, tj. kolaboracionističku Petrovdansku skupštinu. U osnovi, želi se raznim metodama relativizovati povod, odnosno karakter ustanka, kao i ukupnog NOB-a – rekao je Jovović i dodao da upravo preko njegovanja kulture sjećanja Matica crnogorska želi da u formi izložbe, u granicama mogućnosti, onemogućí revizionizam, zbog čega ova izložba već godinama obilazi crnogorske gradove, ali i one u zemljama regiona.

- Autori izložbe i kataloga su ne samo tekstualno, već i brojnim faksimilima dokumenata, mapama i fotografijama vjerodostojno prezentovali sve najbitnije sastavnice Trinaestojulskog ustanka, zbog čega je predmetna postavka podjednako dostupna široj i stručnoj javnosti. Treba napomenuti da su autori stavili akcenat i doprinos Crnogoraca u podizanju ustanaka u drugim republikama bivše Jugoslavije, i njihovom učešću u inostranim misijama tokom rata, što govori o kadrovskim kapacitetima sa kojim je raspolagalo crnogorsko komunističko rukovodstvo, predstavljajući okosnicu NOB-a – rekao je Jovović.

Podsjetio je i na inicijativu koju su Matica crnogorska i SUBNOR uputili Ministarstvu prosvjete i nauke da konačno neka od prosvjetnih ustanova dobije naziv po jednom od najznačajnijih datuma u ukupnoj crnogorskoj historiji, kao i na činjenicu da odgovor ni poslije više mjeseci od kada je upućena inicijativa nije stigao od resornog ministarstva.

Jovović je na kraju povodom nastupajućeg dana Opštine Šavnik 22. jula, svim građanima uputio čestitke u ime Matice crnogorske.

- Šavnik je trajno inkorporiran u ideal crnogorskog slobodarstva, s obzirom da su žitelji ovog kraja vjekovima bili aktivni sudionici u oslobodilačkim ratovima koje je vodila Crna Gora. Šavnik pamti svoje rodoljube, kao i žrtve koje su date za slobodu, što potvrđuje odnos lokalne samouprave prema tekovinama antifašizma – rekao je Jovović.

IZLOŽBA

13. JUL 1941.

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELJANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKIĆ

VRBAS

Prostorije Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore • Maršala Tita 47
četvrtak, 11. jul 2024. godine u 19 h

ORGANIZATOR

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa

Vrbas, 11. jul 2024. godine

Crnogorski narod je umio da odabere istinsku slobodu

Izložba Matice crnogorske „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ prvi put je predstavljena u Srbiji, u susret Danu državnosti. Izložba je otvorena u prostorijama Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore u Vrbasu. Izložbu je otvorio dr **Radonja Dubljević**, povjerenik Matice crnogorske za Srbiju, podsjetivši na istorijske prilike koje su dovele do najvažnijeg događaja u novijoj istoriji Crne Gore.

Crnogorski Trinaesti jul govori da je crnogorski narod, kao mnogo puta ranije, kada je bilo najteže, umio da odabere istinsku od lažne slobode, znajući da takav izbor nosi i veliku žrtvu, koja će biti plaćena životima hiljada patriota. Na vrijednostima Trinaestojulskog ustanaka, preko odluka AVNOJ-a , donošenjem prvog Ustava Nove Jugoslavije, konstituisana je jugoslovenska federacija, u kojoj je Crna Gora povratila izgublenu državnost i bila njen ravnopravni činilac.

Trinaesti jul Crnu Goru svrstava na stranu antifašizma, koji počiva na vrednosnom sistemu jednakosti i bratstva među ljudima i vraća je na svjetsku političku mapu, obnavlja njeno državno i nacionalno ime i uspostavlja, na kratko prekinuti, hiljadugodišnji politički subjektivitet. I šalje poruku da je Crna Gora vječna, što je naša generacija razumjela i potvrdila 21. maja 2006. Na antifašizmu je utemeljena savremena Evropa – rekao je Dubljević.

Osvrnuo se i na savremene društveno-političke prilike.

- Svjedoci smo da se u posljednjih trideset godina relativizuju vrijednosti antifašizma, dostignuća jugoslovenske zajednice na političkom, privrednom, kulturnom, sportskom i ukupnom planu i ugledu koji je uživala u međunarodnoj zajednici. Ideologije i pokreti, koji ne počivaju na idejama antifašizma, zloupotrebom ideje slobode i demokratskih vrijednosti, koristeći novostečenu političku moć, kroz kvazipolitička pomirenja nude svoju istinu, pod izgovorom da su istoriju antifašizma pisali pobjednici. Danas se val ekstremnih pokreta i ideologija nadvija nad Evropom, pa ovom izložbom želimo podsjetiti na jedno herojsko vrijeme koje je to zlo iskusilo i umjelo da mu se odupre. Teško je naći prave riječi da se iskažu sve vrijednosti koje simbolizuje Trinaesti jul, ali slike sa ove izložbe zamijeniće sve te ne pronađene riječi – rekao je Dubljević prilikom otvaranja izložbe.

Generalna konzulka Crne Gore u Srbiji **Nevenka Ćirović** rekla je da svi znamo važnost dva crnogorska 13. jula i da je logično bilo da upravo tog dana obilježavamo Dan državnosti.

- Često čujemo: nemojte se vraćati u prošlost, okrenite se budućnosti. A gdje je sadašnjost? Sadašnjost smo mi koji smo danas ovdje i koji na temeljima prošlosti, na temeljima žrtve naših predaka, gradimo budućnost za one koji dolaze.

Ona je zahvalila organizatorima, Matici crnogorskoj i udruženju „Princeza Ksenija“ na inicijativi.

- Ovo je prilika da se podsjetimo koliko su to bila teška vremena u Drugom svjetskom ratu, ali i da vidimo kako je bila važna i veličanstvena, i ujednio teška uloga žene u Crnoj Gori i da se podsjetimo na to kako su našim precima sloboda i pravda bile vodilje. Tako i nama moraju biti, kako bi ova djeca koja stasavaju i koja će Crnu Goru voditi u budućnosti nakon nas, znala što su njene temeljne vrijednosti, i zbog čega niko ko je pokušao da je osvoji, pa ni u tursko doba, ni u Drugom svjetskom ratu u tome nije uspio i ne treba da uspije – rekla je Ćirović.

Medijator **Stanko Popović** podijelio je s prisutnima sjećanje na pretke koji su u prelomnim istorijskim trenucima birali put slobode.

– A obuzima me i ponos, što sam sa nekima od tih div junaka, a ne onih iz bajke junaka i ustanika, durmitorskih, crnogorskih i jugoslovenskih narodih heroja, sa ove liste časti i junaštva, i ja imao zaista velike časti i dobre sreće, da ih znamam i slušam, a očito i ponesem neku klicu toga sjetovanja i pratim taj put i nauk, a s ponosom uvjeren sam i uspijevam da prenosim i na potomstvo mi, s porukom da je antifašistička i slobodarska tradicija vječna vrijednost Crne Gore – rekao je Popović.

Program otvaranja izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ uveličale su recitatorke iz KPD „Princeza Ksenija“ iz Lovćenca Jana Krivokapić, Natalija Kaluđerović i Iva Drašković koje su govorile stihove Dragana Radulovića, besjedu Veljka Vlahovića i monolog iz drame „Princeza Ksenija“.

IZLOŽBA

13. JUL 1941.

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKOČ, JADRANKA SELIRANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKOČ

GOVORE

Ivan Jovović

predsjednik Matice crnogorske

Nihad Canović

predsjednik Opštine Plav

PLAV

Galerija Centra za kulturu „Husein Bašić“

subota, 20. jul 2024. godine u 20 časova

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa

Plav, 20. jul 2024. godine

Antifašizam nije samo prošlost, već i naša sadašnjost i budućnost. Naš zadatak je da se i danas borimo protiv nepravde, diskriminacije i svih oblika fašizma koji pokušavaju da naruše mir i slobodu koju su naši preci tako hrabro izborili, rekao je **Nihad Canović**, predsjednik Opštine Plav na otvaranju izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ koju je organizovala Matica crnogorska u saradnji sa Centrom za kulturu „Husein Bašić“.

- Zbog toga je i bitno da važne istorijske događaje afirmišemo i čuvamo od zaborava kao što smo večeras otvaranjem izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ podsjetili na dan kad su narodi Crne Gore ustali protiv okupatora, pokazujući neviđenu hrabrost i jedinstvo u borbi za slobodu – istakao je Canović.

Predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** istakao je da je u novijoj istoriji Plav, odnosno plavsko-gusinjska oblast tokom prve polovine XX vijeka bila je poprište stalnih tenzija, sukoba, masovnih ubistava i pokolja civilnog stanovništva, što je dominantno bilo generisano činjenicom da se ovaj kraj nalazio na granici tj. razmeđi suprostavljenjih država, gdje su se često prepletali politički atavizmi prošlosti.

- Tako je bilo i u II svjetskom ratu, s obzirom da su okupatori, prvo italijanski fašisti, a potom njemački nacisti za svoje potrebe angažovali različite vojne i paravojne formacije (četnike, voluntare, baliste, muslimansku miliciju), nailazeći na žestok antifašistički otpor lokalnog stanovništva, koje se, tada, prvi put, nezavisno od nacionalne ili vjerske pripadnosti, zajedno našlo, rame uz rame, u borbi za slobodu, za klasnu i nacionalnu ravnopravnost, ideal bratstva i jedinstva, što je nakon oslobođenja predstavljalo osnovu, a ujedno i zalogu, za skladan suživot žitelja Plava. Na taj način, pripadnici NOB-a iz Plava trajno su sebe ugradili i integrisali cijeli ovaj kraj u veličanstveno antifašističko nasljeđe Crne Gore – rekao je Jovović.

Ne dozvolimo da jedan od ugaonih kamena na kojima počiva savremena Crna Gora, a to je antifašizam, bude predmet revizionističkih interpretacija prošlosti, koje nedozvoljavaju mir i spokoj svim žrtvama, već u tome traže priliku za povratak mračnih ideologija i projekata, zbog čega trebamo pružiti odlučan odgovor tim političkim snagama, noseći se idealima 13-julskog ustanka 1941. godine.

Izražavajući duboki pijetet prema svim znanim i neznanim poginulim pripadnicima NOB –a, i u slavu i na spomen onih 257 narodnih heroja iz Crne Gore, čiji je primjer borbe za slobodu zavrijedio trajno sjećanje naše domovine, izložbu proglašavam otvorenom.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

ГОВОРЕ

Иван Јововић
предјорник Матице црногорске
Надежда Котлица
предјорница Српског института за историју Штмпара

ШАВНИК

Креативни хаб „Кућа Пекића“
сриједа, 24. јул 2024. у 19 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Šavnik, 24. jul 2024. godine

Jedan od prvih zapisa o svetom Vladimiru nastao je u Šavniku

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ koju je Matica crnogorska priredila u čast 530 godina štamparstva u Crnoj Gori, otvorena je i u Šavniku. Izložbu je otvorila predsjednica Skupštine opštine Šavnik **Nadežda Kotlica**, a na izložbi je govorio i predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**.

Kotlica je podsjetila prisutne da su prve škole na području šavničke opštine osnovane u drugoj polovini 19. vijeka kada je u Crnoj Gori bilo svega sedam osnovnih škola.

- Prva škola osnovana 1870. godine u varošici Šavnik postaće upravni i kulturni centar plemena. Ova škola u dokumentima iz tog vremena se naziva drobnjačka škola. Godinu dana kasnije osnovane su škole u manastiru Podmalinsko i tri jezerske škole – rekla je Kotlica i dodala da je, slijedeći amanet predaka, „naš zadatak da i ubuduće stvaramo uslove za zdrav razvoj i obrazovanje naše djece.“

Ivan Jovović je u ime Matice crnogorske iskazao zadovoljstvo što je izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ stigla u Šavnik, mjesto za koje se vezuje jedno od prvih zapisanih narodnih kazivanja o dukljanskom vladaru, svetom Vladimiru, s obzirom da su po istom Drobnojaci porazili vojsku cara Samuila, pa je u Bijeloj u čast te pobjede podignut manastir Svetog Đorđa u XI vijeku.

– Iako o pomenutom manastiru zadugo nema pisanih izvora, jer je više puta razaran, prvi njegov pomen imamo 1656. godine, kada je u njemu pisana knjiga, koja se danas nalazi u Kijevu, što svjedoči o kontinuitetu pisane riječi, koja se naslanjala na razvijenu hrišćansku srednjovjekovnu tradiciju na cijelom crnogorskom prostoru – rekao je Jovović.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

POVODOM 80 GODINA OD OSLOBODENJA HERCEG NOVOG

IZLOŽBA

**13. JUL
1941.**

GODINE PRKOSA I PONOSA

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELJANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVIČIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKIĆ

GOVORI

Ivan Jovović

predsjednik Matice crnogorske

HERCEG NOVI

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi . Njegoševa br. 47
četvrtak, 10. oktobar 2024. godine u 18 časova

Izložba
13. JUL 1941.
Godine prkosa i ponosa

Herceg Novi, 10. oktobar 2024. godine

Herceg Novi pamti svoje rodoljube, kao i žrtve koje su date za slobodu

Izložba Matice crnogorske „13. jul – Godine prkosa i ponosa“ otvorena je u Herceg Novom u susret proslavi 80 godina od oslobođenja. Izložbu je otvorio predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**.

Na samom početku Jovović je u ime organizatora svim građanima Herceg Novog čestitao predstojeći praznik, 28. oktobar, Dan oslobođenja, odnosno Dan opštine, „datum kada je taj grad u Drugom svjetskom ratu oslobođen od okupatora i njegovih saradnika.“

Prema njegovim riječima, Matica crnogorska je i ovim projektom pokazala „odgovoran odnos prema crnogorskoj tradiciji, otvarajući neke nove spoznajne horizonte ili vršeći reanimaciju nekih segmenata naše istorijske kolektivne svijesti“ i dokazala „da ima kapacitete da pruži objektivnu interpretaciju tako

krupnog historijskog događaja, čije su reperkusije zadugo oblikovale našu stvarnost.“

- U tom pogledu, Matica crnogorska i SUBNOR su uputili Inicijativu Ministarstvu prosvjete i nauke da konačno jedna od novosagrađenih prosvjetih ustanova dobije naziv po jednom od najznačajnijih datuma u ukupnoj crnogorskoj historiji – 13. julu 1941. godine. Nažalost, koristim ovu izložbu, sada već da javno prozovem resorno ministarstvo, s obzirom da više od pola godine od kada je upućena inicijativa nije stigao bilo kakav odgovor na istu, što očigledno više ne možemo tumačiti kao odraz podkapacitiranosti administracije, već je možda u pitanju otvoreni animozitet, ne samo prema inicijatorima, nego i vrijednostima ovog historijskog datuma – rekao je predsjednik Matice crnogorske.

Herceg Novi je trajno inkorporiran u ideal crnogorskog slobodarstva, s obzirom da su žitelji Boke vjekovima bili aktivni sudionici u oslobodilačkim ratovima koje je vodila Crna Gora, istakao je Jovović.

- Tematika izložbe nam pruža priliku da i večerašnjom manifestacijom pokažemo da Herceg Novi pamti svoje rodoljube, kao i žrtve koje su date za slobodu, prije svega, u simboličnom smislu, onih *Pet Danica* koje vječno sjaje nad ovim gradom. Bez obzira što je jedna mračna ideologija već duže vrijeme ovdje, na različite načine, pokušava da četnički pokret poslije skoro osam decenija na silu ugura u antifašističku kolonu, fotografija „Krvavog kola“ sa gradskog trga

jedan je u nizu dokaza koji trajno delegitimišu takve pokušaje. Ima Herceg Novi, kao i cijela Boka svoje istinske heroje, svoju Prvu bokešku narodnooslobodilačku udarnu brigadu, čiji su pripadnici zajedno s ostalim partizanskim jedinicama, učestvovali u oslobađanju gotovo svih crnogorskih opština, što potvrđuje da su Boka i Crna Gora povezane dubokim i neraskidivim vezama, koje sežu u daleku prošlost – istakao je Jovović.

U ime Ogranka Matice crnogorske iz Herceg Novog prisutne je pozdravila sekretarka **Jovanka Veljović**.

POVODOM 28. OKTOBRA
DANA OSLOBOĐENJA HERCEG NOVOG

ORGANIZUJE LITERARNI KONKURS NA TEMU

Pismo Herceg Novom

*Pravo učesništva imaju svi učenic
hercegovačkih osnovnih i srednjih škola*

ROK ZA DOSTAVLJANJE RADOVA

28. PROSIDNO KAVEZDINI PRAZNIKU ŠKOLE, 4. NOVEMBRA I PRAZNIKOM UČENIKA,
NAZVEDENIM U OBLASTI NEMAŠI I PRAZNIKOM MENTORAJA 28.
SEPTEK, 18. OKTOBARA 2024.

RADOVI SE ŠALJU PUTEM E-MAILA NA ADRESU
matica.hercegnovi@gmail.com
ILI POŠTOM NA ADRESU

Matica hercegovačka Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 47, Herceg Novi.

Imena nagrađenih učesnika biće objavljena
24. oktobra 2024.

s dođjela diploma i nagrade
u skladu sa prostorijama

Ogranaka Matica zrnogorke Herceg Novi, Njegoševa 47,
u subotu 26. oktobra 2024. s početkom u 12 h.

Kontakt +382 69 407 264
E-mail matica.hercegnovi@gmail.com

Literarni konkurs *Pismo Herceg Novom*

Herceg Novi, 26. oktobar 2024. godine

Nadahnuto o gradu u kome rastu

Nagrade, zahvalnice i diplome učesnicima literarnog konkursa „Pismo Herceg Novom“ dodijeljene su 26. oktobra 2024. godine, koji je povodom 28. oktobra Dana oslobođenja Herceg Novog, organizovao tamošnji Ogranak Matice crnogorske. Program je upotpunjen nastupom učenika muzičke škole, iz klase prof. **Bosiljke Kulišić**. Oni su premijerno izveli kompoziciju za kvintet harmonika

„Novski valcer“ koju je prof. Kulišić kompozovala specijalno za ovu priliku. Svečanost je zaokružena mini koncertom ansambala gitara iz škole prof. Nikolasa Morete, koji djeluje pri Gradskoj muzici Herceg Novi.

Na konkurs je pristigao 61 prozni i poetski rad učenika iz svih hercegnovskih osnovnih i SMŠ „Ivan Goran Kovačić“. Konkurs je bio otvoren od 18. septembra do 18. oktobra 2024.

Žiri koji je radio u sastavu: **Stevan Koprić**, dramski pisac i reditelj, **Vidosava Vitka Vujnović**, novinarka i **Miloš Pejović**, glumac dodijelili su nagrade u tri kategorije posebno za poetske i prozne tekstove. U svom obrazloženju su naveli da su posebno cijenili „misli

drugačije od onih već poznatih o novskim tvrđavama, skalama, moru, suncu, zelenilu, Prazniku mimoze...“

– Izdvojile su se ocjene o Herceg Novom kao gradu ljubavi, nasmijanom gradu, lijepom kao pjesma, gradu koji je oslonac i oaza mira, mali, ali ima sve što mu treba, gradu koji je djeci isto što i kuća, gradu u kome se susreću sjećanja i snovi, koji nas uči da cijenimo ljepotu, koji briše svaku mržnju, koji nije samo grad nego je i osjećaj. Izdvojili smo ne samo lijepe dječije želje upućene Herceg Novom za praznik, već i one koje obavezuju sve, posebno odrasle, da Herceg Novi bolje čuvamo, manje prljamo, uređujemo više parkova i igrališta a gradimo manje visokih, betonskih zgrada... Nagrađenim, ali i pohvaljenim učenicima iskrene čestitke, jer prepoznaju lijepo u Herceg Novom, njegovoj tradiciji, kulturi, u ljudima, znaju da uoče šta ne valja, a vjerujemo znaće i da propuste popravljaju. Na kraju, nesumnjivo je da su se na konkurs javili i da su pisali nadahnuto o gradu u kome rastu, što potvrđuje da konkurs hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske treba da se razvija i postane još masovniji, budući da mu je cilj podsticanje stvaralaštva djece i mladih, a tema promocija Herceg Novog – navodi se u obrazloženju žirija.

U prvoj kategoriji do VI razreda osnovne škole prvu nagradu za prozni rad žiri je dodijelio Vasiliji Babović, učenici V razreda OŠ „Dašo Pavičić“ i Nikoli Ogušliću, učeniku VI razreda OŠ „Ilija Kišić“. Druga nagrada pripala je Katarini Zejak, učenici III razreda OŠ „Milan Vuković“ i Valeriji Milanović, učenici VI razreda OŠ „Ilija Kišić“, a treću su podijelili Elma Čeranić i Milan Bler, učenici IV razreda

OŠ „Dašo Pavičić“. Sara Rajković, učenica V razreda OŠ „Dašo Pavičić“ dobila je prvu nagradu za poetski rad, a prva nagrada je pripala i timu učenika V razreda OŠ „Dašo Pavičić“ koji čine Sara Jančić, Teodora Vlaović i Danilo Spaić. Druga nagrada za pjesmu pripala je Mileni Perović, učenici VI razreda OŠ „Orjenski Bataljon“

U drugoj kategoriji koja je obuhvatila sedmi, osmi i deveti razred osnovne škole najbolji su bili Aleksa Radulović, učenik IX razreda OŠ „Ilija Kišić“ za prozni rad i Elena Vuković, učenica VIII razreda OŠ „Milan Vuković“ za poetski rad. Drugu nagradu za prozni rad dobili su Kristina Tomašević i Luka Đokić, učenici IX OŠ „Milan Vuković“, a za poetski rad Luka Vujović, učenik IX razreda OŠ „Ilija Kišić“. Treća nagrada nije dodijeljena.

U trećoj kategoriji u kojoj su ocjenjivani učenici SMSŠ „Ivan Goran Kovačić“ prvu nagradu za prozni rad dobila je Milica Vitorović, učenica II razreda, a za poetski rad Mia Banović, učenica I razreda. Ostale nagrade nijesu dodijeljene.

Rukovodeći se mišlju da je u svim pristiglim radovima grad sagledan iz ugla iskrenog, a još zaigranog djetinjstva i mladosti organizatori i Žiri su odlučili da svi učesnici konkursa dobiju Pohvalu. Zahvalnice su uručene i predmetnim profesorima: Zorici Čičković, Jeleni Vuković, Marini Perović, Oliveri Popadić, Tamar Komar, Rajani Vrbnjak, Oliveri Đinović, Vanji Krivokapić, Duški Jovanović, Jovani Nikolić, Slavici Koljenšić, Biljani Martinović, Milunu Đurđevcu, Srđanu Terzoviću, Danijeli Gudeljević i Dijani Roganović.

Za organizaciju i realizaciju konkursa „Pismo Herceg Novom“ bila je zadužena sekretarka hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske **Jovanka Veljović**.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМΠΑРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

ГОВОРЕ

Никола Бурашковић

председник Пријестонице Цетиње

Иван Јововић

председник Матице црногорске

ЦЕТИЊЕ

Центар за културу Пријестонице Цетиње • Дворски трг бр. 1
понеђељак, 4. новембар 2024. године у 18 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Cetinje, 4. novembar 2024. godine

U svjetovnom i duhovnom sjedištu Crne Gore

Govoriti o crnogorskom ćirilskom štamparstvu XV i XVI vijeka na Cetinju, u godini jubileja – 530 godina od štampanja Oktoiha, u gradu u kome gotovo svaki kamen ima svoje istorijsko značenje predstavlja čast i zadovoljstvo. Poznavati, odnosno koristiti se izumom štampe prije više od pola milenijuma jasan je pokazatelj da Cetinje s razlogom treba da nosi epitet prijestonice evropske kulture, rekao je predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ na Cetinju.

- Ova vrijednost crnogorske kulture svjedoči o evropeizaciji crnogorskog naroda, s obzirom na to da je crnogorsko srednjevjekovno crnogorsko ćirilsko štamparstvo svojom autentičnošću, tj. strukturom i umjetničkim iskazom, s jedne strane, i prihvatanjem ideja humanizma i renesanse, sa druge strane, slijedilo tadašnje glavne tokove evropske kulture. Upravo je ovdje, u svjetovnom i duhovnom sjedištu Crne Gore i crnogorskog naroda vizionarskom djelatnošću gospodara Đurđa Crnojevića i monaha – starca Makarija stvorena prva državna štamparija u Evropi, tj. ktitor je stao uz svog izdavača – rekao je Jovović.

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ je, osim u crnogorskim gradovima, predstavljena i u inostranstvu, a jubilej 530 godina štampanja *Oktoiha prvoglasnika* iz 1494. godine je prvorazredni događaj za

crnogorsku kulturu, podsjetio je Jovović.

- Izložba je ujedno i povod da se prisjetimo zajedničke, kako staroslovenske tako i hrišćanske baštine, koja je dominantno oblikovala kulturno-jezički habitus crnogorskog naroda. Zahvaljujući djelatnosti ovih slovenskih svetitelja i prosvetitelja, te njihovih učenika, tj. sljedbenika, slovenski jezik je postao jedan od službenih, odnosno sakralnih jezika, uz grčki i latinski, tadašnje jedinstvene hrišćanske crkve, koji je sa svojim autentičnim pismima, glagoljicom i ćirilicom, bio raspostranjen kod Zapadnih, Istočnih i Južnih Slovena, a što je bilo od presudnog značaja za razvoj dalje pismenosti među slovenskim narodima. U tom kontekstu želimo apostrofirati činjenicu da među slovenskim narodima samo Česi, Hrvati, Crnogorci i Ukrajinci imaju inkunabule, što je bitan indikator kulturnih domena naših predaka – rekao je Jovović.

Gradonačelnik Cetinja **Nikola Đurašković** takođe je izrazio zadovoljstvo zbog okupljanja „u čast plemenite misije koja je vjekovima predstavljala čuvara identiteta i neugasivo ognjište crnogorske duhovnosti.“

- Na samom početku, neću biti subjektivan ako istaknem da posebno mjesto u toj misiji pripada Cetinju, gradu čija bogata istorija svjedoči o odlučnosti i nepokolebljivosti naroda da postojano brani svoju slobodu i istovremeno širi pismenost i znanje. U vremenu osvajačkih pohoda Osmanlija, naš narod se hrabro suprotstavljao neprijatelju boreći se ne samo oružjem za slobodu i dostojanstvo,

već i perom koje je predstavljalo sredstvo za odbranu prava na slovo, prava na zapis i, konačno, prava na vlastitu istoriju. Tako je u srcu crnogorske države, prije više od pola milenijuma, osnovana prva državna štamparija u cijelom svijetu – slavna štamparija Crnojevića u kojoj je štampana prva knjiga na slovenskom jeziku i prva u nizu mnogih koje će vjekovima pronositi snagu naše kulture. Oktoih prvoglasnik bio je svjedočanstvo duhovne snage Crne Gore, snage koja se opire vremenu, nepravdi, nasilju i uništenju, dok je naše Cetinje postalo mjesto gdje su knjige značile slobodu, dostojanstvo i identitet – rekao je Đurašković.

Podsjetio je i da je bogato nasljeđe crnogorskog srednjevjekovnog ćirilskog štamparstva bilo rasuto daleko van granica naše domovine.

- I u tom kontekstu, želim da istaknem izvanredan rad Matice crnogorske, koja je okupila fragmente tih knjiga i simbolično započela proces vraćanja naše kulturne baštine. Zato, želim da izrazim posebnu zahvalnost autorskom timu koji čine prof. dr Božidar Šekularac, prof. mr Suzana Pajović i generalni sekretar Matice crnogorske Ivan Ivanović, koji su svojim trudom i posvećenošću doprinijeli organizaciji izložbe, koja će služiti kao trajni podsjetnik na domašaje štamparskog nasljeđa Crne Gore i bogatu istoriju našeg naroda – rekao je Đurašković i pozdravio prisutne riječima knjaza Danila: „Ako bude Crne Gore – biće i slova“.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМΠΑРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

ГОВОРЕ

Јасмина Никчевић

председница Матице српске Општина Никшић

Иван Јововић

председник Матице српске

НИКШИЋ

Никшићко позориште • Трг Саве Ковачевића бр. 5
уторак, 19. новембар 2024. године у 18 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Nikšić, 19. novembar 2024. godine

Bogata zaostavština koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu

Crnogorsko srednjovjekovno crnogorsko ćirilsko štamparstvo svojom autentičnošću, tj. strukturom i umjetničkim iskazom, s jedne strane, i prihvatanjem ideja humanizma i renesanse, s druge strane, slijedilo je tadašnje glavne tokove evropske kulture, rekao je u Nikšiću na otvaranju izložbe „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**.

Ovom izložbom Matica crnogorska obilježava 530 godina od štampanja prve inkunabule, „Oktoiha prvoglasnika“ koja je prva ćirilična knjiga kod Južnih Slovena, štampana u državnoj štampariji dinastije Crnojevića, istakla je predsjednica nikšićkog Ogranka Matice crnogorske **Jasmina Nikčević**.

- Riječ je o burnim i teškim vremenima i trenucima crnogorske istorije. To je vrijeme borbe za opstanak crnogorske države i naroda, u teškom istorijskom trenutku već izvjesnog balkanskog ropstva pod otomansku vlast, ali treba imati na umu da su to bili burni i prelomni momenti i evropskih istorijskih i kulturnih događanja. A koliko je Crna Gora bila bliska evropskom duhu najbolje svjedoči istina da među prvima u svijetu počinje sa štampanjem knjiga i to u državnoj Crnojevića štampariji, koju je posljednji srednjovjekovni gospodar Zete Đurad Crnojević prenio sa Oboda u Cetinjski manastir. Takvim buđenjem svijesti o sebi i svojoj zemlji, snaženjem otpora i prkosa osvajačima, a posebno pokazivanjem

da smo dorasli razvijenom i većem evropskom svijetu, prva državna štamparija Crnojevića predstavlja najznačajniji korak Crne Gore u povjesnici svjetske kulture – rekla je Nikčević.

Jovović je podsjetio da se hrišćanski identitet na crnogorskom prostoru tokom medievalne faze širio, između ostalog, na narodnom, tj. staroslovenskom jeziku, „prvo putem manuskripta nastalim u brojnim manastirskim odnosno samostanskim skriptorijumima, a kasnije štampanim izdanjima, čije autorstvo direktno ili indirektno vezujemo sa ličnostima sa crnogorskog prostora.“

- Izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ trebamo sagladati i u jednom širem kontekstu, kroz djelovanje slovenskih prosvjetitelja Ćirila i Metodija, koji su omogućili da uprkos protivljenju Rima i Carigrada slovenski jezik bude jedan od službenih jezika tada jedinstvene Hrišćanske crkve, a nakon raskola 1054. godine jedinstveni staroslovenski jezik, koji je vremenom dobijao varijacije, odnosno zasebne redakcije, opstao je u bogoslužju u Pravoslavnoj i Katoličkoj crkvi, čije su knjige u skriptorijumima, a potom u štamparijama nastajale na glagoljici i ćirilici. Upravo, ova izložba je bila povod da se prisjetimo zajedničke, kako staroslovenske tako i hrišćanske baštine Crne Gore, gdje publika ima priliku da se direktno upozna sa crnogorskim ćirilskim inkunabulama nastalim do kraja XV vijeka, koje predstavljaju osobenu vrijednost evropske kulture. U tom kontekstu želimo apostrofirati činjenicu da među slovesnkim narodima samo Česi, Hrvati, Crnogorci i Ukrajinci imaju inkunabule, što je bitan indikator kulturnih dometa naših predaka – rekao je Jovović.

Obnovljena fototipska izdanja „Psaltira s posljedorvanjem“ iz 1494. godine štamparije dinastije Crnojevića i „Prazničnog mineja“ iz 1538. godine Božidara Vukovića Podgoričanina, u saradnji s institucijama nauke i kulture Republike Bugarske, pokazuju da čitava djelatnost štampe nije izolovani incident kulture koji se pojavio na tlu srednjovjekovne Crne Gore, već njen nastanak isključivo

treba povezati s bogatom prepisivačkom tradicijom koja je naslijeđena iz prethodnih istorijskih epoha, istakao je on.

- Štamparska djelatost na prostoru Crne Gore krajem XV i početkom XVI vijeka predstavlja bogatu zaostavštinu koja je trajno oplemenila crnogorsku kulturnu riznicu, pri čemu treba ukazati da navedeni civilizacijski iskorak je napravljen u krajnje nepovoljnim društveno-političkim okolnostima, u vrijeme osmanske invazije na Crnu Goru. Takav razvoj događaja je dalekosežno izmijenio kulturološki obrazac Crne Gore u narednim stoljećima – rekao je Jovović.

ИЗЛОЖБА ПОВОДОМ
530 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“ 1494.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМΠΑРСТВО XV И XVI ВИЈЕКА

Црнојевића штампарија

Штампарија
Божидара Вуковића
Подгоричанина

ГОВОРЕ

Веселин Поповић

председник Одбора Матице српске у Даниловграду

Иван Јововић

председник Матице српске

ДАНИЛОВГРАД

Центар за културу Даниловград • Трг 9. децембар
петак, 13. децембар 2024. у 18 часова

Izložba
Crnogorsko ćirilsko štamparstvo
XV i XVI vijeka

Danilovgrad, 13. decembar 2024. godine

*Crnogorske ćirilske inkunabule predstavljaju
osobenu vrijednost evropske kulture*

Matica crnogorska je u Centru za kulturu u Danilovgradu otvorila izložbu „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“. Prisutne je na samom početku pozdravio predsjednik Matice crnogorske Ogranak Danilovgrad **Veselin Popović**.

- Broj sačuvanih dokumenata iz ovog perioda u Crnoj Gori je mali. Do toga je došlo zbog uticaja stranih zavojevača, nekada i nepogoda, otuđivanja ali i nebrige od strane onih koji su morali da budu odgovorniji prema crnogorskoj kulturnoj baštini, pismenosti i književnosti u najstarijoj prošlosti. Ipak, ostalo je svjedočanstvo, što se najbolje vidi iz činjenice da je daleke 1494. godine u štampariji Crnojevića štampan „Oktoih“. Da bi se na pravi način shvatio značaj ovog događaja treba znati da se to odigralo odmah po otkriću Amerike i 40 godina poslije prve Gutenbergove štamparije – istakao je Popović.

Predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović** ponovio je još jednom da nastanak štampe na crnogorskom prostoru, „te značajan broj štampara koji potiču sa ovog podneblja i koji su djelovali u Crnoj Gori i izvan nje, s kraja XV i početka XVI vijeka, zauzima posebno mjesto kada je u pitanju crnogorska kulturna baština, naročito ona srednjovjekovna, koja počiva na uspješnoj sintezi istočne i zapadne tradicije.“

- Upravo na primjeru pojave i razvoja crnogorskog srednjovjekovnog štamparstva prepoznajemo takvu matricu, s obzirom da u referentnoj literaturi i dalje egzistira naučna hipoteza da su umijeće štampe majstori iz Crnojevića štamparije savladali kod Andrije Paltašića Kotorinina, prvog poznatog štampara sa crnogorskog prostora, koji je u Veneciji krajem 70-tih godina XV vijeka započeo pečatanje knjiga na latinskom i grčkom jeziku. U istorijskim izvorima na tako malom geografskom prostoru, od Crnogorskog primorja do basena Skadarskog jezera, pojavljuje se krajem XV i početkom XVI vijeka veći broj lica koja su se bavila štamparskom djelatnošću. Mišljenja smo da postoji objektivni razlog da predmetna izložba treba da inicira dublja promišljanja i istraživanja, tj. nauka treba da pruži adekvatan odgovor u pogledu pismenosti ondašnjeg društva na razmeđu XV i XVI stoljeća. Hrišćanski identitet na crnogorskom prostoru tokom medievalne faze naše istorije širio se, između ostalog, na narodnom, tj. staroslovenskom jeziku, prvo putem manuskripta nastalim u brojnim manastirskim odnosno samostanskim skritorijumima, a kasnije štampanim izdanjima, čije autorstvo direktno ili indirektno vezujemo sa ličnostima sa crnogorskog prostora – rekao je Jovović.

Prema njegovim riječima, ovu izložbu trebamo sagladati i u jednom širem kontekstu, „kroz djelovanje slovenskih prosvjetitelja Ćirila i Metodija, koji su omogućili da uprkos protivljenju Rima i Carigrada slovenskih jezik bude jedan od

službenih jezika tada jedinstvene Hrišćanske crkve, a nakon raskola 1054. godine jedinstveni staroslovenski jezik, koji je vremenom dobijao varijacije, odnosno zasebne redakcije, opstao je u bogoslužjenju u Pravoslavnoj i Katoličkoj crkvi, čiji su knjige u skriptorijama, a potom u štamparijama nastajale na glagoljici i ćirilici.“

- Upravo, ova izložba je bila povod da se prisjetimo zajedničke, kako staroslovenske tako i hrišćanske baštine Crne Gore, gdje publika ima priliku da se direktno upozna sa crnogorskim ćirilskim inkunabulama nastalim do kraja XV vijeka, koje predstavljaju osobenu vrijednost evropske kulture. U tom kontekstu želimo apostrofirati činjenicu da među slovesnkim narodima samo Česi, Hrvati, Crnogorci i Ukrajinci imaju inkunabule, što je bitan indikator kulturnih dometa naših predaka – objasnio je Jovović.

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ obišla je u jubilarnoj godini Češku, Srbiju i većinu crnogorskih gradova, a ovom u Danilovgradu Matica crnogorska zaključila je obilježavanje 530 godina crnogorskog štamparstva.

**Panoi izložbe *Trinaesti jul 1941 – Godine prkosa i ponosa*
na poklon školama u Podgorici**

Podgorica, 10. jun 2024. godine

Edukacija i njegovanje kulture sjećanja

U susret Danu oslobođenja Podgorice, kojim će sutra biti obilježeno 80 godina od oslobođenja od okupatora i njihovih saveznika, Matica crnogorska poklonila je osnovnim školama „Milorad Musa Burzan“ i „Sutjeska“ izložbene panoe s temom Trinaestojulskog ustanka.

Sedam bogato ilustrovanih panoa koji sadrže fotografije i dokumente s pratećim tekstom iz perioda pripreme ustanka i događanja nakon toga imaju za cilj da edukuju osnovce o jednom od najsvjetlijih momenata novije crnogorske istorije i doprinesu kulturi sjećanja. Proizišli su iz izložbe „13. jul 1941 – Godine prkosa i ponosa“ čiji su autori istoričar dr Adnan Prekić, istoričarka mr Jadranka Selhanović, Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske i Danilo Ivezić, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i profesorica FLU Suzana Pajović.

Narod Crne Gore podigao je ustanak u trenutku kad su fašisti kontrolisali cijelu Evropu. Zbog toga je ovo jedan od najsvjetlijih trenutaka milenijumske istorije Crne Gore, najveći i najorganizovaniji ustanak protiv okupatora u Evropi tokom 1941. godine. Trinaestojulski ustanak stoga predstavlja i jedan od vojnih i političkih fenomena Drugog svjetskog rata. Ništa manje nijesu važne vrijednosti na kojima je organizovan otpor okupatoru. Te vrijednosti su ugrađene u temelje svih budućih razvojnih i emancipatorskih uspjeha Crne Gore. Vrijednosti slobode, antifašizma, jednakosti i pravde postaće kamen temeljac obnovljene crnogorske državnosti koja je Trinaestojulskim ustankom najavila početak jednog novog perioda savremene istorije Crne Gore.

POMORSKI MUZEJ
CRNE GORE
KOTOR

IZLOŽBA

Kult Blažene Ozane Kotorke

GOVORE

Radojka Abramović

istoričarka umjetnosti i autorica teksta kataloga

Mileva Pejaković-Vujošević

predsjednica Ogranaka Kotor Matice crnogorske

Ivan Jovović

predsjednik Matice crnogorske

MEDIJATORKA

Jasna Jeknić-Stijović

UMJETNIČKI PROGRAM

Klapa „Incanto“

KOTOR

Galerija Pomorskog muzeja Crne Gore Kotor

Trg Bokeljske mornarice 391.

srijeda, 18. decembar 2024. godine u 12 časova

Izložba
Kult Blažene Ozane Kotorke

Kotor, 18. decembar 2024. godine

Predstavnica vjerskog ujedinjenja naroda

Matica crnogorska Ogranak Kotor je izložbom „Kult Blažene Ozane Kotorke“ željela da pokaže da je Kotor, grad koga često nazivaju kamenom starinskom dvoranom, prepoznatljiv ne samo po kulturnih zdanjima, već i po značajnim ličnostima minulih epoha, rekla je **Mileva Pejaković-Vujošević** na otvaranju izložbe posvećene znamenitoj crnogorskoj čudotvorki i blaženici u Pomorskom muzeju u Kotoru.

Ona je zahvalila Kotorskoj biskupiji koja je ustupila dio materijala za izložbu, te predložila da se jedan trg u Kotoru nazove imenom Blažene Ozane Kotorke, „mudre heroine koju su često u narodu nazivali anđelom mira.“

- Pravo mjesto koje bi moglo da nosi ime svetice je trg ispred Crkve Sv. Marije Koledate. Na vratima ove crkve na bronzanim reljefima kotorski umjetnik Vasko Lipovac je prikazao njen životni put od pastirice do svetice. Oltar crkve krasi mošti Blažene Ozane. Ovim predlogom pokazaćemo ljepotu suživota u multinacionalnoj sredini, koja je bila i zauvijek će ostati najveći dar ljudskog postojanja, trajanja i življenja u starodrevnom Kotoru - istakla je Pejaković-Vujošević, jedna od autorki teksta kataloga i izložbe „Kult Blažene Ozane Kotorke“.

Istoričarka umjetnosti **Radojka Abramović**, koautorka teksta kataloga, osvrnula se na najvažnije momente iz životopisa Blažene Ozane.

- Poput ptice, na svojim duhovnim krilima Blažena Ozana preletjela je beskrajno kameno more, vrhove Prokletija, zeleno plavu vodu Skadarskog jezera, Zetsku

niziju i svoja krila svila u srednjovjekovnom Kotoru, pod vrletnim liticama brijega Sv. Ivan. Njena milost teče i poslije tjelesne smrti, jer Bog ne gleda na plemstvo roda, nego na plemenitost duše. Potrebno je još jedno njeno osvjedočenje u čudima pa da ova Blaženica dobije status svete. Bez vjernih duša, ona je poput kraljice bez trona, zato joj se s nadom i strepnjom molimo i ona će nam uslišiti molitve. Na dan njenog upokojenja 27. aprila miriše pitasfor nadomak crkve, čini se miriše duša velike Blaženice. Njeno porijeklo, mošti koje počivaju u Kotoru, na granici Istoka i Zapada, mjesto je sticanja sjedinjene braće, pripadnika obje crkve. Poštovanje prema njoj najbolje ćemo izraziti naslijeđujući apostolsku ljubav prema Bogu i bližnjima. Ona je i putokaz kako da podesimo zemaljski život razvijajući ljubav i smisao žrtve, kao preduslov vječnog spasenja – rekla je Abramović.

Kult Blažene Ozane Kotorke istovremeno otvara i druge horizonte, ne samo zbog činjenice da je ova blaženica do kraja života održavala odnose sa svojim rodnim krajem, već se i na njenom primjeru ukazuje postojanje dinamičnih društvenih procesa na razmeđu XV i XVI vijeka između Crne Gore za vrijeme dinastije Crnojevića, a nakon njih pod osmanskom vlašću i Kotora pod mletačkom upravom, istakao je predsjednik Matice crnogorske **Ivan Jovović**.

- U tom smislu, treba naglasiti na nedovoljne spoznaje o intenzitetu ovih veza, o čemu jasno svjedoče istorijski izvori, odnosno referentna literatura, na osnovu koje zaključujemo da u tom vremenu „političke granice i vjera nijesu razdvajale Bokelje i Crnogorce: oni su dijelili mnoge tuge i radosti.“ Glavne svečanosti slavili

su zajednički. Prilikom proslave sv. Tripuna, zaštitnika Kotora, Crnogorci bi preplavili grad. Gostiju je bilo dva puta više nego domaćina. Toga dana, o trošku komune, kao na primjer, 1525. godine točilo se vino u vrijednosti od 80 dukata. Prema izvještajima mletačkih vlasti, Crnogorci kada bi se ponapili vina, po starom običaju držali bi zdravice. Ipak, Venecija nije blagonaklono gledala na prisustvo Crnogoraca u Kotoru prilikom proslave sv. Tripuna, navodno zbog velikih troškova organizovanja svetkovine koja je 1556. godine iznosila 130 dukata, zbog čega je Senat donio odluku da na dan sv. Tripuna na vino se ne može potrošiti više od deset dukata i to samo za one koji učestvuju u paljenju vatre za dan sv. Tripuna. Na zabranu Mlečana da Crnogorci dođu u Kotor na proslavu sv. Tripuna, Kotorani su dva puta protestovali kod mletačkih vlasti 1560. i 1563. godine, pozivajući se na tradiciju i političke razloge. Da su ove veze bile jake svjedoči činjenica da su Bokelji rado dolazili na Lovćen o Trojčindanu – istakao je Jovović.

On je istakao da se, pripremajući se za izložbu posvećenu Ozani Kotorki, susreo sa neobjavljenim dokumentima koji su pohranjeni u arhivu Barske nadbiskupije, a koji idu u prilog tezi da je spomenuta proslava u Kotoru osim primarnog vjerskog imala karakter državnog ceremonijala, gdje se trebao demonstrirati duh crkvenog i narodnog jedinstva ljudi i naroda nastajanjenog duž istočnojadranske obale i neposrednog zaleđa.

– U tom pogledu, dopis predsjednika Odbora za priredbu proslave Blažene Ozane, kotorskog biskupa Frana Ućelinija, upućenog barskom nadbiskupu dr Nikoli Dobrečiću 28. septembra 1928. godine, otkriva ideološku, ali i ekumensku pozadinu. Naime, kotorski biskup u navedenom dopisu predlaže barskom nadbiskupu da uzme učešća i pruži podršku u organizovanju ovog velikog historijskog događaja. Kotorski biskup navodi da „ga vodi pri tomu promisao, da je Ozana u neku ruku prestavnica vjerskog ujedinjenja našeg naroda, još uvijek podvojena u katolike i pravoslavne“ – istakao je Jovović.

U umjetničkom dijelu programa nastupila je klapa **Incanto**. One su, kako je najavila **Jasna Jeknić-Stijović**, izvele tri od ukupno sedam strofa himne Blaženoj Ozani koju je, po tekstu D. Ljubića, komponovao Jordan Viculin, hrvatski muzičar, pučki misionar i vjerski pisac – Dominikanac.

*Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske
na otvaranju izložbe Kult Blažene Ozane Kotorke*

Na početku želim u ime izdavača Matice crnogorske i u svoje ime da se zahvalim autorima izložbe i kataloga, uvaženoj gospodi Milevi Pejaković-Vujošević i Radojki Abramović, te saradnicima na ovom projektu Jasni Jeknić-Stijović i Slavku Dabinoviću. Riječi zahvalnosti upućujem i ovoj ustanovi u kojoj je upriličen ovaj događaj, Pomorskom muzeju Crne Gore Kotor.

Postoje određene teme, ljudi, događaji koji su univerzalni, vanvremenski i zahtijevaju od svake generacije nove interpretacije prošlosti, koja se manifestuje preko kulture sjećanja. To je slučaj i sa Kultom Blažene Ozane Kotorke, koja je još za života, a naročito poslije smrti, dakle, više od pola stoljeća, ugradila sebe u hrišćanski, odnosno katolički identitet na ovom dijelu crnogorskog prostora, a čiji anđeoski lik nadilazi nacionalne i državne granice.

Do danas se u bibliografiji susrećemo sa brojnim jedinicama koje se odnose na njen život, počev od XVI vijeka zaključno sa Zbornikom radova o Blaženoj Ozani objavljenim 2015. Godine povodom 450 godina od njene smrti (1493–1565), mada svako ko je prilježno čitao literaturu o ovoj blaženici nije mogao zaobići knjigu don Nika Lukovića *Blažena Ozana Kotorka*, objavljenu kao jubilarno izdanje povodom 400. godišnjice njene smrti. Posebnu vrijednost ove knjige predstavlja činjenica da je sam autor bio jedan od bitnih aktera velikog ceremonijala, tj. proslave u čast beatifikacije Blažene Ozane u Kotoru 1930. godine.

Ova izložba, uz prateći katalog na crnogorskom i engleskom jeziku, je projektni zadatak Matice crnogorske kojim želimo da tokove srednjovjekovne sakralne baštine Crne Gore gdje Kult Blažene Ozane Kotorke zauzima posebno značenje, učinimo dostupnim, kako široj, tako i stručnoj javnosti u zemlji i inostranstvu. Na predmetnoj postavci akumulirane su memoralijske na Blaženu Ozanu Kotorku, koje su nastale tokom stoljeća u istorijskim spisima, književnim djelima, likovnoj i muzičkoj umjetnosti, uključujući fotografije nastale povodom ceremonije – poblaženja iz 1930. godine. Referentna vrijednost ovog projekta ogleda se u činjenici da su autori omogućili posjetiocima izložbe, kao čitaocima kataloga preglednu, a ujedno vjerodostojnu vizuru tako kompleksne materije, saopštene preko „slike i riječi“.

Predmetna izložba, uz prateći katalog koji ne samo svojim obimom nego i sadržinom, predstavlja presjek društvenog života srednjovjekovnog Kotora, obuhvata najvažnije sastavnice Kulturne Blažene Ozane Kotorke. Ova blaženica je, uz patrona grada i Kotorske biskupije Svetog Tripuna, i prije zvaničnog dekreta njenoj beatifikaciji od strane Svete Stolice 1927. godine, tokom minulih stoljeća bila ličnost koja predstavlja neizostavni marker duhovnog identiteta Kotora i Boke. Njen kult je bio prisutan i duž Dalmacije, kao i u rodnoj Crnoj Gori, Lješanskoj nahiji, selu Relezi, gdje su je pravoslavni nazivali „Svetom Odivom“, s kojom su, po narodnom kazivanju, mještani ovog sela bili u srodstvu.

Katarina Kosić ili Jovana Đujović, po narodnom predanju, kao mlada crnogorska pastirica je došla u slobodni Kotor, s obzirom da je njena domovina pala pod osmansku vlast, i smjestila se u znamenitu kotorsku plemićku porodicu

Buća, u kojoj je stekla prva znanja o katoličkoj vjeri. Potom je postala „ponizna kćer svetog Dominika“, odnosno redovnica dominikanskog reda, što je ostala do kraja života, provodeći ga u pokori i strogom postu.

Na osnovu više hagiografskih izvora, kao i brojne stručne literature, upoznati smo sa životom i djelovanjem Blažene Ozane, s obzirom da su njeni savremenici zabilježili da su od kotorskih biskupa, preko predstavnika civilnih vlasti, pa do običnih građana od ove blaženice tražili savjet, utjehu i preporuku, a među svim tim radnjama i čudima, ostalo je zapisano jedno od njenih proročkih prikazanja upućenim Kotoranima prilikom opsade grada od strane osmanske vojske 1539. godine, predvođene Hajrudinom Barbarosom, gdje je smireno bodrila sugrađane riječima: „Borite se hrabro, budite uvjereni da će grad biti spašen“.

Kult Blažene Ozane Kotorke istovremeno otvara i druge horizonte, ne samo zbog činjenice da je ova blaženica do kraja života održavala odnose sa svojim rodnim krajem, već se i na njenom primjeru ukazuje postojanje dinamičnih društvenih procesa na razmeđu XV i XVI vijeka između Crne Gore za vrijeme dinastije Crnojevića, a nakon njih pod osmanskom vlašću i Kotora pod mletačkom upravom. U tom smislu, treba naglasiti na nedovoljne spoznaje o intenzitetu ovih veza, o čemu jasno svjedoče istorijski izvori, odnosno referentna literatura, na osnovu koje zaključujemo da u tom vremenu „političke granice i vjera nijesu razdvajale Bokelje i Crnogorce: oni su dijelili mnoge tuge i radosti.“ Glavne svečanosti slavili su zajednički. Prilikom proslave sv. Tripuna, zaštitnika Kotora, Crnogorci bi prepravili grad. Gostiju je bilo dva puta više nego domaćina. Toga dana, o trošku komune, kao na primjer 1525. godine, točilo se vino u vrijednosti od 80 dukata. U izvještajima mletačkih vlasti, Crnogorci kada bi se ponapili vina, po starom običaju držali bi zdravice. Ipak, Venecija nije blagonaklono gledala na prisustvo Crnogoraca u Kotoru prilikom proslave Sv. Tripuna, navodono zbog velikih troškova organizovanja svetkovine koja je 1556. godine iznosila 130 dukata, zbog čega je Senat donio odluku da na dan Sv. Tripuna na vino se ne može potrošiti više od deset dukata i to samo za one koji učestvuju u paljenju vatre za dan Sv. Tripuna. Na zabranu Mlečana da Crnogorci dođu u Kotor na proslavu, Kotorani su dva puta protestovali kod mletačkih vlasti 1560. i 1563. godine, pozivajući se na tradiciju i političke razloge. Da su ove veze bile jake svjedoči činjenica da su Bokelji rado dolazili na Lovćen o Trojčindanu.

Ova izložba svakako može biti izazov i potaknuti neka nova istraživanja i tumačenja Kulta Blažene Ozane Kotoranke. Sljedstveno tome, za dvije godine navršava se 100 godina od kada je Sveta Stolica proglasila Ozanu Kotoranku

blaženicom katoličke crkve. Taj čin, osim duhovnog, odnosno vjerskog karaktera imao je i šire značenje za društvene odnose na ovom prostoru. O tome postoje mnoga pisana svjedočanstva, ali i foto-dokumentacija, kojima se potvrđuje da je njeno proglašenje za blaženicu odgovaralo tadašnjoj državnoj ideologiji, s obzirom da je Ozana, uz Njegoša, Štrosmajera, Preradovića i druge ličnosti, bila jedna od uporišnih tačaka politike integralnog jugoslovenstva, a koje je imalo plodno tlo na crnogorskom prostoru. Iako su mnoge činjenice vezane za veličanstvenu proslavu u Kotoru 1930. godine zabilježene u raznim publikacijama, što je, inače, integrisano na panoima predmetne izložbe i u katalogu, ipak postoje dokumenta koja daju neke nove slike u objašnjenju društvenog ambijenta u kojem se odigrala tako značajna manifestacija.

Pripremajući se za ovaj događaj, susreo sam se sa neobjavljenim dokumentima koji su pohranjeni u arhivu Barske nadbiskupije, a koji idu u prilog tezi da je spomenuta proslava u Kotoru, osim primarnog vjerskog, imala karakter državnog ceremonijala, gdje se trebao demonstrirati duh crkvenog i narodnog jedinstva ljudi i naroda nastajanjenog duž istočnojadranske obale i neposrednog zaleđa, i bila ogledni primjer za izgradnju politike zajedništva na vjerski i nacionalnom heterogenom južnoslovenskom prostoru. U tom pogledu, dopis predsjednika Odbora za priredbu proslave Blažene Ozane, kotorskog biskupa Frana Učelinija upućenog barskom nadbiskupu dr Nikoli Dobrečiću 28. septembra 1928. godine otkriva ideološku, ali i ekumensku pozadinu. Naime, kotorski biskup u navedenom dopisu predlaže barskom nadbiskupu da uzme učešća i pruži podršku u organizovanju ovog velikog istorijskog događaja. Kotorski biskup navodi da „ga vodi pri tomu

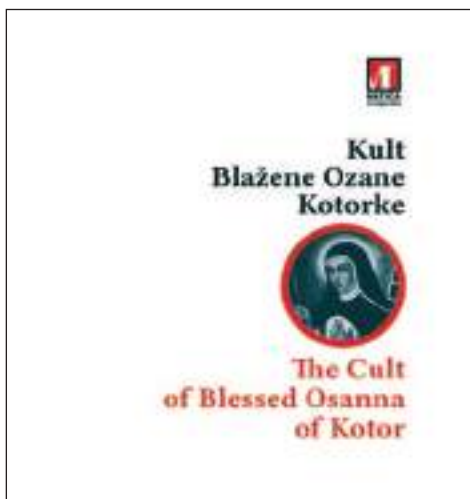

promisao, da je Ozana u neku ruku prestavnica vjerskog ujedinjenja našeg naroda, još uvijek podvojena u katolike i pravoslavne. Kao takvoj Blaženici dolikuje pristojni kovčeg srebrom obložen, u kojem je njezino sveto tijelo počivalo, pošto je sadašnji trošan i neuporabiv, crkvu u kojoj se Blaženica čuva, treba barem najpotrebnijem obskrbiti, jer ista radi siromaštva skoro u svemu oskudijeva, treba napokon prirediti i vanjsku svečanost, kojom bi se dala prigoda sljedbenicima objiju vjeroispovjedi, da jasno posvjedoče štovanje, koje prema Blaženici uvijek gajiše i danas neprestano gaje.“ U daljem dijelu dopisa kotorski biskup Ućelini obavještava barskog nadbiskupa Dobrečića da „pučanstvo grada i okolice tišti velika ekonomska bijeda, a crkvi u kojoj se čuva tijelo Blaženice, bilo je u svoje doba imanje inkamenirano i ona danas životari siromašnom milostinjom vjernika. Vaša je Preuzvišenost veseljem primila vijest o uvrštenju Ozane, kćeri naše krvi i jezika, u red blaženika, pa će rado također prinijeti i svoj dar u gornje svrhe.“ Na kraju ovog dopisa kotorski biskup očekuje od barskog nadbiskupa konkretnu materijalnu pomoć i u tu svrhu predlaže da se, između ostalog, otkupi za župne urede brošura životu Blažene Ozane, kako bi se i vjernici uključili oko troškova proslave.

Barski nadbiskup Dobrečić promptno reaguje na spomenuti dopis kotorskog biskupa Ućelinija i isto cirkularno pismo upućuje dva puta 1928. i 1930. godine uredima katoličkih parohija pod njegovom jurisdikcijom sljedeće sadržine: „Prednji prepis molbe Odbora za proslavu Bl.Ozane, dostavlja Vam se, s naređenjem, da jedne nedjelje ili dana svečanog protumačiti vjernicima značaj ove proslave, naše Crnogorske Blaženice, te da preporučite vjernicima, da u tu svrhu podijele što obilniju milostinju kao pomoć, da se proslava što dostojnije i svečanije

Korica kataloga
Kult Blažene Ozane Kotorke,
Matica crnogorska, 2024.

provede. Sakupljene milodare izvolite poslati na Ordinarijat Barski, koji će ukupnu sumu poslati Odboru u Kotoru. Ujedno se preporuča, da se iz crkvene blagajne nabavi Životopis Blaženice, za crkvenu biblioteku, a ujedno da se poradi na tome, kako bi se našlo još vjernika, koji bi htjeli kupiti taj životopis“. U potpisu Arhibiskup Barski Primas Srpski.

Znajući ulogu Barske nadbiskupije u crnogorskoj istoriji, odnosno crkvenu intitulaciju dr Nikole Dobrečića još 27. januara 1928. godine barskom nadbiskupu obratio se ispred Dominikanskog Dalmatinskog Provincijata iz Splita otac provincijal Anđelko Orlandini dopisom u kojem se između ostalog, navodi: „Potpisani časti se dostaviti Vašoj Preuzvišenosti dekret sv.Stolice, kojim se potvrđuje kult naše simpatične i velike Božje ugodnice bl.Ozane. Ta vijest sigurno će uvelike razveseliti Vašu preuzvišenost, jer je Crnogorka. Potpisani smjerno moli Vašu Preuzvišenost, da bi se udostojila oznanit ga, misli li tražiti kod sv.Stolice dozvolu, da cijela barska nadbiskupija smije molitioficij naše blaženice i čitati na njezinu čast sv.misu. U rečnom slučaju potrebno je, da se Vaša Preuzvišenost obrati direktno u Rim, a potpisani i cijela njegova Provincija uvelike bi bili harni Vašoj Preuzvišenosti, kad bi zahvalila sv. Ocu, što je podigao bl.Ozanu do časti oltara, i tako počastio i razveselio cijeli naš narod, napose pak Crnu Goru.“ Nedugo zatim je na adresu Nabiskupskog Ordinarijata u Baru 15. 2. 1928. godine stigao novi dopis oca provincijala Anđelka Orlandinija, gdje se zahvaljuje naslovu, „što se je tako pripravno odazvao da zahvali Njegovoj Svetosti, što je podigao bl.Hozanu do časti oltara, te zatražio za svoju nadbiskupiju dozvolu čitanja oficija i mise, naše nove Blaženice.“ Na kraju ovog dopisa spomenuti dominikanski provincijal iz Splita „vruće želi, da ova naša nova Blaženica bude svima Jugoslavenima osobnom posrednicom pred Bogom, a napose Crnoj Gori, koja ju je porodila.“

Na osnovu ovih zadnjih nekoliko citiranih dokumenta, pred cijenjenim auditorijumom, na trenutak se našla istorija bez posrednika. Od danas ovi akti koji su dugo bili prekriveni velom zaborava biće pridodati Kultu Blažene Ozane Kotoranke, s obzirom da je i njen kult neporecivo svjedočanstvo da je identitet Crne Gore i crnogorskog naroda počivao i počiva na oba plućna krila Hristove crkve, pravoslavnom i katoličkom.

U slavu Blažene Ozane Kotorke, i na vječni spomen njenog imena, izložbu proglašavam otvorenom.

*Riječ Radojke Abramović, istoričarke umjetnosti i
koautorice teksta kataloga Blažene Ozane Kotorke*

Blessed Hosanna

TU HOSANNA GLORIA MONTIS NIGRI LAETITIA ASCRIVI
TI OZANO SLAVO CRNE GORE RADOSTI KOTORA

Veliki broj domaćih i stranih autora bio je inspirisan životom i neobičnom biografijom Bl. Ozane. Neću se upustiti u nabranje, pomenuću jednog od njenih kasnijih biografa i knjigu „Blažena Ozana Kotorka“ Don Nika Lukovića, koji se, neposredno pred izlazak knjige iz štampe povodom jubileja beatifikacije Bl. Ozane 1930. g., u junu 1928. g. poput najposvećenijeg hodočašnika uputio u vrletno selo Relezi (Lješanska nahija), kako bi slikom i rječju dočarao njeno porijeklo i rane godine života. Katarina Kosić, po nekim biografima Jovana Đujović, rođena je na dan Katarine Aleksandrijske 25. novembra 1493. godine. Svi mi rođenjem smo predodređeni za smrt, ali malo nas je pozvano na pokoru i svetost. U bliskom okruženju, posmatrano vjekovima jedva da se na prste jedne ruke mogu prebrojati ljudi, koji su svojim djelom i osobinama dotakli svetost, vid besmrtnosti i ostali upamćeni kroz pokoljenja. Atribute natprirodnog, ljudskom umu nepojmljivog buduća Blaženica, mlada Katarina iskazala je već na početku života u svom dalekom crnogorskom selu. Knjiga prirode, koju je posmatrala i o njoj neprestano razmišljala, bila je putokaz, goruće pitanje, koje je uporno postavljala majci: „Ko je stvorio tolike ljepote?“ Čestita majka odgovorila je na pitanje da je Bog začetnik i gospodar svega u prirodi: „Ali, ko je majko Bog i gdje stanije?“- „Gospod Bog, dijete moje, koji se rodio od Djevice i koji je umro na križu zbog naših grijeha. Njega slave hrišćani. Slika mu se nalazi u Kotoru, to je jedna u spodobi djeteta, a druga kao odrasla čovjeka pribivena na križu. Ja sam obje te slike gledala i njima se klanjala.“ Zanesena božanskom ljubavlju, čuvajući stado ovaca, djevojčica je među grmljem ugledala divno dijete za kojim je osjetila neobičnu žudnju, a kako je vizija brzo nestala, već drugog dana ugledala je Isusa, čovjeka razapetog na krstu. Od silnog uzbuđenja mlada pastirica se onesvijestila, a ova vizija ostavila je dubok trag na njenoj duši i snažnu želju da se Bogu pokloni i posveti mu se do kraja života.

Katarina je osjetila strašan poriv da se uputi na Primorje, u grad Kotor, središte gdje će lakše upoznati svog Boga, izučiti hrišćansku nauku i vršenje hrišćanskih dužnosti. Pritisnuti permanentnom opasnošću od turske najezde, ekonomski posustali, uglavnom sa brojnom djecom, za koju nije bilo dovoljno ni hrane, Crnogorci žensku djecu šalju na Primorje, u Kotor na službu u plemićkim porodicama. Katarinin životopis u Kotoru ispričaču na jedan atipičan način, povodeći se sa 24 metope izlivena u bronzi za dvokrilna vrata crkve Bl. Ozane iz 1982. g., čiji je autor istaknuti skulptor i slikar Vasko Lipovac (Kotor, 1931 – Split, 2006). Crkva Sv. Marije od Rijeke (Koleđate), danas je u narodu poznata kao crkva Bl. Ozane jer u njoj sjeveroistočno od ulaza počivaju mošti Bl. Ozane u sarkofagu, radu renomiranog skulptora Antuna Augustinčića (upriličenog za jubilej Bl. Ozane 1930. g.). Poslije četiri metope, vezane za već opisan Katarinin život u rodnom selu, kao pastirice, Hristovih vizija, skromne potleušice u kojoj je ugledala svjetlo dana, mlada Crnogorka spušta se sa majkom niz njeguške strane, kroz sjeverna gradska vrata (detaljno prikazana), preko mosta iznad plahovite ponornice Škurde. Uvođenje mlade Katarine u vlasteotski rod Buća prelomni je momenat u njenoj biografiji. U ovom je domu, vrijedna, požrtvovana seoska djevojka dobila nova saznanja teološke prirode, opismenila se. Supruga njenog gazde Aleksandra Buće, Marina, rođena Bizanti podučavala je mladu Katarinu božanskim istinama, a još 6 članova ovog uglednog dominikanskog roda, od kojih su 4 bila na glasu po obrazovanju, duhovno su oblikovali njen život, tako da je ona uz svoje duhovno usavršavanje odabralo njihovo redovničko pravilo, položivši zavjete siromaštva, čistoće i poslušnosti. Nadograđujući svoj duhovni život, prema njenim kasnijim biografijama, savremenicima saznajemo da je govorila latinski i italijanski, znala poglavlja Sv. Pisma, starog i Novog zavjeta, poznavala birane

rečenice svetih otaca, a za svaki svoj govor duhovno se pripremala. Prva čuda iz života Bl. Ozane dogodila su se baš za vrijeme njenog službovanja kod plemićke porodice Buća.

Njegujući posebnu ljubav prema bolesnima i siromašnima, jednom je zatekao gazda na vratima kuće, kako u pregači skriva preostale ostatke hrane sa namjerom da ih podijeli kotorskoj sirotinji. Ukorio je i naredio da otvori pregaču, ali su se u njoj umjesto hrane našle ruže. (metopa sa čudom Bl. Ozane, poznatu hagiografsku temu nalazimo 1407, kod s. Hasilde Arapkinje, rođene u Španiji). Zaprepašćen, gazda je odlučio da još jednom iskuša djevojku. Jedne večeri skinuo je prsten sa ruke i stavio ga na orman uputivši Katarini molbu da mu ga sačuva do sutra. Kada je otišla na počinak gazda je krišom uzeo prsten i bacio ga u more. Sutradan je djevojka otišla na pazar da ukućanima kupi ribu za ručak. Čisteći ribu našla je u jednoj gazdin prsten i povratila ga na mjesto. Kada joj ga je gazda zatražio, vratila ga je bez riječi. Tada je začuđen rekao supruzi: „Ova djevojka ne treba da nas služi, nego mi nju“. Iako ima blagoslov u domu Buća Katarina osjeća strašan poriv ka samoći, duhovnu potrebu da se povuče u razgovoru sa Bogom. Želeći zamijeniti zemaljsku s nebeskim radostima, prvobitno se nastalila u maloj isposnici pri crkvi Sv. Bartolomeja (danas pozicija vrta samostana Sv. Klare). Od ove crkve, uništene u zemljotresu, danas nema nikakvog traga, a Katarina je 25. januara 1521. g. na dan Preobraćanja Sv. Pavla prešla u isposnicu na rubu brijega Sv. Ivana, uz crkvu Sv. Pavla, prihvatila red Sv. Dominika, dobivši duhovno ime Ozana, kao uspomenu na Bl. Ozanu iz Mantove. Postala je zazidana djevica nakon mistične vizije Hrista razapetog na Veliki Četvrtak u kotorskoj katedrali. Kotorski savremenici divili su se ovoj svetoj devici, koja je iz svoje isposnice, 3 x 2 m, sa malom količinom svjetla i vazduha, koji su prodirali kroz maleni otvor sa

pogledom na svetište, izlazila samo nedjeljom i praznicima da prisustvuje svetoj misi: „ponizna kćeri Sv. Dominika – rodu si dika“. Na osnovu oporuke Jeronima Buće iz 1560. g. saznajemo da je u Kotoru živjelo 9 zazidanih djevoja, pored Sv. Marije i Lucije, Gospe od Zdravlja, isposnice pri crkvi Sv. Pavla. Malenu isposnicu Ozana je zamijenila rajskim dvorovima. Ovdje je provela 44 godine u strogoj pokori sve do svoje smrti. Krevet su joj bile drvene ljestve, sa pet stepenica, 5 rana Hristovih, za uzglavlje joj je služio komad neotesanog drveta. Pod haljinom je nosila bodljikavu košulju od sukna i kostrijeti, a oko pasa željezni pojas, koji joj je zadavao bolove i stvarao rane. Spavala je manje od četiri sata, moleći se da istraje u pokori i za ispunjenje molitvi svojih sugrađana. Bičevala je svoje tijelo verižicama i konopcima, od čega joj je ne rijetko pucala koža i curila krv, a stari pisci kažu da su se krvave mrlje vidjele na podu i zidovima ćelije dva vijeka poslije smrti Blaženice. Prevaliti put Golgote, sjediniti se sa mukama Spasitelja, bio je njen sveti zadatak, kojem je težila do upokojenja. Željela je da poput Sv. Frana Asiškog, osjeti dušom bol krsta. Udarala se kamenom u prsa, po uzoru na Sv. Jeronima, koji je istu pokoru trpio u Vitlejemu. Narod je oko pokornice Sv. Pavla hrlilo sa svih strana, po savjete i utjehu, ne samo prost puk, već i biskupi, teolozi, upravnici grada. Živjela je od milostinje građana, a preostalu hranu dijelila siromašnima, kao i ono što bi zaradila, kao vješta vezilja. Na izložbi je izložen

jedan korporal (tjelesnik), koji je lično izvezla. Pri crkvi Sv. Pavla osnovala je samostansku zadrugu, dominikanskih trećoretkinja i dobila 1548. g. posebnu privilegiju da može nositi bijeli naplećak, što je u to vrijeme cijenjena povlastica, dodijeljivana za posebne crkvene zasluge. Predivni, bijeli ljiljan, simbol moralne i duhovne čistote, nikao u Relezima procvjetao je u Kotoru, starinskoj kamenoj dvorani, a Kotor njen novi zavičaj bio je u vrijeme njenog duhovnog sazrijevanja izložen raznim nevoljama i iskušenjima; 1503. g. u gradu i okolini harala je kuga, 1525. g. između plemića porodica Drago i Buća pala je krv u sukobu, jak zemljotres uzdrmao je grad 1537, a u najtežem zemljotresu do tada, 1563. poginulo je 150 ljudi i srušeno 168 kuća. Grad kontrasta, ideja humanizma i renesanse, pa ipak, snaženja vjerskog života tokom XV vijeka oblikovali su život Bl. Ozane i ona se na nedaćama svog grada uzdigla kao njegova suzaštitnica uz gradskog patrona Sv. Tripuna. Grad Kotor 1539. ugrožava provala kapudan baše, turskog admirala Hajrudina Barbarose 1539. godine. Pred uspješno zaustavljenu opsadu, kada je napustila isposnicu i došla na kotorske zidine, predstavnicima vlasti, providuru, biskupu i okupljenom narodu rekla je: „Borite se hrabro i budite uvjereni da će grad biti spašen. Bog neće dozvoliti tome osvajaču da vam ikakvu štetu nanese. Sutra ćete se osvjedočiti o tome.“ Tri Lipovčeve metope posvećene su Barbarosinoj opsadi Kotora. Jednom je spasila grad od poplave, koja je poslije

40 dana jakih kiša prijetila gradu: Žarko se pomolila Bogu i tražila pokoru za svoje sugrađane. Podigla se jaka bura, zaustavili su se izvori. Izmirila je zavađene plemiće i pučane. Po njenom zagovoru zavađene stranke odložile su oružje i prije mraka mirno se razišli. Uklonila je od Kotora i kugu, koja je tri godine, posebno 1526. g. harala Dubrovnikom, njegovom okolinom i mletačkom državom. (metopa Bl. Ozana se moli) Istinitost proročanstava Bl. Ozane, ozdravljenje bolesnih, zaštita porodica i pomoraca i ostalih izuzetnih događaja za života potkrijepljuje njen savremenik, pisac života Bl. Ozane, plemić, ljekar, Kotoranin Ivan Bolica. Nagrade nebeskih vizija, ali i brojna iskušenja, mističarke, razvijenog proročkog dara, dara savjeta i čudotvorke, samo su snažili njenu vjeru. Duša Bl. Ozane preselila se u vječnost 27. aprila ljeta Gospodnjega 1656. g u 72. godini života. (Upokojenje i sahrana uz prisustvo najviših crkvenih dostojanstvenika dominikanskog reda, poslije 52 godine provedene u strogoj pokori, prikazano je na zadnjim metopama Lipovčevih vrata). Nekoliko mjeseci poslije njenog upokojenja kada su sahranjivali redovnicu samostana naišli su na neistrunuto i svježe tijelo Bl. Ozane, a miris iz groba širio se u crkvu. U crkvi Sv. Pavla postavljen je 1657. g. mermerni oltar, u čast preobraćenja Sv. Pavla, a iznad Sv. trpeze u udubini ovog oltara tijelo Bl. Ozane. Napoleonove trupe sekularizovale su crkvu sa samostanom 1807. g., a brigom kotorskog biskupa Marka Grgurine , tijelo Bl. Ozane doneseno je preko noći u crkvu Sv. Marije od Rijeke (Bl. Ozanu). Sveta Stolica osvjedočena neobičnim pokorničkim životom i svetosti ove Božje ugodnice, svečano je odobrila i potvrdila poštovanje kulta Bl. Ozane 362 godine poslije njene smrti. Veličanstvena proslava beatifikacije Bl. Ozane održana je u Kotoru, kao višednevna svetkovina od 3. do 6. jula 1930. g. Osim brojnih uspomena na Bl. Ozanu, koje su ostale u književnim djelima, poeziji, likovnim umjetnostima, notnim zapisima, poput danas izvedene himne, uspomene iz njenog neposrednog života izložene su na panoima na današnjoj izložbi, koju smo uz prateći katalog upriličili s ljubavlju i posvetili uspomeni na ovu svetu ženu. Zanimljiv je podatak da kotorski građanski stalež (Univeršitá) na sjednici 25. VIII 1685. g. naglašava da se njena slika nalazi u svakoj kotorskoj kući. Poput ptice, na svojim duhovnim krilima Bl. Ozana preletjela je beskrajno kameno more, vrhove Prokletija, zeleno plavu vodu Skadarskog jezera, Zetsku niziju i svoja krila svila u srednjovjekovnom Kotoru, pod vrletnim liticama brijega Sv. Ivan. Njena milost teče i poslije tjelesne smrti, jer Bog ne gleda na plemstvo roda, nego na plemenitost duše. Potrebno je još jedno njeno osvjedočenje u čudima pa da ova Blaženica dobije status svete. Bez vjernih duša, ona je poput kraljice bez trona,

zato joj se s nadom i strepnjom molimo i ona će nam uslišiti molitve. Na dan njenog upokojenja 27. aprila miriše pitasfor nadomak crkve, čini se miriše duša velike Blaženice. Njeno porijeklo, mošti koje počivaju u Kotoru, na granici Istoka i Zapada, mjesto je sticanja sjedinjene braće, pripadnika obje crkve. Poštovanje prema njoj najbolje ćemo izraziti nasljeđujući apostolsku ljubav prema Bogu i bližnjima. Ona je i putokaz kako da podesimo zemaljski život razvijajući ljubav i smisao žrtve, kao preduslov vječnog spasenja. Svojim djelovanjem Bl. Ozana je potvrdila: da svijet prolazi i požuda njegova, a tko vrši volju Božju ostaje dovjeka (I Iv 2. 17).

SAOPŠTENJA

Saopštenje Matice crnogorske povodom političke i društvene krize nastale glasanjem u Skupštini o usvajanju izmjena i dopuna Zakona o predsjedniku

Protivno preporuci Venecijanske komisije, ne mareći za političke i društvene posljedice, skupštinska većina konstituisana nakon izbora 30. avgusta 2020. godine po drugi put, svjesno kršeći Ustav Crne Gore, glasa za promjene Zakona o predsjedniku, produbljujući time političku i društvenu krizu. U uslovima nefunkcionalnih institucija, s Vladom koja je izgubila podršku Skupštine i blokiranim Ustavnim sudom, koji jedini meritorno može odlučivati o ustavnosti zakona, žele se pošto-poto proglasiti važećim predložene izmjene Zakona.

Uprkos preporukama s relevantnih svjetskih političkih adresa, da se najprije izaberu sudije Ustavnog suda i tek nakon toga rješavaju ostala goruća politička pitanja, demonstrira se političko nasilje. Ponovno glasanje u Skupštini za usvajanje izmjena i dopuna Zakona o predsjedniku predstavlja ugrožavanje ustavnog poretka Crne Gore i ozbiljnu prijetnju građanskom miru. Njime politička većina, gazeći ustavne principe, iskazuje krajnju političku zlonamjernost, neodgovornost i nebrigu o elementarnim društvenim interesima i miru. Rušeći institucionalne i pravne temelje crnogorskog društva poslanici skupštinske većine urušavaju i državu Crnu Goru.

Matica crnogorska apeluje na sve političke aktore da se uprkos pregrijanoj atmosferi vrate pregovorima, pokažu doraslost složenom aktuelnom političkom trenutku i saglasno pozivima iz Evropske unije dođu do kompromisnog rješenja, koje bi vratilo funkcionalnost i dalo kredibilitet crnogorskim sudskim i političkim institucijama. Od međunarodne zajednice očekujemo da se konkretno i aktivno uključi u pravcu prevazilaženja političke krize, i ne dozvoli da u Crnoj Gori dođe do nereda i haosa, koji bi mogao imati nesagledive razmjere. Ovo posebno naglašavamo zbog nestabilnih prilika u čitavom regionu, u kome bi ozbiljan incident u bilo kojoj državi lako mogao izazvati i regionalni sukob.

Povodom građanskih protesta održanih juče u Podgorici pozivamo MUP i pripadnike policijskih snaga na krajnje odgovorno i suzdržano djelovanje. Vaša je

profesionalna obaveza da omogućite slobodno i mirno iskazivanje neslaganja i protesta građana. Ne smijete dozvoliti da najavljeni nastavak protesta, usljed neprofesionalnog djelovanja policije, eskalira i dovede do nemilih scena koje smo doživjeli 5. septembra 2021. godine na Cetinju i 13. jula ove godine u Nikšiću. To bi crnogorskom društvu, u postojećim društveno političkim prilikama, najmanje bilo potrebno.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 13. decembar 2022. godine

Odavanje počte crnogorskim rodoljubima stradalim u Medovskom zalivu

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske

Zahvaljujem vam u ime Matice crnogorske, i svoje, što ste danas sa nama, da zajedno odamo počtu stradalnicima, crnogorskim dobrovoljcima iz Amerike i Kanade. Blizu 500 Crnogoraca je odgovorilo pozivu domovine, i zaputilo se preko Atlantika, da bi ovdje, u albanskom zalivu San Đovani di Medova, na pragu rodne grude, njih nekoliko stotina tragično izgubili svoje živote. Konačan broj nije utvrđen. Ali nije ovo jedina crnogorska pogibija i nesreća, u kojoj se tačnog broja ne zna.

Ono što se pouzdano zna, i što nam niko uzeti ne može – jeste sjećanje! Na vite-zove i junake! Koji su bez računa i ustezanja ostavili svoje prethodne živote za sobom, svoje porodice i nade u budućnost, i svojim životom potvrdili da je patriotizam vrлина koja nema cijenu. Učinili su to crnogorski rodoljubi, sebi za vječno blaženstvo, a nama za ljudsku opomenu! Svoje živote položili su u jutro 6. januara 1916. godine, istog dana kada je crnogorska vojska počela vojevanje Mojkovačke bitke. I jedina ostala na frontu žrtvujući sebe, da bi ubrzo bila odbačena, i od onih

koje je štitila, i od saveznika sa kojima se borila. U ovo naše vrijeme, kada se čini da je ljudska izvrsnost izgubila svaku vrijednost, a patriotizam kao jedna od ključnih građanskih vrlina služi tek za podsmijeh nadmenih dokonjaka, njihov nas herojski čin opominje iz prošlosti i poziva da postojano odgovorimo na izazove sadašnjosti, kao što su i oni odgovorili na poziv svoje domovine.

Matica crnogorska, u saradnji sa Zajednicom Crnogoraca Albanije, zahvaljuje vlastima Albanije i grada Lješa na njihovoj blagonaklonosti da organizujemo ovaj svečani pomen. U nadi, da ćemo u budućnosti, na odgovarajućem mjestu podići spomen-obilježje crnogorskim stradalnicima iz 1916. godine. Kao još jedan znak međusobnog poštovanja crnogorskog i albanskog naroda. Jer istorije su nam veoma bliske, a nesreće uvijek zajedničke.

Stradalima, neka je vječna slava i hvala!

Medova, 6. januara 2023. godine

Saopštenje Matice crnogorske povodom postupanja Ministarstva unutrašnjih poslova prema prof. Neli Savković-Vukčević

Matica crnogorska najoštrije osuđuje postupak Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore prema gospođi Neli Savković-Vukčević, crnogorskoj intelektualki, članici Matice crnogorske, profesorici i poslanici u Skupštini. Taj neprimjereni čin pozivanja na „informativni razgovor“ zbog kritičkog stava iznijetog u javnosti, govori o stepenu duboke posrnulosti institucija sistema i društva u cjelini.

Osnovni grijeh profesorice Savković-Vukčević je u tome što je kritički problematizovala dodjelu nagrade NVO Udruženja novinara Crne Gore ruskoj novinskoj agenciji „Sputnjik“, i posthumno Dariji Duginoj. Agencija „Sputnjik“ opravdano slovi kao medijska ispostava ruske imperijalne politike, i zbog toga je njeno maligno djelovanje onemogućeno u mnogim zemljama Evropske unije. Takav postupak NVO Udruženja novinara Crne Gore je tek uspjeła ilustracija dubokog pada i civilizacijskog sunovrata u „ruski i srpski svet“.

Stavovi koje je Savković-Vukčević iznijela ni na koji način ne mogu biti tumačeni kao „govor mržnje“, već predstavljaju mišljenje jedne intelektualke o činjeničnom stanju u našem društvu. I njen jasan glas pobune, koji svi neistomišljenici vlasti u Crnoj Gori mogu podijeliti.

Korišćenje instrumenata prinude Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, svjedoči o potrebi vladajuće garniture da postepeno zavodi strahovladu i da sije nesigurnost među ljudima koji drugačije misle.

Matica crnogorska apeluje na odgovorne ljude u institucijama sistema da ne dopuste nasilje koje se u njihovo ime provodi nad slobodom javno izrečene misli, jer svaka institucija ima svoja jasno prepoznatljiva lica, kako Vlada tako i resorna ministarstva. Takođe, pozivamo i ambasade zemalja Evropske unije da reaguju i stanu u zaštitu slobode misli i govora u Crnoj Gori, tim prije što mnoge od pomenutih adresa snose dio odgovornosti za postojeće stanje u Crnoj Gori.

Podgorica, 29. januar 2023. godine

Za Maticu crnogorsku,
Dragan Radulović, predsjednik

Apel Matice crnogorske sa Skupštine održane 28. januara 2023. godine

Suočeni sa dubokom političkom krizom koja prijete da Crnu Goru dovede do institucionalnog sloma s mogućim nesagledivim posljedicama po građanski mir, budućnost njenih građana i suverenost crnogorske države, Skupština Matice crnogorske upućuje apel političkim akterima, partijama i međunarodnoj zajednici da pokažu odgovornost i doraslost aktuelnom trenutku, uspostavljanjem funkcionalnog Ustavnog suda i da raspisivanjem parlamentarnih izbora učine mogućim formiranje kredibilne Vlade.

Matica crnogorska je od osnivanja 1993. godine principijelno branila mir, građanske i evropske vrijednosti, a kao identitetska institucija posebno vodila računa o državnim i nacionalnim interesima Crne Gore. U posljednje dvije godine naša se domovina suočava sa sve ozbiljnijim opasnostima i destrukcijama, koje prijete da uruše njen identitet, utemeljen u hiljadugodišnjoj državnosti sa četiri crnogorske dinastije, veličanstvenoj antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi tokom Drugog svjetskog rata i na referendumu od 21. maja 2006. godine.

Smatramo da se u periodu pred nama, na predstojećim predsjedničkim i parlamentarnim izborima, odlučuje sudbina i karakter crnogorske države. Ako suverenističke i istinske građanske snage, uz podršku manjinskih naroda, ne ostvare rezultat kojim će odbraniti crnogorski građanski, nacionalni, kulturni i duhovni identitet – ideje i vrijednosti tzv. „srpskog sveta“ će snažiti, s prijetnjom da u konačnom budu i ostvarene. Narednih godina će se upravo u Crnoj Gori voditi odlučujuća politička borba za realizaciju starog velikodržavnog projekta pod novim imenom, uz finansijsku, medijsku i logističku pomoć Republike Srbije i Srpske pravoslavne crkve. Naime, svima bi trebalo biti jasno da bez potčinjavanja Crne Gore projektu „srpskog sveta“, nije moguće ostvarenje ideje Velike Srbije. Prvi i odlučujući korak bi bio promjena crnogorskog identiteta u srpski, a zatim i obračun s crnogorskom državnošću. Stoga bi svi akteri na političkoj i javnoj sceni, ali i politički predstavnici zapadnih zemalja, morali znati da je i sudbina „srpskog sveta“ najbliže skopčana sa sudbinom Crne Gore.

Upravo zbog toga svjedočimo svakodnevnim napadima i negiranju crnogorske nacije, crnogorske kulture, crnogorskoga jezika, Crnogorske pravoslavne crkve kao i nasrtajima na institucije, intelektualce i pojedince koji ove identitetske vrijednosti afirmišu i štite. Napadima kojima se u 21. vijeku hoće osporiti garantovana, elementarna ljudska prava i ugroziti lično dostojanstvo.

Matica crnogorska je uvjerena da crnogorsko građansko, državno i nacionalno biće ima dovoljno snage da se odupre aktuelnom nacionalističkom i velikodržavnom nasrtaju, kako bi Crna Gora saglasno svojim temeljnim vrijednostima, potvrđenim na referendumu 2006. godine, gradila svoju budućnost i prosperitetno društvo.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 2. februar 2023. godine

Ambasadorka Republike Češke Janina Hřebíčková posjetila Maticu crnogorsku

Maticu crnogorsku posjetile su Janina Hřebíčková, ambasadorica Republike Češke i njena zamjenica Petra Ali Doláková. Ambasadorica Hřebíčková je iskazala zadovoljstvo što ima priliku da posjeti Maticu crnogorsku, čiji rad prati od devedesetih godina XX vijeka. Neposredan povod za posjetu bila je nedavno objavljena „Istorija Crne Gore“ češkog historičara Františka Šisteka u izdanju Matice crnogorske.

Gošćama su prezentovani projekti Matice crnogorske, njen društveni status, kao i stavovi o crnogorkoj kulturi i jeziku. Zaključeno je da programski ciljevi i vrijednosti koje afirmiše Matica crnogorska, ovu identitetsku instituciju čine partnerom za realizaciju zajedničkih programa sa institucijama kulture i nauke Republike Češke.

Pored dogovora o organizaciji promocije Šistekove knjige razgovarano je o prezentaciji izdanja i izložbi Matice crnogorske češkoj kulturnoj javnosti. Otvorena je mogućnost za organizovanje predavanja i gostovanja čeških profesora u Matici crnogorskoj. Ambasadorica Hřebíčková je istakla kako će se založiti za uspostavljanje što bližih veza i saradnju čeških institucija kulture i univerziteta sa Maticom crnogorskom.

U Matici crnogorskoj vjeruju da je ovo prilika da se nakon bliske saradnje sa više zemalja iz regiona i bugarskim institucijama kulture uspostave kvalitetne relacije sa srodnim ustanovama i u Republici Češkoj.

S diplomatskim predstavnicama Republike Češke u Matici crnogorskoj su razgovarali Ivan Ivanović, generalni sekretar i Marko Špadijer, urednik časopisa *Matica* i član Savjeta.

Podgorica, 6. mart 2023. godine.

Matica crnogorska i Zajednica Crnogoraca u Albaniji obilježili Dan Svetog Vladimira Dukljanskog

Treću godinu zaredom, uz blagoslov mitropolita Elbasana, Špata i Libražda Andona Merdanija, 4. juna na Dan Sv. Vladimira, vjernici i poštovaoci kulta Sv. Vladimira su imali priliku da u manastiru u selu Šinđon kod Elbasana u Albaniji, gdje počivaju mošti ovog svetitelja, pogledaju izložbu Matice crnogorske „Kult Sv. Vladimira Dukljanskog“.

Izložbu sačinjavaju freske, ikone i portreti Sv. Vladimira, sakupljeni u Crnoj Gori, Albaniji, S. Makedoniji, Bugarskoj, Grčkoj i Svetoj Gori. Za ovu priliku Matica crnogorska je namjenski uradila prateći katalog na crnogorskom i albanskom jeziku. Delegaciju Matice crnogorske predvodili su Ivan Jovović, predsjednik i Ivan Ivanović, generalni sekretar.

Ovogodišnja izložba je nastavak saradnje započete 2019. godine na inicijativu tadašnjeg predsjednika Zajednice Crnogoraca u Albaniji Marinka Čulafića, kada je u ovom manastiru organizovana tribina posvećena Sv. Vladimiru Dukljanskom. Tradicionalno se i ove godine kod manastira u blizini Elbasana okupio veliki broj vjernika i poštovalaca kulta Sv. Vladimira Dukljanskog iz Albanije, Crne Gore i susjednih zemalja.

Elbasan, 4. jun 2023. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na Petrovdanskom saboru u Rijeci, Hrvatska

Matica crnogorska vam se zahvaljuje što u kontinuitetu u Republici Hrvatskoj njeđujete i vrednujete jedan od najznačajnijih datuma u savremenoj crnogorskoj istoriji 13. jul – Dan državnosti Crne Gore, u kojem su utkani datumi 13. jul 1878. godine, kada je Crna Gora na Berlinskom kongresu postala, nakon viševjekovne borbe za slobodu, subjekt u međunarodnim odnosima i 13. jul 1941. godine, opšte-narodni ustanak crnogorskog naroda protiv okupatora, kojim je ujedno započet proces obnove državnosti i nacionalnog dostojanstva crnogorskog naroda. Ovako krupni istorijski datumi, u hiljadu godina dugoj državotvornosti našeg naroda, su povod da ih obilježavamo, kako u Crnoj Gori, tako i u našem iseljeništvu.

Koristim ovu priliku da danas i na ovom mjestu iskažem zadovoljstvo činjenicom da je Matica crnogorska više od dvije decenije imala izuzetno plodnu i uspješnu saradnju s Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, te upućujem iskrene čestitke novom rukovodstvu Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, u nadi da ćemo ne samo zadržati, nego i unaprijediti nivo saradnje i razmjene iskustava u oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva.

Matica crnogorska s Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske je u proteklom periodu realizovala značajan broj projekata, koji su unaprijedili saznanja o crnogorskoj kulturnoj baštini, na koju smo podjednako ponosni, jer je biće crnogorskog naroda nedjeljivo, bez obzira na kojem se geografskom meridijanu nalazi. Naši zajednički projekti predstavljaju neizostavnu poveznicu u prošlosti i sadašnjosti između crnogorskog i hrvatskog naroda, koji jesu zaloga budućnosti u kulturama Crne Gore i Hrvatske, gdje nalazimo brojne tačke susreta i prožimanja, što našu komunikaciju čini istovremeno otvorenom u prihvatanju različitosti.

Darujući svoja izdanja Zajednici Crnogoraca Rijeke, Matica crnogorska omogućava da se naši sunarodnici bliže upoznaju s istorijskom i kulturnom prošlošću naše domovine. U cilju promocije i afirmacije crnogorskog identiteta, kao i povezivanja sa subjektima kulture Primorsko-goranske županije, ostajemo otvoreni za razne oblike saradnje, koji povezuju naše narode, naročito promocije reprezentativnih publikacija i tematskih izložbi.

Na kraju ovog kratkog obraćanja, koje je prvenstveno bilo usmjereno na evociranje sjećanja na doprinos Crnogoraca Hrvatske razvoju međudržavnih, ali i međuljudskih odnosa na relaciji Crna Gora – Hrvatska, i obratno, želim da vam se zahvalim na pozivu i gostoprimstvu. Stoga javno iskazujem zahvalnost i poštovanje u ime Matice crnogorske koju predstavljam, što održavate intenzivnu vezu sa svojom maticom Crnom Gorom, zbog čega uvijek možete računati na partnerstvo ove ustanove u kreiranju i realizovanju programa, koji imaju za cilj njegovanje i čuvanje crnogorskog identiteta.

Želim svim prisutnima svako dobro, čestitam predstojeći 13. jul – Dan državnosti Crne Gore, koji u simboličnom smislu predstavlja oganj oko kojeg se svi mi okupljamo, u nadi da će se Crna Gora u bliskoj budućnosti vratiti suštinski na kolosjek evro-atlanskih integracija, i postati dio zajednice naroda kome pripada vaša nova domovina R. Hrvatska.

Rijeka, 8. jul 2023. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na proslavi 366. godišnjica doseljenja Crnogoraca u Peroj

Poštovani sunarodnici, vaša posvećenost očuvanju svijesti o nacionalnom porijeklu, daleko od svoje matične zemlje, kod nas izaziva veliko poštovanje. Vaš odnos prema identitetu istovremeno je i putokaz kako se slogom može održati jedna mala zajednica.

Matica crnogorska visoko cijeni vaš doprinos njegovanju crnogorske tradicije. Nadam se da će izdanja koja vam poklanjamo ovom prilikom, omogućiti zajednici Crnogoraca u Peroju da dobije što vjerniju i naučno argumentovanu predstavu o prošlosti Crne Gore, kao države sa bogatim kulturnim nasljeđem, na čijem su se prostoru susretala i prožimala, ali i sukobljavala različita carstva i civilizacije.

Bogatstvo različitosti Crne Gore, u savremenom smislu, u Matici crnogorskoj prepoznajemo kao vrijednost i prednost naše domovine, kao što je to slučaj i kod vas u Istri.

Ovakvi događaji su istovremeno prilika da uputim poziv vašem udruženju da uspostavimo redovnu saradnju na polju kulturno-umjetničkog stvaralaštva. Crnogorci iz Peroja su značajna i nezaobilazna poveznica u slojevitim i složenim vjekovnim odnosnima između crnogorskog i hrvatskog naroda, kako u bližoj, tako i u daljoj prošlosti.

Siguran sam da će se zadugo obilježavati godišnjica doseljavanja Crnogoraca u Peroj i da će imati široku društvenu podršku, jer vaša nacionalna i kulturna autentičnost predstavlja vrijednost, rijetku ne samo na ovim prostorima nego i u Evropi.

Peroj, 21. jul 2023. godine

**Čestitka Matice crnogorske
Matici slovačke povodom obilježavanja jubileja
160 godina od osnivanja**

Povodom jubileja 160. godišnjice osnivanja Matice slovačke, u ime Matice crnogorske upućujem najsrdačnije čestitke i najbolje želje za dalji uspješni rad.

Doprinos Matice slovačke nacionalnoj emancipaciji, slovačkoj kulturi i nauci je nemjerljiv i može služiti kao uzor svim srodnim institucijama. Ovakvi događaji su istovremeno prilika da se ustanove, sa dugom tradicijom djelovanja, poput vaše, prisjete svih onih značajnih ljudi koji su je utemeljili, odnosno svojim sveukupnim stvaralaštvom ostavili trajan pečat u Matici slovačke.

Siguran sam da će u godini ovog jubileja Matici slovačkoj biti podsticaj da programima različitog karaktera prezentuje bogato kulturno nasljeđe, ispunjavajući uspješno povjerenu misiju očuvanja i njegovanja nacionalnog identiteta slovačkog naroda.

Zadovoljstvo nam je da podijelimo svečane trenutke vašeg praznika, u nadi da ćemo unaprijediti saradnju naših ustanova, Matice crnogorske i Matice slovačke. Uvjereni smo da će se naša saradnja u budućnosti razvijati i doprinijeti daljem jačanju kulturnih veza između Crne Gore i Slovačke.

Za Maticu crnogorsku
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 28. jul 2023. godine

Saopštenje Matice crnogorske

Tražimo dosljednu primjenu ustavnosti i zakonitosti

Crnogorsko društvo bez prestanka svjedoči grubim nasrtajima na ustavne kategorije savremene Crne Gore, njene nacionalne simbole, multietničke i građanske vrijednosti, kao i lični integritet i bezbjednost novinara i medijskih kuća koje ne prihvataju diktat vlasti.

Odsustvo adekvatnog reagovanja institucija države Crne Gore, pruža nedvosmisleni političku podršku napadima na ustavne kategorije, kao i crnogorske nacionalne vrijednosti, s već poznatim repertoarom: od prisvajanja cjelokupne hiljadugodišnje crnogorske kulturne baštine, nepriznavanja crnogorske nacije, kulture, jezika, i neizostavno – Crnogorske pravoslavne crkve. Uz to, ostrašćeni srpski nacionalisti grubo napadaju pripadnike drugih naroda i njihove istaknute predstavnike u nacionalnim partijama. Samo se treba prisjetiti nedavnog anticivilizacijskog i šovinističkog čina nepoštovanja državne himne gradonačelnika Nikšića, kojim je na besprizoran način vrijeđao sve građane lojalne državi Crnoj Gori, braneći se tezom o tzv. ugroženosti prava Srba u našoj zemlji.

Svjedoci smo brutalnih prijetnji medijima crnogorskog i građanskog predznaka, samo zarad njihove odbrane crnogorskog nacionalnog osjećaja, zalaganju za vrijednosti građanskog društva i otporu nabujalom hegemonizmu Velike Srbije. Onom koji nakon promjene vlasti u Crnoj Gori 2020. godine, ponovo vidi neku mogućnost koja je na tragu obezdržavljenja Crne Gore, na ideološkoj matrici tzv. Podgoričke skupštine. To su one iste snage, samo u drugom obliku, kojima najviše odgovara status Crne Gore kao 27. izborne jedinice Srbije.

Obraćamo se nadležnim institucijama i službama da adekvatno djeluju u konkretnim slučajevima i da se, shodno zakonu, sankcionišu vinovnici i učesnici inkriminiranih radnji. Ne smije se dozvoliti da državne institucije svojim nečinjenjem crnogorsko društvo uvedu u zonu samovolje i bezakonja. To nas u prilikama izraženih društvenih i političkih podjela, može dovesti do neželjenih incidenata s nesagledivim posljedicama.

Ispadi i prijetnje kulminaciju doživljavaju ovih dana preko napada na uređivačku koncepciju Antene M, poslanika Adrijana Vuksanovića, te mnoge druge pojedince i organizacije koje se oštro suprotstavljaju takvoj politici.

Zbog toga apelujemo na nadležne državne organe da konkretnim radnjama zaštite ustavnost i zakonitost Crne Gore. Od njihovog profesionalnog odnosa zavisi očuvanje društvenog poretka, mira, prosperiteta Crne Gore i njenih građana. To nikada ne smiju smetnuti s uma.

Matica crnogorska
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 11. avgust 2023. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na okruglom stolu Dani nematerijalne baštine Bara

Kult Svetog Vladimira

Matica crnogorska je referentna ustanova, kada govorimo o kultu Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog, s obzirom da je Matica još 2016. godine uspjela domaćoj i inostranoj javnosti da učini dostupnim saznanja o ovom kultu, manifestujući svoju djelatnosti u formi izložbi Vladimirovih predstava, sa pratećim katalogima, publikovani dvojezično, na crnogorskom i engleskom, kao i crnogorskom i albanskom jeziku. Navedena izložba je obišla mnoge crnogorske gradove, kao i one u zemljama regiona, gdje je bio zastupljen kult Sv. Vladimira Dukljanskog. Uz naprijed navedeno, htio bih ukazati da povodom obilježavanja hiljudugodišnjice od smrti kneza Vladimira 2016. godine kada je po prvi put u Crnoj Gori objavljena monografija o dukljanskom knezu i svecu, gdje sam imao zadovoljstvo da sudjelujem u realizaciji projekta u svojstvu zamjenika urednika i koautora spomenute publikacije.

Kako ovaj skup ima edukativni karakter započeo bih saopštenje etimološkim objašnjenjem riječi kult. Kult potiče od latinske riječi pod kojom se podrazumijeva kontinuirano vršenje nekih obrednih formi, bilo da su one iz sfere svjetovnog ili religijskog života, uključujući i ono manifestaciono iskazivanje poštovanja prema određenim nacionalnim i univerzalnim vrijednostima, kao što su sloboda, rad i slično, zbog čega obilježavamo, na primjer, državne praznike ili Prvi maj. Shodno navedenom, da bi nešto označili kultom neophodno je okupljanje ljudi, godinama, decenijama ili stoljećima na tačno određeni dan, odnosno datum.

Danas govorimo na danima nematerijalne kulturne baštine Bara,

koja tek treba da dobije internacionalno značenje. Među kandidovanim dobrima sa ovog podneblja, svakako najznačajnije mjesto pripada kultu Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog. Njegov kult je tokom minulih vremena doživio transformacije, u pogledu mjesta, forme i datuma njegovog obilježavanja. Nauka je na stanovištu da je riječ o kultu sa milenijumskim trajanjem, mada je njegova autentičnost drastično izmijenila protivpravnim instaliranjem objekta na vrhu planine Rumije još 2005. godine. Takvom intervencijom, tj. devastacijom gotovo je dovedeno u pitanje status ovog nematerijalnog dobra. Odsustvo u sprovođenju odluka nadležnih državnih organa, nepoštovanje pozitivnog prava Crne Gore, uz izraženu birokratizaciju navedenog procesa, uslovalo je nezavidno stanje u pogledu internacionalne vrijednosti ovog nematerijalnog kulturnog dobra Crne Gore, koje, inače, predstavlja jedan od markera savremenog crnogorskog duhovnog i državnog identiteta. Jedno je sigurno, da je njegova suština od 2005. godine izgubila izvornost, a da postojeće obredne forme nemaju kapacitet za internacionalni status kult, shodno međunarodnom pravu.

Dakle, nadležni državni organi moraju konačno donijeti odluku kojom će lokalitet na vrhu Rumije vratiti u pređašnje stanje, pa samim tim dobiti mogućnost njegove internacionalne nematerijalne baštine Crne Gore ili će se nastaviti sa dosadašnjom praksom da kult ovog sveca bude i dalje predmet rasprava i razdora, koje su započete 2005. godine.

Kada je u pitanju kult sveca, onda govorimo da knez Vladimir, prije svega, hagiografska ličnost, ali da se u istorijskim izvorima spominje kao vladar Duklje s kraja X i početka XI vijeka. U tom kontekstu bitno izdvojiti činjenice koje su neupitne za naučno razmatranje i tumačenje od onog što predstavlja vjerovanje ljudi. Ovo je bitno iz razloga, što su mnogi elementi koji pripadaju kultu Svetog Kneza Vladimira Dukljanskoga bili predmet paušalnih interpretacija u literaturi, što je bio povod za različite zloupotrebe ove ličnosti.

U tom smislu navešću dva bitna segmenta ovog kulta, gdje treba razgraničiti ono mitsko od pozitivističkog stava nauke u konkretnom slučaju. Kao što je poznato, kult sv. Vladimira o Trojčindanu ili Duhovima na Rumiji okupljao je do nedavno pripadnike ili vjernike različitih konfesije i etniciteta. Centralno mjesto, odnosno dešavanje odvija se u zoru na Duhove na vrhu navedene planine, gdje se nalazi tumul većih razmjera (namjenski naslagana gomila kamenja koju su vjernici vjekovima donosili), a koju narod barskog kraja naziva mogila. Taj svojevrsni spomenik potiče još iz antičkog perioda, na kome se sa prvima zrarcima sunca iznosi Vladimirov krst, koji je, inače, u vlasništvu porodice Androvića iz sela

Mikulića, podno planine Rumije, nakon čega pravoslavni sveštenik započinje crkveni obred, kome osim pravoslavnih, prisustvuju katolici i muslimani.

Gore spomenuto upućuje na činjenicu da je u pitanju kult koji sadrži elemente sinkretizma, gdje je došlo do preplitanja paganske i hrišćanske tradicije. Ovo nije izuzetak, već na drugim tumulima imamo sličnu tradiciju, kao na lokalitetu Velja Mogila iznad naselja Šušanj, gdje katolički sveštenik na Spasovdan drži crkvenu službu. Zanimljivo je da se na tumulima na vrhu Rumije ili na onom iznad Šušanja, uz neizostavan ritual vjernika iznošenja kamena, crkveni obredi se održavaju na tzv. pokretne crkvene praznike, koji su uslovljeni Uskrsom, što možemo dovesti u vezu da su obredne forme na naprijed navedenim tumulima nastali uslijed nekih tektonskih društvenih promjena na ovom prostoru. Ova pretpostavka je održiva ako je uslovljena činjenicom da je nestalo ili asimilovano starosjedilačko stanovništvo, a doseljeno stanovništvo je naslijedilo i saglasno svojim potrebama prilagodilo raniju tradiciju svojim vjerovanjima.

Do danas ne postoje naučna objašnjenja niti narodna kazivanja zbog čega i pravoslavna i katolička crkva stoljećima održava vjersku službu na paganskim spomenicima kulture, a koji nemaju poveznica sa hrišćanskom tradicijom. Da bi kult sv. Vladimira Dukljanskog doveli u vezu sa naučnim pozitivizmom treba izbjegavati nepotrebnu mistifikaciju, koja se u javnom diskursu namjenski plasira, pa je onda teško razgraničiti hagiografiju od istorigrafije.

U tom kontekstu važno je napomenuti da relikvija krst sv. Vladimira nije star hiljadu godina, nego se radi o krstu gotičke izrade s kraja XV ili početka XVI vijeka, na čijim rubovima je, inače, urezana latinska inskripcija, a koje je prvi opisao ruski naučnik Pavle Rovinski.

Kakav je bio i koliko je bio raspostranjen izvorni kult sv. Vladimira tokom dukljansko – zetskog perioda crnogorske istorije ne može se dati precizan odgovor. Propašću Dukljanskog kraljevstva, odnosno nestankom sa društveno – političke pozornice dinastije Vojislavljevića krajem XII vijeka on je potisnut od strane Nemanjića, a njegove mošti od 1215. godine više nijesu počivale u Krajini, s obzirom da su ih Epirci opljačkali i ponijeli kao ratni plijen u Drač, gdje je sv. Vladimir bio jedan od zaštitnika ovog grada. Ovakvo dešavanje i dalje ostavlja otvoreno pitanje istorijskoj nauci, što je bilo sa kultom sv. Vladimira Dukljanskog na crnogorskom prostoru tokom narednih stoljeća, jer o tome ne postoje sačuvani pisani izvori. Ipak, da je svijest o „svetom kralju Vladimiru“ opstojala kod lokalnog stanovništva na barsko – ulcinjskom prostoru nalazimo u izvještaju barskog nadbiskupa Vicka Zmajevića iz 1703. godine, kada obavještava rimsku kuriju da

u selu Suma, danas u ulcinjskoj opštine, postoji katolička crkva Sv.Kralja Vladimira, napominjujući istoj da je potreban novac za njenu opravku.

O ovom kultu već imamo veći broj etnoloških zapisa s kraja XIX i početka XX vijeka, sa manje – više sličnim opisima rituala iznošenja krsta, odnosno crkveno – narodnog saborovanja o Duhovima, gdje se na najveći vrh Rumije, po vjerovanju podrumijskih žitelja, iznosi relikvija krst sv.Vladimira. Kako se ova crkvena relikvija našla u posjedu porodice Andrović postoje narodna kazivanja zapisana u spomenutim etnološkim zapisima, mada se objektivno može pretpostaviti da se ona našla u njihovom posjedu nakon rušenja manastira Prečiste Krajinske 1696. godine od strane Osmanlija, kada je dio crkvenog mobilijara iz navedenog manastira završio u rukama lokalnog pravoslavnog barskog življa.

Ono što je specifično za kult sv. Vladimira jeste činjenica da njegovo žitije ima latinsku i grčku verzije, koje se u određenoj mjeri razlikuju, a zajedničko im je da su nastale na osnovu staroslovenskog predloška. Na prostoru Crne Gore prihvaćena je ona verzija koja se nalazi u zasebnom poglavlju Ljetopisa Popa Dukljanina, gdje je na latinskom jeziku napisano Žitije Svetog Vladimira, dok grčka verzija, koja je vjerovatno nastala u okrilju Ohridske arhiepiskopije nastaje kasnije u odnosu na onu koju je zapisao barski biskup Grgur krajem XII vijeka. U svakom slučaju, riječ je o svecu tada nepodjeljene hrišćanske crkve, jer je knez Vladimir umro 1016. godine, dakle, prije raskola hrišćanskih crkava 1054. godine. Kod pomjesnih pravoslavnih crkava knez Vladimir ima status sveca, dok je u katoličkoj crkvi u rang blazhenika.

Od kada je albanski velikaš Karlo Topija obnovio 1383. godine pravoslavni manastir Sv. Jovana /Šin Đon kod Elbasana i u njemu darovao mošti sv. Vladimira, njegov kult biva preimenovan u Jovan Vladimir/ Đon Vladimirit, s obzirom da postoji u hagiografiji u pogledu smrti sv. Jovana/Ivana Krstitelja i sv. Vladimira, a odnosi se na odsjecanje glave. Od tog vremena pa do danas svakog 22.maja po starom, odnosno 04.juna po novom kalendaru na dan njegove smrti 1016. godine održava se crkvena procesija oko navedenog manastira u Elbasanu, koji se nalazi pod jurisdikcijom Albanske pravoslavne crkve. U toj procesiji osim pravoslavnih vjernika sudjeluju katolici i muslimani. Kao predstavnik Matice crnogorske bio sam prisutan kada je bivši predsjednik Albanije Ilir Meta, dakle musliman, bio uz mitropolita Elbasana koji je predvodio procesiju. Da kult sv. Vladimira stoljećima objedinjuje različite etnose, kao i liturgijske jezike, o čemu svjedoči i činjenica da su na ovom srednjevjekovnom manastiru uklesani natpisi na grčkom, latinskom i staroslovenskom jeziku.

Vladimira je, prije svega, oblikovala hagiografija kao internacionalnu ličnost, čiji je kult zastupljen od Jadranskog do Crnog mora, s obzirom da su crkva, ali i migracije stanovništva uticale da se njegov kult proširi daleko od mjesta njegovog nastanka, zbog čega je naziv njegovog kulta različit kod naroda koji ga slave; Albanci ga nazivaju Đon Vladimirit, Makedonci i Srbi Jovan Vladimir, Bugari i Hrvati Ivan Vladimir, dok ga Crnogorci isključivo proslavljaju pod nazivom Vladimir.

Žitije Sv. Vladimira, odnosno hagiografski spisi uticali su još početkom XIX vijeka da njegov kult tj. legendarna ljubav između Vladimira i Kosare bude motiv brojnih književnih i umjetničkih ostvarenja, a zanimljivo je napomenuti da jedna od prvih poznatih književnih radnji na ovu temu objavljena u štampi *Ilirskom listu* koja je izlazila na njemačkom jeziku u Ljubljani 1831. godine, što pokazuje da kult sv. Vladimira možemo posmatrati kao jedno od centralnih ličnosti južnoslovenskog prostora, ali i Balkana, uključujući ovdje Grčku, odnosno Svetu Goru.

O dukljanskom knezu i svecu Vladimiru postoji već značajna literatura, koja iz različitih uglova posmatra nastanak i razvoj ovog kulta. Ipak, to je još uvijek otvoreno polje za nova naučna saznanja i promišljanja. Jedno je sigurno, da kako se god odnosili nadležni državni organ, u pogledu kandidature kulta sv. Vladimira kao nematerijalnog kulturnog dobra Crne Gore, on de facto u svom biću ima elemente multietničnosti i internacionalnosti, pa samim tim i ekumensku dimenziju.

Bar, 28. septembar 2023. godine

**Crnogorski PEN centar, Fakultet za crnogorski jezik i književnost,
Crnogorsko društvo nezavisnih književnika i Matica crnogorska**

uputili apel

**Popis stanovništva osmišljen kao smrtni udarac
crnogorskoj naciji, građanskom ustrojstvu i multikulturalizmu**

Crna Gora već pune tri godine živi u uslovima nacionalne asimilacije i brutalnoga kršenja osnovnih ustavno zagwarantovanih vrijednosti i međunarodnim konvencijama zagwarantovanih ljudskih prava koje klerošoviniistički politički subjekti sprovode po nalogu rusko-srpskih centara moći. To je danas jasno čak i onima koji su pobjedu litijaškoga kleronacionalističkog pokreta pozdravljali kao dio procesa demokratizacije društva. Posljednje dvije Abazovićeve vlade Crnu Goru su sklonile s evropskoga kolosijeka, uništile ionako krhke i prilično nefunkcionalne institucije te kompletnu pravoslavnu sakralnu baštinu i najvrednije nacionalne kulturno-istorijske spomenike predale u vlasništvo Beogradske patrijaršije preko koje Moskva i Beograd vrše kadrovsku selekciju crnogorske vlasti i pokušavaju trajno promijeniti civilizacijski, kulturni i politički karakter Crne Gore.

Poslije potpisivanja Temeljnoga ugovora na red je došao i popis stanovništva osmišljen kao smrtni udarac crnogorskoj naciji, građanskom državnom ustrojstvu i multikulturalizmu. Popisnim etnoinženjeringom žele se stvoriti uslovi za temeljnu preobrazbu državnoga ustrojstva kako bi Crna Gora postala nepopravljivo nefunkcionalna država narodâ, odnosno žele se stvoriti uslovi za promjenu Ustava, kojim bi se Crna Gora definisala kao još jedna država srpskoga naroda. U ovakvome društvenom ambijentu aktuelna marionetska Vlada Crne Gore ne može obezbijediti validan popis stanovništva.

Stoga apelujemo na sve građanske i državotvorne partije te na predstavnike međunarodne zajednice da spriječe planirani popis stanovništva koji je projektovan kao posljednji čin dramatičnoga nestanka doskora jedinoga funkcionalnog građanskog društva na Balkanu. Validni rezultati popisa mogu se dobiti isključivo uz direktno praćenje i nadzor od strane komisija koje bi imenovale relevantne međunarodne adrese i u ambijentu koji bi kreirala neka nova vlast koja bi imala puni izborni legitimitet i koja ne bi radila po nalogima Moskve i Beograda.

U suprotnom, ako ne postoje politički faktori u zemlji i diplomatska podrška koji bi obezbijedili regularne uslove za održavanje popisa, pozivamo građane Crne Gore na bojkot popisa kao legitiman politički čin nepristajanja na rusko-srpski plan nestanka one Crne Gore koja je obnovljena na referendumu 2006. godine.

Cetinje, 29. septembra 2023. godine

**Pismo podrške Matice crnogorske
Fakultetu za crnogorski jezik i književnost (FCJK)**

Povodom najnovijeg propagandnog napada *Vijesti*, usmjerenog na diskreditovanje nastavnog osoblja Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, Matica crnogorska izražava podršku ovoj visokoškolskoj ustanovi, koja se jedina u Crnoj Gori na temeljan, stručan i posvećen način bavi izučavanjem i afirmacijom crnogorskog jezika i književnosti. FCJK od osnivanja potvrđuje potrebu i neophodnost postojanja, kao institucije koja svoje kapacitete ulaže u školovanje kadrova, njihovo stručno i naučno uzdizanje, te podizanje nivoa znanja o crnogorskom jeziku, crnogorskoj književnosti i njegovom međunarodnom statusu. Nastavni kadar i studenti FCJK predstavljaju intelektualni potencijal i garant daljeg autonomnog, naučnog i autentičnog izučavanja crnogorskog jezika i književnosti, oslobođenih nametanog duha inferiornosti, nepriznavanja i svrstavanja u korpus srpskog jezika i književnosti. Napad na FCJK je smišljeni i obnovljeni atak metodama anticrnogorske političke propagande na crnogorski jezik, crnogorsku književnost i uopšte na crnogorsku kulturu.

Stoga pokrenutu akciju protiv FCJK u ovom društvenom momentu, vidimo kao sračunatu da se i pred predstojeći popis dodatno demorališu nacionalni Crnogorci, ali i da se udarom na jedan od malobrojnih punktova za odbranu crnogorskog nacionalnog identiteta i montenegristike demonstrira pritisak, koji za krajnji cilj ima gašenje FCJK i preostalih crnogorskih identitetskih institucija i organizacija.

Matica crnogorska vjeruje da će svi činioци društvenog, kulturnog i političkog života koji baštine vrijednosti na kojima počiva crnogorsko multinacionalno, multikulturno i višekonfesionalno društvo stati u odbranu crnogorskog jezika i potrebe da se on naučno proučava na FCJK, kao jedna od ključnih identitetskih odrednica Crnogoraca i osujetiti namjeru gašenja identitetskih, kulturnih i duhovnih uporišta Crnogoraca.

Za Maticu crnogorsku
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 2. oktobar 2023. godine

Apel Matice crnogorske za odlaganje popisa stanovništva međunarodnoj zajednici i domaćim političkim činiocima

Preporuke i praksa svih relevantnih međunarodnih statističkih institucija i političkih adresa govore da se popis stanovništva treba organizovati u uslovima pune stabilnosti, funkcionalnih i legitimnih institucija, izbjegavajući preklapanje s izbornim procesom i periodom konstituisanja nove vlasti.

Crna Gora i crnogorsko društvo se, nasuprot tome, nalaze u institucionalnoj, političkoj i društvenoj krizi. Državom rukovodi Vlada koja je izgubila legitimitet a formiranje nove nije izvjesno. Nakon izbora održanih 11. juna, Skupština Crne Gore nije funkcionalna i ne obavlja svoje nadležnosti. U takvim, posve neredovnim uslovima, Vlada premijera Dritana Abazovića namjerava da sprovede popis stanovništva u Crnoj Gori.

Izostajanje prakse sa prethodnih popisa, kada je Statistički zavod Evropske Unije (EUROSTAT) nadzirao kompletnu popisnu proceduru uz učešće opozicije s odgovarajućim mehanizmima kontrole, ostavlja prostor za moguće manipulacije i nepovjerenje, uz visoki rizik da će do njih i doći. Političko djelovanje vlasti u proteklom trogodišnjem periodu, usmjereno protiv građanskog a pogotovo crnogorskog nacionalnog korpusa, njegovih temeljnih vrijednosti i institucija, osnovano nas vodi do zaključka kako je prvenstveni cilj organizatora popisa manipulacija identitetskim pitanjima. Pokazatelj te namjere je i agresivna propaganda srpskih nacionalističkih snaga.

Organizovanje ovako netransparentnog popisa, u zadnjim danima funkcionisanja 43. crnogorske vlade, iskazuje namjeru da se falsifikuje demografska slika crnogorskog društva u korist ciljeva tzv. „srpskog sveta“. Nacionalističke i klerikalne snage, predvođene Srpskom pravoslavnom crkvom, ohrabrene rezultatima posljednja dva izborna ciklusa i uticajem u vlasti, žele zadati završni udarac građanskoj Crnoj Gori utemeljenoj na Ustavu iz 2007. godine.

Matica crnogorska razumije potrebu održavanja redovnih periodičnih popisa stanovništva, prije svega u cilju donošenja odgovarajućih demografskih,

ekonomskih i ostalih politika važnih za svako društvo. Zato zahtijevamo da se najavljeni popis stanovništva odloži na period od pola godine, kako bi se u međuvremenu obezbijedili neophodni mehanizmi za njegovu punu kontrolu i transparentnost.

Cilj odlaganja je da popis ne izazove produblјivanje društvene krize već da dobije što veći legitimitet. U suprotnom će u Crnoj Gori neminovno doći do eskalacije političke i društvene krize. Teret odgovornosti ostaje na odlazećoj Vladi, koja može odložiti popis i otkloniti veliki rizik koji on u ovom trenutku nosi za crnogorsko društvo.

Međunarodnu zajednicu pozivamo da uzimajući u obzir navedene argumente, insistira da Vlada Crne Gore odloži popis i ispunji neophodne uslove za održavanje legitimnog popisa, radi uspostavljanja minimuma neophodnog društvenog povjerenja.

Matica crnogorska za regularno sprovođenje popisa smatra neophodnim i najvažnijim obezbjeđivanje i ispunjavanje sljedećih uslova:

- puna kontrola kompletnog popisnog procesa od strane vlasti i opozicije, na paritetnoj osnovi, na opštinskom i državnom nivou;
- kreiranje i funkcionalnu primjenu digitalne platforme koja će obezbijediti elektronsku provjeru podataka iz popisne liste svakom crnogorskom građaninu i popisanom licu;
- nadzor i kontrolu popisa od strane Statističkog zavoda Evropske Unije (MONSTAT-a).

Matica crnogorska će ovaj apel uputiti na relevantne adrese u zemlji i inostranstvu.

Za Maticu crnogorsku
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 13. oktobar 2023. godine

Izlaganje Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na okruglom stolu „Popis – statistički ili politički proces“

Ivan Jovović: Lažna teza da se Crnogorci boje popisa, to nije samo statističko pitanje već i političko

U Crnoj Gori trenutno nema uslova da se održi pravedan popis i njegovo odlaganje je jedini racionalan odgovor na stanje u kojem se država već dugo nalazi, a obaveza svih da sačuvaju građansko društvo.

To je poručeno na panelu „Statistika u svrhu izgradnje ili razgradnje građanskog društva?“, a u okviru okruglog stola „Popis – statistički ili politički proces“, koji je Crnogorski PEN centar organizovao u saradnji s Udruženjem „Otvoreno društvo“ i Udruženjem pravnika Crne Gore.

Ivan Jovović ispred Matice crnogorske, istakao je da u crnogorskim i balkanskim prilikama popis nije statistika, već političko pitanje.

„Popis sada u ovom trenutku ne može biti samo statističko pitanje, jer ako nemamo institucije ne znam na koji način taj popis može da dobije bilo kakvu vjerodostojnost. Rezolucija Evropskog parlamenta je pokazala ubjedljivo da Crna Gora nema elemente da može da se održi pravedan popis, a mi ovdje insistiramo na pravednosti“, ukazao je Jovović.

Smatra da su oni koji pozivaju da se bez alternative održi popis isti oni koji nikad nisu priznali rezultate popisa iz 2011, niti rezultate referenduma iz 2006. godine.

„Takvim strukturama dati da sprovode popis značilo bi pristajanje na nestajanje ovakve Crne Gore, koja je utemeljena referendumom i Ustavom. Njihov cilj je da crnogorski narod postane nacionalna manjina u vlastitoj državi“, jasan je Jovović.

Poručio je da je lažna teza da se Crnogorci boje popisa.

„Zapravo oni koji daju ogromne sume za raznu propagandu, od bilborda, do interneta i televizijskih programa, sumnjanju u vlastiti identitet. Oni nisu sigurni, rade zamjenu teza i popis su pretvorili u ne popisnu, nego političku kampanju, što

je u suprotnosti sa Zakonom o popisu. Na svim nivoima imate ili neznanje ili namjernu destrukciju. U takvom ambijentu sprovesti popis je jednostavno nemoguće“, rekao je Jovović.

Ukazao je da u zemljama regiona postoji veliki demografski pad crnogorske nacionalne zajednice.

„Nikad nijedna vlast se nije oglasila povodom te činjenice. Od četvrte zajednice u Srbiji 1981. godine mi smo danas marginalna zajednica u Srbiji“, kazao je Jovović.

Naglasio je da ne treba zanemariti ni nekontrolisanu migraciju.

„Ogroman je broj stranaca, preko 100 hiljada ih je u Crnoj Gori. I oni su obuhvaćeni popisom i tu postoje mnoge nedoumice. I u ovakvim uslovima jedina moguća reakcija odgovornih ljudi je odlaganje popisa, jer je to jedini racionalan odgovor na stanje u kojem se Crna Gora nalazi duži period“, ukazao je Jovović.

Podgorica, 20. oktobar 2023. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na XXIV Lučindanskim susretima u Zagrebu

U ime Matice crnogorske i u svoje lično ime želim da Vam se zahvalim na pozivu i učešću na tradicionalnom prazniku Crnogoraca u Republici Hrvatskoj, Lučindanskim susretima, koji zaista imaju karakter manifestacije, gdje se sa zadovoljstvom okupljaju ne samo članovi i prijatelji Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, već i vaši sunarodnici iz Crne Gore. Svako ko prati rad i djelatnost Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske svjedoči da ova crnogorska zajednica kvalitetno njeguje svoj nacionalni identitet na hrvatskom prostoru više od tri decenije. Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske bila je i prije obnove crnogorske nezavisnosti 2006. godine referentna adresa u Hrvatskoj, koja je postala neizostavna spona, prije svega, na polju kulture između dvije države, odnosno crnogorskog i hrvatskog naroda. Ne manje značajna činjenica je što ste prilježno radili na zaštiti i njegovanju crnogorskog identiteta, tako da mnoge crnogorske iseljeničke zajednice na prostoru bivše Jugoslavije, pa i šire, mogu da slijede vaš primjer, jer predstavljate organizovani subjekt koji se odgovorno odnosi i reprezentuje svoj nacionalni korpus u Republici Hrvatskoj. Zasigurno, u tome ste imali i pomoć i podršku nadležnih organa Republike Hrvatske.

Matica crnogorska više od dvije decenije u kontinuitetu ostvaruje saradnju sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, gdje su osim institucionalnih ostvarene i kvalitetne lične relacije između predstavnika Matice crnogorske i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske u minulom periodu. Ova

svečanost nije prilika da detaljno upoznamo cijenjeni auditorijum o retrospektivi zajedničkih programskim djelatnosti za proteklih gotovo četvrt vijeka, već ću samo konstatovati da smo oplemenili kulturnu riznicu obje države, naročito kada je u pitanju izdavaštvo.

U tom smislu, imam posebno zadovoljstvo da najavim da će upravo ovih dana izaći štampe u suizdavaštvu Nacionalne zajednice Crnogorca Hrvatske i Matice crnogorske *Sabrana djela*, u dva toma, jednog od najvećih intelektualnih ličnosti savremene Crne Gore, aktera i svjedoka njene emancipacije, nedavno preminulog Branka Banjevića, predsjednika Matice crnogorske. Takođe, u istom suizdavaštvu, biće publikovana knjiga „Sidrišta u vremenu“, donedavnog predsjednika Matice crnogorske Dragana Radulovića, čija sadržina obuhvata njegov višedecenijski društveni angažman. Spomenute publikacije su još jedna potvrda kontinuiteta pouzdanog partnerstva ovih subjekata.

Kao i uvijek kroz istoriju, crnogorsko iseljništvo je bilo i ostalo jedan od najbitnijih ugaonih kamena na kojem počiva identitet Crne Gore. Mi, u Matici crnogorskoj očekujemo i dalje podršku crnogorskog iseljništva, s obzirom da je naša domovina duboko uzdrmana društveno – političkom krizom. Poruka crnogorskog iseljništva bila je i ostala glas koji posjeduje društveni autoritet, jer bez crnogorske dijaspore ne bi obnovili državnu nezavisnost, niti bi bilo omogućeno trasiranje puta Crne Gore ka evro-atlanskim integracijama. Znam da dijelimo zajedničku zabrinutost za budućnost Crne Gore, zbog čega očekujemo da naše ukupne veze ojačamo, s obzirom da istorijski procesi pokazuju, da kad god se na nacionalni integritet Crnogoraca beskrupulozno nasrće, naši protivnici dobiju adekvatan odgovor. Kao i mnogo puta u prošlosti, tako i danas, pred nama je dugotrajna borba za opstanak crnogorskog društva, onakvog kakvog smo ga oblikovali referendumskim rezultatom 2006. godine, a jedini iskreni saveznik koga imamo jeste crnogorsko iseljništvo. Ono predstavlja veliki kadrovski, ali i moralni kapital za Crnu Goru, koje nas dostojno reprezentuje u inostranstvu, kako to vi Crnogorci uspješno radite u Hrvatskoj.

Zagreb, 28. oktobar 2023. godine

Matica crnogorska odala počast crnogorskim herojima stradalim kod Medove i učesnicima Božićnog ustanka

Polaganjem vijanaca na spomenike „Lovćenska vila“ i učesnicima Božićnog ustanka na Cetinju delegacija Matice crnogorske u sastavu Ivan Jovović, predsjednik; Ivan Ivanović, generalni sekretar i Luka Lagator, predsjednik Ogranka Matice crnogorske na Cetinju, odala je počast crnogorskim dobrovoljcima stradalim kod Medove na Badnji dan 1915. i učesnicima Božićnog ustanka 1919. godine.

Oko pet stotina crnogorskih dobrovoljaca i patriota, krenulo je krajem 1915. godine iz Amerike i Kanade, da pomognu u odbrani svoje zemlje. Brod „Brindizi“, kojim su putovali, potopljen je na Badnji dan, na pragu rodne grude, u albanskom zalivu San Đovani di Medova. Stradalo je ukupno 385 dobrovoljaca, a spomenik „Lovćenska vila“ posvećen je njihovom patriotskom i herojskom činu.

Božićni ustanak, koji je dostigao svoj vrhunac na Cetinju 7. januara 1919. godine, jedinstven je primjer patriotizma i odanosti domovini, koji već duže od jednog vijeka inspiriše generacije Crnogoraca kako se voli i brani svoja zemlja. Junaci Božićnog ustanka suprotstavili su se okupaciji i aneksiji Crne Gore nakon Prvog svjetskog rata. Nijesu pristali na nestajanje, na duhovno i političko porobljavanje, na gubljenje državnosti i narodne osobenosti.

Duh slobodarstva, državotvornosti i suverenosti vodio je dobrovoljce stradale nadomak albanske luke, na Badnji dan, isti duh koji se javio i na Badnji dan 1919, Božićnim ustankom, kada su se okupaciji i aneksiji Crne Gore suprotstavili crnogorski ustanici i komite.

Iskra otpora upaljena Božićnim ustankom i komitskim pokretom rasplamsana je opštenarodnim ustankom 1941. godine, da bi nakon disolucije Jugoslavije Crna Gora 2006. godine povratila svoju punu državnost i suverenost

Neka je vječna slava i hvala crnogorskim junacima stradalim pod Medovom i herojima Božićnog ustanka!

Cetinje, 6. januar 2024. godine

Matica crnogorska na proslavi 160 godina Slovenačke matice

Predsjednik Matice crnogorske Ivan Jovović govorio je na svečanoj Akademiji povodom obilježavanja 160. godišnjice od osnivanja Slovenačke matice (Slovenske matice) u Ljubljani. Delegaciju Matice crnogorske je činio i generalni sekretar ove ustanove Ivan Ivanović.

Jovović je istakao da je 160 godina od utemeljenja Slovenske matice svjedočanstvo o kontinuiranom radu i djelatnosti ove organizacije, koja je tokom svog postojanja bila i ostala vitalan i nezaobilazan subjekt kulturnog stvaralaštva slovenačkog naroda do danas.

- Opšte je poznata činjenica o ulozi slovenskih matica, kao emancipatorskih ustanova tokom XIX i XX vijeka u oblikovanju nacionalnog identiteta svakog naroda – rekao je Jovović na okupljanju u Ljubljani.

Podsjetio je prisutne i na 30 godina rada Matice crnogorske, što je, prema njegovim riječima, „u institucionalnom pogledu samo jedan fragment u odnosu na djelatnost ostalih slovenskih matica koje su osnovane još u vrijeme Austro-Ugarske.“

Ivan Jovović,
predsjednik Matice crnogorske
tokom obraćanja
na proslavi Matice slovenačke

- Uprkos činjenici što je Crna Gora stekla status međunarodno priznate države 1878. godine na Berlinskom kongresu, zadugo unutrašnje društvene prilike nijesu omogućavale izgradnju kulturnih i naučnih ustanova, uključujući formiranje nacionalne matice, zbog čega su historijski tokovi dominantno odredili crnogorski narod kao ratničku zajednicu, iako su na crnogorskom prostoru nastali reprezentativni spomenici slovenske, odnosno evropske kulture, od „Ljetopisa Popa Dukljanina“, preko prve državne štamparije u Evropi dinastije Crnojevića krajem XV vijeka, pa do Njegoševog djela. Doprinos ovog brojčano malobrojnog naroda, kulturnoj riznici evropske baštine je značajan, zbog čega Matica crnogorska u programskim aktivnostima slijedi bogato iskustvo ostalih slovenskih matica, poput Matice slovenske, u predstavljanju i valorizovanju onog što je crnogorsko kulturno nasljeđe u prošlosti i crnogorski kulturni proizvod u sadašnjosti – rekao je Jovović.

Jezik nas, prije svega, čini bliskim i razumljivim jedni drugima, pa su ovakve manifestacije prilika da se osnaže i podrže inicijative koje bi kulturnu razmjenu među slovenskim maticama učinile što intenzivnijom, istakao je Jovović

Na kraju je naglasio da akademija Slovenačke matice u simboličnom smislu predstavlja „još jedan prilog prijateljskim odnosima Crne Gore i Republike Slovenije, gdje široki horizonti na polju kulturne saradnje pružaju značajan potencijal za unaprjeđenje odnosa, kroz partnersku institucionalnu djelatnost.“

Pokroviteljka Akademije, predsjednica Republike Slovenije Nataša Pirc-Musar, izrazila je uvjerenje da će, kao i do sada, Matica slovenačka „pridonijeti traženju ključnih kulturnih i društvenih orijentacija društva“. U svom obraćanju je podsjetila

Nataša Pirc Musar,
predsjednica Slovenije
tokom Svečane akademije
u Matici slovenačkoj

na pojedince koji su svojim radom, a često i dobrovoljnim priložima, omogućili postojanje i nesmetan rad ove važne institucije. Istakla je da u redovima pobornika domovine nema samo obrazovanih ljudi, već i zanatlija, trgovaca i preduzetnika.

- To pokazuje da su naši prethodnici bili sposobni da sagledaju ključne ciljeve nacije i ujedine se oko njih - naglasila je Pirc-Musar i dodala da su oni društvo koje je griješilo u prošlosti, ali i društvo koje, prije svega, napreduje.

- Zato i naš pogled treba biti usmjeren prema budućnosti, svjesni što nas je istorija naučila - zaključila je predsjednica Republike Slovenije.

Aleš Gabrič,
predsjednik Matice slovenačke
tokom obraćanja
na proslavi Matice slovenačke

Predsjednik Slovenačke matice Aleš Gabrič u svom se govoru osvrnuo na istoriju ove ustanove i istakao njena nastojanja oko osnivanja Univerziteta u Ljubljani i SAZU. Obećanja da će ustrajati i slijediti ciljeve na koje su se osnivači obavezali prije 160 godina, prema njegovim riječima, ne znače nostalgичno vraćanje u prošlost. Ono što ih obvezuje je želja da se popis dostignuća slovenske nauke i umjetnosti svake godine obogati inovacijama u izdavaštvu i programu događanja.

Književnik Dušan Jelinčić je u svom govoru podsjetio na aktuelno stanje u svijetu te istakao kako kulturni djelatnici moraju biti aktivisti za mir. Pozdravne riječi na svečanosti su, osim Jovovića, uputili i Miro Gavran, predsjednik Matice hrvatske, Marian Gešper, predsjednik Matice slovačke i Dragan Stanić, predsjednik Matice srpske. Program je zaključio pohvalni govor Slovenačkoj matici koji je napisao i pročitao bivši predsjednik ustanove domaćina i akademik Milček Komelj.

Ljubljana, 2. februar 2024. godine

Pismo

Damira Zorića, potpredsjednika Matice hrvatske

Matica crnogorska, Podgorica, Crna Gora

g. Ivan Jovović, predsjednik

g. Ivan Ivanović, gen. sekretar

Poštovani kolege,

Drago mi je bilo upoznati vas na skupu o 160 godina Slovenske matice u Ljubljani. Nakon pregledavanja vaših internetskih stranica mogu reći da sam impresioniran vašim aktivnostima. Osobito su zanimljiva vaša izdanja, od jezikoslovnih i književnih do povijesnih i kulturoloških. Bravo za sve vas, svaka čast Matici crnogorskoj. Vi ste jedno ozbiljno i marljivo društvo. Nadam se da će biti prilika za suradnjom na temama od zajedničkog interesa.

Do nekog novog susreta,
srdačan pozdrav iz Zagreba,

Damir Zorić, potpredsjednik Matice hrvatske

www.matica.hr

Savjetnik Uprave

Prof. dr. sc. Damir Zorić

Zagreb, 8. februar 2024. godine

**Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske
na okruglom stolu
„Crnogorska nacionalna zajednica u Srbiji nakon popisa stanovništva“
u Novom Sadu**

Crnogorci se u Srbiji tretiraju kao folklorna ili zavičajna zajednica

Migracije Crnogoraca u Srbiju su imale od kraja XIX pa do sredine XX vijeka karakter kolonizacija. Upravo ta činjenica je odlučni dokaz da su Crnogorci neizostavni, pa čak i reprezentativni dio društvenog bića Srbije u posljednja dva vijeka – rekao je predsjednik Matice crnogorske Ivan Jovović na sinoć održanom Okruglom stolu pod nazivom „Crnogorska nacionalna zajednica u Srbiji nakon popisa stanovništva“ u knjižari „Zenit“ u Novom Sadu. Na Okruglom stolu su učestvovali i dr Čedomir Čupić, Sonja Biserko (Helsinški odbor za ljudska prava), dr Duško Radosavljević (VPA), Balša Božović (Regionalna akademija za razvoj demokratije) i dr Goran Kaluđerović (Element, Polis).

Možda nigdje drugo van matice Crnogorci nijesu tako sebe afirmisali kao u Srbiji, istakao je Jovović, čemu u prilog ide činjenica da su planski bili izloženi asimilaciji.

– Genezu takvog procesa treba tražiti u istoriji, postojanju jakih institucija identitetske politike Srbije, s jedne strane, i do nedavno institucionalnog deficita i nepostojanja ozbiljnog strateškog dokumenta Crne Gore kada je u pitanju

crnogorsko iseljništvo. Produkt takvih konstelacija je, između ostalog, rapidno umanjeње broja Crnogoraca u Republici Srbiji posljednjih četiri decenije, na svim održanim popisima stanovništva – rekao je Jovović i uputio učesnike i posjetioce na višetomno izdanje Matice crnogorske pod naslovom „Crnogorci u Vojvodini, kolonizacija 1945–1948“, koautora Nenada Stevovića i Slobodana Medojevića sa predgovorom univerzitetskog profesora Milenka Perovića, gdje je na 2100 strana sačuvano od zaborava blizu 40.000 imena Crnogoraca koji su naselili prostor Vojvodine.

Trend asimilacije Crnogoraca nije prisutan samo u Srbiji, istakao je Jovović, već i u zemljama regiona.

– Odgovornost za takvu pojavu treba tražiti prvenstveno u odsustvu nacionalnog programa zaštite crnogorskog identiteta, što je bilo podrazumijevajuće nakon obnove nezavisnosti 2006. godine, da takav jedan dokument bude neizostavna agenda državnih organa i ustanova Crne Gore. Nepostojanje konzistentne nacionalne politike negativno se reflektovalo ne samo kada je u pitanju drastičan pad broja Crnogoraca u državama regiona, nego i u samoj Crnoj Gori, koja se našla na udaru propagandista iz Srbije, ali i drugih centara. Nažalost, pseudoistorijski narativi o istom etničkom porijeklu ova dva naroda, koji su jednom vremenskom periodu, bar privremeno stavljeni sa strane, u međuvremenu, tj. zadnjih godina u Srbiji dobijaju zvaničnu formu, što vidimo i u nedavnoj izjavi srpskog ambasadora u Crnoj Gori, a što svakako nije na fonu proklamovane politike unapređenja bilateralnih odnosa ovih država – istakao je Jovović u Novom Sadu.

Preko pasivnih pritisaka, koji su dominantno plasirani kroz medijske sadržaje gdje se na krajnje neprikladan način govori o nacionalnim Crnogorcima, a Crna Gora targetira kao kriminalna tvorevina, mnogi naši sunarodnici su se odlučili da na posljednjem popisu, radi porodičnog ili profesionalnog komoditeta, promijene naciju, što je razumljivo, naročito ako se uzme u obzir inertnost crnogorskih institucija kada su u pitanju zaštita ljudskih i manjinskih prava crnogorske nacionalne zajednice u R. Srbiji, istakao je predsjednik Matice crnogorske.

– Iako je formalno crnogorskoj nacionalnoj zajednici priznat status manjine u Srbiji, ona se još nije izborila za neka elementarna prava kao što su očuvanje i njegovanje zasebnog nacionalnog identiteta, kulture, jezika i slično, već se Crnogorci dominantno tretiraju kao neka folklorna ili zavičajna zajednica. Crnogorska nacionalna zajednica preko svojih autentičnih predstavnika mora jasno artikulirati svoje političke interese, kako unutar državnih organa i institucija R. Srbije, tako i prema međunarodnim adresama, s obzirom da postoje konkretni primjeri diskriminacije, što korespondira s evidentnim padom brojnosti naše zajednice u R. Srbiji na svakom održanom popisu stanovništva u protekle tri decenije – rekao je Jovović i dodao da takvu pojavu ne možemo objasniti pojmom dobrovoljne asimilacije.

– Da bi se izbjegle paušalne konstatacije kada je ova problematika u pitanju, treba inicirati formiranje međudržavnog odbora Crne Gore i Srbije u pogledu implementacije ljudskih i manjinskih prava i sloboda, kako Crnogoraca u Srbiji, tako i Srba u Crnoj Gori, što bi omogućilo komparativnu analizu standarda u ovoj oblasti. Treba imati u vidu da je predmetna tematika u formalno – pravnoj nadležnosti Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore, odnosno naših diplomatsko – konzularnih predstavništva, kao i Uprave za saradnju sa dijasporom – iseljeništvom od kojih javnost u Crnoj Gori i dijaspori očekuje rezolutan stav kada su u pitanju statusna prava crnogorskih iseljenika, tj. navedeni organi uz prethodne konsultacije s autentičnim predstavnicima crnogorske manjine trebaju da adresiraju sva otvorena pitanja prema institucijama R. Srbije – saopštio je Jovović na sinoć održanom „Okruglom stolu“.

Ne treba imati iluzije da će status Crnogoraca u Srbiji u dogledno vrijeme biti bolji, sve dok se Crna Gora nalazi u stanju permanentnih društveno-političkih turbulencija, rekao je Jovović, jer samo stabilna matična država, sa determinisanim identitetskim politikama može biti garant opstanka crnogorske zajednice na ovom prostoru.

– U tom smislu, državni organi Crne Gore imaju mnogo toga da isprave kada je u pitanju institucionalni odnos prema Crnogorcima u zemljama regiona u narednom periodu. Ubrzana asimilacija Crnogoraca na navedenom prostoru može biti problematična i za opstanak crnogorskog naroda u samoj Crnoj Gori, s obzirom da smo kao brojčano mala nacionalna zajednica u kontinuitetu izložena asimilatorskim težnjama od strane okolnih naroda i država. Nažalost, ova pretpostavka ima svoje utemeljenje u nedavno održanim popisima u zemljama regiona, a kakav će biti odnos nacionalne strukture unutar same Crne Gore saznaćemo, prema najavama nadležnog zavoda, u drugoj polovini tekuće godine – rekao je Jovović i najavio da će Matica crnogorska, kao ustanova koja ima obavezu da afirmiše kulturu i nacionalni identitet crnogorskog naroda i promoviše multietnički karakter Crne Gore ne samo u zemlji već i u inostranstvu, naročito među iseljeništvom, u narednom periodu unaprijediti komunikaciju i saradnju sa crnogorskim iseljeništvom, i po prvi put ukupnoj srpskoj stručnoj i široj javnosti predstaviti bogatu izdavačku produkciju.

- Misija Matice crnogorske je da i među crnogorskim iseljeništvom, u skladu sa programskim aktivnostima, kroz različite forme učinimo dostupnom kulturnu baštinu, što je preduslov očuvanja i njegovanja svijesti o crnogorskom nacionalnom identitetu – rekao je Jovović u Novom Sadu.

Novi Sad, 28. februar 2024. godine

Radovi sa okruglog stola „Crnogorska nacionalna zajednica u Srbiji nakon popisa stanovništva“ objavljeni su u časopisu *Matica*, br. 97, proljeće 2024. Organizator događaja je bila organizacija ELEMONT – Crnogorski elektori Srbije i Asocijacija filozofa, sociologa i politikologa „Polis“. Na skupu su govorili dr Čedomir Čupić, Sonja Biserko (Helsinški odbor), dr Duško Radosavljević, Balša Božović, Ivan Jovović (Matica crnogorska) i dr Goran Kaluđerović.

Inicijativa Matice crnogorske i Saveza udruženja boraca NOR-a i antifašista Crne Gore da se jedna crnogorska škola nazove „13. jul 1941.“

Matica crnogorska i Savez udruženja boraca NOR-a i antifašista Crne Gore (SUBNOR) uputili su Ministarstvu prosvjete, nauke i inovacija inicijativu da se jedna škola u Crnoj Gori nazove „13. jul 1941.“ Inicijativu su potpisali predsjednici Ivan Jovović i Zuvdija Hodžić.

Teško je pronaći slojevitiji simbol slobodarske Crne Gore od 13. jula 1941. godine, kada je narod ustao na oružje u trenutku kad su fašisti kontrolisali bezmalo cijelu Evropu. Okolnosti u kojima je ustanak podignut, njegov obim i vrijednosti koje je afirmisao, učinili su ga jednim od najsvjetlijih datuma u istoriji Crne Gore. Dometi Trinaestojulskog ustanka su ugrađeni u temelje svih budućih razvojnih i emancipatorskih uspjeha naše države. Ideali na koje su crnogorski ustanici i partizani ukazali ostatku svijeta podvigom organizovanja opštenarodnog ustanka, s iskazanim ciljem sažetim u pozdravu „Smrt fašizmu! Sloboda narodu!“, ogledalo su slobodarskog duha koji je na djelu demonstrirao kako nije bitno koliko je brojnan neki narod već čemu teži njegov duh. Trinaestojulski ustanak je pokazao i kako je jedan od najmalobrojnijih naroda Evrope, složno, odlučno i neustrašivo, udario na moćnog fašističkog okupatora.

Matica crnogorska i SUBNOR kontinuirano podsjećaju na domete ovog nesvakidašnjeg i prelomnog događaja, čuvajući svih ovih godina tekovine slavne julske zore 1941. godine. Oko 32 hiljade boraca učestvovalo je u samom ustanku, dok je tokom Drugog svjetskog rata stradalo preko 40 hiljada građana iz Crne Gore. Dužnost crnogorskog društva je da čuva njihov neprocjenjivi zalog, njegujući vrijednosti antifašističke borbe i cijeneći žrtve pale za slobodu budućih generacija.

Iznenadujuća je činjenica da niti jedna škola u Crnoj Gori ne nosi ime po prvom, opštenarodnom i najvećem ustanku protiv fašizma i nacizma u porobljenoj Evropi. Davanjem naziva „13. jul 1941.“ nekoj od škola ne bi samo odali počast jednom od najslavnijih događaja u crnogorskoj istoriji, već bi mlade generacije trajno

podsjekali na ovaj veličanstveni istorijski i patriotski čin i doprinijeli da ne bude zaboravljen.

Vođeni primjerom da su zahvaljujući nazivima škola i ustanova kulture koje nose imena, nekih od ukupno 257, narodnih heroja iz Crne Gore oni duboko utkani u kolektivnu svijest građana, očekujemo da će naša Inicijativa naići na razumijevanje i da će uskoro dio osnovnoškolaca ili srednjoškolaca imati priliku da pohađa školu koja će nositi ime „13. jul 1941.“ Matica crnogorska i SUBNOR iskazuju spremnost da aktivno učestvuju u promovisanju ove inicijative u nadi da će naići na razumijevanje resornog Ministarstva i tijela zaduženog za proceduru imenovanja škola.

Podgorica, 9. april 2024. godine

**Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske
na otvaranju izložbe
„Reprezentativna djela crnogorskog izdavaštva od obnove
nezavisnosti do danas“
u organizaciji Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“**

Na početku želim da se zahvalim u ime Matice crnogorske i u svoje lično uvaženoj direktorici Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ gospođi Dragici Lompar na upućenom pozivu kojim mi je data prilika da predstavim, odnosno pružim odgovarajući osvrt na neke od najvažnijih segmenata izdavačke produkcije u Crnoj Gori u proteklih 18 godina.

Prelomni istorijski događaj koji se zbio 21. maja 2006. godine dugoročno je determinisao društvena kretanja u Crnoj Gori, zbog čega je organizacija izložbe „Reprezentativna djela crnogorskog izdavaštva od obnove nezavisnosti do danas (2006 – 2024)“ priređena u čast Dana nezavisnosti ne samo prigodni program, već i stručni prikaz ove nacionalne ustanove kulture, u kojem se u zadatom vremenskom okviru može objektivno sagledati što se uradilo, tj. postiglo na polju izdavačke djelatnosti, nakon, uslovno rečeno, navršenog punoljetstva od obnove crnogorske nezavisnosti.

Treba napomenuti da organizatoru predmetne izložbe nije bio ni malo lak zadatak da predstavi javnosti koje su sve to reprezentativne publikacije, s obzirom da crnogorska prošlost ne bilježi toliko kvalitetnih izdanja iz različitih oblasti, kao što je u pitanju period od 2006. do 2024. godine. Tu činjenicu možemo posmatrati i kao svojevrsnu potvrdu da je obnova crnogorske nezavisnosti snažno stimulisala ukupno crnogorsko izdavaštvo, jer ovdje prezentovana izdanja jasno upućuju na zaključak da je zahvaljujući ovim naslovima Crna Gora proširila svoje horizonte samospoznaje.

Pred publikom su knjige različitih izdavača, uglavnom naučnih i kulturnih institucija i ustanova Crne Gore kao i onih izdavača koji imaju finansijsku potporu iz reda manjinskih savjeta Crne Gore, a što je sveukupno obogatilo izdavačku produkciju i potvrdilo multikulturalni karakter savremene Crne Gore.

Na osnovu izloženih primjeraka zapaža se intencija organizatora da je ovim događajem prvenstveno želio da ukaže na diversifikaciju u različitim oblastima stva-

ralaštva, gdje su autori, koautori ili pak cijele redakcije dale neizbrisiv pečat tu- mačenju društvenih procesa od najranijih vremena pa do savremenog doba na pro- storu Crne Gore.

U fundusu ove izložbe može se isčitati stepen razvijenosti crnogorskog izdava- štva, gdje se uočava širok spektar izdanja iz oblasti društvenih nauka, a u nešto manjem obimu ona koja se odnose na prirodne nauke, kao i čitav niz publikacija čija sadržina obuhvata istorijat i savremenu umjetnost Crne Gore.

U svim ovim izdanjima sublimirano je ogromno individualno i kolektivno zna- nje, manifestovano u monografskim studijama pojedinaca ili pak u okviru kole- ktivnih radnji, poput brojnih leksikona, koji će, nadamo se, biti podloga za finalizaciju toliko očekivanog a nezavršenog projekta Crnogorske enciklopedije. Uprkos naprijed navedenom izložba sadrži referentna imena i literaturu, koja pre- dstavlja vjerodostojan izvor za proučavanje svih oblasti društvenog života u Crnoj Gori, datih u 130 bibliografskih jedinica.

Izložba svojom strukturom pruža neposredan uvid u različite segmente prošlosti i sadašnjosti crnogorskog društva, s obzirom da je organizator izvršio izbor pu- blikacija iz gotovo svih oblasti, historiografije, arheologije, prava, ekonomije, et- nologije, privrede, rudarstva, arhitekture i graditeljstva, uključujući i monografije retrospektivnog karaktera savremenog crnogorskog umjetničkog stvaralaštva. Dakle, pred auditorijumom se nalazi sinteza raznorodnih sadržaja iz oblasti izda- vačke djelatnosti, gdje prepoznajemo kvalitet kulturnog proizvoda pa samim tim i ono što bi mogli nazvati kulturnim nasljeđem Crne Gore nastalim u periodu od 2006. do 2024. godine.

Broj izloženih knjiga ne dopušta da se zasebno osvrnemo na svaku od njih, iako one svojim kvalitetom svakako zavrjeđuju, mada među izloženim primjercima treba izdvojiti, ne samo zbog simbolike nastupajućeg državnog praznika, već zbog suštine Ustav Crne Gore iz 2007. godine i Pravopis crnogorskog jezika iz 2010. godine, gdje su zapisane temeljne vrijednosti koje svjedoče o savremenom crno- gorskom nacionalnom i državnom identitetu. Isto tako, neophodno je naglasiti da je crnogorsko izdavaštvo u proteklom periodu preko fototipskih izdanja vratilo u kolektivnu memoriju, i učinilo ih dostupnim stručnoj i naučnoj javnosti stare ru- kopisne knjige i raritetna štampana izdanja, poput Barskog glagolskog misala, ći- rilinih inkunabula štamparije Crnojevića ili Mineja Božidara Vukovića Podgoričanina, Kotorskog lektionara i pontifikala i sl., što pokazuje da je u crno- gorsko kulturno nasljeđe inkorporirana glagoljska, ćirilica i latinična pisana tra- dicija, što zaista predstavlja osoben kulturološki iskaz nastao u minulim stoljećima

na crnogorskom prostoru. Kada uzmemo u obzir i zastupljenost tradicije islama vidimo da su u savremenom kulturnom identitetu Crne Gore integrisane tekovine istočne i zapadne civilizacije.

Prezentovana izdavačka produkcija ukazuje na činjenicu da Crna Gora posjeduje potreban intelektualni kapacitet u mnogim društvenim djelatnostima, i da se za proteklih 18 godina uspjela u značajnoj mjeri izvući iz stanja naslijeđene inferiornosti i naslaga provincijalne svijesti. Upravo ovu izložbu treba posmatrati kao vremenski marker na osnovu kojeg možemo ocijeniti sadržinu, odnosno kvalitet savremenom crnogorskog izdavaštva korišćenjem metode reprezentativnog uzorka. Svakako da je organizator izložbe prilikom pripremanja postavke, odnosno prezentovanja primjeraka bio svjestan činjenice da bi izložbeni prostor mogao biti oplemenjen još po nekim izdanjem, mada referentnost lica koja su učestvovala u kreiranju izložbe, tj. ova institucija u kojoj se nalazimo najbolji su garant da je publici predstavljeno sve ono najbitnije u crnogorskom izdavaštvu, što je bio proizvod duha ljudi sa crnogorskog prostora u razdoblju od 2006. do 2024. godine.

Na kraju, Nacionalnoj biblioteci Crne Gore „Đurđe Crnojević“ želim da čestitam na uspješnoj organizaciji događaja, s obzirom da se ovakvim i sličnim programima ostvaruje kultura sjećanja, odnosno jačaju atributi nacionalnog i državnog identiteta Crne Gore. U godini značajnog kulturnog jubileja crnogorskog naroda koji se odnosi na 530 godina od štampanja „Oktoiha prvoglasnika“ predmetna izložba pokazuje i dokazuje da je knjiga bila i ostala i dalje univerzalni medijum, uprkos svim modernim tehnologijama, na osnovu kojeg prepoznajemo i određujemo domete nacionalne kulture, odnosno kvalitet stvaralaštva na individualnom i kolektivnom nivou.

Cetinje, 20. maj 2024. godine

Predstavnici Matice crnogorske prisustvovali proslavi Dana Svetog Vladimira Dukljanskog u Elbasanu

Predsjednik Matice crnogorske Ivan Jovović i generalni sekretar Ivan Ivanović bili su, četvrti put za redom, gosti mitropolita Elbasana, Špata i Libražda Andona Merdanija povodom proslave Dana Sv. Vladimira Dukljanskog u Albaniji.

Program proslave započeo je otvaranjem izložbe sa fotografijama fresaka i ikona svetitelja u prostorijama pozorišta Skampa u centru grada koju je pripremila udruženje Zajednica Crnogoraca u Albaniji u saradnji s opštinom Elbasan. U nastavku je Zajednica Crnogoraca Albanije na čelu sa Marinkom Čulafićem, predstavnikom Crnogoraca u Savjetu za nacionalne manjine Republike Albanije,

zajedno sa zamjenikom načelnika opštine Elbasan, Ervinom Mucom, organizovala okrugli sto za saradnike i goste iz Crne Gore i pripadnike crnogorske manjine na temu „Sveti Vladimir Dukljanski kao simbol mira i suživota među narodima Balkana“.

Izložba je otvorena i u manastiru Svetog Vladimira u selu Šijon u Elbasanu, gdje je održana liturgija u čast svetitelja, a nakon toga su se predstavnici institucija iz Crne Gore sastali sa mitropolitom Merdanijem.

Saradnja sa Zajednicom Crnogoraca u Albaniji započela je 2019. godine na inicijativu predsjednika ZCGA Marinka Čulafića odavanjem počasti crnogorskim herojima stradalim na Badnji dan 1916. godine kod Medove.

Elbasan, 4. jun 2024. godine

Saopštenje povodom šovinističkih izjava predsjednika Opštine Nikšić

Dešavanja oko još jedne u nizu šovinističkih izjava predsjednika Opštine Nikšić pokazuju da je na djelu politika koja u svojoj osnovi ima za potrebu stvaranje opšte atmosfere straha i nesigurnosti koju, nažalost, tolerišu u produženom trajanju nadležni državni organi, od lokalne samouprave do državnog tužilaštva.

Javno se mora postaviti pitanje da li nadležno državno tužilaštvo i sudovi nečinjenjem pomažu u njegovanju takve atmosfere, te čekaju materijalizaciju krivičnog djela, da se sa riječi pređe na izvršenje konkretnog djela.

Ovakvo društveno-političko stanje je dalje neodrživo, ukoliko u najkraćem roku takvi neodgovorni pojedinci ne budu i politički i pravno sankcionisani, što je povod za legitimno pravo da se ljudi samoorganizuju u cilju zaštite ličnog, porodičnog i nacionalnog integriteta od verbalne agresije koja vrlo brzo može prerasti u fizičko nasilje. Apelujemo da se ova situacija okonča unutar državnih institucija, dok još ima vremena za institucionalno djelovanje i postupanje, shodno načelu efikasnosti i suđenja u razumnom roku.

Predsjednik Matice crnogorske
Ivan Jovović

Podgorica, 17. jun 2024. godine

Saopštenje Matice crnogorske povodom usvajanja Rezolucije o genocidu u logorima Jasenovac, Dahau i Mauthausen u Skupštini Crne Gore

Usvajanje Rezolucije o genocidu u logorima Jasenovac, Dahau i Mauthausen od strane 41 poslanika Skupštine Crne Gore predstavlja još jedan u nizu nepromišljenih akata vladajuće strukture, koji ne samo da bespotrebno generiše dodatne tenzije i društvene podjele unutar crnogorskog društva, već dovodi u pitanje dobrosusjedske odnose s Republikom Hrvatskom.

Iako o karakteru konc-logora Jasenovac decenijama unazad postoji nepodijeljeno stanovište naučne i šire javnosti, te da on predstavlja mjesto trajnog pijeteta najviših državnih organa Republike Hrvatske, predlagračima navedene rezolucije to nije bilo važno. Njihov cilj je da preko nevinih jasenovačkih žrtava političkom ucjenom obaranja Vlade još jednom nanesu štetu našoj državi i predstave se kao politička posluga beogradskog režima.

Ovim činom je i razobličena mimikrija onog dijela političkih subjekata koji se samo deklarativno zalažu za evropske vrijednosti i potrebu za članstvom Crne Gore u EU. Politički akt donošenja Razolucije je stvorio podlogu za dalju regresiju crnogorskog društva i njegovo vraćanje na zlokobnu trasu balkanskih istorijskih bespuća. Posebno zabrinjava što se i ne nazire djelotvorni odgovor na sistemsko urušavanje Crne Gore od dijela retrogradnih i revizionističkih političkih i društvenih aktera.

Odsustvo ozbiljno osmišljene politike i posvećenosti crnogorskim državnim interesima uz prisutni diletantizam, danas je, nažalost, surova realnost naše političke zajednice. Usvojena Rezolucija o genocidu u logorima Jasenovac, Dahau i Mauthausenu Skupštine Crne Gore je definitivno ugrozila dugogodišnju kvalitetnu bilateralnu saradnju između Crne Gore i Hrvatske, i istovremeno dovela u pitanje naše strateško partnerstvo sa Republikom Hrvatskom na putu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji. Očigledno je da su u svom vidovdanskom zanosu zaboravili

na notornu činjenicu da evropski put Crne Gore u svim daljim fazama pristupanja ide, između ostalih, preko Zagreba, a ne Beograda.

Za Maticu crnogorsku
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 30. jun 2024. godine

Crnogorke iz Argentine posjetile Maticu crnogorsku

Predsjednica Crnogorske zajednice u Ognjenoj zemlji, koja se nalazi na samom jugu Argentine, Patrisija Karkomo Perović i članica zajednice Sara Tatar u društvu Umberta Parehasa, posjetili su Maticu crnogorsku tokom boravka u zemlji svojih predaka. Sa njima je razgovarao Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske, a sastanku je prisustvovala i Dragana Otašević, koja više od decenije istražuje crnogorske zajednice i iseljeništvo u Južnoj Americi.

U Ognjenoj zemlji, arhipelagu koji je zvanično i najjužnija geografska tačka na svijetu, živi već peta generacija Crnogoraca. Njihova želja da sačuvaju sjećanja na svoje pretke je toliko jaka da se trude da očuvaju običaje, slave crnogorske praznike i da u svojoj zajednici predstave kulturu i istoriju crnogorskog naroda. S takvom misijom su se i uputili u Crnu Goru, i s željom da dopune informacije o tradiciji, kulturnoj baštini i nacionalnoj kuhinji. S Maticom crnogorskom su razgovarali o saradnji, posebno na polju što boljeg predstavljanja crnogorske kulture, identiteta i istorije u Ognjenoj zemlji, a dogovoreni su i konkretni projekti koji će biti realizovani uz pomoć Matice crnogorske.

Podgorica, 3. jul 2024. godine

Saopštenje povodom saglasnosti Vlade Crne Gore za podizanje spomenika mitropolitu SPC Amfilohiju Radoviću u Beranama

Saglasnost Vlade Crne Gore za podizanje spomenika mitropolitu Srpske pravoslavne crkve Amfilohiju Radoviću u Beranama predstavlja pravni presedan, čije pravne posljedice mogu dugoročno proizvesti negativnu atmosferu u crnogorskom društvu. Postupajući suprotno važećim pravnim normama, Vlada Crne Gore je nastavila s praksom kojom se afirmiše brutalna neodgovornost nosilaca izvršne vlasti, zbog čega ovakav akt predstavlja otvorenu provokaciju građana Crne Gore, koji su u djelovanju pokojnog mitropolita Amfilohija Radovića vidjeli ne samo negatora postojanja crnogorske nacije, već i svih bitnih vrijednosnih odrednica savremene Crne Gore, utemeljene na referendumu 2006. godine, od njenog građanskog i sekularnog, pa do multikulturalnog karaktera.

Umjesto da ličnost mitropolita Radovića prepuste sudu vremena, prije svega zbog njegovog eksplicitnog političkog angažovanja, pojedini članovi Vlade mu se javno posthumno zahvaljuju što im je omogućio da se domognu visokih državnih funkcija, potencirajući naročito njegovu ulogu u političkom životu Crne Gore, tokom izbornog i postizbornog procesa 2020. godine. Iako bi se ovaj akt Vlade Crne Gore mogao protumačiti kao kalkulantsko djelovanje u susret predstojećim lokalnim izborima, on je potvrda klerikalizacije pravno-političkog aparata, koji jedino temeljito radi na dekonstrukciji crnogorskog nacionalnog identiteta i državnog interesa.

Za Maticu crnogorsku
Ivan Jovović, predsjednik

Podgorica, 20. septembar 2024. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Matice crnogorske na Lučindanskim susretima u Zagrebu

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i njene podružnice širom Republike Hrvatske već više od tri decenije čuvaju i njeguju nacionalnu svijest kroz različite programske sadržaje, istovremeno otvarajući neke nove horizonte na polju interkulturalne razmjene institucija Crne Gore i Republike Hrvatske, što je unaprijedilo ukupne odnose između dva naroda, odnosno države u prethodnom periodu, bez obzira na neka otvorena politička pitanja koja su aktuelizovana tokom ove godine.

Matica crnogorska je od osnivanja u svojim programskim opredjeljenjima vidjela Crnu Goru u zapadnoevropskom civilizacijskom krugu, kao članicu NATO-a i EU, što je do skoro bilo suštinsko, a ne formalno zalaganje institucija vlasti u Crnoj Gori. Veoma je bitno da Hrvatska i dalje bude promoter evropskog puta Crne Gore, s obzirom na to da je i interes Hrvatske da njen susjed na istočnim granicama bude partner i prijatelj, što zasigurno jeste većinska Crna Gora.

Političke promjene koje su se desile u Crnoj Gori uslovile su stanje permanentne institucionalne krize, koja u sadejstvu sa ostalim međunarodnim faktorima podrijava suverenitet Crne Gore, što kod mnogih, pa i kod vas u iseljeništvu budi osjećaj nespokojsstva u pogledu aktuelnih društveno političkih procesa, odnosno perspektive Crne Gore.

Navedena dešavanja naročito su bila izražena pri likom Popisa stanovništva 2023. godine, čiji su rezultati u pogledu nacionalne, jezičke i vjerske strukture tek nedavno objavljeni. Uprkos upitnim procedurama i metodologiji obrade podataka, a naročito anticrnogorska histerija, koja je bila promovisana unutar i izvan Crne Gore, rezultirala je činjenicom da su Crnogorci opstali i dokazali svoju postojanost. U tom kontekstu treba napomenuti da samo Crnogorci, za razliku od drugih nacionalnih zajednica u Crnoj

Gori, nijesu vodili bilo kakvu popisnu kampanju, koja je imala sve odlike agresivne političke propagande, čiji je cilj bio redefinicija postojećeg ustavnog uređenja Crne Gore i njenog transformisanja iz građanskog u neki oblik etnofederalizacije.

Nažalost, od obnove nezavisnosti 2006. godine Crna Gora nije imala identitetsku politiku, tj. strateški dokument ili pak ideološku platformu kojom bi se izvršila inkluzija različitih nacionalnih tkiva u jedinstveni crnogorski državni korpus, čime bi se suzbile neugasle teritorijalne, ali i kulturne pretenzije na cjelovitost crnogorskog prostora.

Dugo je iz kratkoročnih političkih interesa tolerisano, ne samo pojedincima, nego i političkim i drugim subjektima, uključujući i vjerske organizacije, da otvoreno na teritoriji Crne Gore sprovode političke agende bazirane na interesima okolnih država. Zato se ne treba čuditi proaktivnim asimilatorskim težnjama ne samo prema Crnogorcima u Crnoj Gori, nego i prema svim crnogorskim nacionalnim zajednicama na prostoru nekadašnje Jugoslavije. Uostalom, o tome eksplicitno svjedoče statistički pokazatelji, negativne tendencije zabilježene na popisima stanovništva u zadnje tri decenije.

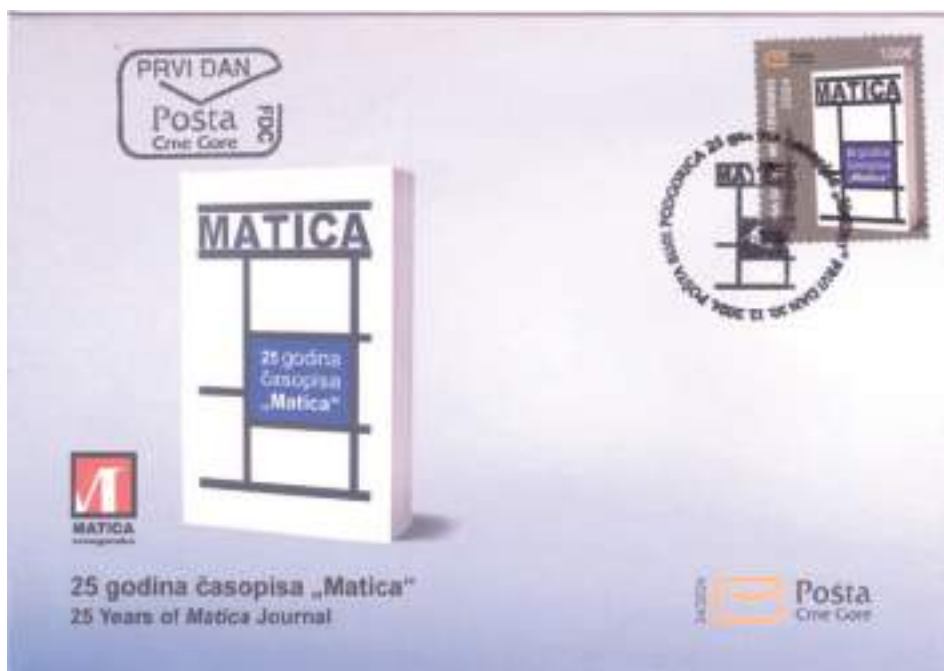
Ipak, treba imati u vidu da je ovo jedna od cikličnih faza u hiljadu godina dugom istorijatu crnogorskog naroda, gdje svako koljeno svoje breme nosi, kako nam je to u oporuci zapisao Petar II Petrović Njegoš. Siguran sam da će ova generacija Crnogoraca, uprkos svim izazovima sa kojima se inače susrijeću i mnogobrojniji narodi, pokazati da posjeduje kapacitet da bude dostojan čuvar reprezentativne baštine koju su nam ostavili naši preci. Zato smo u obavezi da Crnu Goru transformišemo, odnosno stvorimo ambijent da više neće biti poželjan društveni obrazac emigrirati iz profesionalnih, poslovnih ili drugih razloga, što je bio uzrok da smo generacijama unazad izgubili značajan demografski, kao i kadrovski potencijal. Ako je današnja Crna Gora poželjno mjesto života tolikom broju stranih državljana, koji su se zadnjih godina masovno doselili, konačno je došlo vrijeme da mi u Crnoj Gori postignemo unutrašnji društveni konsenzus, i učinimo našu domovinu kućom, čiji će temelji i zidovi biti otporni na različite nepogode sa kojima se suočavamo ne samo na regionalnom, već i na širem međunarodnom planu. U takvoj percepciji Crne Gore, crnogorsko iseljništvo zauzima posebno mjesto, s obzirom na činjenicu da je ono bilo i ostalo nukleus progresivnih ideja i aktivnosti, čiji ukupni resursi mogu dati nedostajući impuls evropeizaciji Crne Gore.

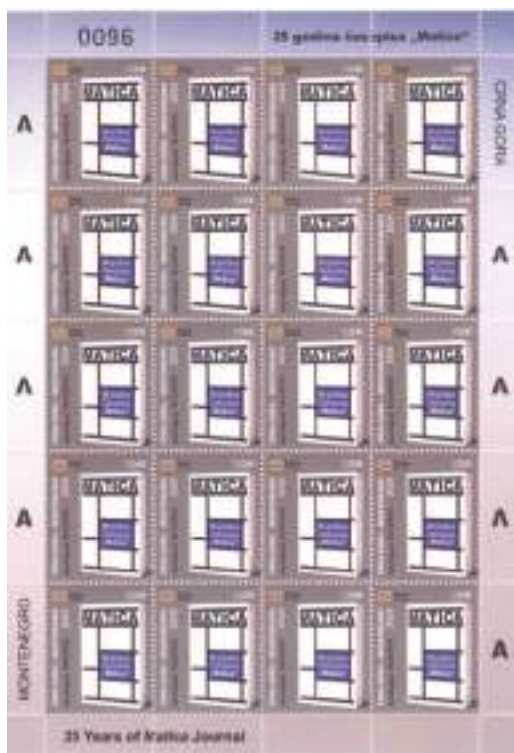
Zagreb, 26. oktobar 2024. godine

Pošanska marka u čast 25 godina časopisa *Matica*

Pošta Crne Gore je, na inicijativu Matice crnogorske, publikovala prigodno izdanje za posebne prilike „25 godina časopisa *Matica*“ koje sadrži markicu i koverat prvog dana. Dizajnersko rješenje potpisuje Ana Pejović, grafička dizajnerka sa Cetinja.

U prpratnom tekstu Pošte Crne Gore navodi se da je prvi broj *Matice*, časopisa za društvena pitanja, nauku i kulturu izašao u aprilu 2000. godine, zadržavajući isti profil četvrt vijeka.

- Značaj časopisa Matice crnogorske ilustruje, prije svega, ugled i prijem u naučnoj i kulturnoj intelektualnoj zajednici regiona, kao i preko 580 autora i saradnika iz zemlje i inostranstva. Bibliografija časopisa Matica u proteklih 25 godina bilježi preko 1.800 priloga posvećenih društvenim naukama, književnosti, lingvistici i istorijskim temama. Ukupan tiraž od 100 objavljenih brojeva časopisa iznosi 52.000 primjeraka – navode iz Pošte Crne Gore.

Urednik časopisa svih 25 godina je književnik i publicista Marko Špadijer, jedan od utemeljitelja Matice crnogorske.

Podgorica, 20. decembar 2024. godine

NOVI ČLANOVI

Barović Alek

Rođen je 1996. u Podgorici. Osnovne, specijalističke i magistarske studije završava na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore (UCG). U septembru 2021. godine kao stipendista Evropske komisije započinje magistarske studije iz oblasti Međunarodne humanitarne akcije i oružanih sukoba na Univerzitetskom koledžu u Dablinu (UCD) i Univerzitetu u Varšavi (UW). Od oktobra do decembra 2022. boravi na Univerzitetskom koledžu u Londonu (UCL) kao gostujući istraživač. Kao stipendista stranih vlada studijski je boravio na univerzitetima u Zagrebu, Hrvatska i Brnu, Češka Republika. Redovni je kolumnista crnogorskog *Portala Analitika*. Kao istraživač i predavač radio je za međunarodne organizacije kao što su Ambassadors for the world iz Nigerije, Genocide Watch i Lemkin Institute for Genocide Prevention iz Sjedinjenih Država. Član je Anti-Rasističkog komiteta G20 Međuvjerskog foruma i Međunarodne Asocijacije Istraživača Genocida (IAGS). Objavio je više naučnih radova u međunarodnim i domaćim časopisima. Oblasti interesovanja: političko i religijsko nasilje, masovni zločini, genocid, fašizam, 20. vijek, crnogorsko iseljništvo.

Brajović Nada

Završila Pravni fakultet u Podgorici. Magistar je pravnih nauka. Autorka je više stručnih članaka iz domena evropskih integracija; više reportaža sa naglaskom na crnogorsko-italijanske veze.

Autorka je knjige *Zakletva*.

Burdžović Saladin Dino

Rođen je 1968. godine u Bijelom Polju.

Pojedini naslovi iz njegovih knjiga zastupljeni su u preko pedeset antologija,

zajedničkih zbirki i zbornika poezije i proze. Prevođen je na albanski, mađarski, poljski, bugarski, makedonski, slovenački, turski, francuski, ruski i njemački jezik. Dobitnik je više nagrada za poeziju, prozu i drame.

Član je Crnogorskog Društva Nezavisnih Književnika (CDNK), Crnogorskog P. E. N. centra, Društva pisaca Bosne i Hercegovine i od 2008. godine Udruženja književnika Njemačke – Hessen (Litteraturgesellschaft e. v. Hessen – Deutschland). Jedan je od osnivača i stalni član Alternativne grupe Monte Art iz Frankfurta. Od 1999. godine živi u Offenbachu, Hessen, Njemačka.

Čampar K. Gordan

Rođen 1962. godine u Zatonu kod Bijelog Polja. Diplomirao je na Građevinskom fakultetu u Sarajevu. Član je Crnogorskog društva nezavisnih književnika i Društva crnogorskih novinara. Glavni je i odgovorni urednik glasila: časopisa *Intervju*, časopisa *Novina Zaton*, portala *Odgovor.me*. Organizator je *Festivala kratke književne forme Zaton* i *Majskih susreta*.

Ćeranić Milorad

Rođen 1994. godine na Cetinju. Završio Pravni fakultet, smjer Bezbjednost i kriminalistika. Volontirao u muzeju Kralja Nikole. Radio u Akcionarskom društvu Monte-Cargo Podgorica a potom i u Upravi policije. Preduzetnik.

Dajković Nikola

Rođen je 1936. u selu Dododši. Elektrotehnički fakultet završio u Ljubljani 1962. godine. Nakon odsluženja vojnog roka zaposlio se u PTT-u Crne Gore kao glavni inženjer na automatizaciji međumjesnog i međunarodnog telefonskog i telegrafskog saobraćaja. Od 1981. godine radi kao direktor Sektora za razvoj i investicije u Radio televiziji Titograd. Od 1988. obavljao funkciju potpredsjednika Opštine Podgorica do penzionisanja 2000. godine.

Dodić Almedina

Rođena 1994. godine u Crnoj Gori. Osnovne studije završila na Odsjeku za engleski jezik i književnost na Univerzitetu „Luigj Gurakuqi“ u Skadru, Albanija.

Magistrirala je engleski jezik na Koledžu AAB u Prištini, Kosovo. Student je osnovnih studija na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Od 2018. do 2021. godine bila je koordinatorka programa za mlade u NVO „Novi Horizont“ u Ulcinju. Od februara 2020. godine obavlja funkciju izvršne direktorice u NVO „Eduko Plus“ sa sjedištem u Ostrosu, koja se bavi neformalnim obrazovanjem djece i mladih iz Krajine. Od marta 2022. godine radi kao projektna asistentkinja u Globalnoj inicijativi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Govori albanski, crnogorski i engleski jezik, uz osnovno poznavanje turskoga jezika. Živi i radi u Ulcinju.

Đuričić Aleksandra

Rođena je 1981. godine u Titogradu. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, smjer Srpski jezik i književnost. Polaznica prvih Ženskih studija koje je organizovala NVO „Anima“ iz Kotora. Bila angažovana na raznim projektima nevladinih organizacija (CEMI, CDT, Praxis). Radi u prosvjeti kao profesorica crnogorskog jezika i književnosti. U svom djelovanju promovira crnogorske autore, kulturu i autentičnost, poštujući raznolikost crnogorske kulturne baštine.

Kalezić Danilo

Rođen je 1994. godine u Podgorici. Međunarodnu politiku i istoriju diplomirao je na Jacobs univerzitetu u Bremenu 2016. godine nakon čega je završio postdiplomske studije na Univerzitetu Bremen i Humboldt univerzitetu u Berlinu. Magistrirao je političke nauke na Northern Illinois University (NIU) kao prvi dobitnik Fulbright (degree) stipendije iz Crne Gore. Doktorske studije iz oblasti komparativne politike završava na Loyola University u Čikagu. Od aprila 2020. zaposlen je kao viši istraživač na Istorijskom institutu Crne Gore. Uža oblast njegovog interesovanja uključuje društvene transformacije, savremenu političku istoriju Crne Gore, demokratizaciju i tranziciju u Istočnoj Evropi. Radio je kao konsultant i stručni saradnik više međunarodnih organizacija ODIHR, OEBS, UN. Redovni je kolumnista i komentator više crnogorskih i regionalnih medija, kao i autor brojnih studija o demokratizaciji Crne Gore. Dobitnik je niza stipendija i nagrada uključujući HERIC stipendiju za izvrsnost i Jacobs foundation scholarship. Govori engleski i njemački jezik.

Kalezić Dragana

Magistar filoloških nauka, prevodilac i autor zbirke priča *Sentimentalni rak*. Živi i radi u Podgorici.

Marković Jakov

Rođen je 1997. godine na Cetinju. Završio osnovne studije na Fakultetu umjetnosti Univerziteta Donje Gorice. Magistrirao na Fakultetu za crnogorski jezik. Radio u JU Narodni muzej Crne Gore kao pripravnik. Od 2022. godine radi u Direktoratu za kulturnu baštinu Ministarstva kulture i medija Crne Gore. Bavi se proučavanjem crnogorske istorije umjetnosti i kulture. Oblast posebnog interesovanja su crnogorska istorija umjetnosti – slikarstvo, arhitektura, primijenjena umjetnost i arheologija od IX do XIX vijeka. Govori i piše engleski jezik, služi se i italijanskim jezikom.

Milić Slavko

Rođen je 1977. u Nikšiću. Završio je Filozofski fakultet u Nikšiću, gdje je stekao titulu Specijaliste aplikativnih nauka, Predškolska pedagogija. Magistrirao je na Fakultetu za državne i evropske studije. Doktorand je Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Javno-pravni smjer.

Od 1996. do 2020. godine je radio u Ministarstvu unutrašnjih poslova Crne Gore. Predsjednik je crnogorskog Centra za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja – „Defendologija“ i Glavni i odgovorni urednik teorijsko stručnog časopisa *Defendologija MNE*. Polaznik je prve generacije škole retorike i govorničtva, FDES Podgorica. Završio značajan broj seminara, edukacija i specijalističkih obuka u oblasti ljudskih prava. Od 2011. do 2021. bio član Regionalne koalicije „Aktivna inkluzija i prava Romkinja na Zapadnom Balkanu“. Predavač na predmetu Policijsko pravo i ovlašćenja na FDES Podgorica. Član je Književne zajednice „Vladimir Mijušković“ u Nikšiću i predsjednik Skupštine ove zajednice od 2022. godine. Autor je i koautor velikog broja stručnih radova i objavljenih publikacija.

Novaković Lazar

Rođen u Danilovgradu. Fakultet zaštite na radu završio u Nišu, đe je upisao i postdiplomske studije. Radio u Arsenalu Tivat, a potom u Ministarstvu rada i socijalnog stanja, odakle je otišao u penziju.

Pavićević Daliborka

Rođena je 1976. godine u Kotoru. Završila Gimnaziju. Živi u Kotoru i bavi se privatnim preduzetništvom.

Pravilović Borislav

Rođen je 1960. godine na Cetinju. Diplomirao je na Elektrotehničkom fakultetu u Titogradu na smjeru Elektroenergetike.

Radio je kao profesor predmeta elektro struke i matematike u Obrazovnom centru na Cetinju i u Elektroindustriji „Obod“ na Cetinju kao rukovodilac elektroenergetike. Od 1994. do 2016. godine angažovan je u Elektroprivredi Crne Gore (EPCG) kao tehnički direktor i izvršni direktor u Elektrodistribuciji Cetinje. Obavljao funkciju predsjednika RK „Lovćen“ sa Cetinja i člana UO Rukometnog saveza Crne Gore, kao i odbornika u SO Prijestonice Cetinje u više mandata.

Član je Glavnog odbora „SUBNOR-a i Antifašista“ Crne Gore i predsjednik „UBNOR-a i Antifašista“ Prijestonice Cetinje.

Radović Andrija

Rođen je 1998. godine u Podgorici. Diplomirao je na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost 2022. godine. Novinar je rubrike za kulturu u dnevnom listu *Pobjeda*. Zbirku poezije *Metrički savršen tromb* objavio je 2023. godine u izdanju *Fokalizatora*. Pjesme je objavljivao u književnim časopisima *Ars* (Cetinje), *Fokalizator* (Podgorica), *Fantom slobode* (Zagreb), *Alternator* (Sisak), *Trag* (Vrbas) i *Panache* (Pariz), a poezija mu je uvrštena i u više regionalnih zbornika. Nagrađen je na festivalu *Dani Radovana Zogovića* 2020. godine u Kolašinu za pjesmu *Da li je Orvel bio prorok*. Finalista je i dobitnik treće nagrade na *Festivalu poezije mladih* u Vrbasu 2022. godine. Poezija mu je prevedena na makedonski, njemački i francuski jezik.

Rakočević Tijana

Rođena je 1994. godine u Podgorici. Doktorantkinja je na Filološkom fakultetu u Nikšiću. Objavila je zbirku poezije *Sve blistavi kvanti* i zbirku kratkih priča *Intimus*. Zamjenica je glavnog urednika u izdavačkoj kući „Fokalizator“.

Dobitnica je nagrade Centralnoevropske inicijative za mlade pisce, Crnogorsko narodno pozorište dodijelilo joj je najznačajniju bijenalnu nagradu za dramski tekst u Crnoj Gori, a osvojila je i drugu nagradu na konkursu za najbolju priču evromediterranskog regiona “A Sea of Words” (Evropski institut za Mediteran, Barselona) i Nagradu Fonda CANU za postignute rezultate u oblasti nauke i umjetnosti. Dobitnica je nagrade za najbolju kratku priču u Crnoj Gori i prve nagrade na konkursu Instituta „Goethe“ iz Zagreba za najbolju pjesmu, a autorka je i najbolje *queer* priče regiona.

Rašović Milija

Rođen je 1993. godine u Albaniji. Specijalizirao istorijsko pravo na Pravnom fakultetu, đe je stekao i zvanje magistra pravnih nauka na smjeru Međunarodno pravo. Trenutno radi u Kancelariji za evropske integracije, današnjem Ministarstvu evropskih poslova. Sekretar je Pregovaračke radne grupe za pregovaračko poglavlje 27 – životna sredina i klimatske promjene.

Pohađao brojne programe i obuke u zemlji i inostranstvu. Pored oblasti prava, njegov istraživački interes obuhvata i međunarodne odnose, diplomatiju, lingvistiku, globalnu i sajber bezbjednost. Radove iz oblasti prava objavljivao je u časopisu *Matica*. Govori crnogorski, albanski, engleski, italijanski, a služi se i španskim jezikom.

Zeković Tatjana

Rođena je 1968. godine u Podgorici. Završila osnovne i postdiplomske studije na Filozofskom fakultetu u Nikšiću Univerziteta Crne Gore.

Radila je kao profesorica francuskog i italijanskog jezika u više osnovnih i srednjih škola. Bila asistent za francuski jezik na Filološkom fakultetu u Prištini.

Bavi se simultanim i pismenim prevodjenjem i sudski je tumač Višeg Suda u Podgorici.

Prevodila sa francuskog i na francuski jezik značajan broj stručnih radova, monografija, televizijskih emisija.

Bavila se aktivno turističkim vođenjem na francuskom i italijanskom jeziku a 2015. godine izabrana je za predsjednicu Udruženja turističkih vodiča prijestonice Cetinje.

Učestvovala u više projekata realizacije pozorišnih drama na francuskom jeziku i projektima humanitarnog tipa.

Autorka je zbirke kratkih priča i eseja *Lijepa slova*.

KOMEMORACIJE

RAJKO CEROVIĆ
(1938–2024)

Komemoracija Matice crnogorske i Crnogorskog PEN centra

Podgorica, 8. februar 2024. godine

Riječ Ivana Jovović, predsjednika Matice crnogorske

Opraštamo se od dragog i cijenjenog čovjeka, novinara, doajena crnogorskog televizijskog novinarstva, publiciste, erudite, neumornog kulturnog poslenika, društveno angažovanog intelektualca, koji se više od pola vijeka, do posljednjeg dana, borio za nacionalnu i državnu emancipaciju crnogorskog naroda, odnosno crnogorskog društva.

Biti dosljedan tokom svog dugog životnog i radnog vijeka, takvom jednom idealu, kakav je preobražaj crnogorske zajednice u moderno društvo koje počiva na savremenim evropskim vrijednostima, mogao je biti samo čovjek širokih svjetonazora. U njegovom javnom djelovanju nije bilo kompromisa prema naslijeđenom provincijalizmu i inferiornosti, kao i drugim društvenim činiocima u kojima je Rajko Cerović prepoznao osnov stagnacije, pa čak i regresije u procesima kojima je izložena Crna Gora zadnjih nekoliko godina.

Rajko Cerović pripada onom dijelu intelektualne elite koja je svim svojim bićem gradila temelje savremene Crne Gore, zbog čega je njegovo ime u zadnjih pola vijeka neizostavno kada sagledavamo i razmatramo društveno-političke procese. Isto tako, u profesionalnom smislu, njegov trag u novinarstvu, naročito onom televizijskom, predstavlja biografsku referencu koja nadilazi crnogorske državne

okvire. Ovu činjenicu treba apostrofirati, imajući u vidu brojne domaće i međunarodne nagrade i priznanja. Svakako, njegov rad su pratila i najviša državna priznanja, uključujući i Trinstojulsku nagradu.

Krajem 80-tih i početkom 90-tih godina prošlog vijeka, našao se na udaru rigidnih sljedbenika Miloševićeve destruktivne politike u Crnoj Gori, koji mu ni do kraja života nijesu mogli oprostiti njegove visoko postavljene profesionalne standarde, a naročito beskompromisnu borbu Rajka Cerovića protiv crnogorskih stereotipa, koji su, po njegovom shvatanju, bili i ostali najveća prepreka razvoju i prosperitetu crnogorskog društva.

Rajko Cerović je bio autentična ličnost ne samo kada su u pitanju njegovo novinarsko i književno stvaralaštvo, već i antiratni aktivizam, što je u vrijeme mučnih i krvavih 90-tih godina bila demonstracija izuzetne lične hrabrosti.

Pripadao je užem intelektualnom krugu, koji je bio nukleus budućih kulturnih ustanova i organizacija od nacionalnog značaja, poput Matice crnogorske i Crnogorskog PEN-a. Osim članstva u Matici crnogorskoj, u dva mandata bio je član Upravnog odbora, te prvi predsjednik Odbora za prosvjetu i kulturu ove ustanove, ostajući iskreno godinama i decenijama privržen programskim načelima Matice crnogorske, prijateljski je podržavajući u njenom djelovanju.

I u svojim poznim godinama, i narušenog zdravlja aktivno je sudjelovao u javnom životu Crne Gore, kritički posmatrajući našu društvenu stvarnost, vidjevši neophodnost da produbimo i učvrstimo saznanja o vlastitom kulturnom identitetu,

kako bismo izvukli pouke za buduće generacije, i našli se konačno u zajednici uređenih naroda i država.

Smrću Rajka Cerovića, Crna Gora je ostala bez aktera i svjedoka jednog vremena, čiji televizijski zapisi, publikacije, kao i njegovi članci i polemike predstavljaju reprezentativnu zaostavštinu jednog od najistaknutijih crnogorskih intelektualaca.

Riječ Tanje Pavićević, novinarka

Krug je zatvorio još jedan od naših najboljih. Crna Gora je izgubila velikog čovjeka, čovjeka koji je živio herojski život, perom, mišlju i djelom. Čovjeka koji nije pristajao na ulogu žrtve, i koji nije prestajao da se bori za Crnu Goru, i beskrajno vjeruje u nju.

Rajko Cerović je bio istinski intelektualac, erudita, profesor, novinar, književni kritičar, kulturni djelatnik, kolumnista, beskompromisni borac za nezavisnu, građansku i sekularnu Crnu Goru, kao i očuvanje crnogorskog jezika i kulture.

Bio je, oduvijek, na prvoj liniji odbrane etičkih vrijednosti. A i u devetoj deceniji, do posljednjeg dana, s dužnom pažnjom pratio je sva dešavanja, reagovao, kritikovao, upozoravao, davao precizne dijagnoze događaja u crnogorskom društvu.

Imala sam privilegiju da sam sa Rajkom Cerovićem saradivala gotovo čitav svoj radni vijek. U početku kao novinarka, koja ga je zvala za komentar na sva važna društveno-politička dešavanja, a posljednje četiri godine, kao urednica Pobjednog dodatka Kult.

Blisko smo saradivali, bili u dnevnom kontaktu, naročito oko svega što je zadesilo Crnu Goru nakon civilizacijskog i vrednosnog sloma 30. avgusta 2020. godine.

Rajko Cerović bio je moj „najlaganiji“ saradnik. I pravi drug.

Uvijek je prvi slao tekstove, prije dogovorenog roka, potpuno čiste, skoro bez ijedne slovne greške. Pratio je pasionirano sva dešavanja, bio uključen u sve građanske antiklerikalne inicijative i akcije, davao savjete postojećim organizacijama, ali i čekao i pomagao da se iskristališe i neka nova snaga koja će biti snažna brana propadanju Crne Gore za koju se borio.

Bio je potpisnik gotovo svih građanskih inicijativa. Išao na proteste. Na jednom, koji se ticao slobode medija – govorio. Kao doajen crnogorskog novinarstva i nekadašnji glavni urednik Radio televizije Crne Gore. Upozorio je tada da ga sve podsjeća na progone koji su se događali prije tri decenije.

„Što se danas događa? Potpuno identična fašizacija političkog i društvenog života s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošlog vijeka. Bukvalna smjena višestruko potvrđenih novinarskih imena. Smjena poslušnim licima, vjernim novom političkom kursu bukvalnog slijeđenja interesa Srpske pravoslavne crkve i skretanja Crne Gore sa evropskog puta“, rekao je na protestu oktobra 2021. godine ispred Skupštine reagujući na kadrovske potrese u RTCG.

Bio je Rajko neumoran.

Čak i kada je odlazio u bolnicu, a to se zadnjih godina dešavalo više puta, govorio je da jedva čeka da izađe – da bi mogao da piše. Jednom se samo požalio kako u bolnici nema TV-a i novina. Nije mogao da podnese da bude isključen, niti da bude u prinudnoj „iznadsituaciji“.

Za razliku od brojnih konformista.

Pisanje i borba za Crnu Goru, kako to i biva u herojskim postojanjima rijetkih ljudi, za njega su bili život.

Rajko Cerović je bio istinoljubiv, radoznao čovjek, lucidan, aktivan i angažovan. Bio je obrazovan, pristupačan, neposredan. I lišen bilo kakve sujete.

Kada je u Kultu smanjen broj strana, redukovan je i broj saradnika. Rajko je, krajnje dobronamjerno znao da me pita: „Hoću li da pauziram ove sedmice da ne zauziram mjesto nekom mlađem?“.

Živio je, mislio i pisao bez straha. I nikada nije izigravao žrtvu. Ni kada su ga nepismeni anonimusi prije svega nekoliko godina prijavljivali zbog pisanja za Pobjedu, ni kada su ga plaćenici autokrate susjedne države blatili na opskurnim proruskim platformama, niti kada su ga ostrašćeni Miloševići i Momirovi nacionalisti fizički napadali ispred zgrade u kojoj je živio, prije više od trideset godina.

Rajko Cerović je stameno pokazivao i dokazivao kako treba koračati kroz život, biti častan i hrabar, i bez kalkulacije uvijek braniti temeljne crnogorske vrijednosti.

Bio je bio jedan od najvećih novinara i književnika. Dubina njegovog angažmana prevazilazila je crnogorsko društvo, koje ga je nedovoljno razumjelo, kao i druge crnogorske visoko moralne intelektualne veličine.

Otišao je moj dobri čika Rajko.

Nismo se pozdravili, nisam očekivala, bio je u stabilnoj fazi, ali – iako je otišao bez „zbogom“ – ostavio je još jedan tekst koji je za Kult pisao u nedjelju večer. Sljedećeg dana, kada smo svi već nosili u grudima slomljeno srce zbog Rajkovog odlaska, tekst je uz Radojevu intervenciju, stigao na svoju adresu.

Pamtim i pamtićemo Rajkov neumorni pregalački duh i neizmjernu posvećenost Crnoj Gori kojoj je sve nesebično od srca dao i učinio. Njegovim odlaskom izgubili su svi.

Nek je ovom crnogorskom vitezu vječna Slava. I Hvala.

Riječ Živka Andrijaševića, historičara

Nakon nešto više od 55 godina, Rajko Cerović je završio svoj stvaralački put, kojim se kretao u mnogim oblastima našeg javnog života: u književnoj kritici, televizijskom stvaralaštvu, političkoj publicistici. U svakoj od ovih oblasti stoji po jedan ostvareni i priznati Rajko Cerović, i to na visokom mjestu. Da je djelovao u samo jednoj od njih, bilo bi dovoljno za jedan stvaralački vijek. A stvarao je i djelovao sa rijetko viđenom energijom, sa skladnim spojem darovitosti, erudicije i hrabrosti, sa izvrsnim stilom, lucidnošću i invencijom. Sve to zajedno učinilo je Rajka Cerovića jedinstvenim i izuzetnim, značajnim i prepoznatljivim u našoj kulturi i našem javnom životu.

Kao književni kritičar, Rajko Cerović je vrednovao čitavu našu književnu epohu – od Njegoša i Mihaila Lalića, pa do savremenih crnogorskih književnih stvaralaca. Zbog načina na koji je tumačio i vrednovao književna djela, zanimanje „književni kritičar“ ponekad preskromno djeluje uz njegovo ime. Za razliku od pojedinih književnih kritičara, on je vrednovao književna ostvarenja ne samo na osnovu njihove unutrašnje osobenosti, već i na osnovu uticaja ili značenja u epohi, kulturnom prostoru ili društvenoj misli. Umio je, kao malo ko, da zapazi kada su pomjerene granice ili napravljen iskorak u odnosu na prethodno, jer je on jednako dobro znao i ono prethodno i ono savremeno.

Kao književni kritičar najprepoznatljiviji je, i neprevaziđen, kao tumač djela Mihaila Lalića. Naš najznačajniji romanopisac, dobio je u Rajku Ceroviću tumača koji je dorastao njegovoj veličini i kompleksnom značenju njegovog djela. To je, istina posredno, ali dovoljno jasno adresirano, saopštio i sam Lalić. Pišući o poznatom Lalićevom četvoroknjižju, romanima: *Ratna sreća*, *Zatočnici*, *Dokle gora zazeleni*, *Gledajući dolje na drumove*, Cerović je detektovao glavnu ideju ovog Lalićevog tematskog kruga, pokazujući da je hronološki i događajni prostor

njegovih romana, samo uzorak kojim se iskazuje opšti karakter crnogorske političke svijesti i mentaliteta. Cerovićeve studije o romanima Mihaila Lalića, prvi put objedinjene u knjizi *Svjetlosti i sjenke jedne tradicije*, ukazale su na istorijsko biće Crne Gore i na onaj mentalitetski, idejni i politički areal, koji je porodio one naše mnoge prelomne događaje i sporove. Naravno da do takvih dubina Lalićevog djela nije mogao doći onaj književni tumač koji nije snabdjeven istorijskim znanjima i obdaren sposobnošću, vrlo rijetkom i kod mnogih profesionalnih istoričara, da utvrdi značenje davnih događaja i mišljenja, a ne samo da ih vjerno opiše. Rajko Cerović je upravo znao da lucidno uoči značenje istorijskih događaja i stanja, na način autentičan i akribičan, a zatim da uočena značenja prevede u vrijeme sadašnje i pokaže što je isto i nepromijenjeno, što postoji i danas, kao i prije jednog vijeka. Za spoznavu prave vrijednosti ovih Cerovićevih postupaka, važno je imati u vidu da je on ove studije pisao deceniju ili nekoliko godina prije nego što je 1989. godine započelo novo doba u Crnoj Gori, a to znači u vrijeme kada je većina nas još vjerovala u idealnu sliku crnogorske prošlosti i kada su, slavne bitke i bojevi zaklanjali pravu sliku. Rajko Cerović je već tada nagovijestio potrebu otklona od istorijskih stereotipa, koji su zaklanjali istinu i učvršćivali nas u uvjerenju da je pokret Markiše Plamenca bio jednom i nikad više se neće vratiti. A trebalo je samo dočekati 1989. godinu.

Pored književne kritike, Rajko Cerović je značajan i kao televizijski stvaralac. On pripada pionirima crnogorske televizije, koji su od kraja šezdesetih godina XX vijeka gradili njen identitet i odredili pravce njene kulturne misije u crnogorskom društvu. Svojim autorskim emisijama, dokumentarnim filmovima, reportažama..., uspio je za samo nekoliko godina da postane prepoznatljivo televizijsko lice, ne samo u Crnoj Gori, nego i na jugoslovenskom prostoru. Već je utvrđeno da je Rajko Cerović najnagrađivaniji autor crnogorske televizije, koji je inventivnim i autentičnim autorskim izrazom dao crnogorskim temama mjesto koje na jugoslovenskom televizijskom prostoru nijesu imale ni prije, a nažalost ni poslije njega. Njegovi dokumentarni filmovi: *Piva '71*, *Živjeti u Gusinju*, *Zimski pejzaž Grabovice*, *Priča bez naslova...*, bili su televizijska senzacija u vrijeme prikazivanja, a danas već imaju svojstvo etnografskog materijala od neprocjenjivog kulturnog značaja. Na osnovu njegovog ukupnog televizijskog stvaralaštva, iskazanog u različitim žanrovima ovog medija, i na osnovu izvancrnogorskog vrednovanja tog stvaralaštva, te na osnovu aktuelnosti i prisutnosti njegovih ostvarenja u sadašnjem vremenu, moglo bi se ustvrditi da je Rajko Cerović najznačajnija autorska ličnost crnogorske televizije. Vjerujem da

će jednom, kada bude napravljena istorija ove medijske kuće, biti dokazana tačnost ovakvog vjerovanja ili utiska.

Pored toga što se kao autor superiorno iskazao u različitim televizijskim žanrovima, Rajko Cerović je od 1972. do 1986. godine, kao glavni urednik kulturno-umjetničkog programa bio u prilici da presudno utiče na pravce i sadržaje emancipatorske i obrazovne misije crnogorske televizije, ali i da utiče na ulogu Televizije u afirmaciji crnogorskog kulturnog identiteta, odnosno identiteta Crne Gore uopšte. Naravno, u afirmaciji onog identiteta, čiji je sadržaj i karakter bio uslovljen činjenicom da je Crna Gora dio jugoslovenske zajednice i prostor jedinstvenog ideološkog sistema. No, uprkos ovim zadatim ograničenjima, Rajku Ceroviću je nemoguće osporiti da je dao izuzetan doprinos u stvaranju osnove na kojoj se kasnije oblikovao savremeni crnogorski identitet. Za kasniju sudbinu ove identitetske misije, ne treba, razumije se, tražiti krivce u vremenu Rajka Cerovića, već u našem društvenom ambijentu i našem mentalitetu, koji ne poznaje kontinuitet u bilo kojem vjerovanju ili opredjeljenju.

Isto kao što mu je donijela potpunu autorsku afirmaciju i ugled, Televizija je za Rajka Cerovića bila i mjesto gdje je počelo njegovo stradanje. Kao glavni i odgovorni urednik Televizije, optužen je septembra 1988. da je glavni krivac za, navodno, tendenciozno izvještavanje sa mitinga za odbranu Kosova, koji je održan u Nikšiću. Optužba je došla od udruženja koje je organizovalo miting, a koje je bilo ekspozitura srpskog lidera Slobodana Miloševića. Kasnije su istu optužbu horski ponavljala i ostala udruženja istog osnivača. Crnogorska vlast, znajući

dobro ko je, u stvari, na Cerovića odapeo strijelu, daje mu savjet, odnosno, prijateljski mu naređuje da podnese ostavku, što on i čini. Računali su, valjda, da će njegovim žrtvovanjem spasiti svoje glave. Ubrzo nakon nikšićkog mitinga uslijedio je prvi pokušaj rušenja crnogorskog državnog i partijskog rukovodstva, u oktobru 1988, koji je bio neuspješan, a januara 1989. uslijedio je i drugi pokušaj, koji je rezultirao uspostavljanjem promiloševićevske vlasti u Crnoj Gori. Uslijedilo je otvaranje vrata srpskom nacionalizmu i početak crnogorskog služenja Miloševićевой politici. Komunistički je tada zamijenjen nacionalizmom, i upravo u tom razdoblju započinje javna borba Rajka Cerovića za drugačiju Crnu Goru, koja se neće prekidati do posljednjih nekoliko dana.

Kao autor sa snažnim kritičko-ironijskim iskazom, sa znanjem činjenica i vještinom njihove upotrebe, Cerović nije bio nimalo prijatan oponent. A još kada se tome doda i nevjerovatna brzina kojom je pisao svoje tekstove i objavljivao ih od 1990. ne samo u Crnoj Gori već i van nje, onda je jasno da je u tom novom vremenu postao prevelika smetnja. Zato je 1990. organizovano njegovo prebijanje, koje ga je umalo koštalo života. Naredne godine dobio je otkaz u Televiziji Crne Gore, što je ozbiljno ugrozilo njegovu egzistenciju i egzistenciju njegove porodice. U medijima, na ulici, u javnom prevozu, bio je izložen uvredama i prijetnjama. Desilo se, ne jednom, da su u vozu Podgorica–Kolašin, kojim je tada često putovao, pripiti i naoružani ljudi u maskirnim jaknama, pitali da svi čuju: „Je li ovo onaj Cerović što brani ustaše?“ Naravno, svima je bio dobro poznat njegov lik sa televizije, pa su se čak i oni koji nijesu čitali ono što piše, a pripadali su novoj ideologiji, sa ushićenjem pridruživali hajci.

Iako progonjen, vrijeđan, ostavljen bez posla i fizički napadnut, Rajko Cerović nije ustuknuo. Nastavio je da piše jednako oštro i uporno, razarajući svojom lucidnošću nacionalističku i agresorsku politiku Slobodana Miloševića, ali i politiku crnogorske vlasti, koja je bila njegov poslušnik. Protivio se Miloševićевой agresiji u Hrvatskoj i BiH, crnogorskom pohodu na Dubrovnik i crnogorskom saučesništvu u Miloševićевой ratnoj i nacionalističkoj politici, ratnim zločinima, otmicama i deportacijama, velikodržavnim idejama...

Tragajući za uzrocima većinskog crnogorskog političkog i vrednosnog opredjeljenja devedesetih godina XX vijeka, Cerović je otvorio i jedno novo tematsko polje u svom javnom djelovanju, a to je: patologija crnogorske svijesti i mentaliteta. Na interesovanje za ovu patologiju naveo ga je nesklad između uvriježene predstave o etičnosti tradicionalnog crnogorskog čovjeka i manifestacija njegovih opredjeljenja u savremenosti. Uprkos zakletvama u odanost

čojstvu i junaštvu, zaklinjanja u ideale slobode i pravde, tradiciju poštovanja protivnika i nejači..., politička svijest većinske Crne Gore devedesetih godina bila je na strani politike koja nije znala što je to čojstvo i junaštvo, niti je držala do bilo čije slobode i pravde, a o poštovanju protivnika i nejači da i ne govorimo. Tada je počelo Cerovićevo razotkrivanje ove velike laži, odnosno, njegovo razobličavanje stereotipa i zabluda u našoj istorijskoj svijesti i našem političkom vjerovanju. Brojnost i raznovrsnost stereotipa i zabluda, njihova duboka ukorijenjenost i trajanje, dovela je Rajka Cerovića pred dilemu: da li smo uhvaćeni u mrežu zabluda ili smo ih, potpuno svjesni njihovog karaktera, sami izabrali?

Rajko Cerović se jednakom posvećenošću bavio i odbranom crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta, odbranom crnogorskog nasljeđa od otimanja i preimenovanja, afirmacijom crnogorskog jezika, ukazivanjem na istorijske neistine o Crnoj Gori. Poseban tematski krug čine njegovi kritički intonirani eseji o politici SPC u Crnoj Gori i prema Crnoj Gori. Pored toga što je bio strog kritičar politike negiranja crnogorskog identiteta, koja je imala centralu u inostranstvu, on je, na isti način, kritikovao nacionalnu, kulturnu i, uopšte, identitetsku politiku crnogorske vlasti, one vlasti koja je dovela Crnu Goru do nezavisnosti. Činio je to uvijek kada je smatrao da ova vlast pravi štetne i neodržive kompromise u identitetskoj politici ili kada gradi Potemkinova sela u sferi identiteta.

Iz ovog kratkog osvrtu na djelo i učinak Rajka Cerovića, jasno je da njegovim odlaskom ostajemo bez izuzetne i značajne ličnosti naše kulture i našeg javnog života, bez prepoznatljive stvaralačke ličnosti, koja je svojim darom i učinkom doprinijela afirmaciji crnogorske kulture i crnogorskih vrijednosti, ali i koja je nekoliko decenija, uporno i silovito udarala u tvrđavu iz koje se ove vrijednosti napadaju. Svoj javni angažman nije smatrao obavezom već dužnošću koja pripada svakom članu crnogorskog društva koji zna nešto više od drugih i koji umije ponešto kazati bolje nego što umiju drugi. Ali, i pored nesumnjivog osjećaja dužnosti, vjerujem da je na Cerovićevo javni angažman podjednako uticalo i uvjerenje da brani pravedu stvar, a ne samo da brani sopstveno nasljeđe ili sopstveni identitet. Zato vjerujem da će u velikom pokretu za odbranu crnogorskog nasljeđa, istorije i identiteta, koji je počeo 1918. i još mu se ne nazire kraj, Rajko Cerović dobiti jedno od značajnijih mjesta. Siguran sam da u istoriji tog pokreta nema mnogo ličnosti takve stvaralačke izvrsnosti kao što je Rajko Cerović.

Cerovićevim prelaskom u okrilje istorije i sjećanja, otišla je i jedna značajna ličnost iz epohe u kojoj je Crna Gora doživjela najveći društveni i kulturni preobražaj i u kojoj je stvorila snage koje će na početku XXI vijeka obnoviti njenu

državnu nezavisnost. Jedna od tih snaga jeste i Rajko Cerović. Intelektualana snaga suverene, građanske, antifašističke i demokratske Crne Gore, on nije prestao da bude do posljednjeg dana života, čak i onda kada se Crna Gora vratila na isto mjesto sa kojeg je krenula 1989. godine. Bez obzira na sve mijene i preobraćanja, koja dožive i oni koji ne žive dugo, on se uvijek za svoju ideju borio hrabro, postojano i dosljedno. U našoj tankoj knjizi vjernih, eto još jednog imena. Neka je vječna slava i hvala Rajku Ceroviću.

Govor Radoja Cerovića, Rajkovog sina

Možda neko od vas i zna da smo ga mi, njegova djeca, uvijek zvali Rajko. Nikad tata ili slično. Zato što on nije nikada bio standardni otac, onaj koji vodi na pecanje ili na fudbal, a pogotovu ne onaj koji drži lekcije, koji pridikuje i koji disciplinuje. Sjećam se da je svaki pokušaj da odglumi strogog oca završavao time što bismo se značajno pogledali i prasnuli u smijeh. To jednostavno nije bio njegov manir...

Ali zato mi za njega nikada nijesmo bili suviše mali za razgovor u kojem bi nas saslušao s potpunom pažnjom, i vodio bi razgovor s nama kao sa savršeno odraslim osobama. Iako smo i tada i uvijek bili potpuno nedorasli njegovoj argumentaciji na teme literature i umjetnosti, poezije pogotovu, on bi tako strpljivo vodio dijalog o Ćopiću, o Laliću, o Vitu ili o Njegošu... Ne poduku, nikada predavanje. Uvijek neku vrstu otvorenog razgovora, sa uvažavanjem argumenta, i onih naivnih i onih dječijih, banalnih...

I strašna je privilegija imati oca koji, pred vama i ne u teoriji, na očigledan način pokazuje šta znači imati misiju, životni cilj. Tek kad sam, godinama kasnije, tokom studija psihologije čuo za čudesni uticaj lične misije na motivaciju, na kvalitet života, čak i na dužinu života, shvatio sam da mnogi moji kolege nijesu mogli da razumiju o čemu je riječ. A mi, mi smo imali Rajka uz nas. I zajedno s njim disali tu misiju, zajedno s njim osjećali puls Crne Gore. Zajedno s njim sanjali tu neku kultivisanu, evropsku Crnu Goru. Sanjali Crnu Goru koja se ponosi svojom kulturom i stvaralaštvom, koja nikoga ne ugrožava i nikome ne prijeti, ali koja je svjesna i sopstvene ljepote i sopstvene vrijednosti. Njegova Crna Gora, koju je počeo da sanja još davno, u onim TV razgovorima s Vitom i s Dadom, s Kanom i Vojom, s Mihailom Lalićem i s Jankom Vujisićem. A uspijevao je, čak i nas u porodici da zavara da je imao sluha i razumijevanja za muzičku umjetnost. Mogli ste da steknete utisak o sluhisti kroz njegove silne napore da podrži i održi Simfonijski orkestar i da afirmiše crnogorsku pop i rok scenu, da TVTG predstavlja JRT na Evrovizijskim

takmičenjima... Ali nije imao sluha, samo je imao strašno puno želje da se Crne Gora proslavi i s ponosom predstavi i na muzičkim podijumima. Kao i da živopisni govor šavničkih školaraca i sudbine Pivljana i Gusinjana zagolicaju radoznalost strogog žirija u Portorožu. I da ih godinu za godinom zapanji i oduševi...

Sanjao je i nije prestajao da sanja tu Crnu Goru čija kulturna, umjetnička, etnografska i medijska ponuda i realnost ne samo ne zaostaje za ostalim balkanskim gudurama, već predstavlja razlog za ponos...

A nastavio je da sanja taj san, nije trepnuo u tom snu ni onog dana kada je, obliven krvlju, pao na mene kroz otvorena ulazna vrata. Tada kada je nečijim nacionalističkim kompleksima i fašističkim mitologijama vođeno nasilje pretočeno u mučki udar na dostojanstvo i na slobodu riječi i misli, kada je trebalo da postane primjer za to šta će se dogoditi onima koji previše slobodno pričaju – i tada je samo nastavio... Još jače, još upornije... Jednom sam samo, godinama kasnije, pokušao da ga upozorim da ga njegove riječi mogu opet izložiti strašnom riziku i opasnosti. Onako preko ramena i ne razmišljajući previše o tome što ima da kaže, samo je odmahnuo u stilu: „misliš li da me to interesuje“... I stvarno, nimalo ga nije interesovalo, nikada... Možda nam nije pokazivao kako se popravlja biciklo ili automobil (to svakako nije znao!), ali nas je s lakoćom podučavao hrabrosti, odlučnosti i nepokolebljivosti, odgovornosti prema sopstvenim ubjeđenjima, spremnosti na žrtvu radi nečega što smatrate značajnim. Da je blagoslov kada imate misiju značajniju od sopstvenog života. Možda nas nije vodio na pecanje, ali smo uz njega učili da budemo ponosni na našu Crnu Goru, da se nadamo njenoj afirmaciji, da mukotrпно ugrađujemo i najmanji kamičak u imaginarnu građevinu građanske, sekularne, moderne, demokratske i ponosne Crne Gore.

I zato njegov odlazak ostavlja ogroman putokaz, strelicu koja pokazuje u pravcu njegove vizije nezavisne Crne Gore. Činjenica da je zadnju noć na ovom svijetu proveo pišući novinski tekst, ugrađujući i zadnji svoj dah u kritiku klerofašističkog bezumlja koje opet oko nas pulsira, velika je njegova poruka. Time nam Rajko ne daje prostora za bijeg i manevar, već od nas zahtijeva čin odgovornosti i patriotizma. Da ne dozvolimo da se zlo ponovi, da ne dozvolimo, po cijenu ekstremnih žrtava, da njegova nikad dosanjana Crna Gora nestane u vihoru primitivizma i nasilne netrpeljivosti...

Taj san je preveliki za Rajka samog, i zato on njegovim odlaskom ne nestaje. On se ponovo rađa i oživljava kroz sve nas, on predstavlja krajnju branu šovinističkom bezumlju Balkanskih vukojebina.

I nesumnjivo će pobijediti, kad tad...

ŽARKO MALIŠIĆ
(1936–2024)

Komemoracija Matice crnogorske

Danilovgrad, 9. februar 2024. godine

Riječ Marka Špadijera

Okupili smo se da iskažemo poštovanje čovjeku koji je do juče imao mjesto u našim životima, a sada se preselio u sjećanje.

Smrt Žarka Mališića, pjesnika, kulturnog radnika, kosmopolite, Crnogorca, Danilovgrađanina, nije samo gubitak za zajednicu zbog njegovog književnog djela i društvenog učinka, već i osjećaj praznine za sve one koji su imali sreću da upoznaju njegovu dobrotu, njegovu dječiju dušu i ple menitost.

U životu ovom nije novo mrijeti, / a ni živjet, bogme, nije najnovije.

Upravo ti stihovi kao fatalističke misli mi naviru ovih dana kada sam, u razmaku od neđelju dana, izgubio tri draga prijatelja.

Žarko Mališić je osamdeset godina proveo kao zdrav čovjek, birajući zemlje, mjesta i poslove. Ostavio je potomstvo, sačuvao prisnost rodbine, stekao brojne prijatelje, stvarao, maštao i uživao. Voljeli su ga ljudi, a znalci cijenili njegovo pjesništvo. Što čovjek može očekivati više od života!

Baš kao što na svijetu nema dva ista otiska prsta, tako i svaki ljudski život ispisuje posebnu arabesku u vremenu. Podijeliću s vama slike druženja sa Žarkom Mališićem.

Sjećanje me vodi u Pariz s početka šezdesetih godina prošlog vijeka. Izvukao me iz hotela da bih bio njegov gost. Prodavnica cvijeća na Klinjankuru. Čekam

Žarka da isprati Španjolku koja radi u njegovoj prodavnici cvijeća, da bi me vodio u razgledanje Pariza. Nikad neću zaboraviti našu posjetu, s Urošem Toškovićem, Dadu Đuriću u Eruval. Uroš u egzistencijalnim problemima, praktično klošar, Dado, već poznati umjetnik u svom mlinu neumorno slika za poznate kupce, a Žarko situiran građanin. Proći će nekoliko godina, Žarko s Andreom i Tanjom dolazi u Crnu Goru, u sigurnost, bježeći od terora desničarskih organizacija koje tada haraju Francuskom. Grade modernu kuću na obali Zete u Danilovgradu i vikendicu na Studenom. Žarko je tako mogao završiti svoj zavičajni san, ali njegova supruga, preduzimljiva Parižanka, vidi šansu u drugoj sredini. Završava veliku palatu u Prčanju gdje otvara restoran i obezbjeđuje stalne goste. Žarko postaje direktor Centra za kulturu u Kotoru i stiče nove prijatelje. Zemljotres. Godine obnove i aktivnog menadžerskog rada u kulturi. Osniva KotorArt, jugoslovenski poznatu pozorišnu manifestaciju. AB revolucija, izbacivanje s posla. Ljudske pakosti i zlobe. Andrea se vraća u Francusku, s Tanjom i Savom. Ovoga puta se nastanjuje u okolini Nice. Žarko brine o imovini u Prčanju. Godine tranzicije i nevolje svake vrste. Branko Banjević, Radoje Pajović i ja družimo se ljeti s Žarkom u Boki. Provodimo godine u čestim sastajanjima, posjetama, igranju sitnog pokera, razgovorima o poeziji i učestvujemo u svim vidovima otpora ponižavanju Crne Gore. Žarko se još jednom i definitivno vraća doma. Kupuje kuću i imanje nedaleko od sestre Nade, ali se porodica tu samo povremeno okuplja. Ostaje sam. Angažuje se sa strašću na osnivanju i radu Ogranka Matice crnogorske u Danilovgradu. Želio je da obezbijedi poštovanje za svakog stvaraoca

iz Bjelopavlića i održi sjećanje na istorijske događaje. Organizovao je niz programa za pamćenje. Većina vas pamti pune sale, ugledne goste, ozbiljne i sadržajne večeri koje su podigle nivo i dinamiku kulturnog života grada. Iza svega, svake manifestacije Ogranka Matice stajao je Žarko Mališić i njegov neumorni duh inicijatora i organizatora.

Njegova kuća – širom otvoren dom. Biblioteka s knjigama koje je donio iz Francuske, izdanja prijatelja s posvetom, njegove zbirke poezije. Pisao je do posljednjeg treptaja svijesti. Prvo poeziju kao izraz svoje posebnosti i dara, a zatim porodične hronike. Svoju radnu sobu uredio je kao kabinet sjenki: *Takmičiće se u smrti / raspale Dadove lobanje / i Toškoviće vilin konjic na kocu.*

Žarko Mališić je ispunjavao svoje poetske knjige iskustvom gorčine. On je pjesnik zavičaja Crne Gore i Danilovgrada. Opori pejzaži, isplakani krš, spržen suncem, žestoki ljudi, dom, maslina, hrast, legenda i zloba, majka, otac, brat, noć, Garač, „planina s koje smo hvatali sunce“. Žarkovi su stihovi fragmenti Crne Gore koji ostavljaju utisak zaleđene memorije kao na slikama Voja Stanića. Uvjeren sam da će u iskrenosti i izvornosti Žarkove poezije uživati mladi znalci.

Žarko je želio da u priči o Danilovgradu nađe mjesto svoje porodice, pa je objavio *Očevinu i Vijenac i obelisk*, u kojima je opisao povijest grada, junake i stradalnike, Glavicu, Garač, partizanske zbjegove, strijeljane rodoljube na Lazinama, porodicu... Zapisao je sve čega se sjećao. U to klupko utkao je svoj život i svoju poeziju, čvrsto uvjeren da je to jedno i neraskidivo.

Fizički život Žarka Mališića u vrtlozima drame njegovog vremena bio je relativno spokojan. Ožiljke koje je nosio ispoljavao je kroz poeziju, a u privatnom životu bio je konformista. Mi koji smo ga bolje poznavali znamo da je Žarko bio fantasta. Društven, odan drug, nesebičan, ali u suštini usamljen. Stvarnost nije priznavao kao realnost. Volio je da se kocka i sa životom. Kad je vidio bilo kakvu šansu da se ostvari neka njegova ideja, nije odustajao.

Zadnjih godina života je teško obolio, naglo ostario i postao bespomoćan. Porodica rasuta po svijetu, dom staraca, udar na lično dostojanstvo. U bolničkim kolicima je dočekao da smrt dođe kao olakšanje. Žarko Mališić je umro prije smrti.

Danas se brzo zaboravljaju i živi, kamo li mrtvi. Na svima nama, a posebno na instituciji kao što je Matica crnogorska, je da civilizujemo kulturu sjećanja i učinimo aktivnim doprinos zaslužnih i kreativnih ljudi za generacije koje dolaze.

Neka je slava Žarku Mališiću!

Riječ dr Miodraga Miška Đurovića

Generacija gorštaka starog kova polako nestaje i naša je obaveza da ih ne zaboravimo.

Iz ovozemnog života u carstvo vječnosti preselio se naš drug i prijatelj Žarko Mališić.

Lik našeg prijatelja i druga Žara Mališića je za pamćenje i poštovanje.

Bio je čovjek čelične volje i stamenih ubjeđenja s istinskim ljudskim dostojanstvom. Njegov plemeniti karakter iskovan je u poznatoj kući Mališića, Puniše i Milice. Tu je naučio prve korake i odanost rodnom mjestu i Crnoj Gori.

Đetići iz ravnice i krša crnogorskog u vrijeme Žarovog djetinjstva prerano su sazrijevali i nepogrešivo birali životne puteve. Kao da je rođenjem i on bio predodređen da se otrgne u daleki svijet. Tako je i bilo, ali je ostao prometejski vezan za svoju Crnu Goru i za svoj Danilovgrad.

U njegovom liku sadržana je bit staro-Crnogorca i intelektualca jasne misli, ponekad prkosne naravi, ali i nedvosmislenog borca za slobodarski duh. Odnio je to Žarko iz brojne familije Mališića, čiji su članovi i kao ratnici za slobodu, i kao radnici, dopirali širom svijeta. Slobodarski duh, koji je stameno nosio nasljeđem, prepoznat je i dobija Plaketu Udruženja saveza boraca NOR-a za zasluge u razvoju i unapređenju antifašizma u Crnoj Gori.

„Mnogo i premnogo je bilo krvavih zora, a mnogo malo mirnih svitanja – pamte to male godine života...“, upečatljivo i bolno je znao govoriti o ratnom dobu.

I u poznim godinama imao je osjećaj za modernim promišljanjem, družio se s mudrim ljudima, vizionarima. Posebnu je važnost davao mladim naraštajima i njihovom značaju za naprednu Crnu Goru.

U druženjima se prisjećao i pričao nam o minulim vremenima i nekim gorkim sjećanjima iz svog zavičaja, o prilikama ubilačkog vremena iz Drugog svjetskog

rata, upečatljivim slikama iz zbjega u liticama Garča, mjestima đe je službovao... U svojoj poeziji nostalgичno i ponosno se vraćao sjećanjima iz ranog djetinjstva, roditeljskom domu, odjecima brda i ravnice, svom zavičaju. „Moja vječita preokupacija je moja Crna Gora“, govorio je.

Iako je dugo živio u inostranstvu, nije se odvojio od svog govora i crnogorskog jezika kojim je pisao svoja djela.

Svaki razgovor i druženje sa Žarom, u Matici ili u njegovoj kući, činili su nas bogatijim novim saznanjima, bilo da je tema književnost, istorija, događaji i ljudi iz svijeta kulture i društvenih miljea.

Njegova mladalačka svijest s urezanim događajima iz rata, izazvala je u njemu nemir i želju za boljim, drugačijim životom. Uspio je da u sebi prelomi i da se otisne na put od rodnog mjesta Glavice iz Danilovgrada do Pariza i natrag, i tako ostvari sebe u željenom naumu.

U Parizu je stekao nova poznanstva, drugove i prijatelje visokih akademskih i profesionalnih ostvarenja, koji su živjeli i stvarali u toj metropoli. Tako je s ponosom održavao sponu Crne Gore sa svijetom.

U novoj sredini, svojim vedrim duhom i inventivnošću, dokazao se u poetskom stvaralaštvu, pa mu je pripalo književno priznanje „Poète Émérite“ (Zasluzni pjesnik), a njegova knjiga *Njiva od kamena* objavljena je u Antologiji francuske internacionalne poezije.

Značajno je doprinio radu Ogranka Matice crnogorske u Danilovgradu, u čijem je osnivanju učestvovao i bio prvi predsjednik. Organizovao je brojne manifestacije – promocije izdanja, tribine na teme od značaja za danilovgradski kraj, autorske večeri eminentnih ličnosti ovog kraja... Opština Danilovgrad ga je zato s razlogom

odlikovala nagradom „Deveti decembar“. Grad Kotor, u kojem je službovao, takođe mu je dodijelio nagradu „Dvadesetprvi novembar“, za doprinos razvoju kulture i javne djelatnosti.

Dosljedan tradiciji svojoj i svojih predaka, vratio se da vječno počiva u miru i spokoju u svom Danilovgradu.

Našem prijatelju i drugu Žarku Mališiću neka je vječna slava!

IN MEMORIAM

ČEDOMIR DRAŠKOVIĆ (1946–2023)

Ako je neko među savremenicima bio čovjek urođene etičke vrline, onda je to bio Čedomir Drašković. To je bio njegov izbor, životna vertikala, intelektualna svojina. Čovjek skromnosti i neobuzdanog bunta. Jedan od onih ljudi na koje se u vremenu sveopšteg beščašća moglo osloniti u svakom trenutku bez ikakve dileme da je to tako. I što je najbitnije, i analogno ovom prethodnom, to je da je u svim ovim anticrnogorskim vremenima bio neko na koga se mogla osloniti Crna Gora bez i jedne primisli da to tako ne može biti.

Nije se nametao u javnom životu, ali jeste svojim stvaralaštvom, svojim pristupom i beskompromisnim odgovorom na sve što je Crnu Goru poništavalo. U tom kontekstu bio je gnjevan i nije ostao dužan niti Crnoj Gori niti onima koji su joj radili i rade o kopanju velikosrpske grobnice.

Sticajem istorijskih okolnosti, sa prelaza milenijuma, svi oni koji su se bavili autetičnom i tvrdo utemeljenom crnogorskom istorijom, kulturom, jezikom oslobađajući cijelu postojbinu jednog naroda od dugotrajne, beskrupulozne, lažne, mitomanske, genocidne ideje o oduzimanju Crnogorcima svog identiteta, doprinijeli su stvaranju montenegristike kao discipline koja u crnogorskim uslovima ima svoju povijesnu i kulturnu specifičnost.

To je jedna od najkrupnijih naučnih i duhovnih tekovina Crne Gore. Novostvoreni naučno-intelektualni pokret omrznut onima koji su bili odškolovali majstori u falsifikovanju faktografije postojanja Crne Gore ne samo kao balkanskog već i kao evropskog znaka. Čedomir Drašković jeste montenegrista ali na svoj način. Njegova namjera je bila da svojim tekstovima, svojim knjigama, ponudi multidisciplinarni osvrt na negatore crnogorskog bića. Dakle, njegova, uslovno govoreći publicistika je mnogo više od tog žanra. Ona je struktuirana prije svega naglašenim polemičkim, dijaloškim eksplozivom, s puno interakcije između dnevnih tokova crnogorske stvarnosti i istorijske faktografije. To je eruditsko štivo sa preplitanjem crnogorske

istorijske, kulturne, jezičke i svake druge izvorne ostavštine.

Cilj Čedomra Draškovića bio je da na komunikativan i studiozan način ostvari svoj naum: edukovati needukovane i dati protivniku do znanja što je istina a što je nametanje, prilagođavanje, crnogorskog nasljeđa veljesrpskom naučnom i svakom drugom nasilništvu. I njegov stil je bio prilagođen toj vrsti kulturografske i historiografske istine. Osobnost njegovog polemisanja su jake metafore koje su kao takve brzopotezno osvjetljavale sve isfabrikovane neistine i sve krivotvorce, pojedince iz prošlosti i savremenih tokova crnogorske političke paranoje. Bio je direktan i na literararno-esejistički gnjevan način pogađač u pravu metu, s pravom temom i blagovremenim reagovanjem. Iako je bio dugogodišnji rukovodilac Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“, pisao je već osamdesetih i devedesetih godina tekstove koji su bili disonantni u odnosu na oficijelne poglede, a pogotovo na rukovodioce drugih naučnih i kulturnih institucija koje su ćutale. Nije se nikad vodio karijerom već nacionalnom sudbinom svog naroda i sebe.

U nastavku ovog posthumnog očitovanja Čeda Draškovića citiraću nekoliko odlomaka iz mojih prikaza na dvije od njegovih knjiga – *Tragika nepobijeđnog gubitnika* iz 2001 i *Crna Gora između prošlosti i budućnosti* iz 2004. Tamo sam zapisao u tekstu „Degradacija i inat“, napisanom 1985. godine povodom napisa Sava Brkovića: „I pisati i kritikovati udžbenike istorije je vrlo osjetljiv i odgovoran posao“ i teksta Danila Radojevića „Okolo antentata na knjaza Danila“ objavljenih u januarskom broju Stvaranja 1885. Drašković skreće pažnju na ove radove videći u njima nagovještaje demitologizacije i defalsifikacije crnogorske istorije. On, naime, kaže da ovi tekstovi „raščinjuju sve te čini i upućuju nas na obrise jedne nove istorije koja je u svijetlu veoma ubjedljivih istorijskih činjenica, podcrtava složenu tragiku crnogorskog naroda...“ O drugoj knjizi sam napisao i ovo: Za svo ovo vrijeme velikosrpske, anticnogorske, okomljenosti – kojoj izgleda kraja nema – jedan glas sa Cetinja nije posustajao u davanju otpora onim učenjacima i političarima koje će u svojim člancima, esejima i studijama nazivati uvježbanim goničima, ostrašćenim librocidima, stilizovanim naučnim doušnicima, Sokolovima sa Petlovog brda, Batinašima crnogorskog duha, redom savremenih justinovac...

Ovaj glas, za divno čudo, kada je riječ o zvaničnim crnogorskim državnim i kulturnim institucijama toga vremena, dolazi iz tada Centralne narodne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“, odnosno, iz Nacionalne biblioteke. Dakle, s pravog mjesta. I u pravo vrijeme...

Borislav Jovanović

RADOSAV RADE SAMARDŽIĆ (1936–2023)

Radosav Rade Dušanov Samardžić rođen je 1936. godine u Jelovom Dolu u Donjim Krivošijama.

Porijeklo iz slobodarskih Krivošija, koje su podigle i vodile dva ustanka protiv daleko moćnije Austrougarske – 1869. i 1882. godine u značajnoj mjeri je determinisalo i oblikovalo karakteristike ličnosti i potrebu da bude na pravom putu, bez obzira na životne izazove s kojima se suočavao. Rođen kao jedno od troje djece Dušana i Ruže Samardžić, još kao dijete osjetio je sve strahote Drugog svjetskog rata, zbjegove, razaranje porodične kuće i ratna stradanja.

Sa nepunih sedam godina ostao je bez oca, kada su italijanski fašisti nakon hapšenja i surovog mučenja u kotorskom zatvoru osudili na smrt i 11. februara 1943. godine u Lipcima strijeljali njegovog oca i strica Lazara, istaknute borce Orijenjskog bataljona.

Po završetku ratnih operacija, kao ratno siročće, školovanje je započeo u internatu za ratnu siročad u Risnu, odakle je kao primjeran i uzoran đak završio uglednu Kotorsku gimnaziju.

Po završetku srednje škole, zbog lošeg materijalnog statusa i nemogućnosti da nastavi školovanje, zaposlio se u bolnici u Risnu. Ipak, nakon nekog vremena, s obzirom na postignute rezultate u obrazovnom procesu i želji da nastavi školovanje, uz veliku ličnu žrtvu i značajno odricanje cijele porodice upisao je pravni fakultet u Beogradu. Nakon završetka studija vraća se u Herceg Novi gdje počinje radni angažman u građevinskoj firmi Prvoborac.

Od 1967. godine radi u bezbjednosnom sektoru – Službi državne bezbjednosti Sekretarijata unutrašnjih poslova Republike Crne Gore (SDBSUPRCG). Odgovoran i posvećen odnos profilisali su njegovu profesionalnu karijeru koju je kao predstavnik Crne Gore nastavio u saveznim organima Službe državne bezbjednosti u

Beogradu. Uprkos profesionalnoj pozicioniranosti i dobrim uslovima da radni i životni put nastavi u Beogradu, Rade se 1979. godine vraća u Crnu Goru gdje nastavlja profesionalni angažman u SDBRSUP-a Titograd.

Više godina je obavljao visokorukovodne funkcije i za svoj rad je odlikovan i nagrađivan.

Radni vijek u SDB-u Ministarstva unutrašnjih poslova RCG Radosav je završio početkom 1990. godine ne želeći da se odrekne svojih ideala i vrijednosti, ali i profesionalnih postulata i standarda. Odlaskom u penziju sa svojim višedecenijskim iskustvom snažnije se posvećuje očuvanju i promociji crnogorskih nacionalnih interesa i ideja antifašizma.

Radosav je preminuo u maju 2023. godine.

Dušan Samardžić

BRANKO LUKOVAC
(1944–2023)

Okupili smo se na komemorativnoj sjednici posvećenoj osobenoj ličnosti i pregalačkom djelu mog iskrenog prijatelja i saborca Branka Lukovca, utemeljivača savremene crnogorske diplomatije i jednog od korifeja obnove crnogorske države. Mnogi od vas su poznavali Branka decenijama a ja sam imao to zadovoljstvo da ga upoznam prije dvadeset godina preko našeg zajedničkog prijatelja Marka Špadijera u Matici crnogorskoj. I čim sam ga upoznao pala mi je na pamet jedna lucidna opaska nekadašnje britanske premijerke Margaret Tačer koja je jednom prilikom rekla: „Najčešće svoje mišljenje o ljudima formiram deset sekundi nakon što ih sretnem i jako ga rijetko mijenjam.“ I ja sam u tih početnih deset sekundi mog prvog susreta sa Brankom pomislio da je ispred mene stamen, principijelan, pošten, rafiniran i iskren čovjek, s očiglednim osjećanjem za opšte dobro. I to mišljenje je ostalo nepromijenjeno kroz dvije decenije našeg poznanstva, bliske saradnje i nekoristoljubivog druženja. Zato sam i danas uvjeren da je Branko spadao u rjeđe Crnogorce i još rjeđe vrhunске diplomate koji stalno imaju na umu kako učiniti nešto da država i društvo budu bolji, prosvjećeniji i napredniji, pritom nikada ne stavljajući lične interese ispred svojih ubjeđenja i zajedničke dobrobiti.

Branko Lukovac je rođen 1944. godine u gornjomoračkom selu Zavraca. Nakon što se sa svojom ujčevinom preselio u Vojvodinu završava osnovnu školu u naselju Kruščić, opština Kula, da bi kasnije završio srednju ekonomsku školu u Somboru. Upisuje i završava Ekonomski fakultet i poslijediplomske studije u Beogradu s ambicijom da gradi akademsku karijeru. Ali, kao što često bude u životu, omladinski angažman na fakultetu i beogradskom Univerzitetu doveo je do toga da bude izabran za člana predsjedništva Univerzitetskog odbora Saveza studenata beogradskog univerziteta zaduženog za međunarodnu saradnju. Sa 19 godina je

postao upravnik Kluba međunarodnog prijateljstva studenata beogradskog Univerziteta. Već sa 24 godine prešao je na rad u predsjedništvo Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, da bi ubrzo bio imenovan za sekretara Komisije za međunarodnu saradnju SSOJ. S 28 godina prelazi na rad u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i to na mjesto savjetnika u Komisiji za međunarodnu saradnju i veze. Dvije godine kasnije preuzima dužnost generalnog sekretara Jugoslovenske Komisije za saradnju sa UNESCOM i tu funkciju obavlja sve do 1979. godine. S rano stečenim iskustvom u međunarodnim poslovima i kontaktima Branko je izgradio reputaciju profesionalca koji je zakonomjerno morao završiti u državnoj diplomatiji. Zemljotres koji je teško pogodio Crnu Goru 1979. godine motivisao je republičke državne organe da pozovu crnogorske kadrove koji su bili na federalnim funkcijama da dođu u Crnu Goru i pomognu u raznim poslovima vezanim za sanaciju i obnovu stradalog područja, što je uključivalo i potrebu energične animacije međunarodne javnosti, internacionalnih humanitarnih organizacija i solidarisanja država sa Crnom Gorom. To je podrazumijevalo i niz međunarodnih i diplomatskih aktivnosti zbog čega je Branko i dobio poziv za dolazak u Crnu Goru i to na inicijativu tadašnjeg izuzetnog predsjednika Crne Gore Veljka Milatovića. Pozivu se nesebično odazvao da bi iste godine preuzeo i dužnost predsjednika novoformiranog Republičkog komiteta za odnose sa inostranstvom i postao član tadašnjeg Izvršnog vijeća/Vlade Crne Gore kojom je rukovodio Momčilo Cemović, čime je postao i utemeljivač moderne crnogorske diplomatije, kao sastavnog dijela zajedničke jugoslovenske diplomatske mreže. U tom periodu Branko se posebno bio angažovao na sanaciji postradale kulturne baštine, dovodi u Crnu Goru generalnog direktora UNESCOa što rezultira sa snažnom međunarodnom pomoći Crnoj Gori u obnovi područja gdje su se nalazili kulturno-istorijski spomenici. Zahvaljujući Branku i timu koji je formirao Republički komitet za odnose sa inostranstvom uspostavlja kontakte i saradnju sa tadašnjim SSSR-om, Jermenijom, pokrajinama u SR Njemačkoj i Austriji, Puljom u Italji, kasnije sa SAD-om i Kinom. To je bio i period kada je Branko kao član Vlade blisko sarađivao i s novim predsjednikom crnogorske Vlade Radom Brajovićem s kojim je ostao trajan i nerazdvojan prijatelj. Tokom svojih šest napornih i intenzivnih godina koje su obuhvatile inicijalnu izgradnju crnogorske moderne diplomatije i niz međunarodnih aktivnosti primarno posvećenih ekonomskom razvoju Crne Gore i obnovi stradalih područja od aprilskog zemljotresa, Branko je učestvovao i u otvaranju Američkog kulturnog centra 1980. god. u Titogradu kroz saradnju sa tadašnjim američkim

ambasadorom Lorensom Iglbergerom, kasnijim američkim državnim sekretarom naklonjenim Jugoslaviji. Istovremeno, značajno se bio i posvetio osnivanju Galerije umjetnosti nesvrstanih zemalja „Josip Broz Tito“, obezbijedio je i podršku tadašnjih gradskih vlasti i titogradskog gradonačelnika Slobodana Filipovića, tako da je ova međunarodno prestižna Galerija otvorena 1984. godine u prostorijama dvorca Petrovića na Kruševcu. Tom prilikom je skupljeno i javnosti prezentirano preko 750 umjetničkih djela iz oko 60 nesvrstanih država. Nakon napuštanja Crne Gore Branko sa porodicom odlazi u Tanzaniju gdje obavlja dužnost jugoslovenskog ambasadora u periodu od 1985. do 1989. godine. Po povratku iz Afrike posljednja jugoslovenska vlada koju vodi Ante Marković imenuje ga za pomoćnika Budimira Lončara, tadašnjeg saveznog sekretara za inostrane poslove, gdje će ostati do polovine 1992. godine. Podsjećam vas da su to već bile godine dramatičnog raspada Jugoslavije i velikosrpskog nasilnog populizma kojeg predvodi Miloševićev režim, kao i pučističkog rušenja crnogorskog državnog rukovodstva u januaru 1989. godine što je organizovano od strane zvaničnog Beograda i njemu lojalnih grupa i pojedinaca u Crnoj Gori. Branko Lukovac kao Jugosloven koji je čvrsto vjerovao u federativnu zemlju ravnopravnih republika, naroda i građana i kao Crnogorac koji je sebe već tada utkao u izgradnju nacionalnih institucija nije mogao da se pomiri sa politikom koja je rušila Jugoslaviju i potirala Crnu Goru. Istovremeno, odlučno se suprostavljao političkom i istorijskom revizionizmu o čemu svjedoči i njegovo lično protivljenje promjeni naziva Titograd u Podgorica, kada je jednom od ključnih promotera Miloševićeve politike u Crnoj Gori stavio do znanja da bi Crnogorci trebali da budu posljednji koji će prema Titu imati otklon, ako ni zbog čega drugog a ono zbog činjenice da je Tito presudno uticao da se nakon katastrofalnog zemljotresa sprovede široka i dugoročna jugoslovenska i međunarodna akcija podrške Crnoj Gori, što je konačno dovelo do potpune obnove stradalih područja, izgradnje nove infrastrukture i novih objekata po najsavremenijim seizmičkim standardima. No, tadašnje marionetske crnogorske vlasti i nezahvalna javnost za takav stav nijesu imale razumijevanje. Tragični jugoslovenski događaji i duboko neslaganje s nacionalističkom politikom koja je uslovlila krvavi raspad Jugoslavije za Branka Lukovca su bili više nego dovoljni da se odrekne profesionalne karijere i donese tešku ali jedinu moguću etičku odluku. Branko, zajedno sa porodicom, polovinom 1992. godine i u dogovoru sa znamenitim crnogorskim privrednikom i pregaoцем Čanom Koprivicom, odlazi u Johanenburg u Južnu Afriku gdje otvara i vodi predstavništvo MONTEXA iz

Nikšića. Nedugo nakon toga, MONTEX zapada u krizu i gasi predstavništvo tako da se Branko zajedno sa svojom predanom i preduzimljivom suprugom Elvirom i vrijednim kćerkama Danielom i Adrianom posvećuje porodičnom preduzetništvu što omogućava da familija narednih godina opstane daleko od svoje zemlje. 1999. god. na poziv crnogorskog predsjednika Đukanovića Branko je odlučio da se ponovo vrati u Crnu Goru gdje početkom 2000. godine preuzima dužnost ministra inostranih poslova, da bi tri godine kasnije kratko obavljao funkciju ministra za međunarodne ekonomske odnose SCG. U aprilu 2004. god. Branko na insistiranje crnogorskog državnog vrha postaje ambasador SCG u Rimu, ali već nakon godinu dana podnosi ostavku na dužnost ambasadora, jer se kao i početkom devedesetih godina ne slaže s politikom proširene Srbije, odnosno nominalne zajednice SCG. Vraća se u Crnu Goru, prepušta se državotvornom aktivizmu i počinje da radi na ideji formiranja širokog suverenističkog pokreta. Tada smo se i upoznali. Radeći zajedno sa Brankom na osnivanju i snaženju crnogorskog državotvornog pokreta odmah sam shvatio da radim sa predanim, vrijednim i skromnim čovjekom koji je do kraja bio posvećen želji da se Crna Gora konstituiše kao međunarodno priznata, demokratska i građanska država. Zajedno smo, uz podršku najbližih prijatelja i saradnika iz Pokreta, kreirali Platformu na osnovu koje se razvila inovativna i pozitivna predreferendumska kampanja. Lakoća konstruktivne i produktivne saradnje s Brankom dovela je do toga da se Pokret za nezavisnu, evropsku CG brzo konstituiše kao integralistički faktor u tadašnjoj suverenističkoj politici čime je značajno doprinio da se na miran i demokratski način obnovi crnogorska država. U svemu tome je naravno i posebna Brankova zasluga – on se nesebično i marljivo trudio da sve predviđene aktivnosti, počev od naših unutrašnjih odnosa pa sve do tijesne saradnje s našom dijasporom i iseljeništvom i konačno do bliskih i prijateljskih veza sa srpskim građanskim i proevropskim političkim grupama, budu sprovedene na optimalan i cjelishodan način. U tom smislu, Branko je bio idealan saradnik u vremenu istorijskog pregalaštva i čovjek koji je kao i svi ostali ključni državotvorni lideri čvrsto vjerovao da Crna Gora mora da se obnovi u tolerantnom, prijateljskom i racionalnom političkom duhu bez animoziteta prema srpskom narodu i suverenoj državi Srbiji. Simbolički tu smo poruku slali i tako što su na našem zajedničkom radnom stolu u Pokretu cijelo vrijeme tokom referenduskog procesa zajedno bile ukrštene crnogorska i srpska zastava. Obojica smo vjerovali da nezavisnost CG nije usmjerena protiv bilo koga u regionu već da je samostalna država primarni interes svih građana CG koja će im omogućiti brži demokratski, ekonomski i kulturni razvoj i što prije učlanjenje

u evropsku porodicu država i nacija okupljenih u Evropskoj Uniji. Razgovarajući o tome s Brankom često smo zajednički konstatovali da kada već nije mogla da opstane po mnogo čemu superiorna jugoslovenska državna zajednica onda je rješenje da se nekadašnji jugoslovenski narodi i narodnosti, nakon svih tragičnih iskustava, zločina i genocida i niza nacionalističkih lutanja i stradanja, nađu svi zajedno u Evropskoj Uniji kao sazrela, istinoljubiva, pravična i međusobno pomirena društva. Zato je Branko bio nepokolebljivi zagovornik crnogorske suverene i evroatlantske politike ali istovremeno s istančanim senzibilitetom za stradanja zemalja trećeg svijeta i s izrazitim otklonom prema imperijalističkoj politici velikih sila. Zato i nemam dileme da je Brankovo patriotsko pregalaštvo, široko i konstruktivno liderstvo u značajnoj mjeri doprinijelo da Pokret za nezavisnu i evropsku CG bude značajan činilac u kreiranju nadstranačkog državotvornog, integralističkog i demokratskog duha što će u konačnom dovesti do pobjede suverenističke ideje i brzog međunarodnog priznanja CG. Razmišljajući o našim političkim razgovorima mogao bih samo reći da smo se u svemu važnom slagali, bilo da se radi o spoljnoj politici ili crnogorskim unutrašnjim prilikama. To je i bio razlog zbog čega smo zadržali naše iskrene i otvorene odnose i nakon obnove crnogorske nezavisnosti i što smo kao kritički raspoloženi građani učestvovali u formiranju političkih i društvenih inicijativa za koje smo vjerovali da treba da doprinesu progresivnijoj i pravednijoj CG. Zato smo i zajedno sa našim prijateljima Ilijom Vujoševićem i Markom Špadijerom prije desetak godina djelovali kroz politički klub „Pravedna CG“, baš kao što smo Branko, ja i Branko Baletić 2015. godine podržali osnivanje političkog pokreta URA u neostvorenoj želji da se formira proevropska, sekularna i građanska alternativa koja će počivati na unapređenju državotvorne politike, brzom učlanjenju u EU i izgradnji ekološke CG, pravednog i poštenijeg društva. Konačno, svi smo se ponovo našli zajedno u okviru građanskog pokreta „21.maj“ u želji da se suprostavimo nizu regresivnih tendencija i pogubnih politika koje su CG pritisle u posljednje tri godine. Nikada neću zaboraviti da se Branko uprkos zdravstvenim problemima koje je imao posljednjih nekoliko godina predano trudio da prisustvuje sjednicama u GI „21.maj“ obavljajući pritom i potpredsjedničku funkciju. U tom smislu, Branko Lukovac je bio i ostao rijedak primjer društvenog i političkog aktiviste sa ciljem da doprinese dobrobiti svoje CG i kroz proces pomirenja i povezivanja bivših YU republika što je potvrdio i kroz svoj angažman u respektabilnoj Igmanskoj inicijativi. Nema sumnje da je Branko pripadao sve manjem broju Crnogoraca koji se uporno, predano i odgovorno posvećuju

progresivističkom aktivizmu, smatrajući da život koji se svodi samo na lični ili uži interes i nema puno smisla. Vjerujem da su takvi ljudi najbolji među nama i zato neću pogriješiti ako kažem da su Brankova profesionalna djela, političko i društveno pregalaštvo najbolja potvrda njegovog karaktera. Podsjetio bih i da je Branko svoju diplomatsku karijeru završio 2009. godine u Zagrebu na dužnosti postreferendumskega ambasadora CG, omiljen kod naših iseljenika u Hrvatskoj i posebno cijenjen od strane hrvatskih državnika i političara, o čemu svjedoči i državno odlikovanje koje je dobio od strane Republike Hrvatske. Kada se osvrnemo na Brankov izuzetan, dinamičan i uspješan životni i profesionalni put ne možemo a da ne primijetimo da je mogao biti zadovoljan zbog mnogo toga što je i njegova tekovina. U svojoj diplomatskoj karijeri sastajao se sa Josipom Brozom, Nelsonom Mandelom, Indiroom Gandi, Fidelom Kastrom, Vili Brantom, Džulijusom Njerereom, Jaserom Arafatom, Leonidom Brežnjevim, Butrosom Galijem, Leopoldom Sengorom, Sandrom Pertinijem i cijelim nizom slavni i poznatih državnika i političara. S druge strane, ne bih želio zaboraviti ni Brankov vrijedan doprinos crnogorskoj publicistici. Značajno se potrudio u svojim penzionerskim danima da ostavi trag i sa dva referentna djela. Naime, prošle godine je u izdanju CANU objavljen *Leksikon diplomatije Crne Gore* čemu je Branko kao koautor dao važan doprinos, dok je Matica crnogorska, takođe prošle godine, objavila i Brankovu autobiografiju pod nazivom *Sjećanja jednog diplomate*. Ovo djelo ima poseban značaj za svakog ko želi da bliže upozna Brankov životni put, njegova uvjerenja, istorijske događaje u kojima je bio neposredni učesnik, kao i njegova nedvosmilena društvena i politička opredijeljenja. Za nas, njegove prijatelje i poštovaoce, ali i buduće istraživače jednog vremena i jednog po svemu izuzetnog i upečatljivog diplomate i istrajnog javnog djelatnika, ova memoaristika već sada ima naročitu vrijednost. Takođe, želim posebno reći da se Brankov istaknuti profesionalni rad i posvećeno društveno angažovanje uvijek oslanjalo na nesebičnu i emotivnu podršku njegove uže porodice. Posebna zasluga za njegov predan i odgovoran životni put pripada njegovoj supruzi Elviri koja je tokom cijele njegove karijere bila familijarni stub i oslonac. Istovremeno, njegove dvije divne kćerke, zetovi i unučad su potvrda ispunjenog i ostvarenog života. Danas, kada se i na ovaj način opraštamo od dragog Branka, znamo da je njegovoj užoj i široj porodici najteže ali Elviri, Danieli i Adriani možemo reći da koliko god da je bolan odlazak voljenog supruga i oca neka uvijek imaju u vidu da mogu biti ponosni na Brankov plemeniti život, nesebično pregalaštvo i neizbrisiv trag koji je ostavio. Znam da je neizmjereno

volio svoju porodicu i svoje najdraže, da je bio iskren i posvećen prijatelj i da će biti trajno upamćen kao neko ko je mnogo učinio za svoju Crnu Goru i neko ko je uvijek bio posvećen dobrobiti građana i naroda sa prostora bivše Jugoslavije. Branko Lukovac je prije svega bio dobar čovjek posvećen opštem dobru. Ima jedna izreka u kojoj se kaže da nijeste živjeli sve dok ne učinite nešto za nekoga ko vam se nikada neće odužiti. Ne sumnjam da se Branko odužio Crnoj Gori koliko je god to bilo u njegovoj moći. Kao što znam da se u svojoj stamenosti i skromnosti lako nosio s tim što se Crna Gora njemu nije odužila. Počivaj u miru dragi prijatelju i znaj da dok je tvojih najmilijih i dok je tvojih prijatelja i poštovalaca živjećeš u nezaboravu. Postoji i Crna Gora koja pamti. Na kraju, dopustite mi da se zahvalim porodici Lukovac što mi je ukazana čast da se i na ovaj način oprostim sa dragim Brankom. Ostaće Branko u mojim sjećanjima po svojim vrlinama koje su nažalost tako rijetke u ovom vremenu kod ljudi koji vrše odgovorne državne funkcije.

Dragi naš Branko, neka ti je vječna slava i hvala.

Rade Bojović

(Govor na komemoraciji Branku Lukovcu, Podgorica, 27. jun 2023. godine)

JAKOV MRVALJEVIĆ (1937–2023)

Jedan od osnivača Matice crnogorske, te član Upravnog odbora u periodu od 1993. do 1999. godine Jakov Mrvaljević preminuo je 25. decembra 2023. godine. Mrvaljević je bio dugogodišnji direktor Narodnog muzeja Crne Gore, bivši predsjednik Crnogorskog PEN centra i jedan od osnivača Liberalnog saveza Crne Gore. Svoj profesionalni vijek posvetio je naučnom radu i kulturi naše države.

Mrvaljević je rođen 1937. godine na Cetinju. Magistrirao je na Prirodnomatematičkom fakultetu u Beogradu 1976. godine na temu „Uticaj kolonizma na razvitak stanovništva u tropskoj Africi“, a doktorirao 1973. godine na temu „Osobenost idejnokulturne dekolonizacije u tropskoj Africi“. Specijalizovanu diplomu stručnjaka za međunarodne odnose dobio 1969. godine u Hagu odbranom rada „Teorija porasta svjetskog stanovništva i razvoja“. Radio je kao asistent i naučni saradnik na Institutu međunarodnu politiku i privredu i politiku u Beogradu u periodu od 1961. do 1977. godine. Tih je godina objavio oko 80 stručnih radova. Pored Instituta za socijalne studije u Hagu imao je studijske boravke u Institutu za strateške studije u Londonu, Institutu za istraživanja mira u Oslu, Institutu Afrike u Moskvi i više boravaka u afričkim zemljama. Sedamdesetih Mrvaljević se vratio u Crnu Goru. Kao direktor prvo Etnografskog (1978. do 1981. godine), a zatim i Narodnog muzeja na Cetinju (od 1992. godine), imao je presudnu ulogu u obnovi muzeja nakon razornog zemljotresa, čime je značajno doprinio razvoju muzeologije i očuvanju kulturnog nasljeđa Crne Gore.

Kao posebna izdanja objavio je: „Tropska Afrika - Uticaj kolonijalizma na razvitak stanovništva“ (Institut za međunarodnu politiku i privredu“, Beograd, 1968); „The Theory of the Growth of World Population And Development“ (Institute for Social Studies, The Hague, june, 1969); „Osobenosti idejno-kulturne dekolonizacije u Tropskoj Africi“ (Institut za međunarodnu politiku i privredu,

Beograd, 1974); „Kraj crnogorskog kraljevstva“ (Muzeji-Cetinje, Cetinje, 1989). Objavio je oko sto četrdeset radova, pet studija i četrdeset sedam radova iz oblasti međunarodnih odnosa, sociologije kulture, muzeologije i kulturnog nasljeđa. Njegove publikacije, posebno one fokusirane na muzeologiju i sociokulturne izazove, postale su referentna djela u crnogorskom kulturnom i naučnom diskursu. Među studijama iz oblasti muzeologije i kulturnog nasljeđa Crne Gore ističu se radovi: „Neki teoretski okviri angažovanja etnologije na nacionalnom pitanju“ („Etnološki pregled“, br. 17, Beograd, 1982); „Stanje i aktuelni problemi u muzejskoj djelatnosti Crne Gore“ („Glasnik cetinjskih muzeja“, br. 15, Cetinje, 1986) i „Esej o tradiciji“ („Doklea“, br. 1, Podgorica, 1994).

Osim po naučnim dostignućima, Matica crnogorska i javnost pamte Mrvaljevićev građanski aktivizam, kritiku društvenih anomalija na Balkanu s posebnim osvrtom na velikosrpske ambicije, te njegov doprinos borbi za suverenost Crne Gore.

Dragana Erjavšek

MILENKO A. PEROVIĆ
(1950–2023)

Član Matice crnogorske, predsjednik Crnogorskog PEN centra, predsjednik UO Fakulteta za crnogorski jezik i književnost i redovni član Dukljanske akademije nauka i umjetnosti Milenko A. Perović preminuo je 27. decembra 2023. godine u Novom Sadu.

Perovićev doprinos borbi za građanska prava, znanje i obrazovanje, posebno u domenu montenegristike, te njegov kritički odnos prema svim strujama koje ugrožavaju crnogorsku istoriju, nacionalnost, jezik, bili su inspiracija mnogim generacijama. Bio je na strani pravde i slobode, posebno slobode mišljenja i stvaranja, slobode intelektualnog rada, slobode javnosti i informisanja i slobode u kulturi i društvu. Bio je ponosan na svoje i pun poštovanja prema tuđem. Njegovi su saradnici isticali ne samo golemi naučni autoritet koji je imao već i rijetki dar za organizaciju timskog rada. Zato su za njegovog predsjedavanja PEN centrom u Crnoj Gori poruke bile glasne, jasne i direktne.

Perović je rođen u Vrbasu u crnogorskoj kolonističkoj porodici. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na studijama filozofije u Beogradu 1974. godine. Doktorsku disertaciju iz filozofije pod naslovom „Vrijednosni sistem i moralna svijest malograđanstva“ – pod mentorstvom Milana Kangrge – odbranio je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1984. godine. Od 1987. godine radio je kao profesor filozofskih predmeta (Etika, Filozofija njemačkog idealizma, Praktička filozofija, Antička filozofija, Filozofija politike, Filozofija prava i Filozofija ekonomije) na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Osnovao je Studijsku grupu za filozofiju i Katedru, a potom i Odsjek za filozofiju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1988. godine. Utemeljio je magistarske i doktorske studije filozofije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Suosnivač je filozofskog časopisa „Arhe“ koji izlazi na Filozofskom fakultetu u

Novom Sadu od 2004. godine. Suosnivač je Bioetičkog društva Srbije (2008). Bio je predsjednik Komisije za standardizaciju crnogorskog jezika koja je 2009–2010. godine objavila *Pravopis crnogorskoga jezika* i *Gramatiku crnogorskoga jezika*. Objavio je oko sto pedeset filozofskih članaka, preko sedam stotina kolumnističkih članaka i 23 knjige.

U društvenom životu Crne Gore Perović bio je prisutan još od devedesetih godina prošloga vijeka, a posljednjih godina je redovno pisao kolumne za portal Aktuelno.

Dragana Erjavšek

MIHAILO MIKO VUJOVIĆ (1938–2023)

Ispraćam zauvijek prijatelja s kojim sam duže od osam decenija prсно drugovao. Previše se toga dogodilo u našim životima i dosta smo toga preturili preko glave da bih u ovom času mogao da sve to položim u kovčeg koji s njim spuštam u cetinjsku zemlju.

Pripadamo generaciji koja je djetinjstvo zapamtila kao užas Drugog svjetskog rata, a zatim se u slobodi redovno školovala, radila, skućila, dobila porod i otišla u penziju. Taj kolektivni portret svojih cetinjskih vršnjaka Miko Vujović je obilježio ličnom sudbinom. Ostao je rano bez majke Čane, a u kasnijim godinama bez oca Filipa i sestara. Završio je Ekonomski fakultet u Beogradu, Oženio se i nekoliko godina radio u Primorci u Baru, a zatim se preselio u Titograd, gdje je penziju dočekaо kao direktor poznate firme Servisimport. Doživio je traume raspada Jugoslavije i tranzicije u kojoj su propale firme u koje je ugradio svoje znanje i dobar dio života. Srcem je bio vezan za Crnu Goru i njen prosperitet. Od osnivanja je član Matice crnogorske i član njenog Nadzornog odbora.

Život Mihaila Mika Vujovića je jedna uspješna, zaokružena priča crnogorskog intelektualca koji se ostvario kao ekonomista, organizator posla i stekao ime uglednog privrednika. Sve što je u životu postigao zaslužio je znanjem, radom i poštenim odnosom prema ljudima.

Najveću sreću i životnu radost doživio je u harmoniji bračne zajednice i sa porodicama svoje dvije ćerke.

Posljedica saobraćajnog udesa oslabila je njegovu fizičku vitalnost i zbog toga je posljednjih godina života imao ozbiljnih zdravstvenih tegoba.

Mihailo Vujović odlazi uz bezgraničnu ljubav i odanost svoje porodice, ostaje u najljepšem sjećanju svoje školske generacije i brojnih prijatelja koje je stekao u

životu. Poštovan je od svih koji su ga znali i uvažavali kao razboritog, ozbiljnog i nadasve časnog čovjeka.

Za Maticu crnogrosku je bio vezan od njenog osnivanja, bio predsjednik njenog Nadzornog odbora, i aktivni učesnik njenih društvenih akcija.

Što više može da zasluži čovjek u jednom životu i ostavi kao sjećanje...

Marko Špadijer

(Iz govora na ispraćaju Mihaila Vujovića, na Cetinju, 28. januara 2024. godine)

ŽARKO MALIŠIĆ (1936–2024)

Crnogorski pjesnik i istaknuti član Matice crnogorske Žarko Mališić, preminuo je 31. januara 2024. godine.

Mališić je rođen u Danilovgradu 1936. godine. Više godina je boravio u Francuskoj, gdje je zasnovao porodicu. Po povratku u Crnu Goru radio je kao direktor Kulturnog centra u Kotoru i bio zaslužan za njegovu obnovu poslije zemljotresa. Mališić je osnivač Ogranka Matice crnogorske u Danilovgradu. Na poziciji predsjednika ogranka je bio deset godina i pretvorio ga u aktivnu gradsku kulturnu instituciju.

Rano je počeo da objavljuje poeziju po brojnim listovima i časopisima u Jugoslaviji, a pjesme su mu prevedene na strane jezike i uvrštene u više antologija. Objavio je zbirke poezije *Nevine noći*, 1966; *Raskršća*, 1970; *U krilu zemlje*, 1976; *Rascvjetali kamen*, 1980; *Njiva od kamena*, 1987; *Velja paprat*, 1999; *Maslina uz kuću*, 1999; *Svici u polju*, 2005.

Mališić je bio fokusiran, prije svega, na jezik i prepoznatljive crnogorske simbole kao što su maslina, kamen, brda, ptice i porodica. O njegovom su stvaralaštvu s posebnim poštovanjem pisali kolege iz Crne Gore i regiona poput Borislava Jovanovića, Oskara Daviča, Dragana Nikolića, Miodraga Maksimovića, Branka Banjevića, Rada Kustudića, Dragana Kolundžije i drugih.

Dragana Erjavšek

RAJKO CEROVIĆ
(1938–2024)

Rajko Cerović, poznati crnogorski književnik, publicista i televizijski autor, član Matice crnogorske, član njenog Upravnog odbora u dva mandata, te prvi predsjednik Odbora za prosvjetu i kulturu ove ustanove, preminuo je 5. februara 2024. godine.

Cerović je završio Filološki fakultet (Opšta književnost sa teorijom književnosti) u Beogradu. Nakon šest godina pedagoškog rada, 1968. godine je započeo novinarsko-publicističku i književnu karijeru, najprije u Pobjedi, a godinu kasnije na Televiziji Titograd, gdje je radio do prinudne ostavke na mjestu glavnog i odgovornog urednika krajem 1988. godine zbog neslaganja s politikom Slobodana Miloševića. U godinama koje su uslijedile prošao je kroz težak period progona. Bio je saradnik velikog dijela antiratnih i građanskih glasila tadašnje države (regionalni „Oslobođenje“, „Naši dani“, „Nedjelja“, „Vjesnik“, „Danas“, „Borba“, i crnogorski „Monitor“ i „Liberal“).

Cerović je dobitnik i pet najvažnijih nagrada na TV festivalima na Bledu i Portorožu iz oblasti dokumentarnog TV programa. Dobitnik je Trinaestojulske nagrade za TV stvaralaštvo.

Izbor iz svojih književnih kritičkih eseja objavio je u knjigama *Svjetlost i sjenke jedne tradicije* (1986) i *Crnogorsko književno iskustvo* (2003). Izbor iz publicističkih rasprava, kulturološko-političkih eseja i polemika objavio je u knjizi *Riječ protiv* i *Crnogorski stereotipi*. Njegova posljednja knjiga *Otimanje države* objavljena je 2023. godine u izdanju Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i sadrži tekstove nastale tokom tri decenije.

Bio je jedan od osnivača i dugogodišnji član redakcije revije „Ovdje“ i kasnijeg „Crnogorskog književnog lista“, te jedan od pionira formiranja režimu opozicionih crnogorskih institucija, od Matice crnogorske, Crnogorskog PEN centra do

Udruženja nezavisnih pisaca. Bio je nosilac zvanja Istaknuti crnogorski stvaralac. Posljednjih nekoliko godina bio je redovni kolumnista u Pobjedi. Živio je i stvarao u Kolašinu i Podgorici.

Odlaskom Rajka Cerovića Crna Gora je izgubila izuzetnog intelektualca, stvaraoca, književnog kritičara i kvalitetnog analitičara koji je bio cijelim svojim bićem posvećen Crnoj Gori i montenegristici.

Dragana Erjavšek

GRACIJELA ČULIĆ
(1936–2024)

Kotor je 10. maja 2024. ostao bez Gracijele Čulić, profesorice Univerziteta Crne Gore u penziji, uvažene sugrađanke, jedne od onih iz plejade nezaboravnih Kotoranki i Kotorana koji su ostavili neizbrisiv trag u njegovom viševjekovnom trajanju, kulturnoj samosvojnosti i civilizacijskom kontinuitetu. Gracijela je svojim bićem osjećala bilo ovog grada i svoj naučno-istraživački opus, prosvjetno-pedagoški i društveni angažman vezala je za Kotor, posvetila ga je njemu i njegovim žiteljima.

Osnovnu školu i Gimnaziju završila je u rodnom Kotoru, a studij romanistike na Sveučilištu u Zagrebu. Diplomirala je francuski jezik i književnost i italijanski jezik. Isticala se znanjem i ogromnom željom za upoznavanjem drugih kultura. Sa romanskim i slovenskim jezičkim i kulturnim nasljeđem, koje je protkano kulturama drugih naroda koji su više ili manje bili prisutni u Kotoru, Gracijela je živjela u rodnom Kotoru. Specifičan mediteranski kulturni konglomerat kotorskog urbaniteta, napose onaj lingvistički, Gracijelu je intrigirao i inspirisao. Rad na lingvističkim pitanjima otpočela je diplomskim radom na temu *Romanski elementi u govoru Kotora i Dobrote*, nastavila magistarskom temom *Antroponimija i toponimija u objavljenim arhivskim dokumentima Boke Kotorske i Crnogorskog primorja*, a svoje dugogodišnje istraživanje finalizirala je doktoratom *Antroponimija Boke Kotorske (od prvih pisanih spomenika do kraja XIX vijeka)*. Onomastika, kao dio lingvističke nauke, posebno joj je bila intrigantna zbog korelacije sa brojnim komplementarnim disciplinama: istorijom, etnologijom, mitologijom, a proučavanje fonetskih, morfoloških, etimoloških i semantičkih potencijala imena, posebno ličnih (atroponima) na našem prostoru, za Gracijelu je bio stalni izazov i inspiracija. Kruna njenog naučno-istraživačkog rada svakako je monografija *Ime – znak života*, koju je objavio Pomorski muzej Crne Gore 2009. godine.

Iako je prof. dr Gracijela Čulić najveći dio životnog vijeka posvetila pedagoško-prosvjetnom radu na Univerzitetu Crne Gore (Fakultetu za pomorstvo u Kotoru, Fakultetu za turizam i hotelijerstvo u Kotoru, Filološkom fakultetu u Nikšiću) i Univerzitetu Mediteran, predano je radila u bibliotekarstvu (Pomorska biblioteka), gdje je uvela u praksu bibliografski rad, bavila se lekturom, a kao tehničkoj urednici *Zbornika Fakulteta za pomorstvo* pripada joj i dio zasluge za opremanje ove naučno-stručne publikacije neophodnom pratećom naučnom aparaturom. Kraće vrijeme radila je u Jugopetrolu i uređivala glasilo kolektiva. Generacije kotorskih gimnazijalaca pamte je kao profesoricu latinskog i francuskog jezika koja im je nenametljivo otkrivala francusku kulturu i podsticala kreativnost. Napisala je i sa učenicima recitatorima pripremila brojne prigodne recitale i prava je šteta što taj dio njenog kreativnog rada nije sačuvan. Imala je značajnu ulogu u nastanku i razvoju Festivala pozorišta za djecu u Kotoru kroz individualni doprinos u Komisiji za kulturu i kao članica Stručnog žirija Festivala. Vlada Crne Gore je 2003. godine imenovala prof. dr Gracijelu Čulić u Upravni odbor Narodnog muzeja Crne Gore, koji je u tom periodu priredio i objavio niz vrijednih publikacija – neke od kapitalnog značaja za kulturnu istoriju Kotora, Boke i Crne Gore.

Treba podsjetiti da je Gracijela često pozivana da predstavi javnost književna stručna i naučna djela i da je tim prigodama pripremala inspirativne eseje, koji ostaju u sjećanju posjetilaca i čitatelja. Nažalost, neka od tih izlaganja ostala su nesačuvana.

Gracijela Čulić je primila brojne nagrade i priznanja za svoj rad, a 1976. dodijeljena joj je najviša opštinska nagrada - Nagrada „21. novembar“.

Bogatstvo informacija, znanja, vještina baratanja naučnom metodologijom, visok nivo estetskog poimanja koji joj je bio svojstven, kritički pristup pojavama, te njene analize činjenica i odnosa koji čine kompleksnost relacije Grad – ljudi čine da je prof. dr Gracijela Čulić postala jedan od intelektualnih stožera Kotora. Zbog toga su je često konsultovali stvaraoci čiji je rad bio vezan za Kotor i Boku, a Gracijela je to uvijek doživljavala kao nešto prirodno, jednostavno, bez gordosti i nadmenosti. Bila je jednostavna u komunikaciji, duhovita, posvećena bliskim prijateljima i svojoj rodbini koju je beskrajno voljela. Gracijela je tiho napustila Grad, preselila se u naša sjećanja i uspomene, ali njen neponovljivi duh sada obitava u svakom kamenu ovog našeg grada, u otkucajima Gradskog sata i zapljuskuje nas iz njenih knjiga i eseja, iz riječi i imena kao znakova života u koje je utkala sebe.

ZARIJA LEKIĆ (1939–2024)

Zarija Lekić je rođen 20. 10. 1939. godine u selu Komarno, Crmnica. Peto-godišnju Učiteljsku školu završio je u Nikšiću, a potom Višu pedagošku školu na grupi Istorija jugoslovenskih književnosti – srpskohrvatski jezik i književnost. Bio je učitelj u osnovnoj školi u rodnom selu Komarnu, a potom u OŠ „Jovan Tomašević“ u Virpazaru. Prosvjetni rad nastavlja kao nastavnik u OŠ „Meksiko“, a nakon toga biva izabran za upravnika Narodne biblioteke i čitaonice „Ivo Vučković“ Bar. Bio je jedan od osnivača i prvih novinara Radio Bara i dopisnik *Pobjede*. Predsjednik Opštinskog vijeća Saveza sindikata Bar postaje u turbulentnim vremenima s kraja osamdesetih godina prošlog vijeka kada javno istupa dajući podršku radnicima Luke Bar u njihovoj borbi za radnička prava i pravo na dostojanstven život, a tu dužnost obavlja u dva mandata.

Politički postaje aktivan već 1963. godine kada postaje predsjednik Opštinskog komiteta Saveza omladine Bara i član OK Saveza komunista Bara, zatim član Republičkog komiteta SSRN Crne Gore, odbornik u SO Bar, a 1982. godine postaje i predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina SR Crne Gore. Početkom 1990. Zarija Lekić, kao delegat u Vijeću opština Skupštine SRCG zastupa interese građana i opštinskog rukovodstva Bara koje se tada našlo pod udarom novog rukovodstva Saveza Komunista SRCG. Zarija Lekić je učestvovao na prvim višestranačkim izborima u Crnoj Gori na listi Saveza reformskih snaga Jugoslavije za Crnu Goru, kao kandidat za člana Predsjedništva SRCG. On je bio jedan od govornika na prvom mitingu za nezavisnu Crnu Goru održanom 1. februara 1992. godine na Cetinju kada je pozdravio okupljenu masu ljudi u ime Nezavisne Organizacije Komunista Bar. Karijeru nastavlja kao predsjednik Opštine Bar od 1993. do kraja 1996. godine.

Kada su sile mraka pokušale da poremete međuvjerski sklad u Baru napadom eksplozivnom napravom na džamiju u Tuđemilima, Zarija donosi odluku da se

džamija odmah sanira iz opštinskog budžeta, a kao član Republičkog Savjeta za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa apeluje na potrebu očuvanja tolerancije i smirivanja uzavrelih nacionalističkih strasti. Bio je član Glavnog odbora i Savjeta SDPCG, Savjeta Pokreta za nezavisnu Crnu Goru, član Upravnog odbora Fonda PIO. Nesebično pomaže crnogorske kulturne stvaraocima i organizacije (među njima i Maticu crnogorsku), a zajedno sa svojim saradnicima daje nove impulse Barskom ljetopisu i Susretima pod Starom maslinom. Jedan je od zaslužnijih za osnivanje Internacionalnog TV Festivala u Baru koji je 1994. godine probio izolaciju tadašnje zemlje privlačeći učesnike iz regiona, poznate producente, urednike i novinare. Bar je bio svojevrsni bastion crnogorske kulture u tom period. Na poziv svog prijatelja Božidara Stojanovića postaje član Savjeta Galerije „Vir“ zajedno sa Nikolom Gvozdenovićem, Milanom-Cokom Marovićem, Mićom Orlandićem i Radom Vukmanovićem, pa 2001. godine probijaju i kulturnu blokadu organizacijom prve izložbe crnogorskih likovnih umjetnika u Albaniji, u Skadru, pod nazivom „Prostor koji nas spaja – Hapesira qe na bashkon“. Njegovom zaslugom Bar je bio domaćin druge redovne Skupštine Matice crnogorske 1996. godine. Bio je odgovorni urednik publikacije *Sto godina barske narodne čitaonice 1881–1981*, član savjeta Monografije o Crmnici, učestvovao je na više književnih večeri u organizaciji Matice crnogorske, a u njegovim zadnjim zemaljskim danima uz njega je bio i časopis *Matica*.

Mašan Lekić

VOJO STANIĆ (1924–2024)

Vijest o smrti Voja Stanića s posebnom tugom je primljena u Matici crnogorskoj. Čuveni slikar bio je jedan od inicijatora, prijatelja i odanih članova koji se do svog posljednjeg daha radovao svakom njenom uspjehu. Kao jedan od kandidata za prvog predsjednika Matice, u svom stilu je reagovao „Nijesam ti ja za glavara“.

Njegov dom u Herceg Novom bio je institucija crnogorske srdačnosti. Dočekivani su otvorena srca ljudi od duha iz grada i iz svijeta i odlazili obogaćeni novom dimenzijom ljudskosti, osobenom filozofijom i optimističkom ironijom prema umjetnosti. Za života je izgradio spomenik ljudskosti.

Vojo Stanić je crnogorsku likovnu umjetnost obogatio posebnom dimenzijom sadržaja i likovnosti. Slikar mediteranskog podneblja uspio je da, naoko naivnim manirom, montenjarsku patetiku i heroiku pomiri s pitomošću primorske ironije. Stanić je ostavio i autorski trag o svom vremenu u vajarstvu i knjigama aforističkog filozofskog odnosa prema ljudima i pojavama.

Stanić je bio ogledalo pravičnosti, stamen i pribran u svakoj situaciji kad se udaralo na crnogorsku državu i njene tekovine i čuvar vrlina koje se nerijetko zaboravljaju.

Vojo Stanić se našivio u realnom svijetu i kao čovjek doživio trenutke sreće i razočarenja. Njegovo likovno djelo će trajati na ponos Crnoj Gori .

(Telegram Matice crnogorske povodom smrti Voja Stanića)

PETAR SPASOJA MIŠOVIĆ
(1937–2024)

Rođen o Petrovu danu, kako je sam volio da kaže, 1937. god kao osmo od desetoro dece od majke Milice i oca Spasoja, jednog od crnogorskih emigranata s početka 20. vijeka u Americi. Rodio se u Nikšićkoj Župi đe je završio osnovnu školu, a gimnaziju u Nikšiću, odakle ga šalju po rasporedu na Tehnološki fakultet u Sarajevo. Pošto ga prirodne nauke nijesu privlačile, samostalno se prebacuje na Beogradski univerzitet, na Francusku književnost koju završava 1962. godine. Nakon fakulteta odlazi za Pariz đe ostaje dvije godine na specijalizaciji i tamo se uključuje u rad KPJ. Po povratku u Beograd, igrom slučaja ili ne, na nagovor jednog poznanika se javlja na konkurs za prevodioca u SSUP u Službu DB. Prvi posao mu je prevođenje zadnje stranice pasoša na francuski. Potom prolazi kroz nekoliko odjeljenja do dolaska u Prvu upravu (kontraobavještajnu) čiji načelnik postaje početkom 80-tih. Poslije godina provedenih na mjestu načelnika odlazi na Kosovo 1988. đe provodi nepune dvije godine, poslije čega ga postavljaju za pomoćnika ministra za Državnu bezbjednost. Godinu prije raspada SFRJ i za zamjenika. Učestvuje u pokušajima smirivanja situacije u Sloveniji, Hrvatskoj. Naravno neuspješno, poslije čega podnosi zahtjev za penziju u koju je otišao 1. januara 1992. godine svjestan kraja zemlje za čiji se ustavni poredak borio do zadnjeg dana. Poslije odlaska u penziju vraća se u Crnu Goru, u Đenoviće kod Herceg Novog, đe se posvećuje prevođenju nekoliko knjiga francuske književnosti (između ostalog Sive duše Filipa Klodela...). U politički život Crne Gore se uključuje prvo kroz Liberalni savez Crne Gore, a kasnije kroz podršku referendumu za nezavisnost Crne Gore. Nažalost, na kraju života, 28. novembra 2024. godina zbog njegovih ideja i ubjeđenja Srpska pravoslavna crkva nije dozvolila porodici da ga sahrani u porodičnu grobnicu koja se nalazi u sklopu Župskog manastira, pa je sahranjen na Đenovičkom groblju.

Vlado Mišović